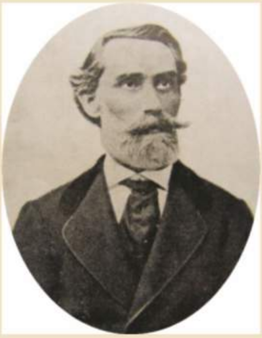
Paul Brusanowski

Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925

Presa Universitară Clujeană

PAUL BRUSANOWSKI

REFORMA CONSTITUȚIONALĂ DIN BISERICA ORTODOXĂ A TRANSILVANIEI ÎNTRE 1850-1925

Cartea a apărut cu sprijinul
Administrației Fondului Cultural Național

Referenți științifici:
Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu
Prof. dr. Nicolae Bocşan

ISBN 978-606-37-0917-3

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

PAUL BRUSANOWSKI

REFORMA CONSTITUȚIONALĂ DIN BISERICA ORTODOXĂ A TRANSILVANIEI ÎNTRE 1850-1925

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2007

Ilustrații coperți

Coperta I ***(în ordine inversă acelor de ceasornic):***

1. Andrei baron de Şaguna (1809-1873) – mitropolit al românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania
2. Gheorghe Ioanovici (1821-1909) – secretar de stat în Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii publice din primul Guvern dualist de la Budapesta; preşedinte al Comisiei de 27, care a revizuit proiectul de Statut Organic prezentat de Şaguna la CNB în 1868
3. Baronul Eötvös József (1813-1871), ministru al Cultelor şi Instrucțiunii publice în primul Guvern dualist ungar. În urma analizării Statutului Organic, de către o comisie din Minister, i-a spus lui Ioanovici: „vreau să se sancționeze prin Majestatea Sa, ca să puteți zice odată că aceasta s-a întâmplat sub un ministru ungar liberal, care n-a vrut să fie mai puțin liberal decât Congresul vostru"
4. Familia imperială: Francisc Iosif (1830-1916), Elisabeta – Sissi (1837-1898; căsătorită cu Francisc Iosif în 1854) şi prințesa Gisela (1856-1932). La 24 decembrie 1864, chiar de ziua împărătesei (şi Ajunul Crăciunului), împăratul a înființat Mitropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania. Litografie din anul 1856
5. Partenie Cosma (1837-1923) – secretarul Comisiei de 27
6. Ioan cav. de Puşcariu (1837-1911) – şef de secțiune ministerială pentru românii ortodocşi, din Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii de la Budapesta în primul Guvern dualist ungar; membru în Comisia de 27.

Coperta IV:

Mitropoliții Ardealului: Miron Romanul (1828-1898), Ioan Mețianu (1828-1916), Vasile Mangra (1850-1918) şi Nicolae Bălan (1882-1955).

CUPRINS

INTRODUCERE

Încă din anii în care am lucrat la teza de doctorat şi am parcurs, la sfatul Părintelui Magistru Dr. Mircea Păcurariu, cele aproximativ 11.300 pagini tipărite ale Protocoalelor Sinoadelor arhidiecezane şi ale Protocoalelor Congreselor Național Bisericeşti de la Sibiu, mi-am dat seama de necesitatea redactării unei lucrări despre organizarea constituțională a Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria şi Transilvania din timpul păstoririi mitropolitului Andrei baron de Şaguna şi a urmaşilor săi. La baza acestei vieți constituționale s-a aflat *Statutul organic*. Deşi aflat în vigoare în teritoriile intracarpatice timp de peste o jumătate de veac (1868-1925), totuşi Statutul a fost analizat pentru prima dată în detaliu abia în 1914, de către fiscalul sau juristul Mitropoliei sibiene, Ioan A. de Preda[1]. De fapt, de atunci nici nu a mai fost retipărit (până în anul 2007, în revista INTER din Cluj-Napoca).

Lucrarea de față va începe, în partea I, tocmai cu republicarea Statutului Organic. Apoi vor fi prezentate critici şi aprecieri la adresa Statutului de-a lungul timpului, vor fi analizate câteva lucrări şi regulemente din sursele pe care le-a folosit, iar în finalul primei părți va fi prezentată evoluția operei de reînnoire constituțională a Bisericii, săvârşite de mitropolitul Şaguna, operă încheiată tocmai cu votarea şi sancționarea Statutului Organic. În partea a doua a lucrării, voi analiza în detaliu modul de aplicare a constituționalismului bisericesc după anul 1870 (după întrunirea primelor sinoade diecezane şi congrese în regim constituțional). În centrul atenției se află Arhidieceza sibiană, precum şi una din eparhiile sufragane, cea de la Arad.

Această analiză va fi structurată în funcție de principiile Statutului Organic. Ioan de Preda a enunțat în 1914 drept principii ale constituției bisericeşti ardelene autonomia bisericească şi sistemul reprezentativ. Şapte ani mai târziu, juristul Valer Moldovan, membru în Sinodul arhidiecezan de la Sibiu, a stabilit: principiul autonomiei; sistemul reprezentativ şi electiv; participarea mirenilor la viața bisericească. Totodată, Valer Moldovan a dezbătut şi problema separării puterilor (legislativă, executivă şi juridică) în Biserică, precum şi cea a drepturilor ierarhiei[2].

---

[1] Ioan A. de Preda, *Constituția Bisericii gr.-or. române din Ungaria şi Transilvania sau Statutul organic, comentat şi cu concluzele şi normele referitoare întregit*, Sibiu, 1914.

[2] Valer Moldovan, *Biserica Ortodoxă Română şi problema unificării. Studiu de drept bisericesc*, Cluj, 1921.

În acelaşi timp, asesorul şi protopopul arădean Gheorghe Ciuhandu enunța, în mai multe lucrări, două principii care ar fi stat la baza Statutului Organic: cel al autonomiei şi cel constituțional-reprezentativ[3].

Apoi, canonistul bucovinean Valerian Şesan a considerat că la baza Statutului Organic ardelean s-au aflat următoarele cinci „*principii fundamentale*: principiul despre autonomia bisericească; principiul constituțional; principiul reprezentativ; principiul electiv; principiul participării mirenilor la administrarea chestiunilor bisericeşti în raportul numeric de 2/3 față de 1/3 din cler".[4] S-ar putea face aici însă următoarele două observații: a) principiile reprezentativ şi cel electiv sunt strâns legate, făcând parte sau fiind o urmare directă a principiului constituțional; b) Şesan a considerat, în mod greşit, că mirenii aveau dreptul de a participa în raport de 2/3 față de 1/3 clerici în administrarea chestiunilor bisericeşti. Mirenii aveau dreptul de a participa doar la administrarea chestiunilor şcolare şi fundaționale ale Bisericii, nu şi la chestiunile strict bisericeşti.

În 1936, istoricul şi canonistul arădean Nicolae Popovici s-a preocupat mai îndeaproape de elementele constituționalismului din Statutul organic ardelean şi din Statutul de organizare a BOR din România Mare. Conform lui Popovici, elemente ale constituționalismului trebuiau considerate: 1) diviziunea sau separarea puterilor; 2) principiul reprezentativ-democratic, pe bază electivă; 3) poziția capului statului (iar în Biserică a episcopilor) față de organismele bisericeşti; 4) garantarea libertăților individuale. Dintre acestea, doar ultima nu putea fi în concordanță cu spiritul creştin ortodox[5].

De fapt, în perioada interbelică (inclusiv în anii de după realizarea unificării bisericeşti din 1925), au fost numeroşi cei care ar fi dorit diminuarea sau chiar înlăturarea participării laicilor în Biserică. Totuşi datorită lui Liviu Stan[6], principiul de 2/3 a fost menținut în Statutul de organizare a BOR din 1948, părăsindu-se însă alte principii ale Statutului Organic, precum cel al autonomiei şi cel constituțional.

În deceniile următoare, nu doar că Şaguna a început să fie uitat chiar de ai lui, de preoțimea şi laicatul din Sibiu (fapt normal, din moment ce operele lui nu au mai fost reeditate după 1913-14), ba chiar a fost denigrat de istoriografia oficială

---

[3] Ciuhandu considera că trebuia inclus un nou principiu în constituția bisericească a României Mari, cel disciplinar (*Câteva observări în chestiunea unificării bisericeşti în legătură cu Statutul Organic Ardelean*, în "Biserica Ortodoxă Română", seria II, an. XL. 1922, nr. 12, p. 882-897.

[4] Valerian Şesan, *Reflexiuni asupra unificării organizației Bisericii Ortodoxe din România întregită*, în "Universitatea Regele Ferdinand I din Cernăuți. Inaugurarea solemnă a anului de studii 1923-1924, la 24 octomvrie 1923", Cernăuți, 1923, p. 32.

[5] Nicolae Popovici, *Opinii asupra Proiectului de modificare a Legii şi Statutului pentru Organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1936, p. 14-21.

[6] Liviu Stan a fost unul din marii apărători ai principiilor şaguniene, redactând în 1939 voluminoasa lucrare *Mirenii în Biserică. Importanța elementului mirean în Biserică şi participarea lui la exercitarea puterii bisericeşti* (811 p.). Între 1848-1972 a fost profesor de Drept canonic la Bucureşti.

comunistă. Imprimarea pe coperta calendarului bisericesc *Credința* a portretului mitropolitului a fost o motivație suficientă pentru arestarea de către autorități a preotului Zosim Oancea din Sibiu şi condamnarea lui la zece ani de temniță[7]. Şaguna a fost prezentat în lucrările de istorie drept o figură reacționară:

> „Chiar de la început, în conducerea *Astrei* au existat două orientări. Una democrat-burgheză în frunte cu G. Barițiu, T. Cipariu ş.a. care promova o activitate progresistă în interesul dezvoltării ştiinței şi culturii, şi răspândirii ei în popor, iar alta clericală şi reacționară în frunte cu Andrei Şaguna. Aceasta se opunea progresului şi mergea pe linia misticismului şi a învrăjbirii între popoare”[8].

Chiar şi în epoca de deschidere liberală, de la începutul perioadei ceauşiste, mitropolitul Şaguna a fost prezentat într-o lumină negativă:

> „Iluziile în caritatea Curții imperiale de la Viena persistau încă, din nefericire, printre români, fiind promovate de episcopul (sic!) român de la Sibiu, Andrei Şaguna, exponentul unei orientări moderate sau – uneori – chiar conservatoare”[9].

În loc ca Şaguna să fie apreciat că, în urma relațiilor sale cu familia imperială, a reuşit să obțină egalitatea românilor ortodocşi cu celelalte națiuni şi confesiuni din imperiu, a fost defăimat. Iar ridicarea lui în rândul marii nobilimi a imperiului a ajuns să fie privită ca un stigmat.

În aceste condiții nici nu este de mirare că personalității lui Şaguna i s-a acordat atenție doar de către unii istorici, de exemplu istoricul american Keith Hitchins şi părintele profesor sibian Mircea Păcurariu, în timp ce specialiştii români ai dreptului canonic bisericesc i-au minimalizat cât se poate de mult opera. Astfel, în ultima sinteză de *Drept bisericesc*, redactată de Ioan N. Floca (tot un sibian!), numele lui Şaguna este pomenit doar cu lucrările sale canonice, în capitolul de bibliografie[10], fără ca aceste lucrări să fie analizate. Pe de altă parte, Statutul Organic este menționat, în aceeaşi lucrare, în capitolul despre „Codicii şi colecțiile canonico-juridice. Pravilele tipărite în limba română”[11]; dar nu sunt

---

[7] Informația am preluat-o din lucrarea ultimului biograf al mitropolitului Şaguna, Johann Schneider, *Der Hermannstädter Metropolit Andrei von Şaguna. Reform und Erneuerung der Orthodoxen Kirche in Siebenbürgen und Ungarn nach 1848*, în "Studia Transylvanica", vol. 32, Böhlau Verlag Köln Weimar Wien, p. 20, n. 81. Ea mi-a fost apoi confirmată de Pr. Prof. Dr. Dorin Oancea, decanul Facultății de Teologie „Andrei Şaguna” din Sibiu, fiul pr. Zosim Oancea.

[8] V. Curticăpeanu, „Dezvoltarea culturii (1848-1918), în *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1961, p. 408.

[9] *Istoria României. Compendiu*, lucrare colectivă sub conducerea lui Miron Constantinescu, ed. II, Bucureşti, 1971, p. 262.

[10] Ioan N. Floca, *Drept canonic ortodox*, vol. I, Bucureşti, 1990, 549.

[11] *Ibidem*, p. 147.

menționate defel Protocoalele sinodale şi congresuale, toate cuprinzând măsurile legislative din Biserica Ortodoxă ardeleană din anii 1868-1925.

Dar chiar şi lucrările istoriografice redactate până acum au abordat prea puțin aspecte de ordin constituțional, mărginindu-se la cele istorice şi politice[12]. Abia în anul 2005, teologul protestant Johann Schneider, originar din România dar viețuind azi în Germania, a abordat această problemă, în lucrarea sa de doctorat[13].

Însă, spre deosebire de Johann Schneider, nu mă voi limita doar la personalitatea mitropolitului Şaguna, ci voi încerca să analizez şi efectele aplicării Statutului Organic în viața Bisericii. În ultimele luni s-a pus, atât de către Sf. Sinod, cât şi de unii intelectuali laici, chestiunea modificării Statutului actual de organizare a BOR. Astfel, Costion Nicolescu se întreba retoric într-un articol:

> „Rolul Adunărilor eparhiale şi cel al Adunării Naționale Bisericeşti sunt în mare măsură decorative. Ele sunt adunate pentru o zi sau două, iau cunoştință despre ordinea de zi, de obicei rapoarte şi bilanțuri, le aprobă cu dezinvoltură şi pleacă acasă... Sunt întruniri obscure, despre care credincioşii de rând află mai nimic, pentru că nu este mare lucru de aflat... Cum va fi arătat această Adunare pe timpul lui Şaguna şi cum arată astăzi? Ar fi interesat de ştiut..."[14].

Doresc ca lucrarea de față să răspundă tocmai la această din urmă întrebare şi să prezinte modul de organizare al unei Bisericii vii.

---

[12] Observația este valabilă şi privitor la lucrarea lui K. Hitchins, *Ortodoxie şi naționalitate. Andrei Şaguna şi românii din Transilvania*, Bucureşti, 1995.

[13] Johann Schneider, *op.cit.*

[14] Costion Nicolescu, „O mitropolie, două mitropolii...“, în *Inter. Revista română de studii teologice şi religioase*, I, 1-2, Cluj Napoca, 2007, p. 45.

I.

REÎNNOIREA CONSTITUŢIONALĂ ŞAGUNIANĂ: APRECIERI ISTORIOGRAFICE, SURSELE ŞI ETAPELE EI

La 1 august 1868, mitropolitul Andrei baron de Şaguna a trimis o scrisoare ministrului Eötvös József, rugându-l să mijlocească pe lângă Curtea imperială ca aceasta să încuviinţeze întrunirea Congresului Naţional Bisericesc (CNB) al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria şi Transilvania, după cum prevedea şi Articolul de Lege IX, din mai 1868, actul legislativ fundamental privind Bisericile Ortodoxe din Ungaria. La 12 august, Curtea a emis un răspuns favorabil.

Au fost organizate alegeri în cele trei dieceze ale Mitropoliei (Ardeal, Arad şi Caransebeş), astfel că la 16/28 septembrie 1868 s-a întrunit Congresul Naţional-Bisericesc al Mitropoliei sibiene[1]. Scopul principal al acesteia urma să fie elaborarea unei constituţii bisericeşti. Chiar în cuvântarea de deschidere a Congresului, mitropolitul Şaguna a rostit cuvintele pline de importanţă pentru dezvoltarea ulterioară a dreptului bisericesc românesc:

> „Iată, Domnilor, că am ajuns a vedea Congresul cel mult dorit al Provinciei noastre metropolitane a tuturor românilor de religie greco-răsăriteană din Ungaria şi Ardeal! Iată, Domnilor! Congresul acesta însuşi, pe care-l reprezentaţi Domniile Voastre! Iată, Domnilor, timpul încetării acelei sarcini grele care de 20 de ani zăcea pe umerii mei şi care trebuia să o suport singur după poziţiunea mea, ceea ce o ocup în organismul Sfintei Maicii noastre Biserici, căci n-am putut să ne organizăm până acum bisericeşte.
>
> Cum am condus eu până acum treaba cea grea şi problematică a reînfiinţării Mitropoliei noastre? Despre aceea judece prezentul şi viitorul. Dacă câteodată am făcut întrebuinţare de octroieri[2], aceea am făcut după demandarea (cerinţa – n.n.)

[1] *Protocolul Congresului Naţional Bisericesc român de religiunea greco-răsăriteană conchiamat în Sibiiu pe 16/28 septembrie* 1868, Sibiu, 1868, p. 8-9.

[2] *Octroiat* este un termen juridic, ieşit azi din uz, dar folosit în secolul al XIX-lea, în timpul luptelor purtate de burghezie pentru înlăturarea absolutismului feudal şi instaurarea democraţiei reprezentative. Termenul înseamnă în germană „a impune, a constrânge” şi provine din substantivul francez *octroi* care înseamnă „acordarea unei garanţii, a unui favor, har, hatâr”. În sens juridic, în secolul XIX, prin *octroi* se înţelegea impunerea unilaterală de către suveran a unei legi care era neconstituţională, deoarece nu respecta principiul reprezentativ (adică era impusă împotriva voinţei Adunării reprezentative a unei naţiuni). Astfel, juriştii de la începutul secolului XIX, au făcut deosebirea între „constituţia reprezentativă” (rezultat al unui pact între rege şi poporul reprezentat în Parlament) şi „constituţia octroiată (sau acordată)”, impusă cu forţa de suveran (Manfred Firnkes, *"Restauration" und "Vormärz". Reaktionäre Fürstermacht und Liberale Bürgeropposition. 1815-1848*, în "Deutsche Geschichte", ed. Heinrich Pleticha, vol. IX, Gütersloh, 1993, p. 29). De

împrejurărilor întețitoare în acea convingere, că clerul şi poporul credincios se va mulțumi cu aceea, dară nicidecum n-am făcut-o cu intențiunea de a exercita sau de a stabili în lucrurile noastre bisericeşti, şcolare şi fundaționale vreun absolutism ierarhic. Din această cauză trebuie să accentuez aici că dacă am fi făcut uneori întrebuințare de octroieri, acestea nu se pot lua în înțelesul strict de octroieri, deoarece octroierea presupune totdeauna o măsură volnică pe terenul bisericesc; eu însă nu am făcut nici o măsură volnică în treaba înființării Mitropoliei, ci, fiind împiedicat de împrejurări, de a mă putea consulta cu bărbații noştri, am lucrat şi singur în înțelesul pozitivelor instituțiuni bisericeşti. Şi aşa am lucrat uneori singur, spre ajungerea dorințelor noastre bisericeşti, precum îmi impuneau canoanele, dară nu spre introducerea şi stabilirea vreunui absolutism ierarhic, care eu totdeauna l-am combătut şi despre care exista în afacerile mele cele mai lămurite dovezi.

Dară astăzi, când ți-a venit ție Noule Ierusalime iarăşi lumina, şi mărirea Domnului peste tine a răsărit, depun cu desăvârşită odihnă sufletească toată competența legislativă şi administrativă a Bisericii noastre naționale în mâinile Congresului prezent şi ale celor viitoare Congrese, care singure sunt reprezentantele legale şi canonice ale întregii noastre provincii metropolitane, prin urmare competente de a duce şi conduce trebile administrative, economice, bisericeşti, şcolare şi fundaționale.

De astăzi încolo depun şi responsabilitatea pentru ulterioara soartă a Bisericii în mâinile acestui Congres şi a celor viitoare şi mă mângâi, căci cutez să zic: că nu în deşert am alergat, nici în deşert m-am ostenit (Filip. 2, 16). Că n-am alergat ca şi cum n-aş fi ştiut unde alerg, nici n-am dat război, ca şi când aş fi bătut văzduhul (I Cor., 9,26). Ci lupta bună m-am luptat, curgerea am plinit şi credința am păzit (II Tim., 6,7). Şi că astăzi pot să mă rog de Dumnezeu ca acum să mă slobozească pe mine în pace, că văzură ochii mei mântuirea Lui, pe care a pregătit-o feței tuturor românilor de religie greco-răsăriteană din Ungaria şi Ardeal! (Lc. 2,29-31)”[3].

În continuare, protocolul CNB din 1868 menționează faptul că mitropolitul a prezentat un proiect de statut bisericesc, menționând

„că, din pozițiunea sa ca mitropolit şi cel mai bătrân, a pregătit acest elaborat, dar provoca pe toți membri Congresului să facă studii serioase asupra aceluia, să-şi dea opiniunea liber, fără sfială, căci dânsul primeşte bucuros modificațiunile ce se vor afla de necesare, nefiind preocupat de nici o idee de predilecțiune pentru operatul său, şi predă acest operat Congresului, ca un aluat pregătit, din care stă în voia şi chemarea Congresului de a compune pâinea ce să ne fie hrană pentru toți”[4].

---

exemplu, în vara anului 1830, printr-un act unilateral, regele francez Charles X a dizolvat Parlamentul, a modificat legea electorală în favoarea marilor latifundiari şi a instaurat cenzura, fapt care a provocat revolta burgheziei (revoluția din iulie – Jacques Madaule, *Istoria Franței*, vol. II, Bucureşti, 1973, p. 259-260; Golo Man, *Politische Entwicklung Europas und Amerikas. 1815-1871*, în "Propyläen Weltgeschichte", vol. VIII, 1960, p. 43-43). Tot la fel, în Prusia, regele Friedrich Wilhelm IV (1840-1861) a dizolvat, la 5 decembrie 1848, Parlamentul întrunit la 2 mai 1848, şi a emis *Constituția octroiată din 5 decembrie*. Câteva luni mai târziu, şi împăratul Franz Josef a emis pentru Imperiul austriac ceea ce a fost numită şi atunci *Constituția octroiată din 4 martie 1849*. Asemenea ordonanțe octroiate au fost emise şi în alte state germane, astfel că după 1850 burghezia a început o adevărată campanie în justiție, cerând recunoaşterea caracterului lor neconstituțional (Ulrich Eisenhardt, *Deutsche Rechtsgeschichte*, ed. III, München, 1999, p. 341-342 şi 349).

[3] *Protocolul Congresului... 1868*, conclus 3, p. 9-10.

[4] *Protocolul Congresului... 1868*, conclus 11, p. 20.

Proiectul a fost dat în lucru unei Comisii alcătuită din 27 de deputați, câte nouă din fiecare eparhie. Rezultatul, în urma discuțiilor din plenul CNB, a fost următorul *Statut Organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania*[5].

1.1. Statutul Organic

Dispoziţii generale

I. Biserica greco ortodoxă română din Ungaria şi Transilvania, fiind Biserică autonomă, are dreptul ei canonic, garantat prin Articolul de Lege IX din anul 1868, de a-şi reglementa, administra şi conduce independent afacerile sale bisericeşti, şcolare şi fundaționale, la toate nivelelele, după forma reprezentativă, respectând însă în totalitate dreptul de supremă inspecție a Majestății Sale.

Statutul Organic cuprinde deci prevederi privind organizarea Bisericii greco-orientale române pentru întreaga provincie mitropolitană din Ungaria şi Transilvania.

II. Elementele constitutive ale acestei provincii mitropolitane sunt clerul şi poporul credincios; iar părțile constitutive ale ei sunt: 1. Parohiile, 2. Protopreziberatele, 3. Mănăstirile şi 4. Eparhiile.

III. Poziția pe care o are în Biserică clerul şi poporul provinciei mitropolitane îi dă dreptul de a participa personal şi prin reprezentanți la toate acțiunile bisericeşti, şcolare şi fundaționale, şi totodată îi impune datoria de a suporta toate greutățile de care depinde bunăstarea Bisericii. Fiecare parte constitutivă a mitropoliei are drept de a reglementa, administra şi conduce, independent de altă parte constitutivă egală cu ea, afacerile sale bisericeşti, şcolare şi fundaționale, şi fiecare parte constitutivă mai mică îşi continuă acțiunile sale bisericeşti, şcolare şi fundaționale, în afacerile părții constitutive mai mari, până la mitropolie, prin reprezentanții săi.

IV Toate acțiunile părților constitutive, amintite la punctele precedente, se îndeplinesc prin sinoadele parohiale, protoprezibeteriale, eparhiale şi prin congresul național-bisericesc, (sinodul mitropolitan).

V Pentru administrarea şi conducerea afacerilor bisericeşti, şcolare şi fundaționale se va forma câte un comitet şi câte o epitropie în fiecare parohie şi protoprezbiterat, iar în eparhie şi mitropolie câte un consistoriu.

VI Jurisdicția bisericească atât în afacerile judecătoreşti cât şi în cele administrative, se va exercita prin scaunele protopopeşti, ca instanța 1-a, prin consistoriile diecezane, respectiv arhidiecezane, ca instanța 2-a, şi prin consistoriul mitropolitan, ca instanța a 3-a. Dispozițiile speciale vor indica obiectele în privința cărora cursul instanțelor se schimbă.

VII Pentru efectuarea vreunei dispoziții care se face prin vreo jurisdicție sau autoritate bisericească, se pot întrebuința numai mijloace bisericeşti şi morale. În cazuri extraordinare de renitență (insuficiență, n.n.) însă, pentru susținerea ordinii bune, se poate solicita şi asistența puterii civile.

VIII Mai sus amintitele părți organice ale mitropoliei se vor îngriji din timp de mijloacele intelectuale şi materiale care se cer pentru atingerea scopurilor bisericeşti, şcolare şi fundaționale; iar dacă nu s-ar acoperi cheltuielile necesare nici în urma colectelor făcute în şi afară de mitropolie, atunci se va recurge la stat pentru ajutor.

[5] Ediție prelucrată lingvistic după „a patra edițiune oficială autentică, procurată în urma concluzului congresual din 1878, nr. 247”, Sibiu, 1910.

IX Pentru susținerea unității dogmatice şi canonice între cele două mitropolii, română şi sârbă, precum şi pentru apărarea intereselor comune ale religiei ortodoxe răsăritene, se constată necesitatea unui sinod comun, constând din ambii mitropoliți şi din episcopii sufragani ai ambelor mitropolii. Constituirea acestui sinod se va realiza prin înțelegerea cu congresul greco-oriental sârbesc.

X Recapitulând cele expuse, statutul organic prezenta tratează deci despre următoarele: 1. despre parohii; 2. despre protoprezibiterate; 3. despre mănăstiri; 4. despre eparhii, şi 5. despre mitropolie.

CAPITOLUL I
Parohia

§ 1. Parohia, ca o comună bisericească, este întrunirea creştinilor cu mijloacele materiale şi morale, spre a susține una sau mai multe biserici, şcoli şi cimitire, unul sau mai mulți preoți şi învățători, precum şi celălalt personal trebuincios. Astfel de parohii se numesc matre.

§ 2. Întrunirea acelor creştini, care nu sunt în stare a-şi ține paroh la o parohie matre vecină, sub nume de filie, având în afaceri bisericeşti, şcolare şi fundaționale asemenea drepturi şi datorințe cu confrații lor din parohia matre.

§ 3. Dacă vreo filie ar vrea să se facă parohie matre, trebuie să ceară la scaunul protopopesc, documentând, că e în stare a se susține ca parohie matre în înțelesul § 1. O astfel de cauză, după ascultarea parohiei matre, se prezintă consistoriului respectiv spre deciziune finală.

§ 4. Dacă vreun străin vrea să se aşeze într-o parohie şi să se facă membrul ei, este dator a se legitima înaintea sinodului parohial, că este de religie ortodoxă, şi numai după o astfel de legitimare şi în decurs de şase săptămâni se va bucura de încorporare în aceea parohie şi de drepturile ei parohiale; dar va fi totdeauna dator a purta şi greutățile asemenea celorlalți membri.

§ 5. Afacerile parohiei se îndeplinesc: 1. prin sinodul parohial, 2. prin comitetul parohial, 3. prin epitropia parohială.

Articolul I
Sinodul parohial

§ 6. În sinodul parohial iau parte toți parohienii majori, de sine stătători, nepătați, care îşi împlinesc datoriile parohiale.

§ 7. Agendele sinodului parohial sunt:

1. Alegerea membrilor comitetului parohial; 2. Alegerea parohului, capelanului, diaconului, epitropilor parohiali, profesorilor şi învățătorilor; 3. Examinarea şi aprobarea proiectelor comitetului parohial prin edificarea, repararea sau înzestrarea bisericii, şcolii, casei parohiale, sau altor bunuri bisericeşti, şcolare şi fundaționale; 4. Examinarea şi aprobarea mijloacelor proiectate din partea comitetului parohial, pentru înființarea fondurilor spre scopuri bisericeşti, şcolare şi filantropice; 5. Examinarea şi aprobarea proiectului comitetului parohial pentru dotația parohului, capelanului, diaconului, profesorilor învățătorilor şi a celuilalt personal trebuincios; 6. Alegerea membrilor sinodului eparhial şi ai congresului național-bisericesc; 7. Priveghierea, ca comitetul şi epitropii parohiali să-şi împlinească chemarea după prevederile acestui statut organic; 8. Prezentarea deciziilor proprii prin protoprezbiter consistoriului concernent (aparținător, n.n.) spre afacere ulterioară.

§ 8. În ziua primă a sinodului parohial e a se ține Sfânta Liturghie cu chemarea Duhului Sfânt.

§ 9. Ziua ținerii sinodului parohial împreună cu obiectele ce se vor analiza, se va publica în biserică cu opt zile mai înainte prin parohul local, şi se va da de ştire protoprezbiterului, ca în cazul în care împrejurările îi vor permite, să poată lua parte şi el la sinodul parohial.

§ 10. Preşedintele ordinar al sinodului parohial este parohul, iar acolo unde postul este vacant, administratorul parohiei. Este dator însă a ceda prezidiul protoprezbiterului, dacă acesta este de față, în care caz dânsul ocupă locul de vicepreşedinte. Dacă în parohie sunt mai mulți preoți, atunci cel mai bătrân în serviciu ocupă scaunul presidial, iară dacă de fel nu este preot în loc, protoprezbiterul este îndreptățit a încredința prezidiul vreunui preot din altă parohie.

Preşedintele este răspunzător pentru păstrarea ordinii şi este dator să propună problemele care vor fi supuse rezolvării. Nu se poate analiza nici un obiect, care nu a fost pus la ordinea zilei.

Şi membrii sinodului au dreptul de a face propuneri, sprijinite cel puțin de trei dintre dânşii, şi preşedintele este obligat a le adăuga la ordinea pentru pertractarea lor încă în decursul aceluiaşi sinod.

§ 11. Preşedintele are dreptul a dizolva sinodul parohial în caz de dezordine, fiind dator despre acest caz a raporta protoprezbiterului, iar acesta consistoriului.

§ 12. Sinodul parohial se ține regulat odată pe an, în luna ianuarie; se poate ține însă şi extraordinar, când se impune vreun obiect din cele expuse în § 7, spre exemplu: alegerea parohului, capelanului, diaconului, epitropilor, profesorilor şi învățătorilor.

§ 13. Sinodul parohial, ce se va ținea pentru alegerea parohului, capelanului, diaconului, epitropilor, profesorilor şi învățătorilor, se convoacă de către protopop, care totodată este şi preşedinte al unui asemenea sinod. Protopopul înainte de sinod se consultă cu comitetul parohial în privința candidaților, care aspirând la treapta preoției trebuie să fie teologi absolvenți, apți şi pentru chemarea învățătorească şi prevăzuți cu atestatul consistoriului asupra calificării lor de a îmbrăca postul preoțesc. Iar indivizii, cari concurează la vreun post de profesor sau învățător, trebuie să obțină, pe lângă atestat de capacitatea stabilită de AL 38 din 1868, şi atestat de calificare de la consistoriul eparhial.

§ 14. Sinodul parohial îşi alege din sânul său sau dintre ceilalți membri parohiali, unul sau doi notari pentru purtarea lucrărilor de secretariat, care, în cazul că sunt aleşi dintre membrii sinodului, au vot decisiv.

§ 15. Pentru asigurarea validității unei decizii se cere respectarea formelor prescrise în paragrafele 9, 10 şi 13, şi majoritatea voturilor membrilor prezenți. Dacă voturile sunt egale, decide votul preşedintelui.

§ 16. Recursuri împotriva vreunei decizii a sinodului parohial se pot face în 14 zile la scaunul protoprezbiterial, de unde se înaintează consistoriului eparhial. Recursele intrate după expirarea celor 14 zile nu se iau în considerație.

Articolul II
Comitetul parohial

§ 17. Comitetul parohial este corporația aleasă din sânul sinodului parohial, pentru a reprezenta în afară comuna bisericească, a administra şi a conduce afacerile ei în privința economică a bisericii, a şcolii şi a fundațiunilor.

§ 18. Membrii comitetului parohial se aleg pe trei ani, se pot însă şi realege.

§ 19. Comitetul parohial se compune: în parohiile până la 1000 de suflete din 10, până la 1500 din 15, până la 2000 din 20, până la 2500 din 25 şi de acolo în sus din 30 de membri. Tatăl şi fiul, moşul şi nepotul, fraţii, socrul şi ginerele, nu pot fi deodată membri ai comitetului. Parohul, respectiv administratorul parohiei este membru natural al comitetului, iar unde de prezent sunt mai mulţi parohi, cel mai înaintat în serviciu.

§ 20. Comitetul parohial constituindu-se, îşi alege preşedinte şi notar. Preşedintele se alege din sânul comitetului, notar însă poate fi şi alt individ apt, care de nu este membru al comitetului, are numai vot informativ.

§ 21. Comitetul ţine şedinţe, când va fi nevoie, însă regulat la finele lunii iulie şi decembrie a fiecărui an, astfel ca la sinodul parohial, care se ţine în luna ianuarie (§ 12), să-şi poată aşterne raportul general despre averea mişcătoare şi nemişcătoare a bisericii, şcolii şi fondurilor, precum şi bilanţul anual şi un proiect de buget despre trebuinţele bisericii, şcolii şi ale fondurilor pe anul viitor.

§ 22. Pentru validarea deciziilor comitetului parohial se cere prezenţa majorităţii absolute a membrilor şi majoritatea voturilor. Dacă voturile sunt egale, decide votul preşedintelui.

§ 23. Sfera de activitate a comitetului parohial este următoarea: 1. A inventaria averea mişcătoare şi nemişcătoare a bisericii, şcolii şi a fondurilor, şi a o ţinea în evidenţă. Acest inventar se compune în trei exemplare, dintre care unul se păstrează la epitropia parohială, al doilea la comitet, iar al treilea se trimite consistoriului; 2. A îngriji pentru susţinerea în întregime a averii mişcătoare şi nemişcătoare a bisericii, şcolii şi a fondurilor; 3. A păstra în stare bună edificiile bisericeşti şcolare şi fundaţionale; 4. A dota biserica cu icoane, vase sfinţite, cărţi şi alte obiecte pentru serviciul dumnezeiesc, şi şcoala cu mobilele şi aparatele necesare; 5. A publica concurs pentru ocuparea postului de paroh, capelan, diacon, epitrop, profesor şi învăţător, în urma prealabilei înţelegeri cu protoprezbiterul locului, respectiv cu direcţiunea şcolară; 6. A se consulta cu protoprezbiterul, respectiv cu direcţiunea şcolară asupra listei candidaţilor care s-au prezentat la concurs pentru postul de paroh, capelan, diacon, epitrop, profesor şi învăţător; 7. A afla mijloacele necesare pentru eventuala edificare şi reparare a bisericii, şcolii, casei parohiale şi a altor edificii proprii ale fondurilor, şi a relaţiona despre ele sinodului parohial; 8. A analiza şi găsi mijloacele pentru dotaţiunea parohului, capelanului, diaconului, profesorilor şi învăţătorilor, şi a încunoştinţa despre acestea sinodul parohial; 9. A hotărî condiţiile pe care trebuie să le observe epitropii la arendarea realităţilor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale; 10. A hotărî modalitatea gospodăririi banilor disponibili ai bisericii, şcolii şi fundaţiunilor; 11. A examina la finele anului bilanţul economic al epitropiei, şi a-l trimite sinodului parohial; 12. A alege pe cantori, clopotari şi pe alţi servitori bisericeşti şi şcolari. În posturi de cantori pot fi aleşi numai acei indivizi, care aduc de la protoprezbiter atestat de calificare; 13. A priveghea asupra religiozităţii şi moralităţii membrilor parohiali, precum şi pentru dezrădăcinarea datinilor stângace şi a desfrânării, prin mijloace morale şi pedepse mai mici bisericeşti, şi a cere ajutorul protoprezbiterului, iar la caz de necesitate al episcopului, spre restaurarea religiozităţii şi moralităţii; 14. A apăra vaza şi onoarea bisericii şi a comunei parohiale în înţelesul legilor; 15. A face oficiului protoprezbiteral şi prin acesta consistoriului eparhial orice propunere şi plângere, privitoare la treaba bisericească, şcolară şi fundaţională; 16. A sprijini pe copiii săraci pentru frecventarea şcolii parohiale, prin dotarea lor cu cărţi şcolare; 17. A înfiinţa bibliotecă parohială spre înlesnirea cetirii cărţilor folositoare; 18. A duce protocol despre toate afacerile sale, a ţinea actele în ordinea cuviincioasă şi a le păstra în arhivă.

Articolul III
Epitropia parohială

§ 24. Epitropii parohiali sunt acei bărbați din parohie, cărora li se încredințează averea parohială, şcolară şi fundațională.

§ 25. Epitropii se aleg prin sinodul parohial dintre cei mai merituoşi bărbați ai parohiei. Aceştia nu pot fi înrudiți între sine până la al şaselea grad de sânge şi al patrulea de cuscrie.

§ 26. Pentru parohiile până la 1000 de suflete se aleg doi, până la 2500 de suflete trei, iar pentru parohiile al căror număr trece peste 2500 suflete, patru epitropi. Ei se aleg pe trei ani, însă pot fi şi realeşi.

§ 27. Sarcina epitropilor parohiali este: 1. A primi de la comitetul parohial pe lângă inventar toată averea mişcătoare şi nemişcătoare a bisericii, şcolii şi fondurilor, şi a o administra după conclusul (decizia, n. n.) sinodului şi al comitetului parohial; 2. A păstra într-o ladă de fier cu trei chei averea mişcătoare a bisericii, şcolii şi a fondurilor, precum sunt banii şi alte hârtii de valoare şi obligațiunile. Dintre cele trei chei ale cassei parohiale, se va păstra câte una la câte un epitrop. Unde sunt numai doi epitropi, acolo a treia cheie se va păstra la paroh, iar unde de prezent sunt mai mulți parohi, cel desemnat prin comitet pentru aceasta. La deschiderea şi închiderea cassei se cere prezența a toți cei trei indivizi, care au cele trei chei ale cassei; 3. A duce un protocol despre venituri şi cheltuieli; 4. A ține un jurnal despre starea averii parohiale. Acest jurnal se va ține în două exemplare, dintre care, unul se va aşeza în cassă, iar celălalt rămâne la epitropi; 5. La sfârşitul fiecărui an va depune comitetului parohial bilanțul documentat despre veniturile şi cheltuielile bisericeşti, şcolare şi fundaționale, şi se va supune numai decât la o revizie specială a cassei, pe care ar ordona-o comitetul parohial; 6. A nu face nici-o cheltuială nepreliminată, fără împuternicirea comitetului, respectiv a sinodului parohial; 7. A priveghea, ca edificiile bisericeşti, ale şcolii şi ale altor bunuri, precum şi curtea bisericii, a şcolii şi cassei parohiale, asemenea şi cimitirul să fie în bună stare; 8. A plăti regulat salariile prevăzute pentru personalul bisericesc şi şcolar, precum şi ajutoarele persoanelor sărace şi ale stipendiştilor (bursierilor, n. n.).

§ 28. Acolo unde mai multe comune bisericeşti împreună susțin una sau mai multe şcoli, se alege din comitetele acestor parohii un comitet şcolar şi prin acesta o epitropie şcolară, şi aşa: 1. Numărul membrilor unui asemenea comitet şcolar constă câte din trei membri aleşi din şi prin comitetul parohial respectiv; 2. Asemenea epitropia şcolară constă din patru membri; 3. Alegerea acestui comitet se face pe şase ani, iar a epitropilor pe trei ani; 4. Comitetul şi epitropia şcolară au acel cerc de activitate în treburile şcolare, ce le revin comitetelor şi epitropiilor parohiale.

CAPITOLUL II
Protoprezbiteratul

§ 29. Protoprezbiteratul este întrunirea mai multor comune bisericeşti, având un protoprezbiter, care este autoritatea în treburile lor bisericeşti, şcolare şi fundaționale; protoprezbiterul trebuie să locuiască în acel loc al protoprezbiteratului, care este mai îndemână comunelor bisericeşti din protoprezbiterat.

§ 30. Protoprezbiteratul îşi îndeplineşte afacerile: 1) prin scaunul protoprezbiteral, 2) prin sinodul protoprezbiteral, 3) prin comitetul protoprezbiteral, şi 4) prin epitropia protoprezbiterală.

Articolul I
Scaunul protoprezbiteral

§ 31. Scaunul protoprezbiteral este acea autoritate în afacerile bisericeşti, care în acestea în general, iar în cele mai jos enumerate în special formează forul de primă instanţă în mitropolie.

§ 32. Scaunul protoprezbiteral constă afară de protoprezbiter sau supleantul acestuia, ca preşedinte, din şase parohi, ca membri cu vot decisiv, apoi din un defensor matrimonial şi un notar cu vot consultativ. Aceştia doi din urmă pot fi şi dintre capelani, diaconi sau mireni, notarul având sarcina de a purta protocolul, a se îngriji de lucrările scripturistice, expedieri de acte şi arhivare.

§ 33. De competenţa scaunului protoprezbiteral, ca for de primă instanţă, se ţin următoarele obiecte: 1. A examina şi eventual a decide diferenţele iscate între preoţi, controversele comunelor parohiale în privinţa exagerării competinţii stolare şi privitoare la scurtarea stolei şi altor venituri legale preoţeşti din partea comunelor parohiale sau a credincioşilor; 2. A examina şi eventual a decide controversele referitoare la logodnă (încredinţare) şi căsătorie în partea lor canonică; 3. A priveghea asupra evidenţei corecte a protocoalelor matriculare şi altor protocoale parohiale; a perfecta obiecte bisericeşti şi disciplinare preoţeşti, pe care consistoriul le încredinţează scaunului protoprezbiteral, ca forului de primă instanţă; a examina alegerile de paroh, capelan, diacon sau ale altor feţe bisericeşti; 4. A priveghea asupra purtării feţelor bisericeşti.

§ 34. Pentru ca o decizie să fie valabilă se cere, ca afară de preşedinte şi notar, să fie de faţă cel puţin patru membri. Când voturile sunt egale, decide votul prezidenţial.

§ 35. Membrii scaunului protoprezbiteral nu pot fi înrudiţi între ei până la al şaselea grad de sânge şi al patrulea de cuscrie, şi nu pot lua parte la dezbaterile, unde sunt în înrudiţi cu vreo parte litigioasă.

§ 36. Scaunul protoprezbiteral va ţine regulat şedinţele sale din lună în lună; însă în cazuri urgente se pot ţine şi şedinţe extraordinare.

§ 37. Apelaţiuni de la scaunul protoprezbiteral se pot face la consistoriul eparhial în 14 zile, iar cele făcute mai târziu nu se iau în considerare, şi hotărârea scaunului protoprezbiteral se pune în lucrare, afară de cauzele matrimoniale terminate cu totala despărţire a părţilor, care trebuiesc din oficiu înaintat consistoriului respectiv

Articolul II
Sinodul protoprezbiteral

§ 38. Sinodul protoprezbiteral este reprezentanţa preoţimii şi a comunelor parohiale din protoprezbiterat, aşa, ca preoţimea să reprezinte o treime din delegaţi, iar laicii din comunele parohiale, două treimi. În protoprezbiteratul care numără peste 20.000 de suflete, numărul membrilor sinodului protoprezbiteral constă din partea preoţimii din 12, din partea comunelor bisericeşti din 24; iar unde numărul sufletelor este mai mic de 20.000, acolo va consta din partea preoţimii din 8, iar din partea comunelor bisericeşti din 16 membri.

§ 39. Acele sinoade, care aleg pe protoprezbiter, constau din număr dublu de membri.

§ 40. Membrii sinodului protoprezbiteral se aleg pe trei ani, şi se pot realege. Membrii ecleziastici ai sinodului protoprezbiteral se aleg prin preoţimea tractuală, în locul destinat; iar pentru membrii mireni, protoprezbiteratul se împarte în atâtea cercuri electorale, câţi membri mireni sunt prevăzuţi spre alegere în înţelesul § 38. Pentru sinodul alegător de protoprezbiter, în fiecare cerc electoral se aleg câte doi membri mireni. Alegători sunt toţi aceia care posedă calităţile prescrise în § 6. Dispoziţiile necesare pentru conducerea şi efectuarea actului de alegere se încredinţează consistoriului eparhial, până la altă dispoziţie ce se va face din partea sinodului eparhial.

§ 41. De membri ai sinodului protoprezbiteral pot fi aleşi numai aceia care posedă calităţile prescrise în § 6.

§ 42. Cu ocazia convocării sinodului protoprezbiteral, care trebuie să se publice cu 14 zile înainte, preşedintele este dator să publice şi obiectele ce se vor dezbate în sinod.

§ 43. Ca sinodul protoprezbiteral să poată aduce hotărâre validă, se cere, ca afară de preşedinte să ia parte la acela cel puţin majoritatea membrilor.

§ 44. Sinodul acesta îşi alege din afara deputaţilor pe un notar pentru lucrările scripturistice, care poate fi preot sau laic.

§ 45. Sinodul protoprezbiteral se ţine odată în an, în prima sau a doua duminecă a lunii februarie, şi la convocarea lui se observă aplicarea celor prevăzute din § 42; în cazuri urgente se poate convoca şi extraordinar, când protoprezbiterul sau două treimi a membrilor consideră necesară ţinerea extraordinară a aceluia pentru dezbaterea vreunui obiect însemnat bisericesc, şcolar sau fundaţional. Despre ţinerea unui sinod protoprezbiteral extraordinar trebuie înştiinţat şi consistoriul eparhial.

§ 46. Protoprezbiterul ca preşedinte, respectiv supleantul său, este răspunzător pentru buna ordine a sinodului, precum şi pentru aceea, ca acolo numai obiectele enumerate în § 50 să se trateze, cu frica lui Dumnezeu şi modestie, şi ca deciziile să fie bazate pe instituţiile bisericeşti, şi pe ordinele arhiereşti, ale consistoriului şi sinodului eparhial. Când sinodul protoprezbiteral s-ar ocupa de dezbaterea unor obiecte care nu se ţin de sfera lui, sau buna ordine s-ar vătăma, şi la admoniţiunea preşedintelui nu s-ar restabili ordinea cuviincioasă: atunci preşedintele este dator să încheie protocolul, să dizolve sinodul şi să anunţe consistoriul eparhial, cerând îndrumări pentru paşii ulteriori.

§ 47. Membrii sunt liberi să prezinte vot separat şi să ceară trecerea acestuia în protocol; însă numai acel vot separat, care în 24 de ore se dă în scris, se poate primi şi trece în protocol.

§ 48. Preşedintele decide asupra obiectelor ce se vor dezbate; pentru aceea orice propunere din partea unuia sau mai multor membri trebuie să fie înaintată preşedintelui, care în înţelegere cu sinodul decide ordinea şi timpul când acea propunere are să vină la pertractare.

§ 49. Protocolul sinodului protoprezbiteral, după ce s-a autentificat, extrasele precum şi actele expediate, sunt semnate de preşedinte şi notar.

§ 50. Afacerile sinodului protoprezbiteral sunt: 1. Obiectele economico-bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, privitoare la protoprezbiterat; 2. Alegerea protoprezbiterului, a membrilor scaunului protoprezbiteral, a profesorilor şi învăţătorilor pentru şcolile tractuale, şi prezentarea actului de alegere la consistoriul eparhial; 3. Înaintarea situaţiei şcolare din protoprezbiterat, şi 4. Îngrijirea pentru susţinerea vazei şi autonomiei bisericii.

§ 51. Pentru ţinerea sinodului protoprezbiteral, în care se va alege noul protoprezbiter, consistoriul eparhial va denumi un comisar, pe care îl va împuternici spre convocarea şi ţinerea sinodului.

§ 52. În ziua alegerii comisarul eparhial celebrează Sfânta Liturghie cu chemarea Sfântului Duh şi ţine o cuvântare potrivită actului alegerii.

§ 53. După Sfânta Liturghie membrii sinodului se adună sau în biserică sau într-o altă sală, şi din sânul lor trimit o deputaţiune la comisar spre a-l invita la deschiderea sinodului; comisarul venind ocupă locul de preşedinte; ţine o cuvântare către alegători şi apoi predă notarului spre citire împuternicirea consistorială. După aceea face verificarea alegătorilor şi păşeşte la actul alegerii, chemând membrii la votare pe rând. Aclamaţiile nu se primesc, ci numai votare secretă. Fiecare alegător predă preşedintelui comisar votul său în scris, şi după ce s-au adunat voturile, preşedintele le numără, deschide şi le citeşte cu voce tare. Acei trei indivizi care au întrunit cele mai multe voturi, se prezintă consistoriului eparhial spre a numi pe unul dintre ei. Alesul, respectiv cel numit trebuie să fie bărbat apt şi bine meritat pe tărâmul bisericesc şi şcolar.

§ 54. Noul ales, respectiv numit de protoprezbiter, înainte de a-şi începe funcţiunea, se prezintă la episcopul eparhial spre hirotesie şi înzestrare cu singhelie. Despre toate acestea se înştiinţează protoprezbiteratul printr-o circulară arhierească, şi protoprezbiterul nou ales intră în activitate.

§ 55. Alegerea membrilor scaunului protoprezbiteral, a profesorilor şi a învăţătorilor pentru şcolile tractuale (ale protoprezbiteratului), se efectuează sub prezidenţia protoprezbiterului. La alegerea celor întâi numiţi sunt a se observa cele prescrise în § 53, iar pentru ocuparea posturilor de profesori şi învăţători, protoprezbiterul în înţelegere cu comitetul protoprezbiteral publică concurs. După expirarea termenului concursul protoprezbiterul, în înţelegere cu comitetul amintit, compune lista concurenţilor şi o prezintă sinodului. Pentru fiecare post candidează pentru alegere trei bărbaţi, calificaţi în sensul legilor pentru cariera creşterii, şi bine meritaţi pe terenul şcolar, iar actele alegerii le trimite consistoriului respectiv spre numire.

Articolul III
Comitetul protoprezbiteral

§ 56. Comitetul protoprezbiteral este acea corporaţie aleasă din membrii protoprezbiteratului, care pune în practică concluzele (deciziile) sinodului şi este chemat a provedea şi conduce mai îndeaproape afacerile comune ale întregului protoprezbiterat, în privinţa economico-bisericească, şcolară şi fundaţională.

§ 57. Membrii acestui comitet se aleg pe trei ani în sinodul protoprezbiteral, cu majoritatea voturilor, şi se pot realege.

§ 58. Acest comitet constă în protoprezbiteratele până la 20.000 de suflete din şase, iar în cele peste 20.000 de suflete din 12 membri, din care o treime este din cler, iar două treimi din mireni.

§ 59. Preşedintele comitetului este protoprezbiterul, respectiv supleantul lui.

§ 60. Comitetul însuşi îşi alege personalul de lucru.

§ 61. Decizia se poate considera validă numai în cazul în care, afară de preşedinte, mai sunt prezenţi cel puţin patru şi respectiv opt membri. Când voturile sunt egale, votul preşedintelui decide.

§ 62. Comitetul ţine de regulă patru şedinţe pe an, şi anume: în ianuarie, aprilie, iulie şi octombrie, iar în caz de urgenţă, şi mai multe.

§ 63. Agendele lui sunt acelea în problemele comune ale protoprezbiteratului, care în problemele ce se ţin de parohie, sunt ale comitetului parohial.

Articolul IV
Epitropia protoprezbiterală

§ 64. Pentru manipularea speselor necesare spre acoperirea trebuinţelor bisericeşti şi şcolare ale întregului cerc protoprezbiteral ca atare, precum şi pentru administrarea fondurilor bisericeşti şi şcolare ce s-ar înfiinţa pentru întregul protoprezbiterat: se va aşeza o epitropie protoprezbiterală. Această epitropie va consta din patru epitropi şi doi supleanţi, aleşi din sinodul protoprezbiteral pe câte trei ani, având pentru întregul cerc protoprezbiteral acelaşi cerc de activitate ce revine epitropilor parohiali.

§ 65. Acolo, unde pentru susţinerea unui institut şcolar mai înalt concură comunele din două sau mai multe protoprezbiterate, se va alege din comitetele protoprezbiteratelor concurente un comitet central şcolar, şi din acesta se va alege şi o epitropie centrală, analog § 28.

CAPITOLUL III
Mănăstirile

§ 66. Mănăstirea este locuința acelor persoane bisericeşti, care sunt întrunite canonic prin vot solemn de a-şi petrece viața în toată înfrânarea, în sărăcie şi obediență.

§ 67. Mănăstirea de o parte întruneşte în sine calitățile unei comunități bisericeşti, pe de altă parte însă este coordinată unui protoprezbiterat, şi ca atare e supusă numai autorităților eparhiale.

§ 68. Mănăstirea se poate funda şi înființa numai cu învoirea şi binecuvântarea episcopului provinciei; iar fundatorul este dator să asigure izvoarele de venituri necesare spre susținerea mănăstirii.

§ 69. Din mănăstiri nu se pot face locaşuri lumeşti.

§ 70. Monahii cu celălalt personal din mănăstire stau sub nemijlocita inspecție a prepozitului; iar mijlocit sub jurisdicția episcopului, respectiv a arhiepiscopului diecezan.

§ 71. Cel ce va voi să se facă monah, trebuie să se supună încercării canonice, apoi dacă se dovedeşte demn prin sinodul mănăstiresc de a se primi în tagma monahală, este prezentat episcopului, respectiv arhiepiscopului, prin prepozitul mănăstirii, şi i se dă binecuvântarea arhierească.

§ 72. Monahii, fără privire la hirotonie sau hirotesie, împreună cu prepozitii lor, sunt datori să se poarte strâns (strict, n.n.) şi conştiincios conform canoanelor prescrise.

§ 73. Afacerile mănăstirii se îndeplinesc prin sinodul mănăstiresc, la care iau parte toți ieromonahii cu vot decisiv, iar ierodiaconii numai ca ascultători şi ca notari, cu vot informativ.

§ 74. Preşedintele sinodului mănăstiresc este prepozitul, care totodată are datoria de a asigura ordinea bună în consultări. După decesul prepozitului, sinodul îşi alege dintre ieromonahi preşedinte interimar.

§ 75. Notarul se alege dintre ieromonahi, ierodiaconi sau monahi, care se ocupă de protocol şi de celelalte lucrări scripturistice.

§ 76. Protocolul şi corespondența se semnează de prepozit şi se contrasemnează de notar.

§ 77. Deciziile se iau prin prezentarea voturilor; când voturile sunt egale, votul preşedintelui decide. Vot separat se primeşte şi se alătură la acte, numai dacă s-a făcut în scris, şi cel mult în trei zile, căci mai târziu nu se primeşte. Se poate însă cere şi prelungire, ce nu se poate denega (respinge, n.n.), căci din contră se poate apela la episcop.

§ 78. Fiecare mănăstire trebuie să aibă econom, care manevrează partea economică a mănăstirii, potrivit concluselor sinodului şi inviațiunilor (indicațiilor, n.n.) prepozitului. Economul este dator să țină în evidență starea materială a mănăstirii, şi la finele anului să trimită sinodului bilanț documentat.

§ 79. Afacerile sinodului mănăstiresc se extind atât la partea religioasă, bisericească şi disciplinară, cât şi la partea economică. Acelea sunt următoarele: 1. Serviciul special pentru fiecare ieromonah, ierodiacon şi monah, dar şi pentru econom; 2. Primirea novicilor în mănăstire; 3. Examinarea novicilor înainte de a se primi în tagma monahală; 4. Prezentarea şi rugămintea adresată episcopului pentru primirea novicilor în tagma monahală; 5. Consultarea şi deciderea de a se hirotoni monahul de ierodiacon şi ierodiaconul de ieromonah, şi prezentarea episcopului; 6. Manipularea şi ținerea în evidență a averii mănăstireşti, şi spre acest scop întocmirea unui inventar despre toată averea mănăstirii, verificarea acestui inventar din timp în timp şi adecă cel puțin odată pe an; 7. Consultarea şi deciderea asupra cheltuielilor anuale ordinare ale mănăstirii, spre care scop se cere aprobarea episcopească; 8. Consultarea şi stabilirea cheltuielilor extraordinare; 9. Examinarea situației financiare a economului şi apoi aşternerea lui la

consistoriul diecezan cu sau fără observări; 10. Năzuința pentru bunăstarea şcolii mănăstireşti în privința religioasă, morală şi didactică; 11. Năzuința pentru îndreptarea religiozității şi a moralității vreunui ieromonah, ierodiacon sau monah, sau şi pedepsirea lui mai uşoară; iară pentru pedeapsa mai drastică se va înainta consistoriului diecezan, care va decide în final; 12. Tratarea vreunui novice în mod excesiv şi pedepsirea lui, eventual şi eliminarea lui din mănăstire. Astfel de întâmplare se va comunica cu mănăstirile din provincia mitropolitană; 13. Alegerea prepozitului, care se face după prescrierea canoanelor, sub conducerea episcopului diecezan, dintre confrații săi sau din altă mănăstire sau dintre demnitarii episcopeşti. Alesul se prezintă episcopului, care, după ce a aflat că are toate însuşirile cerute pentru un prepozit, îl întăreşte şi-l hiroteseşte de egumen respectiv de arhimandrit.

§ 80. Datoriile prepozitului mănăstirii sunt următoarele: 1. A se ține strâns de obligațiile generale monahale, şi a năzui ca nici monahii să nu piardă dinaintea ochilor acele obligații generale monahale; Prin urmare, prepozitul trebuie să fie exemplu viu de viață corectă monahală în toate privințele; 2. A fi bisericos, adică a nu se retrage de la frecventarea regulată şi curată a serviciului dumnezeiesc; 3. A priveghea ca serviciul dumnezeiesc să se împlinească totdeauna după tipic, iar cântarea şi citirea să fie evlavioasă şi edificatoare; 4. A năzui ca întreg personalul mănăstiresc să cerceteze serviciul dumnezeiesc curat şi regulat, şi pe timpul serviciului dumnezeiesc să nu-l ocupe pe acela cu altfel de lucru; 5. A lua parte la prânz şi la cină cu ceilalți, şi numai în cazuri cu totul extraordinare a se putea abate de la această regulă; 6. A dispune ca în timpul prânzului să se citească viața sfinților sau alt prolog, precum şi aceea ce prescrie tipicul; 7. A nu absenta din mănăstire fără cauză întemeiată, nici a lăsa ca frații fără ştirea şi binecuvântarea lui să meargă undeva din mănăstire; 8. A se perfecționa în ştiințe şi cunoştințe canonice, dogmatice şi biserico-istorice; 9. A năzui ca şi frații să se perfecționeze în ştiințele bisericeşti, în cântări şi în cunoştința vieții sfinților; 10. A fi conştient față de averea mănăstirească şi a dispune, ca cel mai apt dintre ieromonahi să se pună de econom; 11. A ține adeseori cu frații exortațiuni pentru cultura şi disciplinarea lor, şi pentru îndreptarea moravurilor unuia sau altuia dintre frați, care cu purtarea sa a dat prilej la aceea; 12. A avea în susținerea disciplinei monahale perseverență şi priveghere permanentă, dară şi răbdare şi modestie; 13. A năzui ca şcoala mănăstirească să fie în bună ordine, şi ca cei mai calificați dintre frați să se desemneze ca învățători.

§ 81. Fiindcă fondatorii mănăstirilor dau în scris intenția lor când fundează acele sfinte locaşuri, impunând şi unele îndatoriri ce trebuiesc păzite nestrămutat, pentru aceea prepozitul este dator a dispune, ca cartea fundațională a mănăstirii să se citească în sinodul mănăstiresc cel puțin odată în an, parte pentru aducerea aminte de fundatori, parte pentru împlinirea îndatoririlor cuprinse în fundația fundatorului de mănăstire.

§ 82. Pentru cauzele de logodnă şi matrimoniale ale credincioşilor, care neavând biserica lor proprie, se țin de biserica mănăstirii, consistoriul eparhial deleagă pe cel mai îndemână scaun protoprezbiteral.

§ 83. Credincioşii prevăzuți în paragraful precedent nu au niciun amestec în treburile mănăstirii.

§ 84. Mănăstirile femeieşti cad într-o categorie cu cele bărbăteşti, prin urmare mănăstirile femeieşti, monahinele şi igumenisele au una şi aceeaşi chemare ca şi mănăstirile bărbăteşti, monahii şi prepoziții.

CAPITOLUL IV
Eparhia

§ 85. Eparhia este întrunirea mai multor parohii, protoprezbiterate şi mănăstiri, în fruntea cărora stă episcopul, care trebuie să lucreze mijlocit şi nemijlocit în înțelesul canoanelor, pentru religiozitatea şi luminarea preoțimii şi a poporului.

§ 86. Afacerile eparhiale se îndeplinesc: 1. prin sinodul eparhial, 2. prin consistoriul eparhial.

Articolul I
Sinodul eparhial

§ 87. Sinodul eparhial este reprezentarea eparhiei şi se compune din deputații clerului şi ai poporului eparhial, şi afară de episcopul, respectiv arhiepiscopul diecezan, constă din 60 de membri dintre care 20 sunt preoți, 40 mireni. În dieceza Caransebeşului în numărul celor 40 de mireni confiniul militar alege 10 deputați.

§ 88. Membrii sinodului eparhial se aleg pe trei ani şi pot fi realeşi.

§ 89. Sinodul eparhial se ține regulat odată pe an, în Duminica Tomii, iar în cazuri urgente se poate convoca şi extraordinar.

§ 90. Convocarea sinodului se face prin episcopul eparhial, respectiv arhiepiscopul eparhial, iar în caz de vacanță, prin consistoriul respectiv.

§ 91. Membrii sinodului eparhial se aleg în modul următor: a) Fiecare dieceză se împarte în 20 de cercuri electorale proporționate; b) În fiecare cerc se aleg trei deputați, adecă un preot şi doi mireni, şi anume preotul prin toți preoții iară mirenii prin toți membrii sinoadele parohiale din cercul electoral, spre care scop: c) Consistoriul diecezan denumeşte pentru fiecare cerc electoral câte doi comisari consistoriali, adică pentru preoți unul din cler, iară pentru mireni unul din mireni; d) În ziua fixată, preoții se adună la locul desemnat, şi sub prezidenția comisarului consistorial, după alegerea a doi bărbați de încredere şi un notar, numaidecât se trece la alegere, care se efectuează prin votare publică, sau la cererea unei treimi dintre alegători, prin vot secret. Acela care a întrunit majoritatea voturilor, se proclamă de deputat, şi i se înmânează un credențional semnat de către comisar, bărbații de încredere şi notar, iar protocolul asupra actului alegerii, semnat de sus amintiții, se trimite consistoriului eparhial spre ştiință; e) Pentru alegerea deputaților mireni, comunele bisericeşti se adună în sinoade parohiale. În aceste sinoade alegătorii îşi aleg preşedinte, doi bărbați de încredere şi un notar. Trecând la alegere, fiecare alegător votează pentru doi deputați deodată. Votarea este publică, iară la cererea a 20 de alegători poate fi şi secretă prin buletine de vot. Aclamația nu este permisă; f) Despre actul alegerii se ia protocol, în care se scriu toate voturile, iar în caz de votare secretă, i se alătură şi buletinele ce conțin voturile; g) Terminându-se votarea, protocolul se încheie în prezența alegătorilor, constatându-se şi publicându-se rezultatul alegerii, se semnează prin preşedinte, bărbații de încredere şi notar, se sigilează cu sigiliul parohial şi al preşedintelui, sau al vreunui bărbat de încredere, apoi se predă unuia dintre bărbații de încredere, pentru ca la timpul său să-l ducă la comisarul consistorial; h) În timpul fixat toți trimişii bărbați de încredere ai sinoadelor electorale dintr-un cerc alegător se adună la locul desemnat spre acest scop, aducând cu sine protocoalele electorale sigilate în modul prescris sub litera g). Aci, sub prezidiul comisarului consistorial, toți laolaltă formează colegiul de scrutin, din care îşi aleg un notar pentru ducerea protocolului. În prezența tuturor se desfac protocoalele colegiilor electorale prin comisarul consistorial şi se citesc cu voce tare, numărându-se voturile şi înscriindu-se în protocol. Acei doi indivizi care au căpătat mai multe voturi, imediat se proclamă deputați şi li se înmânează un credențional. În cazul când doi inşi

au întrunit acelaşi număr de voturi, între dânşii decide tragerea la sorţi, executată imediat la faţa locului. Atât protocolul colegiului de scrutin, cât şi credenţionalele se semnează prin comisarul consistorial şi prin toţi ceilalţi membri. Protocolul se trimite prin comisarul consistoriului, iar credenţionalele se înmânează aleşilor deputaţi; i) Alegători şi eligibili sunt toţi aceia care posedă calităţile prescrise la § 6; k) Formarea cercurilor electorale în proporţie cât se poate mai dreaptă, asemenea fixarea locului de alegere pentru preoţi şi de scrutin pentru mireni, şi denumirea comisarilor, precum şi luarea măsurilor necesare spre alegere, până la altă dispoziţie din partea sinodului eparhial, intră în sarcina consistoriului eparhial; l) Alegerile deputaţilor se efectuează într-o perioadă de şase săptămâni, înainte de Duminica Tomii, şi au să fie programate şi publicate astfel, ca între alegere şi scrutin, în cazul mirenilor, şi apoi între acestea şi deschiderea sinodului, să se acorde un răstimp cel puţin de opt zile.

§ 92. Preşedintele sinodului eparhial este episcopul, respectiv arhiepiscopul, iară în caz de împiedicare sau vacanţă, locţiitorul lui.

§ 93. În ziua deschiderii sinodului eparhial se ţine Sfânta Liturghie cu chemarea Sfântului Duh.

§ 94. După ce s-au adunat membrii sinodului la locul destinat, preşedintele, înainte de toate, cheamă la oficiul notarial provizoriu un număr potrivit dintre cei mai tineri membri, şi deschide şedinţa prin o cuvântare solemnă. După aceea se trece la verificarea membrilor, iar după ce sunt peste jumătate verificaţi, se aleg notari ordinari, şi cu aceasta sinodul este constituit.

§ 95. Sinodul aşa constituit, înainte de toate îşi stabileşte regulamentul pentru afacerile interne.

§ 96. Agendele sinodului eparhial sunt următoarele: 1. Îngrijirea pentru susţinerea libertăţii religionare şi autonomiei bisericii, în înţelesul legilor; 2. Alegerea episcopului şi prezentarea lui la sinodul episcopesc. (Pentru cazul alegerii de arhiepiscop, vezi dispoziţiile pentru alegerea mitropolitului); 3. Îngrijirea şi controlarea averii mişcătoare şi nemişcătoare, a bunurilor şi fondurilor, care reprezintă proprietatea eparhiei; 4. Deciderea în privinţa acestor bunuri şi fonduri, conform scopului pentru care s-au înfiinţat; 5. Alegerea membrilor consistoriului eparhial; 6. Consultarea şi luarea măsurilor necesare pentru ridicarea culturii poporului eparhial, prin şcoli elementare, capitale, gimnaziale, reale, teologice şi pedagogice; 7. Consultarea şi luarea măsurilor necesare pentru disciplinarea preoţimii şi a poporului eparhial; 8. Îngrijirea pentru găsirea de mijloace pentru înaintarea culturii şi a creşterii tinerimii şcolare, şi pentru înlăturarea piedicilor în privinţa aceasta; 9. Ajutorarea bisericilor şi a şcolilor sărace; 10. Îngrijirea pentru cultivarea şi pregătirea de bărbaţi apţi spre servicii bisericeşti şi şcolare, prin stipendii (burse, n. n.); 11. Iniţierea de colecte pentru scopuri bisericeşti, şcolare, fundaţionale şi filantropice; 12. Consultarea pentru înlăturarea greutăţilor ce s-ar arăta la executarea unor canoane sau la efectuarea unor instituţii bisericeşti; 13. Stabilirea bugetului anual, examinarea bilanţului financiar al senatului epitropesc, şi în fine fixarea salariilor din fondurile eparhiale; 14. Premierea cu bani a vreunui op (lucrare, n. n.) ştiinţific, privitor la orice ramură de ştiinţe bisericeşti şi şcolare; 15. Emiterea dispoziţiilor necesare pentru arondarea cercurilor electorale şi efectuarea actului de alegere pentru sinodul eparhial.

Apendice

Alegerea episcopului diecezan

§ 97. Episcopul se alege în sinodul eparhial dintre bărbaţii calificaţi pentru această treaptă.

§ 98. Pe timpul vacanţei scaunului episcopesc, consistoriul eparhial conduce treburile eparhiei în problemele bisericeşti, ferindu-se de orice înnoire sau schimbare; stăruie ca alegerea de episcop să se facă în timp de trei luni şi emite dispoziţiile necesare pentru

convocarea sinodului eparhial pentru alegerea episcopului, cerându-se lămuriri de la mitropolit, care, la fel, se va îngriji ca în timp de trei luni să se întregească scaunul episcopesc liber, şi va sprijini prin respectivul consistoriu în această problemă.

§ 99. Alegerea o va conduce mitropolitul sau un mandatar al lui, autorizat în acest scop.

§ 100. În seara dinaintea zilei de alegere se va ține priveghere după tipicul Rusaliilor, iar în ziua de deschidere a sinodului Sfânta Liturghie, după acelaşi tipic.

§ 101. După terminarea serviciului dumnezeiesc, preşedintele deschide sinodul cu o cuvântare corespunzătoare împrejurărilor actului de alegere. După aceea, constituindu-se sinodul în modul prescris în § 94, se trece la actul alegerii.

§ 102. Alegerea se face în secret cu buletine de vot. Fiecare alegător scrie pe un buletin numele aceluia pe care îl consideră vrednic de episcop şi după ce se va auzit strigat de preşedinte, se va duce şi introduce buletinul în urna destinată. După ce au votat toți membrii sinodului, preşedintele şi notarii sinodali, care împreună cu cei doi bărbați de încredere, aleşi de sinod din rândul său, fac organul de scrutin, numără voturile, luând câte una din urna în care s-au pus şi băgându-le în altă urnă pregătită, după numărul alegătorilor. Preşedintele, la vederea tuturor, ridică pe rând buletinele de vot din urnă şi citeşte la auzul tuturor numele scrise pe ele, iar notarii înseamnă voturile. După încheierea scrutinului, se anunță sinodului rezultatul alegerii şi se trece în protocol. Este declarat ales cel care a întrunit majoritatea absolută a voturilor. Protocolul alegerii, semnat de preşedinte, notari şi bărbații de încredere, se transmite sinodului episcopesc pentru verificare canonică şi se prezintă apoi Majestății Sale spre întărire a alegerii.

§ 103. Şedințele sinodului de alegere sunt publice; sinodul, pe motive întemeiate, se poate ține şi în şedințe secrete. La şedințele secrete publicul nu poate lua parte.

§ 104. Mitropolitul, în cazul în care a condus personal sinodul de alegere, poate convoca la locul alegerii pe episcopi, pentru a se ține imediat sinodul episcopesc spre verificarea sinodală a actului de alegere, precum şi votul sinodului episcopesc, pentru preaînalta întărire a nou alesului episcop. Iar dacă mitropolitul nu a luat parte la sinodul electoral, atunci, după primirea actului alegerii, convoacă imediat la reşedința sa sinodul episcopesc şi predă acestuia actele de alegere spre verificare canonică.

§ 105. După întărirea noului episcop, acesta se sfințeşte prin mitropolitul după rânduiala bisericească, este întărit prin gramata mitropolitană şi se denumeşte un mandatar mitropolitan care introduce pe noul episcop în eparhia sa. Se citeşte în biserica catedrală gramata mitropolitană la începutul Sf. Liturghii, per care o va oficia noul episcop cu asistența cuviincioasă din clerul său. Episcopul, după ce a fost întărit, depune înaintea Majestății sale jurământul de fidelitate.

§ 106. Episcopul, primind fondul instruct al episcopiei de la epitropii eparhiali pe lângă un inventar, este dator să-şi numească un econom (contabil, n.n.) din clerul mirean sau monahal, care va avea însărcinarea de a priveghea asupra fondului instruct şi a duce bilanț asupra veniturilor şi cheltuielilor episcopului. Economul va fi răspunde în fața episcopului pentru toate, iar episcopul senatului epitropesc al consistoriului eparhial pentru toate câte a primit spre folosire. Pentru acest lucru este nevoie ca acestui econom să i se predea, sub inventar, toate bunurile care le-a primit spre folosire, aşa cum s-au predat şi episcopului. Dacă episcopul nu va voi să numească econom, atunci mitropolitul are dreptul să-l silească pentru aceasta . Economul este dator să păstreze averea episcopiei neştirbită şi pe timpul văduviei scaunului episcopesc.

§ 107. Episcopul, după primirea odoarelor bisericeşti ale episcopiei de la epitropii eparhiali, va însărcina pe protodiaconul sau capelanul său ca să poarte grija acestor odoare, astfel ca nimic să nu se înstrăineze din ele şi să fie păstrate curate; şi întrucât episcopul însuşi este răspunzător pentru aceste odoare, este dator să le înlocuiască şi pe cele pierdute, astfel ca inventarul să nu sufere modificări. La fel, se vor însemna în inventar şi acele lucruri care, după multe folosiri, se vor strica şi nu se vor mai putea întrebuința.

§ 108. Episcopul, respectiv arhiepiscopul, are dreptul să facă testament numai pentru jumătate din averea sa; iar dacă moare fără testament, toată averea revine eparhiei. Prin urmare, făcând testament, după moartea sa se vor achita toate datoriile şi cheltuielile de înmormântare, legatele lui se vor plăti numai până la jumătatea averii sale.

§ 109. Întreaga bibliotecă a episcopului decedat rămâne proprietate eparhială şi se înglobează bibliotecii eparhiale.

Articolul II
Consistoriul eparhial

§ 110. Consistoriul eparhial este organul administrativ şi judecătoresc permanent în toate treburile bisericeşti, şcolare şi fundaţionale din întreaga dieceză.

§ 111. Preşedintele natural al consistoriului este episcopul, respectiv arhiepiscopul.

§ 112. Membrii consistoriului sunt parte ordinari, parte onorari; toţi se numesc "asesori consistoriali", şi au vot decisiv. Asesorii consistoriali nu pot fi înrudiţi între sine până la al şaselea grad de sânge şi al patrulea grad de cuscrie.

§ 113. Consistoriul se împarte în trei senate separate, şi anume: 1. Senatul strâns bisericesc; 2. Senatul şcolar; 3. Senatul epitropesc.

§ 114. Fiecare senat îndeplineşte afacerile ce ţin de competenţa sa independent, sub titlul general de *Consistor eparhial*, respectiv *arhidiecezan.*

§ 115. Senatul strâns bisericesc se compune din membrii ordinari (salarizaţi) şi din onorari, toţi din cler, şi dintr-un defensor matrimonial care poate fi şi mirean. Senatul şcolar, precum şi senatul epitropesc, se compune din membri ordinari (salarizaţi) şi onorari, într-o treime din cler şi două treimi din partea mirenească. Desemnarea numărului membrilor fiecărui senat este rezervat respectivelor sinoade eparhiale. Un secretar salarizat, care poate fi preot sau mirean, îndeplineşte afacerile notariale; în fine, un arhivar şi un număr potrivit de scriitori (funcţionari, n.n.), îndeplinesc agendele de manipulare în toate trei senatele. Consistoriul eparhial are şi un fiscal consistorial (jurist, n.n.) care totodată poate fi şi defensor matrimonial.

§ 116. Atât asesorii ordinari, cât şi cei onorari, se aleg de sinodul eparhial. Pentru posturile asesorale ale senatului strâns bisericesc, sinodul eparhial alege numărul prevăzut de membri, prin vot secret, şi-i prezintă episcopului, respectiv arhiepiscopului, spre întărire. Completarea posturilor de asesori la celelalte două senate se efectuează în acelaşi mod, cu deosebirea că aceia care au obţinut majoritatea voturilor, se declară imediat asesori. Asesorii senatului strâns bisericesc se aleg pe viaţă, asesorii celorlalte două senate se leg însă pe durata unei perioade de alegeri sinodale, şi pot fi realeşi.

§ 117. Asesorii consistoriali trebuie să fie bărbaţi deplin calificaţi pe tărâmul bisericesc şi şcolar; iar de la acei membri ai senatului epitropesc , care administrează averea, se cere şi o cauţiune corespunzătoare.

§ 118. Episcopul, respectiv arhiepiscopul diecezan, ca preşedinte ordinar al întregului consistoriu, poate numi dintre asesorii clerici pe un vicar (locţiitor) al său, care în caz de imposibilitate sau absenţă a episcopului, respectiv arhiepiscopului, să-l înlocuiască în conducerea prezidiului, iar în caz de moarte să conducă împreună cu consistoriul afacerile bisericeşti în eparhie până la alegerea noului episcop. Dacă episcopul moare fără să fi lăsat locţiitor, afacerile vor fi conduse de către cel mai bătrân asesor ordinar consistorial din partea clerului. În caz de necesitate, episcopul poate încredinţa conducerea prezidiului în senatul şcolar şi epitropesc şi unui asesor din aceste senate, fie el preot fie mirean.

§ 119. Defensorul matrimonial, precum şi personalul funcţionăresc este numit de prezidiul ordinar, iar fiscalul şi secretarul consistorial se alege prin consistor în sesiune plenară, cu majoritatea absolută de voturi a membrilor prezenţi din toate cele trei senate.

§ 120. Asesorii, defensorul şi secretarul consistoriului depun jurământ de funcționare conştiincioasă, sunt stabili şi numai în cazuri de excese grave, constatate pe calea procesului disciplinar, se pot suspenda sau penaliza. Fiscalul şi personalul funcționăresc se pot schimba.

Apendice
Agendele deosebitelor senate consistoriale

A Senatul strâns bisericesc

§ 121. Agendele acestuia sunt: 1. Judecarea problemelor care țin de sacramente şi de tipic; 2. Priveghereea asupra purtării bisericeşti şi morale a preoțimii, călugărilor şi a poporului; 3. Preocuparea ca biserica să se sfințească şi să se înzestreze cu icoane, vase, candele şi cărțile necesare; 4. Supravegherea ca protocoalele botezaților, cununaților şi ale morților să se țină conform normelor în vigoare; 5. Năzuința ca sinoadele parohiale, protoprezibiterale şi mănăstireşti să-şi îndeplinească datoriile după cele prevăzute de acest statut organic; 6. Dispunerea ca protoprezibiterii să prezinte anual consistoriului situația statistică a preoțimii şi a poporului tractual; 7. Preocuparea pentru edificarea de noi bisericii, conform canoanelor, şi de reparare a celor vechi; 8. Delegarea unei comisii permanente pentru examinarea celor care aspiră la o treaptă preoțească. Ce care va fi supus examinării va depune o taxă de 20 fl., de care poate fi absolvit numai în caz de sărăcire documentată; 9. Judecarea exceselor preoțimii şi ale poporului care privesc datoriile lor bisericeşti; 10. Decizia în instanța a doua cauzele apelate de la scaunele protoprezibiterale, şi cele prezentate din oficiu; 11. În caz de deces al episcopului, înştiințarea despre decesul acestuia a mitropolitului şi guvernului țării, precum şi conducerea eparhiei până la alegerea unui nou episcop, pe perioada celor trei luni.

B Senatul şcolar

§ 122. Agendele acestui senat sunt: 1. Activarea pentru bunăstarea şi prosperarea şcolilor mari şi mici confesionale; 2. Grija pentru procurarea celor mai corespunzătoare cărți şcolare şi prezentarea lor sinodului eparhial pentru aprobare; 3. Grija pentru perfecționarea şi purtarea morală a profesorilor şi învățătorilor; 4. Propunerea sinodului eparhial spre remunerare a acelor bărbați distinşi în compunerea de manuale şcolare; 5. Dispunerea de măsuri menite frecventării de către tineretul confesional a şcolilor comune sau de alte confesiuni, învățarea doctrinei gr-orientale, cercetarea bisericii gr. orientale, cuminecarea în posturile prescrise; prin urmare: 6. Instalarea de catiheți pentru toți tinerii de confesiune gr. orientală, la orice şcoală de altă confesiune, precum şi înlăturarea piedicilor care s-ar ivi în această privință; 7. Fixarea termenul pentru examinarea acelor indivizi care aspiră la ocuparea vreunui post de profesor sau învățător; 8. Desemnarea unei comisii examinatoare din trei membri; 9. Preocuparea ca numai acei indivizi să fie numiți profesori în gimnaziile confesionale care sunt bine pregătiți şi care au depus examen în fața unei comisii cu bun succes din materiile pe care le vor preda elevilor (filologie, matematică, naturale şi istorice, cunoştința de limbi clasice şi ale patriei, precum şi din literatura limbii române); 10. Grija ca în funcția de profesori în institutul clerical să fie numiți indivizi care au trecut examenul de ştiințe teologice, pedagogice, drept canonic, tipic şi cântări bisericeşti; iar ca profesori la institutul pedagogic astfel de indivizi care au trecut examenul din ştiințele pedagogice, tipic şi cântări bisericeşti; 11. Grija ca în funcția de învățători în şcolile capitale şi populare să fie astfel de clerici sau pedagogi care au absolvit cursul teologic sau pedagogic şi au depus examen din studiile pedagogice, cu rezultat bun; 12. Clasificarea celor examinați şi acordarea de calificative: *distins*, *bine*, *suficient*,

neîndestulător; 13. Acordarea dreptului celui care a obținut calificativul de *neîndestulător* de a mai repeta odată examenul, fapt care nu va mai fi posibil şi după ce a obținut a doua oară acest calificativ.

§ 123. Senatul şcolar va stărui cu toate mijloacele posibile, ca punctele 7-11 din §. precedent, să fie strict aplicate atât din partea comunelor biserieşti cât şi din partea indivizilor care aspiră la posturi de profesori sau învățători şi determinarea comunelor ca, spre binele lor să asculte ordinațiunile autorităților supreme şcolare, pentru înaintarea şi înflorirea culturii populare.

§ 124. Senatul şcolar va întări în posturi profesori şi învățători. Cu acest prilej se va avea grijă ca alegerea de profesori sau învățători să se facă cu respectarea prevederilor din prezentul statut organic.

§ 125. Indivizii care se vor examina pentru postul de profesor de teologie, gimnazială sau pedagogică, vor depune o taxă de 20 florini, iar cei pentru posturi de învățători la şcolile reale, capitale şi populare, de 10 florini. Taxa aceasta se poate anula doar în situații de sărăcie documentată.

§ 126. Senatul şcolar va forma o casă din taxele examenelor, care va fi proprietatea fondului şcolar eparhial.

§ 127. Senatul şcolar are datoria să trimită din timp în timp unul sau doi comisari din sânul său pentru cercetarea şcolilor.

§ 128. Senatul şcolar va stărui la sinoadele parohiale şi protopopeşti, ca comunele bisericeşti să zidească şcoli şi locuințe pentru personalul profesoral, respectiv învățătoresc, acolo unde lipsesc acelea şi să determine stabilirea de salarii potrivite chemării lor celor grele.

§ 129. Senatul şcolar îşi îndeplineşte datoria după instrucțiunile şi măsurile sinodului eparhial; pentru aceea va fi dator să raporteze pe larg sinodului eparhial despre starea şcolilor şi învățământului, şi să facă propuneri pentru ameliorarea treburilor şcolare, pe baza experienței câştigate în teren.

§ 130. Senatul şcolar va organiza în fiecare an, în timpul vacanțelor, conferințe învățătoreşti, şi pentru conducerea acelora va denumi comisari din corpul profesorilor şi al învățătorilor, care apoi, după instrucțiunea senatului, vor raporta despre rezultat.

§ 131. În fine, senatul şcolar cercetează şi decide cauzele disciplinare ale profesorilor şi învățătorilor.

C Senatul epitropesc

§ 132. Agendele acestui senat sunt: 1. Conducerea şi manipularea averii mişcătoare şi nemişcătoare a episcopiei şi purtarea de grijă pentru odoare, bibliotecă şi fondul instruct, precum şi pentru fundațiunile episcopiei, respectiv arhiepiscopiei; 2. Întocmirea unui inventar asupra întregii averi sus amintite; 3. Compunerea bugetului anual şi prezentarea sinodului eparhial spre analiză şi aprobare; 4. A ține evidența anuală, exactă asupra veniturilor şi cheltuielilor şi prezentarea acesteia sinodului spre avizare; 5. Alegerea din rândul membrilor senatului a casierului şi controlorului.

§ 133. Banii, alte hârtii de valoare, precum şi documentele bunurilor şi fondurilor, se păstrează în cassa de fier, prevăzută cu trei chei, dintre care una se va păstra la un membru al senatului, desemnat spre acest scop, a doua la casier şi a treia la controlor.

§ 134. Pentru daunele apărute în averea episcopiei, din neglijență sau culpă, preşedintele şi membrii asesori ai senatului epitropesc sunt răspunzători.

§ 135. Senatul epitropesc va veghea pentru menținerea integrității averii, va milita pentru sporirea ei, făcând propuneri în această privință sinodului eparhial; se va preocupa de încasarea regulată a dobânzilor, arenzilor şi a altor venituri; pentru fructificarea banilor disponibili prin cassa de păstrare sau în hârtii de stat. Împrumuturi de bani la persoane private este permisă numai în schimbul unor cauțiuni reprezentând bunuri la preț întreit, intabulate la locul prim.

§ 136. La decesul episcopului, respectiv arhiepiscopului, fiecare senat consistorial va desemna pe doi membri din rândul lor, pentru păzirea orei morții episcopului, şi după ce acest eveniment a avut loc, pentru sigilarea imediată a dulapurilor şi odăilor, ca şi pentru dispunerea celor necesare înmormântării cuviincioase. În ziua următoare, delegații senatului epitropesc, în prezența celorlalți patru membri consistoriali, mai sus amintiți, inventariază averea şi hârtiile răposatului, separând cele care sunt proprietatea eparhiei de cele ce sunt proprietatea lui. Din acestea din urmă vor plăti datoriile şi se vor reîntregi toate odoarele bisericeşti prețioase, biblioteca şi fondul instruct, care pe timpul vieții răposatului au pierit sau s-au stricat.

§ 137. După alegerea noului episcop, senatul epitropesc îi predă acestuia, la intrarea sa în scaunul episcop, pe lângă inventar, odoarele şi prețioasele bisericeşti, biblioteca şi celălalt fond instruct de economie, spre întrebuințare.

D Peste tot

§ 138. Fiecare senat consistorial îşi emite deciziile care cad în competența sa sub conducerea prezidiului şi în prezența a cel puțin patru dintre asesorii săi, şi prin majoritatea voturilor. Când numărul voturilor este egal, decizia revine preşedintelui.

§ 139. Deciziile senatelor consistoriale se pun imediat în practică, cu excepția celor apelabile, care, pentru apelare se prezintă consistoriului mitropolitan pentru decizia finală.

§ 140. Şedința plenară a consistoriului eparhial constă din toți asesorii deferitelor senate, şedințe la care asesorii nu pot lipsi. În şedința plenară se efectuează alegerea oficialilor care urmează a se alege de către consistoriu; în acestea se emit deciziile după care se vor desfăşura alegerile de deputați pentru sinodul protopopesc şi eparhial, precum şi pentru congresul național-bisericesc. Tot aici se dezbat şi diferendelor iscate şi care nu intră în competența corporațiilor amintite.

§ 141. Cauzele dogmatice şi pur spirituale se decid în final de către episcop, respectiv arhiepiscopul diecezan.

E Special

§ 142. Consistoriul din Oradea-mare rămâne şi pe mai departe în activitate şi se va supune tuturor dispozițiilor acestui statut organic.

CAPITOLUL V
Mitropolia

§ 143. Mitropolia este întrunirea mai multor eparhii, prin legătură canonică, pentru susținerea unității instituțiilor şi intereselor generale bisericeşti, şi formează provincia mitropolitană, cu mitropolitul în frunte.

§ 144. Afacerile mitropoliei se îndeplinesc: 1. Prin congresul național-bisericesc (sinodul mitropolitan); 2. Prin consistoriul mitropolitan; 3. Prin sinodul episcopesc.

Articolul I
Congresul Naţional Bisericesc

§ 145. Congresul național-bisericesc este reprezentanța întregii provincii mitropolitane a românilor de religie gr.-orientală din Ungaria şi Transilvania.

§ 146. Congresul național-bisericesc constă din 30 de reprezentanți din cler şi 60 reprezentanți mireni; prin urmare fiecare dieceză trimite la congresul național-bisericesc câte 10 deputați din cler şi câte 20 din mireni. Dintre deputații mireni ai diecezei Caransebeşului 10 revin confiniului militar. Mitropolitul şi episcopii sufragani, ca atare, sunt membrii congresului.

§ 147. Preşedintele congresului este mitropolitul, iar în caz de imposibilitate din partea acestuia, prezidiul congresului este condus de către episcopul cel mai bătrân în funcţiune.

§ 148. Fiecare eparhie se împarte în 20 de cercuri electorale, şi fiecare cerc electoral alege un deputat mirean, iar preoţimea din două cercuri adunate într-un colegiu, alege un deputat din cler, urmându-se modalităţile descrise pentru alegerea deputaţilor sinodului eparhial (§ 91). Formarea cercurilor de alegere, până la altă dispoziţie din partea congresului, se încredinţează consistoriilor eparhiale.

§ 149. Asupra validităţii actului de alegere, în caz de reclamaţii, decide congresul.

§ 150. Deputaţii congresuali se aleg pe o perioadă de trei ani. Înainte de expirarea unui mandat se publică alegeri noi cu cel mult trei luni înainte. Dacă în această perioadă de alegere vreun deputat moare sau se retrage, sau pierde dreptul de a fi ales, în locul aceluia se fac alegeri noi pentru restul perioadei mandatului congresual.

§ 151. Convocarea congresului se face în baza articolului IX de lege din anul 1868, pe lângă înştiinţarea făcută Majestăţii sale, prin mitropolit, iar în timpul vacanţei mitropolitane, prin consistoriul mitropolitan, şi se publică atât prin Circulare către consistoriile eparhiale, cât şi prin jurnalul care serveşte de regulă pentru publicarea actelor mitropolitane.

§ 152. Congresul se convoacă ordinar la trei ani odată, şi anume totdeauna pe 1/13 octombrie a primului an după alegerea deputaţilor, iar când situaţia cere, şi mai des.

§ 153. Ordinea afacerilor interne o determină congresul.

§ 154. De competenţa congresului se ţine: 1. Îngrijirea pentru susţinerea libertăţii religioase şi autonomiei bisericii române ortodoxe; 2. Reglementarea şi conducerea tuturor treburilor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale pentru întreaga mitropolie; 3. Alegerea mitropolitului şi alegerea asesorilor consistoriului mitropolitan.

Apendice

Alegerea mitropolitului

§ 155. Pentru alegerea de mitropolit şi arhiepiscop, congresul se compune din 120 de deputaţi la care arhidieceza concură cu jumătate, iar celelalte eparhii împreună cu cealaltă jumătate din numărul fixat; prin urmare pentru numărul prezent al eparhiilor, arhidieceza concură cu 60, iar eparhia Aradului şi a Caransebeşului cu câte 30 de deputaţi, aleşi după modalitatea descrisă în § 148. Se înţelege că arhidiecezanii aleg în fiecare cerc electoral câte doi deputaţi, şi dacă mandatul deputaţilor pentru congresul mai dinainte aleşi încă nu a expirat, se fac alegeri noi numai pentru numărul care mai lipseşte. În congresul compus în felul acesta pentru alegerea mitropolitului, episcopii sufragani, dacă nu sunt aleşi deputaţi, nu au vot la alegerea mitropolitului.

§ 156. Congresul pentru alegerea mitropolitului se convoacă, conform aceloraşi dispoziţii, care sunt prevăzute în § 151 cu respect pentru congresul ordinar, prin consistoriul mitropolitan, în termen cel mult de trei luni după decesul mitropolitului.

§ 157. La alegerea mitropolitului se observă următoarea ordine: 1. În preziua alegerii, la trei ore după amiază, se adună membrii congresului în biserica catedrală şi trimit o deputaţiune la comisarul emis din partea consistoriului mitropolitan, spre a-l invita la adunarea premergătoare. După ce acesta s-a înfăţişat, citeşte actul despre decesul mitropolitului şi despre convocarea congresului pentru alegerea noului mitropolit, cu acea menţiune că în ziua următoare la ora 9, fiecare membru să aducă cu sine un buletin de vot, pe care este înscris numele aceluia pe care doreşte să fie ales de mitropolit. După terminarea acestui act pregătitor, se ţine priveghere, după tipicul Rusaliilor; 2. În ziua următoare, la ora 9 se adună toţi membrii alegători în biserică, şi invită pe comisarul congresului, care, după invocarea Duhului Sfânt ocupă prezidiul şi

deschide şedinţa cu o cuvântare potrivită actului de alegere, la care răspunde un membru congresual, desemnat pentru aceasta; 3. După aceea, comisarul îi desemnează pe cei mai tineri membri să ocupe interimar locurile de notari, apoi se procedează la verificarea membrilor şi la alegerea notarilor şi a trei scrutinători, în sensul regulamentului pentru afacerile interne ale congresului; 4. Dacă fie din arhidieceză, pe de o parte, fie din episcopiile sufragane, pe de altă parte, vor întruni mai mult decât jumătate, atunci prin tragere la sorţi se vor scoate de la votare din partea supranumerică atâţia câţi sunt necesari spre a asigura paritatea ambelor părţi; 5. La capul mesei prezidiale se va aşeza o urnă care se păzeşte de către cei trei scrutinători astfel încât fiecare membru să se poată apropia pe rând de ea. Alegătorii, până ce vor fi strigaţi la vot, sunt obligaţi să stea în linişte pe scaunele lor, ca să nu conturbe ordinea; 6. După ce s-au terminat toate pregătirile, notarul general strigă după listă pe fiecare membru congresual spre a pune în urnă buletinul de vot împăturat, pe rând, până la sfârşit, fără întrerupere; 7. După ce s-a terminat, comisarul numără buletinele, scoţându-le din urnă şi punându-le în altă urnă asemănătoare. Dacă numărul acestora nu corespunde numărului votanţilor, acelea se distruge prin ardere, şi membrii congresului sunt determinaţi să pregătească alte buletine spre a le pune în urnă în ordinea descrisă; 8. Dacă numărul buletinelor este corespunzător numărului votanţilor, comisarul mitropolitan le scoate una câte una din urnă, le despătură şi citeşte cu voce tare numele alesului înscris, şi predă buletinul scrutinătorului pentru a o trece în registrul de votare, întocmit în trei exemplare, iar buletinele se pun una peste alta pe masă; 9. După ce s-a terminat înregistrarea voturilor, acestea se scrutinează şi rezultatul se publică congresului, după care buletinele de vot se ard acolo în biserică; 10. dacă la prima alegere nici un candidat nu a întrunit majoritate absolută a voturilor, comisarul anunţă alegere îngustă între cei doi care au întrunit mai multe voturi, iar în caz că al doilea şi al treilea dintre cei aleşi au întrunit număr egal de voturi, alegerea se face dintre toţi trei care au întrunit voturile cele mai multe. La alegerea îngustă se urmează aceeaşi ordine ca la prima alegere; 11. dacă toate voturile s-au împărţit în două părţi egale, atunci după o consultare între membrii congresului, se face în ziua următoare o nouă alegere, şi dacă şi de data aceasta voturile sunt împărţite în mod egal, va urma a treia zi de alegere. Dacă nici de data aceasta nu se obţine vreun rezultat, va decide tragerea la sorţi între cei doi care au întrunit toate voturile în părţi egale; 12. Comisarul congresual proclamă pe cel ce a întrunit majoritatea absolută a voturilor de ales arhiepiscop şi mitropolit; 13. Actul alegerii, semnat de preşedinte şi de notarul general al congresului, se trimite din partea congresului la Majestatea Sa spre preagraţioasă întărire a alesului arhiepiscop şi mitropolit; 14. Congresul aşteaptă în permanenţă sosirea preaînaltei rezoluţii de întărire; 15. După sosirea preaînaltei rezoluţii de întărire, noul mitropolit, de este arhiereu, se introduce îndată în scaunul mitropolitan pin congres; iar dacă a fost ales mitropolit dintre prezibiteri, atunci alesul se supune examinării canonice prin sinodul episcopesc, şi aflându-se vrednic, se hirotoneşte, şi se introduce în scaunul mitropolitan prin consistoriul mitropolitan; 16. După întărirea preaînaltă, mitropolitul cel nou depune înaintea Majestăţii Sale jurământul de fidelitate.

Articolul II
Consistoriul mitropolitan

§ 158. Consistoriul mitropolitan este organul suprem administrativ şi judecătoresc pentru întreaga provincie mitropolitană.

§ 159. Consistoriul mitropolitan constă: 1. din mitropolitul, ca preşedinte; 2. din episcopii sufragani; 3. dintr-un număr de asesori onorari, aleşi prin congresul naţional-bisericesc din sânul bărbaţilor distinşi din cler şi mireni.

§ 160. Consistoriul se împarte în trei senate, şi anume: 1. Senatul strâns bisericesc; 2. Senatul şcolar; 3. Senatul epitropesc.

§ 161. Fiecare senat decide toate obiectele care țin de activitatea sa independent, sub titlul general de „Consistor mitropolitan". În fiecare senat mitropolitul conduce prezidiul, iar în caz de imposibilitate, cel mai bătrân episcop sufragan.

§ 162. Alegerea asesorilor pentru fiecare senat se efectuează prin congresul național-bisericesc după modalitățile prescrise în § 116 pentru alegerea asesorilor de la consistoriile eparhiale şi pe timpul normat acolo. Pentru senatul strâns bisericesc se aleg şase asesori, toți din cler; iar pentru senatul şcolar şi epitropesc asemenea câte şase, însă o treime din cler şi două treimi din mireni. Piedicile de rudenie şi cuscrie, prevăzute în § 112 sunt valabile şi pentru acest consistoriu.

§ 163. Consistoriul mitropolitan pentru senatul bisericesc va avea şi un defensor matrimonial. Un secretar şi un personal funcționăresc corespunzător va îndeplini agendele notariale şi scripturistice în toate trei senatele. În fine, va avea şi un fiscal, care totodată poate fi şi defensor matrimonial.

§ 164. Secretarul şi fiscalul se aleg prin consistoriul mitropolitan în şedință plenară, cu majoritate absolută de voturi a membrilor prezenți din toate trei senatele; iar defensorul matrimonial, ca şi personalul funcționăresc se numeşte de către mitropolit.

§ 165. Dispozițiile stabilite în § 120 au valoare şi în privința personalului acestui consistoriu.

§ 166. Agendele senatului strâns bisericesc sunt: decizia finală a cauzelor apelabile şi apelate.

§ 167. Chemarea senatului şcolar este: conducerea treburilor şcolare comune ale întregii provincii mitropolitane, precum şi susținerea unității şi a uniformității pentru institutele şcolare confesionale din mitropolie, şi în fine decizia finală în cauzele disciplinare ale profesorilor şi învățătorilor, apelate de la senatul şcolar al consistoriului eparhial.

§ 168. Chemarea senatului epitropesc este: administrarea acelor fonduri care sunt ale mitropoliei ca atare. Cele prescrise pentru senatul epitropesc eparhial servesc de normă şi pentru acest senat.

§ 169. Fiecare senat adoptă deciziile sale cu majoritate de voturi, în senatul strâns bisericesc în prezența cel puțin de şase membri, iar în celelalte două senate cel puțin de câte patru membri, afară de preşedinte.

§ 170. Şedința plenară a consistoriului mitropolitan constă din toți membrii diferitelor senate, în măsura în care aceştia nu sunt reținuți de alte probleme. Consistoriul plenar efectuează alegerea secretarului şi a fiscalului, şi dispune cele necesare în privința pregătirii şi convocării congresului național-bisericesc şi a alegerilor de deputați pentru acesta.

Articolul III

Sinodul episcopesc

§ 171. Sinodul episcopesc este acea adunare de episcopi sub prezidenția mitropolitului, unde se tratează obiectele bisericeşti spirituale, dogmatice şi simbolice.

§ 172. Mitropolitul este dator să convoace sinodul episcopesc odată pe an; iar episcopii sunt datori să participe la acesta.

§ 173. Pentru validitatea hotărârilor sinodului episcopesc este necesar ca să fie convocat de către mitropolit şi să participe la acesta şi episcopii sufragani.

§ 174. Agendele sinodului episcopesc sunt: 1. Supunerea episcopului ales de sinodul eparhial examenului canonic; 2. Dezbaterea oricărei întrebări dogmatice, sacramentale şi rituale, şi dezlegarea acesteia în înțelesul canoanelor; 3. Consultarea şi adoptarea de hotărâri asupra religiozității şi moralului clerului şi poporului credincios din mitropolie; 4. Consultări cu privire la institutele de teologie şi pedagogie pentru

atingerea scopurilor lor şi a ştiinţelor ce sunt necesare a fi predate în acestea; 5. Consultări cu privire la calificarea celor care se pregătesc pentru treapta preoţească şi despre aceste lucruri referarea la congresul naţional-bisericesc, astfel ca cele de lipsă să se facă cu aprobarea armonică a ierarhiei şi a poporului credincios; 6. Privegherea pentru păstrarea autonomiei bisericeşti şi apărarea acesteia contra oricăror încercări care vor ameninţa pacea şi sfinţenia bisericii.

Apendice final

§ 175. Limba oficială în toate treburile bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, atât înăuntru cât şi în afară, conform dispoziţiilor articolului de lege IX din 1868, ca şi articolului de lege XLIV din 1868, este cea română.

§ 176. Acest statut organic intră în vigoare imediat după publicarea lui formală.

1.2. Critici şi aprecieri la adresa *Statutului Organic*

Statutul Organic al Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria şi Transilvania a fost primit de către contemporani cu sentimente împărţite. Unii au fost încântaţi de această constituţie bisericească modernă, care avea menirea de a realiza o reinterpretare a vechilor canoane conform spiritului epocii. Alţii însă au condamnat Statutul Organic, considerându-l necanonic.

Critici la adresa Statutului Organic au fost aduse de către canonişti ortodocşi (sârbi, dar şi români) şi catolici. În continuare voi prezenta cele mai semnificative atitudini la adresa Statutului Organic:

1.2.1. Critici din partea unor teologi ortodocşi români ardeleni

Exemplarele Protocoalelor CNB de la Sibiu, din anii 1868 şi 1870, aflate în depozitul central al Bibliotecii mitropolitane (cota 1681), conţin unele notiţe ale mitropolitului **Miron Romanul** (în exemplarul din anul 1868, notiţele sunt însemnate cu cerneală, iar cele din exemplarul 1870 sunt scrise cu creionul). În notiţele-observaţii, mitropolitul Miron Romanul şi-a exprimat unele păreri la adresa Statutului Organic. Acestea par a fi contradictorii. Astfel, în dreptul § 118 din proiect, unde se menţiona că „episcopul are dreptul de a modifica şi schimba astfel de concluse consistoriale după plenitudinea puterii arhiereşti”, Miron Romanul a trecut observaţia „numai să nu abuzeze de potestatea sa”. Ceva mai sus însă, în dreptul § 116, care specifica faptul că „asesorii (consistoriali) nu pot fi înrudiţi între sine până la al VI. grad de sânge şi al IV. de cuscrie”, Miron a notat întrebarea „pentru ce nu?”. Observaţiile din Protocolul din anul 1870 sunt şi mai critice. În dreptul *Cuvântării Prezidiale* rostite lui Şaguna în susţinerea Statutului Organic (a se vedea cap. 1.4.10 al acestei lucrări) a înscris nu mai puţin de nouă semne de întrebare (unele din ele însoţite şi de semne ale exclamării). Odată chiar l-a corectat pe mitropolitul Şaguna, afirmând că „Statutul a o stricat” (casa lui Dumnezeu)[6].

[6] *Protocolul Congresului... 1870,* conclus 3, p. 4-11.

Poziția lui Miron Romanul față de organizarea constituțională a vieții bisericeşti a fost destul de curioasă. În cursul acestei lucrări, vor fi prezentate unele discursuri rostite de el, pline de laude la adresa constituționalismului bisericesc. Pe de altă parte, datorită acestei organizări constituționale, mitropolitul Miron a trebuit să înfrunte o opoziție radicală, anume a partidei lui Popea (opoziție care nu ar fi putut acționa cu atâta succes, dacă nu ar fi fost viața constituțională!). În primii şase ani ai păstoririi lui Miron Romanul au fost publicate mai multe broşuri cu polemici între cele două partide de la conducerea Arhidiecezei (Popea şi Miron). Dat fiind faptul că Popea a apărat tradiția şaguniană, partida „Mironiştilor" l-a combătut pe Şaguna, învinuindu-l de cameleonism politic şi de protestantizare a Bisericii ardelene:

> „Mitropolitul Şaguna avusese mari veleități absolutistice, mai ales pe timpul când monarhia era guvernată după sistema absolutistică. Îndată ce observă însă că acea sistemă nu se mai putea susține nici pe teren politic, iar pe de altă parte, că în sistema absolutistică răspunderea pentru tot ce se face rău şi pentru tot binele ce nu se face cade tot numai asupra domnului absolut, *răposatul* (adică Şaguna – n.n.), cu mintea sa practică, prevăzând urmările, nu numai că începu a studia statutele protestanților, ci se puse şi în relații de aproape cu bărbați renumiți ai lor, precum era demnul bărbat Rannicher, care a şi tras liniile principale ale Statutului nostru Organic"[7].

După cum a arătat şi Eusebiu Roşca, broşura din care a fost extras citatul de mai sus a fost scrisă de George Barițiu, un cunoscut opozant al lui Andrei Şaguna[8]. Faptul că se realizase o alianță între aderenții lui Miron Romanul şi unitul Barițiu, nu a fost lipsită de urmări. Astfel, în 1885, Ioan Hannia l-a acuzat deschis pe mitropolitul Miron de uneltire, cu guvernanții maghiari, în scopul abrogării Statutului Organic (v. cap. 2.6.4., interpelarea de la nr. 5). Însă nici Miron nu s-a lăsat mai prejos. Fiind obligat să-şi exprime de nenumărate ori aderența sa pentru constituționalism, şi-a permis să răbufnească şi să dea glas criticilor sale față de realitățile vieții bisericeşti constituționale:

> „În decursul timpului, de când sunt chemat să stau în fruntea Arhidiecezei noastre, m-am dezbărat de multe iluzii ce mi le făceam în etatea mai viguroasă, contând la o însuflețire generală şi durabilă pentru interesele bisericeşti, şi, în cele din urmă, am aflat că instituțiunile noastre bisericeşti, create prin Statutul Organic, n-au produs rezultatele care le-au avut în vedere întemeietorii lor, că adecă Biserica noastră Ortodoxă națională să se consolideze şi să se întărească prin participare în măsură mare a elementului clerical şi lumean la dirijarea afacerilor bisericeşti"[9].

Poziția mai mult sau mai puțin critică față de Statutul Organic a fost continuată în interiorul Ortodoxiei ardelene de către Partenie Cosma, Ioan Lupaş, Ioan Mateiu, Ştefan Meteş şi Miron Cristea. Totuşi, Lupaş şi Mateiu şi-au reconsiderat ulterior poziția, devenind unii dintre cei mai mari apărători ai Statutului Organic.

---

[7] *Anticritica broşurei anonime publicate asupra celor două Congrese Naționale Bisericeşti din 1873 şi 1874. De mai mulți deputați ai maiorității Congreselor de la 1873 şi 1874*, Sibiu, 1880, p. 24.

[8] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei Ortodoxe Române a Ardealului, începând de la repausarea Arhi-episcopului-Mitropolit Andreiu baron de Şaguna, până astăzi. Contribuții istorice*, Sibiu, 1937, p. 26.

[9] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1895*, p. 77-78.

Partenie Cosma a fost notarul *Comisiei de 27*. Singura prezentare a discuțiilor care au avut loc cu prilejul votării Statutului îi aparține lui, fiind publicată în Enciclopedia editată de ASTRA. Potrivit lui Cosma, Statutul Organic nu a fost creația lui Şaguna, ci a CNB din 1868. Ce-i drept, afirma Cosma, mitropolitul Şaguna a cedat în fața pretențiilor laicilor din CNB,

> „dar Consistoriul creat de Congres contra vederilor lui, nici până la moartea lui nu i-a putut câştiga încrederea. Dovada cea mai eclactantă este testamentul lui, prin care, deşi întreaga sa avere o testează arhiepiscopiei, deşi în sensul *Statutului Organic* Consistoriul este organul administrativ permanent şi în trebile fundaționale (§ 110), şi deşi numai Consistoriul este îndreptățit, ba este şi dator a «conduce şi manipula averea episcopiei», totuşi: pentru administrarea şi conducerea şi a «Fondului Tipografiei arhidiecezane» a instituit «comisiuni de sine stătătoare», neprevăzute în *Statutul Organic*, din membri numiți de el, care, în caz de vacanță, se întregesc prin alegere efectuată în sânul lor, având pentru vecie a se observa dispozițiunile lui chiar şi cu privire la obiecțiunea membrilor”[10].

La fel, şi Ioan Lupaş a afirmat, în 1914, că Statutul Organic nu a fost opera lui Şaguna, ci rezultatul cedării lui Şaguna în fața *Comisiei de 27*:

> „Pe când proiectul lui Şaguna era rezultatul unui studiu îndelungat şi al experiențelor de mulți ani, elaboratul Comisiunii, mai ales în părțile unde a introdus modificațiuni care nu erau absolut necesare nu se întemeia nici pe studiul aprofundat al aşezămintelor biserriceşti, nici pe experiențe suficiente. S-au introdus astfel şi unele lucruri noi folositoare Bisericii, dar şi altele, care nu puteau să însemneze atunci altceva, decât un fel de salt în necunoscut. Comisiunea n-a avut timpul necesar spre a face «*studii serioase*», cum făcuse Şaguna din tinerețele sale şi cum ar fi dorit el să le poată face şi ceilalți membri ai Congresului...”[11].

Aceeaşi idee a fost susținută şi de juristul Ion Mateiu:

> „*Congresul Național* din 1868, prin Comisiunea de 27, a răsturnat cu totul proiectul lui Şaguna, ticluind un elaborat nou, cunoscut până azi sub denumirea de *Statut Organic*. Prin el s-au desființat o serie importantă de dispozițiuni canonice şi, în special, au fost eliminate cele două mari principii constituționale puse de Şaguna la temelia Bisericii: principiul ierarhiei şi principiul sinodalității, ca expresiuni ale supremei conduceri eclesiastice (...). *Conclusiunea e deci clară şi categorică: Statutul Organic nu este şi nu poate fi considerat opera autentică a mitropolitului Şaguna*”[12].

Ştefan Meteş a fost unul dintre cei mai mari critici ai Statutului Organic, în timpul Congresului Preoților din Mitropolia ardeleană, din martie 1919. Conform

---

[10] Partenie Cosma, *Statutul Organic*, în *Enciclopedia ASTRA*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 1012.

[11] I. Lupaş, *Interpretarea §§-ilor 18, 40, 88 şi 150 din Statutul Organic,* Sibiu, Tip. Diecezană, 1914, p. 25-26; 27-28.

[12] Ion Matei, *Este Statutul Organic opera lui Şaguna?* Acest studiu a fost redactat în 1920, publicat în ziarul clujean "Înfrățirea" din acelaşi an şi republicat în colecția de studii *Cercetări privitoare la Constituția Bisericii Ortodoxe din Ardeal,* Cluj, 1922. Citatul se află la p. 38.

lui Meteş, Statutul Organic a fost rezultatul unei monstruoase coaliții între maghiarism şi protestantism:

> „Dacă Şaguna n-ar fi avut prietenia lui Eötvös, desigur n-am fi avut nici *Statutul Organic* fiindcă acest statut atât e de liberal şi atâta e de anticanonic, încât nici un ministru unguresc n-ar fi avut îndrăzneala să-l propună spre întărire împăratului… Prin *Statutul Organic* Biserica noastră primi o organizație atât de liberală, atât de protestantă şi străină de spiritul Bisericii Ortodoxe..."[13].

Însă cea mai neconvențională, dar şi hotărâtoare critică asupra Statutului Organic a venit din partea primului patriarh al României, Miron Cristea. A acționat total atipic, în sensul că nu a criticat în mod direct Statutul Organic ardelean. Dimpotrivă, Cristea s-a declarat apărător al tradiției ardelene, cerând, în Sinodul episcopesc al Mitropoliei ardelene, din 23 aprilie 1919, ca Statutul Organic să fie pus la baza organizării BOR întregite. Un an mai târziu, în lucrarea sa privind unificarea BOR, Miron Cristea a demontat punct cu punct principiile Statutului Organic, susținând chiar şi o proporție paritară a laicilor şi clericilor în organele de conducere bisericeşti. Mai mult, a acuzat Statutul Organic de favorizare a corupției.

> „Experiențele cu constituția bisericească din Statutul Şagunian ne dovedesc că în cadrele Consistoriilor şi chiar a Sinoadelor s-au format adeseori grupări puternice, conduse de scopuri nebisericeşti, care au degenerat uneori chiar în nişte clicării de oameni cu interesele lor speciale, exploatând Biserica şi slujbele ei, pentru a-şi plasa rudele, prietenii ori aderenții şi nemulțumind grav pe alți fii buni ai Bisericii. Biserica este şi trebuie să fie a tuturor şi la slujbe trebuie chemați toți cei mai buni fii ai ei şi nu numai aderenții unor anumite grupări, care fatalmente se formează oriunde în viața constituțională (...) În aşa-numitele Senate epitropeşti din Statutul lui Şaguna, formate contra voinței şi a proiectului său, s-au vârât directori de bancă cu multă putere, care d. ex. n-au admis nici un alt soi de plasare a banilor Bisericilor, decât depunând milioane la banca lor, care apoi cu banii Bisericii au făcut câştiguri frumoase pentru bancă, pe când, dacă cumpărau moşii, eparhia avea azi milioane mai mult de cum are. Aceşti oameni cu avere şi cu putere au fost uneori adevărați chiriarhi fără mitră, sprijiniți de toți câți gustau din beneficiile oferite de ei. Aceleaşi simptome se observă şi în multe comune, unde un cârciumar cu avere sau primar agresiv ori demagog exploatează biserica, după cum cer interesele lor"[14].

1.2.2. Critici din partea unor teologi români de peste Munţi

Unul din marii contemporani ai lui Şaguna a fost Melchisedec Ştefănescu. Acesta a considerat că Şaguna a ieşit din cadrele strictei canonicități, fiind împins spre aceasta de condițiile politice şi sociale ale Ortodoxiei ardelene. Totodată, a

---

[13] *Procesele verbale ale şedințelor primului congres al preoțimii din Mitropolia ortodoxă română din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş, ținut la Sibiu, în zilele de 6/19-8/21 martie 1919,* în „Analele Asociației *Andrei Şaguna* a clerului Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş", Sibiu, Tip. Carpați, 1919, p. 93.

[14] Miron Cristea, *Principii fundamentale pentru organizarea unitară a BOR din regatul român,* Bucureşti, 1920, Tip. Cărților româneşti, p. 19.

considerat nepotrivită organizarea şaguniană, ca Biserică liberă într-un stat național liber (cum considera că era BOR din Regatul României), neînțelegând tocmai ideile de autonomie şi subsidiaritate din statul ungar:

> „Guvernul (ungar – n.n.) nu dă nici un ajutor (sic!); (astfel că Şaguna – n.n.) a trebuit să provoace națiunea, ca ea să sacrifice din avutul său, spre a forma fonduri, a le administra şi spori. A trebuit să introducă şi să mențină disciplina în cler, încurajând pe cei buni şi pedepsind pe cei răi şi chemând pe fiecare la împlinirea cu sfințenie a datoriilor chemării lor pastorale. Spre ajungerea acestui mare scop, el în organizația sa, n-a putut să stea strict pe bazele canonice, care mărginesc rolul administrației bisericeşti mai mult la doctrina şi disciplina bisericească, sub conducerea Sinodului episcopilor; înțelegându-se că celelalte trebuințe le îndeplineşte statul civil.
> Dar pre cât ele (sinoadele sau adunările bisericeşti mixte, formate şi din laici – n.n.) acolo (în Transilvania – n.n.) sunt necesare, binefăcătoare şi produse de împrejurări excepționale, pe atâta îndrăznim a zice că ar fi chiar absurd a pretinde ca acea organizație bisericească excepțională să se introducă într-o țară liberă, cu o Biserică liberă, cu o religiune dominantă, cu o organizație constituțională națională, unde sunt determinate constituționalmente toate sferile activității naționale, prin anume legi speciale, votate de corpurile legiuitoare naționale şi aplicate de un guvern național, care nu persecută, ci protejează națiunea şi Biserica. Ar fi chiar ridicul a se introduce la noi Sinod parohial în locul Consiliului comunal şi al Epitropiei bisericeşti; Sinod protopopesc în locul Consiliului județean; Sinod eparhial şi mitropolitan economic în locul Corpurilor legiuitoare...”[15].

Statutul Organic a avut opozanți şi în Bucovina. Asupra polemicii dintre Şaguna şi Hacman voi reveni în amănunt în cap. 1.4.3. Poziția lui Hacman a fost însă continuată de canonistul Valerian Şesan, care a acuzat Statutul Organic de protestantizare a Bisericii:

> „Congresul Național din Ardeal din anul 1868, compus din două treimi mireni, a răsturnat principiul ierarhic accentuat de Mitropolitul Şaguna, *introducând, spre durerea Mitropolitului*, nota laicizantă în organizația Bisericii Ortodoxe”.[16]
> „Principiile protestantizante, adică dăunătoare principiului ierarhic, din Statutul Organic nu reprezintă părerile personale ale Mitropolitului Şaguna care, pătruns de un profund sentiment de Ortodoxie şi fiind un adânc cunoscător al canoanelor şi tradiției bisericeşti, propusese norme de organizare bisericească, concepute în spirit curat ortodox. Mirenii români însă, trăind în legături strânse cu sârbii din Ungaria, s-au infectat de la ei de spiritul *radical laicizant* şi, predominând prin număr Congresul Național din 1868, s-au lăsat seduşi să contrarieze în multe chestiuni pe Marele lor Mitropolit Şaguna, care, dintr-un suflet frământat de o nemărginită dragoste pentru neamul său şi Biserica strămoşească, a căutat să învioreze şi să întărească sufletul unui popor îngenunchiat sub jugul maghiar. În acest scop, Mitropolitul Şaguna adunase întreg poporul său în jurul altarului,

[15] Melchisedec Ştefănescu, *Studiu despre ierarhia şi instituțiunea sinodală în Biserica Ortodoxă a Răsăritului în genere şi despre ierarhia şi instituțiunea sinodală în Biserica Ortodoxă Română în special*, Bucureşti, 1883, p. 34-35 şi 29.
[16] Valerian Şesan, *Reflexiuni asupra unificării ...*, p. 55.

făcând acest altar nu numai un centru de viaţă bisericească, ci şi de viaţă naţională – pe care căutau să o înăbuşe asupritorii – spre a da astfel, poporului român, prin Statutul Organic, întocmai după principii democratice, o şcoală şi o viaţă parlamentară dintre cele mai bune, oţelindu-i astfel în lupta contra duşmanilor seculari. Aceasta şi numai aceasta este cauza care l-a determinat pe Mitropolitul Şaguna, *să-şi calce pe inimă şi, cedând insistenţelor fiilor săi sufleteşti, să sacrifice la 1868 unele din drepturile ierarhice*".[17]

1.2.3. Critici din partea sârbilor

Aşadar, Valerian Şesan a acuzat Statutul de protestantism, intrat în Biserica românească prin filieră sârbă!!! E adevărat, după 1865, în Mitropolia de Carloviţ au izbucnit dispute între ierarhie şi laici. Cei din urmă, nemulţumiţi de poziţia intransigentă a episcopilor, au părăsit lucrările CNB sârbesc[18]. Episcopii şi unii canonişti sârbi au condamnat, în lucrări polemice, tendinţele liberale şi democratice ale laicilor. În vizorul lor a intrat şi Statutul Organic, considerat opera „hulitului" Şaguna. Astfel, potrivit lui Emilian Radici, Curtea de la Viena a adoptat, în reglementarea raporturilor dintre Bisericile Ortodoxe ale monarhiei habsburgice, doctrina *philetismului*. AL 9/1868 a separat Biserica românească de cea sârbească şi a înlăturat şi organizarea canonică a Bisericii ardelene. Şaguna a fost, potrivit canoniştilor sârbi, o unealtă a autorităţilor de Stat. Acestea au impus principiile şaguniene în legile constituţionale ale Mitropoliei de Carloviţ[19]. Într-o altă lucrare, Radici l-a acuzat deschis pe Şaguna că

„ştiuse să introducă, prin contrabandă, în Biserica românească, cu falşitatea oribilă a canoanelor – sinoade laice, pe care, spre a masca falşificarea, le numise pentru întreaga Mitropolie bisericeşti-administrative-mitropolitan, iar pentru dieceză Sinoade eparhiale. De aici au copiat mai târziu reformatorii sârbi opera lor, cum se poate dovedi din comparaţia paralelă cu textul Statutului Organic"[20].

1.2.4. Critici din partea canoniştilor catolici

Deşi am prezentat mai întâi atitudinea unor teologi ortodocşi, trebuie menţionat faptul că primele critici la adresa Statutului Organic au fost aduse de către catolici, anume de Friedrich Heinrich Vering, cel care s-a îngrijit de tipărirea în limba germană a Statutului Organic[21]. Poate nu este lipsit de semnificaţie faptul că Vering

---

[17] Idem, *Modificarea Legii şi Statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, în "Candela", an. XLVI, 1935, p. 151.

[18] Poziţia lor a fost exprimată în lucrarea *Zur Lösung der Serbischen Kirchenfrage, von einem gew. Congressmitgliede*, Budapesta, 1873.

[19] Emilian Radici, *Die orthodox-orientalischen Partikularkirchen in den Ländern der ungarischen Krone*, Budapesta, 1886, p. 96-97 şi Idem, *Ein Kampf um's Recht*, Praga, 1879, p. 31, apud Ion Matei, *Contribuţiuni...*, p. 274-275.

[20] Radoslav Radici, *Die Verfassung der orthodox-katolischen Kirche bei den Serben in Oesterreich-Ungarn*, vol. I, Vârşeţ, 1877, p. 90, nota 4 (traducerea lui Matei, *Contribuţiuni...*, p. 277).

[21] *Organisches Statut der griechisch/orientalisch-romanischern Kirche in Ungarn und Siebenbürgen*, „Archiv für katholisches Kirchenrecht mit besonderer Rücksicht auf das Vatikanische Concil, sowie auf Deutschland, Oesterreich und die Schweiz", Hg. Fr. Vering., XXV, Mainz 1871, p. 235-276.

a activat multă vreme la Cernăuți, fiind, între 1875-79, cel dintâi profesor de drept canonic la Facultatea catolică a Universității bucovinene[22]. În 1876 a tipărit un voluminos manual de Drept canonic[23], în care a afirmat că principiile Statutului Organic au fost preluate de la saşii ardeleni protestanți[24].

Ulterior, şi canonistul greco-catolic Alexandru Grama a susținut aceeaşi origine săsească-protestantă a Statutului Organic, deoarece:

> „în mai toate principiile sale, (Statutul – n.n.) nu are nici o bază în Pravilă şi este în detaliu împrumutată din constituțiunea saşilor din Transilvania, pe care apoi mitropolitul Şaguna a spoit pe ici pe colo cu câte o dispoziție de a canoanelor Bisericii Orientale, pe unde statutul cel săsesc de loc nu se nimeria cu natura Bisericii Gr.-Orientale. De aceea nici nu este acest statut altceva decât un amestec bizar al vechii constituțiuni a Bisericii Răsăritului cu Constituțiunea protestantă (...). Mitropolitul Şaguna n-a făcut alta decât a introdus în mare parte protestantismul la români"[25].

1.2.5. Ideea originii protestante a Statutului Organic la istoricii saşi

Aşadar, în 1876 Vering a emis teza originii protestante a Statutului Organic. Ea a fost preluată în 1877 de sârbul ortodox Radici, apoi în 1880 de istoricul unit Barițiu (care i-a sărit în ajutorul lui Miron Romanul în polemica acestuia cu Nicolae Popea), iar ulterior de greco-catolicul Grama şi de ortodoxul bucovinean Valerian Şesan. Saşii, considerați adevărații părinți spirituali ai Statutului organic, s-au ținut deoparte în această polemică.

Însă în anul 1956, fostul episcop evanghelic din Transilvania, Friedrich Müller, a publicat la Stuttgart o lucrare cuprinzând mai multe studii, printre care şi *Das Luthertum als Auslösungskern der volkskirchlichen Entwicklung und deren geschichtliche Auswirkung in Südosteuropa,* (Luteranismul ca nucleu de declanşare a dezvoltării popular-bisericeşti şi urmările sale istorice în sud-estul Europei)[26]. În lucrarea sus numită, Müller a susținut că Şaguna, în deplină cunoştință de cauză, a urmat drumul deschis de Biserica Evanghelică şi de saşii ardeleni, iar constituția bisericească propusă de acesta a avut ca exemplu vădit constituția Bisericii Evanghelice săseşti. Ba mai mult, potrivit lui Müller, viitorul episcop ortodox din Clujul interbelic, Nicolae Ivan, i-ar fi dezvăluit în 1917 deputatului sas transilvănean Rudolf Brandsch că primul proiect al *Statutului Organic* al lui Şaguna, ce se afla în posesia sa, provenise de la juristul sas Rannicher[27]. Chiar dacă

---

[22] http://www.bautz.de/bbkl/v/vering_f_h.shtml.
[23] Fr. Vering, *Lehrbuch des katholischen, orientalischen und protestantischen Kirchenrechts, mit besonderer Rücksicht auf Deutschland, Österreich und die Schweiz,* 1876, [2]1881, [3]1893, Freiburg im Breisgau, 1031 p.
[24] *Ibidem*, p. 372. Vering atrage atenția şi asupra polemicii dintre Şaguna şi Hacman (nota 82).
[25] Al. Grama, *Cestiuni din dreptul şi istoria Bisericii româneşti unite. Studiu apologetic din incidentul invectivelor "Gazetei Transilvaniei" şi a d-lui Nicolau Densuşianu asupra Mitropolitului Vancea şi a Bisericii Unite*, Partea I, Blaj, 1893, p. 154-155.
[26] Friedrich Müller, *Geschichtswirksamkeit des Evangeliums in seinem lutherischen Verständnis, zwei Aufsätze,* Evangelisches Verlagswerk Stuttgart, 1956, p. 11-51.
[27] *Ibidem*, p. 47.

nu mai ştia unde se afla proiectul şagunian al Statutului, totuşi Müller, a considerat că putea fundamenta colaborarea dintre Şaguna şi Ranicher, în special cu privire la punerea de acord cu legislația de stat, pe baza corespondenței între ei. Într-una dintre scrisori, nedatată dar considerată a fi fost redactată în 1863-64, Şaguna îi scria lui Rannicher că îi trimitea proiectul „referitor la organizarea Bisericii noastre spre inspectare şi spre examinare a conținutului lui şi transcrierii lui în limba germană”. În altă scrisoare, din 5 martie 1865, Şaguna anunța despre intenția episcopilor români de cere aprobarea Curții pentru convocarea unui CNB care să

> „compună un regulament organic, valabil pentru întreaga mitropolie şi singuraticele ei părți, apoi pentru fondurile biserîceşti şi şcolare şi alte fundațiuni confesionale, care regulament să se aştearnă Maiestății Sale spre sancționare. Acest regulament ar cuprinde de regule luate din viața bisericească cari arată calea încât preoții şi mirenii în cadrul unei discipline bisericeşti pot corespunde pozițiunii lor confesionale şi datorinței şi se pot bucura de drepturile lor în biserică. În privința aceasta am un elaborat care va servi congresului mitropoliei drept proiect şi va regula pertractarea. Pe acest scop cred să convoc 30 deputați din cler şi 60 mireni cari să fie aleşi în singuratecele districte bisericeşti ale arhidiecezei şi ale diecezelor Arad şi Caransebeş- împreună cu episcopii din Arad şi Caransebeş”[28].

Părerea lui Müller a fost urmată de istoricii şi juriştii Bisericii Evanghelice C.A. din România Hermann Pitters şi Gerhard Schullerus. Cel dintâi a afirmat:

> „Într-adevăr, dacă se face comparație între acest Regulament din 1861 (Constituția Bisericii săseşti – n.n.) şi Statutul Organic..., se observă unele paralelisme surprinzătoare cu privire la structura juridică a Bisericii, la componența organelor de conducere în parohii, protopopiate, în eparhii şi Biserica întreagă”[29].

Interesant este faptul că ultimul biograf al mitropolitului Andrei baron de Şaguna este tot un sas originar din Transilvania, Johann Schneider (în teza lui de doctorat[30]). Acesta a pus la îndoială originea protestantă a Statutului Organic, datorită deosebirilor fundamentale între acesta şi Constituția Bisericii Evanghelice din Transilvania, din anul 1861[31]. Asupra opiniilor lui Johann Schneider despre izvoarele Statutului Organic voi reveni în capitolul următor al acestei lucrări.

---

[28] Scrisorile le-am preluat din G. Schullerus, *Mitropolitul Andrei Şaguna şi juristul sas Jakob Rannicher. Relații ortodox-protestante în Transilvania, în secolul al XIX-lea*, lucrare în manuscris. Astfel, probabil că Ivan a avut în fața ochilor săi traducerea în limba germană a proiectului lui Şaguna. Ori va fi confundat scrisurile. Din scrisoarea citată, rezultă foarte clar că proiectul a apaținut lui Şaguna, iar Rannicher l-a tradus în germană, eventual cu unele observații.

[29] H. Pitters, *Despre relațiile Mitropolitului Andrei Şaguna cu Biserica Evanghelică C.A. din Transilvania*, în „Slujitor al Bisericii şi al Neamului. Părintele Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române la împlinirea vârstei de 70 de ani”, Cluj, 2002, p. 574.

[30] Johann Schneider, *Der Hermannstädter Metropolit Andrei von Şaguna. Reform und Erneuerung der Orthodoxen Kirche in Siebenbürgen und Ungarn nach 1848*, Böhlau, Köln-Weimar-Wien, 2005.

[31] *Ibidem*, p. 196-199.

1.2.6. Aprecieri pozitive la adresa Statutului Organic

Deocamdată, doresc doar să atrag atenția asupra faptului că Statutul Organic şi-a aflat şi susținători înfocați, nu doar critici şi defăimători. În ordinea cronologică, trebuie amintit cu orice preț **vicarul Nicolae Popea**, acest „colaborator devotat al lui Andrei Şaguna", ba chiar unul dintre cei mai „devotați ucenici ai marelui mitropolit"[32] şi membru al celebrei Comisii de 27. Astfel, mărturia lui are o valoare deosebită.

> „E invederat, că între toate actele Congresului acestuia, cel mai monumental este *Statutul Organic*. Prin acesta, Biserica noastră din întreaga provincie mitropolitană se organiză deplin în toate părțile ei constitutive. *Un op acesta, căruia anevoie credem să i se mai afle astăzi vreunul asemenea; căci el este compus după prototipul învățăturilor lui Hristos , carele-şi fundă Biserica Sa pe libertatea spiritului.* Şi tocmai pentru aceasta... *el ar putea servi şi altora de model.*
> Dar ceea ce-i măreşte valoarea este, că printr-însul se restituie şi se garantează legislațiunea Bisericii noastre în deplina ei formă veche canonică şi constituțională. Legea electorală se puse pe baza cea mai largă ce se poate cugeta. Aceasta poate va da peste greutăți mai mari întru înfăptuirea sa practică, dar, cu toate acestea, principiul ei cel conducător e cel mai liberal. În acest principiu liberal se cuprinde totodată şi egalitatea ca mai perfectă, care se manifestă destul de apriat (deschis) în toată a ei întregime şi prin aceea, că mirenii încă participă la toate afacerile bisericeşti, şcolare şi fundaționale, administrative şi economice şi încă în număr îndoit mai mare decât preoții. De asemenea se primi în statut principiul alegerii tuturor funcționarilor bisericeşti şcolari şi fundaționali. *În scurt soartea noastră sunt puse în mâinile noastre, noi înşine vom fi responsabili în viitor pentru soartea Bisericii, soartea noastră*"[33].
> „*Statutul Organic* ce s-a adus la acel Congres şi se aflǎ astăzi în ființă, este opul mitropolitului Şaguna, este regulamentul compus de dânsul şi introdus în Arhidieceză încă în anul 1864, prin Sinodul diecezan de atunci, pe care îl primi apoi şi Congresul de al său, însă cu modificațiuni esențiale… În acest Congres mitropolitul Şaguna, din propriul îndemn, depuse competința legislativă şi administrativă a Bisericii în mâinile Congresului, făcându-l responsabil pentru ulterioara soartă a ei"[34].

De-a lungul deceniilor în care Statutul Organic s-a aflat în vigoare, viața constituțională întocmită pe baza lui a fost lăudată chiar şi de Miron Romanul. Ideile reformei şaguniene au fost apreciate însă şi în Regatul României, unde celebrul ministru al Cultelor şi Instrucțiunii publice, Spiru Haret, a dorit impunerea, pe cât posibilă, a ideilor şaguniene şi în Biserica Ortodoxă de acolo şi instituirea unui Consistoriu Superior Bisericesc, alcătuit din clerici, deputați aleşi ai preoțimii:

> „Ca termen de comparație, să ne aruncăm ochii peste Munți, unde colaborarea frățească a tuturor membrilor Bisericii, arhierei, cler mirean şi simpli laici, face să circule în Biserică o viață aşa de intensă şi de binefăcătoare. Pe când la noi prăpastia dintre clerul de sus şi cel de jos, consacrată prin Legea din 1872, se

[32] Aprecierile aparțin Pr. Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, 2002, p. 119.
[33] N. Popea, *Vechea Mitropolie ortodocsă română a Transilvaniei, suprimarea şi restaurarea ei,* Sibiu, 1870, p. 349-350.
[34] Idem, *Arhiepiscopul şi mitropolitul Andrei baron de Şaguna,* Sibiu, 1879, p. 56.

adâncea tot mai mult şi se da pe faţă prin semne îngrijorătoare..., în Ardeal îi găsim pe toţi uniţi într-o muncă comună, care ridică aşa de sus şi Biserica şi neamul însuşi (...). Şaguna se aflase şi el în faţa unei situaţii analoage. Opera lui a constat întru a utiliza în modul cel mai raţional forţele de care dispunea, şi de a da putinţa să se dezvolte şi să devină utile şi forţele care erau încă în stare latentă. S-a văzut splendidul rezultat la care a ajuns. A se întreprinde însă deodată şi la noi o operă ca a lui Şaguna în toată întregimea ei, nu se putea acum trei ani[35]. Şaguna ştiuse să se folosească de un concurs de împrejurări favorabile care la noi lipseau; şi de altă parte, chestia prezintă la noi oarecare greutăţi cu care Şaguna nu avuse a se lupta. De aceea, ambiţia noastră în 1909 nu putea merge până a voi să facem şi noi atâta cât făcuse el. Aveam însă şi putinţa, şi datorinţa, de a face să dispară cel puţin inconvenientele cele mai evidente pe care experienţa le dăduse pe faţă în Legea din 1872; să cercăm a face din cler o forţă socială, vie şi activă, pusă în slujba naţiunii; să căutăm să apropiem cât se va putea mai mult clerul de sus şi cel de jos, pentru a înlesni acţiunea lor comună, pentru a mări autoritatea celui dintâi şi încrederea în sine a celui de-al doilea”[36].

Intenţia lui Spiru Haret a eşuat însă, în special datorită perpetuei opoziţii „constructive” a partidelor de celălalt eşichier politic românesc, în acel caz Partidul Conservator. Acesta a reuşit manipularea şi divizarea ierarhilor din Sf. Sinod, crearea unei reale crize bisericeşti, urmarea fiind modificarea Legii Consistoriului, astfel că noul Consistoriu, „care voia să fie o mare reformă, n-a fost decât o nouă şi inutilă formă“[37]. Însă nu toţi ierarhii din Vechiul Regat s-au lăsat manipulaţi de partidul de opoziţie. Mitropolitul Moldovei, Pimen Georgescu, a apreciat Consistoriul şi reforma în spirit şagunian a BOR din Regatul României, astfel că, în ultima şedinţă a primei sesiuni a Consistoriului (17 decembrie 1909) a afirmat că

„doreşte să vadă şi la noi realizat progresul de acolo, dorinţă cu perspectivă de îndeplinire mai ales acum când a luat fiinţă instituţia Consistoriului superior bisericesc...Ţara are nevoie de colaborarea preoţimii. Adunarea preoţilor împreună cu chiriarhii este singurul mijloc ca preoţimea să cunoască ce are de făcut”[38].

Un deceniu mai târziu, acelaşi Pimen Georgescu, s-a opus în timpul lucrărilor Constituantei bisericeşti de a se lua în discuţie doar proiectul lui Miron

---

[35] Anume în anul 1909, când Spiru Haret a propus modificarea Legii Sinodale din 1872 şi introducerea Consistoriului Superior Bisericesc.

[36] Spiru Haret, *Criza bisericească*, Bucureşti, 1912, p. 14-15.

[37] Ioan Gh. Savin, *Biserica română şi noua ei organizare*, Bucureşti, 1925, p. 13. Conform opiniei lui Lupaş, în urma apariţiei Noului Consistoriu, din 1911, „Sf. Sinod nu avea nici el atribuţiuni destul de lămurite şi îşi aroga câteodată şi dreptul de a se ocupa cu tot felul de chestiuni administrative bisericeşti, care ar fi fost numai de competenţa Consistoriului. Va să zică era aci o completă confuziune de atribuţiuni, care nu se mai poate perpetua, decât spre vădita pagubă a intereselor bisericeşti” (Ioan Lupaş, *Legea unificării bisericeşti. După note stenografice. Discurs rostit la şedinţa Camerei Deputaţilor la 1 aprilie 1925*, Bucureşti, 1925, p. 38).

[38] *Consistoriul Superior Bisericesc, Sesiune extraordinară,* în „Biserica Ortodoxă Română“, an XXXIII, nr. 10, 1910, p. 1100-1101.

Cristea de unificarea bisericească, cerând analizarea Statutului Organic, aşa cum se stabilise la întâlnirea de la Sinaia, din vara anului 1919[39].

Discuțiile din anii 1920-25 privind unificarea bisericească au fost deosebit de anevoioase, ca să nu spun dure. În aceste condiții, unii dintre vechii critici ai Statutului Organic (de exemplu Lupaş, Mateiu şi Ciuhandu) au devenit apărători ai lui. Astfel, Ioan Lupaş, fost profesor la Seminarul de la Sibiu, apoi protopop de Sălişte, a afirmat:

> „Nimic anticanonic nu este în *Statutul Organic*. Dimpotrivă canonicitatea şi drepturile ierarhice sunt îndeajuns asigurate prin această lege în toate corporațiunile bisericeşti, dar îndeosebi în punctele privitoare la activitatea Sfântului Sinod episcopesc. Ca un adânc cunoscător al rânduielilor din Biserica lui Hristos, Şaguna a fost un *conservator*, dar şi un *progresist* înțelept în acelaşi timp. În conservatorismul lui a mers aşa de departe încât a găsit legătura cu vremurile cele mai vechi, cu începuturile de organizare a Bisericii creştine, când tendințele de izolare a clerului de popor sau pornirile spre absolutismul ierarhic, atât de potrivnic cu învățătura a Evangheliei, încă nu au apucat a prinde rădăcini, ca în timpurile mai târzii. Iar ca *progresist* înțelept întru toate ca unul care îşi dădea silința să pătrundă rostul timpului său şi să prevadă direcțiunea de viitoare dezvoltare a societății şi a Bisericii creştine, a putut să înțeleagă că viitorul acestei Biserici poate fi asigurat prin interesul viu şi statornic, pe care poate şi trebuie s-l trezească în sufletul tuturor credincioşilor…. Această considerațiune l-a îndemnat pe Şaguna să admită, să dorească chiar de la începutul carierei sale arhiereşti participarea elementului mirean la conducerea trebilor bisericeşti-şcolare”[40].

Istoricul Ion Mateiu, care a combătut paternitatea şaguniană a Statutului Organic şi canonicitatea sa, pregătindu-se să redacteze o lucrare amplă pe această temă (în trei volume), după publicarea primului volum, a renunțat la celelalte două, iar în 1932 a luat deschis apărarea Statutului Organic şi a lui Şaguna[41]. Iar protopopul arădean Gheorghe Ciuhandu, care a prezentat unele carențe ale

---

[39] „Pentru o nouă organizare unitară, IPSS preşedintele (Miron Cristea – n.n.), ne propune un referat al IPSS la care m-am asociat din toată inima întrucât îl găsesc un studiu care corespunde dorințelor Bisericii din România întregită. Eu însă mai amintesc de o adunare premergătoare, cu caracter tot de orientare, care a avut loc în 1919, la Sinaia, provocată de smerenia mea, în calitate de preşedinte al Sinodului, atunci când locul de Primat era vacant şi când preşedinția Sinodului revenea de drept Mitropolitului Moldovei... Baza de discuțiune care s-a urmat... a luat de bază Statutul lui Şaguna... Este cert că în afară de studiul IPS Sale Mitropolitului Primat, se pune chestiunea că Statutul şagunian trebuie să fie şi el luat în considerare şi consultat de fiecare dintre membrii acestei Constituante bisericeşti” (discursul lui Pimen Georgescu, la şedința a doua a Constituantei bisericeşti, din 18 septembrie 1920, în ABM, Fond Mateiu, doc. 245a, f. 32-34).

[40] *Procesele verbale ale şedințelor primului congres al preoțimii din Mitropolia ortodoxă română din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş, ținut la Sibiu, în zilele de 6/19-8/21 martie 1919,* în „Analele Asociației *Andrei Şaguna* a clerului Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş”, Sibiu, Tip. Carpați, 1919, p. 14

[41] I. Mateiu, *Statutul Organic*, în „Renaşterea“, an. XI, nr. 1, p. 2, apud D. Braharu, *Secretarul de Stat Gheorghe Ioanovici şi Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal*, Cluj, f.a., p. 6-7.

Statutului Organic (privind organizarea misiunii sociale-filantropice)[42], a devenit purtătorul de cuvânt al şagunismului în Conferința Preoților ortodocşi din Mitropolia ardeleană, din 1921[43].

1.3. Posibilele surse externe ale Statutului Organic

1.3.1. Pretinsul model protestant pentru Statutul Organic

În manualul său de Drept canonic, în care l-a acuzat pe Şaguna de protestantizarea Bisericii ardelene, Fr. Vering a atras atenția asupra faptului că existau trei tipuri de constituții bisericeşti protestante: consistorială (în spațiul german şi central-european), presbiterial-sinodală (în spațiul elvețian-francez-olandez) şi mixtă. Din păcate, nu ne-a lămurit după care tip de constituție s-a orientat Şaguna.

Constituţia protestantă consistorială

Aceasta este cel mai vechi tip de constituție bisericească protestantă, apărând chiar patria protestantismului, Imperiul romano-german, care a cunoscut încă din secolul XII până în 1648 un proces de „teritorializare a puterii statale”, adică de trecere, în anumite teritorii, a competențelor suverane ale împăratului, pe seama stăpânilor feudali ale respectivelor teritorii (arhiduci, duci, principi)[44]. Reforma religioasă a constituit un prilej al principilor de a-şi consolida statutul de cvasi-suveranitate. Pacea religioasă de la Augsburg, din 1555 a acordat principilor teritoriali dreptul de a alege între catolicism şi protestantism şi de a decide confesiunea religioasă a supuşilor lor, după principiul *cuius regio, eius religio*.. De fapt, Reforma protestantă s-a putut răspândi atât de uşor tocmai datorită acestei teritorializări a puterii statale în Germania. Luther a fost nevoit să atragă de partea sa cât mai mulți principi teritoriali germani. A fost o legătură avantajoasă pentru ambele părți. Luther a apelat la principi, considerând că autoritatea lor seculară putea impune ordinea şi stăvili anarhia din lume. În anul 1520, în lucrarea sa adresată „nobilimii creştine de națiune germană”, îi chema să participe la Reformă, motivul fiind eşecul în acest sens al autorităților bisericeşti. Totuşi, în acel an, Luther nu intenționa crearea unei Biserici noi. Apelul la principi nu a fost altceva decât o punere în aplicare a unor idei reformatoare mai vechi, din secolele precedente când,

---

[42] Gh. Ciuhandu, *Împreunarea Bisericilor ortodoxe române din România Mare şi raportul Bisericii cu Statul*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1919, p. 6, 9; Idem, *Reorganizarea Mitropoliei Transilvane*, Arad, 1920, p. 5.

[43] *Analele Asociației „Andreiu Şaguna” a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Bănat, Crişana şi Maramureş. II. Actele Congresului al doilea, biblic, al Asociației clerului...*, Sibiu, 1922, p. 72-78.

[44] Amănunte despre relațiile dintre principii imperiului şi împărat, la Ulrich Eisenhardt, *Deutsche Rechtsgeschichte*, ed. III, München, 1999, p. 123-139. Conform juristului Samuel baron de Pufendorf (1632-94), Imperiul romano-german constituia un corp statal iregular, un *monstrum* care suferă de boala că împăratul doreşte să stăpânească stăpânirea monarhică, iar principii doresc să dobândească independența deplină. Chiar şi împărații înşişi, care „guvernau de nevoie mai mult în calitate de stăpâni ai teritoriilor habsburgice, decât de împărați”, şi-au consolidat stăpânirea în statele lor teritoriale (Manfred Firnkes, “Deutschland in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts“, în *Deutsche Geschichte,* Hrsg. Heinrich Pleticha, 1993, vol. VI, p. 267).

în contextul decăderii papalității, se făcuseră numeroase apeluri la conducătorii politici de a prelua frâiele restabilirii ordinii în sânul Bisericii Catolice. Astfel, Luther nici nu putea să aibă intenția de a acorda principilor un rol covârşitor în conducerea Bisericii, ci doar de a o sprijini cu autoritatea lor politică. El considera că Reforma trebuia să se dezvolte în mod organic, în comunități, iar în cazul în care episcopii refuzau să hirotonească persoane credincioase, hirotonia să o facă chiar comunitatea însăşi, prin punerea mâinilor[45]. Mai târziu însă, a început să-i considere pe principi ca „episcopi de nevoie”[46].

Însă nu Luther, ci Philip Melanchthon a fost cel care a pus bazele doctrinare ale stăpânirii bisericeşti de către stăpânii statelor teritoriale germane[47]. I-a însărcinat pe stăpânii statelor teritoriale germane cu *custodia primae tabulae*, adică cu paza respectării primei table ale Decalogului[48]. Iar „spiritul timpului a dus la dezvoltarea puterii princiare nestăvilite”[49], adică a regimului stăpânirii de către principii teritoriali a Bisericilor protestante teritoriale. Astfel, în 1527-28, la îndemnul lui Luther, principele elector al Saxoniei, Johann cel Ferm (1525-32) a ordonat efectuarea unei vizitații bisericeşti. *Instrucțiunea către vizitatori* a fost promulgată de principe. Vizitatorii trebuiau să urmărească şi viața morală a preoților şi credincioşilor. S-a decis să se acorde unor pastori „superaintendanța”, adică dreptul de supraveghere asupra celorlalți pastori. Astfel au apărut primele *superintendent*-uri, organe intermediare de supraveghere a clericilor din parohii. Drept urmare, intenția principelui elector al Saxoniei a fost practic preluarea conducerii şi a controlului de către Curte a întregii vieți bisericeşti din statul teritorial respectiv. Şi tocmai „această instrucțiune a stabilit regimul stăpânirii principilor asupra Bisericii (*das landesherrliche Kirchenregiment*)[50] şi înființarea primei *evangelische Landeskirche* (Biserică teritorială germană).

Destul de repede s-a dovedit că superintendentura nu a putut prelua locul vechii dieceze catolice. Dieta saxonă din 1538 a cerut principelui înființarea a patru Consistorii. Principele a cerut teologilor şi juriştilor de la Wittenberg să-şi exprime părerea. Răspunsul a fost unul pozitiv, iar în 1539 a fost înființat în mod provizoriu un Consistoriu la Wittenberg. În 1542 a fost redactată o constituție consistorială provizorie, apoi în 1580 cea definitivă. Au fost instituite, în Saxonia, un Consistoriu Suprem la Dresda şi două Consistorii cercuale[51]. Consistoriul a fost

---

[45] Erwin Iserloh, *Die deutsche Fürstenreformation,* în "Handbuch der Kirchengeschichte", Herausgegeben von Hubert Jedin, Directmedia, Berlin, 2000, Digitale Bibliothek, Band 35, p. 7377-7378 în versiunea electronică sau vol. IV, p. 229-230, în versiune tipărită.

[46] *Ibidem*, p. 233, nota 18 (unde sunt citate mai multe scrisori ale lui Luther în acest sens).

[47] Melanchthon a preluat şi dezvoltat, începând cu anul 1535, doctrina reformist-catolică mai veche despre cele trei stări bisericeşti: *status ecclesiasticus*, *politicus et oeconomicus*. Primele două aveau menirea de a conduce, cea de-a treia de a sluji lui Dumnezeu prin meseriile existente. Însă *status politicus* avea îndatorirea de a supraveghea ca supuşilor să li se propovăduiască Evanghelia în mod curat şi să li se ofere ceremonii drepte, apoi de a-i pedepsi pe cei care se opuneau ScripturiiKöhler, p. 55 şi58.

[48] Karl Köhler, *Lehrbuch des deutsch-evangelischen Kirchenrechts,* Berlin, 1895, p. 102. Iserloh, *op. cit.*, p. 232-233.

[49] Karl Köhler, *op. cit.*, p. 102.

[50] Iserloh, *op. cit.*, p. 240.

[51] Karl Köhler, *op. cit.*, p. 111-112.

> „o instituție a stăpânului teritorial. Acesta le convoca, acesta îi desemna pe membri şi el avea ultima decizie. Consistoriile au fost constituite din consilieri juridici ai principelui şi din teologi. Cei din urmă au fost convocați de la caz la caz, uneori doar ca auxiliari. De-a lungul vremii, Consistoriul a devenit competent pentru disciplina bisericească şi pentru excomunicarea din Biserică, pentru întreaga administrație a Bisericii teritoriale"[52].

Modelul saxon al Consistoriilor (ca organe ale principilor de conducere a Bisericilor din statul teritorial) s-a răspândit pe tot teritoriul Germaniei protestante[53], după ce, în 1555, imperiul a fost împărțit definitiv în teritorii catolice şi teritorii protestante. În acestea din urmă au apărut *Landeskirchen*. Termenul este dificil de tradus, fiind specific dreptului de stat şi religios german. Aceste *Landeskirchen* constituiau Biserici ale câte unui stat teritorial german, fiind acolo confesiune oficială, însă sub stăpânirea principilor teritoriali:

> „După Pacea religioasă de la Augsburg, din 1555, s-a încetățenit ideea că pe teritoriile stărilor protestante, puterea jurisdicțională susupendată a episcopilor a fost translatată pe seama principilor, iar drepturile bisericeşti ale principilor au fost descrise cu mare plăcere ca *ius episcopale*"[54].

După cum menționa şi canonistul protestant Hinschius (1835-1898),

> „Biserica a fost considerată ca o instituție morală şi polițienească, iar Consistoriile ca organe de Stat şi clericii ca funcționari de stat pentru probleme de cult"[55].

Reforma constituțiilor consistoriale din Bisericile protestante în a doua jumătate a secolului XIX

Stăpânirea discreționară exercitată de principi asupra Bisericilor protestante germane a dăinuit până la mijlocul secolului XIX, când constituțiile consistoriale ale Bisericilor teritoriale germane au fost modernizate. Ca urmare a răspândirii ideilor constituționale din viața politică, au fost introduse aproape în toate Bisericile protestante din Germania *Sinoade*, pentru a limita autoritatea principilor. Totuşi, suveranii protestanți ai statelor teritoriale germane au rămas conducătorii Bisericilor teritoriale[56]. Abia după 1918, când monarhia a fost înlăturată în toată

---

[52] Iserloh, *op. cit.*, p. 242-243.

[53] Ba chiar şi în Danemarca şi Norvegia.

[54] K. Köhler, *op.cit.*, p. 102-103. Această poziție a fost susținută în anul 1874 în Parlamentul Regatului Württemberg, în timpul discuțiilor privind constituția acestui stat. Cancelarul Rümelin s-a exprimat textual că „Regele este episcopul Țării, deoarece este căpetenia Statului" (*Ibidem*, p. 104).

[55] Vering, *op. cit.*, p. 664. Ulterior, deşi principii ar fi trebuit să consulte în Consistorii părerile clericilor şi juriştilor învățați, s-a ajuns ca aceste consistorii să fie folosite tocmai pentru a se contracara opinia şi opoziția pastorilor, cum s-a întâmplat, de exemplu, în Marburg, când *Landgraf*-ul Moritz din Hessen a înființat Consistoriul tocmai pentru a impune unele reforme religioase împotriva opoziției clericilor (şi poporului) din teritoriul respectiv (K. Köhler, p. 113).

[56] „Marele duce, dacă e de confesiune evanghelică, deține stăpânirea bisericească" (Constituția din Oldenburg) sau că „Stăpânul țării de confesiune evanghelică (*der evangelische Landesherr – Grossherzog*) exercită stăpânirea bisericească" (constituțiile din Baden şi din Hessen). Constituția din Saxonia-Altenburg prevedea că „În fruntea Bisericii teritoriale (*Landeskirche*) se află regentul evanghelic-protestant. În cazul în care regentul îşi schimbă confesiunea, atunci drepturile de stăpânire bisericească trec la un minister evanghelic-protestant, alcătuit din mi mult de doi membri".

Germania, iar cele 22 de regate, arhiducate şi ducate din fostul imperiu au devenit republici, au reuşit Bisericile protestante germane să iasă de sub tutela suveranilor prin introducerea sinodalității depline şi desăvârşirea reformei constituționale începută la mijlocul secolului XIX.

Reforma constituțiilor consistoriale protestante a constat de fapt în introducerea unor elemente din celălalt tip de constituție protestantă, cel presbiterial-sinodală, existentă şi în Germania, în teritoriile de graniță cu Olanda[57]. Practic a apărut o constituție bisericească mixtă[58], cu un amestec de elemente consistoriale şi presbiterial-sinodale. Inițial a fost o necesitate practică, după restructurarea teritorială a Germaniei din şi după timpul lui Napoleon. Astfel, Renania întreagă a intrat în 1815, în interiorul Regatului Prusiei. La 5 martie 1835 a fost introdusă prima constituție mixtă bisericească, pentru provinciile de vest ale noii Prusii Mari (Renania şi Westfalia).

După revoluția paşoptistă, tendința de a moderniza constituțiile consistoriale ale Bisericilor protestante germane s-a generalizat tot mai mult. Rând pe rând, Bisericile evanghelice au adoptat noi constituții, după modelul celei din Renania-Westfalia, anume cele din Marele Ducat Oldenburg (1849), Saxonia-Weimar, Ducatul Braunschweig, Regatul Würgemberg (1851), Oraşul Hannover (1864), Marele Ducat Baden (1867), Regatul Saxonia (1868). Însă cele mai multe modificări constituționale bisericeşti protestante au avut loc după 1870, cea mai importantă având loc în provinciile răsăritene ale Regatului Prusiei, în 1873 (deja în 1850 fusese înființat acolo un Consiliu Suprem Bisericesc, între 1861-64 fuseseră introduse sinoade cercuale, în 1869 sinoade provinciale, iar în 1875, a fost înființat un Sinod general al Regatului Prusiei). Din cele 26 mari *Landeskirchen* din Germania, doar foarte puține nu au adoptat până la sfârşitul secolului XIX elementele constituțiilor presbiterial-sinodale.

După cum am menționat deja, în general, a fost luată ca model constituția din Renania-Westfalia. Totuşi, au existat numeroase diferențe de detaliu. Astfel,

---

[57] În 1568 a avut loc *conventul de la Wesel*, la care au participat 43 de predicatori şi presbiteri ale comunităților de refugiați olandezi din Renania inferioară. Aceştia au votat o constituție bisericească prezbiterial-sinodală. Similar ca în constituția calvină din Geneva, în parohiile reformate olandeze-germane existau cele patru oficii: pastori, doctori (profesori), bătrâni sau presbiteri şi diaconi. Presbiterii şi pastorii conduceau comunitatea, alcătuind *Presbiteratul* (numit şi *Consistoriu*), care trebuia să se întrunească săptămânal. Mai multe comunități alcătuiau o *clasă*, iar reprezentanții comunităților participau, la fiecare trei sau şase luni, la sinoadele locale (*Classicalsynoden*). La nivelul imediat superior, delegații celor patru sinoade locale (Palatinat, Wesel, Jülich, aflat între Köln şi Aachen, şi Emden) se întruneau în sinodul provincial (*Provinzialsynode*). Prin aceasta, a fost preluată şi *Discipline ecclésiastique* din Franța, din anul 1559. Constituția de la Wesel a fost aprobată apoi de Sinodul general din Emden, din 1571. Astfel constituția de la Wesel-Emden, din 1568-71 a devenit constituția bisericească a olandezilor reformați.

Constituția presbiterial-sinodală a refugiaților olandezi a avut o influență puternică şi asupra germanilor, unii dintre ei trecând de la luteranism la calvinism (integrându-se însă în Biserica olandeză). În 1610 a avut loc separarea etnică dintre germani şi refugiații olandezi, cei dintâi organizând un sinod general la Duisburg. Astfel, a apărut în Renania o Biserică reformată germană, cu constituție calvină, presbiterial-sinodală.

[58] A fost considerată de Vering drept al treilea tip de constituție protestantă (Vering, *op. cit.*, p. 665).

constituția renano-westfalică a prevăzut două organe de conducere parohială – *Reprezentanța parohială* (aleasă de toți credincioşii din comunitate) şi *Presbiterium*-ul (ales doar de membrii *Reprezentanței*). Modelul s-a impus aproape peste tot, doar că în Prusia de est, în Honnover şi în Anhalt ambele organe au fost alese de credincioşi. La fel ca şi în Renania-Westfalia, s-a prevăzut în multe dintre celelalte constituții bisericeşti germane dreptul *Presbiterium*-urilor de a retrage credincioşilor cu viață imorală dreptul de vot activ şi pasiv pentru *Reprezentanța parohială*; apoi au fost stipulate prevederi clare cu privire la îndatoririle diferiților membri din Presbiterii (bătrâni, diaconi, epitropi).

De asemenea, au existat diferențe şi în privința organizării bisericeşti de la nivelul superior parohiilor. Cu excepția Bisericii din Baden, nu a existat nicăieri vot universal al tuturor credincioşilor pentru sinoade (cu circumscripții electorale). Ideea era că în Sinoade sau Adunările bisericeşti nu erau reprezentați credincioşii, ci parohiile, indiferent de numărul de suflete. Aproape în toate Sinoadele a existat o paritate între laici şi credincioşi; proporția de 2/3 laici a fost prevăzută în foarte puține Biserici (anume din Prusia Răsăriteană, Kassel, Wiesbaden, Schleswig-Holstein). Însă în alte Biserici, numărul clericilor l-a întrecut pe cel al laicilor (ca de exemplu în Renania-Westfalia). Principiul separării puterilor nu a existat nicăieri. Peste tot, Sinoadele aveau câte un organ permanent (*Comitetul diecezan*, *Directorium*, *Comite al decanatului*, *Moderamen*) care avea grijă de problemele curente ale administrației bisericeşti între sesiunile sinodale (de trei sau şase ani) şi care, atunci când aveau loc întrunirile sinodale, făcea parte integrantă din Sinoade.

Chiar din această prezentare foarte succintă a reformelor statutelor de organizare a Bisericilor protestante din Germania, se poate constata că reformele au vizat atât o democratizare a Bisericii (prin dezvoltarea presbiteratelor, astfel ca poporul credincios din parohii să obțină un anumit rol în administrația Bisericii locale), cât şi o eliberare de sub autoritatea regimului consistorial-princiar (astfel ca, pe lângă vechile Consistorii, ca organisme de conducere princiară a Bisericii, să fie înființate Sinoade). Totuşi, s-a evitat preluarea modelului politic constituțional în organizarea bisericească, model respins atât de juriştii bisericeşti, cât şi de autoritățile politice. Cel mai elocvent exemplu în acest sens este dat de însuşi regele Prusiei, Friedrich Wilhelm IV:

> „Doresc crearea unei constituții sinodale, dar Sinoadele nu au voie să devină reprezentanțele Bisericii în fața organelor de conducere bisericeşti (după modelul Parlamentelor constituționale), ci ele însele să fie organele de conducere”[59].

Reformarea constituţiei Bisericii Evanghelice săseşti după 1848

Reforma constituțiilor consistoriale din Bisericile Evanghelice din Germania a fost impusă, de Curtea de la Viena, şi asupra Bisericii Evanghelice săseşti din Ardeal.

Mai întâi de toate trebuie semnalat faptul că Reforma protestantă a saşilor ardeleni a fost inițiată, în anii 1542-50, de autoritățile politice de pe Pământul crăiesc. Datorită acestui fapt, a existat o conducere dublă a Bisericii săseşti – din

[59] K. Köhler, *op. cit.*, p. 146. Textul a fost preluat dintr-o ordonanță regală din 30 decembrie 1850.

partea autorităților politice şi a celor clericale (anume *Universitatea Națiunii Săseşti* şi Sinodul). Între aceste două foruri de conducere a existat o rivalitate continuă. Drept urmare, pentru a i se pune capăt, mai ales în condiția prozelitismului Contrareformei catolice din secolul XVIII, în 1753 a fost înființat şi în Biserica săsească un Consistoriu, alcătuit din reprezentanți politici şi clerici. Apoi, în 1780-1781 a fost elaborat un statut, potrivit căruia au existat două tipuri de Consistorii: cel general-superior (numit *Consistorium Evangelicorum Publicum*) şi cel districtual (*Consistorium Domesticum* sau *Privatum*), acesta din urmă pentru fiecare din cele 11 scaune şi 2 districte săseşti în parte. Între oficialii politici şi clerici trebuia să existe paritate. Deşi s-a folosit termenul de Consistoriu, totuşi acesta a fost diferit de cele existente în Bisericile protestante germane, nefiind o instituție a stăpânirii princiare asupra Bisericii. Ce-i drept, factorul politic local (din scaun/district şi din *Universitate*) a exercitat o mare influență asupra Bisericii.

Iosif II a introdus însă dreptul bisericesc de stat asupra Bisericii Evanghelice săseşti. În septembrie 1782 a decis ca cercul de competență a Consistoriilor să fie considerat ca parte a administrației de stat. Astfel, împăratul, în calitatea sa de principe al Transilvaniei, trebuia să dețină, potrivit cu constituțiile protestanților, şi funcția de conducător al Bisericilor protestante şi de *summus patronus* al acestora[60]. Practic, a fost introdus sistemul german al stăpânirii de către principe a Bisericii evanghelice (*landesherrliche Kirchenregiment*. Împăratul de la Viena şi-a arogat, la fel ca şi principii germani, funcția de *summus episcopus* al Bisericilor Protestante din Ardeal, funcție necunoscută până la acea dată la saşii evanghelici.

Un al doilea pas în această direcție l-a constituit emiterea, la 20 februarie 1807, a aşa-numitei *Die allerhöchst begnehmigte Vorschrift für die Konsistorien der Augsburger Konfessions-verwandten in Siebenbürgen* („Instrucțiunea preaînaltă aprobată pentru Consistoriile credincioşilor de confesiune augustană din Transilvania")[61]. Noul statut a prevăzut în mod expres faptul că monarhul constituia *supremum arbitrum* al Bisericii Evanghelice săseşti. În celelalte privințe, cuprindea, în esență, vechile prevederi, însă mult mai amănunțit formulate. În Consistoriul Suprem trebuia să existe o paritate între laici (consilierii şi secretarii evanghelici de la dicasteriile statului, apoi membrii *Universității Națiunii Săseşti*) şi clerici (superintendentul, decanul general, decani de capitluri). Din Consistoriile domesticale făceau parte reprezentanții puterii locale şi ai pastorilor din decanat. În Consistoriile locale făceau parte parohul şi membrii evanghelici ai Sfatului bătrânilor – Altschaft (în sate), respectiv membrii evanghelici ai Magistratelor (în oraşe). Statutul s-a aflat în vigoare până la revoluția paşoptistă.

După revoluție, Consistoriul a redactat la 28 mai 1851 un nou proiect de constituție bisericească[62]. Acesta a adus modificări însemnate vechiului statut, fiind

---

[60] Fr. Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche*, II, p. 218-219.

[61] Instrucțiunea pentru consistorii, din anul 1807, este publicată în *Handbuch für die evangelische Landeskirche Augsburger Bekenntnisses im Großfürstenthum Siebenbürgen. Eine Sammlung von Gesetzen und Aktenstücken, herausgegeben vom Oberkonsistorium der evangelischen Landeskirche A.Bek. in Siebenbürgen*, ed. II, Selbstverlag der ev. Landeskirche, Sibiu 1859, p. 62-75.

[62] *Handbuch für die evangelische Landeskirche...*, p. 3-26.

rezultatul încercării de democratizare a instituțiilor bisericeşti şi de ieşire de sub tutela Statului. A propus înființarea, la toate cele trei nivele ale structurii bisericeşti (parohie, protopopiat şi episcopie) a unor Consilii. Nu au fost însă introduse principiile vieții constituționale – separarea puterilor şi votul direct şi universal[63].

Proiectul nici nu a fost discutat de autoritățile vieneze. La 27 februarie 1855, a emis o ordonanță ministerială cu o Instrucțiune provizorie pentru Biserica Evanghelică săsească din Transilvania[64]. Aceasta a fost, de fapt, un amestec între proiectul Consistoriului din 1851 şi vechiul statut din 1807. Drept urmare, au fost prevăzute: **a)** atât capitlurile (din vechea organizare), cât şi nouă protopopiate (din proiectul consistorial); **b)** atât Sinodul, cât şi Consiliul general bisericesc. Pe de altă parte, spre deosebire de proiectul consistorial din 1851, Instrucțiunea provizorie a prevăzut înființarea la cele trei nivele de organizare bisericească a *Presbiteratelor*, în parohii, şi a *Consistoriilor*, în protopopiate şi la centru, precum şi a *Adunărilor reprezentative*. De fapt, au fost introduse în Biserica Evanghelică elemente ale constituțiilor sinodal-presbiterale[65].

---

[63] **Consiliile parohiale** urmau să cuprindă 6-12 membri, ocupându-se de supravegherea serviciului divin, supravegherea moralității poporului, sprijinirea educației, moralității şi evlaviei parohienilor, disciplinarea celor reticenți (prin mijloace bisericeşti), angajarea învățătorului de la şcoala confesională, examinarea elevilor odată sau de două ori pe an, administrația averii parohiale, raportarea la nivelul superior asupra stării materiale şi morale a parohiei, încasarea anumitor dări bisericeşti parohiale. **Consiliile protopopeşti** urmau să fie formate din 12 deputați aleşi pe perioade de trei ani, dintre care şase laici şi şase clerici, aleşi prin vot indirect (fiecare parohie trebuia reprezentată în colegiul de alegere a membrilor Consiliului de către 5-11 persoane de încredere). Consiliile protopopeşti trebuiau să se întrunească trimestrial, cercul de competențe fiind: executarea hotărârilor luate de el, precum şi a ordonanțelor venite de la autoritatea superioară sau de la Curte; supravegherea consilierilor parohiali, supravegherea vieții bisericeşti, morale şi şcolare din parohiile protopopiatului, propunerea a unor candidați la funcțiile de pastori în parohii, alegerea membrilor din **Consiliul bisericesc**. Acesta trebuia să fie alcătuit din 36 de membri, jumătate clerici şi jumătate laici.

[64] *Handbuch für die evangelische Landeskirche...*, p. 27-54.

[65] **Presbiteriile parohiale** (alcătuite din 9-29 de membri) trebuiau alese, pe perioade de patru ani, de către toți credincioşii din parohie. Agendele Presbiteratelor au fost aceleaşi cu cele ale vechiilor Consistorii parohiale, la care se adăuga şi alegerea reprezentantului laic în *Adunarea protopopească*. Pe lângă *Presbiterate*, în parohii mai trebuiau să fie înființate ***Reprezentanțe parohiale***, alcătuite din 36-120 de persoane (în parohiile cu până la 300 de suflete, toți membrii majori alcătuiau Adunarea parohială). Alegerea se făcea pe o perioadă de şase ani, dar din trei în trei ani erau organizate alegeri pentru jumătate din membri. Aceste Reprezentanțe trebuiau să se întrunească întotdeauna împreună cu *Presbiteratele*, competențele lor fiind: alegerea personalului ajutător al pastorului; alegerea învățătorului şcolii confesionale; administrarea averii parohiale (actele de vânzare putând fi realizate doar cu aprobarea superintendentului); stabilirea salariilor personalului de cult. La nivelul imediat superior exista câte o ***Adunare protopopească*** şi un ***Consistoriu protopopesc***. Adunările erau alcătuite din toți pastorii, precum şi din tot atâția reprezentanți ai parohiilor (aleşi de *Presbiterate*). Ele se întruneau de două ori pe an. ***Adunarea bisericească*** trebuia să fie alcătuită din 36 de persoane, jumătate clerici şi jumătate laici: superintendentul, cei nouă protopopi (din oficiu) apoi din protopopiatul Reghin un laic, din protopopiatul Sebeş un cleric şi trei laici, iar din celelalte şapte protopopiate câte un cleric şi doi laici. Agendele Adunării erau cele ale vechiului Consistoriu Suprem. Episcopul dobândea dreptul de veto, membrii Adunării având însă posibilitatea de a ataca acest veto prin recurs la Curtea imperială. Protocoalele şedințelor trebuiau mai întâi aprobate de Curte şi doar după aceea publicate, pentru a intra în vigoare.

Această Instrucțiune provizorie nu a fost pusă însă în aplicare, decât după emiterea, la 14 iulie 1855, a unei ordonanțe, prin care s-a stabilit ca din 1 octombrie *Consistoriile* locale să-şi înceteze activitatea şi să fie înlocuite cu *Presbiteratele* şi *Reprezentanțele parohiale*, iar de la 1 noiembrie să-şi înceteze activitatea şi *Consistoriile domesticale*, pentru a fi înlocuite cu *Consistoriile protopopeşti* şi *Adunările protopopeşti*[66].

Numeroşi au fost însă cei care au deplâns modificarea constituției Bisericii Evanghelice şi impunerea unei constituții octroiate. Însă juristul sas J. Rannicher a luat apărarea Instrucțiunii provizorii emisă de Curte, fapt pentru care a şi tipărit o broşură despre *Noua Constituție a Bisericii Evanghelice din Transilvania*[67], dorind să demonstreze că aceasta nu aducea modificări esențiale față de vechea constituție consistorială a Bisericii săseşti, întrucât ea fusese diferită de constituțiile consistoriale din Bisericile evanghelice germane, fiind mai apropiată de constituțiile presbiterial-sinodale! Afirmația lui Rannicher a fost (doar) parțial adevărată. Într-adevăr, Consistoriul săsesc nu a fost un organ prin care principele exercita autoritatea asupra Bisericii, deoarece, conform constituției transilvane, principele a fost doar teoretic domn al Pământului crăiesc. Totuşi, Biserica evanghelică săsească a fost foarte strâns legată de autoritatea politică de pe pământul săsesc, mai ales dacă ținem seama că şi Reforma a fost introdusă tot de către oficialitățile politice săseşti.

În orice caz, în pofida propagandei pentru noua constituție, realizată de Rannicher, aceasta nu a fost acceptată cu bucurie. De aceea, nici nu au fost extinse principiile noii constituții şi la nivelul superintendenturii. Exista teama că această extindere putea fi privită ca o octroiere a Curții, ca o încălcare a autonomiei bisericeşti, fiind astfel respinsă cu totul. Cu alte cuvinte, lupta împotriva acestei noi constituții însemna totodată lupta pentru apărarea autonomiei bisericeşti.

În cele din urmă, în vara anului 1860, a fost convocată o consfătuire de jurişti la Sibiu, pe tema noii constituții. Comisia a discutat Instrucțiunea imperială din 1855 şi i-a adus unele modificări, în special în privința părții a treia (a organelor de la nivelul superintendenturii); totodată au fost întărite elementele de constituție presbiteriană, luându-se ca model Constituția Bisericii Evanghelice din Renania-Westfalia. Comisia a cerut Curții să sancționeze varianta propusă, astfel ca să poată fi întrunită o Adunare bisericească generală, care, la rândul ei, să voteze o constituție care nu mai putea fi considerată octroiată.

La 23 octombrie 1860, Curtea a acceptat, cu mici modificări, proiectul realizat de Comisia de jurişti[68]. Drept urmare, la 12 aprilie 1861 s-a putut constitui la Sibiu Adunarea bisericească. Însă, în acelaşi timp a avut loc şi întrunirea Sinodului, adică a reprezentanților pastorilor saşi. Această instituție nici măcar nu mai era menționată în proiectul constituțional, fapt care a nemulțumit o parte dintre

---

[66] *Handbuch für die evangelische Landeskirche...*, p. 54-62.

[67] J. Rannicher, *Die neue Verfassung der evangelischen Landeskirche Augsburger Bekenntnisses in Siebenbürgen auf Grundlage ämtlicher Quellen dargestellt*, ed. II, Sibiu, 1857, 79 p.

[68] *Bericht über die Verhandlungen der 1. Landeskirchenversammlung A.B. in Siebenbürgen vom 12. bis 22. April 1861*, Sibiu, 1861.

clerici, care au cerut ca şi Sinodul să fie invitat să participe la discuţiile privitoare la noul statut. Adunarea bisericească a respins pretenţiile sinodalilor, rugând Sinodul să nu împiedice redactarea constituţiei bisericeşti. În cele din urmă, instrucţiunea a fost acceptată aproape în unanimitate, noul statut bisericesc săsesc (pe baza sistemului presbiterial-sinodal) intrând în vigoare la 1 iulie 1861[69].

În fiecare parohie s-a prevăzut existenţa unui ***Presbiterium*** şi a unei ***Reprezentanţe parohiale***. Cei 9-29 de membri ai *Presbiteriului* erau aleşi (cu excepţia parohului) pentru o perioadă de patru ani, la fiecare doi ani erau aleşi jumătate din membri. Scopul acestei instituţii a fost vitalizarea vieţii bisericeşti în parohie; ea cuprindea patru tipuri de funcţionari bisericeşti: **a)** curatorul parohiei (al doilea în rang din comunitate, ales dintre laici); **b)** presbiterii, adică *bătrânii* – aveau în sarcină grija pentru serviciul divin şi supravegherea comportamentului moral al credincioşilor (trebuind să-i indice parohului pe cei care nu aveau o viaţă creştină), a vecinătăţilor şi fraternităţilor; **c)** epitropii, care administrau treburile economice; **d)** diaconii, care se ocupau cu filantropia, făcând vizite la casele orfanilor, văduvelor şi ale celor săraci, organizând colecte şi administrând fondurile pentru cei în nevoi. În Constituţia votată în anul 1861, s-a acordat *Presbiterium*-ului şi competenţe juridice (fiind primul scaun de judecată, în care puteau fi luate măsuri disciplinare bisericeşti). Ulterior, în 1870, competenţele juridice au fost înlăturate, dar au fost păstrate sarcinile de supraveghere a vieţii religios-morale. Totodată, *Presbiterium*-ul alegea delegatul laic al parohiei în Adunarea bisericească, precum şi Reprezentanţa parohială.

Aceasta din urmă, alcătuită din 36-140 de membri, aleşi pe o perioadă de şase ani, se putea întruni în şedinţe doar împreună cu *Presbiterium*-ul (toate şedinţele fiind confidenţiale; protocoalele trebuiau înaintate la Consistoriile protopopeşti). Principalele sarcini ale Reprezentanţelor au fost: alegerea parohului (în localităţile de până la 2000 de suflete, toţi credincioşii erau îndreptăţiţi să-şi aleagă parohul), verificarea bugetului parohiei, acceptul pentru construcţii.

În cele zece protopopiate existau ***Consistoriile*** şi ***Adunările protopopeşti***. Acestea din urmă au fost alcătuite din: decan (protopopul), curatorul protopopesc, toţi parohii, câte un reprezentant laic din fiecare parohie, precum şi din membrii Consistoriului. Agendele ei au fost: alegerea decanului, a curatorului, a membrilor Consistoriului, a reprezentanţilor în Adunarea bisericească; supravegherea ordinii religioase, supravegherea şcolilor şi a stării materiale, înaintarea de propuneri şi plângeri la Consistoriul suprem. Consistoriul protopopesc cuprindea pe protopop, pe curator, seniorul, doi asesori clerici şi trei asesori laici. Acesta constituia oarecum un organism permanent al Adunării protopopeşti; se mai ocupa de organizarea alegerii parohilor.

La nivelul general bisericesc a existat ***Adunarea bisericească*** şi ***Consistoriul superior bisericesc***. Adunarea a fost alcătuită din membrii Consistoriului, din cei zece protopopi sau decani, dintr-un reprezentant laic şi un cleric din fiecare protopopiat, din şapte directori gimnaziali şi din doi directori seminariali, aşadar

---

[69] *Verfassung der evangelischen Landeskirche Augsburger Bekenntnisses in Siebenbürgen. Herausgegeben vom Landeskonsistorium,* Sibiu, 1870, 70 p.

din 63 de persoane. Ea a fost considerată ca având două meniri: **a)** de a fi organul suprem de conducere bisericească (executiv); **b)** organul suprem legislativ al Bisericii Evanghelice. Ca organ suprem de conducere, Adunarea a avut îndatorirea de a alege asesorii consistoriali (pentru mandate de patru ani), de a decide în privința modului de administrare a fondurilor bisericeşti, de a administra afacerile şcolare, de a veghea asupra vieții bisericeşti şi morale a credincioşilor. Ca organ legislativ, Adunarea a emis statute şi regulamente bisericeşti, a avut drept de decizie asupra învățăturilor de credință, asupra chestiunilor privind chestiuni de ritual, cult divin, sărbători religioase, cântări bisericeşti.

Consistoriul Suprem Bisericesc a fost alcătuit din 14 membri, clerici şi laici în proporție paritară. Dintre aceştia, doar opt aveau drept de vot, ceilalți şase fiind considerați asesori onorari (îi înlocuiau pe asesorii ordinari, în cazul în care aceştia absentau). Dat fiind faptul că Adunarea bisericească nu se întrunea în fiecare an (între 1861-1918 au existat 26 de întruniri), Consistoriul a reprezentat de fapt organul permanent de conducere al Bisericii Evanghelice.

Acestea sunt pe scurt prevederile Constituției Bisericii Evanghelice săseşti. Se pot constata cu uşurință diferențele față de Statutul Organic al Mitropoliei ortodoxe româneşti:

- Între clerici şi laici a existat paritate, proporția de 2/3 nefiind adusă în discuție niciodată;
- Nu a existat principiul constituțional al separării puterilor. Consistoriile (sau *Presbiterium*-ul) nu au fost organe executive, ci organele permanente ale Reprezentanței parohiale şi ale Adunărilor, care au avut atât competențe executive, cât şi legislative (fapt specificat în mod expres cu privire la Adunarea bisericească). Pe de altă parte, Reprezentantele parohiale şi Adunările bisericeşti nu au putut să se întrunească separat de Presbiterium şi de Consistorii (în timp ce în Statutul Organic s-a specificat în mod clar faptul că asesorii consistoriali puteau vota în cadrul Sinoadelor eparhiale doar dacă fuseseră aleşi ca deputați de către credincioşi);
- Alegerile pentru organele bisericeşti au fost indirecte. Credincioşii aveau dreptul de a vota doar membrii Reprezentanțelor parohiale. La fel ca şi în celelalte constituții presbiterial-sinodale, alegerile bisericeşti săseşti au fost organizate în mod piramidal, fiecare structură organizatorică superioară constituind rezultatul alegerii realizate de structura de la nivelul imediat inferior. Drept urmare, nu au existat circumscripții electorale;
- Nu s-a realizat separarea între aspectele sacramentale şi cele administrative. Vechiul Sinod, alcătuit doar din clerici, nici măcar nu a fost pomenit. Laicii din Adunarea bisericească au dobândit influență asupra chestiunilor „strâns bisericeşti” (serviciu divin, stabilirea zilelor de sărbătoare etc.).

Aşadar, deşi au fost redactate în acelaşi deceniu, Statutul Organic românesc şi constituția bisericească săsească au avut la bază principii constituționale diferite. Însă, nu doar că Statutul Organic al Mitropoliei române nu a avut la bază un model săsesc, dar nici chiar acest pretins model nu a fost unul original-săsesc, ci o preluare şi adaptare a constituției din Renania-Westfalia. Apoi, noua constituție bisericească săsească nu a fost nicidecum rezultatul unei evoluții organice în această Biserică. Deşi a existat o inițiativă internă (proiectul din mai 1851), ea nu a

fost luată în considerate. Impulsurile care au dus la constituția bisericească săsească din 1861 au venit din exterior, de la Curtea de la Viena (chiar dacă cu sprijinul unor jurişti saşi, precum Rannicher).

Drept urmare, pastorii saşi au privit cu neîncredere noul Statut din 1861. Episcopul Binder a refuzat să-şi stabilească reşedința la Sibiu, rămânând până la moarte la Biertan. În acelaşi timp însă, două instituții bisericeşti vechi, anume Sinodul şi capitlurile, deşi nu mai erau menționate în noul Statut, totuşi nu au fost nici desființate, iar în jurul lor s-a putut cristaliza opoziția față de noua constituție. Înainte de întrunirea celei de-a treia Adunări bisericeşti, în 1865, s-au strâns şi clericii în Sinodul Bisericii Evanghelice. Făcând abstracție de noua constituție bisericească, aflată în vigoare de patru ani, sinodalii au decis reducerea numărului capitlurilor la 12; totodată s-au ocupat şi de o serie de probleme aflate, conform noii constituții, în competența Adunării bisericeşti, anume: menținerea curată a doctrinei evanghelice; disciplinarea frățească a pastorilor; dreptul matrimonial (în special procesele de divorț). Practic, discutarea acestor măsuri de către clericii adunați în Sinod a însemnat nerecunoaşterea de către ei a competențelor Adunării bisericeşti în aceste domenii. Aşadar, membrii celei de-a treia Adunări bisericeşti, condusă de comitele Konrad Schmidt (în calitatea sa de curator al Bisericii, episcopul Binder fiind bolnav) au avut de înfruntat şi opoziția unei părți a clericilor. Abia alegerea noului episcop Georg Daniel Teutsch, la 19 septembrie 1867 (şi instalarea sa la Sibiu, la 28 septembrie) a adus linişte în Biserica Evanghelică[70]. Iar la cea de-a şasea Adunare bisericească, din 1870, au fost votate mai multe regulamente bisericeşti, privitoare la chestiunile disciplinare, dreptul matrimonial, şcolile confesionale[71].

1.3.2. Constituţia consistorială în Mitropolia ortodoxă de Carloviţ

Precum am arătat mai sus, modelul consistorial protestant german a fost folosit şi de unii suverani catolici, pentru a controla Bisericile necatolice minoritare. A fost cazul protestanților din Transilvania (doar din timpul lui Iosif II), dar şi al ortodocşilor din Mitropolia de Carloviț, unde, tot în timpul lui Iosif II a fost emisă o constituție consistorială. Precum se va arăta într-un alt capitol, Şaguna a respins acest model constituțional de la Carloviț.

Evoluția constituțională a sârbilor din monarhia austriacă este destul de sinuoasă. La sfârşitul sec. XVII, Leopold I a emis aşa-numitele privilegii ilirice, care pot fi rezumate în modul următor:

- Constituirea, pe teritoriul Regatului Ungariei şi al Croației, a unei națiuni confesionale – „comunitatea de rit grecesc” sau „națiunea illirică”, aflată sub conducerea mitropolitului şi a reprezentanților „națiunii”, anume clerici, militari şi civili laici, reuniți în Congresul Național Bisericesc (CNB);

[70] Fr. Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche*, II, p. 406-408, 428; Idem, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, III, p. 456-458.

[71] *Gesetze der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgenvom Jahre 1870. Nach den Beschlüßen der sechsten Landesversammlung. Herausgegeben vom Landesconsistorium,* Sibiu, 1870, 63 p.

- Constituirea unei Biserici Ortodoxe autocefale[72] pentru sârbii și românii de pe teritoriul țărilor Coroanei Sf. Ștefan, cu excepția Transilvaniei. Din cele 1505 parohii ale Mitropoliei, 935 au fost sârbeşti, 553 româneşti şi 17 greceşti[73];
- Acordarea unor drepturi aproape absolute pe seama mitropolitului de Carloviț. Ulterior, Curtea le-a diminuat: **a)** a revendicat *autoritatea legislativă*, emițând mai multe regulamente bisericeşti: *Regulamentele ilirice* din anii 1770[74] şi 1777[75], abrogate apoi de *Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis* (16 iulie 1779)[76] şi

[72] Johann H Schwicker, *Statistik des Königreiches Ungarn*, Stuttgart, 1877, p. 74-75; Emilian Radici, *Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche bei den Serben in Österreich-Ungarn,* Vârşeț, 1877 (de acum înainte Radici 1877), p. 94-95.

[73] Martin von Schwartner, *Statistik des Königreiches Ungarn,* Königliche Universitäts-Schriften, Buda, 1809, I, p. 179.

[74] **Regulamentul iliric din 1770** a apărut în urma dezbaterilor Congresului Național Bisericesc din 1769, fiind redactat de comisarul imperial Hadik (data de redactare fiind 27 septembrie 1770, iar cea a publicării 20 iunie 1771). Acesta cuprindea 75 paragrafe structurate în 10 părți: 1) despre privilegiile națiunii ilirice; 2) despre dependența clerului și națiunii ilirice (se prevedea că problemele religioase ale națiunii intrau în competența Deputațiunii aulice ilirice, iar cele politice erau împărțite între diferite foruri administrative); 3) despre mitropoliți (se stabilea că aceștia erau conducătorii națiunii doar în cele spirituale, nu și în cele politice) și Fondul intangibil al națiunii; 4) despre cei șapte episcopi sufragani; 5) despre protopopiate; 6) despre preoții parohi; 7) despre mănăstiri; 8) despre consistoriile bisericești; 9) despre procedura judiciară; 9) despre sistemul de învățământ şi despre tipografia ilirică de la Viena. Regulamentul a menținut discriminarea ortodocșilor pe teritoriul Croației, extinzând-o și în comitatele din Slavonia, cu o numeroasă populație sârbă (Verőcze, Pozsega și Sirmium). Astfel, pe tot cuprinsul Croației-Slavoniei, sârbii ortodocși nu au avut dreptul de a deține proprietăți, ei fiind obligați să respecte și sărbătorile romano-catolice (J. H. Schwicker, *Politische Geschichte...*, p. 259-260 și 280-286).

[75] Ierarhia sârbă a considerat că primul *Regulament iliric* nu corespundea cerințelor națiunii, deoarece nu întărea toate privilegiile obținute la sfârșitul secolului al XVII-lea. După moartea mitropolitului Ioan Georgievici (23 mai 1773), a fost convocat un nou Congres bisericesc, care l-a ales pe Vichentie Ioanovici Vidac (din 1758 episcop de Timişoara). După încheierea acestui Congres au avut loc două Sinoade bisericești: în 1774 (având pe ordinea de zi alegerea de episcopi în scaunele vacante și rearondarea eparhiilor, după desființarea Episcopiei de Kostainița) și în 1776-1777 (în care s-a discutat necesitatea modificării regulamentului iliric). Într-adevăr, la 2 ianuarie 1777, Maria Tereza a sancționat *Cel de-al doilea regulament iliric*. Deosebiri existau în special în privința relațiilor dintre clerul ortodox și autoritățile de stat. Nici acest al doilea regulament nu a înlăturat discriminările juridice ale sârbilor, ba a cerut și ca ceremoniile de înmormântare să respecte normele de igienă stabilite de autoritățile politice locale (*Ibidem*, p. 293-306). Nemulțumirea față de această din urmă prevedere a stat la baza unei revolte a sârbilor din Novi Sad și Vârșeț, cauza principală a deciziei suveranei, de desființare a Deputațiunii ilirice, la 2 decembrie 1777 (*Ibidem*, p. 314-320, 328-329).

[76] ***Rescriptul declarator*** a cuprins 70 de articole și a avut două versiuni: una în limba latină (valabilă pentru *ilirii* aflați sub administrația comitatelor maghiare și croate), iar cea de-a doua în limba germană (valabilă pentru cei din districtele grănicerești). Diferențele dintre cele două versiuni nu au fost însă foarte mari. Totuşi, *Rescriptul declarator* a preluat multe din prevederile regulamentelor anterioare. Menționa modul de alegere a mitropolitului, a episcopilor și a celorlalți demnitari bisericești, apoi dreptul Curții la numirea conducătorilor eparhiali și mitropolitani, despre administrarea averilor și fondurilor bisericești și naționale, despre veniturile ierarhilor, apoi despre protopopiate, despre preoți, despre scutirea preoților de orice dări către stat, despre ocuparea funcțiilor bisericești, despre monahi și mănăstiri, despre calendar, despre construirea de biserici și amenajarea de cimitire (*Ibidem*, p. 304-306). Rescriptul a fost publicat, sub titlul *Constituția eclesiastică a națiunii sârbești și române de credință ortodoxă supuse jurisdicției mitropolitului de la Carloviț*, de I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 383-410 (textul latin) și p. 410-433 (traducerea românească).

Systema consistoriale (din 17 iunie 1782)[77]. Aceste două regulamente au rămas în vigoare parte până la începutul epocii dualiste, parte până în anul 1918; **b)** a exercitat *dreptul de supremă inspecțiune*, exprimat prin ordinul ca nici un sinod sau CNB să nu poată fi convocat fără aprobarea Curții, precum şi prin trimiterea la lucrările acestora a unui comisar imperial (care, în cazul discutării unor probleme spirituale, urma să părăsească sala). Conform deciziilor Curții din 1769, CNB urma să fie alcătuit din 75 de membri aleşi: 25 clerici, 25 militari şi 25 civili laici; **c)** a pretins dreptul de a aproba modul de gestionare a fondurilor bisericeşti[78];

- Libertate religioasă deplină (cu excepția comitatelor croate). Aceasta a fost ulterior restrânsă: **a)** orice construcție de biserică nouă trebuia aprobată de Curte, pe motivul că împăratul deținea dreptul de patronat asupra Bisericii Ortodoxe; **b)** dreptul folosirii calendarului iulian a fost restrâns doar pentru localitățile în care locuiau în exclusivitate ortodocşi. În celelalte localități, ortodocşii trebuiau să respecte prin repaus zilele de sărbătoare ale catolicilor[79].

Se poate constata faptul că istoria constituțională a Mitropoliei de Carloviț cuprinde perioade delimitate de intervențiile legislative ale Curții imperiale. Acestea au avut loc de două ori, prima oară în anii 1760-82, iar a doua oară după instaurarea dualismului. Regulamentele din 1770-82 au vizat în principal înlăturarea puterii absolute a mitropolitului de Carloviț.

Sinodul episcopesc al Mitropoliei de Carloviţ

Scopul principal al întrunirii Sinodului episcopesc era alegerea de noi episcopi în eparhiile sufragane. Participarea episcopilor la aceste alegeri era doar formală: mitropoliții le cereau să propună fiecare în scris câte un candidat pe care îl considerau demn de a fi episcop, mitropolitul urmând să decidă asupra candidatului care a avut cele mai multe voturi şi să ceară Curții confirmarea lui (fără să prezinte însă numărul de voturi primite). S-a constatat astfel că de multe ori, mitropoliții nici nu țineau cont de propunerile episcopilor. Împotriva acestei limitări a instituției sinodale, episcopii au protestat în mai multe rânduri.

În cele din urmă, Curtea s-a decis să ia măsuri împotriva acestui absolutism al patriarhului, să restituie poziția canonică a sinodului, dar desigur şi în avantajul propriu. În 1760, *Deputațiunea ilirică* a decis că Sinodul se putea întruni doar după obținerea autorizației de la Curte. În 1768 s-a decis obligativitatea prezenței la sinod a unui comisar regal. Protestele mitropolitul Nenadovici, ale sinodului (1768) şi ale CNB (1769) au rămas fără efect. În 1777, obligativitatea prezenței comisarului a fost prevăzută şi în Regulamentul iliric. Regulamentul a mai specificat însă că în momentul discutării unor probleme strict bisericeşti (dogmatice), precum şi a alegerilor propriu-zise ale episcopilor sufragani, comisarul trebuia să părăsească sala de şedințe (Regulamentul iliric, §. 21).

---

[77] ***Sistemul consistorial*** a întregit *Rescriptul declarator*. El a cuprinsa patru secțiuni, din care primele trei referitoare la Consistoriile eparhiale, iar a patra la instanța de apel de la nivelul mitropoliei. Acest regulament a instituit trei instanțe de judecată bisericească: Consistoriul eparhial, apoi *Apelatoriul mitropolitan* şi în fine Curtea imperială (*Ibidem*, p. 350-351; N. Milaş, *op. cit.*, p. 118).

[78] Radici 1877, p. 132-133, 146-149, 188-193.

[79] Schwicker, *Politische Geschichte...*, p. 58-73.

Principala competență a Sinodului episcopesc a fost alegerea episcopilor sufragani. În 1760, Deputațiunea ilirică a emis un regulament special. Sinodalii propuneau trei persoane, dintre care suveranul numea pe unul. Comisarul nu era prezent, dar dădea instrucțiuni precise, din care reieşea persoana dorită de Curte. Abia în anul 1848 a scăpat Sinodul episcopesc de supravegherea strictă a comisarului imperial[80]. De asemenea, Sinodul episcopesc a mai avut drept de decidere asupra următoarelor chestiuni: mutarea unui episcop în altă eparhie[81]; unificarea unor episcopii[82]; arondarea protopopiatelor[83]; supravegherea averii bisericeşti[84]. De asemenea, Sinodul episcopesc a fost suprema instanță de judecată. Însă Regulamentul din 1777 a instituit un *Appelatorium*, din care urmau să facă parte şi doi laici, *cum voto decisivo*. La protestele mitropolitului Vidac, asesorii laici au fost înlăturați (în *Sistema Consistorială*, din 1782).

Totodată, Sinodul episcopesc sârbesc a fost şi organ legislativ, în măsura în care i s-a permis aceasta din partea Curții imperiale. Astfel, între 1774-76, Sinodul episcopesc a discutat şi Regulamentele ilirice.

Congresul Național Bisericesc

Încă din timpul în care trupele habsburgice s-au aflat pe teritoriul balcanic, împăratul Leopold I a acceptat, la 6 aprilie 1690, ca un Congres Național Bisericesc sârbesc să-şi aleagă un voievod (cu sediul în Balcani), aflat desigur sub suzeranitate habsburgică. Ulterior, după ofensiva otomană şi după imigrarea sârbilor pe teritoriul otoman, Curtea nu a mai acceptat ca CNB să aleagă un voievod, ci doar un mitropolit, urmaşul patriarhului de Ipek.

În istoria instituției CNB al Mitropoliei de Carloviț, pot fi stabilite, până la începutul epocii dualiste, patru etape diferite. În prima perioadă a existenței sale (1707-1730), CNB al Mitropoliei ortodoxe de Carloviț a fost doar o adunare (fără o organizare legal stabilită), având singura menire de a-l alege pe mitropolit. În a doua perioadă (1730-69), CNB a început să dezbată şi unele chestiuni naționale

---

80 Radici 1877, p. 124-130.

81 În anul 1748, Pavel Nenadovici a fost mutat de la Karlstadt la Arad. Prin Regulamentele ilirice, Curtea imperială şi-a arogat dreptul de a realiza ea aceste mutări ale episcopilor. În 1781, Sofronie Chirilovici, numit şi administrator episcopesc în Transilvania, a fost mutat de la Buda la Timişoara, iar în 1786, episcopul Pavel Avacumovici de la Pacraț la Arad (*Ibidem*, p. 140-141).

82 În 1744, Curtea a cerut ca orice modificare teritorială a eparhiilor să fie realizată cu aprobarea autorităților. În anul 1749, Curtea a cerut desființarea episcopiilor de Arad şi Marcia. Sinodul s-a supus în privința celei din urmă, dar nu a acceptat desființarea eparhiei arădene. În 1769 a fost desființată episcopia de Costainița (împărțită între cele de Karlstadt şi Pacraț). În 1781, Sinodul episcopesc nu a aprobat unificarea episcopiilor de Bacica şi Buda (*Ibidem*, p.143).

83 În 1776, Sinodul a decis ca Arhidieceza de Carloviț să cuprindă 6 protopopiate, eparhia Timişoarei 10, Vârşeț 6, Arad 14, Buda 2, Bacica 4, Pacraț 9 şi Karlstadt 9 (*Ibidem*, p. 144).

84 În ceea ce priveşte **averile mănăstirilor**, până în 1779, mitropolitul a obținut un drept de supraveghere tot mai mare. Bugetele mănăstirilor erau trimise episcopilor pentru control, apoi mitropolitului, iar acesta le trimitea mai departe la Curtea imperială. De asemenea, Statul avea dreptul de control la fața locului, în prezența episcopului eparhiot. În 1779, mitropolitului i-a fost luat dreptul de control al averii bisericeşti şi trecut pe seama noului *Appelatorium*, alcătuit din câte doi episcopi, arhimandriți, egumeni, protopopi şi preoți (deci zece persoane), toți fiind numiți de mitropolit.

(legate de privilegiile ilirice). Toate aceste Congrese au avut în comun următoarele caracteristici: a) au deținut doar un *vot informativ*, nu decizional (din punct de vedere legislativ); b) au constituit locul în care au fost *publicate* „națiunii ilirice” rezoluții imperiale şi decizii ale Sinodului episcopesc[85]. Până în anul 1769, numărul participanților la CNB a fost diferit. La început, regula preciza doar că trebuiau să fie reprezentate *Status ecclesiasticus* (clerici) şi *Status saecularis*, anume deputați militari, civili şi nobili. Desigur că episcopii au fost membri de drept în CNB. În ceea ce priveşte preoții, în 1726 au fost în număr de 34, iar în 1730 de 53. Tot la cele două congrese au participat 29 militari şi 29 civili (1726), respectiv 18 militari şi 92 civili (în 1730)[86].

În a treia perioadă (1769-1864), CNB al Mitropoliei de Carloviț a fost reorganizat de împărăteasa Maria Tereza, în sensul că CNB să fie alcătuit din câte 25 de deputați clerici, militari şi laici. Doar în anul 1790, la Marele CNB de la Timişoara, au participat 100 de membri, la cei 75 adăugându-se 25 de nobili. Numărul de 75 de membri a fost menționat în regulamentele ilirice din 1770, 1777 şi 1779[87]. În 1778, mitropolitul Vidac a cerut ca episcopii să fie membri de drept ai CNB şi să nu fie cuprinşi în cei 25 de clerici, prevedere acceptată de Maria Tereza. Însă fiecare CNB trebuia aprobat înainte de Curte, iar un comisar imperial trebuia să participe la lucrări[88].

Astfel, CNB a fost integrat în structura constituțională a Mitropoliei de Carloviț. Principala îndatorire a CNB a reprezentat alegerea mitropolitului. În rest a avut doar un rol consultativ, de dezbatere a problemelor de pe ordinea de zi fixată de Curte sau de Sinodul episcopesc. CNB din 1790 s-a considerat ca fiind o adevărată *Dietă iliră*, întrucât împăratul a permis înaintarea unor postulate privind privilegiile ilirice. Însă datorită opoziției autorităților maghiare, între 1790-1861, nu s-a mai permis CNB să discute chestiuni în afara celor electorale[89].

În a patra perioadă a existenței sale (1861-76), CNB s-a transformat într-o instituție de gen parlamentar, chestiune asupra căreia voi reveni mai jos.

Consistoriile eparhiale

Cea mai veche atestare documentară a Consistoriilor eparhiale datează din 1747. Ele aveau scopul de a-l ajuta pe ierarh în conducerea eparhiei. Regulamentele ilirice au impus aceste consistorii, cu rol consultativ, în rezolvarea chestiunilor eparhiei. Regulamentul iliric din 1777 a stabilit două tipuri de Consistorii, extraordinar şi ordinar. Cel dintâi cuprindea câte doi ieromonahi, protopopi, preoți, consilieri mireni şi un notar, cu vot decisiv. Consistoriul ordinar cuprindea pe notar, doi clerici şi un laic (toți membri şi în Consistoriul extraordinar). Autoritățile

---

[85] *Ibidem*, p.214-225.
[86] *Ibidem*, p.254-259.
[87] Iată structura CNB din anul 1845: Arhidieceza de Carloviț: 3 clerici, 5 militari, 3 civili; eparhia Bacica: 3-1-4; Timişoara: 3-1-5; Pacraț: 4-6-3; Vârşeț: 3-2-5, Buda: 3-0-2; Karlstadt: 3-10-0; Arad: 3-0-3 (*Ibidem*, p.261).
[88] Rescriptul declarator, § 63.
[89] *Ibidem*, p. 224-229.

guvernamentale îi numeau pe asesorii laici, iar episcopul pe clerici. Episcopii au protestat însă energic față de includerea laicilor în Consistorii (acceptând în cel mai rău caz pe notar şi jurist). De asemenea, au protestat şi împotriva constituirii a două Consistorii. Curtea imperială a ținut cont de protestul episcopilor, astfel că *Sistema consistorială* din 1782 a stabilit următoarea componență a Consistoriilor: episcop (ca preşedinte), câte doi ieromonahi, protopopi, preoți, apoi câte un notar, fiscal şi traducător. Notarul şi fiscalul urmau să fie numiți direct de episcop, iar asesorii de către Plenul consistorial, din trei propuneri ale episcopului[90].

Consistorii au fost înființate şi în episcopiile din Bucovina şi Transilvania, subordonate parțial Mitropoliei de Carloviț[91]. Consistoriul din Cernăuți a fost înființat în august 1781[92], având în componența sa şi doi mireni, numiți de către autoritățile politice. Planul regulativ din 29 aprilie 1786 a menținut Consistoriul eparhiei bucovinene, alcătuit din episcop, arhimandrit, un egumen, doi protopopi, doi preoți, un şef de cancelarie, doi funcționari de limbă română, doi funcționari de limbă germană, un scriitor de cancelarie, un servitor, un gardian (pentru paza deținuților) şi un curier.[93] Alegerea şi numirea asesorilor se făcea prin înțelegerea dintre episcop cu administrația politică locală. În caz de dezacord, decizia finală aparținea Guvernului.

La Sibiu, Consistoriul a fost format în 1804 din şase membri clerici[94], un notar şi un notar substitut. Şedințele consistoriului se desfăşurau la Sibiu, în locuința vicarului. La aceste şedințe nu participau toți membrii, protopopii asesori venind pe rând. Protocoalele trebuiau înaintate lunar Guberniului. De multe ori aceasta se făcea cu întârziere, din cauza lipsei de personal. Întrucât asesorii nu erau remunerați (doar vicarul primea salariul de 400 fl. anual), notarul era singurul care trebuia să prelucreze actele şi să le traducă în limba latină[95].

Din cele prezentate, se poate constata că Şaguna nu s-a inspirat aproape deloc din modul de organizare a Mitropoliei de Carloviț. De fapt, ortodocşii sârbi au fost cu totul lipsiți de dreptul de inițiativă legislativă, fiind sub conducerea

---

[90] Radici 1880, p. 113-115.

[91] Episcopiile din Transilvania şi Bucovina au fost subordonate Mitropoliei de Carloviț în probleme spirituale dogmatice în anul 1783, iar în probleme administrative în 1786. Rezoluțiile imperiale prin care s-a decis această subordonare (care excludea însă extinderea privilegiilor ilirice şi asupra Transilvaniei şi Bucovinei), la Nicolae Popea, *Vechia mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei. Suprimarea şi restaurarea ei*, Sibiu, 1870, p. 192-193.

[92] Gh. Arghiropol, *Administrația eparhială...*, p. IV.

[93] (Gh. Arghiropol. o*p. cit.*, p. XVI). *Consistoriul* mai avea şi următoarele atribuții: inventarierea bunurilor bisericilor şi a mănăstirilor; să dea îndrumări de catehizare şi să vegheze ca poporul să păstreze doar sărbătorile decise de Carloviț; *să oprească colectările de bani*; să supravegheze ca bisericile să se înzestreze cu obiectele de cult necesare; să ia măsuri pentru ca să se construiască biserici acolo unde sunt mijloace; să supravegheze sfințirea cimitirelor şi a altor aşezări; să facă cenzurarea cărților bisericeşti; *să numească pe protopopi*; să întărească pe stareții mănăstirilor, îndeplinea forul de judecată a clericilor, privind judecarea abaterilor disciplinare bisericeşti.

[94] Cei şase membri ai Consistoriului din anul 1804 au fost: Ilie Popovici, protopop de Sibiu, Ioan Popovici, protopopul Corbilor, Nicolae Huțovici, protopopul Hunedoarei, Bucur Bobeş, paroh în Sibiu Iosefin, Ioan Popovici, paroh în Răşinari, Ştefan Marcu, paroh în Sălişte. Notar a fost Aron Budai (Matei Voileanu, *Icoane din viața Bisericii. Anul 1804*, Sibiu, 1926, p. 4-5).

[95] *Ibidem*, p. 24-27.

directă a Curții. De fapt, la fel ca şi în constituțiile consistoriale din Bisericile protestante germane, suveranul a instaurat un *regim de stăpânire asupra Bisericii Ortodoxe* (un fel de *landesherrliches Kirchenregiment*). După cum se va putea constata în capitolul 1.4.3., Şaguna s-a opus constituției consistoriale din Biserica Ortodoxă a monarhiei austriece, susținând o organizare sinodală, cu participarea laicilor. În aceasta, s-a orientat după ideile teologilor reformişti din Biserica Catolică. A preluat din vechea organizare constituțională sârbească doar instituția CNB şi proporția de două treimi laici, proporție care a fost, la rândul ei, preluată şi de reformiştii catolici din Ungaria. A impus însă această proporție la toate nivelele de conducere bisericească (exceptând senatele strâns bisericeşti).

1.3.3. Mişcarea de reformă catolică din Germania. Johann Baptist Hirscher şi susţinerea introducerii sinoadelor diecezane mixte

Nu doar Bisericile protestante şi cele ortodoxe s-au aflat sub autoritatea regimurilor politice, ci şi Biserica Catolică. În special în epoca lui Iosif II s-a format un sistem al „drepturilor suverane ale statului în probleme religioase“ – *iura circa sacra*:[96]

- *Ius reformandi*, autoritatea statală avea dreptul de a decide dacă şi în ce condiții i se permitea unei Biserici să existe pe teritoriul respectivului stat. Totuşi, acest drept putea fi exercitat doar referitor la confesiunile care nu erau încă recepte, deoarece în caz contrar ar fi fost un atentat la drepturile deja deținute de confesiuni (*iura qaesita*);
- *Ius advocatiae*, adică un drept suveran al statului de a acorda sprijinul pentru Biserică. Acest sprijin a însemnat însă o tutelă şi un control deplin asupra Bisericilor, astfel că rezolvarea tuturor problemelor bisericeşti se afla în grija autorităților de stat şi a autorităților bisericeşti;
- *Ius cavendi*, statul având dreptul de a se apăra de eventualele pericole din partea Bisericii. În cadrul acestui drept intrau mai multe drepturi secundare: a) *Ius supremae inspectionis*, potrivit căruia statul putea supraveghea tot ceea ce se întâmpla în Biserică şi să înlăture ceea ce nu-i convenea. Putea controla sau opri corespondența episcopilor cu Papa; putea accepta sau interzice întrunirea de sinoade, organizarea de procesiuni, înființarea de mănăstiri, controla modul de predare a religiei în şcoli, intrarea în ordinele monahale; b) *Ius placeti regi*, potrivit căruia bulele papale trebuiau trimise mai întâi autorităților statele care le puteau modifica sau chiar interzice; c) autoritățile de stat aveau un cuvânt greu de spus în organizarea clericilor în parohii; d) *Appelatio ab abusu*, adică un drept de apel la tribunalele civile împotriva sentințelor tribunalelor bisericeşti;
- Drept de supremă proprietate a puterii statale asupra averilor bisericeşti, pentru a putea justifica impozitarea sau chiar secularizarea.

În 1848, acest sistem de drept suveran al Statului asupra Bisericii a fost înlăturat, Statul recunoscând Bisericii libertatea şi autoadministrarea. Adunarea națională germană de la Frankfurt a votat, la 11 septembrie 1848, principiul conform căruia „fiecare societate religioasă (Biserică) îşi ordonează şi administrează problemele ei în mod independent”. Acest principiu a fost preluat apoi de Constituțiile statelor germane.

[96] Fr. Vering, *op. cit.*, p. 113-114.

A existat însă şi o mişcare a episcopilor germani care s-au întrunit în conferințe episcopale cerând în memorii: libertatea Bisericii în probleme legislative şi judecătoreşti, desfiinţarea a *ius placeti* şi a *Appelatio ab abusu*. Între 23 octombrie-16 noiembrie 1848, episcopii germani s-au întâlnit în prima conferință episcopală germană, la Würzburg, redactând un memoriu privind eliberarea Bisericii de sub tutela autorităților politice. Majoritatea statelor germane au acceptat aceste revendicări.

În noile condiții politice, Biserica Catolică a fost pusă în situația de a se descurca singură. Drept urmare, unii teologi catolici, de orientare liberală, au cerut reformarea constituției bisericeşti, astfel ca Biserica să poată supraviețui şi să corespundă spiritului noilor vremuri. Cea mai importantă şcoală catolică reformistă germană a fost cea de la Tübingen, iar cel mai important reprezentant a fost J. B. Hirscher. Acesta s-a născut la 20 ianuarie 1788 nu departe de Ravensburg, în apropierea lacului Konstanz. A studiat la liceul din Konstanz, apoi la Facultatea de Teologie din Freiburg. În 1810 a ajuns vicar la Röhlingen, iar din 1817 profesor la Facultatea de Teologie din Tübingen, unde a predat 20 de ani Morală şi Pastorală[97]. În 1837 a devenit profesor de Morală la Freiburg i. Br. (în 1839-40 a fost decan al Facultății). În 1839 a fost ales membru în Ordinariatul diecezei de Baden. În această calitate, a purtat negocieri serioase cu Guvernul din Regatul Baden pentru eliberarea Bisericii de sub tutela Statului. Timp de cinci ani a fost chiar membru în Camera Superioară a Parlamentului din Baden, ca delegat al Universității.

Hirscher a fost cunoscut drept unul dintre cei mai importanți teologi catolici germani („înaintemergător al modernismului catolic"), iar şcoala teologică reformistă din care făcea parte, drept „primăvara spirituală a vieții teologice renăscute în Germania catolică"[98]. În numeroasele sale opere, din aproape toate disciplinele teologice, Hirscher a propus un program ambițios de reforme religioase, incluzând chiar şi introducerea limbii materne în cult, înlăturarea Miselor private, reorganizarea constituțională a Bisericii, pentru a putea trăi în şi prin ea însăşi, liberă şi puternică.

Aceste idei au fost sintetizate în două lucrări principale, apărute în 1849, cea dintâi despre stările sociale ale lumii contemporane[99] şi poziția Bisericii, iar apoi despre stările bisericeşti în lumea contemporană[100]. Ele au provocat o adevărată polemică în lume catolică; patru ediții ale cărților lui vânzându-se în doar câteva luni. Unii episcopi susținându-l (de pildă ierarhul său), alții însă, precum episcopul Klein din Limburg, interzicând studenților din dieceza lui să mai participe la cursurile lui Hirscher. La 25 octombrie 1849, papalitatea a inclus lucrările lui Hirscher în *Index Librorum Prohibitorum*.[101] În 1850, Hirscher a publicat un răspuns, explicându-şi din nou ideile[102]. Papa Pius IX a reluat relațiile cu el, totuşi nu i-a scos lucrările din Index.

---

[97] Erwin Keller, *Johann Baptist Hirscher*, Graz-Wien-Koln, 1969, p. 21-26.
[98] *Ibidem*, p. 46.
[99] J. B. Hirscher, *Die sozialen Zustände der Gegenwart und die Kirche*, Tübingen, 1849.
[100] Idem, *Die kirchlichen Zustände der Gegenwart*, Tübingen, 1849.
[101] http://www.cvm.qc.ca/gconti/905/BABEL/Index%20Librorum%20Prohibitorum-1948.htm. *Index*-ul a cuprins două lucrări ale lui Hirscher: cea despre stările bisericeşti (din 1849), precum şi cea despre Misă (în care cerea introducerea limbii materne în cult), din 1823.
[102] *Antwort an die Gegner meiner Schrift: Die kirchlichen Zustände der Gegenwart*, Tübingen, 1850.

Chiar dacă atitudinea ierarhilor împotriva lui l-a decepționat, totuşi Hirscher a continuat să rămână în slujba catolicismului german. Până în 1863 a fost profesor la Freiburg. A trecut la cele veşnice la 4 septembrie 1865. Deşi unii teologi catolici au prevăzut şi şi-au dorit ca ideile lui Hirscher să fie uitate după o generație, totuşi nu a fost aşa. După Conciliul Vatican II, teologia romano-catolică l-a reabilitat, republicându-i întreaga operă (1973, editura Minerva) şi integrându-l în aşa-numiții *Wegbereiter heutiger Theologie* (pregătitori ai căii actualei teologii)[103].

Ideea de bază de la care a plecat Hirscher a fost aceea că, din moment ce statul devenise neutru din punct de vedere al ideologiei religioase, nimeni nu mai putea interzice Bisericii să acționeze şi să se exprime liber. Timp de 15 secole, Biserica fusese lipsită de libertatea de a-şi administra singură problemele, de a se ocupa de pregătirea clericilor şi a învățătorilor confesionali, de a organiza sinoade, alcătuite ca în primele secole creştine, din clerici şi mireni, care să dezbată şi să decidă în comun probleme de interes bisericesc[104].

În acelaşi timp însă, Hirscher a atras atenția că libertatea şi descătuşarea obținută de Biserică putea fi o sabie cu două tăişuri, mai ales dacă se ținea cont că cei care au impus în legislație libertatea Bisericii erau unii dintre cei mai aprigi duşmani ai ei. De fapt, prevederile constituționale privind libertatea Bisericii au constituit rezultatul colaborării paradoxale a duşmanilor şi ai celor favorabili Bisericii. Principalele pericole aduse de descătuşarea Bisericii au fost considerate de Hirscher a fi următoarele:

- Părăsirea Bisericii de către credincioşi, fapt nepermis până atunci prin legile statului;
- Liberalizarea şcolii, aceasta nemaifiind obligată să transmită copiilor o educație religioasă.
- Haosul în administrarea averilor bisericeşti, aflate până atunci în grija autorităților politice.

Astfel, „dacă Biserica nu va şti să se apere de urmările principiilor liberale, va plăti scump această libertate”[105]. Hirscher se întreba retoric ce va face Biserica în cazurile în care poporul nu va mai accepta pe preotul trimis de episcop în parohii, sau nu va accepta pedepsirea preotului şi mutarea acestuia în altă parohie, refuzând să primească un nou preot în locul celui plecat. De asemenea, se întreba cum avea să reacționeze Biserica în cazurile în care credincioşii nu mai frecventau biserica, iar copiii vor refuza să frecventeze orele de religie. De asemenea, Hirscher se întrebă cum va lupta Biserica pentru ca guvernele să cedeze întreaga avere bisericească. Aşadar, se întreba în final Hirscher, „oare nu s-a pierdut mai mult decât s-a câştigat?”.

Răspunsul pe care l-a dat a fost unul negativ: „pericolul şi lupta poate fi pentru Biserică mai bună decât o sprijinire comodă pe brațul secular”. Acest fapt a fost demonstrat şi de întrunirea, la Würzburg, a primei conferințe episcopale germane, care a decis revenirea la principiul sinodalității.

---

[103] Este vorba de titlul unei colecții, în care a prezentat şi Erwin Keller, în 1969, monografia citată deja despre Hirscher, cu lungi fragmente din opera teologului.
[104] Hirscher, *Die kirchlichen...*, p. 2-3.
[105] *Ibidem*, p. 8.

Această sinodalitate trebuia însă introdusă şi la nivelul fiecărei eparhii, astfel ca episcopii să dețină un instrument pentru a face față provocărilor societății moderne. Dar, în al doilea rând, episcopii trebuiau să fie conştienți că Biserica este un trup cu mai multe mădulare, fiecare cu funcția sa. Cu alte cuvinte, la convocarea sinoadelor diecezane, să țină cont de faptul că laicii au diferite harisme, diferite talente care pot şi trebuie să fie folosite pentru propăşirea Bisericii.

> „Dacă sinoadele diecezane sunt convocate astfel, încât să se regăsească în ele toate puterile notabile, intelectuale şi morale ale eparhiei, iar dacă lucrările sinodului vor fi astfel organizate, încât fiecare putere, fiecare viziune, fiecare strădanie serioasă, fiecare capacitate să fie puse în valoare, atunci îşi vor împlini scopul”[106].

În acest caz, deciziile pe care le va lua sinodul nu vor constitui simple decrete scrise pe hârtie, ci voința şi convingerea comună a întregii dieceze, iar ceea ce rosteşte în concluzie episcopul nu mai poate părea ca dorința unui singur individ, ci ca o decizie şi voință a comunității întregi reprezentată în sinod.

Următoarea întrebare pe care a pus-o Hirscher a fost dacă sinoadele constituite în acest mod ar putea fi considerate catolice. A răspuns afirmativ, deoarece în istoria Bisericii, încă din primele decenii ale existenței ei, au existat sinoade la care au participat şi laici. Însă, mai mult decât atât, Hirscher a considerat că implicarea laicilor corespundea aşteptărilor contemporanilor:

> „Principiul constituțional şi democratic a pătruns adânc în viața popoarelor, iar unde nu există deja republici, monarhiile sunt cel puțin constituționale. Monarhiile veritabile (absolutiste) au devenit o imposibilitate a epocii. Asemănător şi în Biserică. O administrație pur monarhică, de exemplu a unei dieceze, contravine cu totul caracterului contemporaneității. Această monarhie în Biserică ar putea fi posibilă şi menținută (în contextul vieții constituționale şi democratice din Stat) doar dacă toată partea inteligentă a populației ar părăsi Biserica sau s-ar deda totalei dezinteresări religioase”[107].

Desigur, a continuat Hirscher, episcopii îşi puteau pune problema dacă era potrivit ca în noua epocă modernă să li se acorde laicilor influența pe care au avut-o în creştinismul primar. Teologul catolic i-a rugat însă pe episcopi să aibă încredere în laici, deoarece spiritul bun va învinge, iar în cel mai rău caz, episcopul va putea suspenda sinodul şi să nu recunoască deciziile lui. Dar important era să se acorde încredere laicilor.

> „Dacă ar dori episcopul să declare că în el rezidă în mod exclusiv toată puterea legislativă şi judecătorească, dorind să respingă din start orice argument diferit de al lui, atunci s-ar părea că ar dori să afirme că voința şi inteligența a sute de clerici şcoliți şi aflați în oficii bisericeşti, apoi că mii de laici care s-au remarcat prin ştiință, virtute şi experiență nu ar fi de aceeaşi condiție cu el. Şi, dacă, potrivit cu viziunea sa autocratică, s-ar exprima că în Adunarea diecezană nu ar trebui să apară decât doar aceia pe care el îi convoacă, nelăsând loc alegerii de reprezentanți, atunci ar aduna în jurul său doar persoane cu aceeaşi părere cu el,

[106] *Ibidem*, p. 15-16.
[107] *Ibidem*, p. 26-27.

ascultând din nou părerea şi dorinţele sale proprii, şi nu ale diecezei. Unei asemenea adunări i-ar lipsi prospeţimea şi multilateralitatea, iar publicul ar pierde încrederea în ea. Şi dacă ar dori să-i înlăture cu totul pe laici, atunci ar lăsa un sprijin principal al Bisericii (de care nu se poate lipsi în era contemporană) cu totul nefolositor. Ceea ce ar decide doar o adunare alcătuită din clerici, aceea ar putea apărea ca decizia unei simple corporaţii (clan), în interesul corporaţiei (clanului), fiind lipsită de orice urmare în popor, ba, dimpotrivă, fiind primită chiar din start, în funcţie de împrejurări, cu opoziţie şi cu defăimări. Pe de altă parte, ceea ce afirmă clericii, aceea o afirmă în virtutea funcţiei şi demnităţii lor, iar acesta lasă puţină impresie; însă atunci când o chestiune o afirmă un laic, care nu este nici prost, nici făţarnic, atunci spusele acestuia au greutate. Totodată, dacă suntem doritori de viaţă proaspătă şi morală, dacă dorim, în condiţiile în care nu mai dispunem de ajutorul poliţienesc, să impunem ordine, disciplină şi ascultare, dacă dorim să avem pentru fondurile noastre avocaţi şi sprijinitori, dacă dorim să întoarcem înspre bine duşmănia existentă în epoca noastră la adresa Bisericii, atunci trebuie să-i câştigăm pentru interesele Bisericii pe laici, ba chiar cele mai bune puteri ale laicilor. Aceştia ar trebui, fiecare la nivelul şi în cercul său, să susţină spiritul creştin, să stea împreună în favoarea disciplinei şi a ordinii, să susţină averile bisericeşti, să se implice în administrarea acestor averi, să readucă în cercurile mijlocii şi înalte ale societăţii interesele religiei şi ale creştinismului ş.a.m.d. În sfârşit, dacă episcopul ar declara că Adunarea ar putea avea doar rolul de a sfătui, de a înainta dorinţe, dar nu şi de a emite decizii, atunci participarea caldă şi toată însufleţirea pentru instituţie ar fi ucisă din faşă. Deoarece te interesezi doar pentru acel lucru, în privinţa căruia ai şi dreptul de a participa la discuţie; te apuci de treabă în mod serios doar în măsura în care ai posibilitatea de a depune toate forţele şi de a vedea înaintea ochilor responsabilitatea proprie. Aici este doară vorba de avânt, de recrutarea şi încordarea tuturor forţelor existente în Biserică, de o solidaritate puternică a acestora; iar din mişcare şi din vioiciune nu poate ieşi nimica stricăcios. Eu, cel puţin, am convingerea că atunci când un sinod se va aduna, cu însufleţire extraordinară, pentru a dezbate problemele bisericeşti în timpurile contemporane, posibilele extravaganţe apărute în cursul dezbaterilor nu vor pricinui deranj, mai degrabă vor afla contrazicere şi ruşinare, iar capul şi membrele trupului se vor afla, în problemele principale, în concordie. Însă şi în cel mai rău caz rămâne episcopului, aşa cum am amintit deja, dreptul de veto. Numai însufleţire şi mişcare trebuie să existe! Chiar şi cearta şi discordia sunt mai bune decât indiferenţa, dar mai ales decât indolenţa care lasă totul în responsabilitatea timpului care dizolvă toate, fiindcă fără credinţă, fără seriozitate morală şi fără spirit comun bisericesc, această indolenţă apare oricum”[108].

Hirscher a recunoscut în continuare că scrierile teologice medievale care au militat pentru sinodalitate, nu au făcut referire şi la laici. Aceasta însă, a continuat Hirscher, datorită spiritului epocii respective, deoarece în vremuri noi Biserica nu poate să fie înţepenită:

„Biserica nu este încătuşată în documente bisericeşti vechi, ci este o societate vie care, sub conducerea Sf. Duh, îşi urmăreşte interesele şi scopurile, astfel că preia ceea ce e vechi şi nou din comoara sa, pentru a răspunde cerinţelor timpurilor schimbătoare cu mijloace schimbătoare, dar totodată conforme cu timpurile” [109].

---

[108] *Ibidem*, p. 28-30.
[109] *Ibidem*, p. 31.

Hirscher a argumentat instituirea sinoadelor diecezane cu participarea laicilor şi dintr-o altă perspectivă, anume necesitatea preluării de către autorităţile bisericeşti a competenţelor pe care le avuseseră, potrivit dreptului bisericesc de stat, autorităţile statului. Aceste competenţe ar fi fost:

- Exercitarea controlului organelor de conducere bisericeşti. În noile condiţii sociale şi politice de după 1848, credibilitatea Bisericii depindea în mod direct de credibilitatea organelor bisericeşti de control. Sinoadele diecezane, din care urmau să facă parte şi laicii, puteau însă îndeplini acest criteriu de credibilitate, dat fiind faptul că laicii din jurul episcopilor erau martori oculari ai activităţii acestora.
- Dezbaterea problemei educaţiei clerului, fixarea programelor de învăţământ. Facultăţile de Teologie ar fi trebuit, în opinia lui Hirscher, să intre sub controlul Sinodului diecezan, dar să nu fie retrase din universităţi, pentru a se putea asigura libertatea de cercetare;
- Angajarea preoţilor în parohii. Desigur, dată fiind natura unei Biserici episcopale, se cuvenea ca ierarhii să aibă un cuvânt important în alegerea persoanelor potrivite pentru funcţia de parohi. Totuşi, nu se putea ca poporul credincios să nu deţină nici un rol în acest sens. Sinoadele diecezane ar fi trebuit să aibă şi menirea de a emite regulamente clare în această chestiune;
- Judecarea şi disciplinarea clericilor. Ca instanţă de recurs, Hirscher a propus ca Ordinariatele sau Consistoriile de la Mitropolii să fie împărţite în două *Senate*, dintre care unul să fie exclusiv for apelator. Desigur, noile sinoade bisericeşti trebuiau să decidă exact modul de constituire a acestor organe apelatorii;
- Redactarea unui regulament privitor la modul de executare a sentinţelor organelor de judecată bisericeşti pentru clerici, dat fiind faptul că organele statului nu mai erau obligate să ducă la îndeplinire sentinţele bisericeşti;
- Redactarea unui regulament cu privire la disciplinarea religioasă a poporului credincios. Hirscher a considerat această chestiune deosebit de sensibilă, dat fiind faptul că în timpurile moderne, disciplina religioasă decăzuse şi că spiritul vremurilor se opunea intervenţiei Bisericii în viaţa privată a oamenilor. Drept urmare, una dintre cele mai delicate misiuni ale sinoadelor diecezane urma să fie tocmai dezbaterea modurilor în care poporul să fie readus la credinţă, fără folosirea unor măsuri coercitive prea dure. Un mijloc obligatoriu trebuia să-l constituie însă catehizarea;
- Administrarea averilor bisericeşti. Acestea se aflau încă în administraţia autorităţilor de stat, dar Hirscher spera că vor fi retrocedate Bisericii. În acest caz, episcopii vor fi destul de înţelepţi, considera teologul catolic, să nu preia pe umerii lor întreaga sarcină a chivernisirii averii bisericeşti (plasamente de acţiuni, administraţia fondurilor), ci să instituie epitropii aflate sub controlul episcopului şi a sinodului diecezan (ca reprezentant al întregii eparhii).

Precum se va putea constata în cap. 1.4., Andrei baron de Şaguna a aplicat în eparhia sa, apoi, prin Statutul Organic, în întreaga Mitropolie, exact ideile lui Hirscher. Nu există documente care să ateste întâlnirea dintre cei doi. Însă viziunea lor teologică este aproape identică (ideea Bisericii ca organism viu şi introducerea sinoadelor mixte fiind expuse pe larg în *Anthorismos*, în 1861, apoi în *Compendium de drept canonic*, din 1868). Dar chiar dacă nu s-au întâlnit personal, Şaguna l-a citit pe Hirscher, iar ideile mişcării de reformă catolică le-a putut cunoaşte în mod direct, în liceul călugărilor piarişti, la care fost nevoit să studieze.

1.3.4. Mişcarea de autonomie catolică din Ungaria. Eötvös József

Puțini sunt conştienți de faptul că Şaguna a primit o educație catolică, suprapusă celei ortodoxe, din clasele primare şi de la mama sa. Pur şi simplu, datorită dreptului bisericesc de stat din Ungaria, Şaguna a fost considerat catolic, împotriva voinței sale, datorită convertirii tatălui său la această confesiune. Nu doar că a urmat o instrucție catolică, dar timp de aproape 14 ani putea să participe doar pe ascuns la slujbele din bisericile ortodoxe. După împlinirea majoratului a cerut permisiunea revenirii la credința în care fusese botezat. Cererea a fost discutată timp de aproape doi ani, iar după trecerea examenului de la sfârşitul cursului catihetic de şase săptămâni, împăratul a emis decretul prin care i s-a aprobat tânărului Anastasie să redevină ortodox (25 iulie 1828)[110]. Însă Şaguna rămăsese în toată tinerețea sa un bun ortodox. După încheierea a două facultăți (Drept şi Filosofie) la Universitatea din Buda, în loc să intre într-un serviciu bine remunerat, Şaguna i-a uimit pe toți colegii săi, preferând să se înscrie la o şcoală inferioară ca grad, anume Seminarul ortodox de la Vârşeț, şi să pornească o nouă viață care îi putea asigura doar un statut social mult inferior celui de birocrat şi avocat[111].

În orice caz, Şaguna a cunoscut toate disputele teologice din sânul Bisericii Catolice, mai ales că piariştii, la al căror Gimnaziu a studiat, au fost cei care au răspândit în Ungaria ideile reformei catolice[112]. Acestea au fost în Ungaria mult mai populare, datorită faptului că legătura dintre statul maghiar şi Biserica Catolică a fost mult mai intensă. După 1825, chiar şi deputați catolici au început să-i sprijine în Dietă pe protestanți şi ortodocşi, în realizarea unei legislații neutre confesional. Prescripțiile nefavorabile la adresa necatolicilor, în privința căsătoriilor mixte au fost înlăturate în anul 1844, însă doar parțial[113]. Abia în 1848 a fost înlăturat statutul catolicismului de confesiune dominantă.

---

[110] Povestea convertirii forțate a copilului Anastasiu-Andrei Şaguna şi a revenirii la Ortodoxie este descrisă deosebit de sugestiv de Ioan Lupaş, „Viața unei mame credincioase. Anastasia, mama lui Andrei Şaguna. 1785-1836", în *Studii, conferințe şi comunicări istorice*, vol. III, Sibiu, 1941, p. 172-204. Cazul lui Şaguna a fost însă unul fericit, deoarece mama sa a obținut, cu greu, permisiunea de a sta alături de copilul ei. În cele mai multe cazuri, copiii părinților convertiți la catolicism erau smulşi din casa părintească şi duşi la mănăstiri, pentru a fi asigurată educația lor catolică. Statul, prin aceasta, îşi respecta două din *iura circa sacra*, anume *ius advocatiae* şi *ius cavendi*, prezentate mai sus.

[111] Asupra acestui fapt puțin conştientizat a atras atenția Johann Schneider, *op. cit.*, p. 45.

[112] *Ibidem*, p. 41, nota 28.

[113] În primul rând, statul recunoştea drept legale doar acele căsătorii mixte săvârşite de preoți catolici. Prin urmare, copiii rezultați dintr-o căsătorie mixtă săvârşită de clerici necatolici erau considerați ilegitimi. În al doilea rând, preoții catolici, la presiunea episcopilor, refuzau să încheie căsătorii mixte în cazul în care părinții nu semnau un document, prin care se obligau să-i crească pe toți copiii în confesiunea catolică. Abia la vârsta majoratului aveau tinerii dintr-o familie mixtă dreptul de a-şi aleagă confesiunea. Drept aceea, înainte de începerea Dietei din 1839-1840, protestanții au redactat o petiție, cerând recunoaştera egalității confesionale. Legea votată nu a fost însă promulgată de monarh. Desigur că nemulțumirea protestanților a fost mare. De aceea, congregațiile din unele comitate au decis, pe baza dreptului lor de autonomie, să-i pedepsească pe toți preoții catolici care refuzau încheierea necondiționată a căsătoriilor mixte. Abia Dieta din anii 1843-1844 a căutat să linişească spiritele, recunoscând ca legale şi acele căsătorii mixte încheiate de pastorii protestanți. Tot aceeaşi Dietă a desființat cursul catihetic de şase săptămâni (Moritz Csáky, „Die Römisch-Katholische Kirche in Ungarn", în Wandruszka, Adam; Urbanitsch, Peter, *Die Habsburgermonarchie. 1848-1918*, vol. IV, Verlag der Österreicheschen Akademie der Wissenschaften, Viena, 1985, p. 253 şi 290-291; Idem, *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung derJahre 1894/95*, Graz-Wien-Koln, 1967, p. 24).

Eötvös József și ideile de libertate și reciprocitate confesională

Unul dintre deputații care au sprijinit cel mai mult ideea instituirii unei legislații neutre confesional a fost Eötvös József. Acesta s-a născut la 3 septembrie 1813 la Buda. Strămoşii săi din partea tatălui au făcut parte din mica nobilime comitatensă, intrată în slujba Curții imperiale. Mama lui Eötvös, Anna Lilien, a fost fiica unui căpitan de cavalerie din Westfalia, intrat în serviciul Habsburgilor. Anna Lilien nu a învățat niciodată limba maghiară, astfel că limba maternă a lui Eötvös József a fost germana. De la mama sa, viitorul ministru al Cultelor din Ungaria a fost educat în spiritul clasicist de la Weimar. Limba maghiară a învățat-o abia la vârsta de 12 ani[114]. Date fiind aceste legături ale familiei Eötvös cu Curtea habsburgică şi cu spațiul german, nu este de mirare că membrii ei au fost considerați de maghiari drept trădători de țară. Când tânărul József s-a înscris la Universitate, colegii au evitat să stea lângă el, „spunând că nu voiesc să şadă într-o bancă cu nepotul unui trădător de patrie”[115].

Tânăr precoce, Eötvös a încheiat, la 15 ani, studiile de Filosofie de la Universitatea din Buda, după care s-a înscris la Facultatea de Drept, pe care a absolvit-o în 1831[116]. Atât în ultimii ani de liceu, cât şi la universitate, Eötvös a fost coleg cu viitorul mitropolit Şaguna[117], care i-a rămas prieten toată viața.

După absolvirea studiilor universitare, Eötvös s-a dedicat aproape un deceniu activității literare. În 1833 a dat examenul de avocație, iar în 1835-36 a lucrat la Cancelaria aulică ungară de la Viena[118]. Abia la un deceniu după absolvirea studiilor universitare, Eötvös József a început să se implice în viața politică a Ungariei, fiind la început sprijinitor, apoi adversar al lui Kossuth, deşi cei doi mai colaboraseră, chiar în timpul revoluției paşoptiste. A ajuns ministru al Cultelor în Guvernul paşoptist, dar a părăsit Ungaria după începutul conflictului cu Austria. Datorită renumelui său, a fost cooptat şi în primul guvern al epocii dualiste, tot ca ministru al Cultelor, dar ideile sale profund liberale nu au prea fost înțelese de colegii săi mai tineri.

Eötvös a rămas un catolic (chiar dacă unii nu consideră că a fost deosebit de fervent). Astfel, liberalismul lui nu a avut nici o conotație anticlericală, ci a dorit să folosească liberalismul pentru propăşirea Bisericii catolice, dar mai întâi pentru eliberarea ei de autoritățile politice. Chiar şi un istoric oficial al catolicismului maghiar a considerat că „simbioza dintre Stat şi Biserică... s-a dovedit pentru Biserică mult mai periculoasă decât liberalismul”[119]. Într-adevăr, această simbioză a dus la slăbirea religiozității poporului, la instaurarea indiferenței credincioşilor față de cele bisericeşti. Situația era destul de critică, deoarece sedisvacanțele episcopale deveniseră aproape regulă (Curtea imperială fiind interesată de aceasta, pentru a încasa veniturile diecezelor). Între anii 1799-1847, scaunul arhiepiscopal

---

[114] Paul Bödy, *Joseph Eötvös and the modernization of Hungary, 1840-870. A study of Ideas of Individuality an Social Pluralism in Modern Politics*, East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press New York, 1985, p. 7-9.

[115] Ioan Lupaş, *Şaguna şi Eötvös. Conferință ținută în sala festivă a Gimnaziului din Braşov la 6 decembrie 1913 şi la Asociațiunea din Sibiiu la 8 decemvrie 1913*, Arad, 1913, p. 5.

[116] Paul Bödy, *op.cit.*, p. 10-11.

[117] Ioan Lupaş, *Şaguna şi Eötvös*, p. 6.

[118] Paul Bödy, *op.cit.*, p. 12-13.

[119] Gabriel Adriányi, *Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns*, München, 1986, 111-112.

de la Strigonium a rămas vacant timp de 28 de ani; în anul 1800, şapte episcopii erau vacante. În episcopia de Oradea, timp de 30 de ani nu s-a mai efectuat nici o miruire, iar timp de 35 de ani nici o vizitaţiune canonică. În 1802, 797 parohii nu aveau păstor sufletesc, astfel că autorităţile habsburgice au intrat în tratative cu papalitatea pentru desfiinţarea celibatului[120].

Chiar la prima Dietă la care a participat (1839-40), Eötvös a rostit o cuvântare publică, militând pentru egalitate confesionale, de care să beneficieze chiar şi evreii. La 6 martie 1840 a rostit fraza: „La fel ca peste tot, şi în cazul religiei, piatra de bază cea mai sigură pentru obţinerea mulţumirii este libertatea"[121]. Unele dintre cele mai serioase polemici religioase au avut loc la Dieta din 1843/44. Eötvös a susţinut cu tărie principiile liberale, afirmând că problema confesională îşi va putea găsi rezolvare doar „dacă se va preciza printr-o lege că toate confesiunile sunt deplin egale şi libere" (11 iunie 1843). Chiar mai mult decât atât, a cerut introducerea căsătoriei civile (fapt care va fi realizat în Ungaria abia după o jumătate de secol). La 25 septembrie 1843 a rostit:

> „libertate religioasă fără o Biserică independentă nu poate exista; o Biserică independentă nu poate însă exista acolo unde linia de despărţire între Biserică şi puterea seculară nu este clar marcată"[122].

Eötvös şi ceilalţi adepţi ai mişcării autonomiste catolice au vizat ruperea legăturilor Bisericii cu Statutul şi transformarea catolicismului într-o confesiune vie, în care să existe conlucrare dintre episcopi şi credincioşi. Deci, mişcarea de autonomie bisericească a avut ca ţel defeudalizarea şi constituţionalizarea Bisericii Catolice, pentru a o face capabilă să supravieţuiască şi să-şi realizeze misiunea în noua societate defeudalizată, organizată pe baze constituţionale.

Ideile mişcării de autonomie catolică din Ungaria

Nu doar laicii liberali au susţinut defeudalizarea Bisericii, ci şi clericii nemulţumiţi de faptul că „întreaga Biserică Catolică din Ungaria a avut înainte de 1848 o trăsătură aristocratică" şi că între episcopi şi autorităţile de stat se dezvoltase o cârdăşie deosebit de periculoasă pentru Biserică. Preoţii şi capelanii din parohiile de la sate au aderat cu uşurinţă la ideile liberale, cerând instaurarea dreptăţii mai întâi în interiorul Bisericii. Episcopul Horvath (viitor ministru de Culte în al doilea Guvern revoluţionar paşoptist) descria astfel spiritul existent în interiorul clerului:

> „Principalul izvor al celor doritori de reforme ... a fost arbitrariul şi conducerea politică a ierarhilor, în totală contradicţie cu spiritul timpului, precum şi împărţirea inegală a bunurilor materiale. Puterea episcopilor nu cunoştea faţă de clerul inferior nici o limită. Canoanele din epoca medievală, reînnoite de sinoade, prin votul acestora, acordau un larg cerc de competenţe arbitrariului episcopesc, atât în probleme de disciplină, cât şi în instituirea preoţilor"[123].

---

[120] Moritz Csáky, *Von der Aufklärung zum Liberalismus. Studien zum Frühliberalismus in Ungarn*, Viena, 1981, p. 39, n. 4; G. Adriányi, *Geschichte der Katholischen Kirche in Ungarn*, Köln-Weimar-Wien, 2004, p. 165-167.

[121] Moritz Csáky, *Der Kulturkampf...*, p. 27. În ultimii ani de viaţă, referindu-se şi la această ieşire publică, Eötvös a afirmat: „Începând din 1839 şi toată viaţa am vorbit despre libertate, egalitate şi toleranţă a religiilor".

[122] Moritz Csáky, *Der Kulturkampf..*, p. 27.

[123] H. J. Schwicker, *Die Katholiken-Authonomie...*, p. 22.

Prezentarea aproape clasică a programului mişcării pentru autonomie catolică aparține lui Johann Heinrich Schwicker. Pornind de la premisa că religia constituie o chestiune a liberei convingeri, neputând fi impusă din afară, Schwicker a considerat că fiecare credincios este autonom, responsabil doar în fața propriei conştiințe. De această autonomie ar trebui să se bucure nu doar credinciosul singuratic, ci toate comunitățile religioase, în întregul lor.

> „Autonomia unei societăți (Schwicker foloseşte termenul *Genossenschaft* - *întovărăşire* – n.n.) religioase constă deci mai întâi în libertatea mărturisirii convingerilor ei religioase şi în exercitarea netulburată a cultului divin..., în dreptul de a propovădui în mod deschis şi liber învățăturile ei şi de a le face cunoscute tineretului, în institute de învățământ publice.
> Statul, ca organ al societății omeneşti închise, nu trebuie să se amestece în aceste activități ale confesiunilor, ci, în interesul cetățenilor ei, trebuie doar să vegheze ca în aceste corporații să nu fie urmărite tendințe periculoase la adresa Statului, iar, pe de altă parte, ca în manifestările externe ale confesiunilor să nu se atenteze la egalitate de drepturi între confesiuni”[124].

Ca urmare a acestui principiu a egalității confesionale, Biserica Catolică din Ungaria ar fi trebuit să fie autonomă față de Stat, ceea ce însemna: 1) deținerea independenței față de Stat; 2) încetarea exercitării unei influențe asupra Statului:

> „Biserica Catolică să dețină astfel dreptul să-şi administreze şi să-şi conducă în mod independent de orice influență a Statului toate chestiunile ei interne şi externe. În aceasta constă autonomia Bisericii față de Stat! Dar, această revendicare a independenței Bisericii Catolice de orice influență statală trebuie să fie însoțită de următoarea consecință: şi Biserica să se dezică la rândul ei de orice năzuință după țeluri statale. Biserica nu poate şi nici nu trebuie să dețină vreo influență nemijlocită asupra politicii de stat. Ea trebuie să se străduiască să acționeze în mod mijlocit, anume prin mijloace spirituale şi prin puterea ei morală, pentru a înnobila spiritul şi inima cetățenilor, pentru a dezvolta sentimentul social şi individual al acestora şi astfel, pe această cale, să favorizeze binele general al Statului. Însă această influență de dorit poate fi realizată doar prin ridicarea vieții religioase, prin restabilirea adevăratei religiozități şi printr-o educație care să moralizeze şi să înnobileze spiritul uman. Acestea sunt cercurile de competență ale Bisericii; politica de Stat nu se află printre ele”[125].

Cine crede că această definiție cuprinde în sine întreaga esență a autonomiei catolice se înşeală amarnic. Asertiunea de mai sus este doar o față a autonomiei catolice, deoarece „adevărata autonomie constă în colaborarea tuturor credincioşilor, atât a clericilor, cât şi a mirenilor”. Schwicker a atras atenția că Biserica este „comunitatea tuturor credincioşilor” care mărturisesc aceeaşi credință, se împărtăşesc cu aceleaşi Sacramente şi, în viziune catolică, îl recunosc pe episcopul Romei ca şi căpetenie (papă). Prin urmare, din Biserică nu fac parte doar episcopii, ci şi credincioşii; aceştia din urmă nu au rolul de slugi fără voință proprie. Desigur, continuă Schwicker, catolicii cunosc o limită atunci când vorbesc de drepturile laicilor:

---

[124] *Ibidem*, p. 6.
[125] *Ibidem*, p. 7.

> „Organizarea internă a Bisericii cu preoțimea şi episcopatul, celebrarea jertfei euharistice şi împărtăşirea Sacramentelor, precum şi propovăduirea şi răspândirea cuvântului lui Dumnezeu – toate acestea sunt funcțiuni pur spirituale şi nu sunt în cercul de competență directă a poporului credincios.
> Însă cu aceste activități nu se închide cercul vieții bisericeşti; mai există o multitudine de chestiuni bisericeşti care nu au nimic de a face nici cu slujirea învățătorească şi nici cu cea sacramentală a preoțimii. Să numim doar alegerea şi instituirea slujitorilor bisericeşti, conducerea şi administrarea bunurilor bisericeşti, chestiunea educației tineretului şi poporului catolic ş.a.m.d. Toate aceste chestiuni nu sunt defel probleme preoțeşti, ci aparțin în comun atât clericilor cât şi laicilor, iar celor din urmă trebuie să li se dea o influență covârşitoare; *covârşitoare* pentru că aici avem de a face cu interesele lumeşti ale Bisericii şi acestea pot fi apărate şi grijite cel mai bine doar de membrii lumeşti ai Bisericii.
> Autonomia bisericească rezidă astfel, pe de altă parte, pe reglementarea influenței covârşitoare a credincioşilor laici asupra acelor chestiuni externe ale Bisericii, care nu au de a face nici cu dogma neschimbătoare şi nici cu instituțiile sacramentale ale clericilor (episcopi şi laici)"[126].

Iată deci principalele două fețe sau componente ale autonomiei bisericeşti în viziunea catolicilor liberali maghiari: separația Bisericii față de Stat şi implicarea puternică a laicilor în toate chestiunile bisericeşti care nu au de a face cu întreita slujire a arhiereilor. Însă nici acum, după prezentarea celor două aspecte, descrierea autonomiei bisericeşti nu era deplină. Mai lipsea o premisă importantă: dezvoltarea acestei autonomii (sub ambele aspecte) în interiorul Bisericii şi nu o legiferare din afară, adică tot de la organele puterii de Stat!

> „Este de la sine înțeles că o asemenea autonomie bisericească poate să aibă efectele sale binecuvântate doar dacă se dezvoltă în interiorul Bisericii. Puterea de Stat nu are nici un drept de a-şi oferi într-un fel *o mână de ajutor*. Dacă autonomia nu este rezultatul dezvoltării interne, ci este doar un edificiu aparent al unui *octroi* din partea Statului sau ierarhiei, în acest caz fructele aşteptate vor lipsi, iar în locul binecuvântării se va recolta blestem. O autonomie, aşa cum am descris-o mai sus, trebuie în mod obligatoriu, să fie construită pe o bază democratică"[127].

AL 20/1848. Înlăturarea privilegiilor catolicismului maghiar. Apelul episcopilor la laici şi convocarea unui Congres catolic (CNB maghiar)

AL 20/1848 a proclamat în sfârşit că „pentru toate confesiunile considerate în această țară recepte din punct de vedere legal se acordă fără excepție deplină egalitate şi reciprocitate"[128]. Au fost considerate drept confesiuni recepte catolicismul, luteranismul, calvinismul şi unitarianismul. Biserica Ortodoxă, nefiind considerată *receptă*, a dobândit dreptul de a dispune liber în probleme şcolare şi de credință[129]. Ierarhia catolică a fost îngrijorată cu adevărat de o altă prevedere a legii:

[126] *Ibidem*, p. 8-9.
[127] *Ibidem*, p. 9.
[128] Gustav Steinbach, *Die ungarischen Verfassungsgesetze*, Viena, ed. IV, 1906, p. 71-72.
[129] Turczynski, *Orthodoxe und Unierte*, p. 430.

> „nevoile bisericeşti şi şcolare ale confesiunilor recepte vor fi acoperite din fonduri de la stat; pentru executarea detaliată a acestei prevederi va fi elaborat de către ministerul Cultelor şi Instrucțiunii publice un viitor proiect de lege, însă doar după tratative cu conducerile respectivelor confesiuni”[130].

Episcopii catolici au protestat, temându-se că aşa-numitele „fonduri catolice”, anume *Fondul religionar* şi *Fondul de studii*, ar fi fost folosite şi pentru finanțarea confesiunilor minoritare[131]. Aceste fonduri se aflau în administrația organelor administrative ale Regatului Ungariei, în baza dreptului de patronat deținut de rege[132]. Episcopii catolici considerau însă că fondurile aparțineau de drept Bisericii Catolice, revendicând retrocedarea lor. Însă numeroşi deputați cereau secularizarea fondurilor catolice.

> „Acum s-a răzbunat practic situația existentă în sânul Bisericii, izolarea clerului, în special a ierarhilor, față de popor, deoarece nici în Parlament şi nici în țară nu s-a mişcat nimeni ca să apere interesele Bisericii Catolice”[133].

Fiind lăsată doar pe seama ei, ierarhia a fost nevoită să preia ceea ce considera a fi „modelul englezesc”, de fapt ideile autonomiste ale laicilor catolici liberali, şi să convoace, la 8 aprilie 1848, o *conferință catolică mixtă*, la care au participat şi 60 de laici. Aceştia au redactat un lung memorandum, vizând reformarea organizației bisericeşti, pentru a putea corespunde noilor condiții constituționale. Indiferentismul laicilor a fost pus nu pe seama unei religiozități scăzute, ci a fost explicată prin modul exclusivist în care autoritățile de Stat şi episcopii administraseră problemele bisericeşti. Drept urmare, s-a stabilit ca laicatul să fie implicat în administrarea tuturor acelor probleme care nu țin de aspectul sacramental şi dogmatic. În parohii urmau să fie organizate consilii parohiale care să administreze averea parohiei şi şcoala confesională; în decanate urmau să fie instaurate comisii districtuale, ia la nivelul episcopiilor *Comitete central-diecezane*. **Toate aceste organe reprezentative urmau să fie alcătuite într-o proporție de două treimi laici şi o treime clerici!** Scopul introducerii laicilor în organele de conducere ale Bisericii Catolice țintea trezirea din indiferență a laicilor, apărarea de către aceştia a drepturilor Bisericii şi „readucerea, în sfârşit, a înțelegerii între intelectualii laici catolici şi cler”.

Se poate constata că episcopatul catolic din Ungaria, rămas singur în fața provocărilor legislației paşoptiste maghiare a fost nevoit să cedeze din prerogativele sale şi să accepte ideile laicilor liberali. Memorandumul redactat la 8 aprilie este cu atât mai remarcabil, deoarece introduce oficial proporția de 2/3 laici la 1/3 clerici, în

---

[130] Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche*, p. 254-255.

[131] Bazele *Fondului religionar* fuseseră puse de AL 12/1548, când s-a decis ca veniturile acelor mănăstiri, abații şi capitluri bisericeşti rămase, în urma războaielor cu otomanii, fără stăpân, să fie folosite în scopuri caritabile şi şcolare. Fondul ca atare a fost înființat în 1647. El cuprindea veniturile scaunelor episcopale, apoi donații particulare şi regale, precum şi veniturile unor ordine monahale desființate. *Fondul de studii* a fost creat în jurul anului 1773 din averile ordinului iezuit desființat.

[132] L. Péter, *Hungarian Liberals and Church-State relations (1867-1900)*, în György Ránki, *Hungary and European Civilization*, Budapesta, 1989, p. 121, nota 3.

[133] Gabriel Adriányi, *Beiträge...*, p. 115-116.

timp ce în adunările bisericeşti protestante exista principiul paritar, laicii şi clericii fiind în mod egal reprezentaţi. Probabil, redactorii memorandumului s-au inspirat după Congresul Naţional Bisericesc al Mitropoliei de Carloviţ.

Autorităţile guvernamentale paşoptiste au fost surprinse de rapiditatea acţiunilor de organizare a ierarhiei. De fapt, miza era enormă, în joc aflându-se administrarea fondurilor catolice. După cum s-a exprimat ulterior Kossuth, guvernanţii nu au fost pregătiţi să cedeze administrarea fondurilor, fapt pentru care nici nu au îndrăznit să accepte convocarea unui Congres Naţional al Bisericii Catolice care să-şi legifereze un nou statut de organizare, după principiul autonomiei[134]. Totuşi, în vara anului 1848, clerul inferior a fost cuprins tot mai mult de spiritul revoluţionar. Au apărut broşuri, unele anonime, altele semnate; au avut loc adunări ale preoţilor, unele aprobate, altele fără binecuvântarea ierarhilor. Cuvântul de ordine era reformarea democratică a Bisericii. Episcopatul s-a văzut nevoit, pentru a opri degringolada, să treacă la acţiune. La 3 mai, capitlul din Strigoniu s-a adresat opiniei publice catolice, propunând convocarea unui sinod naţional. Episcopatul a înfiinţat o comisie pregătitoare, cerând ca în fiecare decanat să aibă loc adunări preoţeşti, care să înainteze propuneri de reformă. La 1 august a fost emisă o pastorală în care se anunţa convocarea unui Conciliu naţional pentru data de 24 septembrie la Strigoniu. Însă datorită evenimentelor revoluţionare, nu s-a reuşit întrunirea adunărilor preoţeşti în toate decanatele şi diecezele, iar în cele din urmă nu s-a mai putut întruni nici anunţatul Conciliu Naţional[135].

Mai mulţi episcopi catolici maghiari au părăsit Ungaria, printre ei aflându-se şi primatul Hám. În locul acestuia a fost numit de către Kossuth (la începutul anului 1849) Horváth Mihály, care a ajuns, în aprilie 1849, şi ministru al Cultelor. Acesta a devenit unul dintre cei mai importanţi adepţi ai Guvernului revoluţionar maghiar, fiind un adept convins şi înflăcărat al liberalismului. A văzut în separarea totală a Bisericii de Stat o condiţie pentru obţinerea de către catolicism a deplinei autonomii. Drept aceea, a convocat pentru ziua de 20 august 1849 un Congres Naţional al Bisericii Catolice, alcătuit din 2/3 laici şi 1/3 clerici[136]. Acesta nu s-a mai putut întruni, deoarece cu doar o săptămână înainte, trupele revoluţionare au fost înfrânte la Şiria de către armata ţaristă.

Principiul autonomiei confesionale, la începutul dualismului

În anul 1867, Transilvania (aprox. 60.000 km^2) a fost unită cu Ungaria, în cadrul monarhiei dualiste. Noua Ungarie Mare (formată din Ungaria propriu-zisă şi Croaţia-Slavonia) a fost „nu numai din punct de vedere naţional, ci şi confesional cel mai pestriţ petec de pământ din Europa”[137]. Pe teritoriul de 282.317 km^2 al Ungariei propriu-zise trăiau 16 mil. locuitori, dintre care 48,7% catolici, 14,4%

---

[134] Moritz Csáky, „Die Katholische Kirche und der liberale Staat in Ungarn im 19. Jh.“, în *Ungarn-Jahrbuch*, an. V, 1973, p. 123.
[135] Gabriel Adriányi, *Geschichte...*, p. 182.
[136] Moritz Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche in Ungarn*, p. 262-263 şi p. 259; Gabriel Adriányi, *Geschichte...*, p. 183.
[137] Onisifor Ghibu, *Viaţa şi organizaţia bisericească şi şcolară din Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1915 , p. 82.

reformați, 13,1% ortodocşi, 10,9% greco-catolici, 7,4% evanghelici şi 4,9% mozaici[138]. Croația-Slavonia (42.535 km^2) beneficia de o largă autonomie; 26% din populație (568.000) erau sârbi ortodocşi. În ceea ce-i priveşte pe credincioşii ortodocşi, aceştia au fost împărțiți după 1864 în două mitropolii, una sârbă, la Carloviț, cu şase episcopii sufragane (şi cu aprox. 35% din totalitatea ortodocşilor din Ungaria Mare), şi una românească, la Sibiu, cuprinzând arhidieceza ardeleană (cu 34% din populația ortodoxă a Ungariei Mari) şi două episcopii sufragane (Arad şi Caransebeş), cu 31% din populația ortodoxă.

Cel dintâi ministru al Cultelor din Ungaria dualistă a fost tot Eötvös József. Acesta a rămas în continuare adeptul introducerii unei legislații care să le ofere confesiunilor din Ungaria deplina egalitate şi reciprocitate. Condiția introducerii acestei legislații era însă, potrivit lui Eötvös, asigurarea autonomiei tuturor confesiunilor, inclusiv a celei romano-catolice. Din moment ce aceasta din urmă era confesiunea cea mai însemnată, având şi calitatea de Biserică de Stat, Eötvös a considerat că egalitatea confesională nu putea fi realizată decât în condițiile în care catolicismul înceta să dețină privilegii, dobândind şi un statut de autonomie, ca şi confesiunile minoritare. Până atunci, Parlamentul nu ar fi avut dreptul decât să adopte o legislație tranzitorie[139].

Viziunea ministrului Eötvös cu privire la conceptul autonomiei bisericeşti a fost reflectată în proiectul legii privind organizarea Bisericilor Ortodoxe din Ungaria (aprobat ca AL 9/1868). Prin aceasta, nu doar că s-a aprobat separarea bisericească a românilor de sârbi, ci s-a reconfirmat încă odată autonomia lor deplină. Aceasta însemna practic că Guvernul maghiar: a) renunța la prerogativele sale politice privitoare la Bisericile Ortodoxe (cu excepția dreptului de superinspecție); b) ceda vechiul drept de decizie şi de legiferare bisericească unui organism autonom bisericesc – CNB; c) decidea ca acest CNB să fie alcătuit în proporție de 2/3 din laici şi să acționeze după toate procedurile parlamentare ale unui regim constituțional[140].

La fel ca şi în cazul Bisericilor Ortodoxe, acceptarea autonomiei Bisericii Catolice ar fi trebuit, potrivit lui Eötvös, să fie însoțită de o reformă internă a catolicismului ungar, astfel ca episcopii să accepte implicarea laicilor şi constituirea unor organe mixte de conducere bisericească. Doar în acest caz ar fi acceptat ministrul să retrocedeze Bisericii fondurile catolice. Deci, Eötvös dorea cu orice preț să evite ca imensele fonduri, în valoare de 23,6 milioane fl., şi latifundii (288.887 jug. cat.)[141] să fie administrate exclusiv de episcopi, fără un control public din partea laicatului catolic.

Episcopii catolici, ca şi episcopii sârbi, de altfel, nu au fost dispuşi la acest sacrificiu (asumat, după cum se va vedea în cap. 1.4.2., de Şaguna încă din anul 1861-1862). Doar în Transilvania au reuşit laicii catolici să se impună şi să-l

---

[138] Enciclopedia *ASTRA*, III, p. 1156; Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche...*, p. 282-283.
[139] Péter, *op. cit.*, p. 81 şi 122, nota 10.
[140] Radici 1880, p. 30-31.
[141] Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche...*, p. 272; Schwicker, *Statistik des Königreiches Ungarn*, Stuttgart, 1877, p. 598. Potrivit lui Schwicker, acest fond religionar cuprindea şi averea Statusului catolic din Transilvania.

determine pe episcopul de Alba Iulia, Fogarassy Miklós, să convoace un *congres autonomist* în martie 1868 şi să accepte un statut de organizare a diecezei ardelene, aprobat în 1873 de noul ministru al Cultelor, Trefort.

În fiecare parohie urma să existe o adunare parohială, formată din toți membrii comunității, precum şi un consiliu parohial. Consiliul avea drept de dispunere asupra averii parohiale, a fundațiilor şi a şcolii, trebuind să dea socoteală pentru aceasta Adunării parohiale.

În cele 16 decanate exista câte o *Adunare protopopială*, pentru alegerea curatorului superior protopopesc, alegerea reprezentanților în Adunarea diecezană (clericii alegeau clerici, laicii reprezentanți laici), administrarea averilor bisericeşti, supravegherea şcolilor confesionale. Adunarea diecezană (de fapt *Adunarea Status*-ului catolic), prezidată de episcop, era formată din clericii aleşi de adunările protopopeşti, apoi zece membri ordinari ai Capitlului bisericesc, 6 asesori ai scaunului episcopesc (numiți de episcop), din cei 16 decani, din 4 profesori ai Gimnaziului confesional din Alba Iulia, din superiorii provinciali ai ordinelor religioase, directorul Institutului Terezian din Sibiu, precum şi din următorii reprezentanți laici: funcționarii supremi catolici (comiți supremi, procurori, primari ş.a.), cei 16 curatori supremi din protopopiate, 44 deputați laici, aleşi de adunările protopopeşti, 42 reprezentanți ai parohiilor mai mari, directorii gimnaziilor superioare catolice din dieceză, câte un alt reprezentant al fiecărui gimnaziu (inclusiv cele inferioare), doi reprezentanți ai fiscului, reprezentanți ai patronilor de biserici. Atribuțiile sale (exercitate în mod obligatoriu împreună cu episcopul) au fost: aprobarea bugetului diecezei, supravegherea instituțiilor de învățământ, reprezentarea Bisericii (episcopiei) înaintea Statului, rezolvarea diferendelor patronale, alegerea Consiliului Dirigent şi aprobarea deciziilor acestuia.

Consiliul Dirigent era organul administrativ şi executiv al diecezei. Prin urmare, ducea la îndeplinire hotărârile Statusului, exercita dreptul de patronat asupra fondului religionar (prin urmare propunea clericii care făceau parte din consiliul de administrație a acestui fond), administra averea diecezei şi fundațiile religioase. El era format dintr-un preşedinte laic, 12 membri laici, 12 membri clerici (aleşi pe o perioadă de 6 ani, odată la trei ani având loc o alegere a jumătate din membrii consiliului), precum şi un anumit număr de referenți. Episcopul avea dreptul de a participa oricând la şedințele acestuia.[142]

Cu o asemenea constituție „laicistă“, Episcopia catolică de Alba Iulia s-a deosebit de toate celelalte episcopii catolice, nu doar din Ungaria, ci din întreaga lume

> „De la norma generală a organizării Bisericii Catolice se abate în întreaga lume numai Biserica Romano-Catolică din Transilvania, care e organizată pe baze cu totul deosebite, *apropiate de cele ale Bisericii Ortodoxe*”[143].

[142] Fr. Teutsch, *Die kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens*, p. 39-41.
[143] O. Ghibu, *Viața...*, p. 87. Ghibu menționează Senatul Directorial (Senatul Directorial) format din 8 preoți și 16 mireni.

1.4. Etapele reformei constituţionale a mitropolitului Şaguna. Calea spre *Statutul Organic*

Începuturile reformei constituționale din Biserica Ortodoxă Română din interiorul arcului carpatic datează din timpul revoluției paşoptiste. Inițiativa nu a aparținut lui Şaguna, ci ortodocşilor din singura Eparhie cu administrație românească din Mitropolia ortodoxă de Carloviț, anume Arad. Şaguna însă nu a fost străin de aceste inițiative, formându-se, ca ierarh ortodox în această Mitropolie. De aceea, a preluat aceste inițiative, s-a pus în fruntea lor şi a putut astfel realiza, în cele din urmă, singura reformă constituțională dintr-o Biserică episcopală a epocii sale.

De fapt, până la realizarea acestei reforme constituționale a trebuit parcurs un drum lung, care a durat aproximativ două decenii. Iar centrul acestei reforme constituționale a fost mutat de la Arad la Sibiu, sediul Episcopiei ortodoxe din Transilvania. Aici nevoia unei reforme era mai acută decât oriunde, fiindcă doar printr-o reformă radicală putea fi salvată viața bisericească din cea mai dezavantajată episcopie ortodoxă a monarhiei.

Eparhia ortodoxă a Ardealului a fost condusă între 1761-66 şi 1771-73, de doi administratori episcopeşti (Dionisie Novacovici şi Sofronie Chirilovici), numiți de Maria Terezia, apoi restaurată de Iosif II, în 1784 şi subordonată în cele spirituale Mitropoliei de Carloviț. Dat fiind faptul că în Principatul Transilvaniei Ortodoxia constituia doar o confesiune tolerată, ea nu a beneficiat de nici un ajutor din partea autorităților. Legislația ardeleană a fost destul de clară în această privință:

> „Adepților Bisericii greco-orientale le este asigurat, ce-i drept, liberul exercițiu al credinței în întreaga țară (Principatul Transilvaniei – n.n.); ei au un episcop propriu, numit de principele țării, iar acest episcop exercită puterea supremă în probleme religioase, cu respectarea dreptului de supremă inspecție a principelui. Ei nu pot avea însă nici o pretenție legală asupra funcțiilor publice, clericii şi proprietățile lor biserriceşti nu dețin prerogative nobiliare ; ei înşişi (credincioşii – n.n.) trebuie să-şi întrețină, din propriile contribuții, preoții, bisericile şi cultul, fără a primi nici un sprijin din partea Statului şi a celorlalte confesiuni religioase”[144].

Singura avere a Episcopiei ortodoxe, alături de diferitele lăcaşuri de cult şi eventualele țarini, l-a constituit *Fondul sidoxial*, în care erau cumulate impozitele pe care trebuia să le plătească fiecare familie ortodoxă. Cuantumul acestui impozit a fost inițial de doar 2 cruceri, apoi 2,5, sumă deosebit de mică (valoarea a doi pui de găină). Din Fondul sidoxial a fost plătit salariul de 4000 fl. ai episcopului, salariul vicarului (400 fl), salariul directorului şcolilor ortodoxe (400 fl.) şi apoi după 1790 a opt şcoli româneşti (ulterior, numărul s-a ridicat la 14!). Preoții şi învățătorii şcolilor confesionale au fost plătiți mai mult sau mai puțin de comunități, nu din Fondul

---

[144] J. H. Benigni v. Mildenberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstentums Siebenbürgen*, Thierry`s Buchhandlung, vol. II, Sibiu, 1837, p. 50-51.

sidoxial (care, datorită cumulării de restanțe în colectarea taxei sidoxiale, nu a putut asigura nici măcar plata salariului episcopului, drept care a existat şi sedisvacanța dintre anii 1796-1810). Abia episcopul Vasile Moga a reuşit să mai îmbunătățească situația financiară, instituind, alături de Fondul Sidoxial, încă două fonduri: cel Seminarial (pentru înființarea Seminariului) şi cel aşa-zis *de 30.000 fl.* După moartea sa, s-a adăugat *Fondul mogaian*, averea totală a episcopiei ortodoxe ardelene fiind, în fonduri şi obligațiuni de stat (toate administrate de Guberniu), de doar cca. 90.000 fl.[145]. Spre comparație, Fondul religionar al episcopiei Bucovinei avea în anul 1841, pe lângă domeniile funciare, suma de aproape 4 mil. fl. în hârtii de valoare la diferitele bănci austriece[146].

Am arătat în capitolele anterioare ale acestei lucrări ideile care au hrănit mişcarea de reformă bisericească din mediul catolic şi protestant: aducerea Bisericii în starea de a se putea descurca singură, fără ajutorul Statului, neutralizând astfel indiferentismul religios care punea stăpânire pe mințile şi sufletul europenilor. Pentru Ortodoxia ardeleană, Statul nu a „beneficiat" şi nu a pus în aplicare aşa-zisul *ius advocatiae*. Dimpotrivă, creştinii ortodocşi ardeleni nu doar că au fost lăsați în voia sorții, dar au şi fost împiedicați să se dezvolte. Au fost supuşi unei adevărate toleranțe în sens negativ. Aşadar, în Ortodoxia transilvană, problema a fost mult mai stringentă decât în orice altă Biserică episcopală din Europa: Ortodoxia ardelenească nu trebuia doar să învețe să se descurce singură (după ce ar fi rămas, chipurile, fără sprijinul statului), ci putea (şi trebuia deopotrivă), în sfârşit, să învețe să meargă şi să se dezvolte liberă, după ce decenii de-a rândul avusese menirea de a acoperi, prin existența ei instituțională, prozelitismul confesiunii greco-catolice. Patenta imperială din 6 noiembrie 1762, care a constituit norma existențială a episcopiei ortodoxe, specifica foarte clar:

> „Fiindcă în Transilvania după constituția țării sunt numai patru religiuni recunoscute, şi religiunii romano-catolice aparțin în virtutea legilor din 1744 şi uniții de ritul grecesc, pe când clerul neunit este numai tolerat, episcopul neunit să nu se opună propagării religiunii catolice, nici să nu cuteze a îndemna, pe față ori în ascuns, pe uniți, ca să se lapede de unire, nici să facă el ori credincioşii săi ceva în contra celorlalte religiuni recepte"[147].

Potrivit recensământului realizat de Buccow în anul 1761, în Transilvania locuiau 128.653 de familii ortodoxe (păstorite de 1365 de preoți) şi 25.223 familii unite (păstorite de 2250 de preoți). Deci, uniții constituiau aprox. 16,39% din populația românească a Transilvaniei[148]. Totuşi, confesiunea greco-catolică s-a putut consolida, episcopii de la Blaj au putut realiza „mari asalturi misionare", iar

---

[145] *Gazeta de Transilvania*, Braşov, 1846, nr. 23, p. 90-91.

[146] *Promemoria zur Bukowiner Landespetition vom Jahre 1848 in Betreff der provinciellen Stellung der Bukowina. Von der Landes-Deputation*, Viena, 1849, p. 17.

[147] Patenta a fost tipărită în original şi în traducere românească de A. Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1902, p. 244-249.

[148] Virgil Ciobanu, *Statistica românilor din Ardeal, făcută de administrația austriacă la anul 1760-1762*, Cluj, 1926, p. 9.

episcopii ortodocşi au fost împiedicați să se opună prozelitismului unit. Drept urmare, în anul 1851 existau în Transilvania 648.410 uniți şi 638.017 ortodocşi (deci uniții reprezentau deja 50,4% din populația românească[149]).

Dată fiind această situație, Ortodoxia ardelenească a avut nevoie de un adevărat miracol pentru a nu se diminua şi mai mult. Reforma constituțională, realizată prin implicarea laicilor în viața bisericească, nu a constituit un moft al unui ierarh cu vederi reformiste, ci, dimpotrivă, o necesitate stringentă, parte a unei lupte pentru supraviețuire. Din fericire, românii ortodocşi, aflați până atunci la marginea societății ardelene, au avut şansa providențială de a fi cârmuiți de cel mai mare ierarh al lor, episcopul, iar mai târziu, mitropolitul Andrei baron de Şaguna. Înzestrat cu remarcabile calități politice şi diplomatice, Saguna a ştiut să-şi conducă păstoriții de la stadiul unei plebe fără drepturi constituționale la cea a unei națiuni moderne, cu deplină conştiință de sine.

Calea spre desăvârşirea reformei constituționale a Bisericii ardeleneşti a fost lungă, în condițiile traversării a patru sisteme politice distincte. În funcție de acestea, şi atitudinea lui Şaguna a fost diferită. Cele patru regimuri politice trăite de Şaguna, ca ierarh al ardelenilor ortodocşi, au fost: revoluția şi scurta perioadă liberală (1848-51); regimul neoabsolutist (1851-1860), liberal-constituțional (1861-67) şi dualist (după 1867). În primele trei epoci, Transilvania a constituit o „țară a Coroanei habsburgice”, distinctă, un stat cvasi-independent în monarhia (federativă) austriacă. În cea de-a patra epocă, Transilvania a făcut parte integrantă din Ungaria.

Dată fiind această evoluție instituțională şi constituțională, Şaguna a urmărit cu consecvență un plan de revigorare a Ortodoxiei ardelene. Planul a vizat mai multe direcții:

a) obținerea autonomiei şcolare şi crearea unei rețele dense de şcoli confesionale;
b) dezvoltarea învățământului pedagogic şi teologic
c) obținerea autonomiei confesionale, în special sub aspect financiar, anume a dreptului de a prelua de la guvern administrarea fondurilor bisericeşti şi de a crea alte fonduri noi;
d) dobândirea autonomiei bisericeşti şi în ceea ce priveşte dreptul de a legifera propriul statut bisericesc şi de a crea organe de conducere bisericeşti care să lucreze independent de autoritățile guvernamentale;
e) obținerea egalității cu celelalte confesiuni, astfel ca şi Biserica Ortodoxă din Transilvania să dobândească sprijin material de la bugetul de stat;
f) înființarea unei mitropolii proprii, pentru românii din monarhia austriacă.

[149] Din ansamblul populației Principatului transilvan, uniții reprezentau 31,4%, ortodocşii 31,0%, reformații 14,3%, romano-catolicii 10,7%, luteranii 9,7%, unitarienii 2,2% şi evreii 0,7%.(E. A. Bielz, *Handsbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, Sibviu, 1857, p. 162, reprint în „Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens. Ergänzungsreihe zum Siebenbürgischen Archiv“, vol. 19, 1996).

Toate aceste țeluri ale lui Andrei Şaguna au putut fi înfăptuite cu succes, îndeosebi datorită faptului că Şaguna a conlucrat strâns cu laicii. După modelul teologilor reformişti catolici, a organizat trei sinoade mixte, în 1850, 1860 şi 1864, în care a dezbătut problemele stringente ale eparhiei sale. A reuşit să atragă interesul laicilor pentru interesul Bisericii şi i-a instituit într-o proporție majoritară în epitropii.

În al doilea rând, reuşitele lui Şaguna s-au datorat remarcabilelor sale calități politice şi diplomatice. În timpul deceniului neoabsolutist, Şaguna s-a comportat pur şi simplu ca ierarhul unei Biserici care se bucura de deplină autonomie. Astfel, nu s-a sfiit să pună înaintea faptului împlinit însăşi conducerea din Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice de la Viena. Nu s-a temut, deoarece a ştiut să mențină legături cordiale cu familia imperială. Primele legături ale lui Şaguna cu această familie au fost înfiripate în primăvara anului 1849, în timpul unei audiențe. Atunci a intrat în grațiile monarhului. Şaguna poate fi considerat cel dintâi român care s-a bucurat de înaltul respect al suveranului habsburgic[150], cel dintâi român care a avut acces liber în cabinetul imperial[151] şi care a reuşit astfel să atragă atenția monarhului asupra importanței pentru Dinastie a românilor din Transilvania şi Ungaria. În întregul deceniu neoabsolutist, Şaguna a fost printre puținii invitați permanenți (alături, de exemplu, de comandantul militar din Transilvania), la consfătuirile politice ale guvernatorului din Sibiu. Cinstirea lui Şaguna a fost cu atât mai mare, cu cât la aceste consfătuiri nu erau invitați şi saşii...

Poziția privilegiată pe care a deținut-o marele ierarh la Curtea imperială se poate constata şi din faptul că Mitropolia românească din Transilvania şi Ungaria a fost reînființată printr-un decret autograf al monarhului la 24 decembrie 1864, zi care era nu doar Ajunul Crăciunului, ci şi ziua de naştere a împărătesei Elisabeta – Sissi (24 decembrie 1837-29 august 1898). Aşadar, într-o asemenea zi de sărbătoare religioasă şi familială, suveranul unuia dintre cele mai mari imperii europene, având toate motivele să petreacă ceasuri de linişte alături de familie, s-a gândit totuşi, datorită prețuirii pe care o purta marelui ierarh român, să repună în drepturi vechea organizare mitropolitană a ortodocşilor ardeleni, şi nu oricum (prin semnarea unui document redactat de cancelarie, aşa cum se întâmpla de obicei), ci tocmai printr-un rescript ad-hoc, scris cu propria sa mână.

---

[150] Primul biograf al său, Nicolae Popea, scria: „În scutul monarhului, îndemnat cum se vede de calitățile cele excelente şi de meritele cele strălucite ale lui Şaguna pentru tron, patrie, națiune, Biserică, şcoală etc., devenise cel mai mare binevoitoriu al lui, încât grației împărăteşti avu de a mulțumi el rezultatul cel bun al celor mai multe şi mărețe lucruri, ce le săvârşi pentru Națiune şi Biserică. Văzurăm la toate ocaziunile, şi acum chiar mai de curând, la venirea suveranului nostru la Sibiu în 1876, atât timp de la moartea lui, cum Maiestatea Sa se interesa de dânsul. Se poate zice, că nici un român înainte şi după el până astăzi, încât cunoaştem trecutul, nu se bucura de atâta grație împărătească şi nu ajunse la demnități aşa de înalte de stat, ca mitropolitul Şaguna!" (N. Popea, *Vechea Metropolie ortodosă româna a Transilvaniei, suprimarea şi restaurarea ei,* Sibiu, 1879, p. 337).

[151] Încă din anul 1850 a fost decorat de Francisc Iosif cu ordinul leopoldin în grad de comandor; doi ani mai târziu i s-a conferit baronatul şi a fost denumit „consiliar intim actual de stat al maiestății Sale". În anul 1864 a fost decorat cu Ordinul Coroanei de fier, clasa I, trei ani mai târziu cu Ordinul leopoldin Crucea cea mare. A fost numit membru în Senatul imperial înmulțit din anul 1860, iar apoi, până la dualism, membru pe viață în Senatul imperial din Viena (*Ibidem,* p. 336, a se vedea şi *Memoriile Arhiepiscopului şi Mitropolitului Andrei Şaguna din anii 1846-1871*, Sibiu, 1873, p. 58).

Legăturile importante ale marelui Şaguna nu s-au oprit însă la Curtea imperială. Cu schimbarea vremurilor, adică după instaurarea dualismului austro-ungar, Şaguna a reuşit să aplice tradiția autonomiilor confesionale şi Bisericii Ortodoxe ardelene. În urma legăturilor sale de prietenie cu fostul său coleg de gimnaziu şi facultate, Eötvös József, devenit ministru al Cultelor şi Instrucțiunii Publice din primul Guvern maghiar al epocii dualiste, a reuşit „inarticularea" (recunoaşterea legală) a Mitropoliei sale în sistemul legislativ al Regatului ungar. Şi tot datorită acestei prietenii cu ministrul, Şaguna a reuşit să obțină aprobarea rapidă a *Statutului Organic*, în urma căruia, BOR din Transilvania şi Ungaria a dobândit cel mai mare grad de autonomie pe care a avut-o vreuna dintre confesiunile din Ungaria dualistă. Spre deosebire de români, sârbii au tărăgănat înaintarea către Guvernul maghiar a statutului lor de organizare, iar rezultatul a fost pierderea în cele din urmă a autonomiei lor bisericeşti.

În continuare voi prezenta principalele etape ale reformei constituționale şaguniene.

1.4.1. Mişcarea naţional-bisericească paşoptistă a românilor din Ungaria Sinoadele de la Chişineu-Criş şi Arad (1949-50)

În ultimele două decenii dinainte de izbucnirea revoluției din 1848, mişcarea confesională ortodoxă din Regatul Ungariei s-a transformat într-o măsură tot mai mare într-o mişcare democrată modernă, dar şi național-sârbească. Desigur că inițiatorii acestei schimbări au fost tot clericii. De exemplu, la sârbi, arhimandritul de la mănăstirea Šišatovac, iar mai târziu episcopul de Karlovac, Lukjian Mušicki (1777-1837), a introdus termenul de sârb şi pentru ortodocşii din Banatul Croației, militând pentru o apropiere de Belgrad. Mai târziu, conducătorul mişcării naționale sârbeşti a devenit mitropolitul de Carloviț, Iosif Raiacici. Acesta s-a opus cu destul succes tuturor încercărilor guvernanților maghiari, din anii premergători revoluției, de a controla administrarea fondului național şi a fondului clerical ortodox, pentru a favoriza maghiarizarea sârbilor şi prin intermediul mănăstirilor şi a seminariilor clericale[152]. Românii nu puteau rămâne nepăsători, astfel că paralel cu mişcarea națională sârbească s-a dezvoltat şi cea românească, a cărei principală revendicare era tocmai înființarea unei Bisericii Ortodoxe Române autonome[153].

Revoluția de la 1848 a constituit prilejul potrivit pentru sârbi de a-şi formula cererile naționale şi bisericeşti. Conştienți de vechile privilegii ilirice, sârbii au înaintat revendicări de o vehemență rar întâlnită la celelalte naționalități din Ungaria, fiind în contradicție totală cu integritatea teritorială şi administrativă a Ungariei, în special prin cererea de a se crea o Voievodină sârbească[154]. Totodată, membrii Adunării Naționale sârbeşti din luna mai 1848 au cerut egalitatea juridică a Bisericii Ortodoxe cu celelalte confesiuni din Ungaria (cu alte cuvinte, includerea şi a

---

[152] Emanuel Turczynski, *Orthodoxe und Unierte...*, p. 410-411.

[153] Despre luptele naționale ale românilor bănățeni de emancipare a lor de sub hegemonia ierarhiei sârbeşti, a se vedea şi Nicolae Bocşan, Ladislau Gyémánt, *Aspecte ale luptei culturale şi politice a românilor bănățeni din prima jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Banatica", II, Reşița, 1973, p. 345-362.

[154] Ludwig von Gogolák, *Die Nationalitätengesetze…*, p. 1244.

Bisericii Ortodoxe în rândurile confesiunilor recepte), garantarea dreptului de a folosi propria limbă bisericească (bineînțeles, cea sârbă), apoi numirea canonică a episcopilor în scaunele vacante, garantarea dreptului de proprietate asupra averilor bisericeşti, retrocedarea celor confiscate, apărarea prin lege împotriva prozelitismului greco-catolic, administrația independentă a şcolilor confesionale ortodoxe şi acceptarea convocării anuale a unui Congres Național Bisericesc. Pentru a da o mare importanță revendicărilor politice sârbeşti, Mitropolia de la Carloviț a fost ridicată la rang de Patriarhie. Această din urmă decizie a fost recunoscută de Curtea de la Viena printr-un manifest special, emis la 3/15 decembrie 1848, cel dintâi patriarh fiind, desigur, Iosif Raiacici. Acesta s-a considerat şi conducător politic al națiunii confesionale - sârbeşti, astfel că cea de-a doua Adunare Națională sârbească (din 25 septembrie 1848, de la Carloviț) a fost condusă de Raiacici, voievodul numit de Curte (Stefan Šupljikac) trebuind să se supună autorității patriarhului[155].

Apoi, tot sârbii, au prezentat Dietei maghiare de la Bratislava o *Adresă,* cuprinzând 17 puncte, în care revendicau autonomie teritorială şi confesională pentru sârbi. Faptul i-a nemulțumit profund pe ortodocşii români, deoarece teritoriul declarat ca fiind sârbesc autonom cuprindea mare parte din Banatul românesc. Drept urmare, tinerii români din Pesta au întocmit un *Apel către români,* în care cereau episcopi proprii români, separația de Mitropolia sârbă şi împărțirea Fondului Național Bisericesc.

Mitropolitul Raiacici a convocat Congresul Național Bisericesc la 27 mai 1848, la Carloviț, chemându-i şi pe românii ortodocşi. În numele românilor bihoreni, Ioan Dragoş a refuzat să participe, motivând că pe ordinea de zi a CNB se aflau probleme de ordin politic, nu bisericesc.

Pus în fața pretențiilor sârbeşti, Guvernul maghiar a fost mult mai dispus să sprijine revendicările româneşti. Drept aceea, a fost de acord cu inițiativa lui Emanoil Gojdu de a se organiza o conferință românească la Arad, la 12/24 aprilie 1848. Aici, Ioan Arcoşi şi Vincențiu Babeş au propus organizarea unei Adunări la Pesta. Aceasta a şi avut lor, între 3/15-9/21 mai 1848. Principala revendicare a vizat separarea celor trei episcopii româneşti din cadrul Mitropoliei de Carloviț (anume Arad, Vârşeț-Caransebeş şi Timişoara) şi formarea, împreună cu Episcopia de la Sibiu, a unei Mitropolii româneşti (de fapt reînființarea vechii Mitropolii de Alba-Iulia, dinainte de *unirea cu Roma*). Mitropolitul şi episcopii urmau să fie aleşi de sinoade mixte, alcătuite din deputați din cler şi mireni. Totodată, aceste sinoade mixte ar fi urmat să se întrunească anual.

După anunțarea acestui program, reprezentanții români au organizat o adunare la Pesta, la 21 mai 1848. Au participat 39 de deputați din comitatele bănățene, în frunte aflându-se Emanoil Gojdu. Ei au redactat *Petiția neamului românesc din Ungaria şi Banat*[156], în care cereau de la Guvernul maghiar paşoptist:

> „1) un Guvern bisericesc, cu totul neatârnat de Patriarhul sârbesc, *ales* de români, care să conducă afacerile *mitropoliei* până la convocarea *congresului*

[155] Emanuel Turczynski, *Orthodoxe und Unierte...,* p. 428-429.
[156] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918),* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 106-107.

> chemat să alcătuiască legea de organizare definitivă. Acest guvern ar avea în fruntea sa un locțiitor de mitropolit cu doi secretari, unul cleric şi celălalt laic; 2) *Sinod* bisericesc independent cu deputați de naționalitate română"[157].

După cum se poate constata, aceste cereri se potriveau cu ideile laicilor catolici privind autonomia bisericească. Drept urmare, ministrul Eötvös a aprobat desfăşurarea Congresului, la Timişoara, pentru data de 15 iunie 1848. Ulterior, tot guvernanții maghiari au suspendat Congresul, pentru a opri radicalizarea mişcărilor naționale româneşti şi sârbeşti (mitropolitul Raiacici refuza să convoace Congresul, deoarece sârbii nu fuseseră invitați). Totuşi, o parte dintre români s-au adunat la Timişoara în 25 iunie 1848, când au reiterat cererile de la Pesta[158].

Guvernul revoluționar kossuthist, influențat de deputații români din Parlamentul ungar, Eftimie Murgu, Ioan Dragoş şi Teodor Şerb, a recunoscut necesitatea separării bisericeşti a ortodocşilor români de cei sârbi, dar a declarat că această separare avea nevoie de timp mai îndelungat, afirmație care i-a nemulțumit pe români şi i-a distanțat de revoluționarii maghiari. Românii bănățeni au fost chiar tentați să adopte o atitudine pro-habsburgică, cu țelul de a se realiza o unitate a tuturor românilor ortodocşi din monarhie, ceea ce însemna apropierea de Comitetul Național din Transilvania.

Sinodul de la Chişineu-Criş (martie 1849)

Însă Constituția octroiată, emisă de împăratul Francisc Iosif la 4 martie 1849, a împlinit doleanțele naționale sale sârbilor, stipulând crearea Voivodinei sârbeşti (cu Banatul timişan). Drept urmare, românii bănățeni s-au apropiat din nou de maghiari. Apropierea a fost reciprocă, Guvernul kossuthist dându-şi acordul pentru organizarea unui Sinod românesc la Chişinău-Criş; totodată, a acceptat să acorde Congruă şi preoților loiali Guvernului revoluționar (salariile acestora au fost completate până la suma de 300 fl.). În acest context politic, episcopul Gherasim Raț a reuşit să obțină aprobarea Ministerului Cultelor pentru înființarea unui Seminar teologic pentru românii ortodocşi.

Însă Raț nu se bucura de o faimă prea bună din partea nici unei părți. Adept a politicii naționale româneşti, a întrerupt orice legătură cu Raiacici după numirea acestuia ca patriarh. Față de conducerea revoluționară a Ungariei a adoptat o poziție neutră-ambiguă. Însă ce e mai important, față de reformele interne bisericeşti, dorite de laicatul ortodox român, implicat în mişcarea națională, a adoptat o poziție refractară, mai ales că păstoriții săi nu îi erau deloc favorabili, după cum s-a exprimat şi asesorul consistorial Ioan Pap:

> „precum clerul, aşa şi tot poporul e foarte disgustat de către dânsul, mai ales *pentru purtarea sa, cu care peste toată revoluția s-au arătat în favorul rebelilor,* punându-se mai întâi în privința subsistenței la tractat cu Guvernul maghiar, după ce i s-a rezolvat prin acela plată de 4000 florini convenționali

[157] I. Mateiu, *Contribuțiuni la Istoria dreptului bisericesc,* Bucureşti, 1922, p. 106-107.
[158] Nicolae Bocşan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chişinău-Criş,*, p. 364.

> pe an, şi încă sub sinod remunerându-se cu 3000 florini conv. au cerut a i se da vicar episcopesc…”[159].

Din aceste motive, Guvernul kossuthist a decis pensionarea lui Raţ şi numirea unui vicar. L-a însărcinat cu ducerea la îndeplinire a acestui plan pe Ioan Dragoş, numit comisar guvernamental la Sinod[160]. La 16 martie 1849, episcopul Gherasim Raţ a anunţat că îşi va da demisia din funcţia de episcop, dar că va convoca personal Sinodul eparhial, pentru a fi respectată procedura canonică.

În şedinţa inaugurală, comisarul guvernamental Dragoş a anunţat că avea misiunea de a lua în dezbatere cererea episcopului Raţ privitor la salariile preoţilor. A doua zi, episcopul Raţ şi-a anunţat retragerea, pe motiv de boală, cerând sinodalilor să aleagă un vicar dintre protopopi[161]. Împotriva dorinţei episcopului Raţ (care l-ar fi vrut în funcţia de vicar pe Teodor Popovici), deputaţii sinodali l-au ales pe Ioan Chirilescu. Supărat, fostul episcop a părăsit sinodul.

Pe de altă parte, deşi bucuroşi că Guvernul acceptase întrunirea Sinodului, deputaţii acestuia nu au fost încântaţi de participarea unui comisar guvernamental. Drept urmare, au declarat că pe viitor nu vor mai accepta o asemenea ingerinţă, cerând aplicarea neîntârziată a principului autonomiei bisericeşti (adică intrarea imediată în vigoare a hotărârilor sinodale, fără nici o prealabilă acceptare de către Guvern)[162].

La Sinodul de la Chişineu Criş au participat 50 de reprezentanţi clerici şi mireni (printre aceştia şi cei care participaseră la adunarea de la Timişoara). Pe ordinea de zi a lucrărilor nu s-a aflat despărţirea ierarhică de sârbi, întrucât nu era în interesul conducerii maghiare, ci organizarea internă a vieţii bisericeşti, pentru a înlătura abuzurile realizate de episcopul Raţ:

> „zisul sinod în care era reprezentată eparhia prin 50 de individuri clericali şi mireneşti, văzând că are prilej încâtva a pune piedică abuzurilor celor nespuse ce intrase în Biserică, prin administraţia cea necumpătată de sub episcopia d-lui Gherasim Raţ, nici nu s-au atins de alt obiect, decât carele strâns s-au ţinut de organizarea cea din lăuntrul Bisericii”[163].

Prin urmare, acest sinod a adoptat o „vremelnică orânduială” a eparhiei: *Regulamentul asupra Sinodului şi Consistoriului eparhial*.

---

[159] Gh. Liţiu, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850,* Arad, 1947, p. 20-21. Din ultimele cercetări ale Pr. Pavel Vesa de la Arad, se pare că situaţia a fost mai complexă (P. Vesa, *Dieceza Aradului în perioada episcopului Gheorghe Raţ (1835-1850). Studii şi documente*, în curs de apariţie la Presa Universitară Clujeană).

[160] Nicolae Bocşan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chişinău-Criş,*, p. 367. Pavel Vesa, *Episcopii Aradului (1706-2006),* Arad, 2007, p. 116-121.

[161] Puşcariu, *Colecţiunea actelor,* p. 33.

[162] Nicolae Bocşan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chişinău-Criş,* în „Revoluţia de la 1848-1849 în Europa centrală. Perspectivă istorică şi istoriografică, (coordonatori: Camil Mureşan, Nicolae Bocşan, Ioan Bolovan), Cluj-Napoca, 2000, p. 368.

[163] Gh. Liţiu, *Românii arădani…,* p. 21.

> „Veritabilă constituție bisericească, această *Orânduială* aduce un suflu liberal şi democratic în Biserică, anticipând opera şaguniană. Prin prevederile ei, transforma Biserica arădeană într-o biserică sinodală la toate nivelurile”[164].

Analizând acest regulament, se poate observa că a cuprins în mare parte principiile *Statutului Organic* şagunian, dar şi doleanțele adepților mişcării de reformă catolică din Germania şi Ungaria.

Astfel, mai întâi, chiar din primul paragraf, a fost menționat faptul că noua constituție era redactată „potrivit cu spiritul vremii”.

Apoi, în art. I, despre **Sinodul Eparhiei Aradului**, se specifica faptul că acesta era considerat „adunarea preoțimii şi a poporului”, proporția fiind de 1/3 clerici şi 2/3 mireni. Reprezentanții preoților şi ai mirenilor urmau să fie aleşi separat, în cercuri electorale diferite (clericii prin vot direct al preoților, câte un deputat la 50 de parohii, iar mirenii prin reprezentanți ai parohiilor, câte un deputat mirean la 18.000 de suflete). Fiecare deputat urma să fie ales pentru un mandat de trei ani. Pe lângă aceşti deputați mireni, urmau să trimită câte un participant la sinod şi mănăstirea Hodoş, Institutul teologic şi pedagogic, directorul şcolilor primare. Episcopul era, de la sine înțeles, membru natural al Sinodului. (art. I, § 2).

Sinodul trebuia deschis de către episcop sau vicar. Urma apoi alegerea a doi preşedinți şi doi secretari sinodali, câte un cleric şi un laic (art. I, § 8). Prin urmare, episcopul nu deținea în virtutea dregătoriei sale arhiereşti funcția de preşedinte de drept al Sinodului; al doilea preşedinte putea fi chiar un mirean[165].

Sinodul avea rolul de „cârmuire şi supraveghere a tuturor afacerilor bisericeşti şi şcolare”, deci de *legiferare*. Apoi, în al doilea rând, Sinodul *alegea* pe episcop, vicar, preşedinții sinodali, arhimandrit, diferiți funcționari bisericeşti, protopopi, asesorii Consistoriului şi directorul şcolar (art. II, § 2). După alegere, sinodul avea obligația de a-i prezenta pe cei aleşi guvernului spre întărire (art. III, § 6). De asemenea era autoritatea supremă *judecătorească* (art. II, § 5).

Constituția bisericească de la Chişineu-Criş a stabilit existența a **două Consistorii**, la Arad şi la Oradea, formate din episcop sau vicar (ca preşedinte), câte şase membri, din care doi clerici de mir, apoi un notar şi un fiscal (jurist), care era totodată şi contabil. Notarul şi fiscalul dețineau doar dreptul de vot consultativ (art. I, § 1). Cele două Consistorii urmau să țină şedințe lunar.

Consistoriul deținea rol de „judecătorie bisericească, care hotărăşte asupra chestiunilor sacramentale, bisericeşti şi religioase” (art. II, § 2)[166]. Instanța de apel era acceptat Ministerul de Culte, însă doar în mod provizoriu, până la înființarea Mitropoliei (art. II, § 16). Consistoriul putea să suspende din funcție pe orice funcționar bisericesc. Tot Consistoriul era acela care avea în grijă şi ocuparea posturilor vacante de parohi. Parohienii aveau dreptul de a alege trei candidați; aceştia erau apoi examinați şi numirea se făcea de către Consistoriu (art. II, § 12).

---

[164] Nicolae Bocşan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chişinău-Criş*, p. 368.
[165] I. Mateiu, *Contribuțiuni…*, p. 108.
[166] *Ibidem*, p. 109.

> „Episcopul e dator să hirotonească fără întârziere în termen de 14 zile pe candidații aleşi de Sinod ori luați în protocol spre acelaşi scop de către Consistor. Se înțelege de la sine, că cei hirotoniți fără ordinul Sinodului sau al Consistoriului nu vor putea dobândi posturile pentru care au fost hirotoniți. Iar dacă episcopul ar hirotoni pe cineva fără ordinul amintit, ori nu şi-ar îndeplini datorințele arhiereşti în paguba preoțimii, Consistoriul este în drept şi dator să prezinte sinodului referat însoțit de actele necesare şi totodată pentru mai multă siguranță să pună sub sechestru salariul episcopului (art. II, § 7)”[167].

Potrivit istoricului Matei, această prevedere a constituit

> „confiscarea totală a puterii arhiereşti şi răsturnarea desăvârşită a principiului ierarhic ca temelie a constituțiunii bisericeşti”[168].

Iar istoricul Lițiu a considerat că aceste prevederi

> „de-a dreptul vătămătoare autorității episcopale, ne îndreptăţeşte să credem că acest sinod cel puțin nu a fost pe placul lui (episcopului, n.n.), cu toate ajutoarele în bani rezolvate de Dragoş de la Guvern pe seama clerului eparhial, în sumă de 117.600 florini. Retragerea episcopului de la cârmuirea eparhiei şi cererea de a i se da vicar temporar, pare numai un pretext, deoarece îndată după înăbuşirea revoluției, el cârmuieşte singur eparhia deşi sănătatea i se înrăutățeşte, tăindu-i firul vieții la numai un an după aceea”[169].

De altfel, episcopul Gherasim Raț a protestat împotriva acestei îngrădiri a rolului episcopului, precum şi împotriva includerii mirenilor în Consistoriu, şi în general împotriva măsurilor de democratizare a Bisericii. Deputații sinodali au ignorat însă protestul[170].

Acordarea autonomiei confesionale Bisericii Ortodoxe prin Legea Naţionalităţilor din 1849, de la Seghedin (AL 8/1849)

Noua Constituție bisericească emisă de Sinodul de la Chişineu-Criş, nu a fost aprobată de Guvernul maghiar kossuthist decât la 5 iulie 1849, deşi Consistoriile au aplicat-o chiar înainte de aprobarea ministerială. În vara anului 1849, autoritățile revoluționare maghiare au fost preocupate de întreaga Biserică Ortodoxă, nu doar de Eparhia Aradului. Cu siguranță însă că Sinodul de la Chişineu-Criş a influențat considerabil atitudinea Guvernului față de Ortodoxia din Ungaria.

Am menționat în capit. 1.3.4. dorința Guvernului kossuthist al Ungariei revoluționare de a convoca un Congres autonomist al Bisericii Catolice, anume la 20 august 1849. Acest congres nu s-a mai putut întruni, deoarece cu doar o săptămână înainte, trupele revoluționare au fost înfrânte la Şiria de către armata țaristă. Dat fiind faptul că Sinodul de la Arad a pus în aplicare doleanțele adepților autonomiştilor confesionali, Guvernul a trebuit să aibă în vedere nu numai Biserica Catolică, ci şi pe cea Ortodoxă. Desigur, preocuparea Guvernului pentru credincioşii ortodocşi nu a

---

[167] *Ibidem*, p. 296.
[168] *Ibidem*, p. 109.
[169] Gh. Lițiu, *Românii arădani…*, p. 18.
[170] Nicolae Bocşan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chişinău-Criş*,, p. 368.

avut la bază doar convingerile liberale ale membrilor săi, ci şi războiul civil din Ungaria, din anii 1848-1849. Ideologia națională maghiară a provocat şi reacția celorlalte naționalități, drept care Guvernul revoluționar maghiar s-a văzut izolat, atât pe plan intern, cât şi extern[171].

De aceea, acest Guvern revoluționar maghiar a emis proiectul unei Legi a naționalităților, pus în discuția Dietei de la Seghedin la 28 iulie 1849. Proiectul a preluat multe din prevederile unui document mai vechi, întocmit la 27 septembrie 1848 de *Comisia pentru unire* (din care a făcut parte, alături de guvernanți maghiari, şi o delegație română condusă de Şaguna).[172] La 14 iulie 1489, Nicolae Bălcescu a fost primit de Kossuth Lajos şi astfel a fost semnată înțelegerea româno-maghiară de la Seghedin. Aceasta cuprindea un *Proiect pentru pacificare* şi un tratat pentru constituirea unei legiuni româneşti. Guvernul maghiar s-a arătat de acord să ofere românilor dreptul de a se folosi limba română în comitatele majoritar româneşti şi în şcolile româneşti. De asemenea, a recunoscut independența Bisericii Ortodoxe Române. În schimb nu a renunțat la unirea Transilvaniei cu Ungaria (cauza esențială a ridicării revoluționare a românilor), motiv pentru care Avram Iancu şi-a exprimat regretul că împrejurările nu îngăduiau „restabilirea păcii”[173].

AL 8/1849 de la Seghedin a avut menirea de a „linişti naționalitățile”, oferindu-le posibilități pentru „libera dezvoltare”.[174] Ea a fost „prima lege în acest sens din Europa”.[175] Totuşi, numele de *Lege a naționalităților* nu corespundea conținutului ei, întrucât naționalitățile nu au primit autonomie. Ideile propagate de emigranții polonezi şi români, în special de Bălcescu, de transformare a Ungariei într-o „confederație” au fost respinse. Din acest motiv, istoricul maghiar din Berna, Révész László, considera că la Seghedin s-a votat de fapt „o *lege a limbilor*, cuprinzând, totodată, limitele maxime până la care era dispusă conducerea maghiară să meargă, şi aceasta într-o perioadă în care tuturor le era clar dezastrul iremediabil care se producea”. Legea stipula că limba oficială trebuia să fie în comitate şi în nivelele inferioare ale administrației limba majorității populației, însă toată corespondența cu autoritățile centrale trebuia să fie purtată în limba maghiară, singura oficială în administrația centrală de stat.[176]

---

[171] Ludwig von Gogolák, *Zum Problem de Assimilation...*, p. 13-14.

[172] Keith Hitchins, *Românii. 1744-1866*, Bucureşti, 1998, p. 326. Proiectul *Comisiei pentru unire* „acorda dreptul folosirii libere a limbii române în treburile săteşti, în Biserică şi în şcolile elementare şi secundare; prevedea numirea românilor în posturi publice, proporțional cu numărul lor. Din cauza deteriorării situației din Transilvania şi a relațiilor din ce în ce mai încordate dintre Curte şi Guvernul maghiar, proiectul nu a fost supus Dietei ungare până în mai 1849” (*Ibidem*, p. 318).

[173] Liviu Maior, *Încercări de împăciuire româno-ungare. Proiectul de „pacificare”. Sfârşitul Revoluției în Transilvania*, în „Istoria Românilor” (ediție a Academiei Române), vol. VII, Tom I („Constituirea României Moderne. 1821-1878” – coord. Dan Berindei), Bucureşti, 2003, p. 310-311. Avram Iancu a adăugat în scrisoarea trimisă lui Kossuth: „pentru a vă dovedi sentimentele noastre frățeşti, pe care le nutrim față de națiunea maghiară, am hotărât să rămânem neutri față de armata ungară în tot timpul acestor lupte (dintre unguri şi armata țaristă – n.n.), neatacând-o şi apărându-ne numai în cazul că am fi atacați” (*Ibidem*, p. 311). A se vedea Silviu Dragomir, *N. Bălcescu în Ardeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, 5, 1928-1930, p. 1-34.

[174] Ludwig von Gogolák, *Die Nationalitätengesetze…*, p. 1249.

[175] Liviu Maior, *Încercări de împăciuire...*, p. 311.

[176] Révész László, *Die verschiedenen Auffassungen...*,p. 226-227.

Însă cele mai importante prevederi ale AL 8/1849 sunt cele privind acordarea unui statut de autonomie confesională ortodocşilor sârbi şi români (§ 9, 10, 11 şi 12). Desigur, eforturile lui Şaguna din septembrie 1848 au fost decisive în acest sens. Biserica Ortodoxă a dobândit aceleaşi drepturi de care se bucurau catolicii şi protestanții. Conform istoricului slovac Ludwig von Gogolák, deputații maghiari de la Seghedin au introdus în Ungaria un sistem asemănător celui al *millet*-ului otoman. Clerul superior al Bisericii Ortodoxe a dobândit dreptul de reprezentare a popoarelor sârb şi român, şi anume prin adunări reprezentative, adică prin Sinoadele bisericeşti, care urmau să fie convocate anual şi care aveau drept de decizie în toate problemele etniilor respective (în special în chestiunile bisericeşti şi culturale). Astfel, legislativul maghiar a recunoscut identitatea dintre Biserica Ortodoxă şi popoarele sârb şi român, a recunoscut că, pentru acestea, Biserica Națională Ortodoxă deținea prioritate în fața Statului unitar maghiar. Aceste prevederi au fost, potrivit istoricului von Gogolák cele mai mari concesii pe care le-au putut face deputații maghiari. Deoarece, prin acceptarea existenței, pentru sârbi şi români, a unor foruri reprezentative paralele cu cele ale Statului „se atenta la însăşi ființa Statului național şi central maghiar”[177]. Aşadar, revoluționarii maghiari au recunoscut ceea ce generația anterioară, de la 1790-92, refuzase constant să accepte, anume existența în Ungaria a unei națiuni confesionale ortodoxe. În anul 1792, negând existența acestui „stat în stat” plurietnic, confesional iliric, deputații maghiari au cerut în mod expres desființarea Cancelariei aulice ilirice, înființată de Curte cu un an înainte, în locul vechii Deputațiuni aulice ilirice.[178] Ba mai mult, în 1849, împotriva oricăror aşteptări, Dieta de la Seghedin a răspuns pozitiv şi unei părți din revendicările celei mai radicale dintre adunările naționalităților din Ungaria, cea a sârbilor, întrunită la Carloviț, la 1-3 mai 1848. Recunoscând existența în Ungaria a națiunii confesionale ortodoxe, deputații maghiari din Dieta de la Seghedin nu au făcut altceva decât să accepte o stare *de facto* şi să-l înregistreze ca atare în dreptul de stat ungar.

Dieta de la Seghedin a făcut însă un pas mai departe. A ținut cont şi de procesul de segregare etnică existent în cadrul marii națiuni confesionale ortodoxe. Ținând seama de disputele etnice din cadrul națiunii confesionale ortodoxe din Ungaria, Dieta maghiară de la Seghedin a acordat românilor posibilitatea de a se desprinde de ierarhia sârbă şi de a-şi constitui propria organizare bisericească autonomă românească.[179]

Sinodul de la Arad, din 23 iulie/4 august 1850

Încă din 11 aprilie 1849, patriarhul Raiacici a adresat o scrisoare episcopilor români pentru a afla părerea acestora cu privire la separarea canonică de Carloviț. Apoi, la sfârşitul anului 1849, Raiacici a inițiat întrunirea unui Sinod al episcopilor ortodocşi din imperiu, la Viena. Ministerul Cultelor de la Viena a aprobat propunerea, întâlnirea fiind programată pentru 18 mai 1850.

---

[177]. Ludwig von Gogolák, *Die Nationalitätengesetze…*, p. 1250-1253.
[178] Wolfgang Kessler, *Stände und Herrschaft…*, p. 182.
[179] Ludwig von Gogolák, *Die Nationalitätengesetze…*, p. 1250-1253.

În aşteptarea acestui Sinod, episcopul Şaguna a întețit legăturile cu ceilalți doi ierarhi români, Gherasim Raț şi Eugeniu Hacman, pentru a prezenta o poziție comună, în sensul restaurării vechii mitropolii româneşti ortodoxe. Gherasim Raț a împărtăşit de la început dorința lui Şaguna de a se înființa o Mitropolie a tuturor românilor. Hacman a avut o poziție mai ambiguă; totuşi, până în 1850, a susținut înființarea Mitropoliei româneşti (după cum se va arăta în paginile următoare).

Pe de altă parte, Şaguna a propus înființarea unei delegații de laici ortodocşi români (câte trei din fiecare eparhie), care să susțină la Viena năzuințele naționale privind Mitropolia[180]. Aceste delegații trebuiau însă să primească împuternicire în acest sens de la clerul şi poporul din eparhii.

Folosindu-se de o conjunctură politică favorabilă, a obținut acordul Guvernului ardelean, de a organiza Sinodul eparhial la Sibiu pe data de 12/24 martie 1850, asupra căruia voi reveni în subcapitolul următor. La îndemnul lui Şaguna, şi episcopul Raț a inițiat măsuri pentru convocarea unui Sinod eparhial, alcătuit din reprezentanți ai clerului şi mirenilor şi a fixat ziua de **11/23 aprilie 1850**. Însă, spre deosebire de Şaguna, Raț nu a primit aprobarea guvernamentală[181]. Din acest motiv a fost nevoit să amâne Sinodul. Amânarea s-a prelungit până în 23 iulie /4 august 1850 şi s-a datorat în mare parte amestecului comisarului guvernamental Ioan Atzel. Acesta s-a împotrivit propunerii episcopului cu privire la modul de reprezentare a clerului şi a laicilor la Sinod. Episcopul Raț dorea să convoace 34 clerici (14 protopopi şi 20 preoți) şi 17 mireni, ceea ce comisarul Atzel nu a acceptat (a cerut ca preoții să nu fie convocați la Sinod[182]). Ulterior, nici o a doua propunere a episcopului (36 clerici şi 18 mireni) nu a fost acceptată de comisar, acesta propunând convocarea doar a 22 clerici şi 12 mireni. În această situație, episcopul Raț s-a adresat direct Ministerului de Interne din Ungaria. Rezultatul cererii a fost permisiunea acordată episcopului Raț de a convoca la Sinod 35 clerici şi 25 mireni.

Sinodul s-a deschis în 23 iulie/4 august 1850, prezenți fiind 26 de participanți, (17 clerici şi 9 mireni), alături de episcop şi de comisar[183]. Conform aprobării guvernamentale, Sinodul a dezbătut doar probleme organizatorice bisericeşti şi şcolare. Totuşi, a fost redactată o *Petiție către împărat*, în care se cerea „neatârnarea Bisericii româneşti şi garantarea ei prin lege, conform principiilor depuse în constituția din 4 martie 1849”, precum şi recunoaşterea caracterului *național* al Bisericii. De asemenea, la fel ca şi la Sinodului de la Sibiu, a fost cerută înlăturarea denumirii de Biserică „greco-neunită” şi înlocuirea cu termenul de „Biserică răsăriteană”.

---

[180] Pentru mai multe amănunte, N. Bocşan, I. Vasile Leb, Gabriel Gârdan, P. Vesa, B. Ivanov, *Andrei Şaguna. Corespondența I/1. Ediție introductivă şi note*, p. 111-112.

[181] Autoritățile s-au temut că organizarea sinodului cu un număr atât de mare de clerici şi mireni, activi în mişcarea de emancipare națională, ar fi putut da prilejul mai multor manifestații naționale (Pavel Vesa, *Episcopia Aradului…*, p. 120; Idem, *Episcopii Aradului...*, p. 121-129).

[182] Gh. Lițiu, *Românii arădani…*, p. 45-46.

[183] Atzel a susținut hotărârea ministerială, conform căreia numărul mirenilor trebuia să fie jumătate din numărul clericilor (*Ibidem*, p. 53-54).

Sinodul de la Arad a reluat discutarea constituției eparhiale. Spre marea bucurie a episcopului Raț, *Regulamentul* votat a prevăzut de la început reinstaurarea principiului ierarhic:

> „Sinodul diecezan este adunarea clerului şi a poporului *sub preşedinția episcopului* sau a vicarului episcopesc în treaba lucrurilor bisericeşti şi scolastice"[184].

Pe de altă parte, Sinodul din 1850 a renunțat la proporția de 2/3 laici şi 1/3 clerici, din anul 1849, susținând paritatea participării clerului şi laicilor (§ 2)[185]. **Sinodului** i-au fost atribuite puteri legislative, electorale, disciplinare şi de control, în privința administrației bisericeşti (inclusiv averea eparhiei), a organizării Consistoriilor, a instituțiilor de învățământ[186].

În ceea ce priveşte **Consistoriul,** s-a admis şi prezența a doi asesori laici, alături de patru clerici. Istoricul şi juristul Matei a considerat că în această privință a fost preluată organizarea bisericească sârbă[187].

În rest, Regulamentul din 1850 nu a prevăzut mari diferențe față de cel din 1849. În final, Sinodul a votat ca protocolul întreg, precum şi Regulamentul analizat, să fie prezentat de către episcop atât Conferinței episcopeşti de la Viena, precum şi împăratului, spre aprobare şi sancționare[188].

1.4.2. Obţinerea de către Şaguna a autonomiei şcolare şi financiare pentru Episcopia ardeleană

La 27 iulie 1848, Şaguna a avut la Pesta o consultare cu protopopii Iosif Ighian şi Nicolae Popovici, precum şi cu avocații Ioan Onițiu, Petru Dobra şi Dimitrie Moldovan, în scopul convocării unui sinod mixt. Au decis ca acesta sinod să se întrunească la Răşinari, la 19 septembrie 1848, urmând să participe 100 de membri, din care 44 protopopi şi 56 mireni. Potrivit istoricului Lupaş,

> „s-a aflat de bine ca locul adunării să fie liberalul sat regesc Răşinariu, până când Sinodul va hotărî altmintrelea (şi) s-a hotărât ca, nefiind fond, de unde să se plătească de astădată mădularii sinodului, să trăiască fieştecare din al său... Fiecare parohie (urma) să trimită la protopopul locului câte doi alegători, adică câți preoți actuali se află în vreun loc, de două ori câte atâția alegători să se trimită la protopopul unde adunați fiind aceştia cu toții, să aleagă unul, doi sau trei deputați (după mărimea protopopiatului) şi pe aleşii săi, dându-le mai întâi Sinodului, să îi trimită pe ziua numită la locul hotărât"[189].

Istoricul Ioan Lupaş a atras atenția asupra faptului că acest sistem de alegere a deputaților a fost prevăzut şi votat de *Statutul provizoriu* a lui Şaguna din anul 1860. Prin urmare, Şaguna a fost „dintru început un aderent convins al sinodalității

---

[184] *Ibidem*, Anexa IV, p. 315.
[185] *Ibidem*, p. 111.
[186] *Ibidem*, Anexa IV, p. 316.
[187] I. Mateiu, *Contribuțiuni…*, p. 111.
[188] *Ibidem*, p. 114.
[189] I. Lupaş, *Şaguna şi Eötvös*, Arad, 1913, p. 11.

în Biserica noastră”. La 27 iulie, Şaguna îl ruga pe prietenul său, ministrul Eötvös, să-i îngăduie să țină Sinodul la Sibiu, acolo unde era Consistoriul, Arhiva eparhiei, precum şi Comisariatul provincial[190]. Însă mişcările revoluționare ulterioare au zădărnicit planul lui Şaguna.

Sinodul de la Sibiu, din 12/24 martie 1850. Epitropia eparhială cu patru laici şi doi clerici

Ideea Sinodului eparhial din Ardeal a fost reluată de Şaguna în anul 1850, în vederea precizării poziției românilor la consfătuirea episcopală de la Viena. Având acceptul guvernatorului Wohlgemuth, Şaguna a convocat Sinodul eparhial în 12/24 martie 1850[191]. Ar fi dorit să participe tot 100 de membri, dar a trebuit să se rezume la convocarea a 25 de protopopi, doi profesori de teologie şi 30 mireni. La deschiderea Sinodului erau prezenți 44 deputați, între care şi Avram Iancu.

Pe ordinea de zi a Sinodului s-a aflat analizarea stării Bisericii ardelene, precum şi relația acesteia cu Statul. În privința acestei din urmă chestiuni, s-a cerut:

> „Pentru lucrurile dogmatice, pentru economia şi disciplina bisericească, pentru Tainele Bisericii, precum şi pentru toate lucrurile acelea care de aici purced, Biserica să fie înzestrată cu jurisdicția ei cuvenită; aşişderea şi modul judecătoriilor în cele bisericeşti şi de Taine ținătoare strâns să se păzească după canoanele Bisericii noastre Răsăritene, precum şi apelațiile să se facă după instituțiile canonice” (§ 9)[192].

A fost reluată cererea de a se restaura „Mitropolia cea veche din Ardeal, despre care mai pe larg s-au dovedit toate în *Promemoria* Preasfinției Sale, Domnului nostru Episcop Andrei la Viena în anul 1849 tipărită”. Apoi, s-a considerat că principiul eligibilității şi al participării mirenilor provenea din cuprinsul canoanelor bisericeşti. Bazat pe canonului 34 apostolic, Sinodul a cerut:

> „«episcopilor fieştecăruia neam (națiune) se cuvine a fi pe cel întâiu între dânşii», de unde urmează ca cel dintâi între episcopii români numai acela poate să fie mitropolitul românilor de legea răsăriteană din Austria, pe care episcopii români cu clerul şi poporul îl vor alege.
> Națiunea română din Austria a enunțat sărbătoreşte această a sa rugare, precum s-a făcut din particularele sale adunări, din petiția generală din 25 septembrie 1849, din Memorialul Deputațiunii naționale din 5 martie 1849 Înaltului Minister subşternut, din *Promemoria* Preasfinției Sale Domnului Episcop şi din

---

190 *Ibidem*, p. 11.

191 În memoriile sale, Şaguna scria: „Guvernatorul, cu prilejul unei convorbiri private, mi s-a descoperit cu neplăcere în contra Universității săseşti pentru ținerea ei îndelungată. Această expectorațiune a guvernatorului Wohlgemuth, mi-a dat mie anză (motiv) de a-i reflecta, că este indigitat a se face o demonstrațiune frumoasă în contra confluxului națiunii săseşti. Guvernatorul mă întrebă pe mine, că ce demonstrație frumoasă s-ar putea face? La care i-am răspuns: *Excelența Ta, să-mi dai voie a conchema un sinod bisericesc spre consultare asupra obiectelor noastre bisericeşti şi şcolare*. Guvernatorul numai decât s-a învoit în propunerea mea, şi eu am conchemat pe 12 Martie Sinodul eparhial, şi acolo am adus 23 deciziuni” (*Memoriile…*, p. 42).

192 *Actele Soboarelor Bisericii greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 şi 1860*, Sibiu, 1864, p. 37.

Memorialul din 12 (24 octombrie) 1849 aşternut Înaltului Minister, însă naţiunea n-a putut păşi la alegerea mitropolitului său pentru că românii austriaci de legea răsăriteană nu s-au putut aduna laolaltă spre înfiinţarea lucrului acesta; pentru aceea aceasta este cea mai fierbinte rugare a Soborului către Maiestatea Sa, ca fiind rugarea aceasta a credincioşilor săi sudiţi români de legea răsăriteană după dreptul canonic şi istoric, dreaptă şi temeinică, să se milostivească într-aceea a slobozi în Sobor, unde Eparhiile române să fie respectate prin trimişii săi preoţi şi mireni, care apoi să păşească la consolidarea Mitropoliei şi la alegerea Mitropolitului, a Episcopilor şi a celorlalţi dignitari bisericeşti” (§ 11)[193].

Deşi deputaţii au adus de la Viena *Proiectul de Constituţie bisericească*, redactat de August Treboniu Laurian, Şaguna nu l-a pus în discuţie, ci a precizat că:

„Constituirea Soborului diecezan după nişte principii corespunzătoare dorinţei Eparhiei şi spiritului timpului se amână până la restaurarea Mitropoliei, iar până atunci se va întocmi Eparhia noastră în privinţa celebrării Sinodului eparhial întocmai după Sf. Canoane ale Bisericii răsăritene” (§ 14)[194].

În schimb, a fost înfiinţată prima Epitropie eparhială permanentă, compusă din cler şi laici:

„Pentru administrarea fondurilor şi a oricărei averi eparhiale a aflat acest sinod de neapărată trebuinţă a se înfiinţa o Epitropie eparhială stătătoare dintr-un preşedinte, care totdeauna va fi episcopul şi din şase membri actuali, adică: doi preoţi şi patru mireni şi şase membri onorari, iarăşi doi preoţi şi patru mireni (după care prezenta lista numerică a epitropilor aleşi)
…Iar în privinţa averilor Bisericilor parohiale se pofteşte Preasfinţia Sa părintele Episcop a dispune cele de lipsă pentru lămurirea şi asigurarea lor” (§ 20)[195].

Deputatul mirean Ioan Jipa, negustor din Braşov, a cerut să fie continuată tradiţia practicată în zonă în vremuri trecute, dar părăsită în deceniile din urmă, de a se organiza şi Sinoade protopopeşti, compuse tot din cler şi mireni, în proporţie de o treime preoţi şi două treimi mireni, spre a alege pe protopopi. Istoricul Ion Matei a presupus că poate tocmai datorită intervenţiei braşovenilor, Şaguna a hotărât pentru viitoarea Epitropie eparhială proporţia de 1/3-2/3, propusă de Jipa, „ridicând-o la valoarea unui principiu constituţional”. De asemenea, Matei a refuzat să creadă că această proporţie provenea din tradiţia protestantă, dat fiind faptul că braşovenii erau cunoscuţi drept înflăcăraţi păstrători ai Ortodoxiei şi a instituţiilor ei.[196]

Autonomia şcolară a Episcopiei ardelene

Din punct de vedere juridic, Şaguna nu deţinea nici o competenţă în a se preocupa de şcoală (deoarece din anul 1837, Guberniul ardelean îi luase episcopului ortodox Vasile Moga dreptul de „superinspecţie” asupra şcolilor confesionale ortodoxe,

[193] *Ibidem*, p. 40.
[194] *Ibidem*, p. 43.
[195] *Ibidem*, p. 48.
[196] I. Mateiu, *Contribuţiuni…*, p. 116-118.

acordându-l episcopului romano-catolic din Alba Iulia). Cu toate acestea, la Sinodul din martie 1850, Şaguna a aşezat învățământul primar ortodox pe noi baze. În articolul XVII s-a stabilit,

> „ca până la altă rânduială, tot insul dintre protopopi să fie inspectorul şcoalelor din districtul său, şi din timp în timp să raporteze Preasfinției Sale, iară Preasfinția Sa înaltului Ministeriu de cult (...) Şcoala clericală a Diecezei acesteia să se prefacă într-un Institut teologico-pedagogic, să se înzestreze întocmai după cum sunt întocmite alte seminarii, şi tot clerul să fie dator înainte de ce s-ar preoți a fi învățător după stările împrejur”.[197]

Aceste hotărâri au fost deosebit de importante pentru învățământul confesional ortodox. În 1852, cursul clerical a fost ridicat la doi ani de studii, iar în toamna anului următor, a fost înființată o secțiune pedagogică de sine stătătoare. Spre deosebire de cursul clerical, cel pedagogic a avut la început durata de un singur an (fiind ridicat la doi ani de studii abia în 1861).[198]

Trebuie remarcată în special prima prevedere a articolului XVII, cea despre modurile de inspectare a şcolilor poporale săteşti. Formularea a fost aleasă cu grijă, deoarece, fără să atenteze la dreptul de inspecție, exercitat la acea dată încă *de jure* de episcopul catolic din Alba Iulia, Sinodul a adus şcolile poporale în responsabilitatea *de facto* a protopopilor şi apoi în cea a episcopului. Este evidentă influența legiuirii şcolare austriece (*Constituția politică şcolară*), conform căreia decanii (protopopii) îndeplineau concomitent şi funcția de inspectori şcolari districtuali. Elementul nou adus de Şaguna a fost aşezarea episcopului ortodox la conducerea întregului sistem şcolar elementar din dieceză (căci doar pe baza acestui drept, dobândea el calitatea de a trimite rapoarte directe către ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice din Viena). Dacă s-ar fi respectat întru totul prevederile legiuirii austriece, inspectorul suprem al şcolilor confesionale ortodoxe din Ardeal ar fi trebuit să fie episcopul catolic. Or, hotărârea Sinodului nu a făcut pomenire în nici un fel de vreo superinspecție şcolară, nici de cea a episcopului catolic, dar nici de cea a celui ortodox, ci numai de un drept de inspecție al protopopilor. Totodată, articolul al XVII-lea a recunoscut dreptul de control al Statului (episcopul trebuind să trimită rapoartele direct Ministerului). Din această formulare se pot distinge calitățile diplomatice şi politice deosebite ale lui Şaguna. Fără să pretindă în mod expres o autonomie şcolară pentru Biserica Ortodoxă şi respectând cadrele juridice existente, în special § 2-4 ale Constituției din 4 martie 1849, Şaguna a pus bazele necesare pentru obținerea într-o etapă ulterioară, mai prielnică, a deplinei autonomii şcolare a Bisericii Ortodoxe.

---

[197] *Actele Soborului Bisericei Ortodoxe Răsăritene din Ardeal din anul 1850*, Sibiu, f.a., p. 45.

[198] Tot în anul 1861, cursul teologic a fost ridicat la trei ani de studii, rămânând astfel până în 1921. Cursul pedagogic a fost ridicat la trei ani de studii, în 1879, și la patru ani de studii, în 1907 (Mircea Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu*, Sibiu, 1987, p. 63, 67 şi 105).

Aceste calcule ale marelui ierarh s-au dovedit a fi în cele din urmă corecte, întrucât în cuvântarea de deschidere a Sinodului din 1864, Şaguna a putut să afirme, desigur cu bucurie şi mândrie, că articolul XVII din 1850 l-a împuternicit

> „cu *suprema inspecțiune şcolară*, iar pe Părinții Protopopi cu direcțiunea tractuală şi prin această hotărâre sinodală din anul 1850 am scăpat şcoalele noastre de sub superinspecțiunea unui episcop de Biserică străină”[199].

Într-adevăr, în cele din urmă, autoritățile vieneze au acceptat autonomia şcolară a Bisericii Ortodoxe din Ardeal. Însă acest fapt s-a petrecut destul de târziu, abia la sfârşitul deceniului neoabsolutist. Tot în cuvântarea de deschidere a Sinodului din anul 1864, Şaguna spunea:

> „Mai mari şi mai îndelungate lupte au costat mie aducerea la valoare a §-lui 17 din Conclusele Sinodului nostru din a. 1850, pentru că Ministeriul de atunci absolutistic au resolvit numai la anul 1859, prin emisul său din 23 Fauru, ca să încredințeze şi din partea Statului inspecțiunea locală a şcoalelor preoțimei locale, inspecțiunea tractuală Protopopilor, iar Episcopului şi Consistoriului suprainspecțiunea şi îngrijirea afacerilor şcolare”[200] .

Dar decretul din 23 februarie 1859 a fost transmis lui Şaguna abia doi ani mai târziu, la 13 septembrie 1861.[201]

Noi fonduri înfiinţate de Şaguna în deceniul neoabsolutist. Instituirea epitropiilor mixte

Am amintit la începutul acestui capitol despre cele patru fonduri vechi ale Episcopiei ardelene. Lui Vasile Moga i-au fost luate din administrare fondurile bisericeşti. La sosirea lui Şaguna în Ardeal, întreaga avere a Episcopiei ortodoxe, în fonduri şi obligațiuni de stat (administrate de Guberniu), era de doar cca. 90.000 fl.[202], sumă deosebit de mică față de celelalte eparhii ortodoxe şi confesiuni din Imperiu. Apoi, în timpul războiului civil din 1848-49, parohiile ortodoxe au suferit pierderi în valoare de aprox. 125.000 fl.

Drept urmare, Sinodul bisericesc din 1850 a cerut suveranului acordarea unor despăgubiri, precum şi îndreptarea situației materiale a clerului ortodox şi aducerea Bisericii Ortodoxe în concordanță cu celelalte confesiuni ardelene[203]:

Abia în 1852, anul în care Şaguna a dobândit titlul de baron imperial, Biserica Ortodoxă a primit de la bugetul de stat o despăgubire de 30.000 fl. pentru distrugerile suferite în timpul războiului civil[204]. Ulterior, constatând că autoritățile nu erau dispuse să răspundă pozitiv cererilor sale repetate ca cele patru fonduri eparhiale, administrate de autoritățile provinciale ardelene şi care acumulaseră în 1855 o

---

[199] *Actele Sinodului Bisericii greco-reseritene în Ardealu din anul 1864,* p. 66.
[200] *Ibidem*, p. 66-67.
[201] Gh. Tulbure, *Mitropolitul Şaguna …,* p. 102 şi 328-329.
[202] *Gazeta de Transilvania*, Braşov, 1846, nr. 23, p. 90-91.
[203] *Actele Soborului …1850,* conclus 13, p. 41-42.
[204] N. Popea, *Vechea Metropolie…,* p. 169.

valoare de aproape 130.000 fl., să fie trecute în administrarea organelor bisericeşti ortodoxe[205], a înfiinţat fonduri noi[206] şi a cumpărat mai multe proprietăţi imobiliare[207].

- *Fondul Arhiepiscopiei*. A fost creat imediat după revoluţia paşoptistă, prin colecte. În 1849 erau deja 4530 fl. 26 cr. m.c. La această sumă s-au adăugat taxele cununaţilor şi apoi şi cele pentru divorţ;
- *Fondul Seminarial (A)*. Era un fond deosebit de cel existent deja de pe timpul lui Moga. A fost înfiinţat prin adunarea tuturor economiilor posibile, precum şi a chiriilor caselor cumpărate de episcopul Moga, dar şi prin colecte realizate în diferite parohii de elevi seminarişti[208];
- *Fondul Tipografiei*. A fost înfiinţat de Şaguna în 1850, din averea sa proprie;
- *Fondul Francisc-Iosefin*. În anul 1852, împăratul Francisc Iosif a scăpat cu viaţă în urma unui atentat. Episcopul Şaguna a condus o deputaţiune de clerici şi mireni la Viena, felicitându-l pentru ajutorul primit de la pronia divină şi cerând suveranului privilegiul de a înfiinţa, în cinstea evenimentului, o fundaţie a Episcopiei, rezultată din colecte publice. Împăratul şi-a dat acordul. Până în septembrie 1854, fondul deţinea deja un capital de 12.494 fl. 38 cr. m.c. Începând cu anul şcolar 1854-55 au fost acordate 11 burse pentru elevii de gimnaziu şi studenţi: 4 burse a câte 50 fl. şi 7 burse a câte 30 fl. În anul 1856, cele 11 burse au fost restrânse la trei, fiecare în valoare de 200 fl.;
- *Fondul Pantazian*. A fost înfiinţat de Şaguna, din banii săi proprii, în amintirea protosinghelului Dr. Grigorie Pantazi, trecut la cele veşnice în 1854. Iniţial Şaguna a depus o sumă de 2000 fl., testând pe seama aceluiaşi fond alţi 25.000 fl. Fondul urma să fie intangibil timp de un secol, după trecerea căruia urma ca din banii strânşi să fie ajutaţi protopopii şi preoţii săraci;
- *Fondul învăţătorilor săraci*. A fost constituit în 1856, prin depunerea de către Şaguna a 100 fl., urmând, conform hotărârii ierarhului, „ca fiecare dascăl, când se întăreşte în staţia sa, să dee după voie slobodă ce va vrea pe seama acestei fundaţii”;
- *Fondul Bisericilor Sărace*. A fost înfiinţat la 31 decembrie 1857. După moartea sa, mitropolitul a testat pe seama acestui fond suma de 25.000 fl.;
- *Fondul Catedralei*. A fost înfiinţat în mai 1858, prin colectă publică. La sfârşitul anului 1858 erau deja strânşi 28.347 fl. Fondul a fost considerat netangibil, în vederea construirii catedralei episcopale. Împăratul acordase încă din 1857 suma de 1000 galbeni, fiind primul donator al acestui fond.

---

205 *Ibidem*, p. 99.

206 Datele au fost preluate după N. Popea, *Archiepiscopul…*, p. 170-184; N. Popea, *Vechea Metropolie…*, p. 169-172.

207 Pentru mai multe amănunte, N. Popea, *Vechea Metropolie…*, p. 173-177.

208 „În vreo câteva rânduri, la sărbătorile Crăciunului, chiar şi pe teologii din Institutul archidiecezan, împărţiţi câte doi şi prevăzuţi cu câte o hârtie arhierească, încă îi esmise în întreaga eparhie, pentru adunarea de ajutoare de la comunele noastre bisericeşti, pe seama aceluiaşi fond” (*Ibidem*, p. 169-170).

Aşadar, Şaguna a folosit orice prilej ca să îmbunătăţească situaţia financiară a Eparhiei. La început toate aceste noi fonduri, precum şi celelalte averi mobile şi imobile, au fost administrate de însuşi Şaguna,

> „carele în tot anul şi-a dat socoteala înaintea unei conferinţe confesional-naţionale, care a şi decis însăşi întotdeauna care dintre studenţii suplicanţi să se împărtăşească cu stipendii”[209].

În anul 1859, episcopul a predat Fondul Francisc-Iosefin (de 16.680 fl.) unei eforii speciale, alcătuită din doi protopopi şi doi laici, aleşi de respectiva conferinţă. Iar trei ani mai târziu, a decis înfiinţarea unei epitropii diecezane interimare, alcătuită din trei persoane (protopopul Ioan Hannia şi doi laici),

> „şi li s-au predat pe lângă un inventar şi o instrucţiune regulativă, toată averea mişcătoare şi nemişcătoare a Bisericii noastre din Ardeal spre păstrare şi manipulare”[210].

Această avere totală era de aproape 150.000 fl., din care 93.000 fl. valoarea fondurilor înfiinţate de Şaguna şi 57.000 valoarea proprietăţilor imobiliare cumpărate de Moga şi Şaguna[211].

Acordarea unor dotaţii de la bugetul de Stat (1861 şi 1864)

Sinodul diecezan din octombrie 1860 (a se vedea mai jos) a cerut suveranului acordarea din Vistieria Statului a unui „ajutor spre întâmpinarea cheltuielilor, ce se cer la o Mitropolie şi Episcopiile ei cu privire la trebuinţele ei bisericeşti şi şcolare”.[212] Rugămintea a fost ascultată, astfel că în 1864, Şaguna a putut anunţa că:

> „Maiestatea Sa c.r. Apostolica cu prea-nalta decisiune din 29 mai 1861, s-au îndurat a aplacida din vistieria statului 25.000 fl. anuali, şi anume: o mie pentru Seminariu şi 24.000 ca ajutoriu pentru preoţimea eparhială”.[213]

Patru ani mai târziu, la 8 aprilie 1864, printr-o rezoluţie imperială, s-a decis mărirea dotaţiei cu încă 25.000 fl. Din această sumă, urmau să fie asigurate plata salariilor directorului general al şcolilor confesionale ortodoxe, apoi a secretarului consistorial şi a patru profesori de la Seminarul teologic din Sibiu. Prin urmare, Fondul Sidoxial, aflat încă în administrarea autorităţilor guberniale ardelene, a fost degrevat de aceste cheltuieli.

Aşadar, după 1864, an de an, s-au acordat Episcopiei ortodoxe din Ardeal 50.000 fl., sumă infimă, dar totuşi considerabilă în cazul concret al eparhiei sibiene.

În acelaşi timp, între anii 1860-64, Salariul episcopului a fost mărit de două ori: în 1860 cu 4000 fl. (preluaţi din Fondul Sidoxial), iar în 1864 cu încă 4000 fl.,

---

[209] *Actele Sinodului… 1860,* Anexa H, p. 203.
[210] *Ibidem,* conclus 13, p. 10.
[211] *Ibidem,* p. 180-188 şi 205-206.
[212] *Actele Soborului …1850,* Anexa N: 120-123.
[213] *Actele Sinodului… 1860,* conclus 9, p. 7.

acordați acum însă din dotația de la stat.[214] Aşadar, salariul episcopului Şaguna, şi apoi a urmaşilor săi, a fost, începând din 1864, de 12.000 fl. Însă, în acelaşi timp, salariul mitropolitului greco-catolic de la Blaj, plătit integral din bugetul Statului, a fost de 15.000 fl., iar cel al episcopului de Gherla era de 10.000 fl.[215].

1.4.3. Sinodul din 1860 şi disputa cu episcopul Hacman privind constituţia consistorială şi drepturile laicilor. *Anthorismos*-ul

În istoriografie este cunoscută disputa dintre Andrei Şaguna şi Eugen Hacman, ea fiind pusă îndeosebi pe seama refuzului lui Hacman de a accepta o singură provincie mitropolitană, cu sediul la Sibiu. Totuşi, deosebirile dintre Şaguna şi Hacman au fost mult mai profunde. De fapt, în dispută nu s-au aflat doar doi ierarhi cu mare personalitate, aflați în rivalitate ierarhică, ci două sisteme de organizare bisericească: cea bazată pe dreptul bisericesc de stat (iosefinist) şi pe tendințe oligarhice (promovat de Hacman), pe de o parte, şi constituționalismul bisericesc, bazat pe separarea şi independența față de Stat (promovat de Şaguna). Conflictul dintre cele două sisteme juridice şi de guvernământ biserice şti a ieşit la iveală încă din vremea Consfătuirii episcopilor ortodocşi de la Viena.

Respingerea de către Şaguna a constituţiei consistoriale. Începutul conflictului cu Eugen Hacman

Motivul precis al convocării Consfătuirii episcopilor pentru „consultări”, între 15 octombrie 1850-2 iulie 1851)[216], a fost tocmai elaborarea unei constituții a Bisericii Ortodoxe din Imperiul austriac. De altfel, la această consultare au fost convocați toți episcopii ortodocşi din Imperiu (deci şi cei trei „episcopi sufragani extraordinari”, din Transilvania, Bucovina şi Dalmația, care participau la Sinoadele episcopale de la Carlovaț doar în cazul discutării unor probleme *in dogmaticis et pure spiritualibus*). La consultările din 1850-1851 au redactat *elaborate* episcopii Bucovinei, Dalmației şi Karlstadtului. Şaguna, în *elaboratul* său, înaintat Guvernului, la 16 noiembrie 1850, s-a arătat potrivnic *sistemului consistorial*, considerându-l necanonic, aşa cum era el organizat în monarhia austriacă, principalul motiv fiind implicarea factorului politic în lucrările Consistoriilor. Din această cauză, Şaguna s-a opus chiar şi principiului alegerii noilor asesori consistoriali de către preoțime, susținând numirea lor de către vechii membri ai Consistoriului, la propunerea episcopului[217]. În timpul discuțiilor pe tema organizării consistoriilor, episcopul Hacman i-a adresat invective lui Şaguna (şedința din 24 decembrie 1850), iar la 5 noiembrie 1850 a smuls din mâna

[214] Popea, *Archiepiscopul şi Metropolitul…*, p. 169.
[215] E. A. Bielz, *op. cit.*, p. 384-385.
[216] Andrei Şaguna, *Tagebuch über die bischöflichen Berathungen in Wien*, în Ilarion Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 269-312. Rezumatul în limba română al acestor consultări la Mihai Săsăujan, *Note de jurmal ale episcopului Andrei Şaguna – Viena (15 octombrie 1850-2 iulie 1851)*, în „In Memoriam: Mitropolitul Andrei Şaguna. 1873-2003”, Cluj-Napoca, 2003, p. 97-112.
[217] Şedința din 9 mai 1850, la Ilarion Puşcariu, *Documente...*, I, p. 272-273.

episcopului de Karlstadt hârtia conţinând propunerile lui Şaguna şi pe care episcopul de Karlstadt se pregătea să le citească cu voce tare[218].

În timp ce aveau loc consultările de la Viena, la Cernăuţi s-a desfăşurat un Sinod bisericesc, în ziua de 26 aprilie. Au participat numai clerici (toţi protopopii, egumenii mănăstirilor, asesori consistoriali şi profesori de teologie). În faţa cererilor acestora de a se reforma Biserica naţională din Bucovina, Hacman a rămas neclintit în refuzul său. Nu a mai vrut să admită instituirea unui Congres provincial la care să participe şi laici, nici formarea unei Mitropolii româneşti căreia să-i fie subordonată Episcopia Bucovinei, ci a militat ca, în cazul ruperii legăturilor cu Mitropolia de la Carloviţ, Bucovina să-şi câştige autocefalia ca Mitropolie de sine stătătoare şi nu subordonată Mitropoliei de la Sibiu.[219] Apoi, după emiterea decretului imperial din 31 decembrie 1851, prin care a fost instaurat neoabsolutismul, Hacman s-a înconjurat din nou de sfetnicii săi din epoca prerevoluţionară (în special Czechowski[220]), cârmuind Eparhia Bucovinei în mod despotic.

Şaguna, în schimb, a continuat în deceniul neoabsolutist strădaniile pentru înfiinţarea unei Mitropolii româneşti, militând, în acelaşi timp, pentru autonomia Bisericii, ceea ce însemna eliberarea Bisericii de sub tutela Statului. Pentru aceasta, s-a opus din nou sistemului consistorial, aşa cum era acesta organizat în eparhiile ortodoxe din monarhie, precum şi participării comisarilor imperiali la lucrările consistoriale. Strategia lui Şaguna a urmărit accentuarea autorităţii ierarhilor care aveau dreptul de a conduce Eparhia în mod suveran, făcând astfel imposibilă apelarea unor verdicte bisericeşti-episcopale la autorităţile politice:

> „Biserica noastră este altmintrelea organizată decât cea latină; în Biserica noastră nu sunt canonici, dar sunt alţi dignitari, cu care se sfătuieşte episcopul în trebile diecezane, care sfat bisericesc se poate chema după cuvântul cel nou *Consistoriu*, însă sfaturile acelea, pentru care provoacă episcopul pe dignitarii bisericeşti din eparhia sa pot servi episcopului numai spre îndreptare şi spre desluşirea lucrului, dar nicidecum spre hotărâre, căci numai un judecătoriu este într-o eparhie şi acela este episcopul locului, pentru că el are în sine deplin Taina Preoţiei, el este diacon sfinţit, el este preot sfinţit, el este şi episcop sfinţit, şi Taina Preoţiei constă în aceste trei sfinţiri care nu se află în nici un dignitariu bisericesc. Episcopul, după canoanele noastre, are a da răspuns lui Dumnezeu pentru toate câte le face ca episcop, prin urmare, lucrarea şi hotărârea unui episcop, care s-au adus în treaba bisericească, nu se poate supune nici unei stăpâniri politice spre revizie. Stând

---

[218] *Ibidem*, p. 282, respectiv 272. Disputa în problema înfiinţării unei singure sau a două mitropolii româneşti a apărut mai târziu, abia în primăvara anului 1851. Cu doi ani înainte, la 6/15 iulie 1849, răspunzându-i patriarhului Raiacici la o întrebare cu privire la mitropolia românească, Hacman a susţinut ideea înfiinţării unei Mitropolii autonome a românilor din monarhie, precum şi alegerea mitropolitului şi episcopilor români în adunări (Sinoade) compuse din clerici şi laici, în număr egal. Textul, în limba germană, al răspunsului episcopului Hacman, din 6/15 iulie 1849, în Şaguna, *Anthorismos*, p. 92-96.

[219] I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina şi a rostului ei naţional-cultural în viaţa românilor bucovineni*,, Bucureşti, 1916, p. 76-77.

[220] Constantin Czechowski a fost secretarul lui Hacman înainte de 1848. Episcopul l-a demis în anul revoluţionar 1848, la cererea insistentă a clerului său (I. Nistor, *op.cit*, p. 66-69).

aceasta, de sine urmează, că ființa de față (participarea – n.n) a unui comisar împărătesc în ședințele consistoriale este de prisos şi incompatibilă cu natura lucrurilor pe care le tratează episcopul; apoi o asemenea măsură nu s-ar potrivi nici în duhul cel luminat al stăpânirii noastre austriece şi ar fi ceva prin care s-ar robi Biserica şi stăpânirea bisericească. Apoi am reflectat că factice (de fapt – n.n.) nu se apelează de la mine, pentru că preoțimea şi poporul meu ştie că scaunul acela, pe care-l ocup eu, este arhipăstoresc, de aceea nu apelează nimeni nicăieri de la mine. Însă, dacă ar voi cineva să apeleze, eu îi dau voie la aceasta, de sine se înțelege că numai la mitropolitul de la Carloviț, pentru că stăpânirea politică nu poate primi apelație în trebile bisericeşti”[221].

Sinodul din 1860. Statutul provizoriu pentru alegerea deputaţilor sinodali

Înfrângerea armatelor habsburgice în conflictul din Italia (soldată cu pierderea Lombardiei, Toscanei şi Modenei), precum şi criza financiară l-au determinat pe împăratul Francisc Iosif I să convoace un Consiliu imperial lărgit (*Verstärkter Reichsrat*), la 5 martie 1860, la care să participe reprezentanți din toate provinciile imperiale. Au participat şi trei români: Andrei Şaguna (ca reprezentant al românilor din Ardeal)[222], Andrei Mocioni (din Banat) şi Nicolae Petrino,(din Bucovina)[223].

Aceştia au folosit ocazia pentru a înnoi cererea de înființare a unei Mitropolii pentru toți românii ortodocşi. Cererea a fost adresată atât Consiliului imperial, din 21 august 1860, cât şi împăratului, în cadrul unei audiențe, din aceeaşi zi[224]. Curând după aceasta, la 24 august, apoi la 26 septembrie 1860, Şaguna l-a anunțat pe Hacman despre acțiunile sale, cerându-i să organizeze o Adunare eparhială la Cernăuți, în care să se discute problemele ce aveau să facă obiectul Sinodului episcopesc din Carloviț[225].

Ca urmare a petiției româneşti, împăratul a emis *Rezoluția* din 27 septembrie 1860 către patriarhul sârb din Carloviț, prin care a cerut organizarea Sinodului episcopesc ortodox din Austria. În altă *Rezoluție,* din 30 septembrie 1860, adresată lui Şaguna, împăratul a declarat că „nu este neaplecat înființării unei mitropolii române greco-neunite”, dar i-a cerut episcopului de la Sibiu să se pună de acord cu episcopul Bucovinei[226].

---

[221] Şaguna, *Întâlnirea mea cu Escelența Sa, Dl. Ministru de Cult la Viena, în 7/19 septembrie 1857*, în Ilarion Puşcariu, *Documente...*, I, p. 315-316. Întregul jurnal al episcopului Şaguna, privitor la această audiență, la p. 314-321.

[222] Jurnalul său din timpul participării la Consiliul imperial lărgit, la Ilarion Puşcariu, *Documente…*, I, p. 321-339.

[223] K. Hitchins, *Ortodoxie şi naționalitate. Andrei Şaguna şi românii din Transilvania*, Bucureşti, 1995, p. 125-126.

[224] *Actele Sinodului… 1860,* Anexa E, p. 94.

[225] *Actele Sinodului… 1860,* Anexa F, p. 99; Il. Puşcariu, *Metropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania,* p. 177-180; *Andrei Şaguna, Corespondența. Ediție, studiu introductiv şi note de* Nicolae Bocşan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov, vol. I/1, Cluj-Napoca, 2005, p. 303-304 (scrisoarea din 12/24 august) şi 306-308 (scrisoarea din 14/26 septembrie 1860). Totodată, în această din urmă scrisoare, Şaguna a arătat că, potrivit canonului 34 apostolic, fiecare nație are posibilitatea să dețină episcopii ei, iar aceştia să-şi poată alege ca mitropolit pe cel dintâi dintre ei, astfel ca „arhiereii să poată săvârşi slujbele dumnezeieşti în limba poporului”.

[226] Il. Puşcariu, *Metropolia românilor...*, p. 167-168; *Actele Soboarelor Bisericii ortodoxe răsăritene din Ardeal, din anii 1850 şi 1860,* Anexa B, p. 69-71.

Potrivit rezoluției imperiale, Şaguna a organizat cel de-al doilea Sinod eparhial ardelean, între 24-26 octombrie 1860. Au participat 46 reprezentanți ai clerului şi 52 mireni. De fapt, Şaguna i-a convocat pe toți protopopii şi pe câte un creştin mirean din fiecare protopopiat, precum şi reprezentanți din Sibiu şi Braşov. A explicat în amănunt participanților motivul acestui demers şi a deplâns faptul că nu a putut organiza alegeri de deputați sinodali:

> „Mărturisesc că aş fi dorit ca preoțimea şi poporul eparhial să fi ales pe reprezentanții săi pentru sobor, ca eu să nu mai octroiez nici un sobor, precum am octroat în anul 1850. Însă durere! Căci precum în anul 1850, aşa şi acum starea cea abnormală, în care tot încă se află Biserica noastră până astăzi, m-au împiedicat pe mine în observarea modului celui cuviincios de alegerea membrilor soborului”[227].

Drept aceea, Şaguna a propus un Statut provizoriu, din patru articole, pentru alegerea deputaților Sinoadelor eparhiale din Ardeal[228]. Sinodul urma să fie alcătuit din membri *de drept* şi membri *aleşi*, fie din cler, fie mireni. Ca membri de drept ai Sinodului au fost stabiliți a fi:

> „a) toți dignitarii bisericeşti, precum arhimandriți, protosingheli, igumeni şi protopopi; b) toți amploaiații împărăteşti politici, justițiari, militari, financiari, până la clasa a IX-a de Dietă; c) doctorii de facultăți şi advocații; d) directorii şi profesorii de teologie, gimnaziu şi pedagogie”[229].

În ceea ce priveşte alegerile de deputați, în fiecare protopopiat urma să fie ales un preot şi un mirean. Alegerea deputaților preoțeşti avea loc la sediul protopopiatului, fiind condus de protopop, în prezența tuturor parohilor sau a administratorilor parohiali. Aceştia alegeau ca deputat, prin vot direct, pe unul din mijlocul lor, „care cu fapte bune şi ştiință se deosebeşte”; cel ales primea o *plenipotență* semnată de toți alegătorii, spre a se justifica prezența sa la Sinod. Dreptul de vot *activ* (de alegător) îl dețineau doar parohii şi administratorii parohiali, în timp ce dreptul pasiv îl aveau doar parohii şi administratorii parohiali din protopopiatul respectiv (deci nu putea fi ales un cleric din alt protopopiat).

Alegerea deputaților mireni era mai complicată, desfăşurându-se în două tururi de scrutin. În primul tur, fiecare *Adunare parohială*, întrunită sub conducerea parohului, alegea unul-trei reprezentanți, în funcție de mărimea parohiei. Dreptul de vot *activ* îl dețineau învățătorii, ctitorii, epitropii, cântăreții şi eclesiarhii, după care urmau toți acei creştini care aveau vârsta de peste 24 de ani, erau capi de familie şi „au nume bun sub raport bisericesc şi politic”, în timp ce de dreptul *pasiv* se bucura orice creştin din parohie, cunoscut prin fapte bune față de Biserică şi şcoală. Al doilea tur al alegerii trebuia să se desfăşoare în centrul protopopesc, unde se întruneau reprezentanții parohiilor care-l alegeau în cele din urmă de deputatul mirean. Şi acesta primea *plenipotență* de participare la sinod.

---

[227] *Actele Soboarelor… 1850 şi 1860*, p. 73.
[228] *Actele Soboarelor… 1850 şi 1860*, Anexa P, p. 126-130.
[229] *Ibidem*, p. 127.

De asemenea, parohiile din Sibiu şi Braşov au primit dreptul de a-şi alege proprii deputați în Sinod. Desigur, Sibiul a beneficiat de acest privilegiu pe motiv că era sediu episcopal, iar Braşovul datorită jertfelor aduse pentru înființarea Gimnaziului confesional[230]. Iată formularul *plenipotenței* primite de cei aleşi:

> Noi reprezentanții mai jos subscrişi ai comunelor bisericeşti de legea dreptcredincioasă răsăriteană din protopopiatul N., adunându-ne astăzi la scaunul protopopesc şi sfătuindu-ne *în frica lui Dumnezeu* şi cu privire la binele Sfintei Maicei noastre Biserici, am ales sub preşedinția preacinstitului părinte protopop N.N. de deputatul protopopiatului nostru pe confratele nostru N.N ca să întrevie la Soborul Bisericii noastre din Ardeal, ce se va ține la Sibiu în ziua … luna lui… anul… şi acolo să conlucre spre binele obştesc în treburi bisericeşti, şcolare şi fundaționale.
> (urmează locul, ziua, luna şi anul)
> (apoi subscrierile şi mai pe urmă subscrierea protopopului atârnătoriu cu întărire, că lucrul alegerii de deputat s-a săvârşit în bună ordine)”[231].

Aşadar, se poate constata că, potrivit Statutului provizoriu prezentat de Şaguna şi votat de Sinodul din 1860, următorul Sinod eparhiale urma să fie alcătuit din patru categorii de membri: a) cei de drept (la rândul lor, din patru categorii); b) deputații aleşi din cler; c) deputații aleşi de protopopiate; d) deputații aleşi de parohiile din Sibiu şi Braşov. Pe de altă parte, se poate remarca introducerea votului universal pentru alegerea deputaților, precum şi principiul parității dintre laici şi clerici, procedură cu totul diferită față de Constituția Bisericii Evanghelice săseşti.

Tot la Sinodul din 1860, Şaguna şi-a exprimat viziunea sa cu privire la canoanele Biserici şi valabilitatea lor în zilele moderne:

> „Canoanele, luându-se îndeosebi în privința cuprinsului şi a scopului pentru care s-au adus, se împart în două categorii; căci ele hotărăsc sau asupra *dogmei*, sau asupra *disciplinei* bisericeşti şi a moralei creştine. De aici se vede valoarea cea mare a canoanelor, pentru că canoanele acelea care cuprind prefigerea dogmei şi a moralei creştine rămân în întregimea lor nevătămate şi neschimbate pentru toate veacurile; acest caracter al canoanelor despre *dogme şi moralul* creştinesc zace în firea acelui adevăr care este substratul dogmei şi al moralei creştine… În privința canoanelor care tratează despre *disciplină*, este părerea mea că ele suferă schimbare, însă numai într-atâta încât aceea se face spre a se modifica şi acomoda vreun canon disciplinar împrejurărilor locale, însă cu pază a nu vătăma intenția primitivă a canonului ce au avut Sfinții Părinți când l-au aşezat”[232].

---

[230] *Ibidem*, p. 129-130.

[231] În cazul alegerii deputatului preoțimii, plenipotența era formulată astfel: „Formularul plenipotenței pentru un deputat la Sobor din partea preoțimii a unui protopopiat”, iar în cazul mirenilor din parohiilor, exceptând Sibiul şi Braşovul, formularea era: „Formularul plenipotenței ce comunele bisericeşti dau alesului lor reprezentant pentru de a alege un deputat pentru Sobor la scaunul protopopesc”, *Actele Soboarelor… 1850 şi 1860*, p. 132.

[232] *Actele Sinodului… 1860*, în „Actele Soboarelor Bisericii greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 şi 1860”, p. 80.

Prin urmare, dacă nu se încălcau canoanele, organizarea unei Biserici particulare putea să difere față de o altă Biserică. În această concepție constă genialitatea constituției bisericeşti a lui Şaguna. După cum afirma şi I. Mateiu,

> „Dacă Şaguna a conceput o astfel de constituție, care nu se găsea pe vremea lui în nici o Biserică ortodoxă, ci prezenta toate notele unei creațiuni originale, trebuie să recunoaştem că îndrăzneala acestei originalități izvorăşte din doctrina autorului despre mutabilitatea canoanelor disciplinare, efectuată fireşte în spiritul creştinismului primitiv"[233].

Poziţia episcopului Hacman din Bucovina

În Bucovina, episcopul Hacman nu a urmat exemplul lui Şaguna, deoarece nu a fost de acord cu subordonarea Bisericii Bucovinei noii Mitropolii din Transilvania, precum nici cu ingerința mirenilor în problemele bisericeşti, sub pretextul că aceasta contravenea canoanelor Bisericii ortodoxe. Răspunzând scrisorii trimise de Şaguna la 24 august, Hacman şi-a exprimat temerea că *Fondul religionar* al Bisericii bucovinene ar fi putut fi împărțit cu celelalte eparhii româneşti şi sârbeşti; de asemenea, el a susținut ideea necesității existenței unui singur patriarh ortodox în monarhia austriacă[234]. Drept urmare, Hacman a convocat un *Consistoriu înmulțit* în care au luat parte arhimandritul Teofil Bendela (viitorul mitropolit între 1873-1875), patru asesori consistoriali, patru profesori de teologie şi un protopop. Au fost organizate mai întâi trei întruniri (29, 30 şi 31 ianuarie, st.n., 1861) la care au fost stabilite principalele probleme care urmau să fie prezentate clerului bucovinean. Apoi, la 11 februarie 1861, a fost convocată o Adunare restrânsă, în care s-au făcut pregătiri pentru o Adunarea lărgită a clerului bucovinean şi s-a ales un comitet din trei membri care să formuleze argumentele canonice şi istorice pentru cererile clerului bucovinean cu privire la „lipsele diecezelor ortodoxe din staturile Austriei şi mai ales ale celei din Bucovina". Adunarea propriu-zisă a avut loc la 19 februarie 1861. La aceasta au fost convocați, pe lângă arhimandritul Teofil Bendela, asesorii consistoriali, profesorii de la Institutul teologice, proestoşii mănăstirilor cu câte un călugăr, toți protopopii cu câte doi parohi[235].

Adunarea nu s-a desfăşurat conform aşteptărilor participanților, în sensul că nu au fost acceptate propuneri în afara celor inițiate de episcop şi membrii comitetului pregătitor. Mai mult, nici chiar aceste probleme nu au fost supuse dezbaterii, ci doar prezentate spre aprobare, după cel mai autentic stil absolutist, fapt semnalat lui Şaguna de către George Hurmuzachi într-o scrisoare datată 9/21 februarie 1861[236].

Îndurerat de situația prezentată, Şaguna i-a răspuns lui Hurmuzachi că cele petrecute în Bucovina au fost posibile datorită faptului că „clerul bucovinean este

---

[233] I. Mateiu, *Contribuțiuni…,* p. 194.
[234] Scrisoarea lui Hacman către Şaguna, din 26 septembrie 1860, la A. Şaguna, *Corespondența*, p. 304-305. Şaguna i-a răspuns lui Hacman la 6 octombrie 1860, printr-o scrisoare cu conținut aproape impersonal, cuprinzând doar învățături canonice şi dogmatice (*Ibidem*, p. 308-310).
[235] *Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina* …, p. 6-7.
[236] Il. Puşcariu, *Metropolia românilor...*, p. 182-183.

crescut sub un guvern absolutist şi (…) nu citeşte instituţiunile Bisericii noastre". Pentru a ieşi din această stare „abnormală" a Bisericii din Bucovina, episcopul Şaguna i-a sfătuit pe intelectualii mireni din provincie să alcătuiască o comisie din doi-trei bărbaţi cu autoritate, care să ceară episcopului Hacman o copie după „propunerea sa" privitoare la organizarea bisericească. În cazul unui refuz din partea acestuia, Şaguna i-a sfătuit să pregătească un *Protest*, semnat de mai mulţi creştini din Bucovina, pe care să-l adreseze atât episcopului, cât şi Guvernului central. Şaguna s-a exprimat cât se poate de tranşant:

> „episcopul au jurat la sfinţirea sa de episcop că va ocârmui Biserica lui Hristos potrivit aşezămintelor Sfintei noastre Religii; însă episcopul calcă jurământul acesta, când în loc să se sfătuiască într-un Sinod compus din preoţi şi mireni despre un obiect bisericesc, ce se ţine de regularea referinţelor ierarhice şi să-i fie deschis prin rugăciune şi chemarea Sf. Duh, ţine un Consistoriu înmulţit, fără rugăciune şi chemarea Sf. Duh, cu unii preoţi care îi sunt spirite servile şi exclude pe creştini în contra instituţiunilor bisericeşti, şi anume în contra canonului 20 al Soborului din Antiohia şi în contra Pravilei universale unde Biserica noastră nu se ocârmuieşte după sistemul absolutistic (...) Creştinii, după acum pomenitul canon 19 al soborului ecumenic VI, numai acele învăţături episcopeşti sunt datori a le asculta şi a le primi, care sunt bazate în Sf. Scriptură şi învăţăturile Sf. Părinţi, iar ori câte ar face şi ar învăţa episcopul fără cale, creştinii se opresc prin canoane a le primi şi a le asculta"[237].

Drept urmare, intelectualii bucovineni au compus un *Memorial*, pe care l-au transmis Guvernului. Principala doleanţă a cuprins aprobarea organizării unei Adunări bisericeşti mixte. În martie 1862, Guvernul a aprobat organizarea acestei adunări. Hacman însă s-a opus. La insistenţa mirenilor din Dieta provincială, în martie 1863 s-a votat o moţiune prin care era garantată autonomia bisericească şi administrarea averilor bisericeşti de către organele canonice[238]. Guvernul, în acord cu episcopul Hacman, a tărăgănat cu răspunsul.

„Anthorismos"-ul şi viziunea lui Şaguna cu privire la rolul sinoadelor mixte

Protocolul *Consistoriului înmulţit* de la Cernăuţi din februarie 1861 a fost publicat într-o broşură[239]. Primind în luna mai 1861 această broşură, Şaguna s-a decis să publice în *Telegraful Român* mai multe articole. Ulterior, a publicat o broşură-

---

237 *Ibidem*, p. 186-187.

238 I. Nistor, *op. cit.*, p. 84; Isidor Onciul, *Fondul Religionariu gr.or. al Bucovinei*, în "Candela", Cernăuţi, 1890, p. 610.

239 *Dorinţele dreptcredinciosului cler din Bucovina*, Cernăuţi, 1861. Ea cuprinde de fapt patru părţi: I. Raport asupra pregătirii şi desfăşurării lucrării (p. 3-9); II. *Cuprinsul dorinţelor...* (p. 9-47); III. *Adresa clerului către Prea Sfinţia şi Escelinţa Sa Episcopul Bucovinei Eugenie* (p. 48-52) şi IV. *Reflecţiuni critice* (p. 53-64). Deşi în scrisoarea trimisă lui Şaguna, la 22 iunie 1861, episcopul Hacman îl atenţiona pe episcopul de la Sibiu că „reflecţiunile la Nr. IV, pag. 53-64 a le privi ca a redactorului şi nu ca ale mele" (Şaguna, *Corespondenţa*, p. 311), totuşi ele par că au reprezentat poziţia episcopului Hacman faţă de ideile lui Andrei Şaguna. Amănunte cu privire la această broşură, P. Brusanowski, *Polemica dintre episcopii Hacman şi Şaguna cu privire la organizarea canonică a Bisericii Ortodoxe din Imperiul austriac*, în „Revista Teologică", an. XVI (88), 2006, nr. 4, p. 98-102.

răspuns, anume *Anthorismos*-ul, în care a combătut dreptul episcopului de la Cernăuți de a fi mitropolit[240]. În lucrarea de față ne interesează doar disputa lui Şaguna privind sinoadelor mixte în organizarea bisericească. Referindu-se la această problemă, Şaguna a constatat existența a două curente adverse în Biserica bucovineană, unul favorabil participării laicilor, iar cel de-al doilea adept al interzicerii acestora de a participa în Sinoadele eparhiale, interzicere bazată pe prezumția că practica uzitată în Ardeal era lipsită de fundament canonic. Drept răspuns, Şaguna a atras atenția asupra situației speciale în care se găsea Ortodoxia ardeleană, considerată secole de-a rândul doar o confesiune tolerată, celelalte Biserici bucurându-se de mult mai multe drepturi, fapt pentru care manifestau chiar şi la începutul erei constituționale un adânc dispreț față de Ortodoxie. Prin urmare, Biserica Ortodoxă se afla într-o stare *abnormală*, din care trebuia neapărat să iasă. Prin urmare, neîncălcând nici un fundament canonic, Şaguna a considerat că era obligat să convoace Sinoade mixte ale Bisericii ardelene, dat fiind faptul că situația extraordinară în care se găsea Biserica Ortodoxă impunea măsuri extraordinare.

> „căci, în urma măsurilor politice, devenise Biserica în starea cea mai mizerabilă şi anormală; iar acum, de a o scoate din această anormalitate şi de a o aduce la starea normală cu toate elementele şi cu toți factorii ce se cuprind în Biserică, avem trebuință de împreuna lucrare şi de nişte mijloace care desigur să fie în stare a înnoi Biserica”[241].

Însă aceste măsuri extraordinare deveneau posibile doar dacă episcopul se dovedea a fi adevărat arhiereu şi părinte:

> „pântecele de maică al unui arhiereu atunci se vădeşte mai învederat când clerul şi poporul îl adună episcopul împrejurul său şi îl luminează şi capacitează față în față (…) Şi fiindcă în uniunea şi harmonia aceasta a clerului şi poporului român zace adevăr, că noi prin conchemarea reprezentanților clerului şi poporului Bisericii noastre la Soboarele noastre din anul 1850 şi 1860, am făcut toate cu cuviință şi după rânduială: pentru aceea zicem că în acest adevăr avem noi fundamentul canonic al procedurilor noastre arhiereşti”[242].

Şaguna a amintit că autoritățile politice din deceniul neoabsolutist au încercat, în mai multe rânduri, să-l determine să-i convoace la Sinoade doar pe reprezentanții clerului, însă el, ca ierarh, nu a dat ascultare cererilor, deoarece considera că, în baza Canonului apostolic 34,

> „Episcopul poate să facă în Eparhia sa toate acelea câte se cuvine Episcopiei sale şi satelor celor de sub dânsa. Guvernul nu are dreptul a împiedica pe un

---

[240] *Anthorismos sau Desluşire comparativă asupra broşurii «Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina»* (126 p.). La sfârşitul broşurii este adăugată, la p. 127-132, un *Anunț despre emiterea de sub tipariu a Anthorismosului*, datat 12 septembrie 1861). Termenul *Anthorismos* provine din limba greacă, anume de la *horos* (definiție), *Anthorismos* înseamnând „contra-definiție” (http://www.bu.edu/ict/anrw/pub/II/34/patillon.html, site accesat la 30 septembrie 2007). Amănunte despre cuprinsul acestei broşuri de răspuns, la P. Brusanowski, *Polemica...*, p. 103-118.
[241] Şaguna, *Anthorismos*, p. 102.
[242] *Ibidem*, p. 103.

> Episcop în efectuarea convingerii sale strâns arhiereşti şi privitoare la Biserică, căci el lucră în puterea chemării sale apostoleşti”[243].

Or, prin înțelegerea nuanțată a vechilor canoane şi prin deosebirea făcută între canoanele disciplinare şi cele dogmatice, Şaguna a declarat Sinoadele mixte perfect canonice, acestea doar asigurând mijloace pentru atingerea scopului dorit, adică revigorarea vieții bisericeşti. Prin urmare, ierarhul a stabilit competențele acestor Sinoade mixte:

> „Noi aşadar suntem pentru susținerea cea mai strânsă a aşezămintelor primitive, ce în decurgerea a 19 secole s-au păstrat nevătămat, şi până în zilele noastre au ajuns nestricat, şi adică suntem pentru Institutul Sinoadelor, sau mai româneşte zicând, pentru adunări bisericeşti în modul ce se potriveşte cu natura obiectului respectiv, şi adică pentru tratarea obiectelor dogmatice, sacramentale, rituale, judecătoreşti şi disciplinare, suntem pentru Sinoade mitropolitane, patriarhale şi ecumenice; iar pentru obiecte economice bisericeşti şi şcolare suntem pentru adunări eparhiale şi mitropolitane compuse din demnitari bisericeşti şi din reprezentanții tuturor factorilor ce se află într-o Eparhie şi Mitropolie, adică ai preoților, ai nobilimii, ai literaților şi ai creştinilor. Sau, ca să fim de tot lămurit înțeleşi, zicem părerea noastră în privința organizării treburilor noastre bisericeşti, că înainte de toate este de trebuință ca în fiecare Eparhie să se țină un Sobor, la care să ia parte, prin reprezentanții săi, atât clerul cel mai înalt, cât şi cel parohial şi călugăresc şi creştinii (...). Problema acestor Soboare ar fi:
>
> 1. a constata starea cea până acum anormală a Eparhiei concerninte cu toate părțile ei, şi a se sfătui despre modul prin care să se devină Eparhia în starea normală, şi prin aceea să ajungă Biserica la autonomia sa, va să zică, să se mântuiască de influențele străine ce nu numai strâmtoresc, ci şi vatămă viața şi existența ei, şi periclitează religiozitatea şi moralitatea singuraticilor şi a tuturor preoților şi creştinilor;
> 2. a constata starea cea anormală ierarhică, va să zică pentru eparhiile din Ungaria, Banat şi Ardeal, împiedicarea Mitropoliei celei vechi române prin măsuri politice, şi subordonarea ei sub o Mitropolie specifico-națională sârbească, şi sub a ei episcopi sârbi; iar pentru Bucovina smulgerea ei prin măsuri politice de sub legiuita sa Mitropolie, şi subordonarea ei anticanonică sub Mitropolia Carlovițului;
> 3. a reclama pentru numitele eparhii române Dreptul canonic şi istoric al ierarhiei române, şi pentru a ajunge la autonomia bisericească în înțelesul mai înalt, a hotărî Sobor obştesc de regularea şi organizarea treburilor atât ierarhice cât şi a celorlalte treburi bisericeşti şi şcolare, şi alegerea mitropolitului şi episcopilor; aşişderea şi Eparhia Bucovinei ar avea a se sfătui în Soborul său în privința titlului arhiereului său şi a se enunța asupra unei mitropolii canonice, pe lângă care ar vrea să se dea ...;
> 4. Şi fiindcă Eparhiile noastre române se află în stare foarte dezolată, ar trebui să trateze aceste soboare ale eparhiilor singuratice române numaidecât despre *organizarea lor dinăuntru*, şi adică despre regularea parohiilor şi a filiilor, despre dotația clerului şi a dascălilor; despre defigerea competințelor stolare pentru deosebitele funcții ale preoților; despre arondarea protopopiatelor, a

[243] *Ibidem*, p. 104.

protopopilor, a episcopului eparhial şi despre reşedinţa lui; apoi despre regularea alegerii epitropilor şi altor feţe bisericeşti dintr-o parohie; despre manipulaţia şi darea de socoteală a averilor parohiale, despre alegerea epitropilor parohiali pentru manipulaţia averii şi altor fonduri eparhiale, şi pentru control asupra odoarelor episcopeşti, bibliotecii eparhiale şi altor lucruri eparhiale mişcătoare ce se predau noului episcop spre întrebuinţare; despre creşterea clericilor şi a pedagogilor; despre Institutul clerical şi pedagogic şi alte şcoale parohiale şi eparhiale;

5. Elaboratele acestor Soboare eparhiale, despre acum pomenitele obiecte, a le aşterne Soborului obştesc mitropolitan, care ar consta din toţi episcopii şi din reprezentanţi din partea clerului şi poporului al tuturor Eparhiilor, unde s-ar pertracta acele, şi s-ar hotărî spre ajungerea uniformităţii lor în toate Eparhiile;
6. Cu prilejul unui astfel de Sobor obştesc mitropolitan s-ar hotărî pe baza canoanelor, că averile singuraticelor Eparhii au de a se privi şi trata ca nişte averi exclusiv ale Eparhiilor singuratice şi nu se pot strămuta nicăieri peste hotarul Eparhiei atârnătoare, nici că nu le poate administra, sau din acele cheltui altcineva decât Eparhia însăşi, a cărei proprietate este, şi spre scopuri dinlăuntrul fiecărei Eparhii se pot întrebuinţa. Aici s-ar face măsuri încă şi veniturile şi cheltuielile, şi manipulaţia lor, din vreo Eparhie pe timpul văduviei scaunului său episcopesc până la venirea noului episcop, şi toate acelea, câte sunt în legătură cu acest obiect. Fireşte astfel de măsuri s-ar face şi pentru o Episcopie, al cărei episcop ar fi mitropolitul”[244].

Din acest fragment (de fapt din întreaga broşură *Anthorismos*) reiese concepţia canonică a lui Şaguna, precum şi programul său de reformă bisericească. Ţinând cont şi de Statutul provizoriu privind alegerea deputaţilor sinodali (din 1860), putem constat că sursa de inspiraţie pentru Şaguna a fost nu constituţia protestantă din Ardeal, ci mişcarea de reformă catolică, în special lucrările teologului catolic de la Tübingen, J. B. Hirscher, menţionat deja în cap. 1.3.3. La fel ca Hirscher, şi Şaguna a arătat că acest program corespundea întru totul cu spiritul constituţional al vremurilor moderne. Însă, marele merit al ierarhului ortodox de la Sibiu a fost acela că a compus acest program de reformă constituţională bisericească respectând tradiţia canonică a Ortodoxiei:

„Tocmai în acea împrejurare zace însemnătatea clasică a instituţiunilor Bisericii noastre, că acele se trag de la timpii Apostolilor, de la timpii bărbaţilor apostoleşti şi de la următorii nemijlociţi şi mijlociţi ai lor, şi că *sunt aşa de aplicabile la împrejurările prezente, în care trăim, ca şi cum s-ar fi hotărât acele ieri sau alaltăieri*. (…) *Oare cerinţele timpului nu sunt concentrate în acea voie a popoarelor ca să se ocârmuiască după forma regimului constituţional?* Şi ce alta cuprinde organismul Bisericii noastre, de nu ocârmuirea treburilor Bisericii şi a tuturor părţilor ei constitutive după forma constituţională? Precum într-un Stat constituţional se tratează treburile, şi se aduc hotărâri în parlamente, aşa în Biserica noastră rânduiesc canoanele, ca toate afacerile, alegerile arhiereilor, egumenilor, protopopilor şi ale preoţilor,

[244] *Ibidem*, p. 122-126.

chivernisirea averilor bisericeşti şi mănăstireşti, îmbunătăţirea şi regularea preoţimei, a parohiilor şi mănăstirilor, şi împărţirea ajutoarelor la cei săraci fraţi, să se facă prin sinoade şi soboare”[245].

Ba mai mult, ştiind că existau mişcări reformiste şi în Bisericile protestante şi în cea Catolică din Europa Centrală, mişcări care se bazau pe înfiinţarea unor *Asociaţiuni* pentru „a deştepta simţul pentru interesarea religiei şi a ajutora Biserici particulare sărace şi treaba şcolilor şi a institutelor literare de confesiune proprie“[246], Şaguna a afirmat că aceste *Asociaţiuni* nu erau altceva decât imitaţii luate „din practica Bisericii primitive“ deoarece

„nu au autoritate canonică şi sunt înfiinţate afară de Biserică cu învoirea Guvernelor civile, şi stau sub legi politice; de aceea strâns luându-se, au caracter civil, deşi au de scop şi deşteptarea simţului confesional”[247].

Or, după Şaguna, cu totul alta era situaţia Bisericii Ortodoxe:

„noi avem în organismul Bisericii noastre astfel de Asociaţiuni confesionale, care noi ne-am învăţat a le numi Sinoade sau Soboare. (…) *Noi aşadar avem trebuinţa de reînnoire a instituţiilor Bisericii noastre, care rânduiesc ca toată treaba bisericească să se trateze în şi prin Soboare*”[248].

Aceste soboare trebuiau însă să aibă caracter autonom, bisericesc, deosebit de instituţiile Statului. Tocmai de aceea, Şaguna a respins modelul Ortodoxiei româneşti de peste munţi, intrat sub controlul ferm al domnitorului Cuza:

„Nu numai noi, cei ortodocşi creştini din Austria, avem lipsă de a cunoaşte principiile Bisericei noastre, ca apoi în înţelesul organismului celui positiv să reorganizăm Biserica noastră dinlăuntru şi din afară, ce era până acum împiedicat din felurite cauze; ci, întocmai ca şi noi, au lipsă şi fraţii noştri de dincolo de Carpaţi de cunoaşterea organismului şi a canoanelor bisericeşti, căci este ştiut că asupririle acelea şi alte câte nu se pot îndrepta prin măsuri politice, ci prin punerea în lucrare a canoanelor, căci numai acestea, dar nu măsurile politice, sunt capace a repune Biserica în starea ei normală şi a revărsa darurile sale salutare atât pentru acum, cât şi pentru viitor”[249].

1.4.4. Sinodul din 1864 şi proiectul constituţional al lui Şaguna

După încheierea Sinodului eparhial de la Sibiu, din anul 1860, nu a mai fost întreprins nimic concret în privinţa înfiinţării Mitropoliei româneşti. În centrul atenţiei Curţii şi a autorităţilor politice din imperiu s-au aflat probleme de ordin politic, în special chestiunea opoziţiei ungare. În tot acest timp, a continuat însă duelul prin presă între sârbi şi români, îndeosebi în ziarele din Viena[250].

---

[245] *Ibidem*, p. 131.
[246] *Ibidem*, p. 128-129.
[247] *Ibidem*, p. 130.
[248] *Ibidem*, p. 129-130.
[249] *Ibidem*, p. 128.
[250] N. Popea, *Vechea metropolie…*, p. 183.

În anul 1862 (21 ianuarie şi 10 februarie) reprezentanți ai românilor din diecezele *Aradului, Timişoarei* şi *Vârşețului* au organizat două conferințe la Timişoara, conduse de episcopul Procopie Ivacicovici. Scopul acestor conferințe a constat în stabilirea unei strategii şi atitudini pe care partea română să o adopte la viitorul Congres sârbesc (respectiv Sinodul episcopesc), prevăzut pentru anul 1864. Concluziile acestor conferințe au fost cuprinse într-o *Petiție* către împărat, prezentată acestuia la 15 martie 1862 de o *Deputațiune* a românilor din toate ținuturile. Printre altele, se cerea împăratului să aprobe convocarea unui CNB românesc, la care să participe 40 de preoți şi 60 mireni din Ardeal, Bucovina, Arad, precum şi din cele două eparhii ale Banatului, Congres care să pună bazele noii Mitropolii române[251]. Ca urmare, episcopul Şaguna a primit de la împărat o adresă, emisă la 29 iunie 1863, prin care monarhul şi-a exprimat intenția de a accepta înființarea unei Mitropolii independente române ortodoxe, „coordinată cu cea sârbească", însă în privința întinderii, a admis ca această nouă Mitropolie să-i cuprindă doar pe românii din Transilvania şi Ungaria. Totodată, i s-a cerut lui Şaguna să prezinte unele amănunte de ordin practic: locul reşedinței mitropolitane; numărul episcopiilor sufragane; dotația Mitropoliei; modul numirii noului mitropolit şi a episcopilor sufragani. În pofida cererilor imperiale, românii au adus o singură precizare, anume dorința ca noua Mitropolie să-i cuprindă pe toți românii ortodocşi din statele Austriei (deci şi din Bucovina)[252]. Această viziune a fost întărită de Sinodul eparhial din 1864, convocat pentru ziua de 22 martie 1864[253].

Rolul constituţional al Sinodului din 1864. Proiectul de Statut şagunian

Sinodul din 1864 este însă important şi pentru faptul că deschide perioada constituțională din Biserica ardelenească. Deputații au fost convocați şi aleşi potrivit *Statutului provizoriu* din 1860. Astfel au participat: 80 membri de drept şi 92 de deputați aleşi. Membrii de drept au fost: cei 42 de protopopi sau administratori protopopeşti; 19 „amploiați politici" de confesiune ortodoxă[254]; şase doctori şi avocați; 13 profesori (nouă de la Gimnaziul din Braşov şi patru de la Seminarul teologic-pedagogic din Sibiu).

---

[251] *Actele Sinodului..., 1864*, p. 167-180.
[252] *Ibidem*, p. 12-13.
[253] N.Popea, *Vechea metropolia ortodosa romana a Transilvaniei…,* p. 247.
[254] Dumitru Moldovan, consilier la Cancelaria aulică transilvană; Ioan Aldulean, vicepreşedinte al Tablei regeşti din Transilvania (Curtea de Apel pentru procesele din comitate şi scaunele secuieşti); Ioacob Bologa (consilier gubernial, adică ministru); Ioan Brad de Lemeni (căpitan suprem al districtului Făgăraş, funcție echivalentă cu cea de comite suprem sau prefect în ziua de azi); Ioan Pipoş (comite suprem al Zarandului); Pavel Vasici (consilier şcolar în Guberniu), Ioan Puşcariu (administrator al comitatului Cetatea de Baltă), Alexandru Paul (subcolonel în pensie), Servian Popovici (secretar gubernial), Nicolae Barbu (secretar gubernial), apoi trei asesori la tabla regească, anume Mihail Orbonaşiu, Nicolae Gaetanu şi George Roman, Ilie Macelariu (jude regesc în scaunul săsesc al Miercurei), Iosif Hodoş (vicecomite prim în Zarand), Ioan Codru (vicecăpitan de Făgăraş), Constantin Panțiu (asesor la tribulalul din Tg. Mureş), Constantin Ioan (senator în Magistratul din Braşov, funcție echivalentă unui consilier local de azi), Petru Roşca (senator din Magistratul sibian).

După alegerea secretariatului Sinodului (format din şase membri, dintre care doi clerici şi patru mireni) şi verificarea deputaților, Şaguna a declarat că principalul punct pe ordinea de zi va fi dezbaterea şi votarea unui Statut de organizare bisericească. În acest scop, însuşi episcopul a prezentat un elaborat – *Proiect de un Regulament pentru organizarea trebilor bisericeşti, şcolare şi fundaționale române de religia greco-orientală în Statele austriace*[255]. Acesta a cuprins o *Introducere-Determinațiuni generale* şi 12 capitole (numite, în traducere literală germană *Tăieri*, de la *Abschnitt*), anume: I. Parohii, II. Protopresbiterate, III. Mănăstiri, IV. Eparhii, V. Mitropolie, VI. Epitropia eparhială mitropolitană, VII. Senatul şcolar, VIII. Sinodul mitropolitan, IX. Sinodul episcopesc, X. Sinodul comun al ierarhiei române şi sârbe, XI. Dreptul maiestatic în numirea mitropolitului şi episcopilor, XII. Dreptul supremei inspecțiuni al Coroanei în privința Bisericii. Întregul proiect a însumat 225 de paragrafe[256].

Proiectul şagunian a fost discutat de o comisie alcătuită din 12 membri (patru clerici şi opt mireni)[257], prezidată de Ioan Alduleanu. referent fiind protopopul Ioan Hannia[258]. În urma dezbaterilor, proiectul a cunoscut modificări esențiale. Forma votată a Statutului a cuprins, pe lângă *Introducere*, doar 174 de paragrafe, în şase *Tăieri*: I. Parohii, II. Protopresbiterate, III. Mănăstiri, IV. Eparhie, V. Dreptul maiestatic pentru întărirea şi numirea episcopului, VI. Dreptul supremei inspecțiuni a Coroanei în privința Bisericii[259].

La începutul elaboratului său, Şaguna a precizat că nu a avut intenția de a fi proiectat ceva nou, ci numai de a fi reactualizat, respectând principiile canoanelor, normele de organizare a Bisericii[260]. Apoi, a enumerat principiile care se aflau la baza proiectului său: în primul rând *colaborarea dintre „preoțimea şi poporul*, împărțiți în parohii, protopresbiterate, mănăstiri şi eparhii". Urma apoi *principiul autonomiei*: părțile organice ale Mitropoliei, respectiv parohiile, protopopiatele, mănăstirile şi eparhiile urmau să fie *independente* față de alte organe egale în rang (§ 5). În al treilea rând, *principiul reprezentativității* a fost afirmat prin prevederea că fiecare parte organică participă la afacerile părții organice superioare, prin reprezentanți (§ 6), Sinodul episcopesc fiind forul suprem (§ 7).

Afacerile şcolare din fiecare Eparhie urmau să fie condusă de un *Senat şcolar*; iar *administrarea averilor bisericeşti* de către o *Eforie* (la nivelul parohiei, protopopiatului, eparhiei şi mitropoliei). În privința problemelor *judecătoreşti*, prima instanță urma să fie *Scaunul protopresbiteral* (§ 8-10). La conducerea Eparhiei urma să se afle *Consistoriul* – for administrativ (în chestiuni bisericeşti), dar şi a doua instanță judecătorească (§ 11). *Sinodul episcopesc* urma să dețină „suprema jurisdicție bisericească", fiind cea de-a treia instanță de judecată (§ 12).

---

[255] I. Mateiu opinează că acest titlu trădează nădejdea lui Şaguna ca episcopul Bucovinei, E. Hacman, să iasă din poziția sa dizidentă şi să se alăture celorlalte episcopii ortodoxe române într-o singură mitropolie (I. Mateiu, *Contribuțiuni…*, p. 210).
[256] *Actele Sinodului… 1864,* Anexa D, p. 80-163.
[257] *Ibidem,* conclus 8, p. 6.
[258] *Ibidem.* Discuțiile privitoare la proiectul şagunian în conclusele 22-34, p. 23-55.
[259] Forma votată a Statutului în *Ibidem,* Anexa I, p. 208-274.
[260] *Ibidem,* Anexa D, p. 80-81.

Susținerea materială urma a fi acoperită de colecte făcute de Biserică, dar şi din ajutoare de la Stat (§ 14).

Totodată, Şaguna a mai prevăzut, în mod provizoriu, un Sinod episcopesc mixt, împreună cu ierarhii sârbi:

> „Românii de religie r. or. nimic alta nu doresc prin înființarea unei Mitropolii române decât aceea… să ajungă la egala îndreptățire cu coreligionarii lor de naționalitate sârbească, … prin urmare că pe viitor să fie în Statele Maiestății Sale o Mitropolie română concordată cu cea sârbească…”[261].

După analiza Comisiei de 12 şi după lungi dezbateri, *Introducerea* propusă de Şaguna a fost schimbată cu o alta. Nu au mai votat § 12 (cel care se referea la Sinodul episcopesc), competențele acestuia urmând a fi stabilite la viitorul *Sinod mitropolitan* (Congres), de după realizarea despărțirii de sârbi. Pe de altă parte, spre deosebire de *Proiectul lui Şaguna*, Statutul votat s-a referit doar la Eparhie, despre preconizata Mitropolie declarându-se doar în § 13 (la fel ca în § 15 şagunian), dorința creării Mitropoliei române „coordinată cu cea sârbească”, precum şi necesitatea organizării Sinodului comun episcopesc, „constatatoriu din amândoi mitropoliții şi din toți episcopii sufragani ale acestor două mitropolii, care din timp în timp ar avea a se convoca” (§ 14).

Iată în continuare principalele prevederi ale Proiectului de constituție şaguniană şi apoi cele ale Statutului votat până în final de deputați.

Organele de conducere parohiale, cf. proiectului şi a Statutului votat

În privința organizării parohiei, au existat mai multe deosebiri notabile între proiectul de constituție şaguniană şi Statutul votat de deputații sinodali din 1864.

Şaguna a dorit ca Sinodul parohial să fie alcătuit din parohienii

> „care sunt creştini cu frica lui Dumnezeu, împlinesc poruncile dumnezeieşti şi bisericeşti şi n-au fost pedepsiți pentru vreo crimă din partea judecătoriei politice, şi sunt de 24 de ani”[262].

Forma votată a fost mai puțin restrictivă din punct de vedere disciplinar:

> „În Sinodul parohial iau parte toți parohienii care sunt creştini de sine stătători cu frica lui Dumnezeu, împlinesc poruncile dumnezeieşti, precum şi datorințele lor parohiale”[263].

Apoi, Şaguna a prevăzut ca preşedintele Sinodului parohial să fie parohul, iar în cazul în care existau mai mulți preoți, preşedintele Sinodului să fie numit de episcop, cu acordul comitetului parohial (§ 29). În forma votată a fost declarat drept preşedinte al Sinodului parohial cel mai bătrân preot (§ 27).

De asemenea, *Proiectul lui Şaguna* stipula că preşedintele avea dreptul, în cazul în care se constata dezordine, să dizolve Sinodul parohial, urmând ca cei

---

[261] *Ibidem*, Anexa D, p. 86.
[262] *Ibidem*, conclus 25, p. 90.
[263] *Ibidem*, Anexa I, p. 215.

vinovați de scandal să fie deferiți protopopului, apoi Consistoriului eparhial, „spre pedepsirea celor ce au provocat scandalul” (§ 30, p. 93). Forma votată a *Proiectului* s-a rezumat, în acest caz, doar la semnalarea către forurile superioare a cauzei dezordinii, „spre petractarea mai departe” (§ 28).

O altă diferență importantă a privit proporția necesară de voturi pentru ca hotărârile Sinodului parohial să devină valide: în timp ce Şaguna a prevăzut 2/3 din totalul celor prezenți (§ 36), forma votată a considerat suficientă prezența a peste jumătate din membri (majoritatea simplă)(§ 34).

Proiectul lui Şaguna a stipulat ca Sinodul parohial să dețină competența ca, pe lângă alegerea Comitetului parohial, a parohului, a capelanului, diaconului şi a epitropilor, să-i aleagă şi pe profesorii seminariali şi pe învățători (§ 26, pct. 2); alegerea celor din urmă a fost trecute de Sinod în competența Comitetului parohial, cu avizul Consistoriului eparhial şi al Senatului şcolar (§ 42).

În ceea ce priveşte Comitetul parohial, dorința lui Şaguna ca în funcția de preşedinte să poată fi ales „şi parohul”, iar secretar „un profesor sau învățător” (§ 41), a fost modificată astfel încât preşedintele trebuia „să fie ales din sânul Comitetului”, iar secretar putea fi orice persoană calificată, chiar dacă nu făcea parte din Comitetul parohial (§ 39).

Printre competențele Comitetului parohial, Statutul a prevăzut şi inventarierea averii mobile şi imobile a parohiei. Dar dacă Şaguna dorise ca acest inventar să respecte un formular indicat de Sinodul eparhial (§ 44, pct 1), forma votată nu a mai inserat prevederea lui Şaguna, în schimb a cerut ca inventarul să fie completat în trei exemplare, din care unul să fie trimis Consistoriului eparhial (§ 42, pct. 2).

Pentru corectarea stării de „religiozitate şi moralitate a membrilor parohiali, *Proiectul lui Şaguna* a prevăzut disciplinarea „prin mijloace morale şi pedepse bisericeşti” (§ 44, pct 15). Forma votată a considerat suficiente „mijloace morale şi pedepse mai mici bisericeşti” (§ 42, pct 16).

Pe de altă parte, Şaguna a avut în vedere şi latura socială a Bisericii: astfel, Comitetul parohial ar fi avut datoria de „a face Sinodului protopopesc şi eparhial propuneri spre înaintarea scopurilor locale bisericeşti, şcolare şi *filantropice*” (§ 44, pct 18). Deputații sinodali au eliminat cu totul această prevedere.

Organele de conducere protopopeşti, cf. proiectului şi a Statutului votat

Conform dorințelor lui Şaguna, arondarea protopopiatelor trebuia realizată de către Consistoriul eparhial (§ 50). Sinodul nu a acceptat şi a stabilit că protopopiatele trebuiau să rămână „în starea prezentă până la o altă regulare” (§ 49). Cu alte cuvinte, au trecut această problemă în sarcina corporației legislative.

Pentru Scaunul protopresbiteral, proiectul inițial al lui Şaguna a înşirat, destul de sumar, următoarele competențe: conflicte între preoți şi poporul parohiei; nereguli găsite de protopopi în timpul vizitelor canonice în district (§ 52). Însă, odată cu prezentarea proiectului sinodalilor, Şaguna a mai adus o notificare, cuprinsă în *Anexa E* din Protocolul Sinodului[264], în care a detaliat competențele

[264] *Ibidem*, p. 164-167.

Scaunului protopopesc, stipulând că acesta avea să se ocupe şi de următoarele cauze: discordii între preoți cu privire la venitul stolar; conflicte pe aceeaşi chestiune între preoți şi parohieni; conflicte matrimoniale; cazuri de încălcări disciplinare de ordin bisericesc sau preoțesc. Această notificare a fost acceptată de către sinodali, care au mai adăugat încă un punct, anume „cenzurarea alegerii de paroh, capelan, diacon şi de alte fețe bisericeşti" (§ 54, pct. 10). Prin aceasta, a modificat forma inițială a § 53 a lui Şaguna, care prevedea că Scaunul protopopesc avea să rezolve „tulburări ce s-ar naşte în vreo parohie cu prilejul alegerii vreunui paroh, capelan, diacon, profesor sau învățător, sau alte fețe şcolare şi apoi aşternerea la Consistoriu eparhial, sau arhidiecezan şi respectiv la Senatul şcolar spre hotărârea finală". Prin urmare, sinodalii n-au admis ingerința prea mare a parohiei şi protopopiatului în alegerea şi cenzurarea alegerii profesorilor şi învățătorilor, lăsând decizia definitivă în aceste probleme Senatului şcolar. În privința apelațiilor, ele erau prevăzute a se înainta Consistoriului diecezan şi Senatului şcolar, în varianta lui Şaguna (§ 59), iar numai Consistoriului eparhial, în varianta votată (§ 58).

Sinodul protopopesc urma să cuprindă 12-24 de membri, în funcție de mărimea protopopiatului, aleşi pe şase ani. Şaguna a prevăzut în mod expres proporția de 2/3 laici. Clericii urmau să fie aleşi prin vot direct, mirenii prin vot indirect, în două etape. Propunerea lui Şaguna a fost aprobată de sinodali, la fel ca şi aceste două propuneri: a) ca deciziile sinodului să fie considerate valide dacă erau aprobate de 2/3 din membrii prezenți; b) ca protopopul să aibă posibilitatea de a dizolva Sinodul protopopesc.

Sinodalii au modificat însă procedeul de alegere a protopopului. Şaguna considerase că Sinodul protopopesc ar fi trebuit să aleagă dintre trei candidați numiți de Consistoriul eparhial, în timp ce sinodalii au stabilit o procedură total inversă, în sensul ca Sinodul protopopesc să aleagă trei candidați, prin vot secret, dintre care Consistoriul să-l numească pe protopop (§ 75).

În ceea ce priveşte Comitetul protopesbiteral, trebuie menționat faptul că inițial Şaguna nu prevăzuse acest organ administrativ. Abia în notificarea ulterioară, menționată mai sus (inclusă în Protocolul Sinodului ca Anexa E) a stabilit înființarea acestui organism. Totuşi proiectul lui Şaguna a fost destul de curios. Pe de o parte, principala agendă a Comitetului trebuia să fie „efectuarea (executarea – n.n.) a celor comise din partea Sinodului protopopesc" (deci o sarcină executivă). În al doilea rând, din numele pe care Şaguna l-a dat acestui organism (*Comitetul Sinodului protopopesc*) ar reieşi intenția episcopului de a-l considera pe acesta drept o permanență a Sinodului. Însă, în al treilea rând, acest Comitet nu putea funcționa totuşi ca o permanență, întrucât se întrunea cam rar, de patru ori pe an. Iar, în al patrulea rând, celelalte competențe ale Comitetului Sinodului protopopesc au fost mai mult de natură juridică, privindu-i pe învățători şi cântăreți (nu şi pe preoți), devenind astfel un organ paralel cu Scaunul protopopesc. Putem deduce din aceste contraziceri, că în 1864, proiectul de statut al lui Şaguna nu era încă destul conturat.

În aceste condiții, deputații sinodali din 1864 au adus modificări serioase, deşi au păstrat denumirea curioasă a acestui organism bisericesc. Au redus numărul membrilor de la 15 (cât prevăzuse Şaguna), la 12-24, în funcție de mărimea protopopiatului (§ 81). Pe de altă parte, au stabilit că agendele Comitetului „sunt acelea în lucrurile protopresbiteratului comune care sunt şi ale comitetelor parohiale în trebile de la parohia ținătoare” (§ 86). Cu alte cuvinte, deputații au transformat această instituție într-un organism executiv, evitând suprapunerea de competențe cu Scaunul protopopesc.

Organele de conducere eparhiale, cf. proiectului şi a Statutului votat

Şaguna a prevăzut, pe lângă Sinodul diecezan, încă trei instituții: Sinedrionul presbiterilor, Epitropia eparhială şi Senatul şcolar eparhial (§ 115, resp. 117).

Sinedrionul presbiterilor a fost conceput de Şaguna ca un organ care să fie alcătuit din episcop împreună cu

> „câțiva distinşi membri ai clerului eparhial, spre a se sfătui cu ei asupra obiectelor bisericeşti, spirituale, rituale şi disciplinare”.

Aceşti membri urmau să fie numiți asesori consistoriali. Cei care locuiau în reşedința episcopală aveau să fie asesori referenți, ceilalți asesori ordinari. Nu aveau voie să fie înrudiți până la gradul VI de sânge şi IV de cuscrie (§ 116). Episcopul urma să mai fie ajutat de un *secretar primar*, unul secundar, un defensor matrimonial, un arhivar, trei cancelişti şi un servitor. Aceştia aveau să fie numiți de către Consistoriu şi plătiți din fonduri eparhiale (§ 117).

Deputații sinodali din anul 1864 au acceptat existența acestui organism, numindu-l însă *Consistoriu*. Au stabilit însă ca asesorii consistoriali referenți să fie numiți *asesori ordinari* şi să fie retribuiți cu salarii „cuviincioase” din vistieria Eparhiei, iar ceilalți asesori să fie numiți *titulari* (§ 118). Totodată, au acceptat ca toți asesorii consistoriali să fie numiți de episcop, din clerul eparhial, şi să fie responsabil pentru aceasta înaintea Sinodului eparhial (§ 119).

Şaguna a mai stipulat ca toate hotărârile Consistoriului să necesite, obligatoriu, aprobarea episcopului. Acesta, prin puterea sa arhierească, ar fi avut chiar dreptul de a modifica hotărârile consistoriale (§ 118). Mai mult, dacă:

> „însă la întâmplarea când pluralitatea voturilor ar fi în contra convingerii episcopului, şi episcopul ar prevedea că, după pluralitatea voturilor, s-ar decide treaba (astfel că) vaza şi onoarea Bisericii, a clerului şi poporului s-ar vătăma, şi că prin aceea şi pacea Bisericii s-ar putea tulbura şi s-ar da cauză la vreun scandal public spre demoralizare, atunci episcopului i se cuvine dreptul a înălța convingerea sa la sentința decisivă, căci el este (cel) căruia i s-au încredințat sufletele cele scumpe ale creştinilor (Can. Apost. 4 şi Cartagina 28)” (§ 119).

Apoi, Şaguna a prevăzut că puteau contesta deciziile Sinedrionului presbiterilor, prin apel la Sinodul episcopesc, doar aceia despre care

> „se poate presupune cu siguranță că prin apelația insinuată nu se va retrage de sub jurisdicțiunea episcopului şi nu se va eluda sentința consistorială”.

Astfel, un preot pedepsit de episcop pe motiv că părăsise parohia sa, nu ar fi avut dreptul de a înainta apel împotriva sentinței consistoriale (§ 120).

Aceste paragrafe 119-120 nu au fost acceptate de deputații sinodali, fiind scoase cu totul din forma votată. În schimb au redactat un paragraf nou, în care au stabilit dreptul de veto al episcopului doar în privința chestiunilor dogmatice:

> „Conclusele consistoriale în obiectele disciplinare, administrative şi matrimoniale se fac după pluralitatea voturilor. Când sunt voturile egale, atunci decide votul preşedintelui; iar cauzele dogmatice şi cele pur spirituale le decide episcopul după plenitudinea puterii episcopeşti” (§ 122).

Cât priveşte agendele Consistoriului eparhial, acestea au fost de ordin pur spiritual şi bisericesc:

> „1) a judeca treburile ţiitoare de Sacramente şi de tipic şi, în caz de îndoială, a cere dezlegarea obiectului de la Sinodul episcopesc; 2) a priveghia asupra purtării preoțimii, călugărilor şi a creştinilor; 3) a stărui ca bisericile să se sfințească şi cu cele trebuincioase icoane, vase, candele şi cărți să se înzestreze; 4) a priveghea ca protocoalele botezaților, cununaților şi morților să se ducă amesurat ordinațiunilor previgente; 5) a stărui ca sinoadele parohiale, protopopeşti şi mănăstireşti să împlinească datorințele sale după cele rânduite în acest regulament; 6) a rândui ca protopopii în tot anul să aştearnă Consistoriului conscrierea preoțimii şi a poporului tractual, după formulariul prescris; 7) a priveghea ca bisericile cele nou zidite să se clădească potrivit canoanelor; 8) a rândui comisiune permanentă pentru examinarea celor ce au a se înainta în treapta preoțească; 9) a judeca despre valoarea sponsalelor şi a matrimoniului, despre stricarea logodnei, despre divorțul parțial şi total; 10) a judeca despre excesele preoțimii şi a creştinilor ce privesc datorințele lor bisericeşti” (§ 121).

Aceste competențe ale *Sinedrionului presbiterilor* au fost acceptate şi de sinodali, cu unele mici modificări. Astfel, punctul 9 a fost înlocuit cu o formulare mai generală, transformând Consistoriul în al doilea for judecătoresc („a decide în instanța a doua cauzele apelate de la scaunele protopresbiterale”).

După cum se poate constata, Şaguna a acordat Sinedrionului presbiterilor (Consistoriului) doar competențe de ordin bisericesc şi judecătoresc în chestiuni pur spirituale. Problemele materiale şi şcolare au fost lăsate altor instituții.

Epitropia eparhială a fost instituția prevăzută de Şaguna pentru administrarea fondurilor eparhiale. Ea urma să fie alcătuită din şase membri ordinari şi alți şase supleanți (câte patru laici şi doi clerici), alături de un casier şi un controlor (§ 158). Deputații sinodali au limitat însă numărul la trei membri ordinari şi trei supleanți (câte doi laici şi un cleric), alături de casier şi controlor (§ 138). Pe de altă parte, Şaguna a menționat ca cei şase membri să fie aleşi doar pentru început, iar întregirile ulterioare să fie făcute de ceilalți membri ai epitropiei, din persoanele propuse de către episcop (§ 159). Acest fapt nu a fost acceptat de sinodali, care au votat întregirea epitropiei prin alegere de către Sinodul eparhial (§ 139).

Epitropia eparhială urma să se preocupe de administrarea averii mobile şi imobile a Eparhiei, precum şi să acționeze pentru creşterea acesteia, raportând Sinodului eparhial despre aceste chestiuni (§ 149). Proiectul şagunian nu a stipulat nimic în privința modului de luare a deciziilor în Epitropie, astfel că nu s-a prevăzut vreun drept de veto al episcopului.

Senatul şcolar a constituit, în viziunea lui Şaguna, autoritatea investită a se ocupa de problema şcolilor confesionale din Eparhie (§ 154). Sinodalii au votat propunerea lui Şaguna ca Senatul şcolar să fie compus, afară de episcop în calitate de preşedinte, din 12 membri (şase ordinari şi şase supleanți), din care 1/3 să fie clerici şi 2/3 mireni (§ 155). Însă *Proiectul lui Şaguna* a prevăzut că fiecare comună bisericească urma să fie supusă Senatului şcolar „şi fără aprobarea acestuia nu poate înființa nici un fel de institut literar sau şcolar". Sinodalii au considerat că această afirmație nu mai era necesară, întrucât prevederea fusese votată de sinodali în mai multe paragrafe anterioare. Ca şi în cazul Epitropiei, Şaguna a stabilit ca membrii Senatului să fie aleşi de Sinodul eparhial numai la început. De asemenea, Şaguna a dorit ca şi consilierul şcolar regesc să fie membru în Senatul şcolar (§ 178). Sinodalii însă au înlăturat din statut aceste două ultime prevederi, votând ca toți membrii să fie aleşi de către Sinodul eparhial, consilierul regesc nemaifiind amintit ca membru al Senatului şcolar (§ 157).

În ceea ce priveşte competențele Senatului şcolar, deputații sinodali au precizat că aceste competențe urmau a fi dezvoltate printr-o Instrucțiune viitoare (§ 163, pct 1). Din acest motiv au fost votate multe din prevederile din *Proiectul lui Şaguna* (§ 184). Diferențe se constată în condițiile pe care trebuiau să le îndeplinească viitorii profesori din Gimnaziile confesionale, Şaguna a indicat doar că aceştia trebuia să fie bine pregătiți (§ 184, pct 11). În schimb, sinodalii au concretizat, stabilind că profesorii de la gimnaziile confesionale trebuiau să fi absolvit „cursul de Filozofie la vreo Universitate" (§ 163, pct 10). În schimb, pentru profesorii de la Institutul teologico-pedagogic, Şaguna a precizat cerința examenelor „din ştiințele teologice, pedagogice, din dreptul canonic, din tipic şi cântări biariceşti" (§ 184, pct 12), cerință exclusă cu totul de către sinodali:

O altă prevedere a lui Şaguna, conform căreia Senatul şcolar urma să trimită, la diferite intervale de timp, unul sa doi membri din Sinod, pentru a controla şcolile confesionale (§ 189), nu a fost menținută în forma votată a *Proiectului.*

Sinodul eparhial trebuia, conform *Proiectului lui Şaguna*, să fie

> „adunarea reprezentanților clerului şi ai poporului eparhial care alege pe episcop şi-l prezintă Sinodului episcopesc.; Sinodul eparhial conduce şi controlează obiectele economico-biariceşti, şcolare şi fundaționale, privitoare la întreaga Eparhie" (§ 123).

Aşadar, Sinodul a fost considerat de Şaguna ca un organ de control al administrației bisericeşti, precum şi un colegiu de alegere al episcopului. Conform proiectului şagunian, Sinodul urma să cuprindă 60 de deputați, toți aleşi, pentru o perioadă de şase ani, 1/3 din cler şi 2/3 din mireni.

Însă deputații sinodali din 1864 nu au acceptat propunerea lui Şaguna, ca Sinodul să fie alcătuit doar din deputați aleşi. Desigur, acei deputați care participau la Sinod în calitate de *membri de drept* nu erau dispuşi să renunțe la acest favor şi să se supună alegerii din partea credincioşilor. Astfel, *Statutul provizoriu* votat la Sinodul din 1860 a dobândit în 1864 un caracter definitiv (§ 125).

Modul de alegere a episcopului

Precum am arătat mai sus, Şaguna a elaborat un proiect vizând întreaga organizație mitropolitană. Deputații sinodali au votat însă doar un statut de organizare pentru Eparhia Ardealului, stabilind că situația Mitropoliei ar fi urmat să fie reglementată la Sinodul mitropolitan.

De aceea, fiind vorba despre *alegerea episcopului*, Şaguna a considerat ca aceasta să se desfăşoare în Sinodul eparhial de 60 de membri, cuprinzând 2/3 mireni şi 1/3 clerici. Preşedinte al Adunării urma să fie mitropolitul (§ 100-102). Însă sinodalii au acceptat această componență a Sinodului electoral, stabilind însă că prezidiul urma să revină Preşedintelui Consistoriului eparhial (§ 107).

O altă diferență în desfăşurarea alegerilor episcopului constă în prevederea lui Şaguna de a se ține, în preziua alegerii, a unei consultări confidențiale numai între membrii sinodului, fără preşedinte, în care „să se lămurească părerile şi pe cât s-ar putea, să se aducă acelea mai aproape laolaltă" (adică să se pună cât se poate, de acord, asupra candidaților, n.n.) (§ 105). Această prevedere nu a fost acceptată de sinodali.

Apoi, Şaguna a prevăzut ca, după alegere, protocolul să fie prezentat Sinodului episcopesc (§ 108); deputații sinodali au decis însă ca protocolul alegerii să fie transmis direct Guvernului, spre a fi înaintat împăratului (§ 110). Dar şi Şaguna a considerat necesară întărirea din partea suveranului, dat fiind dreptul în uz la toate confesiunile din Transilvania (§ 222).

De altfel, tot în conformitate cu dreptul confesional existent în Principatul Transilvaniei, Curtea imperială urma să dețină şi în Biserica Ortodoxă dreptul de supremă inspecțiune. De altfel, Bisericii Ortodoxe i se garanta

> „egala pozițiune independentă față cu relațiile către Stat şi către celelalte confesii, precum şi libertatea egală a dispozițiilor proprii în treburile ei interne, pe care o ocupă şi celelalte biserici recepte în Stat" (§ 172). Fără vătămarea dreptului de supremă inspecțiune al Coroanei, ce-i compete după legile țării şi-l exercitează în înțelesul Constituțiunii, este şi rămâne Biserica greco-orientală îndreptățită de a-şi regula, administra şi conduce afacerile sale bisericeşti după aşezămintele canonice şi ecleziastice, precum şi afacerile scolastice, fundaționale, fondurile şi institutele independent de oricare influență a vreunei alte Biserici" (§ 174).

În finalul discuțiilor, după votul de ansamblu, Sinodul a hotărât ca proiectul votat să fie prezentat împăratului spre „sancționare" (de fapt promulgare)[265]. Dar aceasta nu a mai avut loc. Probabil că Şaguna a aşteptat votarea *Regulamentului* (*Statutul Organic*) pentru întreaga Mitropolie.

[265] *Ibidem*, conclus 34, p. 55.

*

Din cele prezentate, se poate constata mai întâi că proiectul şagunian din 1864 a fost unul nedefinitivat (dovadă notificarea adusă ulterior în timpul lucrărilor Sinodului, privitoare la Scaunul şi Comitetul Sinodului protopresbiteral).

În al doilea rând, spre deosebire de Statutul provizoriu din 1860, în 1864 Şaguna a părăsit atât principiul reprezentării paritare a laicilor şi a clericilor (aderând la proporția de 1/3 – 2/3), cât şi cel al includerii în Sinod, ca membrii de drept, ai „amploiaților politici”. Prin urmare, în timpul celor patru ani, Şaguna s-a apropiat tot mai mult de viziunea existentă printre susținătorii mişcării de autonomie catolică din Ungaria, îndepărtându-se, totodată, de tradițiile şi principiile reformei organizatorice din Bisericile protestante, inclusiv cea săsească.

În al treilea rând, trebuie remarcat faptul că Şaguna a făcut clar distincția între chestiunile pur bisericeşti, canonice şi spirituale, pe de o parte, şi cele epitropeşti-culturale, pe de altă parte. Cele dintâi au fost trecute în competența Sinedrionului protopopesc şi în responsabilitatea exclusivă a episcopului, care ar fi dobândit chiar drept de veto. Celelalte probleme, materiale şi şcolare, au fost lăsate de Şaguna mai mult în responsabilitatea laicilor (reprezentați în Epitropie şi Senatul şcolar în proporție de 2/3). Şaguna nu a avut intenția de a impune principiul ierarhic în administrația materială şi şcolară, nu a prevăzut nici chiar un drept de veto al episcopului în deciziile Epitropiei şi ale Senatului şcolar.

În al patrulea rând, trebuie remarcată tendința deputaților sinodali de a diminua cât mai mult posibil principiul ierarhic, deşi acesta a fost afirmat cu tărie de Şaguna doar în chestiunile strict bisericeşti. Sinedrionul, redenumit *Consistoriu*, a devenit, după votul deputaților sinodali, doar un for consultativ, episcopul pierzând dreptul de veto (deciziile luându-se prin majoritatea voturilor). Iar în privința Epitropiei şi a Senatului şcolar, episcopului i-a fost luat dreptul de a propune candidați pentru posturile vacante de epitropi sau asesori şcolari, Sinodul dobândind dreptul perpetuu de a-i alege pe asesori.

În fine, în al cincilea rând, deputații sinodali, dorind păstrarea calității de membri de drept, au respins propunerea lui Şaguna de a se constitui doar un Sinod reprezentantiv, alcătuit în mod exclusiv din deputați aleşi de către credincioşi în cercuri electorale. Teama de alegerile directe a fost mare, chiar şi printre fruntaşii laicii, iar această teamă i-a determinat să respingă chiar şi proporția de 1/3-2/3 propusă de Şaguna.

1.4.5. Sinodul episcopesc de la Carloviţ din 1864 şi declararea Mitropoliei autocefale române din Monarhia austriacă

La 1 august 1864 au început lucrările CNB sârbesc de la Carloviț. Principalul obiectiv l-a constituit alegerea unui nou patriarh sârb[266]. Au sosit la Congres şi unii români bănățeni şi arădeni, în frunte cu episcopul Aradului, Procopiu Ivacicovici. Împăratul a fost reprezentat prin comisarul imperial generalul Iosif, baron

[266] Din cei 75 de delegați la Congres, 25 erau clerici iar 50 laici, dintre care 25 civili şi 25 ofițeri din ținuturile de graniță. (Thomas Bremer, *Ekklesiale Struktur und Ekklesiologie in der Serbischen Ortodoxen Kirche im 19. und 20. Jahrhundert*, Würzburg, 1992, p. 27).

Philipovici de Philippsburg, căruia delegații români i-au adresat un *Memoriu*, în care îşi declarau detaşarea de actul alegerii mitropolitului sârb, deoarece nu considerau că erau reprezentați în mod corespunzător. De asemenea, au prezentat din nou argumentele istorice şi canonice pentru înființarea Mitropoliei române coordinate cu cea sârbească[267]. Pe 5 august au început procedurile pentru alegerea noului mitropolit, cursa electorală fiind câştigată de Samuil Massirevics.

La 13 august au început lucrările Sinodului episcopesc, la care au participat şi ierarhii români. Acest Sinod s-a decis în unanimitate:

- Despărțirea canonică a românilor din Ardeal, Banat şi Ungaria, şi formarea noii Mitropolii.
- Instituirea unui Sinod comun care să reprezinte unitatea dogmatică a celor două Mitropolii, convocat odată la şase ani;
- separarea protopopiatelor şi a comunelor mixte[268].

Nu s-a ajuns însă la un acord în privința împărțirii fondurilor. S-a decis numirea unei comisii comune, din care au făcut parte şi episcopul Procopiu Ivacicovici, Andrei de Mocioni şi Vincențiu Babeş (din partea Mitropoliei româneşti). Însă viziunea şi interesele celor două părți au fost cu totul diferite. Românii au considerat fondurile Mitropoliei de Carloviț ca fiind averi „confesionale”, în timp ce sârbii le-au considerau averi „naționale”[269].

Un al doilea Sinod episcopesc s-a desfăşurat la Carloviț, începând cu 11 septembrie 1864. Au participat ierarhii sârbi, Andrei Şaguna, precum şi comisarul imperial. S-a convenit asupra componenței noii Mitropolii româneşti, stabilindu-se arondarea, în funcție de componența etnică a protopopiatelor. S-a hotărât ca toată dieceza Aradului, precum şi protopopiatele curat sau preponderent româneşti din diecezele Timişoarei şi Vârşețului să revină Mitropoliei române. Urma doar ca, la întâlnirile viitoare, să se întocmească o situație clară, cu arondarea comunelor[270].

Prin decizia Sinodului episcopesc din 13 august 1864, nu doar că s-a realizat separarea bisericească a românilor ortodocşi de cei sârbi, ci s-a înființat o Mitropolie autocefală, din punct de vedere al dependenței canonice de Mitropolia de Carloviț. Desigur, termenul de autocefalie nu a fost folosit în acel moment (a fost menționată formula *mitropolie coordonată cu cea sârbească*) Motivul a constat probabil în teama sârbilor de a fi nevoiți să împartă în mod echitabil fondurile mitropolitane, ştiind că o treime din parohiile Mitropoliei de Carloviț au fost româneşti, astfel că episcopiile româneşti ar fi avut dreptul la aproximativ 3 mil fl. În schimb au primit doar 200.000 fl., sârbii considerând acceptarea acestei

---

[267] N. Popea, *Vechea metropolia ortodosa romana a Transilvaniei…*, p. 249-266.

[268] *Acte oficioase privitoare la înființarea Metropoliei gr. Răsăritene a Românilor din Transilvania, Ungaria şi Banat*, Sibiu, 1867, p. 8-9.

[269] La acest Sinod a venit şi episcopul de Bucovina, Eugen Hacman, însoțit de secretarul său, german de naționalitate şi romano-catolic de confesiune, precum şi de profesorul şi teologul Popovici, cu scopul de a opri naşterea mitropoliei lui Şaguna şi înființarea a trei mitropolii (una pentru Bucovina, a doua pentru Transilvania şi a treia pentru Carloviț). Planul le-a fost zădărnicit deoarece fusese declarată deja înființarea Mitropoliei române a Transilvaniei şi Ungariei (N. Popea, *Vechea metropolia ortodosa romana a Transilvaniei…*, p. 278).

[270] *Acte oficioase...*, p. 15-22.

sume ca un sacrificiu din dragoste frățească. Prin urmare, ierarhii sârbi au evitat, în timpul Sinodului din 1864, folosirea termenului de *autocefalie*. Însă nici Andrei Şaguna nu l-a revendicat, deoarece, în concepția sa canonică, Mitropolia de Carloviț nu se bucura de autocefalie. Dimpotrivă, Şaguna a fost ferm ancorat în tradiția Pentarhiei, considerând că toate Bisericile Ortodoxe din Europa de Răsărit se aflau sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol.

> „Ținând cont de faptul că, în conformitate cu prevederile canonice ale Bisericii Orientale, Biserica Răsăriteană din Austria aparține de Patriarhatul de Constantinopol, Scaunul acestui Patriarhat este instanța supremă pentru toate problemele bisericeşti ale Sfintei Biserici şi ale creştinilor acesteia. Să se permită ierarhiei noastre din Austria ca în cazurile prescrise de Biserică să se adreseze numitului Scaun patriarhal din Constantinopol, pe calea Ministerului c.c. de Externe”[271].

Cu toate acestea, unul din principalii canonişti şi jurişti ai Bisericii sârbeşti din Ungaria, Emilian de Radici[272], considera încă în 1877 drept autocefale ambele Mitropolii, atât cea de Carloviț[273] cât şi de Sibiu[274]. Aceeaşi poziție a avut-o şi istoricul Johann Schwicker[275], iar mai târziu canonistul Nicodim Milaş[276]. La 19 martie 1920, însuşi Sf. Sinod al Patriarhiei ecumenice îşi dădea acordul ca episcopiile sârbeşti care se aflaseră până la primul război mondial sub jurisdicția sa, să se unească cu „Bisericile autocefale ale Serbiei, Muntenegrului şi Carlovițului”[277], precum şi cu cele două eparhii din Dalmația[278]. Autocefalia Mitropoliei de la Sibiu a fost recunoscută şi de români: de juristul şi membrul în Sinodul arhidiecezan (iar din 1921 în Sinodul eparhial de la Cluj), Valer Moldovan[279]. De asemenea, în *Revista Teologică* de la Sibiu, din 1921, Vasile Lăzărescu (semnând sub pseudonimul *Bisericanul*[280]) a arătat că

---

[271] Ilarion Puşcariu, *Metropolia...*, Anexe, p. 76.

[272] Emilian (Radoslav) de Radici s-a născut în anul 1857 în Banat, într-o familie nobiliară sârbească. A studiat Teologia la Moscova, apoi Dreptul la Praga şi Filosofia la Pesta. A fost primul sârb cu un doctorat în Teologie. Călugărit, a devenit profesor la Seminarul din Carloviț. Dorința sa de a deveni episcop nu s-a realizat. A murit în 1907 la Baden-Baden (Thomas Bremer, *Ekklesiale Struktur…*, p. 88-89, nota 50).

[273] Radici aduce ca argument faptul că patriarhiile orientale au apelat de mai multe ori la mitropoliții de Carloviț pentru a arbitra disputele dintre ele (Radici, *Die Verfassung...* ¸Vârşeț, 1877, p. 94-95).

[274] *Ibidem*, p. 186.

[275] J. H. Schwicker, *Politische Geschichte...*, p. 74-75.

[276] Nicodim Milaş, *op.cit.*, p. 252-254. Milaş nu menționează nici un document prin care Patriarhia de Constantinopol să fi acordat în mod oficial statutul de autocefalie Mitropoliei din Carloviț. În schimb, în nota 13, de la p. 253, dă un citat dintr-un tomos patriarhal emis în anul 1885, în care erau menționate ca Biserici autocefale cele patru Patriarhii orientale şi Bisericile din Rusia, Cipru, Austria şi Elada.

[277] http://www.vuksanovic.com/montenegro_geschichte_02.php, Alois Hudal, *op.cit.*, p. 82.

[278] La 22 noiembrie 1919, mitropolitul Bucovinei, Vladimir Repta, şi-a dat acordul ca cele două episcopii dalmatine să părăsească „provincia mitropolitană“ a Bucovinei şi Dalmației, astfel ca să poată integra în Biserica Ortodoxă Sârbă din Regatul Sârbilor, Croaților şi Slovenilor (*Ibidem*, p. 82).

[279] Valer Moldovan, *Biserica Ortodoxă Română şi problema unificării. Studiu de drept bisericesc*, Cluj, 1921, p. 21.

[280] Vasile Lăzărescu care semnat mai multe articole sub pseudonimul *Bisericanul ortodox* (http://www.mitropolia-banatului.ro/page.php?menu=14).

„Trebuie să remarcăm faptul că autocefalia noastră n-a fost adusă la cunoştinţa celorlalte Biserici surori prin însuşi urzitorul ei, mitropolitul Şaguna. Desigur, acest mare ierarh, oricât a fost de liberal în concepţiile sale, când a fost vorba de a crea Bisericii sale o situaţie cât mai liberă nu numai sub raportul strict ecleziastic, ci şi sub cel cultural-naţional românesc, va fi avut multe de corectat în organizaţia acesteia. Anunţarea aceasta, voită ori nevoită, dar întrelăsată din partea lui Şaguna, a fost îndeplinită de-abia prin al treilea mitropolit, sub Miron Romanul“[281].

Autocefalia Mitropoliei de la Sibiu a fost recunoscută atât de ministrul Cultelor Al. Lapedatu, cât şi de mitropolitul Nicolae Bălan[282]. Cel dintâi a afirmat în şedinţa Sf. Sinod din 4 februarie 1925, cu ocazia proclamării Patriarhiei Române:

„Cu excepţia Arhiepiscopiei Basarabiei, care făcea parte din Biserica rusească, cele două mitropolii..., aceea a Ardealului şi aceea a Bucovinei, au intrat în unitatea română ca Biserici autocefale”[283].

Odată rezolvată separaţia ierarhică din punct de vedere canonic, împăratul Francisc Iosif a semnat, la 12/24 decembrie 1864, autograful privind înfiinţarea Mitropoliei ortodoxe române:

„Iubite baron de Şaguna! Ascultând cererile românilor gr .orientali din Transilvania şi Ungaria, în consonanţă cu intenţiunea manifestată prin resoluţiunile mele din 27 septembrie 1860 şi din 25 iunie 1863, am încuviinţat ca pentru dânşii să se înfiinţeze o Mitropolie independentă, coordinată cu cea sârbească, şi ca Biserica episcopească din Transilvania să se înalţe la demnitate metropolitană. Totodată, aflu a te denumi pe Domnia Ta de arhiepiscop şi mitropolit al românilor greco-orientali din Transilvania şi Ungaria. Viena, în 24 decembrie 1864. Francisc Iosif”[284].

1.4.6. Sinodul episcopesc al Mitropoliei Ortodoxe Române din Imperiul austriac, în 1865

Noua Mitropolie românească a fost alcătuită din Arhidieceza Sibiului (teritoriul Marelui Principat al Transilvaniei), din întreaga Episcopie a Aradului din Mitropolia de Carloviţ, precum şi din 453 parohii din cele două eparhii bănăţene (Vârşeţ şi Timişoara)[285]. În timp ce Episcopia Aradului a primit partea de nord a

---

[281] „Bisericanul”, „Autochefalie şi autonomie bisericească“, în *Revista Teologică*, an. XI, 1921, p. 38

[282] A se vedea discursul său din şedinţa Sf. Sinod din noiembrie 1921, în capitolul 2.4.

[283] Tit Simedrea, *Patriarhia românească. Acte şi documente*, Bucureşti, 1925, p. 32-33.

[284] N. Popea, *Vechea Metropolie ortodoxă româna a Transilvaniei. Suprimarea şi restaurarea ei*, Sibiu, 1870, p. 295-296; Idem, *Archiepiscopul şi Metropolitul Andrei baron de Şaguna*, Sibiu, 1879, p. 146).

[285] Din cele 16 protopopiate ale celor două eparhii bănăţene, opt erau curat româneşti, patru erau cu majoritate românească, iar celelalte patru au fost majoritar sârbeşti. Concret, din cele zece protopopiate ale eparhiei Timşoarei (Timişoara, Ciacova, Lipova, Făget, Haşiaş, Jebel, Cianadu, Panciova, Becicherecul Mic şi Chichinda Mare), patru erau curat româneşti (Lipova, Făget, Haşiaş şi Jebel), două erau preponderent româneşti (Timişoara şi Ciacova), celelalte fiind curat sau preponderent sârbeşti. Apoi, din cele şase protopopiate din eparhia Vârşeţ (Vârşeţ, Palanca, Caransebeş, Mehadia, Varadia şi Lugoj), patru erau curat româneşti (Caransebeş, Mehadia, Varadia şi Lugoj), două preponderent româneşti (Vârşeţ şi Palanca). În ceea ce priveşte comunele, 422 au fost curat româneşti şi 11 comune majoritar româneşti; 20 de comune nu au fost definite din punct de

comitatului Timiş, restul parohiilor bănățene au format nou constituita Episcopie românească a Caransebeşului. Aceasta trebuia înființată oficial, apoi ales un episcop.

Sinodul episcopesc întrunit la 6 martie 1865, la Carloviţ. Alegerea lui Popasu ca episcop de Caransebeş

În această situație, mitropolitul Şaguna şi episcopul Ivacicovici s-au întrunit în Sinod episcopesc la Carloviț, în 6 martie 1865. Au stabilit că trebuia redactată „o normă pentru viitoarele alegeri de mitropolit şi episcopi", dar, dată fiind situația specială, au decis să se ghideze după norme deja existente (din Mitropolia de Carloviț). Acestea prevedeau ca: a) episcopii să fie aleşi de Sinodul episcopesc al Mitropoliei; b) cel ales trebuia să provină din tagma monahală; c) înainte de hirotonie, cel ales trebuia să fie examinat din punct de vedere canonic.

Cei doi episcopi s-au orientat spre trei candidați: protopopul Braşovului Ioan Popasu, protosinghelul Nicolae Popea şi protosinghelul Miron Romanul. Dintre aceştia, l-au ales pe Ioan Popasu şi l-au prezentat împăratului pentru confirmare (deşi, cf. legislației în vigoare, ar fi trebuit să prezinte împăratului trei persoane, dintre care acesta să numească pe cine va voi)[286]. Împăratul l-a confirmat pe Popasu prin *Rezoluția* din 6 iulie 1865[287].

Sinodul episcopesc din Sibiu, 24 august 1865

Au participat cei doi ierarhi, alături de nou alesul episcop de Caransebeş, Ioan Popasu. Motivul principal al acestui Sinod a fost examinarea canonică a lui Popasu şi depunerea jurământului. Folosindu-se de această ocazie, Şaguna a trecut în revistă ultimele demersuri realizate pe lângă autorități pentru organizarea Mitropoliei româneşti. A amintit de o *Reprezentațiune* adresată monarhului la 17 aprilie 1865, prin care a cerut permisiunea organizării „unei Adunări mitropolitane cu episcopii şi cu 90 de reprezentanți din eparhiile sufragane"[288].

Sinodul episcopesc, din Sibiu, 16/28 august 1865. Cererea instituirii CNB

La 15/27 august, Şaguna l-a hirotonit pe episcopul Popasu la Răşinari[289], a doua zi anunțând clerul şi poporul din eparhia Caransebeşului despre acest act[290].

În ziua următoare, mitropolitul şi cei doi episcopi sufragani s-au întrunit în Sinod episcopesc la Sibiu. Ei au luat următoarele decizii de ordin spiritual şi constituțional:

---

vedere național. Deci Mitropolia românească a primit 453 comune, în timp ce în cele două episcopii ale Mitropoliei sârbeşti au rămas 88 de comune curat sârbeşti, cinci preponderent sârbeşti, iar opt comune de naționalitate nedefinită, în total 101 comune (*Acte oficioase…*, p. 113-120).

[286] I. Puşcariu, *Metropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania. Colecţiunea actelor,* Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1900, p. 375-378.

[287] *Ibidem*, p. 399.

[288] *Ibidem*, p. 401.

[289] *Ibidem*, p. 403.

[290] I. D. Suciu; Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, p. 868-871.

- „conscrierea” preoțimii, învățătorilor şi altor organe bisericeşti, după formulare unice, pentru a se realiza o situație clară pentru întreaga Mitropolie;
- „coînțelegerea” episcopilor sufragani cu mitropolitul pentru rezolvarea unică a problemelor bisericeşti şi şcolare pe întreaga Mitropolie;
- popularizarea unor cărți (o lucrare a Sf. Ioan Gură de Aur despre preoție, precum şi alta despre biografia fericitei Macrina), „din care preoții şi creştinii noştri prea mult se pot folosi în cunoştințele lor despre partea externă a constituțiunii bisericii noastre, precum şi în faptele cele adevărate morale”;
- înființarea a câte unui fond diecezan, despre a cărui destinație să se discute în sinoadele eparhiale;
- înființarea unui For apelator mitropolitan pentru cauzele disciplinare apelate la Mitropolie, numit „«Consistoriu apelatoriu mitropolitan» cu competență jurisdicțională bazată pe canoanele bisericeşti”, din care să facă parte mitropolitul, sau locțiitorul său, în calitate de preşedinte; cei doi episcopi sufragani; doi arhimandriți sau protosingheli ori igumeni; doi protopresbiteri; doi parohi şi unul sau doi actuari, numiți de mitropolit, în înțelegere cu episcopii sufragani[291];
- redactarea unei Petiții către monarh pentru organizarea unui Congres Național Bisericesc al noii Mitropolii româneşti;
- propunerea unui regulament pentru alegerea deputaților acestui CNB.

Acestea din urmă două puncte sunt deosebit de importante pentru istoria constituțională a Bisericii ardelene. Petiția a fost redactată în limba germană şi ea lasă să se întrevadă ideile eclesiologice ale lui Şaguna, regăsite trei ani mai târziu în lucrarea sa fundamentală, *Compendium de drept canonic* (anume viziunea despre Biserică – organism viu). Cei trei episcopi români, adunați în Sinodul episcopesc, nu s-au sfiit să declare împăratului că se aflau în imposibilitatea de a răspunde cererii sale, transmisă prin Guvernul imperial la 29 decembrie 1864, de a propune un regulament privind alegerea episcopilor şi viitorilor mitropoliți ai nou constituitei Provincii mitropolitane. Motivul: trebuiau, cu orice preț, să convoace un Congres Național Bisericesc, singurul organism îndrituit să redacteze un astfel de regulament. Aşadar, mitropolitul Şaguna şi episcopii Ivcicovici şi Popasu au renunțat şi refuzat să propună un regulament cu privire la alegerea episcopilor, afirmând că doar CNB era competent în această chestiune!

> „ei (cei trei ierarhi ai Mitropoliei româneşti – n.n.) s-au unit în această viziune, că problema dată lor spre consfătuire, anume modul alegerii viitoare a mitropoliților şi episcopilor, nu poate fi rezolvată într-un mod unilateral, fără întrunirea unei *Reprezentanțe bisericeşti* alcătuită din deputați clerici şi mireni, deoarece este tuturor cunoscut faptul că fiecare corp organic din viața societății statale are nevoie de anumite legi şi instituții, după care să-şi reglementeze activitatea şi după care membrele acestui corp să se poată mişca.
> Aceste legi şi instituții trebuie însă întocmite doar prin participarea şi acordul tuturor factorilor îndreptățiți.
> Biserica, în calitatea ei de instituție mântuitoare vizibilă a lui Dumnezeu, poate mai puțin decât alte instituții să se eschiveze de la această regulă (ordine). În

[291] I. Puşcariu, *Metropolia românilor…Colecțiunea actelor*, p. 405.

> această necesitate comună tuturor instituțiilor, Biserica se deosebeşte de Stat doar prin aceea că legile ei au la bază principiile dogmelor (rezidă pe fundamentul dogmelor). Însă instituțiile ei externe, chiar şi în cazul în care urmează legea naturală de dezvoltare, îmbunătățire şi perfecționare, nu pot să ajungă în opoziție cu principiile de bază mai sus amintite, care constituie o regulă după care trebuie să se orienteze jurisdicția, disciplina şi administrarea Bisericii.
>
> O urmare necesară a constituirii Mitropoliei este, prin urmare, înființarea unor instituții organice şi stabilirea unor norme pentru alegerea mitropoliților şi a episcopilor, pentru conducerea şi purtarea de grijă a problemelor bisericeşti, a sistemului şcolar şi educațional, a administrării fondurilor bisericeşti şi a fundațiilor.
>
> În acest scop, este necesară întrunirea unei Adunări Bisericeşti Mitropolitane, ale cărei competențe ar trebui să fie consfătuirea cu privire la fundamentarea instituțiilor şi stabilirea normelor pentru chestiunile bisericeşti, şcolare şi epitropeşti, şi astfel, de a propune un Statut Organic care, în sensul instituțiilor bisericeşti, să fie înaintat, ca o Lege Fundamentală (constituție) bisericească, sancționării Majestății Voastre Apostolice”[292].

Sinodul episcopesc de la Sibiu din 16/28 august 1865 a stabilit şi un proiect de alegere al episcopilor şi mitropolitului. Mai întâi s-a considerat că sistemul alegerii episcopilor sufragani din Mitropolia de Carloviț era necanonic, deoarece laicii nu aveau nici un rol (spre deosebire de alegerea mitropolitului). Apoi, s-a propus ca mitropolitul român să fie ales dintr-un colegiu electoral alcătuit din cei doi episcopi sufragani şi din 90 de reprezentanți ai Mitropoliei (câte 30 din fiecare episcopie, în proporție de 1/3 clerici şi 2/3 laici). Aceşti reprezentanți trebuiau însă aleşi de preoți şi laici, în circumscripții electorale (deputații laici ar fi trebuit să fie aleşi în două tururi de scrutin, după modelul *Statutului provizoriu* din 1860). Episcopii sufragani urmau să fie aleşi de Adunările eparhiale, alcătuite din 60 de membri, 20 clerici şi 40 laici[293].

Audienţa lui Şaguna la împărat. Anunţarea compromisului dualist

După încheierea Sinodului episcopesc, Şaguna a plecat la Viena, fiind chemat de împărat într-o audiență privată. Mitropolitul român a fost pregătit să anunțe rezultatele consfătuirii episcopilor români şi să înainteze petițiile şi propunerile stabilite în înțelegere cu Ivacicovici şi Popasu. Însă împăratul l-a convocat pe Şaguna dintr-o cu totul altă cauză, anume pentru a-l anunța de prefigurarea compromisului dualist dintre Curte şi maghiari.

Audiența a avut loc la 22 august/4 septembrie 1865, dar Şaguna a păstrat tăcerea asupra celor comunicate de suveran[294]. Doar lui Ioan cav. de Puşcariu i-a mărturisit secretul, fapt consemnat de Puşcariu în memoriile sale. Astfel, împăratul l-a sfătuit pe mitropolit să se acomodeze cu noua situație şi să poarte tratative cu maghiarii[295].

---

[292] *Ibidem*, p. 409-410.
[293] *Ibidem*, p. 413-416.
[294] I. Lupaş, *Mitropolitul Andreiu Şaguna. Monografie istorică*, ed. II, Sibiu, 1911, p. 230-231.
[295] Ioan cav. de Puşcariu, *Notițe...*, p. 85-86.

1.4.7. Dualismul. Articolul de Lege 9/1868

Urmarea a fost instaurarea regimului dualist. Din fericire pentru Şaguna, ministru al Cultelor a fost tot Eötvös József, prietenul şi colegul de şcoală al mitropolitului. Ministerul a fost organizat în nouă secţiuni, dintre care una pentru problemele bisericeşti, şcolare şi fundaţionale ale Bisericilor Ortodoxe (sârbă şi română). Şeful acestei secţiuni a fost ortodoxul ardelean Ioan cav. de Puşcariu; George Ioanovici din Banat a fost numit chiar secretar de stat[296].

Precum am arătat în cap. 1.3.4., Eötvös József a fost preocupat de asigurarea autonomiei bisericeşti. În ziua de 1 mai 1868, a introdus în plenul Parlamentului un proiect de lege privind asigurarea deplinei autonomii a Bisericii Ortodoxe, precum şi recunoaşterea (înarticularea) Mitropoliei ortodoxe române de la Sibiu. Tot atunci, un grup de ortodocşi de etnie greacă a înaintat o petiţie Dietei, cerând să li se recunoască şi lor autonomia confesională şi şcolară. Ministrul a găsit pertinentă petiţia, astfel că, pentru modificarea proiectului legislativ, dezbaterile din Dietă au fost amânate pentru ziua de 6 mai.

Eötvös a prezentat în Dietă motivele înaintării acestui proiect de lege „privitoriu la Biserica greco-orientală", arătând că, deşi § 8 din AL 20/1848 a asigurat cetăţenilor ortodocşi „dreptul de a-şi organiza afacerile lor bisericeşti şi şcolare în mod autonom şi, spre scopul acesta, a orânduit convocarea unui congres bisericesc", totuşi, „evenimentele urmate după aceea au împiedicat ca Legea aceea să se pună în aplicare şi aşa s-a întâmplat ca să se facă acele schimbări foarte relevante care au avut loc în sânul Bisericii gr.-or. cu consensul credincioşilor, adică despărţirea credincioşilor români şi sârbi ai Bisericii gr.-or. şi decretarea de a se înfiinţa Mitropolie română într-un Congres bisericesc, care formal nu corespunde recerinţelor legii din 1848 şi în legile noastre nu se află nici o urmă de despărţirea Bisericii gr.-or.". Tocmai de aceea, proiectul propus de ministrul Eötvös prevedea recunoaşterea legalităţii Congresului bisericesc sârb din 1864 (care a decretat despărţirea Mitropoliei române de cea sârbe), precum şi „înarticularea" noii organizaţii bisericeşti româneşti („că, deoarece legile din 1848 cunosc numai o Biserică greco-orientală şi numai acesteia îi asigură autonomia, acum, după despărţire, să se garanteze şi normeze autonomia şi coordinaţiunea ambelor Biserici şi modul cum au a se convoca întâia-şi dată sinoade separate"). În al treilea rând, proiectul legislativ avea menirea „să dezlege chestiunile acelea de drept care s-au ivit prin despărţirea ambelor mitropolii".[297]

Dezbaterile s-au desfăşurat în zilele de 6-8 mai. Proiectul de lege privind autonomia Bisericii Ortodoxe şi înarticularea Mitropoliei româneşti a fost votat de Camera inferioară a Parlamentul maghiar la 11 mai 1868, iar de cea superioară la 16 mai (Mitropolitul Şaguna s-a deplasat în acest scop la Pesta), fiind sancţionat de împărat, ca AL 9/1868 (cuprinzând un număr de 10 paragrafe): § 1 recunoştea legalitatea Congresului sârbesc din anii 1864-1865 (care a decis despărţirea Mitropoliei române de cea sârbească). § 2 prevedea că „Mitropolia de sine stătătoare şi de drept egal cu a sârbilor, înfiinţată pe seama românilor de religie greco-orientală, asemenea şi ridicarea Episcopiei greco-orientale din Ardeal la

---

[296] Pentru amănunte, P. Brusanowski, *Învăţământul...*, p. 206-207.

[297] *Telegraful Român*, an. XVI, nr. 35, din 2/14 mai 1868, p. 137-138.

(rang de) Arhiepiscopie, se înarticulează, iar dispozițiunea articolului X din 1792 se extinde asupra-i". Cele două Mitropolii dobândeau, fiecare pentru sine, dreptul de autonomie (cf. § 8 al AL 20/1848), rezervând monarhului „supremul drept de inspecțiune ce se va exercita amăsurat (conform, n.n.) constituțiunii". Prin urmare, credincioşii celor două Mitropolii erau îndreptățiți să se întrunească în Congrese bisericeşti (convocate de mitropoliți, cu aprobarea regelui), în care să reglementeze, independent una de cealaltă, toate cauzele bisericeşti, şcolare şi fundaționale, conform unor statute bisericeşti votate tot de Congrese şi aprobate de rege (§ 3). Congresul sârbesc urma să fie alcătuit din 25 de deputați clerici, 50 laici, la care se adăugau ierarhii în funcție (§ 5). Congresul bisericesc românesc urma să fie alcătuit din 30 deputați clerici şi 60 mireni (§ 6). Cea dintâi temă a celor două congrese urma să fie votarea unor constituții (statute) bisericeşti, care vor fi apoi înaintate spre aprobare monarhului (§ 7). Paragraful al 8-lea, cel mai viu dezbătut, s-a referit la rezolvarea diferendelor cu despărțirea fondurilor, fiind votată propunerea ministrului de Justiție, Deák Ferenc, ca procesele să fie judecate „înaintea unui tribunal regulat ce-l va delega Maiestatea Sa pe lângă contrasemnarea ministrului respectiv. La această procedură se susține numai apelațiunea cu două grade, delăturând toate celelalte remedii" [298].

1.4.8. Congresul Naţional Bisericesc din 1868. *Comisia de 27* şi votarea *Statutului Organic*

CNB Constituant şi-a desfăşurat lucrările în 12 şedințe, între 16/28 septembrie-7/19 octombrie 1868. Încă din prima şedință, a fost prezentat spre dezbatere şi votat un *Regulament provizoriu pentru afacerile interne ale Congresului Național Bisericesc*[299], alcătuit din 25 de paragrafe[300].

Apoi, Şaguna a prezentat Congresului Proiectul de constituție, proiect pe care îl înaintase spre dezbatere şi Sinodului eparhial de la Sibiu, în 1864. De această dată, în baza noului Regulament provizoriu pentru afacerile interne ale CNB, deputații congresuali au propus înființarea unei Comisii de 27 de deputați (câte nouă din fiecare eparhie), pentru analizarea conținutului viitorului Statut:

> ***Din partea Arhidiecezei***: **Ioan cavaler de Alduleanu**, consilier al Guberniului din Cluj; **Ioan Bran de Lemeni,** consilier în Ministerul de Justiție din Budapesta; **Ioan cavaler de Puşcariu**, administrator al comitatului Cetatea de Baltă; **Ioan Hannia**, profesor la Institutul teologic-pedagogic; **Nicolae Popea**, profesor la Seminar şi membru în Dieta transilvană din 1863 şi în Senatul Imperial; **Ioan Pipoş**, comite suprem al comitatului Zarand. Între 1865-67 a fost membru al Casei Magnaților din Parlamentul ungar; **Ilie Măcelariu**, consilier guvernial; **Ioan Mețianu**, protopop de Bran; **Iosif Hodoş**, vice-comite de Zarand şi deputat în Dieta transilvană din Sibiu din 1863;
>
> ***Din partea diecezei Aradului***: **Simeon Bica,** protopop şi preşedinte al Consistoriului de Oradea; **Miron Romanul,** arhimandrit; **Ioan Rusu**, profesor la Preparandie; **Sigismund Popovici**, vicecomite comitatens; **Constantin**

[298] *Ibidem*, p. 141-142.
[299] *Protocolul Congresului… 1868*, conclus 5, p. 11.
[300] *Protocolul Congresului… 1868,* Anexa A, p. 112-121.

Rădulescu, avocat şi primar al Lugojului; **Petru Cermena**, căpitanul oraşului Timişoara; **Dr. Alexandru Mocioni**, membru al Camerei deputaților; **Vincențiu Babeş**, judecător la Tabla regească din Budapesta şi referent în Septemvirat; **Partenie Cosma**, avocat în Beiuş;

***Din partea Diecezei Caransebeşului*:** **George Ioanovici**, secretar de stat în Ministerul Cultelor; **Ioan Faur,** comite suprem al comitatului Caraş şi membru al Curiei regeşti maghiare; **Aureliu Maniu,** protonotar al comitatului Caraş; **Filip Pascu**, protofiscalul comitatului Caraşului, deputat de Caraş în Parlamentul maghiar; **Anton Mocioni** de Foeni, locotenent în regimentul de husari «Împăratul Ferdinand»; **George Pesteanu**, protopopul Lugojului, profesor al Institutului clerical din Vârşeț (1850) [301]; **Iacob Popovici**, protopop al Oraviței; **Iosif Seracinu**, maior cezaro-regesc şi asesor consistorial de Caransebeş[302]; **Ioan Popovici**, protopop de Vârşeț[303].

Preşedinte al Comisiei a fost ales secretarul de stat din Guvernul maghiar Gheorghe Ioanovici, referent al Comisiei - Secretarul ministerial Ioan cav de Alduleanu, iar notar Partenie Cosma[304].

Această comisie a lucrat la alcătuirea Statutului Organic timp de două săptămâni (1-15 octombrie 1868), în paralel cu lucrările CNB (care a ținut în acest timp doar patru şedințe: IV-VII). La sfârşitul şedinței a VII-a, mitropolitul Şaguna, în calitatea sa de preşedinte al CNB, a cerut comisiei să „subştearnă elaboratul, ca să se pună la ordinea zilei"[305]. În următoarele cinci zile s-au desfăşurat cinci şedințe consecutive (VIII-XII), în care au avut loc dezbateri pe seama fiecărui paragraf. Au existat în cadrul discuțiilor mai multe controverse, cele mai importante fiind:

Constituirea Scaunului protopresbiteral

Conform proiectului, acesta ar fi trebuit să fie compus doar din clerici. Deputatul Simeon Mangiuca a ridicat problema prezenței mirenilor, atât în Scaunul protopresbiteral, cât şi în Consistoriu. A propus alegerea dintre două variante, una care să prevadă prezența doar a clericilor din aceste formațiuni, alta şi cu prezența mirenilor, pe motiv că obiectele de litigiu în scaunul protopresbiteral sunt legate îndeosebi de căsătorii. După lungi dezbateri, Şaguna a declarat că

> „aici nu poate fi vorba de dreptul clerului, ci numai de datorința lui, deoarece canoanele precis prescriu că clerul e dator să administreze Tainele. Recunosc însemnătatea unor argumente aduse înainte de către apărătorii propunerii, dar aceea nu poate avea loc, pentru că sunt canoane pozitive în această privință, şi practica bisericească asemenea ne arată, că *în trebile reținute Scaunului protopresbiteral, respectiv Consistoriului, mirenii nu pot lua parte ca membri cu vot al Scaunului protopresbiteral, respectiv al Consistoriului*"[306].

Deputații au acceptat punctul de vedere al mitropolitului.

---

[301] Suciu, Constantinescu, *Documente...*, II, p. 750.
[302] *Ibidem,* p. p. 939.
[303] *Protocolul Congresului... 1868,* conclus 54, p. 41-42.
[304] *Ibidem,* conclus 230, p. 107, conclus 226, p. 105.
[305] *Ibidem,* conclus 97, p. 64.
[306] *Ibidem,* conclus 150, p. 78.

Alegerea protopopului

Comisia de 27 a propus ca Sinodul protopopesc să aleagă trei candidaţi, dintre care Consistoriul eparhial să numească pe unul din cei trei. Au apărut însă mai multe amendamente, care fie propuneau ca alegerea protopopilor să se facă prin concurs, din care Sinodul protopopesc să aleagă pe unul dintre cei admişi, fie candidaţii de protopop să prezinte Sinodului protopopesc o adeverinţă de la Consistoriu, prin care să se adeverească faptul că ar corespunde funcţiei. Decizia finală, anume cea propusă de comisie (§ 40), a fost luată numai în urma votului nominal al deputaţilor congresuali[307].

Alegerea episcopilor sufragani şi a mitropolitului

Ioan cav de Puşcariu a propus un amendament, acceptat la Protocol (Anexa E[308]), prin care cerea ca, atât alegerea mitropolitului, cât şi a episcopilor arhidiecezan să fie aleşi şi episcopii diecezani de către Congresul naţional bisericesc, dar în reşedinţa eparhiei vacante. Şi-a motivat propunerea prin obligaţia respectării canoanelor ortodoxe, dorind însă şi stabilirea unei echităţi între eparhii. Propunerea a căzut la vot[309].

Sinedrionul presbiterilor sau Consistoriul

În proiectul de statut, prezentat de mitropolitul Şaguna,, episcopul ar fi trebuit să aibă ca ajutor un aşa-numit *Sinedrion al presbiterilor*, un organism format doar din clerici (asesori referenţi), numiţi de episcop, care ar fi urmat să se ocupe de probleme „bisericeşti, spirituale, rituale şi disciplinare” (§ 116). De asemenea, în fiecare Eparhie urma să existe şi un Senat şcolar şi o Epitropie eparhială, alcătuite din 1/3 clerici şi 2/3 mireni, aleşi doar pentru prima legislatură de către Sinod, după care aveau să fie numiţi „după candidarea episcopului”.

Această prevedere nu a întrunit acordul Comisiei de 27. Aceasta, sub conducerea lui Babeş şi a Mocionyeştilor, a stăruit să existe un singur Consistoriu, iar toţi membrii acestuia să fie aleşi după principiul „terţialităţii”. Cu alte cuvinte, şi Sinedrionul presbiterilor urma să fie alcătuit din 2/3 laici.

Şaguna nu a fost de acord cu această propunere a Comisiei, considerând-o necanonică. S-a opus la două chestiuni: a) „şi mirenii să aibă scaun şi vot în Consistoriu”, b) „ca Sinodul să aleagă pe membrii Consistoriului”. Episcopul Popasu a susţinut punctul de vedere al lui Şaguna.

În această situaţie, Comisia a propus un compromis, în sensul ca să fie constituit Consistoriul din trei Senate diferite, dintre care Senatul strâns bisericesc (alcătuit numai din preoţi, aleşi pe viaţă) să preia competenţele Sinedrionului, propus de Şaguna, iar celelalte două Senate (şcolar şi epitropesc) să cuprindă asesori clerici şi laici, în proporţie de 1/3- 2/3.

Şaguna nu a fost însă de acord nici cu această variantă, astfel că, în timpul dezbaterii § 96, pct 5, care stipula modul de alegere a membrilor Consistoriului

---

[307] *Ibidem*, conclus 159, p. 79.
[308] *Ibidem*, Anexa E, p. 215-218.
[309] *Ibidem*, conclus 179, p. 88-89.

eparhial, mitropolitul a declarat că „acest punct nu-l admite la pertractare”, pentru că, după canoane, numai episcopul are dreptul să-i numească pe asesorii consistoriali. Această declarație a mitropolitului a declanşat o „furtună” în rândul deputaților. Datorită intervenției pline de tact a lui Vincențiu Babeş, şedința a fost închisă pentru moment. Dar deputații, întruniți într-o conferință *ad-hoc,* au decis ca, în cazul în care Şaguna nu renunța la poziția sa şi nu permitea votarea paragrafului aşa cum fusese prevăzut Comisia de 27, să plece de la Congres.[310]

În următoarea zi (6/18 octombrie), la deschiderea şedinței, Şaguna a anunțat modificarea poziției sale:

> „Deschizând şedința spre continuarea pertractării ulterioare a operatului Comisiunii de 27, am de a reflecta în privința punctului 5 din § 96, care ieri a fost în discuțiune: că eu am văzut într-însul o chestiune sacramentală, şi această împrejurare m-a îndemnat pe mine de a zice ieri că nu pot lăsa spre dezbatere acest §, căci într-adevăr nu este chemarea Congresului de a judeca despre Sacramente. Dacă însă Dvs. nu învolvați în acest § nici o chestiune sacramentală, atunci se înțelege de la sine că amintitul § se poate trata şi decide din partea Congresului, şi apoi a trece numaidecât la paragrafele următoare, căci şi aşa timpul ne este scump şi scurt”[311].

În ultima şedință a CNB constituant din 1868, George Ioanovici, preşedintele Comisiei de 27, a propus mitropolitului ca materialele lucrate de subcomisii să fie dezbătute în viitoarea sesiune congresuală. Aceste *operate* au reprezentat „un statut despre regularea parohiilor; un operat despre organizarea şcolilor române din întreaga Mitropolie gr. or., precum şi despre economia bisericească, şcolară şi fundațională”[312]. Propunerea a fost adoptată în unanimitate.

Apoi mitropolitul a mulțumit membrilor Congresului pentru „zelul dezvoltat în decursul pertractărilor”, după care a luat din nou cuvântul George Ioanovici:

> „Înainte de a ne despărți fie-mi iertat a spune câteva cuvinte. *Statutul Organic* pentru organizarea Mitropoliei noastre întregi e elaborat şi cu aceasta dorințele noastre de mult nutrite sunt realizate. Eu cu această ocaziune nu pot să nu-mi exprim bucuria asupra acelui moment epocal în istoria Bisericii noastre, că noi românii gr. Orientali, adunându-ne din toate părțile Ungariei şi Transilvaniei, ne-am văzut cu frățietate întruniți pe terenul autonomiei bisericeşti (terenul de aici înainte garantat, necontestat şi necontestat); şi pe acest teren am zidit templul libertății confesionale şi naționale, şi cu organismul stabilit ne-am asigurat libertatea conştiinței şi propăşirea neîmpiedicată pe calea culturii, fără care nici un popor nu poate deveni un factor însemnat între popoare, între națiuni.
>
> Acesta e rezultatul până azi esoperat. Şi constatând noi rezultatul acesta, oare este cu putință să nu ne aducem aminte faptele acelui bărbat, *care mai demult,* între împrejurările cele mai nefavorabile cu un zel demn de admirare a conlucrat la esoperarea acestui rezultat?

---

310 Partenie Cosma, „Statutul Organic”, în *Enciclopedia română. Publicată din însărcinarea şi sub auspiciile Asociațiunii pentru literatură română şi cultura poporului român,* vol. III, Sibiu, 1904, p. 1009.
311 *Protocolul Congresului… 1868,* conclus 181, p. 90.
312 *Ibidem,* conclus 230, p. 107-108.

Bărbatul acesta ilustru e prea onoratul cap al Provinciei noastre mitropolitane, Excelența Sa Părintele Mitropolit şi Arhiepiscop Andrei baron de Şaguna. Meritele lui nu le voi enumera. Cu enunțarea numelui său am însemnat şi meritele câştigate pe terenul bisericesc național. Faptele lui cele sublime sunt constatate prin starea actuală a Arhidiecezei şi prin autonomia noastră confesională, la care recâştigare Excelența Sa în cea mai mare măsură a concurs. Meritul cere recunoştință. Primeşte dar, Excelență, recunoştința şi mulțumirea noastră cea mai fierbinte, cu care şi de aici înainte îți recomandăm sfânta noastră cauză. Primeşte manifestarea încrederii noastre nemărginite, care şi spre viitor să-ți servească de sprijin la toate lucrările Excelenței Tale şi cu care în acest moment solemn Te rugăm să ne dai nouă, fiilor Bisericii şi cauzei noastre comune, binecuvântarea părintească”[313].

1.4.9. Sancţionarea Statutului Organic la 29 mai 1868

În conformitatea cu legislația Statului, noua constituție a Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria trebuia aprobată de Ministerul Cultelor şi sancționată (promulgată) de către suveran.

Drept urmare, Eötvös a alcătuit în Minister o comisie „cenzurătoare”, din care au făcut parte cei doi secretari de stat, Gheorghe Ioanovici şi Gedeon Tanárky, precum şi cei doi consilieri de secțiune pentru chestiunile ortodoxe, sârbul Mandics şi românul Ioan cav de Puşcariu. Iată relatarea acestuia din urmă despre desfăşurarea evenimentelor:

„În această comisiune, condusă personalmente de însuşi ministrul, s-a citit şi s-a dezbătut întreg Statutul Organic din paragraf în paragraf. Şi, văzându-l ce principii liberale cuprinde el, după ce isprăvi pertractarea lui până la fine, zise: *voi să se sancționeze prin Majestatea Sa, ca să puteți zice odată, că aceasta s-a întâmplat sub un ministru ungar liberal, care n-a vrut să fie mai puțin liberal ca Congresul vostru*. Numai în privința unor puncte, cu totul nouă, dintre care unele erau numai stilare, altele întregitoare şi numai trei mai meritoriale, se născu întrebarea, că oare să se trimită *Statutul Organic* iar la Congres spre a primi punctele diferențiale, ori să se rectifice prin Minister, pe lângă posterioara primire şi din partea Congresului? Noi, adică eu ca referent şi Ioanovici ca şef al secțiunii greco-orientale, care am luat parte şi la Congres ca membri aleşi, temându-ne ca nu cumva prin tărăgănare până la convocarea din nou a Congresului, să se pericliteze tot lucrul, am preferat de a ne învoi la modalitatea din urmă. Pentru asta am şi fost atacați prin *Albina* lui Babeş, dar ne-am mângâiat cu aceea că am văzut Statutul Organic sancționat. Urmările au justificat urgența, cu care am întețit sancționarea Statutului Organic, pentru că, curând după aceea, murind Eötvös (care era aplicat cauzei noastre şi care ca ministru autoritativ din 1848 lucra independent de colegii săi mai tineri de acum),cauzele cele mai însemnate bisericeşti le trase ministrul prezident contele Andrássy în Consiliul Ministerial, unde nu treceau aşa lesne ca prin liberalul şi independentul Baron Eötvös.

---

[313] *Ibidem,* conclus 233, p. 109-110; N. Popea, *Vechea Mitropolie ortodocsă română a Transilvaniei, suprimarea şi restaurarea ei,* Sibiu, tip. S. Filtsch, 1870, p. 347-348; D. Braharu, *Un colaborator al lui Şaguna, secretarul de stat Gheorghe Ioanovici de Dulău şi Valea Mare,* Cluj, tip. Cartea românească, 1932, p. 19-20.

> Aşa se întâmplă, că sârbii întârziindu-se cu Statutul organismului lor bisericesc, acesta veni sub cenzura lui Andrássy care, când referentul Mandics îi spuse că episcopii la românii ortodocşi se aleg prin Sinodul eparhial, nu-l credea, iar după ce-i arătă respectivul paragraf din Statutul Organic al românilor, sancționat de Majestatea Sa, exclamă: *săracul Eötvös! El avea înaintea ochilor tot instituțiuni americane, şi nici în America nu e aşa! Sârbii nici până astăzi, cu toate sforțările lor, încă n-au putut deveni la o ordine cu Biserica lor*"[314]

De fapt, în Biserica sârbă au izbucnit certuri între membrii laici şi clerici din aşa-numitul *Congres Național-Bisericesc Constituant* (sub conducerea lui Svetozar Miletić, laici au părăsit Congresul, protestând împotriva tendințelor absolutiste ale ierarhiei). Prin urmare, sârbii au fost în imposibilitatea de a redacta un statut unic pentru Biserica lor. Vechile regulamente bisericeşti, emise de Curtea imperială în anii 1779 (anume *Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis*) şi 1782 (anume *Systema consistoriale*) au rămas şi pe mai departe în vigoare, fiind doar parțial modificate de noi decrete ale Curții imperiale (redactate de fapt de Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii din Budapesta)[315]. În cele din urmă, după cum se va arăta în continuare, ortodocşii sârbi au pierdut autonomia bisericească, în 1912.

Revenind la chestiunea Statutului Organic, trebuie menționat faptul că modificările pe care ministrul Eötvös le-a găsit de cuviință să i le facă şi pe care Ioanovici şi Puşcariu le-au acceptat fără o nouă convocarea a CNB, au fost cuprinse în rezoluția de sancționare semnată de monarh:

> „*Noi **Francisc Iosif I**, din grația lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege al Boemiei şcl. Şi rege apostolic al Ungariei,*
> Salutarea Noastră regească tuturor, pe care îi priveşte cauza aceasta în prezent, sau îi va privi în viitor.
> După ce, în înțelesul Articolului de Lege al IX-lea, § 2, din anul 1868, s-a înarticulat Mitropolia de sine stătătoare, înființată pentru românii greco-orientali, egal îndreptățită cu a sârbilor, precum şi ridicarea Episcopiei transilvane de religiunea greco-orientală la Arhiepiscopie;

---

314 I. Cav de Puşcariu, *Notițe...*, p. 135-136.

315 Rescriptul imperial din 10 august 1868, cuprinzând prevederi privitoare la modul de organizare a parohiilor şi episcopiilor, Rescriptul imperial despre *Organizarea provizorie a episcopiilor*, din 29 mai 1871 privitor la administrația eparhială (a problemelor bisericeşti şi şcolare); Respriptul imperial despre *Organizarea consiliului mitropolitan, bisericesc şi şcolar a Mitropoliei*, din 29 mai 1871. Trebuie atras însă atenția asupra faptului că aceste ultime două statute de organizare au avut un caracter provizoriu, Congresului Național Bisericesc sârb revenindu-i sarcina să întocmească statutele de organizare definitive, fapt care nu a mai avut loc; Decretul imperial din 14 mai 1875, cu titlul *Statutul Congresului Național-Bisericesc*, acesta a dobândit un statut de organizare, sancționat de Curte, la 14 mai 1875. „Statutul acesta arată mai întâi importanța Congresului Național-Bisericesc ortodox oriental din Serbia, cuprinde hotărâri asupra membrilor, asupra duratei mandatului, asupra timpului întrunirii Congresului, de cine se convoacă, şi asupra cercului lui de activitate. Statutul acesta cuprinde hotărâri asupra comitatului Congresului, din cine e format, asupra cercului lui de acțiune, unde şi când se adună, şi asupra gestiunii afacerilor lui. Pe lângă acestea, în statut se mai citează câteva hotărâri tranzitorii, care privesc în mare parte pe comitetul Congresului" (P. Brusanowski, *Învățământul...*, p. 238-241).

După ce în sensul §-ului 3 al aceluiaşi Articol de Lege, credincioşii de religiunea greco-orientală, despărțiți în două provincii bisericeşti, una de alta independente, deveniră îndreptățiți a-şi conduce şi regula ei înşişi, între marginile legilor țării, independent, afacerile lor bisericeşti, şcolare şi cele fundaționale relative la acestea, în Congresele lor bisericeşti, pe care din timp în timp, pe lângă previa notificare făcută Nouă, le vor convoca concernințîi mitropoliți separate, şi după normele statorite în aceste Congrese şi aprobate de Noi, prin propriile lor organe a le prevedea şi dirija independent:

Pentru executarea acestor dispozițiuni ale legii, referitoare la regularea afacerilor bisericeşti, şcolare şi cu privire la acestea a celor fundaționale ale Mitropoliei greco-orientale române, ministrul Nostru ungaric de Culte şi Instrucțiune publică Ne-a subşternut următoarele concluse, luate sub titlul de «***Statut organic***» în Congresul Național Bisericesc al românilor de religiunea greco-orientală, conchemat la Sibiu, cu rezoluțiunea Noastră din 14 August 1868, şi adică:

După introducțiunea ce tratează coapartenența părților constitutive ale provinciei bisericeşti: I despre parohii; II despre protopresbiterate; III despre mănăstiri; IV despre eparhii; V despre mitropolie; împreună cu regularea afacerilor şcolare şi fundaționale aparținătoare lor, şi cu organizațiunea Congresului Național Bisericesc.

Aceste concluse, la propunerea opinativă a ministrului Nostru ungar de Culte şi Instrucțiune publică, le aprobăm şi le întărim cu următoarele modificațiuni:

A) În punctul I al Dispozițiilor generale să se dea expresiune dreptului preaînalt de supremă inspecțiune ce Ne compete; iar punctul IX să se modifice în acel înțeles, că învoirea reciprocă în privința constituirii Sinodului comun se face cu Congresul gr.-or. sârbesc.

B) În § 6 să se pună de calificațiune a membrilor Sinodului parohial şi majoratul, şi conform cu aceasta să se modifice şi §§ relativi 40 şi 91.

C) Dispozițiile §§-lor 13, 55 şi 122, ce se referă la afacerea şcolară, respectiv la a învățământului, sunt a se aduce în consonanță cu concernintele dispozițiuni ale Articolului de Lege XXXVIII din anul 1868.

D) În §§ 105 şi 157 este a se întrețese dispozițiunea, că nou alesul episcop, respectiv mitropolit, după întărirea primită de la Noi, depune înaintea Noastră jurământul de fidelitate.

E) În §§ 116, 159, şi 162 sunt a se modifica în acel înțeles, că asesorii Senatelor şcolare şi epitropeşti ale respectivelor Consistorii, se aleg numai pe durata unui period de alegeri la Sinod, respectiv la Congres.

F) În §§ 151 şi 156 este a se întrețese dispozițiunea, că în privința convocării atât a Congresului ordinar, cât şi a celui pentru alegerea de mitropolit, să Ni se facă notificare prealabilă, conform Articolului de Lege IX din 1868, § 3.

G) §-ul 175, despre întrebuințarea limbii române, este a se aduce în consonanță cu respectivele dispozițiuni ale §-lui 9, Articolul de Lege IX din 1868, şi ale Articolului de Lege XLIV din 1868.

Conclusele revăzute cu aceste modificațiuni şi prin aceasta întărite de Noi, sunt următoarele”[316].

[316] *Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania,* Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1910, p. 2-6.

După prezentarea întregului Statut Organic, cu modificările de mai sus, rezoluția de sancționare imperială s-a încheiat cu următorul aliniat:

> „Încredințând ministrului Nostru efectuarea acestor deciziuni, este voia Noastră deosebită, ca cu privință la afacerile Bisericii gr.-or., dreptul de supremă inspecțiune, ce Ni compete, să se păstreze în deplină măsură, asemenea se susține în integritatea sa dreptul legislațiunii comune în cele ce privesc instrucțiunea publică.
> Datu-s-a în Schönbrunn, în douăzeci şi opt a lunii lui mai, anul una mie opt sute şase zeci şi nouă”.

După cum au constatat şi deputații de la CNB din 1870, modificările aduse *Statutului Organic* au fost de trei feluri:

1. Modificări de prevederi care, într-adevăr, intrau în competența Coroanei, a supremei inspecții din partea împăratului, modificări care nu atingeau principiul autonomiei bisericeşti (Aliniatul A, prima parte; D; F şi G).
2. Modificări care cuprindeau prevederi de uz intern, deci care erau de competența doar a „bisericii şi autonomiei noastre” (Aliniatul A, partea a doua; B; E)
3. Modificări în prevederi care țineau de competența organelor de stat, dar care reprezentau o ingerință puternică în autonomia bisericească, în afacerile bisericeşti şi şcolare (aici a fost vorba de AL 38/1868, privitor la organizarea învățământului în Ungaria, inclusiv a celui confesionale, indiferent de confesiune, cuprinse în aliniatul C).

1.4.10. CNB din 1870. De la optimismul noului început la primele provocări ale vieţii constituţionale

Următorul CNB de după cel constituant, din 1868, a avut loc între 1/13-16/28 octombrie 1870 şi s-a desfăşurat pe parcursul a 14 şedințe. Chiar în deschiderea Congresului, mitropolitul Andrei Şaguna a rostit o cuvântare în care şi-a exprimat bucuria pentru modul în care fuseseră puse deja în practică prevederile Statutului Organic. Această cuvântare îi contrazice pe toți cei care afirmaseră că Statutul Organic ar fi fost rezultatul cedării lui Şaguna în fața „dictaturii laicilor din CNB”:

> „Eu, aruncând o privire fugitivă asupra stării Bisericii noastre din toată lumea, aflu că unele dintre ele sunt persecutate, altele sunt lipsite de libertatea conştiinței şi altele sunt năduşite în viața lor bisericească, iar pentru aceea sunt în stare abnormă. În fine, eu aflu că Bisericile din Mitropolia noastră națională română din Transilvania, Ungaria şi Banat sunt în pace, zidindu-se şi umblând în frica lui Dumnezeu şi se umplu de mângâierea Duhului Sfânt.
> Eu aceasta cutez să o afirm, că eu astăzi nu cunosc şi *nu ştiu în Biserica noastră ecumenică ca vreo parte a ei ar fi organizată şi reglementată cu observarea strictă a instituțiunilor biblice şi a canoanelor bisericeşti precum este Mitropolia noastră națională română cu părțile ei constitutive*, organizată şi reglementată; căci eu astăzi nu cunosc şi nu ştiu în Biserica noastră Ecumenică ca vreo parte a ei, pe baza organismului său bisericesc, ar putea zice clerului şi poporului credincios, precum Mitropolia noastră poate să zică, în urma Statutului Organic, clerului şi poporului său credincios: «nu mai sunteți străini şi

nemernici, ci concetăţeni cu sfinţii şi de aproape a lui Dumnezeu, zidiţi fiind pe temelia apostolilor şi a profeţilor, fiind piatra cea din capul unghiului singur Iisus Hristos, întru care toată zidirea s-a făcut şi se dezvoltă într-o Biserică sfântă în Domnul spre lăcaşul lui Dumnezeu în Duhul» (Efes. II, 22).

Nu cunosc şi nu ştiu nici o parte a Bisericii noastre Ecumenice, care, ca Mitropolia noastră, în sensul Statutului său Organic, ar înălţa pe clerul şi poporul său credincios la acea demnitate individuală şi socială ca să poată zice: «Toţi suntem împreună lucrători ai lui Dumnezeu, toţi suntem zidirea lui şi casa lui, şi Duhul lui Dumnezeu locuieşte întru noi; şi de va strica cineva casa lui Dumnezeu, îl va strica şi Dumnezeu pe acela, căci casa lui Dumnezeu este sfântă, care sunteţi voi»….

Eu în nici într-o parte a Bisericii noastre Ecumenice nu pot afla că elementele organice bisericeşti ar fi în ordinea biblică, precum aflu eu că sunt în ordinea biblică la Mitropolia noastră, pentru că eu aşa ştiu, că nicăieri în Biserica noastră Ecumenică, demnitatea şi poziţiunea elementelor organice bisericeşti, adică a clerului şi poporului credincios, nu se recunoaşte şi nu se lasă a funcţiona în treburi bisericeşti, şcolare şi fundaţionale ca în Mitropolia noastră…

În fine, nu cunosc nici o parte a Bisericii noastre Ecumenice care ar fi pe calea dezvoltării spirituale şi intelectuală a clerului şi poporului său credincios, precum este Mitropolia noastră pe calea dezvoltării spirituale şi intelectuale a clerului şi poporului său credincios, prin urmare nu cunosc nici o parte a Bisericii noastre Ecumenice, unde cu atâta căldură, cu atâta predilecţiune şi cu atâta consecvenţă raţională, s-ar îmbrăţişa vreo naţiune şi naţionalitate a creştinilor ortodocşi, precum în Mitropolia noastră se îmbrăţişează Naţia şi Naţionalitatea noastră română, şi de aceea ea se numeşte pe drept *Mitropolia naţională de religie gr. răs. a românilor din Ungaria şi Transilvania*, *iar Congresul acesta bisericesc se numeşte reprezentanţa întregii provincii mitropolitane a românilor de religie gr. răs din Ungaria şi Transilvania*, iar Statutul Organic, prin care toate treburile bisericeşti, şcolare şi fundaţionale ale tuturor părţilor organice din Mitropolia aceasta, se reglementează şi se conduce după forma reprezentativă, se numeşte Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria şi Transilvania"[317].

Apoi, Şaguna a arătat roadele noului Statut Organic: parohiile, protopopiatele s-au întrunit în Sinoade. De asemenea, şi cele trei eparhii, „pe baza aceluiaşi Statut Organic al Mitropoliei noastre, *fiecare independent* s-au constituit şi au regulat treburile eparhiale, (…) cu aşezarea ocârmuirii eparhiale, administrative şi judiciare…". Apoi, CNB din 1870 a fost „compus din bărbaţi de încredere, în urma alegerilor directe din partea clerului şi poporului credincios". În încheierea discursului, Şaguna s-a arătat convins că:

„Problema Congresului este: 1) îngrijirea pentru susţinerea libertăţii religionare şi a autonomiei Bisericii Române Ortodox; 2) reglementarea şi conducerea tuturor treburilor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale; 3) alegerea asesorilor Consistoriului mitropolitan. Aceste afaceri congresuale se vor dezlega spre mulţumirea păcii spirituale a întregului cler şi popor din Mitropolia noastră,

[317] *Protocolul Congresului... 1870*, conclus 3, p. 4-6.

> dacă acestea se vor tracta după litera şi spiritul Statutului Organic, care cuprinde în sine sâmburele unor adevăruri luate din cartea vieții, din convingeri civilizatoare, din convingeri ştiințifice…”[318].

Însă la CNB din 1870 nu toate treburile au decurs conform aşteptărilor mitropolitului. Viața constituțională presupune şi discuții contradictorii, apariția unor tabere adverse. Acest fapt a fost vizibil atât cu prilejul alegerii asesorilor Consistoriului mitropolitan (cum se va arăta în capitolul 2.5.2.), cât şi cu prilejul discutării modificărilor făcute de Eötvös Statutului Organic.

Pentru acest din urmă scop a fost alcătuită o comisie de nouă deputați, cu menirea de a analiza aceste modificări. Cei nouă deputați au fost: Iacob Bologa, Nicolae Popea, Dimitrie Moldovan, Miron Romanul, Vincențiu Babeş, Vasile Popovici, Demetriu Iacobescu, Sigismund Borlea şi George Ioanoviciu[319].

Vincențiu Babeş, în calitate de referent al comisiei, a anunțat că nu s-a căzut de acord în interiorul Comisiei asupra modului în care ar fi trebuit să se reacționeze față de modificările respective. Majoritatea membrilor Comisiei au hotărât înaintarea unei *Reprezentațiuni* către împărat, în care să ceară retragerea modificărilor, considerate că atingeau autonomia bisericească. În acest scop au şi alcătuit un proiect de *Reprezentațiune*, pus de Babeş spre dezbatere.

Unii deputați, în special de la Arad, au venit cu o contrapropunere. Astfel, Mihai Beşianu a propus înaintarea unei Adrese către suveran, în care să se protesteze față de modificările făcute, dar numai pentru motivul că acestea au fost făcute unilateral, fără a se anunța în prealabil Congresul, gest care putea crea situația de precedent:

> „Iar pentru viitor, deoarece acum ne aflăm pe o cale legală şi suntem fericiți a gusta fructele sănătoase ale autonomiei noastre bisericeşti, nu putem întrelăsa a nu ruga pe Majestatea Voastră cu cea mai profundă umilință, ca toate transformările şi modificările, oricât de mici, neesențiale şi grabnice, ce s-ar afla de lipsă a se face în Statutul nostru Organic să nu se întâmple niciodată fără conlucrarea noastră, căci altcum toate drepturile noastre autonome, garantate prin Majestatea Voastră, ar deveni iluzorii, ar periclita interesul şi autonomia Bisericii noastre, ceea ce n-a putut fi intențiunea Majestății Voastre, când V-ați îndurat a sancționa acest Statut Organic”[320].

Deputatul Sigismund Borlea, tot de la Arad, nu a fost de acord cu propunerea lui Beşianu şi a cerut ca să fie prezentată în plenul Congresului şi poziția minorității din Comisie. George Ioanovici a subscris la această propunere, cerându-i ferm lui Babeş să anunțe care au fost voturile minorității. Babeş a răspuns că minoritatea din Comisie, reprezentată de Ioanovici, din Eparhia Caransebeşului, şi Dimitrie Moldovan, din Arhidieceză, corespundea de fapt cu contrapropunerea lui Beşianu. În această situație, mitropolitul Şaguna a supus votului contrapropunerea lui

[318] *Ibidem*, conclus 3, p. 9-10.
[319] *Ibidem*, conclus 25, p. 23.
[320] *Ibidem*, conclus 139, p. 103.

Beşianu, vot efectuat „prin sculare”. Rezultatul a fost însă unul negativ, contrapropunerea fiind eliminată. Drept urmare, a fost analizat, în continuare, proiectul *Reprezentațiunii*, întocmit de Babeş.

O serioasă discuție a fost cauzată de menționarea dreptului de supremă inspecție. În proiectul său, Şaguna prevăzuse în mod expres acest drept al monarhului, dar deputații congresuali din 1868 nu l-au acceptat. Or, printre principalele modificări aduse Statului Organic votat a fost tocmai menținerea dreptului de suprainspecție al Curții. Pe tema aceasta au fost emise mai multe păreri, între care şi aceea că prin dreptul de suprainspecție s-ar fi introdus patronatul în Biserica Ortodoxă.

Vii discuții a cauzat şi propunerea lui Beşianu ca în *Reprezentațiunea* înaintată suveranului să i se aducă totuşi mulțumire pentru sancționarea Statutului. La fel şi protestul față de modificarea unilaterală realizată de Curte (Ioanovici cerând eliminarea acestei motivații pentru protest)[321].

Mitropolitul Şaguna, apreciind excepționalul context în care s-a produs sancționarea Statutului Organic, a considerat inoportună trimiterea unei *Reprezentațiuni de protest*. Deşi în cele din urmă deputații au insistat şi au votat textul protestului, Şaguna a refuzat să transmită Ministerului şi Curții *Reprezentațiunea*. Pe drept cuvânt a afirmat I. Mateiu că:

> „Tactul lui Şaguna a ştiut şi de astă dată, spre norocul Bisericii, să împiedice efectele dezastruoase ale acestui act necugetat, refuzând înaintarea protestului la Budapesta”[322].

[321] *Ibidem*, Anexa C, p. 143-152.
[322] I. Mateiu, *Şaguna şi restaurarea Mitropoliei transilvane*, Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1943, p. 33.

II.

MODUL DE APLICARE A STATUTULUI ORGANIC ÎN BOR DIN UNGARIA ŞI TRANSILVANIA ÎNTRE 1870-1925

2.1. Autonomia juridică a BOR din Ungaria şi Transilvania faţă de autorităţile guvernamentale de la Budapesta

Cel dintâi principiu al Statutului Organic a fost autonomia față de statul maghiar. Implementarea acestui principiu, în cazul tuturor confesiunilor, a fost marele deziderat politic al ministrului Eötvös József. Din păcate, el nu şi-a putut vedea împlinit idealul, catolicismul maghiar rămânând, la moartea sa, singura confesiune receptă din Ungaria fără statut de autonomie.

2.1.1. Politica bisericească a Guvernelor maghiare între 1871-1918

După moartea lui Eötvös József, în fruntea Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii publice a ajuns un renumit specialist în Drept constituțional, Trivadar Pauler, apoi după 1872, cumnatul lui Eötvös, Trefort Ágoston.

a) Ministeriatul lui Trefort Ágoston

Acesta a continuat programul ministerial al lui Eötvös. Important pentru relațiile dintre confesiuni şi stat a fost AL 7/1885, care a permis luteranilor şi reformaților să trimită câte trei superintendenți şi trei curatori, iar unitarienilor un reprezentant ca membri de drept în Casa Magnaților[1]. Aşadar, abia în 1885, protestanții au dobândit o oarecare egalitate în drept cu catolicii şi ortodocşii, permițându-li-se să-şi trimită reprezentanți oficiali în camera superioară a Parlamentului (Casa Magnaților); totuşi, egalitatea nu a fost deplină, doi episcopi luterani şi doi episcopi calvini fiind lipsiți de acest drept!

Pe plan şcolar, ministrul Trefort Ágoston a întărit controlul Statului asupra şcolilor confesionale (AL 28/1876). Ministrul a devenit însă celebru în special datorită a altor două legi: AL 18/1879, privitor la introducerea limbii maghiare în toate şcolile populare din Ungaria, inclusiv în cele confesionale ale naționalităților nemaghiare (LEGEA TREFORT), şi AL 30/1883, referitor la şcolile medii. Tot în timpul ministeriatului său, a fost înființată cea de-a doua Universitate maghiară, la Cluj.

Deşi Trefort a ajuns ministru încă în timpul guvernării Partidului lui Deák, el a condus Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii şi după destrămarea acestui partid şi înființarea Partidului liberal, condus de Tisza Kálmán, şef al Guvernului între anii

[1] Fr. Gottas, *Geschichte der Protestanten…*, p. 511; Gábor Máthé, *The dual monarchy,* în "The Hungarian State. Thousand Years in Europe", Budapesta, 2000, p. 222.

1875-1890[2]. În această perioadă, relațiile dintre Biserici (în special cea catolică) şi Stat au luat o nouă turnură, datorată, în special, faptului că noul premier era originar dintr-o veche familie de nobili reformați din Ungaria răsăriteană.

Anticlericalismul clasei politice maghiare

De fapt, după 1871, gruparea anti-clericală din Parlamentul de la Budapesta a devenit din ce în ce mai puternică. Partidul de centru-stânga (al lui Tisza Kálmán) era alcătuit în preponderență din membri ai nobilimii comitatense de confesiune reformată. Partidul paşoptist (numit după 1874 Partidul pentru Independență), de opoziție, era alcătuit din persoane cu vederi radicale, anti-bisericeşti şi anti-semite[3]. Membrii conducerii acestui partid au cerut în nenumărate rânduri separarea dintre Biserică şi Stat. Irányi Dániel a introdus, încă la 6 iulie 1869, un proiect de lege care prevedea instituirea căsătoriei civile. Un coleg al său, Madarász József, a cerut cu insistență menținerea controlului guvernamental asupra fondurilor catolice[4]. Pe lângă Partidul pentru Independență, din rândurile opoziției parlamentare ungare mai făceau parte: Partidul kossuthist (de orientare clar anti-clericală), Partidul Conservator (aşa-numita „Opoziție Moderată", condusă de contele Apponyi Albert, care a întemeiat în 1892 Partidul Național, partid care susținea însă pretențiile ierarhiei catolice) şi gruparea lui Szilágyi Dezső (de orientare liberală, anticlericală). Cel din urmă a trecut, mai târziu, în tabăra guvernamentală, obținând portofoliul Justiției.

Alianța dintre Guvern şi Episcopatul Bisericii Romano-catolice

Analizând spectrul vieții politice ungare, putem constata că doar Opoziția Moderată (a lui Apponyi) susținea interesele ierarhiei catolice. La conducerea tuturor celorlalte partide se aflau politicieni de orientare anti-clericală, care doreau „separarea Statului de Biserică", ba chiar subordonarea Bisericilor intereselor de stat. În aceste condiții, primul ministru Tisza a trebuit să dea dovadă de multă diplomație pentru a păstra relații amiabile cu ierarhii catolici. Aceştia erau membri de drept în Casa Magnaților; ei puteau influența într-un mod considerabil orientarea populației în timpul alegerilor parlamentare. De aceea, Tisza Kálmán a trebuit să fie deschis la orice doleanță şi la orice luare de poziție din partea conducerii Bisericii catolice. Nu a întreprins nimic pentru inițierea de noi relații între Biserici şi Stat. Dar în baza dreptului de patronat pe care îl exercita, Guvernul numea în funcția de episcopi persoane loiale şi supuse (astfel că autoritățile papale de la Roma considerau că „episcopi hungarici sunt magis politici quam catholici"). În concluzie, se poate afirma că în timpul primului ministru Tisza Kálmán şi al ministrului Cultelor, Trefort, a existat un model aparte de relații dintre Biserică şi Stat, caracterizate printr-un şir neîntrerupt de compromisuri între liberalism şi tradiție, din care cauză problema confesională din Ungaria nu a fost rezolvată corespunzător cu cerințele epocii moderne[5].

---

[2] Steven Béla Várdy, *Historical Dictionary of Hungary*, Londra, 1997, p. 238; László Kontler, *A History of Hungary. Millenium in Central Europe*, New York, 2002, p. 283-286.

[3] László Révész, *Die verschiedenen Auffassungen…*, p. 227; L. Kontler, *op. cit.*, p. 284, Steven Béla Várdy, *op. cit.*, p. 384; László Péter, *Hungarian Liberals …*, p. 91.

[4] László Péter, *op. cit.*, p. 91 şi nota 48 de la p. 125.

[5] László Péter, *op. cit.*, p. 92-93.

Ierarhia catolică a reuşit să-şi menţină supremaţia faţă de confesiunile protestante. Aserţiunea este valabilă mai ales în privinţa copiilor născuţi din căsătoriile mixte (47,92 % din toate căsătoriile efectuate în Cluj în anul 1888; la Budapesta, procentul era de 20,39%[6]). În cei 15 ani de guvernare ai lui Tisza Kálmán, această problemă nu a dobândit o rezolvare satisfăcătoare[7].

Pe de altă parte, relaţiile dintre Guvern şi Biserica Catolică au fost încordate din cauza *fondurilor catolice*. Încă în 1873, deputatul de centru-stânga (deci colegul de partid al lui Tisza Kálmán), Ghyczy Kálmán, a cerut naţionalizarea lor. Ministrul Trefort s-a opus, motivând că, pe baza AL 26/1790, Statul nu avea dreptul să dispună în mod liber de aceste fonduri. În cele din urmă, în 1877, împăratul Francisc Iosif s-a implicat în acest conflict, încercând rezolvarea lui, prin constituirea unei „comisii de nouă persoane" pentru cercetarea statutului fondurilor catolice. Comisia a stabilit că fondurile aparţineau într-adevăr Bisericii Romano-catolice, ele trebuind cedate în administrare acesteia. Totuşi, suveranul a refuzat să aplice soluţia propusă de comisie, hotărând ca, în continuare, fondurile să fie administrate de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice. A numit însă o altă comisie, bisericească (din 15 membri), care a dobândit dreptul de a controla modul în care Guvernul dispunea de fonduri. Această soluţie a rămas în vigoare până în 1918[8].

Aşadar, Biserica Catolică nu a obţinut autonomia bisericească. Prin urmare, nu a dobândit nici dreptul de administrare a fondurilor ei bisericeşti. În schimb, a continuat să se situeze la baza Statului maghiar, fiind considerată ca adevărată Biserică Naţională Maghiară. În timpul guvernării lui Tisza Kálmán şi a ministeriatului lui Trefort s-a ajuns la o soluţie de compromis între conducerea de Stat şi cea Catolică, dar care se afla în totală contradicţie cu ideile liberale, profesate de guvernanţi, deoarece confesiunile necatolice au fost puse într-o situaţie net dezavantajată. Totuşi, pe de altă parte, guvernanţii au reuşit să dobândească un grad mărit de control şi supraveghere a întregii vieţi bisericeşti catolice. Episcopatul, deşi a strâns legăturile canonice cu papalitatea, a devenit îndeobşte supus Guvernului şi politicii acestuia. Importanţa acestui fapt a crescut mai ales atunci când s-au amplificat problemele naţionale. Biserica Catolică din Ungaria era în realitate o Biserică multietnică, iar statutul ei de Biserica Naţională Maghiară a constituit o stavilă în organizarea asociaţiilor culturale şi şcolare ale catolicilor nemaghiari, în special slovaci.

Preocupări pentru obţinerea controlului guvernamental asupra celor două Biserici protestante din Ungaria

Spre deosebire de catolici, protestanţii se bucurau de o adevărată autonomie administrativă, în pofida dezavantajului juridic amintit mai sus[9].

---

[6] Moritz Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche...*, p. 294, nota 100.

[7] Cauza întregii dispute consta în faptul că preoţii catolici au continuat să ceară de la persoanele care încheiau o căsătorie mixtă aşa-numitele reverse (prin care consorţii se obligau să-şi boteze şi să-şi educe copiii în credinţa catolică). Practic, această condiţionare a încheierii căsătoriei era ilegală, deoarece contravenea §12 al AL 53/1868. Însă, în acelaşi timp, paragraful 12 nu putea fi pus în practică, deoarece nu se prevedea nici o sancţiune pentru cei care îl încălcau. Şi astfel, o serie de preoţi catolici botezau copii care ar fi trebuit să urmeze confesiunea necatolică a părinţilor lor de acelaşi sex. Practica a devenit aproape generalizată şi a fost numită *elkeresztelés – Wegtaufen – Botez prin răpire* (László Péter, *op. cit.*, p. 96-97).

[8] Moritz Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche...*, p. 272-273.

[9] Fr. Gottas, *Geschichte der Protestanten…*, p. 512.

Caracteristica principală a modului de organizare a celor două confesiuni protestante din Ungaria a fost descentralizarea, prin constituția presbiteral-sinodală. Însă Guvernul maghiar a vizat unificarea administrativă a celor două Biserici. Problema s-a dovedit a fi mai simplă în privința Bisericii Reformate, deoarece aceasta cuprindea în marea majoritate credincioşi maghiari. În schimb, situația Bisericii Evanghelice era mai dificilă, pentru că maghiarii constituiau mai puțin de un sfert din totalul credincioşilor luterani din Ungaria. Tocmai de aceea, în timpul ministeriatului lui Trefort Ágoston, a putut fi realizată doar unificarea administrativă a Bisericii Reformate, majoritar maghiară, în 1882.

Din cele prezentate mai sus se poate constata existența unei strânse legătură între posibilitățile de afirmare ale autonomiei bisericeşti şi gradul de dezvoltare şcolară-culturală ale naționalităților din Ungaria. Tisza Kálmán a folosit toate mijloacele pentru a controla administrația bisericească şi a îngrădi posibilitățile de afirmare autonomă ale autorităților bisericeşti inferioare (în special din seniorate/decanate). S-a limitat însă la acele Biserici care aveau o componență multi-etnică, intenționând maghiarizarea cât mai deplină atât a organelor de conducere, cât şi a credincioşilor acestora. Politica inaugurată de Tisza Kálmán şi Trefort Ágoston a avut în cele din urmă succes, după cum se poate observa din tabelul următor, care prezintă modificarea structurii etnice a Bisericilor Catolică şi Evanghelico-luterană din Ungaria între 1880-1910.[10] Comentariile sunt de prisos.

	Biserica Catolică (în procente)			Biserica Luterană (în procente)		
Anii	**1880**	**1900**	**1910**	**1880**	**1900**	**1910**
Maghiari	55,14	60,50	64,78	23,43	28,56	31,92
Slovaci	19,70	17,35	15,52	39,57	36,73	34,58
Germani	18,97	16,48	14,07	35,01	32,62	31,44

b) Ministeriatele de la mijlocul perioadei dualiste: Csáky Albin (1888-1894), Wlassics Gyula (1895-1903) şi Berzeviczy Albert (1903-1905)

La 27 august 1888, ministrul Trefort a încetat din viață. I-a urmat la conducerea Ministerului contele Csáky Albin, care şi-a menținut postul şi după demisia premierului Tisza (26 februarie 1890) şi instaurarea Guvernului liberal-moderatului Szapáry Gyula (15 martie), iar în 1892 a celui condus de Wekerle Sandor. Urmaşul său în fruntea Ministerului Cultelor a fost fiul celui dintâi ministru al Cultelor şi renumitul fizician Eötvös Lóránd (iunie 1894 - ianuarie 1895), apoi Wlassics Gyula, membru al Guvernelor Bánffy Dezső (1895-1899), Széll Kálmán (1899-1903) şi Khuen-Héderváry (14 iunie - 29 septembrie 1903).[11]

Csáky şi Wlassics s-au situat pe aceeaşi linie naționalistă ca şi Trefort Ágoston. Spre deosebire însă de acesta, Csáky a fost dispus să intervină într-o măsură mult mai mare în relațiile dintre confesiuni şi Stat, susținând interesele acestuia din urmă cu mai multă consecvență.[12]

Legile politico-bisericeşti (1894-1895)

Drept urmare, a reuşit să impună aşa-numitele legi politico-bisericeşti:

[10] Moritz Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche...*, p. 382-383. Remarcile de mai sus, privitoare la apărarea autonomiei Bisericii săseşti sunt valabile şi în cazul analizării datelor acestui tabel.
[11] J. v. Puttkamer, *Schulalltag…*, p. 34.
[12] László Péter, *Hungarian Liberals …*, p. 99.

1. AL 31/1894, *Despre dreptul matrimonial*, sancționat la 9 decembrie 1894[13], care a introdus căsătoria civilă;
2. AL 32/1894, *Despre religia copiilor*, sancționat la 9 decembrie 1894.[14] Membrii unei căsătorii mixte au dobândit dreptul de a alege ei înşişi confesiunea în care urmau să fie crescuți copiii. În cazul în care nu se depunea declarația înaintea notarului, copiii născuți din căsătorii mixte urmau să urmeze confesiunea părintelui de acelaşi sex.;
3. AL 33/1894, *Despre matricolele de stat*, sancționat tot la 9 decembrie;[15]
4. AL 42/1895, *Despre religia israelită*, sancționat la 16 octombrie 1895[16];
5. AL 43/1895, *Despre libera exercitare a religiei*, din 22 noiembrie 1895.[17]

Guvernanții maghiari au dorit ca această din urmă lege să fie o încununare a legislației liberale în domeniul confesional. Primul articol prevedea cu mare aplomb că fiecare cetățean al Ungariei putea mărturisi orice credință şi putea aparține oricărei confesiuni. În limita respectării legilor țării şi a moralei publice, nimeni nu putea fi împiedicat în exercițiul libertății de credință. Următoarele articole ale legii însă îngrădeau în mod sensibil această libertate religioasă. „Legea stabilea o ierarhie de confesiuni recepte, recunoscute de lege şi tolerate, iar această ierarhie a fost stabilită pe baza obiceiului de drept, a decretelor imperiale şi a ordonanțelor ministeriale. Legea a fost contradictorie, deoarece încerca un compromis între principii ireconciliabile. A fost dezbătută în Parlament în contextul unor dispute politice şi al unui conflict între majoritatea din Camera inferioară, care susținea *drepturile Statului*, şi Camera Superioară, dominată de ierarhi catolici".[18] Paragraful 5 al legii permitea persoanelor să-şi schimbe confesiunea, însă doar „în limitele prevăzute de lege", iar § 6 menținea intacte legile şi reglementările privitoare la confesiunile recepte: Bisericile Catolice de rit latin, grecesc şi armean, Biserica Evanghelică-luterană, cea Reformat-calvină, cea „sârbă greco-orientală", cea „română greco-orientală", apoi Biserica Unitariană şi comunitatea credincioşilor israeliți.

Capitolul al II-lea al legii (§ 7-21) stabilea regulile prin care puteau fi recunoscute în viitor înaintea legii diferitele comunități religioase. Fiecare dintre acestea trebuia să depună la Ministerul Cultelor Statutele de organizare. Ministrul putea admite sau respinge cererea (în ultimul caz, dacă descoperea „tendințe duşmănoase la adresa Statului sau a națiunii", apoi dacă doctrinele acestei comunități cuprindeau principii, doctrine şi practici cultice care se aflau în contradicție cu legile, cu morala publică, ori dacă erau identice cu cele ale altei confesiuni recepte sau recunoscute legal. De asemenea, ministrul nu avea dreptul să recunoască legal o comunitate religioasă bazată pe caracteristici naționale şi rasiale sau ale cărei învățături atingeau drepturile unei Biserici recepte - § 8). „Motivele pentru care ministrul putea respinge admiterea legală a unei comunități religioase erau atât de vagi, încât erau lăsate la discreția sa".[19] Spre deosebire de

[13] Publicată în limba germană în *Gesetzsammlung für das Jahr 1894*, Budapesta, 1894, p. 479-524.
[14] *Ibidem*, p. 525-528.
[15] *Ibidem*, p. 529-565.
[16] *Gesetzsammlung für das Jahr 1895*, Budapesta, 1895, p. 251.
[17] *Ibidem*, p. 252-267.
[18] László Péter, *op. cit.*, p. 116.
[19] *Ibidem*, p. 116-117.

confesiunile recepte, cele recunoscute de lege nu puteau pretinde ajutorul Statului în colectarea impozitelor bisericeşti. Ele se aflau sub tutela Adunărilor municipale, cărora erau datoare să le prezinte procesele verbale ale adunărilor lor bisericeşti şi de cult şi a căror aprobare trebuiau să o obțină în cazul în care doreau să dobândească unele proprietăți. Conducătorii comunităților religioase recunoscute de lege erau aleşi cu aprobarea autorităților locale (aprobarea fiind acordată doar în cazul în care respectivele persoane nu se făceau vinovate de încălcarea intereselor de stat). Desigur, autoritățile guvernamentale maghiare au avut în vedere, în momentul elaborării legii, sectele creştine care începuseră să pătrundă pe teritoriul Ungariei, dinspre Apusul Europei, ori chiar din Statele Unite. Totuşi, legea acorda puteri discreționare atât ministrului Cultelor, precum şi autorităților locale.[20]

Capitolul III al legii cuprindea prevederi despre modul de părăsire a unei confesiuni şi de convertire la altă confesiune. Cei care doreau să-şi părăsească Biserica sau comunitatea religioasă erau datori să anunțe acest fapt autorităților de stat şi să plătească o anumită taxă. În cazul în care cel care îşi părăsea Biserica nu se convertea la o altă confesiune receptă sau recunoscută de lege, era obligat să plătească Bisericii pe care o părăsea contribuția pentru cinci ani. Copiii născuți dintr-o familie ai căror părinți nu făceau parte din nici o confesiune receptă sau recunoscută de lege trebuiau să fie înscrişi din oficiu într-o asemenea confesiune (sub supravegherea autorităților locale).

Aceste prevederi legale au rămas în vigoare în Ungaria până la sfârşitul epocii dualiste. Legile politico-bisericeşti din anii 1894-95 nu au introdus deplina egalitate religioasă, în sensul în care este ea cunoscută astăzi. Nici nu putea fi astfel. Totuşi, în urma acestei legislații de la sfârşitul secolului al XIX-lea,

> „toate confesiunile şi Bisericile au fost aduse într-o stare de dependență față de autoritățile de stat. Ele au convietuit pe baza unor drepturi diferite, insuficient definite. Ele s-au aflat într-o continuă competiție pentru obținerea favorurilor guvernamentale (…) De fapt, nu pot fi găsite două Biserici în Ungaria care să fi deținut o poziție identică înaintea legii şi înaintea autorităților publice locale”[21].

Unificarea Bisericii Evanghelice-Luterane din Ungaria. Apărarea autonomiei Bisericii Evanghelice săseşti din Transilvania

Adevărul acestei din urmă propoziții poate fi demonstrat şi prin analizarea încercărilor Guvernului de a unifica din punct de vedere administrativ Biserica Evanghelică din Ungaria[22]. În 1891 a fost convocat la Budapesta Sinodul general al Bisericilor luterane, care a adoptat un statut unitar. Biserica săsească a reuşit însă să-şi apere autonomia şi individualitatea şi să nu fie încorporată în Biserica Evanghelică din Ungaria.[23] Prin unificarea Bisericii Evanghelice din Ungaria

[20] Astfel de confesiuni recunoscute legal au fost Cultul baptist (1905) şi Denominațiunea islamică. Confesiunile ne-recunoscute sau tolerate erau anumite secte şi erau considerate doar ca simple asociații private care se aflau sub supravegherea directă a poliției. Astfel de secte erau nazarinienii, adventiştii, metodiştii, grupări penticostale, Martorii lui Yehova şi Armata Salvării (Jenő Gergely, *Churches in the Hungarian Bourgeois State (1867-1918)*, în „The Hungarian State”, p. 361 şi 365).

[21] László Péter, *op. cit.*, p. 118-120.

[22] Fr. Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche*, II, p. 449-450.

[23] Fr. Gottas, *Geschichte des Protestantentismus…*, p. 517. Aşadar, în această țară au existat, între 1891-1918 două Biserici Luterane, cea săsească din Transilvania şi cea maghiară, aceasta din urmă alcătuită din cele patru Superintendenturi mai vechi.

propriu-zisă, elementul slovac şi german a fost defavorizat, având loc o rearondare a superintendenturilor[24].

Legile salarizării învățătorilor confesionali şi a clericilor (1893, 1898)
În primele două decenii după moartea ministrului liberal Eötvös, urmaşii săi de la cârma Ministerului Cultelor de la Budapesta au pregătit măsuri de control asupra Bisericilor multi-etnice, pentru a putea astfel impune programul de maghiarizare a germanilor şi slovacilor catolici şi protestanți. Confesiunile naționale însă şi-au menținut autonomia față de autoritățile de stat. Drept urmare, autoritățile au încercat să folosească alte mijloace de presiune asupra autorităților acestor Biserici naționale, iar un mijloc foarte potrivit în acest sens l-a constituit oferirea ajutorului condiționat pentru salariații Bisericilor, în special învățători confesionali şi preoți.

În ultimul deceniu al secolului XIX, guvernanții de la Budapesta au propus Parlamentului două proiecte de lege, privind salarizarea învățătorilor şi clericilor. În urma votului Parlamentului, aceste proiecte au devenit AL 26/1893, privind salarizarea învățătorilor, şi AL 14/1698, privind Congrua pentru preoți.

Asupra Congruei voi reveni în detaliu mai jos. În ceea ce priveşte AL 26/1893, acesta a constituit, în viziunea autorităților BOR din Transilvania, un atentat grav la autonomia bisericească. Mai întâi, s-a impus Bisericii cuantumul salariilor învățătorilor confesionali. Bisericii i se luat şi dreptul de a-şi numi învățătorul dorit şi de a-l disciplina. Apoi, autoritățile bisericeşti au atras atenția asupra multiplelor posibilități prin care şcoala confesională putea fi transformată în şcoală de stat. Era de ajuns ca o persoană interesată să afirme că Biserica nu acorda cuantumul salariului prevăzut de lege, şi şcoala confesională putea fi desființată, dar, conform § 10, şi în cazul desființării, autoritățile confesionale (parohiile) erau obligate să continue plata aceleiaşi sume pentru o şcoală, care acum nu mai era a ei! Practic, prin această lege, Bisericile au devenit organe executive ale Statului, punând în aplicare ordonanțele emise de Minister.

Desigur, această lege a constituit o ingerință în viața tuturor Bisericilor din Ungaria. Însă, Biserica Ortodoxă a fost ținta predilectă. Iată aşadar că remarca istoricului maghiar László Péter, potrivit căreia nu au existat „două Biserici în Ungaria care să fi deținut o poziție identică înaintea legii şi înaintea autorităților publice locale” este pe deplin justificată. Bisericile Protestante (cu excepția celei săseşti din Transilvania) se aflau deja sub controlul Statului. Cea Catolică încerca tocmai în acel an, dar fără rezultat, după cum am arătat mai sus, să-şi apere privilegiile şi favorurile (aprobate de Guvernul Tisza Kálmán şi ministrul Trefort Ágoston). Neatinse de ingerința directă a Statului rămăseseră doar Bisericile Ortodoxe Sârbă şi Română. În privința celei din urmă, nu doar că aducea prevederi aflate în contradicție cu *Statutul Organic*, sancționat de împărat. Mai periculos pentru BOR a fost faptul că i se punea, indirect, la îndoială loialitatea față de Stat. Ministrul de Culte şi Instrucțiune publică şi-a rezervat dreptul ca, în cazul unor denunțuri că unii învățători aveau *o poziție duşmănoasă față de stat*, să-i destituie pe aceştia, fără consultarea autorităților bisericeşti[25].

---

[24] J. v. Puttkamer, *Schulalltag…*, p. 81-83, precum și harta de la p. 82.
[25] *Noul atac asupra şcolelor noastre (Politica maghiară de instrucțiune),* Sibiu, 1893, p. 45-46.

Guvernele Kálmán Széll (1899-iunie 1903) şi Tisza István (noiembrie 1903-iunie 1905)

După demisia lui Bánffy Dezső, la mijlocul lunii februarie 1899, Ungaria a intrat într-un fel de stare *ex lex*. Anul 1899 a fost primul an de după 1867, când ţara nu a avut un buget aprobat încă din anul precedent. În fruntea Guvernului a fost numit ginerele lui Deák Ferenc, Kálmán Széll. Acesta a reuşit să refacă unitatea Partidului Liberal şi să destrame opoziţia parlamentară, prin atragerea Partidului Naţional al contelui Apponyi Albert în tabăra guvernamentală (Apponyi a fost ales în 1901 preşedinte al Casei Deputaţilor). La alegerile parlamentare din anul 1901, Partidul Liberal a obţinut o victorie categorică[26].

Cu toate acestea, criza monarhiei nu a luat sfârşit, ea izbucnind din nou, în 1902, cu ocazia votării contingentului de recruţi. Primul ministru Kálmán Széll nu a putut ţine piept opoziţiei parlamentare, fiind obligat să demisioneze în iunie 1903. La 27 iunie a fost instalat noul Guvern, condus de contele Károly Khuen-Héderváry. Acesta şi-a înaintat demisia la începutul lunii octombrie 1903. Noul Guvern a fost format de preşedintele Partidului liberal, Tisza István (a preluat funcţia la 4 noiembrie 1903). Acesta a dus o luptă susţinută împotriva opoziţiei, încercând să conducă ţara cu o mână de fier, după exemplul tatălui său. Încă în cursul lunii noiembrie a anului 1903, Apponyi Albert a părăsit Partidul Liberal, reînfiinţând vechiul său Partid Naţional. Opoziţia parlamentară a obstrucţionat cât a putut lucrările parlamentare. În cele din urmă s-a organizat sub forma unui Bloc unit, la 19 noiembrie 1904. Acesta era alcătuit din următoarele partide: *Partidul pentru Independenţă* (condus de Kossuth Ferenc), *Partidul Popular Catolic* (condus de Ugron Gábor), *Partidul Nou* (condus de Bánffy Dezső), *Partidul Naţional* (al lui Apponyi Albert) şi *Partidul Democrat* (condus de Vászonyi Vilmos). Conducerea Comitetului de Opoziţie a fost preluată de Kossuth şi de Apponyi. Ulterior, din Partidul Liberal a ieşit şi contele Andrássy Gyula Jr., înfiinţând *Partidul Constituţional* (s-a alăturat Blocului de Opoziţie).

În centrul programului politic al partidelor din opoziţie se afla continuarea „compromisului” cu Austria. În atenţie se aflau şi unele reforme democratice şi sociale, vizând înlăturarea stării de sărăcie a marii majorităţi a populaţiei. La 13 decembrie 1904 conflictul a degenerat într-o adevărată bătălie în Parlament (cu scaune şi mese aruncate). Împăratul a dizolvat Parlamentul, după care au fost organizate alegeri pentru 10 ianuarie 1905. Partidul Liberal a fost practic măturat de pe scena politică ungară, obţinând doar 156 de mandate. Opoziţia deţinea majoritatea absolută: Partidul pentru Independenţă – 166 mandate; Partidul Constituţional – 27 mandate; Partidul Popular Catolic – 15 mandate; Partidul Nou – 13 mandate; Partidul Democrat – 12 mandate[27].

La aceste alegeri, din ianuarie 1905, a participat din nou şi Partidul Naţional Român. În conferinţa naţională din Sibiu s-a decis „abandonarea politicii de pasivitate şi intrarea în activitate pe întreaga linie”[28]. În urma alegerii, au ajuns în Parlamentul de la Budapesta opt deputaţi români: Dr. Nicolae Comşa, Vasile Damian, Dr. Theodor Mihali, Aurel Novac, Dr. Ştefan C. Pop, Ioan Rusu-Şirianu,

---

[26] Ferenc Pölöskei, *The Crisis Period of the Dual Monarchy* , p. 236-238.
[27] Ferenc Pölöskei, *op. cit.*, p. 238-239.
[28] Teodor V. Păcăţian, *Cartea de Aur…*, vol. VIII, p. 168.

Dr. Ioan Suciu şi Dr. Aurel Vlad. Aceştia, împreună cu singurul deputat slovac, Milan Hodza, şi cu singurul deputat sârb, Liubomir Pavlovici, au format *Clubul parlamentar naționalist*.

Proiectul de lege şcolară al ministrului Berzeviczy Albert (1904). Încercarea de diminuare a autonomiei Bisericilor Naționale

Intrat la cârma Guvernului ungar, primul ministru Tisza István a adus după sine şi schimbarea ministrului Wlassics. Acesta a fost înlocuit cu Berzeviczy Albert, fost secretar de stat în Minister şi vicepreşedinte al Casei Deputaților. Totuşi, conducătorul Secțiunii pentru învățământ elementar, Halász Ferenc, a rămas în post, fapt care a asigurat o anumită continuitate de politică în Minister. El a redactat, până în luna mai 1904, un nou proiect de lege şcolară. Acesta acorda autorităților drepturi suplimentare atât în acțiunea de disciplinare a învățătorilor, cât şi în cea de inspecție şi de verificare a stării materiale a şcolilor. Pe baza actelor legislative emise de Eötvös şi Trefort, autoritățile statului nu aveau posibilitatea de a întreprinde măsuri disciplinare extinse. Miniştri Csáky Álbin şi Wlassics s-au plâns deseori în rapoartele redactate pentru Parlament asupra acestui neajuns. Proiectul de lege din 1904 avea misiunea de a întări autoritatea Guvernului asupra şcolilor confesionale. Totuşi, primul ministru a căutat să nu-şi înstrăineze Bisericile din Ungaria. De aceea, i-a convocat pe conducătorii confesiunilor recepte la o întrunire separată (aşa-numita *comisie regnicolară*, din mai 1904), încercând să obțină acceptul lor pentru noul proiect. Toate Bisericile au fost de acord cu proiectul, exceptând Bisericile Ortodoxe Română şi Sârbă, precum şi Biserica Unită Română din Transilvania (reprezentanții Bisericii Evanghelice a saşilor din Transilvania nu s-au pronunțat, aşteptând decizia oficială a Consistoriului evanghelic de la Sibiu).[29]

Din aceste motive, proiectul de lege a fost retras de Guvern, în noiembrie 1904, chiar la câteva săptămâni înainte de escaladarea conflictului politic.

c) Guvernul de coaliţie, condus de Wekerle Sándor (1906-1910) şi situaţia politică din Ungaria

În primăvara anului 1906, Ungaria s-a aflat într-un regim *ex lex*. Curtea imperială s-a văzut nevoită, în cele din urmă, să negocieze cu cei care au câştigat alegerile în ianuarie 1905. La 14 luni după acel eveniment, în aprilie 1906, a fost semnat un document, numit de istorici drept „cel de-al doilea compromis (dualist)". Pactul a fost menținut secret pentru publicul larg. Alegerile, organizate în mai 1906, au fost câştigate detaşat de Partidul pentru Independență (60% din mandate).[30]

Cu toate acestea, a fost alcătuit un Guvernul de coaliție, condus de Wekerle Sándor. În acest Guvern au participat toate partidele din fostul *Bloc de Opoziție*. Însă guvernarea de coaliție a dezamăgit profund populația din Ungaria. La ea au participat partide cu opțiuni politice şi sociale diferite, unite doar prin opoziția lor față de politicienii liberali, care conduseseră statul maghiar în ultimii 30 de ani. Partidele Guvernului de coaliției au suferit o criză morală completă. Au apărut rând pe rând diferite partide mici, care reflectau opoziția diferitelor pături sociale ale

[29] *Ibidem*, p. 111. Asupra reacției mitropolitului Mețianu, P. Brusanowski, *Învăţământul confesional...*, p. 384-388. A se vedea şi Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar…*, p. 151.

[30] L. Kontler, *op. cit.*, p. 297.

populației față de politica guvernanților: *Partidul stângist independentist, pe platforma paşoptistă* (alcătuit de dizidenți ai *Partidului pentru Independență*, în frunte cu Szappanos István; susținătorii săi s-au recrutat în special din rândurile clasei mijlocii şi ale micii burghezii. Partidul critica susținerea de către Guvern a pactelor dualiste); *Partidul Țărănesc Socialist Independent Ungar* (condus de slovacul maghiarizat din comitatul Békés, Áchim András). De asemenea, tot în acest timp au luat amploare ideile promovate de redactorii revistei *Huszadik Század* („Secolul XX"), sub conducerea celebrului sociolog Jászi Oszkár.

În cele din urmă, chiar şi Partidul pentru Independență s-a scindat în două facțiuni, în noiembrie 1909. Aproximativ jumătate dintre deputații acestui partid, în frunte cu Justh Gyula şi Hollo Lajos, deziluzionați de eşecul politicii naționale, au ieşit din partid, înființând propriul Partid pentru Independență. Acest fapt a grăbit sfârşitul Guvernului de coaliție. Wekerle Sándor a fost înlocuit, în ianuarie 1910, cu Károly Khuen-Héderváry.[31]

Politica națională a Guvernului de coaliție. Încercarea de apropiere față de români

Procesul de maghiarizare a atins în anii Guvernului de coaliție apogeul. La început, la 18 aprilie 1906, deci la puține zile după semnarea „celui de-al doilea compromis", Guvernul Wekerle Sándor a întreprins un gest de apropiere față de români, prin invitarea la Budapesta a mai multor membri marcanți, printre care: cei doi mitropoliți români, Ioan Mețianu şi Victor Mihalyi, apoi Partenie Cosma, Gheorghe Pop de Băseşti, Teodor Mihali, Vasile Lucaciu şi Coriolan Brediceanu. Este important de semnalat că Apponyi Albert a asigurat că el nu-şi însuşeşte şi nu va da curs proiectului de lege, inițiat de Berzeviczy. Cu aceeaşi ocazie, românii şi mai ales mitropoliții, s-au referit la faptul că nu se respecta *Legea naționalităților,* îndeosebi în cazul şcolilor româneşti. În privința alegerilor, ministrul de Interne i-a asigurat pe români că nu vor fi obstrucționați în campania electorală. În cele din urmă nu a fost chiar aşa. Totuşi, după alegerile din mai 1906 au ajuns în Parlamentul de la Budapesta un număr de 14 deputați ai Partidului Național Român (Coriolan Brediceanu, Vasile Goldiş, Vasile Damian, Dr. Iuliu Maniu, Dr. Teodor Mihali, Aurel Novac, Dr. Nicolae Oncu, Dr. Ştefan Petroviciu, Dr. Ştefan C. Pop, Dr. George Popovici, Dr. Ioan Suciu, Dr. Nicolae Şerban, Dr. Alexandru Vaida-Voevod şi Dr. Aurel Vlad). În afară de aceştia, au mai fost aleşi români (Ioan Ciocanu, Constantin Burdia, Petru Mihalyi, la care s-a alăturat apoi şi Dr. Iosif Siegescu), dar din partea Partidului constituțional (din acest partid făceau parte şi deputații saşilor). Slovacii au obținut opt locuri de deputați, iar sârbii, patru deputați naționalişti. Împreună cu românii, au format *Grupul parlamentar naționalist.* Cum alegerile au fost câştigate în proporție absolută de partidele din coaliție, opoziția parlamentară a fost constituită doar din *Grupul naționalist.*[32]

Şi a fost într-adevăr nevoie de opoziție, în special în politica națională, deoarece, sprijinit de o majoritate absolută, Guvernul a excelat prin măsuri de maghiarizare[33].

---

[31] Ferenc Pölöskei, *op. cit.*, p. 242-243.
[32] Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur…*, vol. VIII, p. 230.
[33] I. Romsics, *Hungary in the Twentieth Century ,* p. 66-68.

Politica bisericească a Guvernului de Coaliție. Ministrul Apponyi

După alegerile din mai 1906, opinia publică maghiară a cerut cu insistență modificarea *Legii Naționalităților* din 1868. Guvernul nu-şi putea însă permite să schimbe această lege liberală. De aceea, a folosit o altă strategie – abrogarea ei *de facto*, prin modificarea legislației şcolare. Astfel au apărut aşa-numitele Legi Apponyi, cea mai importantă fiind AL 27/1907, privind şcolile confesionale.

Că cele vizate au fost Bisericile Naționale nemaghiare s-a putut constata din dezbaterile parlamentare. Deşi legea atenta la autonomia tuturor Bisericilor, totuşi conducătorii catolici, protestanți (exceptându-i pe saşi) şi reformați au acceptat cu „bucurie” noul act legislativ. Motivând îndeplinirea unei cerințe sociale (mărirea salariilor învățătorilor), AL 27/1907 a mărit considerabil şi dreptul de ingerință al autorităților guvernamentale asupra sistemului de învățământ confesional. Bisericile maghiare confesionale au renunțat de bunăvoie la şcolile lor, care necesitau şi aşa cheltuieli destul de mari. În schimb confesiunile nemaghiare au fost nevoite să accepte sacrificii deosebit de grele. Statul oferea sprijin pentru întregirea salarizării învățătorilor doar în condițiile unui amestec important în viața internă a şcolii. Acest ajutor era oferit doar şcolilor cu edificii corespunzătoare, celelalte fiind închise fără drept de apel. Biserica Ortodoxă a fost nevoită să sacrifice multe şcoli mici, pentru a putea moderniza şcoli mai mari şi care să fie astfel aduse în starea de a putea cere ajutor de la stat pentru plata învățătorului. După surse româneşti contemporane, au fost închise 420 şcoli ortodoxe şi unite. Sursele interne din Ministrul Cultelor de la Budapesta dau o cifră mai mare, anume de 459, şi doar în primii cinci ani! În aceste condiții, autoritățile guvernamentale s-au văzut obligate, pentru a nu destabiliza sistemul educațional al țării, să respecte doar parțial legea şi să tolereze numeroase şcoli confesionale româneşti necorespunzătoare (348 şcoli ortodoxe şi 146 unite). Legea a avut însă şi o urmare, pe care inițiatorii nici nu o bănuiseră. Învățătorii au fost declarați „funcționari publici”. Or, în noul lor statut, numeroşi au fost cei care au cerut sprijinul inspectorilor regeşti în conflictele vechi pe care le aveau cu preoții parohi şi cu alte autorități bisericeşti superioare. Şi astfel, ingerința Statului în viața Bisericii a putut creşte şi mai mult[34].

Alături de modificarea Legilor şcolare, Apponyi a adus schimbări şi Legii Congruei, în 1909, fapt asupra căruia voi reveni mai în amănunt în capitolul 2.2.5

d) Guvernele Partidului Naţional al Muncii (1910-1917)

În 1906, după semnarea Pactului din aprilie (care a adus la guvernare coaliția), Partidul Liberal s-a autodizolvat. Tisza István, conducătorul său, s-a retras din viața publică. Un an mai târziu, conştient de falimentul Guvernului de coaliție, a pus bazele aşa-numitului *Club Național-Social*. În ianuarie 1910, împăratul Francisc Iosif a numit pe unul din conducătorii acestuia, Károly Khuen-Héderváry, nou premier al Ungariei. În vederea alegerilor care se prefigurau, Tisza István a alcătuit, în februarie 1910, Partidul Național al Muncii, la care au aderat şi numeroşi membri ai Partidului Constituțional (dar şi viitorul mitropolit Mangra).

---

[34] Pentru mai multe amănunte, P. Brusanowski, *Învățământul confesional...*, p. 342. Lazăr Triteanu, *Noua lege şcolară. Articolul de lege XXVII din 1907*, Sibiu, 1907; M. Păcurariu, *Politica statului ungar...*, p. 152-162; I. Dolmányos, *Kritik der Lex Apponyi*, în „Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. 1900-1918”, Budapesta, 1966.

Alegerile s-au desfăşurat în lunile mai şi iunie. Noul partid al lui Tisza István a câştigat 258 de mandate (60%); Partidul pentru Independență (condus de Apponyi Albert şi Kossuth) a obținut 55; Partidul dizident pentru Independență (al lui Justh) doar 41, Partidul Popular Catolic 13, reprezentanții partidelor naționalităților nemaghiare 8, Partidul Micilor Agrarieni 3. Revenirea la putere a lui Tisza István era asigurată. În iunie 1913, a fost numit prim ministru al Ungariei.

În ceea ce priveşte relația confesiunilor cu autoritățile maghiare, trebuie semnalat faptul că ministrul Cultelor, Zichy, a modificat legile de salarizare a învățătorilor şi a clericilor, introducând gradații, pentru învățători (AL 16/1913)[35] şi pentru clerici. Asupra acestei din urmă legi, voi reveni în capitolul următor.

Important de menționat, tot în acest loc, este înlăturarea autonomiei Bisericii Ortodoxe Sârbe. Aceasta a putut fi posibilă în urma unei alianțe tacite între autoritățile guvernamentale şi ierarhia sârbă, nemulțumită de lungile dispute pe care le-a avut cu conducerea politică a laicilor sârbi.

e) Primul război mondial şi „Zona culturală" (1917-1918)

Premierul Tisza s-a opus încă de la bun început războiului, opunându-se ultimatumului adresat Serbiei. Dar, după ce zarurile fuseseră aruncate, premierul a susținut cu toată convingerea participarea Ungariei la primul război mondial. Drept urmare, au fost adoptate mai multe „măsuri de urgență pentru război” care prevedeau instituirea unor comisari regali în zonele de graniță din Ungaria de sud şi din Ucraina Subcarpatică, introducerea cenzurii, simplificarea procedurilor de arestare şi internare a celor considerați neloiali față de Statul ungar.[36]

În urma acestor măsuri a avut de suferit şi Biserica. Nu doar că un mare număr de învățători de la şcolile populare confesionale şi profesori de la seminariile pedagogice au fost mobilizați (locul lor în învățământ fiind luat de către preoții parohi), ci, considerând atitudinea învățătorilor din zonele de frontieră cu România ca fiind „nepatriotică”, Guvernul de la Budapesta a găsit de cuviință ca învățământul din aceste zone să fie trecut, într-o măsură mai mare, sub controlul guvernamental.

Din acest motiv a fost creată, în august 1917, aşa-numita „Zonă culturală”. Ministrul Cultelor şi Instrucțiunii publice Apponyi[37] i-a comunicat mitropolitului Vasile Mangra că în aceste zone de graniță, şcolile confesionale urmau să fie etatizate, ceea ce însemna închiderea şi înlocuirea lor cu şcoli de stat, cu limbă de predare maghiară.[38] Consistoriul arhidiecezan din 6 septembrie 1917 a redactat o *Reprezentațiune* către Minister, în care-şi exprima indignarea față de măsurile preconizate de Guvern, dat fiind faptul că peste 68% din învățătorii din aceste zone

[35] *Articolul de lege XVI din 1913,* traducere de Dr. Ion Matei, Sibiu, 1913; P. Brusanowski, *Învățământul confesional…*, p. 374-377.

[36] F. Pölöskei, *op.cit.*, p. 246. Entuziasmul patriotic de la început a fost înlocuit curând, după apariția crizei economice, de opoziția marii majorități a populației față de acest război, la care au participat 3,4 milioane soldați din Ungaria şi dintre care au decedat 530.000, au fost luați prizonieri 833.000 şi au fost răniți 1,4 milioane. Pierderile suferite de Ungaria în timpul conflagrației le-au întrecut pe cele ale Austriei (I. Romsics, *op.cit.*, p. 85).

[37] În iunie 917, premierul Tisza a fost somat de către împăratul Carol I (ca rege al Ungariei Carol IV) să demisioneze, fiind înlocuit de contele Esterházy Móric, apoi, în august 1917, de Wekerle Sándor, care a dobândit această funcție a treia oară (S. B. Vardy, *op.cit.*, p. 29).

[38] L. Triteanu, *Şcoala noastră, 1850-1916…,* p. 61-63.

de graniță luptau pe front pentru Statul maghiar. Ministrul Apponyi nu a ținut cont de acest protest, iar la 30 octombrie 1917 a numit un *comisar guvernial*, anume pe baronul Petricsevich Horvath Emil, cu misiunea de a prelua şcolile româneşti confesionale (ortodoxe şi unite) din „Zona culturală" de graniță[39]. Acestea cuprindeau comitatele Caraş-Severin (eparhia Caransebeşului), Hunedoara (partea sudică cu protopopiatele Haţeg, Hunedoara şi Orăştie), Făgăraş, Sibiu, Braşov, Târnava Mare. În aceste zone de graniță, Statul urma să cumpere sau să închirieze edificiile şcolare. Locuitorii acestor zone erau absolviți de întreținerea şcolilor şi a învățătorilor, Statul urmând să preia aceste sarcini. În schimb, învățământul urma a se desfăşura în limba maghiară, numărul orelor în limba română reducându-se la şase săptămânal, împreună cu orele de Religie. În final se anunța că, până la data respectivă se sistase salariul învățătorilor în 78 de şcoli.[40] În pofida protestelor autorităților bisericeşti, la 17 decembrie 1917 Apponyi a adăugat zonei culturale şi comitatele Bistrița-Năsăud şi Trei Scaune. În toată „Zona culturală" se preconiza înființarea a 1600 de şcoli primare de stat, iar printr-un Ordin ministerial, din data de 20 martie 1918, Apponyi anunța pe mitropolitul Mangra că până la sfârşitul lui iunie 1918 aveau să fie sistate ajutoarele de la stat pentru învățătorii confesionali din 238 de parohii (18 protopopiate) din Arhidieceză.[41]

În timp ce Sinodul arhidiecezan din 12 mai 1918 a votat împotriva măsurilor întreprinse de Guvern, inspectorii regeşti i-au convocat pe învățătorii şcolilor confesionale şi, sub amenințarea cu înrolarea în armată, înlăturarea din funcții, precum şi altor măsuri disciplinare, i-au silit să ceară ei trecerea la statutul de învățători de stat. Li s-a promis, totodată, o creştere substanțială a salariilor. Pentru pregătirea lor s-a înființat şi o şcoală pedagogică maghiară la Cluj.

La 2 august 1918, noul ministru al Cultelor şi Instrucțiunii publice, Zichy János, i-a chemat la Budapesta pe ierarhii români pentru a li se pune în vedere că măsura Guvernului de etatizare a şcolilor din „Zona culturală" se bucura de sprijinul tuturor partidelor parlamentare, al împăratului, precum şi al opiniei publice maghiare. La 9 august 1918 mitropolitul român era înştiințat că se va trece la transpunerea în practică a măsurilor preconizate, măsuri care prevedeau de această dată şi exproprierea tuturor clădirilor şcolare din teritoriile „Zonei culturale".

Însă situația de pe front indica din ce în ce mai mult înfrângerea armatelor Puterilor centrale. Drept urmare, la 6 noiembrie 1918, Consistoriul din Sibiu a primit o telegramă din partea noului ministru al Cultelor şi Instrucțiunii publice, Lovászy Márton,[42] prin care se anunța: „Dispozițiile făcute cu privire la statificarea şcoalelor de graniță le revoc, respectiv le scot din vigoare".[43]

---

[39] *Ibidem*, p. 104; M. Păcurariu, *Politica statului ungar...*, p. 171-173.
[40] *Ibidem*, p. 171.
[41] L. Triteanu, *op. cit.*, p. 104; M. Păcurariu, *op. cit.*, , p. 173.
[42] În ultima lună a războiului, împăratul Carol l-a numit ca regent al său în Ungaria pe arhiducele Joseph. Acesta l-a desemnat, la 29 octombrie 1918, pe contele Hadik János să formeze noul guvern. Dar datorită mişcărilor de stradă, arhiducele l-a numit, două zile mai târziu, în funcția de premier pe Károly Mihály, conducătorul unei facțiuni care se desprinsese în 1917 din Partidul independentist. Noul guvern cuprindea personalități ale unor partide neparlamentare - Partidul Radical (Oszkár Jászi) şi Social-Democrat (Zsigmont Kunfi). Programul politic prevedea crearea unei Ungarii republicane, independente şi democratice, în care minoritățile nemaghiare urmau să dobândească o autonomie extinsă (I. Romsics, *op.cit.*, p. 89-91).
[43] L. Triteanu, *op. cit.*, p. 153-156*;* M. Păcurariu, *op. cit..*, p. 176.

Astfel a luat sfârşit ultima tentativă de înglobare a învățământului confesional în cel de stat.

2.1.2. Gradul diferit de autonomie al Bisericilor din Ungaria

Din capitolul precedent s-a putut constata faptul că relațiile dintre confesiunile din Ungaria şi autoritățile guvernamentale au fost cât se poate de diferite.

Marea deosebire dintre confesiuni a constat, mai întâi, în gradul în care acestea s-au suprapus cu o anumită naționalitate din Ungaria. În al doilea rând, au existat deosebiri profunde în ceea ce priveşte statutul juridic al confesiunilor din Ungaria. După cum a arătat Ioan de Preda, Biserica Ortodoxă Română din Ungaria a deținut, în comparație cu celelalte confesiuni autonome, cea mai favorabilă situație juridică. De exemplu, regimul Bisericilor protestante din Ungaria (cu excepția celei săseşti) a fost stabilit prin AL 26/1790. Deşi acest articol de lege acorda autonomie tuturor comunităților protestante evanghelice şi reformate, totuşi: a) ele trebuiau să anunțe Curții ziua ținerii adunărilor bisericeşti, împreună cu ordinea de zi; b) suveranul avea dreptul de a fi reprezentat în acele adunări printr-un comisar regal; c) deciziile acelor adunări trebuiau înaintate monarhului spre revizuire şi aprobare, şi doar după aceea intrau în vigoare.[44]

Dispozițiile față de Biserica Ortodoxă Sârbă au fost mai blânde. Congresul Național Bisericesc putea fi convocat doar după încuviințarea primită de la suveran. Iar, în al doilea rând, monarhul îşi rezerva dreptul de a trimite un comisar regal care putea amâna, ba chiar dizolva Congresul. Ulterior, în 1912, autonomia Bisericii Sârbe a fost chiar suspendată. Datorită disputelor dintre laici şi ierarhie, pe de o parte, şi datorită adevăratului haos constituțional existent în Mitropolia de Carloviț, în 1912, în urma unei înțelegeri între ierarhie şi guvernanții maghiari, legile referitoare la constituția Mitropoliei de Carloviț au fost abrogate. În 1915, Onisifor Ghibu descria astfel situația bisericească a sârbilor[45]:

> „astăzi ei stau bisericeşte mai rău decât noi. Motivul e că sârbii n-au căutat ca după 1868 să-şi reglementeze până în amănunte afacerile bisericeşti, şcolare şi fundaționale, ci, împărțiți şi în Congresul lor național-bisericesc, numit *Narodni Sabor*, după partide politice, au tot amânat votarea regulamentelor speciale, până ce Guvernul unguresc, folosindu-se de situația aceasta neclară, într-un anumit moment, la 1912, a suspendat temporar autonomia Bisericii Sârbeşti, în sensul că a casat dreptul electoral al mirenilor pentru Congresul Național Bisericesc, şi s-a pus stăpân pe toate afacerile Bisericii exclusiv elementul clerical, pe care Guvernul unguresc îl poate influența cum vrea. Astăzi sârbii, în fruntea Bisericii cărora au ajuns episcopi care sunt unelte ale Guvernului unguresc, trăiesc cu o autonomie bisericească suspendată...”.

În ceea ce priveşte Mitropolia Sibiului, legislația maghiară nu a prevăzut

> „nici încuviințarea specială pentru ținerea sinoadelor şi a congreselor, nici trimiterea de comisar regal la ele. De asemenea nu se recere nici aceea (...) ca conclusele, statutele şi regulamentele ce se votează în sinoadele şi congresele noastre să fie supuse aprobării, pentru ca să-şi aibă valoarea lor”.[46]

---

[44] Ioan de Preda, *Constituția bisericei …*, p. 30.
[45] Onisifor Ghibu, *Viața şi organizația bisericească...*, p. 94.
[46] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 30.

> „În practică însă, guvernele ungare, nu odată au încercat încălcări, interpretând legile după placul lor şi aplicând față de români dispoziții care erau în vigoare numai față de protestanți sau sârbi. Aşa, spre pildă, au cerut ca congresele să nu se țină până ce nu soseşte încuviințarea prea înaltă. Şi au fost cazuri, când pe motive de nimic, nu au dat voie să se țină congrese. De la o vreme, guvernele ungare au cerut să li se comunice şi obiectele ce se vor dezbate în congres. Împotriva acestor încălcări, adunările noastre au protestat, uneori chiar cu efect. Comisar regal nu a luat parte la adunările noastre decât o singură dată, la Sinodul archidiecezan din 1918, când faimosul Baron Horváth Emil, în urma protestelor energice ale majorității Sinodului, l-a dizolvat cu forța publică”.[47]

Autonomia bisericească a fost însă într-un grad mai mare mărginită în privința şcolilor confesionale. Biserica Ortodoxă Română din Ungaria a trebuit să țină seama de legislația şcolară votată de Parlamentul ungar[48]

Totuşi, în 1914, Ioan de Preda putea afirma, cu deplină dreptate că

> „pe lângă toate ciungăriturile ce în decursul timpului s-au făcut autonomiei noastre în cele şcolare, autonomie tot mai avem: pentru că noi instituim şi noi destituim pe învățători şi profesori. Noi îi dirigăm şi disciplinăm şi de la noi sunt ei atârnători. Şi, deşi legile Statului asigură Guvernului oarecare influență asupra lor, de la noi atârnă să reducem cât de mult acea influență prin faptul că nu reflectăm la ajutorul de Stat, ce sub condiții atât de dezastroase ni se pun în vedere. La autonomia noastră în cele şcolare, însă pe lângă toate ciungăriturile ei, trebuie să ținem morțiş. Pentru că vremile se schimbă şi cu ele pot fi delăturate ciungăriturile de azi, când apoi ne-am putea bucura de autonomie în deplina ei extensiune”.[49]

Tocmai în legătură cu aceste prevederi şcolare, trebuie consemnat un al treilea aspect în privința gradului de autonomie a diferitelor confesiuni din Ungaria. Acest aspect a fost unul de ordin material, în legătură directă cu şcolile, dar şi cu salarizarea personalului de cult. În a doua jumătate a perioadei dualiste, autoritățile maghiare au încercat să condiționeze salarizarea învățătorilor şi a clericilor, impunând măsuri care restrângeau autonomia bisericească. Bisericile maghiare (în special cea Reformată) nu au protestat energic, fiind chiar mulțumite să renunțe la şcolile confesionale care necesitau cheltuieli destul de mari. Bisericile naționale nemaghiare au fost puse în dilema: fie de a refuza ajutorul material de la Stat, păstrându-şi autonomia întreagă, fie de a accepta acest ajutor şi de a lupta constant pentru menținerea autonomiei. În 1914 mai existau doar două mari confesiuni autonome: Biserica Ortodoxă Română (Mitropolia Sibiului) şi Biserica Evanghelică săsească. Alături de acestea, Biserica Greco-Catolică Română a avut un statut mai aparte.

Biserica săsească a beneficiat de maxima independență financiară; deținând serioase resurse, a refuzat orice ajutor de la Statul maghiar, cheltuind milioane de coroane pentru finanțarea şcolilor, învățătorilor şi personalului de cult.

Mitropolia ortodoxă de la Sibiu a beneficiat de ajutorul financiar al Statului maghiar, dar a ştiut să-şi apere şi autonomia față de autoritățile guvernamentale. Totuşi, în 1914, juristul bisericesc de la Sibiu, Ioan de Preda, îşi punea serioase

---

[47] V. Moldovan, *Biserica Ortodoxă Română …*, p. 19-20.

[48] Paul Brusanowski, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918…*, p. 207-222, 257-319, 341-378, iar mai pe scurt la Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 20-29.

[49] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 29.

probleme cu privire la oportunitatea renunțării de către BOR a acceptării ajutorului de la Stat, pentru a păstra astfel autonomia bisericească.

Biserica Unită cu Roma a avut o situație specială, dat fiind faptul că ea constituia o provincie bisericească distinctă, fiind însă integrată, volens-nolens, în catolicismul ungar. În aceste condiții, ierarhii greco-catolici au dus o politică a compromisului, pentru a salva cât mai mult din autonomia Bisericii lor. Pe de o parte, în pofida tuturor protestelor înaintate, s-au supus de multe ori pretențiilor primaților Ungariei, participând la Congresele şi la Conferințele episcopilor catolici din Ungaria. Totodată, au fost loiali Scaunului papal, favorizând latinizarea Bisericii Unite în cele trei Concilii provinciale din 1872, 1882 şi 1900. Prin această acțiune şi-au asigurat susținerea papalității în disputele cu clerul superior maghiar. Şi astfel, au putut, pe de altă parte, să susțină dreptul de autonomie al Bisericii, organizând, în anii 1869, 1873, 1875, 1893 şi 1899, Sinoade arhidiecezane mixte (1/3 clerici şi 2/3 laici) care, asemenea celor ortodoxe, au avut rolul de a conduce activitatea diecezelor sub aspect organizatoric, bisericesc, şcolar şi material[50].

2.1.3. Problema amânării Congreselor Naţional Bisericeşti de către autorităţile guvernamentale

Conform Statutului Organic, CNB trebuia convocat odată la trei ani, la 1/14 octombrie. Convocarea trebuia făcută de mitropolit sau, în caz de vacanță, de Consistoriul mitropolitan. Totodată, conform AL 9/1868, votat de Parlamentul maghiar, convocarea trebuia adusă la cunoştință ministrului Cultelor. Această lege nu punea Bisericii româneşti alte condiții. Totuşi, autoritățile guvernamentale maghiare au împiedicat în mai multe rânduri organizarea Congreselor.

Rezoluţia imperială privind „luarea la cunoştinţă" a convocării CNB

De exemplu, la Congresul din 1877, mitropolitul înştiințase ministrul de culte, la 2 octombrie 1877, că „a convocat Congresul pe 16/28 octombrie 1877, expediind, deodată cu această înştiințare, şi convocatoarele"; de asemenea l-a rugat pe ministru să înainteze monarhului actele de convocare. Ministrul a răspuns abia la 16 octombrie, cerând suspendarea convocării Congresului. Apoi, la 20 octombrie, mitropolitul a fost din nou somat de către ministru, pe cale telegrafică, să „suspende necondiționat şedințele", în cazul în care s-ar fi adunat deputații. Ministrul a specificat faptul că CNB se putea întruni doar după ce mitropolitul şi Consistoriul mitropolitan primeau, din partea Ministerului, *luarea la cunoştință a convocării*. Prin această interpretare nuanțată a AL 9/1868, autoritățile guvernamentale au dobândit un mijloc oarecum legal pentru a întârzia adunarea deputaților congresuali. Şi, într-adevăr, în 1877 *luarea la cunoştință* din partea autorităților a întârziat să sosească, mitropolitul fiind nevoit să revoce CNB.

În anul următor însă, *luarea la cunoştință* din partea Ministerului a sosit la timp, astfel că, în cele din urmă, CNB s-a putut întruni în octombrie 1878. Deputații au considerat adunarea însă ordinară, pentru legislatura 1 octombrie 1877-1 octombrie 1880[51].

---

[50] M. Păcurariu *Politica statului ungar …*, p. 99-130; P. Brusanowski, *Învățământul confesional ortodox…*, p. 248-255.

[51] *Protocolul Congresului… 1878,* conclus 272, p. 149-151.

Aşadar, următorul CNB ar fi trebuit să se întrunească la 1 octombrie 1880. Însă, după ce a fost convocat de mitropolit, a fost revocat, de acelaşi ierarh, „din lipsa materialului pregătit pentru Congres”[52]. Consistoriul mitropolitan nu avusese timp să pregătească toată documentația pentru susținerea ordinii de zi.[53] Prin urmare, următorul Congres s-a întrunit în octombrie 1881.

Amânarea CNB din 1884 până în vara anului 1886

La 1 octombrie 1884 începea o nouă legislatură, respectiv: 1 octombrie 1884-1 octombrie 1887. Alegerile de deputați congresuali s-au desfăşurat în bună ordine, iar mitropolitul a anunțat autoritățile politice despre intenția întrunirii congresului național-bisericesc pe 1/13 octombrie 1884. Dar Rescriptul ministerial din 12/24 septembrie 1884 a înştiințat pe mitropolit că ministrul

> „ar dori ca congresul să nu se convoace pe 1/13 octombrie a aceluiaşi an; roagă deci (…) să se învoiască şi dânsul la alt termin şi să-l încunoştințeze timpuriu, ca să poată aduce la preaînalta cunoştință a Maiestății Sale regelui”.

Motivul cererii de amânare s-a datorat aniversării centenarului răscoalei lui Horia, Cloşca şi Crişan. În această situație, mitropolitul a ales data de 11/23 noiembrie 1884, asupra căreia a anunțat ministerul. În mod cu totul neaşteptat, la 5/17 noiembrie, Miron Romanul a primit înştiințarea *luării la cunoştință* a împăratului despre convocarea CNB. Mai erau doar şase zile până la întrunirea Congresului, astfel că mitropolitul i-a întrebat telegrafic pe episcopi dacă mai era posibilă convocarea Congresului în acel scurt timp, în condiții de iarnă. Deşi răspunsul a fost pozitiv, Congresul nu s-a mai întrunit.

Anul următor, la 20 august /1 septembrie 1885, mitropolitul a înaintat ministrului de culte o *Reprezentațiune,* în care, regretând că *Luarea la cunoştință* sosise în anul precedent prea târziu pentru a se mai putea convoca Congresul, a anunțat intenția întrunirii CNB pentru data de 1/13 octombrie 1885. În aceeaşi zi, mitropolitul a comunicat şi Consistoriului mitropolitan toate demersurile întreprinse până atunci. În acea şedință consistorială a fost prezentat un vot separat, care a exprimat nemulțumirea pentru lipsa de încredere a autorităților politice față Biserică şi de suspiciune pentru eventuale mişcări revoluționare.

Însă şi în 1885, aşteptata *luare la cunoştință* din partea Ministerului a întârziat. Drept urmare, la 2 octombrie 1885 stil nou, mitropolitul l-a înştiințat pe

---

[52] Pentru delăsarea în această privință l-a mustrat Vincențiu Babeş în mai multe scrisori. La 3 martie 1880, deputatul îl mustra cu privire la „sfidările şi intențiunile tale în privința Consistoriului mitropolitan şi a Congresului (…) Foarte rău faci şi multă stricăciune cauzezi cauzei în a cărei frunte te-a pus soarta, că desconsideri voia, simțămintele tuturor oamenilor de bine (…) Acum din nou vin oamenii şi mă interpelează că ce ştiu despre cele de la Mitropolie?” Apoi, la 11 martie: „Fă tu imediat arătarea pentru Congres şi ține-te de a treia zi după Rusalii şi fii convins că ministrul nu-ți va refuza. (…) Dacă cu cele mitropolitane nu eşti în stare a ieşi la cale, nu respinge ajutorul nostru, nu te comporta ca toate să fie numai de tine făcute”. Tot dintr-o scrisoare adresată mitropolitului de către Vincențiu Babeş, din 14 iunie 1880, reiese lentoarea care domnea la conducerea arhidiecezei. Îi reproşa lui Miron Romanul că „dl Trâmbițaşu a informat că nici la Sibiu nimeni nu ştie câtuşi de puțin despre intențiile Tale şi că, pre acolo pessimismul în public este încă mai mare decât la noi” (Antonie Plămădeală, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar în vremea lui Miron Romanul, 1874-1898, după acte documente şi corespondențe,* Sibiu, 1986, p. 193-194; 196; 198).

[53] Ioan Lupaş, *Interpretarea...*, p. 39.

ministru că, rămânând încă 11 zile până la intenţionata convocare a Congresului şi în speranţa că împăratul nu se va opune, va trimite peste trei zile, la 5 octombrie, convocatoarele în teritoriul Mitropoliei, chiar şi fără primirea „înaltei rezoluţiuni". Dar chiar a doua zi, la 3 octombrie, ministrul l-a rugat pe mitropolit să aştepte rezoluţia imperială. Aceasta nu a sosit. Iar la 18/30 octombrie, ministrul Trefort i-a trimis mitropolitului un Rescript cu o rezoluţie imperială semnată la 22 octombrie 1885, în care se considera că data de 1/13 octombrie 1885 nu fusese socotită potrivită, din cauza presupuselor „împrejurări zgomotoase, care, întrunindu-se congresul, ar da ansă (prilej – n.n.) la interpretări sinistre". În felul acesta, nici în anul 1885 nu se putuse întruni congresul.

În anul 1886, deja pe data de 12 aprilie, mitropolitul a înaintat ministrului Trefort o adresă, cu rugămintea de a fi prezentată şi împăratului. În aceasta arăta consecinţele neplăcute create de neîntrunirea CNB timp de cinci ani. Totodată a anunţat intenţia de a convoca Congresul naţional-bisericesc pentru ziua de 8/20 iunie 1886. De această dată, ministrul a răspuns, la 7/19 mai, că împăratul „a luat la cunoştinţă" actul convocării CNB, fiind de acord cu întrunirea lui la 8/20 iunie.

Deputaţii congresuali, strânşi în sfârşit în vara anului 1886, au considerat atitudinea autorităţilor politice drept o „jignire a funcţionării regulate şi periodice, prescrise prin lege şi statut", votând următorul conclus:

„I. Congresul însărcinează pe Consistoriul mitropolitan a se adresa către domnul ministru reg. ung. de culte şi instrucţiune publică cu o Reprezentaţiune, în care accentuându-se că interpretarea legii şi Statutului Organic în privinţa modalităţii notificărilor prealabile despre convocarea congresului, în rescriptul ministerial de datul 16 octombrie 1877, nr. 26156 este nouă, şi se abate de la interpretarea şi practica uzitată până atunci de către organele bisericeşti şi adoptată chiar de însuşi înaltul ministru; accentuându-se mai departe, că Congresul, nici chiar după modul notificării de mai înainte, nu se poate întruni înainte de sosirea preaînaltei rezoluţiuni regale, şi aşa o nouă interpretare pare a nu fi recerută din punct de vedere al interesului de stat; - de altă parte procedura intenţionată în partea primă a rescriptului sus numit, ar face iluzorie observarea terminului întrunirii Congreselor, fixat prin Statutul Organic pe 1/13 octombrie, în acel caz, când rezoluţiunea preaînaltă ar sosi din întâmplare prea târziu: Congresul roagă pe domnul ministru a reveni la uzul observat în cele dintâi două perioade ale congresului.

Totodată, Congresul îşi exprimă durerea sa, că prin dificultarea întrunirii Congreselor noastre bisericeşti din împrejurări intervenite fără concursul Bisericii, se împiedică funcţionarea regulată a supremelor organe ale Bisericii noastre, deoarece nu se poate reconstitui la timpul prescris Consistoriul mitropolitan şi nu se pot compune şi vota bugetele necesare pentru întreţinerea acelui Consistoriu mitropolitan: de aceea Congresul speră că domnul ministru, condus de bunele sale intenţiuni, va îngriji ca să se încungiure (ocolească, n.n.) în viitor piedicile funcţionării regulate a congreselor.

În fine, Congresul roagă pe domnul ministru a fi la preaînaltul tron interpretul acelor simţăminte de loialitate şi alipire către preaînaltul tron şi patria, de care simţăminte Biserica noastră totdeauna a fost şi este inspirată, şi cărora Congresul din incidentele regretabile sus amintite, se vede îndemnat a da de nou o expresiune solemnă.

II. Excelenţa Sa Înalt-preasfinţitul mitropolit să facă prealabila notificare Maiestăţii Sale cu şase (6) luni înainte de termenul prescris în § 152 din Statutul Organic pentru întrunirea congresului ordinar.

> III. Congresul prezent, deşi convocat la timp neprevăzut în Statutul organic, fiind *Congres ordinariu*, îşi încheia perioada sa în 30 septembrie 1887, iar perioada congresuală viitoare de trei ani se începe de la 1 octombrie 1887 şi durează până la 30 septembrie 1890, şi pentru această perioadă au a se înscrie alegerile cu observarea dispozițiunii §-lui 150 din *Statutul Organic*, cel mult în termen de trei luni, socotite de la 1 octombrie 1887 încolo, astfel ca deputații congresuali să fie aleşi până la 31 decembrie 1887 şi să se poată întruni în congres în 1/13 octombrie 1888, pentru perioada de la 1 octombrie 1887 până la 30 septembrie 1890, având a se observa această procedură şi la perioadele ce vor urma de la 1 octombrie 1890 încolo”[54].

Prin urmare, hotărârea congresuală, mai sus prezentată nu s-a pronunțat împotriva practicii introduse de autorități, ci, ca să evite conflictul, a dispus ca anunțarea întrunirii congresului să se facă înainte cu şase luni, astfel ca autoritățile să poată *lua la cunoştință* în timp util.

Cu toate acestea, Congresul anunțat pentru anul 1894 a fost amânat de către autoritățile politice. Cauzele au fost prezentate la CNB din 1895:

Amânarea CNB din 1894 până în vara anului 1895

În conformitate cu conclusul 142/1886, convocarea CNB din 1/13 octombrie 1894 a fost anunțată de mitropolit încă la 1/13 aprilie 1894. Răspunsul ministrului a sosit la 30 mai 1894 şi a fost unul negativ, „din cauza agitațiunii politice a poporului român” (Memorandumul). De aceea, a sugerat mitropolitului să prezinte o nouă notificare (înştiințare, n.n.) privitor la CNB, în cursul verii al aceluiaşi an, în speranța că „împrejurările politice amintite vor lua o direcțiune favorabilă”. Mitropolitul s-a conformat şi, la 22 august 1894, a înaintat o nouă notificare, prin care a menționat necesitatea întrunirii Congresului, pentru funcționarea normală a Bisericii. Pe de altă parte, mitropolitul a ținut să amintească ministrului de culte că

> „Congresul nostru Național-Bisericesc nu se întruneşte ocazional, ci în perioade regulate şi nu a amestecat nicicând în consultările sale întrebări politice, ci ca o corporațiune de caracter curat bisericesc, a lucrat întotdeauna în cadrul său legal, statorit în Statutul organic”.

Neprimind nici un răspuns şi apropiindu-se data de 1/13 octombrie 1894, mitropolitul a revenit, la 22 septembrie. Răspunsul a sosit abia la 31 octombrie 1894, fiind din nou negativ, CNB fiind amânat pe „durată nedeterminată”. În aceste condiții, mitropolitul a fixat o nouă dată, anume 7 mai 1895, dată pe care a anunțat-o şi Ministerului. De data aceasta, rezoluția imperială de *luare la cunoştință cu aprobare* a sosit la 6 mai 1895, astfel că CNB s-a putut întruni la 7 mai 1895. Propunerea deputatului Paul Rotariu, ca CNB să-şi exprime nemulțumirea pentru „împiedicarea” neîntemeiată a ținerii Congresului, nu a fost aprobată, astfel că a fost votat conclusul următor:

> „Congresul ia la cunoştință procederea şi ținuta Excelenței Sale, a Consistoriului mitropolitan, aprobă toți paşii întreprinşi pentru susținerea neştirbită a dreptului Bisericii noastre de a ține Congresul Național-Bisericesc în vigoarea §-ului 152 al Statutului organic şi are încredere că Excelența Sa Înalt Preasfințitul Domn

[54] *Protocolul Congresului…, 1886,* conclus 142, p. 69-82.

> Arhiepiscop şi Mitropolit, precum şi Consistoriul mitropolitan şi în viitor tot cu acea rezoluțiune şi energie vor apăra constituțiunea Bisericii noastre ca şi de astă dată"[55].

Cererea ministrului Apponyi, de a i se prezenta ordinea de zi a CNB (1906)

În primii ani ai secolului XX, odată cu noul asalt al autorităților maghiare asupra Bisericilor autonome, a crescut ingerința acestora în problemele interne bisericeşti. Acest fapt a putut fi constatat deja la CNB din 1906, când, odată cu *luarea la cunoştință*, Ministerul a emis şi un *rescript*, prin care a solicitat prezentarea documentelor cu problemele care aveau să fie dezbătute în Congres.

Se pare că autoritățile bisericeşti au îndeplinit noua cerere a ministrului Apponyi, fără să facă prea mare publicitate în acest sens. Tocmai de aceea, în timpul Congresului, deputatului Ioan Pepa a înaintat o interpelare, cerând confirmarea sau infirmarea „zvonurilor" despre această restrângere a autonomiei Bisericii, precum şi despre faptul că mitropolitul împlinise această cerere[56]. Răspunsul a venit din partea mitropolitului Mețianu în şedința de a doua zi. Mai întâi, mitropolitul a cerut şedință confidențială, iar după redeschiderea şedinței publice, Ioan Mețianu a confirmat faptul că ministrul Apponyi ceruse aceste documente, precum şi faptul că documentele fuseseră înaintate, dar, totodată fusese înştiințat şi Consistoriul mitropolitan, în scopul de a *remonstra* față de această *inovație*[57].

Într-adevăr, după cum s-a menționat în Raportul Consistoriului mitropolitan plenar din 1909, acesta înaintase o *Reprezentațiune* Ministerului pe această temă, dar fără nici un efect, deoarece prin *Rescriptul ministerial* (nr. 112.945/1906) Ministerul a comunicat că nu-şi schimbase punctul de vedere. Față de această situație, deputatul Valeriu Branişte a propus Congresului să protesteze energic față de cererea ministrului întrucât „este în contrazicere cu legea şi cu uzul constituțional". Propunerea însă nu a fost susținută prin vot, deputații congresuali hotărând că:

> „Aprobă paşii întreprinşi de Consistoriul mitropolitan față de dispoziția Guvernului, ca deodată cu notificarea convocării Congresului să i se comunice şi seria obiectelor de pertractat, şi îl invita şi pe viitor să insiste întru susținerea nealterată a dispozițiilor Statutului Organic[58].

După cum a arătat şi Ioan de Preda,

> „În această direcție nu exista precedent în Biserica Ortodoxă Română din Transilvania şi Ungaria. În baza AL 9/1868, autonomia fusese garantată şi respectată în toată perioada de dinainte, spre deosebire de Biserica sârbă, care, avea obligația, prin *Ordinațiunea imperială* din 14 mai 1875, § 7, să prezinte Ministerului de culte documentele asupra problemelor care aveau să fie dezbătute în Congrese, fie ordinare, fie extraordinare"[59].

Prelungirea mandatelor deputaţilor congresuali, în 1915. CNB din 1916

Ultimul CNB dinainte de primul război mondial a avut loc în 1912. Următorul Congres ar fi trebuit să aibă loc în 1915. Datorită războiului mondial, nu au mai fost organizate alegeri nici pentru Parlamentul de la Budapesta (mandatele

---

[55] *Protocolul Congresului…, 1895,* conclus 69, p. 38-42.
[56] *Protocolul Congresului…, 1906,* conclus 85, p. 51.
[57] *Ibidem,* conclus 120-121, p. 62-63.
[58] *Protocolul Congresului…, 1909,* conclus 43, p. 27-28.
[59] Ioan A. de Preda, *Constituția…,* p. 237.

deputaților au fost prelungite prin AL 4/1915), precum nici pentru vreo altă corporație legislativă din țară, aşadar nici pentru Sinoade şi nici pentru CNB.

Consistoriul mitropolitan, în şedința din 3 septembrie 1915, a validat prelungirea mandatelor deputaților aleşi pentru perioada 1912-1914 şi pentru următoarea legislatură – 1915-1917. Dar intervenind decesul mitropolitului Ioan Mețianu, Consistoriul mitropolitan a decis, la 28 ianuarie 1916, organizarea de noi alegeri pentru CNB ordinar şi pentru Congresul electoral (legislatura 1915-1917). CNB ordinar a fost convocat pentru 17/30 iulie 1916, iar CNB electoral, pentru 23 iulie/ 5 august 1916[60].

Autoritățile guvernamentale au acceptat efectuarea acestor alegeri, chiar şi pe timp de război, însă au încercat să le influențeze cât se poate de mult, interesate fiind de alegerea unor „deputați patrioți" şi a unui mitropolit care să fie adept al unei politici de compromis. Tocmai datorită ingerințelor politice, validitatea acestui Congres a fost contestată, după Marea.

Prelungita amânare a CNB din 1918-1920

În toamna anului 1917 au fost organizate alegeri congresuale pentru legislatura octombrie 1917 – octombrie 1920[61]. CNB trebuia convocat, în mod regulamentar, în octombrie 1918. Drept urmare, Consistoriul mitropolitan a anunțat autoritățile, la 25 mai, despre convocarea Congresului[62]. Dat fiind faptul că răspunsul a întârziat, mitropolitul Mangra s-a deplasat personal la Budapesta (27 septembrie), pentru a cere lămuriri primului ministrul Wekerle şi ministrului Cultelor Zichy. Cu acest prilej a aflat că monarhul aprobase întrunirea Congresului încă la 24 septembrie, însă datorită faptului că un funcționar din minister se aflase în concediu, rezoluția cu *luarea la cunoştință* nu a fost trimisă autorităților ortodoxe. Mitropolitul Mangra i-a convocat pe episcopii sufragani Ioan Papp şi Miron Cristea pentru ziua de 12 octombrie 1918 la o consfătuire la Budapesta, pentru a se înțelege asupra unei date ulterioare. Aceştia au stabilit convocarea CNB pentru data de 3 noiembrie 1918, mitropolitul urmând să anunțe conducerea politică a Ungariei la 14 octombrie. Însă tocmai în acea zi, la ora 9 dimineața, a trecut la cele veşnice, în hotelul Bristol din Budapesta, ultimele sale cuvinte fiind:

> „Vă rog să continuați lucrările începute (cele privitoare la convocarea Congresului – n.n.) întru interesul Bisericii cu toată înțelepciunea şi lepădarea de sine"[63].

Locțiitor de mitropolit a fost Ioan Papp. În această calitate, episcopul Papp a convocat Consistoriul mitropolitan pentru ziua de 4 noiembrie 1918, pentru a porni demersurile în vederea convocării celor două congrese. Însă evenimentele politice s-au precipitat, izbucnind revoluția în Austria şi Ungaria şi apoi Marea Unire care a avut, ca urmare imediată şi temporară, stabilirea unor linii de demarcații care au rupt orice comunicare dintre Arad şi Sibiu. După deschiderea liniilor de comunicație, la mijlocul lunii aprilie 1919, Papp a plecat la Sibiu şi a convocat Consistoriul mitropolitan pentru ziua de 14 mai. Acesta a decis efectuarea unor noi

---

60 *Protocolul Congresului…, 1916,* p. 73.

61 Amănunte despre desfăşurarea acestor alegeri, la Marius Eppel, *Un mitropolit şi epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918),* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 380-381.

62 *Protocolul Congresului... Sesiunea ordinară din 1920,* Sibiu, 1923, p. 87.

63 M Eppel, *op. cit.,* p. 410.

alegeri atât pentru CNB ordinar (invalidând practic alegerile din toamna anului 1917[64]), cât şi pentru cel electoral. Apoi, la 17 noiembrie 1919, Consistoriul s-a mai întrunit odată, pentru a cenzura rezultatul alegerilor. Totodată a decis amânarea întrunirii CNB din două cauze principale: a) iarna grea şi lipsa vagoanelor încălzite; b) convocarea primului Parlament al României, la Bucureşti, la 20 noiembrie, din care urmau să facă parte numeroşi deputaţi congresuali, precum şi cei doi episcopi ardeleni. Consistoriul mitropolitan i-a însărcinat pe episcopi să stabilească la Bucureşti data convocării următorului CNB. Într-adevăr, Congresul ordinar a fost convocat pentru 28 decembrie 1919, iar cel electoral pentru 2 ianuarie 1920[65]. După întoarcerea la Sibiu, episcopul Papp şi secretarul mitropolitan au demarat, 14 decembrie, pregătirile pentru deschiderea CNB.

Însă episcopul Miron Cristea a rămas la Bucureşti, unde evoluţia a luat o altă direcţie. Iată prezentarea evenimentelor în viziunea lui Eusebiu Roşca:

> „Cum însă episcopul Cristea nu era sigur că va avea majoritatea ca să fie ales mitropolit (al Ardealului – n.n.), mai ales din pricina caransebeşenilor care erau împotriva lui, s-a intervenit – probabil din partea aderenţilor lui – la ministrul de Culte I. Borcia, care a revocat aprobarea ţinerii CNB la termenul indicat, şi la 18/31 decembrie 1919 s-a convocat *Marele Colegiu* pentru alegerea de mitropolit primat. Prin alegerea episcopului Cristea de mitropolit primat, iar a devenit actuală alegerea mitropolitului din Ardeal"[66].

Aşadar, în opinia lui Roşca, CNB al Mitropoliei sibiene a fost amânat de ministrul Cultelor de la Bucureşti în aşteptarea Marelui Colegiu Electoral pentru alegerea mitropolitului primat, astfel ca, în cazul în care Cristea nu reuşea să fie ales mitropolit la Bucureşti, să ajungă cel puţin mitropolit la Sibiu. Într-adevăr, conform legislaţiei în vigoare, Cristea nici nu putea candida pentru ocuparea scaunului Ungrovlahiei, dat fiind faptul că făcea parte din altă Biserică Ortodoxă autocefală decât cea a României. Drept urmare, înainte de efectuarea alegerii de la Bucureşti trebuiau unite cele două Biserici. Practic, unificarea BOR şi alegerea lui Miron Cristea ca mitropolit primat au avut loc pe parcursul a trei zile.

La 29 decembrie 1919, Parlamentul de la Bucureşti a votat unificarea politică a provinciilor alipite în România mare.

A doua zi, la 30 decembrie 1919, Sf. Sinod s-a reunit într-o şedinţă extraordinară, votând următoarea *Declaraţie*:

> „Unirea politică efectuată între toate provinciile naţiuni române să se extindă şi asupra Sfintei noastre Biserici strămoşeşti, aşa că Biserica Ortodoxă a Basarabiei, Bucovinei, Ardealului, Banatului, Crişanei şi a părţilor ungurene să alcătuiască o singură Biserică autocefală Ortodoxă naţională Română, a cărei autoritate supremă este Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe autocefale a României întregite"[67].

În a treia zi, la 31 decembrie 1919, Marele Colegiu Electoral l-a ales pe Miron Cristea ca mitropolit primat.

---

[64] Eusebiu Roşca a menţionat că „aceşti deputaţi aleşi n-au funcţionat" (Eusebiu Roşca, *Monografia Mitropoliei...*, p. 54, nota 1).
[65] *Protocolul Congresului... Sesiunea ordinară din 1920*, Sibiu, 1923, p. 90-91.
[66] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei...*, p. 68-69.
[67] *Ibidem*, p. 256.

Opinia lui Eusebiu Roşca a fost menţionată şi în presa ardelenească:

> „Într-un moment s-a pus la cale alegerea mitropolitului primat la Bucureşti şi, fiindcă I. P. S. S. Dr. Miron E. Cristea era episcop în Mitropolia noastră, şi după vechea Lege sinodală nu putea fi ales la Bucureşti, de aceea trebuia proclamată mai întâi unirea bisericească. Astfel, s-a improvizat repede o şedinţă a Sf. Sinod în ziua precedentă alegerii, s-a proclamat printr-o simplă declaraţie a celor doi arhierei ai noştri unirea, apoi s-au dat la gazetă câteva ştire despre ceea ce s-a făcut, iar a doua zi *Marele Colegiu* a ales pe noul mitropolit primat”[68].

Fiind rezolvată chestiunea alegerii mitropolitului primat, noile autorităţi au permis convocarea primului CNB după realizarea Marii Uniri la 22 februarie 1920, iar a celui electoral la 27 februarie. După cum a remarcat însă Eusebiu Roşca, „sub stăpânirea ungurească, atare dispoziţie (de amânare a CNB – n.n.) ar fi format gravamena pentru ingerinţă cu volnicie”[69]. Şi într-adevăr au existat proteste:

> „Dispoziţia d-lui ministru Borcia pentru amânarea la alt terme a Congresului nostru convocat cu toată regula a provocat în sânul clerului şi poporului nostru, conştient de dreptul său autonom, valuri de nemulţumire; şi valuri de mari nemulţumiri a provocat acea dispoziţie deosebi în sânul intelectualilor clericali şi mireni din Arhidieceză, care, după natura lucrului era şi este mai de aproape interesată pentru neamânata îndeplinire a scaunului de arhiepiscop şi mitropolit, cărei nemulţumiri şi dorinţe s-a dat expresiune prin 15 telegrame ce mi s-au adresat cu acest prilej, cu solicitarea de a convoca Congresul în termen apropiat”[70].

2.1.4. Problema comisarului regesc la Sinodul arhidiecezan din anul 1918

Am amintit mai sus despre instituirea de către autorităţile guvernamentale maghiare a „Zonei culturale de graniţă”, în comitatele de la graniţa cu Transilvania, în care şcolile confesionale urmau să fie transformate în şcoli de stat, cu limbă de predare maghiară. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice a numit comisari guvernamentali care să preia şcolile şi să înăbuşe orice încercare de răzmeriţă, generată de aniversarea a 50 de ani de la inaugurarea *Statutului Organic*[71].

În primăvara anului 1918 a fost convocat din nou Sinodul arhidiecezan (la doi ani după precedentul Sinod). În şedinţa a treia, din 2 mai 1918, mitropolitul Vasile Mangra a adus la cunoştinţa Sinodului faptul că în şedinţa din 30 aprilie, se prezentase baronul Emil Petrichevich Horvath[72], în calitate de reprezentant al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii publice, fiind însărcinat de ministru să-l

---

[68] *Gazeta Poporului*, nr. 1/11 ianuarie 1920, apud, E. Roşca, *Monografia Mitropoliei...*, p. 256-257.

[69] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei...*, p. 255, nota 5.

[70] *Protocolul Congresului... Sesiunea ordinară din 1920*, Sibiu, 1923, p. 91 (cuvântarea de deschidere a CNB din februarie 1920, rostită de Ioan Papp).

[71] M. Păcurariu, *Vasile Mangra, istoric şi militant pentru drepturile românilor transilvăneni*, în „Studii de Istorie a BOR”, Bucureşti, 2005, p. 142.

[72] Emil Petrichevich Horvath era un avocat din Dej, armean la origine, dar maghiarizat şi înnobilat la rangul de baron. La Sinodul din Arad fusese numit comisar permanent din partea ministrului Apponyi, Bela Barabas, (R. Cândea, *Biserica ardeleană în anii 1916-1918*, în „Candela”, an 37, 1926, Cernăuţi, 1926, p. 263, 267).

reprezinte la lucrările Sinodului arhidiecezan, în baza dreptului de supremă inspecție a împăratului. Mitropolitul a refuzat să accepte prezența comisarului şi noua interpretare guvernamentală a dreptului de suprainspecție.

Că această interpretare constituia o inovație, reiese şi din faptul că ministrul l-a rugat pe cale confidențială pe mitropolit să colaboreze cu baronul Horvath. Înainte de a anunța sinodul despre aceste evenimente, mitropolitul a încercat însă (pe cale telegrafică) să-l determine pe ministru să revoce ordinul, argumentând că „pentru susținerea ordinii în Sinod eu ca preşedinte sunt responsabil şi față cu Statul". Încercarea mitropolitului s-a soldat însă cu un eşec. Drept urmare, i-a informat pe deputații sinodali cu situația intervenită, rugându-i să o accepte, declarând şi că nu va permite discuții pe această temă.[73]

Şedința şi-a urmat cursul, conform ordinii de zi, însă în după amiaza aceleiaşi zile, referentul Comisiei organizatorice, deputatul Aurel Vlad, a prezentat poziția Comisiei organizatorice cu privire la prezența comisarului. A fost însă întrerupt de comisar, care a chemat jandarmii şi a suspendat şedința.

Acelaşi referent a mai propus ca, până la sosirea răspunsului la remonstrațiune, Sinodul să se declare de permanență, dar să-şi suspende şedințele, mitropolitul urmând să decidă când va fi sosit timpul potrivit pentru a-i convoca din nou pe deputați. În numele minorității din Comisia organizatorică, deputatul Arsenie Vlaicu a propus ca, până la sosirea răspunsului de la autoritățile de Stat, Sinodul să-şi continue lucrările în prezența comisarului guvernial. A motivat această măsură prin aceea că activitatea Consistoriului intra în al treilea an fără buget votat, fapt care periclita buna organizare a Bisericii.

Cele două propuneri (a „majorității Comisiei organizatorice" şi a „minorității Comisiei organizatorice") au fost supuse votului nominal. 36 de deputați (printre care se numărau Nicoale Bălan, Romul Cândea, Dumitru Comşa, Ioan Fruma, Petru Groza, Nicolae Ivan, Valer Moldovan, Victor Păcală) au votat pentru propunerea majorității din Comisie, în timp ce 12 deputați (printre care se numărau mitropolitul însuşi, apoi Eusebiu Roşca, Lazăr Triteanu, Matei Voileanu) pentru poziția minorității din Comisie. Prin urmare, conclusul a prevăzut întreruperea lucrărilor Sinodului până la sosirea răspunsului la *Remonstrațiune.*[74]

În pofida votului foarte tranşant al deputaților sinodali, mitropolitul, în calitate de preşedinte al Sinodului, a decis să nu respecte acest vot şi să continue lucrările Sinodului. În această situație,

> „cei 36 deputați care au votat pentru propunerea majorității comisiei organizatorice, respectiv hotărârea Sinodului, au părăsit şedința la orele patru şi 40 minute p.m., trecând sfidători printre rândurile de jandarmi, polițişti şi honvezi, care priveau nedumeriți la cele ce se petrec"[75].

După doar o jumătate de an, Ungaria se cufunda în revoluție, iar fruntaşii Partidului Național Român din Ungaria pregăteau unirea cu România.

---

[73] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1918,* conclus 25, p. 21-22.
[74] *Ibidem,* conclus 45, p. 33-36.
[75] *Ibidem,* conclus 46, p. 36.

2.2. Principiul subsidiarităţii în relaţia BOR din Ungaria şi Transilvania cu autorităţile guvernamentale maghiare

Am arătat mai sus, în capitolul 1.4.2., că în anul 1864, împăratul Francisc Iosif a acordat Arhidiecezei ortodoxe a Ardealului o dotație anuală de stat de 25.000 fl., pe lângă ceilalți 25.000 fl. acordați în 1861. După instaurarea regimului dualist, cei 50.000 fl. au fost acordați Arhidiecezei Sibiului, an de an (din 1867 şi până în 1918), de la Bugetul maghiar de stat. Din cei 50.000 fl., 1000 constituiau ajutoare pentru Seminar, 24.000 fl. ajutoare pentru preoții săraci, 4000 fl. întregire a salariului mitropolitului şi 21.000 fl. dotații pentru salarizarea asesorilor consistoriali şi pentru acoperirea altor cheltuieli administrative.

2.2.1. Retrocedarea *Fondurilor celor patru vechi* în administraţia Consistoriului de la Sibiu

Dotația anuală de 50.000 fl. primită de Arhidieceza ardeleană de la Bugetul de stat a constituit o sumă destul de însemnată pentru bugetul total al acesteia. Reprezenta, de fapt, aproximativ 30% din totalul aşa-numitelor „fonduri mogaiane".

Am menționat deja că administrarea acestora fusese luată, încă în perioada prepaşoptistă, de către Guberniul ardelean de la Cluj. Şaguna le-a revendicat în mai multe rânduri, dar fără nici un rezultat (în 1855 valoarea lor se ridica la aproximativ 140.000 fl.[76]). Ulterior însă, după obținerea de către Mitropolia Ortodoxă Română a statutului de autonomie şi după ce autoritățile guvernamentale de la Buda-Pesta s-au asigurat că autonomia bisericească a ortodocşilor români corespundea întru totul cu ideile lor despre autonomia bisericească, ministrul Eötvös József s-a învoit să retrocedeze fondurile. Un mare merit în această acțiune l-a deținut Ioan cav. de Puşcariu. Iată ce a menționat acesta în memoriile sale:

> „Cea dintâi afacere mai însemnată a mea la Ministerul Cultelor a fost că, adunând toate actele de la cancelaria Ardealului şi de la Guberniu, privitoare la fondurile diecezei gr.-ort. române din Ardeal, am compus din ele mai întâi istoricul acelor fonduri, cu citarea respectivelor acte, şi l-am trimis ca manuscris legat în folio lui Şaguna (...). Pe baza anteactelor adunate, am făcut şi propunere la cabinet, ca fondurile ce se administrau de Guvernul transilvan să se transpună în administrațiunea autonomă a Bisericii; la care urmând rezoluțiunea altissimă, toate obligațiunile în care sta averea noastră bisericească, Guvernul le-a pachetat într-o ladă şi le-a trimis lui Şaguna pe poştă. Aşa a venit arhidieceza în posesiunea fondurilor celor vechi, începute încă de sub episcopul Moga"[77].

Ştirea cu privire la retrocedarea *Fondurilor celor patru vechi* a fost transmisă de ministrul Eötvös lui Şaguna, prin intermediul secretarului de stat Ioanovici, încă

[76] Nicolae Popea, *Archiepiscopul şi Metropolitul...*, p. 167.
[77] Ioan cavaler de Puşcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, p. 133-134.

în timpul Congresului din 1868 (şedinţa din 2 octombrie) [78]. O lună mai târziu, mitropolitul „a convocat o *conferinţă arhidiecezană* din bărbaţii pe care i-a avut la îndemână”, cu scopul de a prelua aceste fonduri şi a le preda unei eforii bisericeşti, alcătuite din Ioan Hannia, Petru Roşca, Ioan Brote şi fiscalul consistorial Ioan Borcia[79].

Aşadar, la începutul epocii dualiste, Arhidieceza Ardealului a reuşit în sfârşit să purceadă la administrarea propriilor fonduri. Nu erau multe. În comparaţie cu celelalte episcopii ortodoxe, erau chiar foarte mici:

	Număr parohii	Număr fumuri[80]	Averea Fondurilor
Mitropolia de Carloviţ	1978	186.519	Aprox. 8 mil.fl
Episcopia Bucovinei	295	26.831	Aprox. 11,7 mil. fl.
Episcopia Ardealului	991	115.000	Aprox. 300.000 fl.

Fondurile catolice erau însă mult mai mari[81]:

	Fondul religionar	Fond. de studii	Fond. universit.
Capital de bază	14.564.204 fl.	6.312.051 fl.	2.778.758 fl.
Bunuri imobile	194.425 jug.cat.	60.760 jug.cat.	33.702 jug.cat.
Venitul anual (media)	1.055.618 fl.	354.132 fl.	189.389 fl.

2.2.2. Dotaţia guvernamentală în contextul structurii bugetare a Arhidiecezei Sibiului

Începând din 1870, fondurile mogaiane au intrat în administraţia Senatului epitropesc al Consistoriului arhidiecezan. La fel şi cei 50.000 fl. acordaţi ca dotaţie din bugetul de stat. De fapt, anul financiar 1870 a fost unul de tranziţie, abia în 1871 stabilindu-se o structură bugetară care s-a dorit a fi definitivă. Astfel, bugetul cuprindea trei părţi şi zece capitole. Prima parte, anume *Bugetul A* (50.000 fl.), cuprindea evidenţa repartizării ajutoarelor provenite de la Stat. *Bugetul B* se ocupa de fondurile proprii, arhidiecezane. *Bugetul C* se referea la fondurile netangibile (depozite ale diferitelor instituţii: comune, biserici, şcoli, etc., depozite care erau administrate de către Consistoriul arhidiecezan, şi din care se foloseau doar dobânzile).

Din *Bugetul A* se plătea salariul mitropolitului (de 12.000 fl., dintre care 8000 trebuiau acoperiţi din taxele sidoxiale colectate de preceptorii fiscali), apoi salariile pentru asesorii Senatelor bisericesc şi epitropesc, pentru profesorii Seminarului arhidiecezan. Tot de aici erau acoperite cheltuielile pentru întreţinerea internatului seminarial (5000 fl.), precum şi 24.000 fl., ca ajutoare pentru clerul arhidiecezan. Fondurile principale cuprinse în *Bugetul B* au fost: *Fondul sidoxial*,

[78] *Protocolul Congresului… 1868*, Sibiu, 1868, conclus 73, p. 51.

[79] M. Voileanu, *Sidoxia*, Sibiu, p. 14-15. La conferinţa din 27 octombrie au participat Nicolae Popea, protopopii Ioan Panoviciu, Petru Bădilă, Ioan Hannia, preotul Zaharia Boiu, consilierul Servian Popoviciu, senatorul Petru Roşca, avocatul Ioan Oniţ, căpitanii în pensiune Constantin Stejariu şi Sanislau, proprietarul Ioan Brote din Răşinari, apoi din Sibiu comercianţii Bechnitz, Gregoriu Mateiu, D. Popovici Haggi, avocaţii Ioan Nemeşi şi Demetriu Răcuciu şi profesorul Nicolae Cristea.

[80] Numărul de parohii şi de fumuri la Martin v. Schwartner, *Statistik des Königreichs Ungern*, vol. I, Buda, 1809, p. 180, nota a). Schwartner a preluat datele după *Historisch-politisches Journal der K.K. Erblande* din anul 1792. El considera însă că numărul parohiilor ortodoxe din Ungaria, adică ale Mitropoliei de Carloviţ, trebuia să cuprindă şi filiile, dând ca exact numărul de 1505 parohii matre, dintre care 935 sârbeşti, 553 româneşti şi 17 „greceşti” (*Ibidem*, p. 179).

[81] Moritz Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche in Ungarns*, p. 272.

Fondul Seminarului A, Fondul Seminarului B[82], *Fondul de 30.000 fl., Fondul Francisc-Iosefin, Fondul Mogaian*. Din acestea se acordau salarii pentru asesorii Senatului şcolar, precum şi ajutoare pentru învăţătorii săraci[83].

Se poate constata că aproape toate cheltuielile privind administraţia eparhială şi învăţământul seminarial au fost suportate din dotaţia de la bugetul de Stat. Doar asesorii Senatului şcolar au fost salarizaţi din fondurile proprii[84]. Fondurile bisericeşti proprii au fost foarte puţin atinse, pentru a le creşte capitalul. Pentru a ascunde această "zgârcenie" în cheltuirea propriilor fonduri, Sinodul din anul 1883 a decis reorganizarea capitolelor din Buget. Prin comasarea unor fonduri, s-a dat o nouă structură bugetului arhidiecezan[85], păstrată până în 1918:

> **I. *Fondul general-administrativ***, nou înfiinţat, a cuprins fondul sidoxial, fondul arhiepiscopiei, fondul sinodului arhidiecezan, fondul personalului cancelariei şi fondul Congresului. A fost destinat acoperirii cheltuielilor de personal pentru mai mulţi funcţionari consistoriali, deputaţi, constând din salarii, chirii, diurne etc.; **II. *Fondul seminarului Andreian***, constituit din cele două fonduri seminariale, A şi B, care prevedeau cheltuieli cu seminarul, respectiv salarizarea şi întreţinerea (inclusiv plata chiriilor!) profesorilor, întreţinerea internatului etc.; **III. *Fondul de 30.000***, destinat ajutorului clerului arhidiecezan, **IV. *Fondul preoţimii arhidiecezane***, format şi completat de preoţime, **V. *Fundaţia Moga***, destinată burselor pentru studii, **VI. *Fundaţia Francisc-Iosefină***, destinată burselor, **VII. *Fundaţia Pantaziană***, intangibilă, capitalizându-se doar dobânzile, **VIII. *Fondul şcolar arhidiecezan***, din care se acordau ajutoare pentru şcoli şi învăţători, **IX. *Fondul bisericilor***, din care se acordau ajutoare bisericilor; **X. *Fondul catedralei***, în care s-au colectat sume, folosite apoi la construcţia catedralei mitropolitane; **XI. *Fundaţia Peiovici***, destinată burselor; **XII. *Fundaţia Cologea***, destinată tot burselor, **XIII. *Fundaţia Şaguna***, din care se acordau ajutoare pentru biserici şi şcoli, **XIV. *Fondul Tipografiei***, folosit pentru cheltuielile tipografiei, **XV. *Fundaţia Sofia Bardoşi***, destinată ajutorării copiilor pentru procurarea de cărţi la şcoala din Boiţa Zarandului.

2.2.3. Problema salarizării mitropolitului şi sprijinul autorităţilor guvernamentale în colectarea impozitelor bisericeşti

Precum se poate constata mai sus, deşi *Bugetul A* avea suma de 50.000 fl. (dotaţia de la Stat), totuşi Sinodul a votat să fie preliminaţi de acolo, adică de la Stat, 58.000 fl. Cum a fost posibil aşa ceva? Simplu, prin includerea în banii de la Stat a plăţii întregului salariu pentru mitropolit (de 12.000 fl.) şi nu doar a unei treimi, cât ar fi fost normal.

---

[82] Fondul Seminarial A era cel înfiinţat de Şaguna, în timp ce Fondul seminarial B era cel înfiinţat de Vasile Moga.

[83] *Actele Sinodului Archidiecesei din anul 1871*, Anexa C: 116.

[84] Dat fiind faptul că asesorii şi ceilalţi angajaţi din Senatul şcolar trebuiau salarizaţi din fondurile Bisericii, au existat discuţii îndelungate cu privire la cuantumul acestor salarii (P. Brusanowski, *Învăţământul confesional...*, p. 495-498). Iniţial, Şaguna a fost de părere ca să nu fie plătite salarii, iar asesorii să lucreze „din conştiinţă”. Deputaţii sinodali din 1870 au refuzat categoric, provocându-i mitropolitului supărare mare (a şi prezentat un vot separat în această privinţă).

[85] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* Anexa M: 186-195.

Sursele bugetare ale salariului mitropolitului

Am menționat mai sus că salariul mitropolitului era plătit din două surse bugetare diferite: 8000 fl. din *Fondul sidoxial* şi 4000 fl. din dotația anuală de la stat, acordată în aprilie 1864. Dar, din moment ce *Fondul sidoxial* (unul dintre *cele patru vechi*) se aflase în administrația statului (care încasa şi taxa sidoxială, adică impozitul bisericesc plătit de familiile ortodoxe, în valoare de 5 cr. anual), impresia era aceea că întregul salariu al mitropolitului era plătit din bugetul de Stat. Dar, după retrocedarea *celor patru fonduri vechi*, ar fi trebuit ca Biserica să preia şi încasarea sidoxiei de la proprii credincioşi şi să-i plătească mitropolitului două treimi din salariul acestuia, din *Fondul sidoxial*, aflat acum în administrarea sa. Însă participanții de la *conferința arhidiecezană* din 27 octombrie 1868 (menționată în cap. 2.2.1.) au propus ca preceptorii de Stat să continue, în locul organelor bisericeşti, să încaseze sidoxia, iar din sumele rezultate să plătească salariul integral al mitropolitului. În cazul în care Statul nu ar fi reuşit să strângă, din impozitul bisericesc, suma de 8000 fl., Biserica s-a obligat să restituie Ministerului diferența între aceşti 8000 fl. şi suma încasată de preceptori. Bani ar fi existat, dat fiind faptul că în momentul retrocedării *celor patru fonduri vechi*, *Fondul sidoxial* însuma 126.355 fl.[86] Ministrul Eötvös a acceptat propunerea conducerii bisericeşti de la Sibiu.

După cum se poate constata din prezentarea Bugetului arhidiecezei din anul financiar 1871-72, deputații sinodali, într-un optimism care se va dovedi exagerat, au considerat că preceptorii de stat vor colecta de la credincioşi mult peste cei 8000 fl. prevăzuți pentru mitropolit. Drept urmare, şi-au permis să-i plătească asesorului şcolar, tot din *Fondul sidoxial*, salariul (1200 fl.) şi diurna pentru inspecțiile şcolare (600 fl.), precum să mai acorde şi ajutoare, în valoare de 1000 fl., învățătorilor săraci. În anul 1872 s-a contat pe un venit intrat din Fondul sidoxial de 8.220 fl. şi 95 cr.[87]

Cumularea de datorii ale Consistoriului sibian față de Guvern

Însă, cum am menționat deja, contabilii din Consistoriul arhidiecezan au fost excesiv de optimişti. Preceptorii de stat nu reuşeau să încaseze nici măcar cei 8000 fl., plătiți în anticipație de Minister ca salariu mitropolitului. Astfel, Arhiepiscopia acumula în mod continuu datorii față de Ministerul de Finanțe de la Budapesta. Drept urmare, Sinodul din 1873 a renunțat provizoriu la cheltuieli suplimentare din *Fondul Sidoxial*, ele fiind acoperite din alte fonduri[88]. Totuşi, datoria față de Guvern a crescut, ajungând în 1874 la suma de 10.724 fl.[89]

În acest an, Guvernul a cerut restituirea sumei datorate. Consistoriul s-a exprimat la 10 august 1874 foarte uimit şi a cerut explicații Guvernului cu privire la modul de acumulare a acestei datorii, socotite enorme. De asemenea, a rugat Guvernul ca suma să fie considerată ca „anticipațiune dată Bisericii, deoarece asupra solvirei aceleia trebuie să se pronunțe Sinodul archidiecezan". Guvernul însă a răspuns Consistoriului, în martie 1875, că nu admitea trecerea datoriei ca „anticipațiune dată Bisericii", deoarece, pe de o parte, restituirea depindea de

[86] M. Voileanu, op. cit., p. 15-16.
[87] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1872*, p. 96.
[88] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1873*, p. 37.
[89] Matei Voileanu, *op. cit.*, p. 17.

modul de colectare a taxei sidoxiale de la credincioşi, iar pe de altă parte, organele guvernamentale aveau doar rolul de mijlocitor între credincioşi şi conducerea Bisericii Ortodoxe. Drept aceea, a cerut plata diferenței cumulate cât mai repede, chiar fără votul Sinodului.

Între diferitele ministere din Guvern a existat o diferență de opinii cu privire la colectarea taxei sidoxiale. Ministerul de Finanțe a cerut ca, din moment ce Biserica Ortodoxă devenise o corporațiune autonomă, încasarea taxei sidoxiale să fie lăsată pe seama autorităților bisericeşti. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii publice, din contră, a considerat că, pentru menținerea prestigiului capului Bisericii Ortodoxe româneşti din Ungaria, plata salariului acestuia nu se cuvenea să fie adusă în dependență de gradul de încasare a taxei sidoxiale. Ministerul Cultelor a avut câştig de cauză, astfel că preceptorii guvernamentali au continuat să colecteze şi pe mai departe taxa sidoxială, organelor bisericeşti revenindu-le doar rolul de a face „conscrierile" familiilor ortodoxe şi a preda situațiile organelor financiare de stat. Oricum, nu s-a aprobat trecerea diferenței dintre venituri sidoxiale şi cheltuieli ca cheltuieli anticipate la stat[90].

În această situație, la Sinodul din anul 1875 s-a decis ca, în cadrul Bugetului pe anul următor, să fie restituită integral suma datorată statului pentru anii 1869-1873, de 10.724 fl.[91] Însă hotărârea nu a fost dusă la îndeplinire, ba din contră, datoria a tot crescut, autoritățile bisericeşti fiind sigure că salariul arhiepiscopului era plătit oricum de către Minister (motiv pentru care au şi eliminat această cheltuială din bugetul *Fondului sidoxial*, adăugând-o, în mod unilateral, la suma de 50.000 fl. primit ca dotație de la bugetul de stat[92]. Astfel, în timp ce autoritățile bisericeşti considerau că dotația guvernamentală se ridica la suma de 58.000 fl., Ministerul nu recunoştea decât o dotație de 50.000 fl., considerând contravaloarea salariului arhiepiscopului drept o datorie care urma să fie în cele din urmă răscumpărată. Oricum, Biserica se ştia obligată să plătească cel puțin datoria semnalată în 1874, anume de 10.724 fl.

Cum datoria față de Guvern creştea continuu, în anul 1879 Consistoriul arhidiecezan de la Sibiu a adresat o rugăminte Guvernului să-i permită ori amânarea plății datoriei, ori rambursarea acesteia în rate anuale. Totodată, parohiile au fost obligată să realizeze

> „o conscriere cât de acurată a familiilor gr.or. din întreaga arhidieceză; reținând o copie, să o aştearnă aceea înaltului regim cu rugarea ca escriarea şi încasarea taxei sidoxiale să se efectueze în viitor pe baza aceleia"[93].

Organele parohiale nu au realizat conscrierea ordonată. Drept urmare, în 1880, sinodalii au decis:

> „Consistoriul se însărcinează de nou a îngriji pe calea sa de o conscriere exactă, nominală a familiilor orientale ortodoxe din archidieceză şi a o aşterne apoi înaltului regim al țării cu rugarea, ca să binevoiască a ordona organelor sale subalterne finanțiare a escrie şi ridica tacsa sidocsială după conscriere".[94]

---

[90] M. Voileanu, *op. cit.*, p. 19-20.
[91] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1875,* conclus 79, p. 69.
[92] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 18*78, Anexa H, p. 149-162.
[93] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 18*79, conclus 124, p. 62-64.
[94] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880,* conclus 121, p. 72.

În aceste condiții, nu existau decât două posibilități: ori creşteau datoriile către stat, ori scădea capitalul *Fondului sidoxial*. Senatul strâns bisericesc a arătat în anul 1881 că cinci protopopiate nu prezentaseră situația cu numărul credincioşilor şi al familiilor ortodoxe. S-a cerut din nou „conscrierea familiilor ortodoxe din archidieceză, cu scop de a se regula încasarea taxei sidoxiale, fiind conscrierea în curgere". Iar Consistoriul a fost însărcinat „a face paşii de lipsă la înaltul regim în afacerea aceasta în timpul cel mai scurt"[95].

La Sinodul din anul 1882, Ilarion Puşcariu a prezentat un raport extins al Senatului epitropesc. Aici s-a referit în detaliu la „rezultatul conscrierii familiilor din archidiecesă spre scopul regulării încasării taxei sidoxiale prin organele statului, pentru a nu se mai arăta deficite la stat, pe cari a trebuit şi trebue să le rebonifice archidiecesa". În urma conscripțiilor parohiale şi protopopeşti, a rezultat existența (aproximată!) a 158.016 familii ortodoxe în Arhidieceza Ardealului. În cazul unei taxe sidoxiale de 5 cr. pe familie, ar fi trebuit să se încaseze anual suma de 7900 fl. 80 cr., astfel că datoria anuală a Bisericii față de Stat ar fi trebuit să fie de numai 99 fl. 20 cr. Prin urmare, Consistoriul arhidiecezan a înaintat către Minister o *reprezentațiune* în care a cerut încasarea mai regulată a taxei sidoxiale[96]. Sinodalii au aprobat memoriul Consistoriului, îndemnându-l să se îngrijească în continuare de „conscrierea cât mai exactă a familiilor ortodoxe"[97]. Aşadar, au fost recunoscute deficiențele existente în colectarea taxei sidoxiale, doar că acestea erau puse pe seama autorităților politico-administrative!

Cu prilejul restructurării bugetare din 1883, Popea a prezentat un istoric al fondurilor[98] (redactat în parte de Ioan cav. de Puşcariu[99]). Conform acestui material, valoarea *Fondului Sidoxial* era în anul 1883 de 253.441 fl. 73,5 cr.[100] Această afirmație pare însă puțin credibilă[101]. Dacă fondul se mărise atât de mult, cum de nu s-a reuşit plata datoriei către Guvern? Pare mai credibilă afirmația lui Matei Voileanu, care menționa o creştere a datoriei la suma de 56.741 fl.:

---

[95] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1881*, conclus 47, p. 34.

[96] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882,* Anexa F, p. 172.

[97] *Ibidem,* conclus 105, p. 64.

[98] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* p. 159-184.

[99] Ioan cav. de Puşcariu, în memoriile sale, menționa că istoricul fondurilor, redactat de el, a fost folosit de Popea: „Din acest operat (realizat de Puşcariu în 1868 – n.n.), o comisiune a Consistoriului, la însărcinarea Sinodului arhidiecezan, a compus istoricul fondurilor şi l-a prezentat Sinodului, *fără a cita izvoarele din care l-a scos,* sau mai bine l-a tradus din nemțeşte în româneşte, până ce la propunerea unui membru sinodal, carele cunoştea starea lucrului, se văzu îndemnat a-mi exprima recunoştință protocolară“ (Ioan cav. de Puşcariu, *Notițe…*, p. 133). Deputatul sinodal menționat a fost Eugen Brote. Protocolul Sinodului din 1883 consemnează că „la propunerea deputatului Eugen Brote, Sinodul arhidiecezan exprimă domnului Ioan cav. de Puşcariu mulțămită protocolară pentru meritele sale la compunerea istoricului fondurilor arhidiecezane“ (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* conclus 123, p. 69).

[100] *Ibidem,* p. 164.

[101] Popea nu prezintă sursele care au dat această sumă. În plus, importanța *Fondului sidoxial* este minimalizată, prin afirmația că „Fondul sidoxial nu este altceva, decât tacsa sidocsială, intercalarie capitalizate; dacă scaunul episcopesc ar fi fost în continuu ocupat, nu exista aşa numitul fond sidocsial. Prin urmare înființarea acestui fond a fost cauzată prin desele şi lungile văduvii ale scaunului episcopesc" (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* p. 154). Or, se ştie că, dimpotrivă, lipsa numirii unor episcopi, între 1796-1810, s-a datorat şi încasării deficitare a sidoxiei.

„În acest interval, când Biserica noastră nu era organizată ca de la 1868 încoace, când în general referințele de stat nu erau regulate ca acuma, zisem în acel lung interval (1783-1868 – n.n.), *Fondul sidoxial* în continuu a crescut, s-au acoperit erogațiunile din sumele încasate, şi încă a mai rămas la predare suma de 126.355 fl. De la predarea încoace nu mai putem constata asemenea lucruri îmbucurătoare pentru noi, din contră încasările nici pe departe nu mai acoperă sumele anticipate, aşa că din suma predată la anul 1868, până la finea anului 1895 a trebuit să dea Biserica ca refundare aproape jumătate (...). În cei din urmă 20 de ani (1874-1893) s-au încasat prin organele statului, sub titlu de taxe sidoxiale, suma de 103.258 fl. 1,5 cr. v.a., de la stat s-a anticipat ca salariu suma de 160.000 fl. [20x8000 fl.] pe seama mitropolitului. A rezultat deci o diferență de 56.741 fl. 98,5 cr. în sarcina fondului"[102].

În orice caz, putem constata că după 1883 situația a fost destul de ambiguă (de altfel, restructurarea bugetară a fost realizată tocmai pentru a diminua transparența în afişarea cuantumului fondurilor). Deşi rapoartele Senatului strâns bisericesc au indicat numărul credincioşilor ortodocşi, nu au menționat numărul familiilor ortodoxe, iar rapoartele Senatului epitropesc nu au făcut nici o referire la colectarea taxei sidoxiale. De fapt conscrierea familiilor ortodoxe nici nu se putea face în bune condiții, deoarece această operațiune ar fi trebuit să cadă, în conformitate cu *Statutul Organic*, în sarcina epitropilor parohiali. Or în anul 1885, *Raportul Consistoriului arhidiecezan cu privire la controlul averei singuraticelor comune bisericeşti* indica faptul că din cei 1001 epitropi parohiali în funcție, la finele anului 1881, doar 380 ştiau să scrie, iar 621 epitropi nu-şi puteau semna nici numele[103]! Prin urmare, era deosebit de dificil ca să fie transmisă autorităților guvernamentale o situație reală a numărului familiilor ortodoxe. Însă nivelul datoriilor către Stat creştea continuu, astfel că în aprilie 1885, Consistoriul arhidiecezan a propus ridicarea taxei sidoxiale la 10 cr., începând cu data de 1 ianuarie 1887. Propunerea a fost pusă în discuție de comisia organizatorică la Sinodul din anul 1886. Sinodalii şi-au exprimat regretul că

„o chestiune de atâta însemnătate s-a tărăgănat de atâția ani şi că Consistoriul la repețite ursorii din partea sinodului până acuma nu a întreprins paşii de lipsă spre statorirea răului, ce negreşit ar rezulta din continua urcare a pretensiei erariului (bugetului) față cu fondul sidocsial".

Sinodul a hotărât, pe de o parte, să mărească taxa sidoxială la 10 cr. de familie (dar numai provizoriu, pentru anul 1886), iar, pe de altă parte, să ceară de la autoritățile guvernamentale o statistică exactă a tuturor contribuabililor ortodocşi[104]! Adevărul este că autoritățile bisericeşti se interesau prea puțin de taxa sidoxială, aceasta fiind lăsată în seama organelor de Stat. În anul 1887, Sinodul a constatat că nu fusese întreprins nimic din ceea ce se decisese cu un an în urmă, iar Consistoriul nu înaintase *reprezentațiunea* către Guvern. Drept urmare, sinodalii au cerut, din nou, expedierea acelei „*reprezentațiuni* în cauza taxelor sidoxiale cât mai curând"[105]. Situația s-a repetat în anii 1888[106] şi 1889, când sinodalii au constatat că

---

[102] M. Voileanu, *op. cit.,* p. 17 şi 23.
[103] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885,* Anexa K, p. 202.
[104] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1886,* conclus 88, p. 41-43.
[105] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1887,* conclus 46, p. 26.
[106] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1888,* conclus 100, p. 56-57.

„în raportul general al Consistoriului nu se face nici o menţiune despre cauza taxei sidoxiale, de unde se conclude, că nu s-au esecutat conclusele sinodali din anii premergători”[107].

Abia în anul 1892, Consistoriul arhidiecezan a menţionat din nou, în raportul anual, problema sidoxiei. Reprezentaţiunea a fost trimisă în cele din urmă la Guvern. Drept răspuns, autoritatea guvernamentală „a îndrumat preceptoratul regesc ungar central din Sibiu, a prescrie de timpuriu tacsa sidocsială”; totodată a prezentat Consistoriului sumele încasate şi cele restante, începând din anul 1869. Preceptura din Sibiu a răspuns Ministerului că nu avea o situaţie exactă a sidoxiei, deoarece taxa nu fusese încasată peste tot, fiind necesară, din acest motiv, sprijinul preceptoratelor din întreaga ţară. În aceste condiţii, Consistoriul s-a oferit să delege „doi bărbaţi cu diurnă de câte 1 fl. 50 cr. până la 2 fl. pe zi” care să-i ajute pe funcţionarii de la preceptură[108].

Nu ştim cât a durat această acţiune, însă cert este faptul că nu s-a mai amintit despre situaţia taxei sidoxiale până în anul 1894, când raportul general al Consistoriului pentru anul 1893 menţiona că despre „această afacere se subşterne raport separat”[109].

Sistarea colectării sidoxiei de către preceptorii de stat şi dificultăţile financiare ale Arhidiecezei

În anul 1894, Ministerul Cultelor a adus la cunoştinţa Consistoriului hotărârea ca preceptorii regeşti să nu mai încaseze taxa sidoxială, ci, în baza autonomiei, Biserica Ortodoxă din Ardeal să preia ea însăşi această obligaţie, începând cu anul 1895. Ministerul mai preciza că în anul 1890, aprobase creşterea cuantumului taxei sidoxiale la 10 cruceri de familie, ceea ce putea aduce, în cazul existenţei a 160.000 familii ortodoxe, suma anuală de 16.000 fl., suficientă pentru asigurarea salariului arhiepiscopului[110].

În această situaţie, deputaţii sinodali din anul 1895 au votat ca, începând cu data de 1 ianuarie 1896, taxele sidoxiale să fie încasate de către organele bisericeşti şi să fie cumulate în Fondul general-administrativ, din care urma să fie plătite cele două treimi din salariul mitropolitului. Pentru ducerea la bun sfârşit a acţiunii de colectare a taxelor, Consistoriul a fost îndrumat să angajeze personal suplimentar. Totodată, s-a decis ca plata restanţei de 3.699 fl. 73,5 cr. (datorată încă Guvernului) să fie plătită după încheierea încasării taxei sidoxiale[111].

Situaţia financiară a Bisericii a fost însă influenţată negativ şi de legile politico-bisericeşti emise de Guvern, respectiv AL 31/1894, cu privire la căsătoria civilă, şi AL 33/1894, referitoare la registrele matricole de stat. Protopopii şi preoţii pierdeau o mare parte din venit, fapt pentru care s-a luat hotărârea ca eparhiile să ia măsuri pentru „recompensarea şi rebonificarea acelor pierderi după împrejurări”[112].

---

[107] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1889,* conclus 86, p. 45.
[108] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1892,* Anexa H, p. 114-115.
[109] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894,* Anexa F, p. 133.
[110] M. Voileanu, *op. cit.,* p. 21-22.
[111] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1895,* conclus 85, p. 49-51.
[112] *Ibidem,* conclus 85, p. 56-59.

De aceea, Sinodul arhidiecezan din anul 1896 a hotărât creşterea taxei sidoxiale de la 10 cruceri la o coroană de familie, taxa urmând să fie administrată de Fondul general-administrativ. Din acest fond, s-a fixat, pe lângă salariile acordate funcționarilor bisericeşti (inclusiv mitropolitului), şi „o dotațiune anuală pentru protopresbiteri", în valoare de 1200 cor. pe an, acordată în rate lunare de 100 coroane (începând cu data de 1 februarie 1897). Dotațiunea pentru anul 1897 urma să fie acordată doar după asigurarea salarizării mitropolitului. Aşadar, conclusul 78/1896 a abrogat conclusul 85/1895[113]. Tot la Sinodul din anul 1896 s-a aprobat propunerea comisiei financiare de a se finanța, în caz de necesitate, un al doilea post de referent în Senatul epitropesc, cel angajat trebuind să se ocupe exclusiv de problema încasării taxei sidoxiale, precum şi de fondul de pensii[114].

Însă, din păcate, în 1897 deputații sinodali au constatat, cu regret, că prevederile votate cu un an în urmă nu fuseseră puse în practică. După discuții prelungite, Sinodul a decis:

> „Sinodul, regretând că organul executiv nu numai nu a pus în lucrare conclusul sinodal 78 din 1896, în obiectul dotațiunii clerului din arhidieceză, dar n-a prezentat nici raport prin care să justifice neexecutarea acestui conclus de atâta importanță pentru funcționarea organismului nostru bisericesc, decide:
> 1. Conclusul sinodal 78/1896, privitor la taxa sidoxială, se susține în integritate;
> 2. Consistoriul se însărcinează ca imediat să facă toate cele de lipsă pentru efectuirea (înfăptuirea) acestui conclus, şi cel mult până la 1 iulie a.c. st.n. să le pună în lucrare;
> 3. Spre a înlesni executarea concluzului de mai sus şi, respectiv, spre a asigura şi mai mult punerea în lucrare a preparativelor pentru încasarea regulată a taxelor sidoxiale, se susține şi de astă dată conclusul sinodal nr. 47 din 1896, autorizându-se Consistoriul arhidiecezan a angaja o putere nouă de lucru, cu menirea de a provedea îndeosebi agendele fondului sidoxial şi ale fondului de pensiuni şi a o remunera din venitele acelor fonduri"[115].

Însă şi în sesiunea sinodală din anul 1898, deputatul Vasile Damian a arătat, în cursul unei interpelări, că nu se încasase taxa sidoxială, motiv pentru care, în urma plății salariului mitropolitului, nu doar că nu se mai putuse capitaliza 20% din venitul Fondului general-administrativ, ci chiar însuşi Fondul a scăzut cu peste 3000 fl., periclitând alte cheltuieli preconizate. Drept urmare, protopopii fuseseră lipsiți de dotațiune în ultimii trei ani, ceea ce a produs „o conturbare, ba chiar zguduire a organismului nostru bisericesc". Damian era intrigat că „n-a intrat şi n-are să intre batăr (măcar – n.n.) un raport informativ şi justificativ în meritul cauzei"[116]. Interpelării lui Damian i-a răspuns Partenie Cosma (în calitate de raportor al comisiei organizatorice din Sinod), arătând că aceste neajunsuri s-au datorat sărăciei credincioşilor şi recoltei slabe din anul precedent. Sinodul a hotărât să renunțe la încasarea retroactivă a taxei sidoxiale pentru ultimii doi ani şi să înceapă colectarea doar din anul 1898. În schimbul plății protopopilor pentru cei doi ani anteriori, Sinodul arhidiecezan a permis Sinoadelor protopopeşti să-i

---

[113] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1897,* conclus 78, p. 47-50.
[114] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1896,* conclus 47, p. 25-26.
[115] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1897,* conclus 116, p. 77-81.
[116] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1898,* conclus 55, p. 29-30.

despăgubească pe seama taxei sidoxiale. Pentru a face posibil aceasta, până la încasarea acestor taxe, s-a hotărât anticiparea sumei de 10.000 fl. din Fondul general-administrativ, în contul taxei sidoxiale, pentru ajutorarea protopopilor[117].

Măsurile financiare din timpul mitropolitului Ioan Meţianu. Solicitarea ajutorului administraţiei locale pentru colectarea sidoxiei

La Sinodul din aprilie 1899, primul an de păstorire a mitropolitului Ioan Mețianu, s-a luat în discuție o altă modalitate pentru colectarea taxei sidoxiale. Cuantumul acesteia a fost redus până la 15 cr. de familie. Dar pentru a se asigura de colectarea acestei taxe, sinodalii au decis ca oficiul consistorial să stabilească o „sumă paușală”, pe care fiecare parohie să o vireze Consistoriului (deci Consistoriul nu mai lua în calcul numărul familiilor, ci al parohiilor). Comitetul parohial avea sarcina de a repartiza această sumă pe familiile care alcătuiau parohia, ceea ce acorda posibilitatea epitropiei parohiale de a percepe taxe diferențiate de la enoriaşi, în funcție de situația financiară a acestora. S-a stabilit ca taxa de 1 cor. (stabilită în anul 1896) să fie plătită de intelectuali (preoți, judecători, avocați, medici, notari, învățători etc.). Familiile mai puțin avute (comercianți şi industriaşi) puteau plăti o taxă de 40 de fileri, pe când familiile văduvelor plăteau doar 50% (adică 50 sau 20 de fileri).

Problemele financiare ale arhidiecezei s-au aflat, la cumpăna dintre secolele XIX-XX, într-adevăr într-o situație dificilă. Era nevoie de cât mai mulți bani deoarece trebuiau acoperite cheltuielile pentru salariile învățătorilor, construcția catedralei, întreținerea seminarului *Andreian*, salarizarea funcționarilor consistoriali, precum şi întreținerea edificiilor şcolare şi biserieşti. Pentru a se asigura plata protopopilor, Sinodul a hotărât creşterea taxei administrative la toate fondurile, de la 3% la 10%, sumele intrând în Fondul general-administrativ. Totodată, s-a decis parcelarea grădinii Schewis, care se afla în folosința arhiepiscopului, şi vinderea acestor parcele cu sume cuprinse între 80-100 mii fl.[118]

În aceste condiții, membrii Consistoriului nu-şi mai puteau permite să se lase pe tânjală. Au fost nevoiți să se conformeze deciziilor organului legislativ al eparhiei, astfel că în ziua de 20 iulie au emis o circulară, prin care aduceau la cunoştința organelor parohiale sumele pe care trebuiau să le predea la centrul eparhial, acordându-le un termen de 60 de zile.

Totodată, Consistoriul a intervenit la Guvern, cerând ca organele administrative locale să acorde ajutor Bisericii în strângerea sidoxiei. Guvernul a fost deosebit de receptiv. Printr-o ordonanță, semnată la 2 octombrie 1899, a îndrumat funcționarii din administrația locală să acorde tot sprijinul organelor biserieşti pentru încasarea sidoxiei, iar în caz de nevoie, a însărcinat congregațiile municipale (Adunările comitatense şi Magistratele orăşeneşti) să efectueze ele însele colectarea taxelor sidoxiale. Datorită ajutorului guvernamental, la sfârşitul anului (deci doar în trei luni), a fost colectată suma de 9.214 fl. 79 cr., iar din restanța din anul precedent, de 10.499 fl. 62 cr., s-a încasat, până la data de 1 aprilie 1900, 4.293 fl. 49 cr. Aşadar, până la sesiunea sinodală din anul 1900, s-a colectat suma de 13.508 fl. 28 cr., restanța reducându-se la 6.202 fl. 13 cr. Drept

[117] *Ibidem*, conclus 90, p. 53-56.
[118] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1899*, conclus 74; 75, p. 47-54.

urmare, raportul Senatului epitropesc pe anul 1899, prezentat la Sinodul din 1900, a arătat că se acordaseră protopresbiterilor suma de 8800 fl., apoi că se reuşise solvi salariul arhiepiscopului, precum şi celelalte poziţii votate de sinodul din anul precedent. Aceste plăţi au putut fi făcute datorită faptului că se colectaseră sumele anticipate aproape de la toate comunele bisericeşti[119].

La Sinodul din anul 1901 se raporta colectarea unei sume de 33.209 cor. 14 fil., din care 11.384 cor. 85 fil. reprezenta sumă restantă din anii 1899 şi 1900.[120] Evoluţia sumelor din anii următori se poate urmări din tabelul următor:

Anul încasării	Suma încasată ca taxă sidoxială	Anul încasării	Suma încasată ca taxă sidox.
1900	33.209 cor. 14 fil. [121]	1908	45.086 cor. 16 fil.[122]
1901	37.796 cor. 94 fil. [123]	1909	39.968 cor. 38 fil.[124]
1902	28.364 cor. 14 fil. [125]	1910	40.508 cor. 50 fil.[126]
1903	43.120 cor. 57 fil. [127]	1911	41.492 cor. 45 fil.[128]
1904	34.101 cor. 67 fil.[129]	1912	34.235 cor. 71 fil.[130]
1905	34.083 cor. 63 fil.[131]	1913	32.674 cor. 76 fil.[132]
1906	42.481 cor. 44 fil.[133]	1914	42.159 cor. 17 fil.[134]
1907	45.919 cor. 32 fil.[135]	1915	40.000 cor.[136]

Scăderea sumei din anul 1902 s-a datorat dificultăţilor financiare, precum şi indolenţei organelor bisericeşti. Împotriva acestora au fost luate de această dată măsuri energice, urmările fiind vizibile în anul următor. În anul 1912 nu au fost luate măsuri organizatorice extraordinare de către Consistoriu, suma fiind colectată benevol şi depusă la caseria Consistoriului.

Taxa culturală

În anul 1907 Guvernul maghiar a emis aşa-numitele *Legi Apponyi*. Pe motivul dorinţei împlinirii unei cerinţe sociale (mărirea salariilor învăţătorilor), AL 27/1907 a mărit considerabil dreptul de ingerinţă al autorităţilor guvernamentale asupra sistemului de învăţământ confesional. Cele vizate au fost Bisericile naţionale nemaghiare; Bisericile maghiare au renunţat de bunăvoie la şcolile lor, care necesitau şi aşa cheltuieli destul de mari. Confesiunile nemaghiare au fost nevoite să accepte sacrificii deosebit de grele. Statul oferea sprijin pentru întregirea salarizării învăţătorilor doar în condiţiile unui amestec important în viaţa internă a

[119] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1900,* Anexa F, p. 147-148.
[120] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* Anexa F, p. 116.
[121] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* Anexa F, p. 116.
[122] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909,* Anexa C, p. 106.
[123] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902,* Anexa F, p. 104.
[124] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1910,* Anexa C, p. 90.
[125] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1903,* Anexa F, p. 137.
[126] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1911,* Anexa C, p. 90.
[127] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1904,* Anexa C, p. 94.
[128] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912,* Anexa C, p. 99.
[129] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1905,* Anexa C, p. 76.
[130] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913,* Anexa C, p. 110.
[131] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1906,* Anexa C, p. 100.
[132] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1914,* Anexa C, p. 98.
[133] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1907,* Anexa C, p. 119.
[134] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1915,* Anexa C, p. 95.
[135] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908,* Anexa C, p. 114.
[136] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1916,* Anexa C, p. 97.

şcolii. Dar acest ajutor era oferit doar şcolilor cu edificii corespunzătoare. Cele necorespunzătoare nu aveau dreptul să ceară ajutor, fiind închise fără drept de apel. Biserica Ortodoxă a fost nevoită să sacrifice multe şcoli mici (în total 459 şcoli), pentru a putea moderniza şcoli mai mari şi care să fie astfel aduse în starea de a putea cere ajutor de la stat pentru plata învăţătorului[137].

Ca urmare a acestei legi, Sinoadele arhidiecezane din 1908-1909 au dezbătut înfiinţarea unui *Fond cultural*, din care să fie finanţate şcolile confesionale şi cadrele didactice. Pentru constituirea acestuia, s-a decis introducerea unui impozit bisericesc nou – *taxa culturală*: funcţionarii bisericeşti (din cler şi învăţământ) urmau să plătească 2% din salariu, iar intelectualii, împărţiţi în patru categorii, să contribuie cu taxe de 10, 20, 30 şi 40 cor.[138]

Membrii Bisericii au privit cu entuziasm noul impozit, astfel că în anul 1910, în *Fondul cultural* au intrat 160.833 cor., din care s-au cheltuit 85.589 cor.[139] În anii următori, entuziasmul a scăzut, chiar şi funcţionarii bisericeşti refuzând să plătească taxa culturală.

Legarea Taxei culturale de Sidoxie

De aceea, Sinodul din 1913 a decis legarea taxei culturale de sidoxie, astfel ca să poată fi folosit sprijinul autorităţilor comitatense în colectarea sumelor. S-a decis, totodată, adoptarea „principiului impozitului progresiv”, adică plata diferenţiată, în funcţie de avere, a acestui impozit: a) 20 cor./an – demnitarii bisericeşti, profesorii, protopopii, intelectualii, comercianţii, pensionarii cu pensii peste 3000 cor.; b) 10 cor./an – preoţii cu calificare completă, negustorii, funcţionarii de la oficii publice; c) 5 cor./an – preoţii cu calificare inferioară şi învăţătorii; d) 2 cor./an – meseriaşii, pensionarii, membrii parohiei cu avere de peste 5000 cor.; e) 1 cor./an – ţăranii de frunte (cu avere între 3000-5000 cor.), meseriaşii fără calfe, pensionarii; f) 30 fileri – ceilalţi credincioşi. Încadrarea credincioşilor într-una din categoriile de avere s-a aflat în sarcina Oficiului parohial. Consistoriul era cel care încasa banii, prin organele sale proprii sau cu ajutorul funcţionarilor din administraţia locală de stat[140].

Sumele colectate au fost destul de însemnate, dar nu la nivelul aşteptat. Astfel că, dacă pentru anul 1913 fusese preliminată o sumă de 94.171 cor. 52 fil., s-a încasat doar 19.971 cor. 98 fil., la care s-a mai adăugat restanţa din taxa sidoxială, în valoare de 32.674 cor. 70 fil. Această ultimă sumă a alimentat Fondul general pentru acoperirea, în parte, a cheltuielilor cu dotaţiile protopopilor şi salariul arhiepiscopului. Încasarea slabă era pusă pe seama dificultăţilor de ordin economic din ţară. Pentru anul 1914 s-a preliminat un cuantum al impozitului general de 85.000-90.000 cor. Din acest total, 40.000 cor. ar fi fost transferate în Fondul general, restul fiind folosite de Fondul cultural pentru salvarea şcolilor confesionale. Numai că suma totală încasată a fost aproape de jumătate, anume de 42.159 cor. 17 fil. Această situaţie s-a datorat atât dificultăţilor financiare, la început de război, dar şi faptului că arhidieceza nu a mai solicitat ajutorul organelor administrative în colectarea impozitului. Anul 1915 s-a dovedit a fi un an mai bun,

---

[137] P. Brusanowski. *Învăţământul confesional...*, p. 349-373.
[138] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909,* conclus 77-78, p. 49-51.
[139] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1911,* Anexa C, p. 91.
[140] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913,* conclus 43-51, p. 36-43.

astfel că deşi nu s-a solicitat nici atunci ajutorul organelor administrative ale statului, organele bisericeşti au reuşit recuperarea unei părți din restanțe, încasându-se o sumă de 62.560 cor. 41 fil. Din această sumă, 40.000 cor. au fost transferate Fondului general, restul de bani fiind folosiți de Fondul cultural.

În conformitate cu conclusele sinodale 42 şi 43 din anul 1913, s-au făcut încasări în contul *Sidoxiei (Dării de cult)*, astfel: 47.844 cor. 53 fil. (în anul 1916) şi 59.268 cor. 92 fil (în anul 1917). În anul 1918 s-a încasat 28.554 cor. 46 fil., deci cu peste 20.000 cor. mai puțin decât în anul 1917. Această deficiență, Senatul epitropesc a pus-o pe seama lipsei de personal care să se ocupe de această problemă, dar şi situației speciale din a doua parte a anului 1918, când situația politică a generat impedimente atât financiare, dar şi în sistemul de comunicații, îndeosebi poşta[141]. Aceste încasări au fost considerate insuficiente pentru necesitățile mereu crescânde ale Fondului general, în situația sporului salariilor şi a altor cheltuieli, socotelile reflectând un deficit de 45.650 cor. 21 fil.[142]

2.2.4. Distribuirea ajutorului de 24.000 florini pentru preoţii săraci

În cursul lucrărilor Sinodului din anul 1870, au existat două propuneri diferite cu privire la modul de împărțire a acestei sume. Deputatul I. Cosmuță a fost de părere ca mai întâi să fie stabilite în general mărimea veniturilor parohiale (prin intermediul comitetelor protopresbiterale şi a oficialităților administrative), după care să se întocmească un regulament pentru acordarea acestor ajutoare preoților săraci. În schimb, deputatul Ioan Gall a propus ca să se ia drept reper dotațiile pe care le primeau preoții greco-catolici din zona Munților Apuseni, repartizând preoților ortodocşi sume asemănătoare. După dezbateri îndelungate, mitropolitul Şaguna s-a arătat deschis întocmirii unui regulament[143].

La sinodul următor, comisia constituită din nouă membri, între care şi Ioan Mețianu (pe atunci protopop de Zărneşti), a propus ca ajutoarele de la stat pentru preoți să fie stabilite de către mitropolit, în înțelegere cu Senatul strâns bisericesc[144]. Drept urmare, modul de distribuire a ajutoarelor a fost lăsat la latitudinea lui Şaguna sau a vicarului Popea. De această larghețe au profitat mai multe persoane, mai ales după agravarea bolii mitropolitului şi preluarea, de facto, a conducerii eparhiei de către Popea. Relațiile clientelare ale acestuia au generat mai multe abuzuri, sesizate însă destul de prompt de deputații sinodali.

De pildă, la Sinodul din anul 1875, deputatul Ilie Măcelariu a făcut o interpelare cu privire la abuzurile care se comiteau la împărțirea ajutoarelor de stat şi care puteau duce la sistarea acestora din partea Guvernului:

> „Are onoratul prezidiu (adică mitropolitul Miron) ştire şi cunoştință că la împărțirea ajutorului de stat de 24.000 fl. s-ar fi comis unele anomalii, ca să nu zic incorectitudini, care ajungând la cunoştința mai înaltelor locuri, ar putea uşor să tragă după sine însăşi sistarea acestui mare beneficiu, şi anume: că la mai mulți din cei considerați li s-au dat pentru sumele cuitate (chitanțate – n.n.) câte o Biblie sau alte cărți; că între cei considerați apar părintele arhimandrit şi toți

[141] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1919,* Anexa L, p. 395.
[142] *Ibidem,* Anexa I, p. 387.
[143] *Actele Sinodului din anul 1870,* conclus 88, p. 59-61.
[144] *Actele Sinodului din anul 1871,* conclus 38, p. 33-34.

domnii asesori bisericeşti cu câte 200 fl.; că în conspectul despre împărţirea ajutorului din chestiune apare pr. protopresbiter Samuil Cupşa, odată ca protopresbiter cu 200 fl. şi iarăşi ca paroh cu 100 fl.; că tot în conspectul din anul trecut apar mai multe poziţiuni fictive în cel mai strâns înţeles al cuvântului; că la unii preoţi li s-au acordat şi solvit ajutoare cu totala ocolire a respectivilor protopresbiteri sau administratori protopresbiterali. Dacă onoratul prezidiu are ştire despre acestea, îmi permit a interpela: că are onorat acelaşi de cuget a face dispoziţiunile necesare, ca anomalii de natura celor prezise să nu se mai întâmple; şi, în special, ca ajutorul de la stat să se împărţească în deplina conglăsuire cu preaînalta rezoluţiune din 1864?”[145]

Mitropolitul Miron Romanul a replicat că nu poate da răspuns,

„deoarece în timpul scurt de când conduce afacerile arhidiecezei, nu s-a făcut nici un reclam la cele atinse; dar dă asigurarea interpelantului că-şi va purta întru toate corect oficiul său”.

Însă mult mai motivat să răspundă era vicarul Popea:

„Accentuând gravitatea învinuirilor ce le conţine interpelaţiunea deputatului Ilie Măcelariu, declară că nu are cunoştinţă de aceia că s-ar fi denumit de-a dreptul vreun protopresbiter de când a intrat Statutul Organic în viaţă, iar la celelalte se ştie că referenţilor asesori consistoriali bisericeşti care nu au despărţăminte pentru ei în localităţile arhidiecezane, li s-au dat din ajutorul de stat, sub titlul de bani de cvartir, câte 200 fl. la an, ceea ce s-a introdus încă sub răposatul mitropolit Andrei”[146].

Însă acuzaţiile preoţimii, că la centrul eparhial ajutorul era distribuit incorect, nu puteau fi ascunse de autorităţile politice. Drept urmare, în toamna aceluiaşi an, anume la 5 octombrie 1875, Guvernul a luat măsura de a vira ajutoarele direct preoţilor, fără a mai înştiinţa organele bisericeşti asupra destinatarilor acestor ajutoare.

Ordinul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice din 22 septembrie 1875. Reacţia Sinodului şi moderaţia mitropolitului Miron Romanul

Acest ordin a adus mai multe modificări în privinţa împărţirii dotaţiei de 24.000 fl. În primul rând, suma nu a mai fost considerată ca fiind acordată *pentru totdeauna*, cuantumul ei depinzând de bugetul anual votat de Parlament (de pildă, pentru anul 1875, a fost vorba de 23.300 fl.). În al doilea rând, s-a specificat faptul că împărţirea ajutorului urma a se face direct de către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice *cât şi cui va voi*. În cazul în care mai rămânea o anumită sumă nerepartizată, aceasta urma să fie pusă la dispoziţia arhiepiscopului şi Consistoriului, spre a fi împărţită altor preoţi. În al treilea rând s-a stipulat că de acest ajutor urmau să beneficieze nu doar preoţii, ci şi comunele bisericeşti.

Sinodul a primit cu indignare acest Ordin şi a cerut arhiepiscopului să intervină la ministru, pentru ca, la împărţirea banilor, să fie consultat şi mitropolitul[147]. În cursul lucrărilor Sinodului din anul 1877, comisia financiară a propus trimiterea la împărat a unei deputaţiuni, care să-l roage să dispună împărţirea ajutorului de 25.000 fl. în conformitate cu ordinul din 29 mai 1861. Deputaţiunea a fost alcătuită din

[145] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1875,* conclus 108, p. 100-102.
[146] *Ibidem*.
[147] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1876,* conclus 78, p. 52-54.

Nicolae Popea, Ioan Hannia, Iacob Bologa, Partenie Cosma, Anania Trombiţaşu, Diamandi Manole şi, desigur, mitropolitul Miron Romanul. Sinodalii au decis ca, până la rezolvarea situaţiei, distribuirea ajutoarelor să fie suspendată[148].

Însă în 1878, deputaţii sinodali au constatat că deputaţiunea nu se prezentase la împărat. Mitropolitul Miron Romanul a prezentat Sinodului un raport asupra celor întreprinse în legătură cu ajutorul de stat. Pentru a se clarifica asupra punctului de vedere guvernamental, a efectuat o călătorie personală la Budapesta. Mitropolitul a opinat că o acţiune de anvergură, efectuată tocmai în timpul Războiului de Independenţă al României vecine, putea genera suspiciuni cu privire la loialitatea românilor faţă de împărat. Drept urmare, mitropolitul a iniţiat o corespondenţă cu ministrul Trefort. În acelaşi timp, pentru a nu afecta preoţimea, a ignorat votul sinodal de a fi suspendată primirea de ajutoare, acestea fiind acordate după metodologia din anul 1861[149]. Sinodalii nu au fost însă mulţumiţi de raportul mitropolitului, ripostând că nu era justificată suspiciunea de neloialitate din partea românilor ardeleni. Drept urmare, au votat din nou trimiterea deputaţiunii la împărat, dar şi împărţirea ajutoarelor fără amânare, după vechea metodologie[150].

Însă deputaţiunea nu s-a prezentat nici în anul următor la suveran. Drept aceea, deputatul Anania Trombiţaşu a făcut o interpelare la Sinodul din anul 1879, întrebându-l pe mitropolit cu privire la măsurile întreprinse în problema ajutorului de stat. Miron Romanul a răspuns că nu avusese timp de această problemă, fiind ocupat cu organizarea Congresului Naţional Bisericesc; a promis că va folosi un moment mai prielnic pentru a se adresa organelor guvernamentale în acest scop[151].

Alte interpelări despre noi abuzuri

Deputaţiunea nu s-a prezentat nici în anii următori. De altfel, nici nu a mai fost nevoie, fiindcă guvernanţii nu au aplicat hotărârea din anul 1875.

În schimb, au continuat să se înregistreze abuzuri cu prilejul acordării acestui ajutor. Ele au fost semnalate în cursul lucrărilor sinodale. Astfel, în anul 1880, deputatul Ştefan Păcurariu, printr-o interpelare, l-a întrebat pe mitropolit dacă avea cunoştinţă despre modul de acordare a *milei împărăteşti*, întrebându-l dacă era convins că banii ajungeau într-adevăr la preoţii nevoiaşi, dat fiind faptul că el însuşi cunoştea cazul unui preot care a semnat chitanţă de 50 fl., primind în schimb doar 20 fl. Mitropolitul i-a răspuns că la mitropolie nu sosiseră reclamaţii şi că ajutoarele erau trimise protopopilor, aceştia fiind distribuitorii propriu-zişi[152]. Un an mai târziu, deputatul Visarion Roman a adresat o nouă interpelare:

> „1) Are venerabilul prezidiu cunoştinţă că la distribuirea ajutorului de stat se comit abuzuri, şi că cei împărtăşiţi din acel ajutor nu-şi primesc sumele întregi?
> 2) Ce scop are scrisoarea prezidială din 14 februarie anul curent, nr. 121, prin care cei împărtăşiţi din amintitul ajutor sunt provocaţi a subscrie o declaraţiune, dacă voiesc sau nu a li se substrage preţul abonamentului la *Telegraful Român* din suma ajutorului acordat?"[153].

---

[148] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1877,* conclus 127-130, p. 78-82.
[149] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1878,* Anexa G, p. 145-148.
[150] *Ibidem,* conclus 83, p. 66-68.
[151] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879,* conclus 147, p. 78.
[152] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880,* conclus 63, 74, p. 32, 37.
[153] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1881,* conclus 32, p. 22.

Protocolul sinodal consemna răspunsul mitropolitului Miron Romanul:

> „ad. 1. Nu are nici o ştire că s-ar fi comis abuzuri la distribuirea ajutorului de stat; de asemenea, nu ştie nici un caz în care cei împărtăşiţi să nu fi primit sumele întregi, dar ştie că cuitele (chitanțele – n.n.) sună despre primirea întregii sume;
> ad 2. Fiindcă mai mulți preoți au cerut parte în scris, parte verbal, ca din ajutorul de stat să se rețină aici contul abonamentului lor la jurnalul *Telegraful Român* sau pentru alte cărți din Tipografia arhidiecezană; pentru înlesnirea corespondențelor în privința aceasta, s-a emis hârtia prezidială sus provocată, fără însă ca prin aceea să se facă vreo presiune asupra cuiva, ceea ce se poate vedea şi de acolo, că unii preoți s-au declarat a nu fi în stare a lăsa ceva pentru abonament; de la aceştia nici că s-a făcut vreo detragere, ci detragerile au urma numai la expresa dorință a respectivilor”[154].

La Sinodul din anul 1882, raportul Plenului consistorial semnala faptul că ajutoarele fuseseră acordate în anul 1881 în funcție de o listă întocmită de Consistoriu şi aprobată de Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii publice, în conformitate cu ordinul din 22 septembrie 1875 (aplicat trunchiat)[155]. Prin urmare, autoritățile guvernamentale de la Budapesta nu au mai ținut să împartă ele însele ajutoarele, ci s-au limitat doar să controleze şi să aprobe modul în care distribuia sumele Consistoriul ortodox de la Sibiu.

Rescriptul ministerial din 18 ianuarie 1884 şi „Statutul în cauza modului de împărţire a ajutorului de Stat”

Însă la 18 ianuarie 1884, ministrul Trefort a semnat un rescript, prin care anunța autoritățile bisericeşti de la Sibiu că sosise în sfârşit timpul ca rezoluția din 22 septembrie 1875 să „ajungă la valoare şi să se execute cu promptitudine”. Drept urmare, a întocmit un Statut cu privire la modul de împărțire a ajutorului de stat, statut care a fost aprobat şi de suveran, la 15 decembrie 1883[156].

Principalele prevederi ale *Statutului în cauza modului de împărțire a ajutorului de stat, ce se dă pe seama preoților şi comunelor bisericeşti din metropolia gr.-or. română a Transilvaniei* au fost următoarele:

- Fiecare preot sau parohie avea dreptul de a înainta direct la Minister, până la sfârşitul lunii iulie, o cerere de ajutor;
- Dacă, în urma acestor cereri nu erau distribuiți toți cei 24.000 fl., „suma ce ar rămâne atunci cu finea anului se va întrebuința prin Ministerul r.u. de Culte şi Instrucțiune publică, după ce va fi ascultat şi arhiepiscopul-mitropolit, pentru alte trebuințe ale metropoliei”;
- În cazul în care o parohie cerea ajutor pentru zidirea unei biserici, dosarul trebuia să cuprindă: descrierea detaliată a noii zidiri, suma necesară preliminată, capitalul deținut de parohie, precum şi aprobarea de construcție acordată de autoritățile din pretură;
- Cererea unei parohii pentru sprijin în vederea înfrumusețării bisericii, trebuia să fie însoțită de prezentarea detaliată a obiectelor necesare, prezentarea inventarului actual, precum şi părerea protopopului;
- Dosarul preoților care solicitau ajutor trebuia să cuprindă datele personale ale acestuia, ale copiilor, situația materială, limbile cunoscute şi „împrejurările particulare şi meritele pe baza cărora se consideră a fi demn de ajutoriu”;

---

[154] *Ibidem*, p. 23.
[155] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882,* Anexa C, p. 120.
[156] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1884,* Anexa O, p. 182-186.

- Toate cererile de ajutor erau trimise de la Minister mitropolitului, astfel ca acesta să adauge observațiile de rigoare. În cazul în care ierarhul considera că solicitantul nu merita acel ajutor, era dator să-şi motiveze părerea. Ministrul nu era dator să urmeze observațiile mitropolitului;
- În soluționarea cererilor de ajutor trebuia să se țină cont, în cazul parohiilor, de averile membrilor parohiei, iar în cazul preoților de ținuta morală, de pregătirea academică şi de zelul dovedit în activitatea pastorală;
- Sumele acordate protopopilor nu puteau să depăşească 200 fl., iar cele acordate preoților să se situeze între 50-100 fl.;
- Plata urma să fie efectuată pe baza mandatului din partea ministrului, prin preceptoratul zonei de domiciliu a solicitantului, cu chitanță timbrată[157].

Reacţia autorităţilor bisericeşti de la Sibiu

Consistoriul, în şedința sa plenară din 28 februarie 1884, a întocmit o *reprezentațiune* adresată ministrului Trefort, solicitând menținerea procedurii din anii precedenți[158]. În cursul Sinodului din anul 1884, deputații au aprobat memoriul Consistoriului, declarând că,

> „sub astfel de condițiuni, cum sunt cele cuprinse în hârtia ministerială sus provocată, care vatămă adânc autonomia bisericii noastre garantată prin legile patriei, nu poate primi ajutorul de stat de 24.000 fl.”.

Sinodalii au mai decis ca, în cazul în care reprezentațiunea nu va avea sorți de izbândă la minister, să fie alcătuită o deputațiune care se prezinte în fața împăratului[159]. Sinodul din anul 1884 a votat propria sa „reprezentațiune”[160] către ministru, în paralel cu cea redactată de Consistor. Deputații au întrebat retoric:

> „Ce împrejurări grave au putut da îndemn Excelenței Voastre la propunerea unor măsuri atât de aspre, prin care se aruncă asupra autorităților noastre bisericeşti umbra neîncrederii şi chiar a suspițiunii, ba se ating în mod atât de necruțătoriu chiar temeliile autonomiei, dreptului şi demnității noastre”?

Sinodalii erau conştienți că presa prezentase încă în anii din urmă cazuri de corupție cu privire la modul de împărțire a ajutoarelor de la Stat:

> „Dacă însă dispozițiunea aceasta a Excelenței Voastre ar fi bazată pe acele informațiuni, care au pretensiunea de autenticitate, luate *de la locul cel mai competent*, care după priceperea noastră nu poate fi altul decât însuşi Înaltul Ministeriu, - ba ca reproduse *din cuvânt în cuvânt* le publică de curând o foaie română din Budapesta, atunci spre deplina liniştire a Excelenței Voastre grăbim a declara acele informațiuni de nefundate, mance şi chiar sinistre”.

Cele mai importante acuzații apărute în presă cu privire la modul de împărțire a ajutorului de către Consistoriu au fost următoarele:

- Folosirea sumei de 1000 fl., destinată ajutorării Seminarului arhidiecezan, pentru suplimentarea salariilor profesorilor de la această instituție. Sinodalii au considerat normală această practică, deoarece profesorii erau parte a instituției seminariale;

[157] *Ibidem*, p. 186-192.
[158] *Ibidem*, Anexa D, p. 123.
[159] *Ibidem*, conclus 52, p. 31-32.
[160] *Reprezentațiunea archidiecezei greco-orientale române din Transilvania votată în Sinodul archidiecezan din anul curinte în cestiunea ajutoriului de stat*, datată în 27 apr. (9 mai) 1884, în *Ibidem*, p. 193-208.

- Votarea acordării unui procent de 10% din suma ajutorului de la stat, pentru completarea fondului tipografiei arhidiecezane. Sinodalii au ținut să aducă rectificarea că cele zece procente intrau într-un fond destinat tot ajutorării preoților;
- Interdicția transmisă de Consistoriu preoților să adreseze cereri de ajutor direct Ministerului, ceea ce nu era adevărat, neexistând nici o circulară în acest sens;
- Beneficierea de două ori de ajutor din partea unor protopopi. Sinodul a recunoscut această acuză, dar a motivat-o pe considerentul că protopopii nu beneficiau de o dotațiune fixă şi nu erau prevăzute sume nici pentru cheltuieli de cancelarie. Totodată, unii protopopi se ocupau de instruirea religioasă a tineretului, muncă pentru care nu erau retribuiți. Din acest motiv a fost votat un ajutor pentru toți protopopii, de 200 fl. pe an;
- Alocarea de ajutoare de la Stat şi asesorilor consistoriali. Sinodalii au considerat normal aceasta, fiind o practică veche de ani de zile, cunoscută de altfel şi de Minister, care în ultimii ani aprobase toate sumele acordate drept ajutoare. Ajutorarea asesorilor cu 200 fl. a fost motivată prin faptul că mulți asesori nu beneficiau de locuință în natură şi nici de decontarea cheltuielilor de cancelarie.

Potrivit sinodalilor, măsura luată de Minister, fără a-i premerge o „admoniere”, avea menirea de a jigni profund Biserica Ortodoxă Română:

> „Ca durerea noastră să fie şi mai profundă, a trebuit să constatăm că o măsură analoagă cu cea pentru Biserica noastră nu s-a mai luat din partea Excelenței Voastre pentru nici una din celelalte Biserici din patrie, care, deşi sunt în stare materială neasemănat mai bună decât a noastră, de asemenea trag ajutoare din tezaurul statului.
>
> Şi dacă aducem faptul acesta în combinațiunea cu mai multe altele din timpul mai recent, nu putem a nu vedea în aceste dispozițiuni ale Excelenței Voastre un fel de *umilire a Bisericii noastre,* ba trebuie să ne cuprindă justă îngrijire ca nu cumva să *se prepare pentru dânsa o stare excepțională sau chiar o repețire sub altă formă a persecuțiunilor din secolii trecuți,* fără a ne putea da seama prin ce oare ea şi preoțimea ei, de sus până jos de-a pururea loială şi credincioasă, le-ar fi atras acelea asupra sa.
>
> Fără a merge prea departe cu prevederile şi temerile noastre, nu putem lăsa neamintite urmările cele adânc păgubitoare ce le-ar avea punerea în lucrare a măsurilor Excelenței Voastre. Şi anume cea dintâi şi mai de aproape urmare ar fi ca, luându-se distribuirea ajutorului din mâna autorității legale şi constituționale a Bisericii, şi lăsându-se aceleia o influență atât de minimală într-o afacere atât de eminent bisericească, abia un vot consultativ, un vot care de altmintrelea nici o Biserică conştientă de pozițiunea, dreptul şi demnitatea sa nu l-ar putea accepta, ci mai gata ar fi a renunța la un atare ajutor, s-ar micşora într-un grad neprecalculabil autoritatea organelor superioare şi supreme bisericeşti, s-ar destrăma legătura canonică a clerului şi s-ar slăbi disciplina preoțimii (...).
>
> După conceptele unui stat constituțional, precum cu nobila ambițiune pretinde a fi şi al nostru, Guvernul are datorința a supraveghea observarea legilor decretate de reprezentanța țării şi aprobate de domnitor, iar călcarea lor a o împiedeca şi pedepsi cu toată vigoarea... În cazul de față, *însuşi Guvernul țării se crede îndreptățit a ignora atât de mult autonomia unei Biserici recunoscute şi inarticulate prin lege şi a vătăma într-un mod atât de simțibil libertatea şi drepturile ei,* acolo Biserica însăşi este datoare înaintea lui Dumnezeu şi a lumii a păşi la mijloc rezolut, a ridica cu tărie vocea sa şi a apăra cu toate armele legale autonomia, libertatea şi demnitatea sa, ca nu cumva tăcerea ei şi mai departe să se privească de consimțământ şi răbdarea ei de slăbiciune.

> De aceea, acest Sinod, credincios datorinței sale față cu Biserica, a cărei reprezentanță legală este, în numele Arhidiecezei greco-ortodoxe române din Transilvania, declarând cu profundă părere de rău că sub condițiunile cuprinse în noul Statut, nu poate primi ajutorul preoțimii de 24.000 fl.” (subl. n.)[161].

Această reprezentațiune a fost urmată de o scrisoare personală a lui Miron Romanul adresată lui Trefort, redactată în data de 24 decembrie 1884, în care arăta că aplicarea rezoluției „ar ştirbi în mod simțitor autoritatea jurisdicțiunei superioare bisericeşti şi peste tot ne-ar conduce la distrugerea ordinei disciplinare” şi ar folosi intențiilor „spre a slăbi biserica noastră în interesul altei confesiuni”[162].

Cererile autorităților bisericeşti de la Sibiu nu au fost luate în considerare de ministrul Trefort, care a declarat, prin *Rescriptul* din 13 ianuarie 1885, că „începând cu anul 1884, împărțirea ajutorului o voi pune la cale în sensul prementționatei rezoluțiuni preaînalte din 15 decembrie 1883”. Totodată, a amenințat că, în cazul în care Consistoriul şi Sinodul continuau să persiste în atitudinea de a nu accepta ajutorul, ministerul va acorda acel ajutor şi fără concursul organelor bisericeşti[163].

În această situație, Consistoriul a redactat o nouă reprezentațiune către împărat (28 ianuarie/9 februarie 1885), prezentată acestuia de către o deputațiune condusă de vicarul Nicolae Popea şi alcătuită din asesorii consistoriali Ilarion Puşcariu, Zaharia Boiu, Anania Trombițaş şi Eugen Brote[164]. Deputațiunea s-a prezentat în audiență la împărat în ziua de 5 martie 1885, iar la Budapesta s-a întâlnit cu primul ministru şi cu ministrul Trefort[165].

La Sinodul ordinar din anul 1885, deputații au luat, în şedința din 3/15 aprilie 1885, la cunoştință cu plăcere de cele întreprinse de organele de conducere bisericeşti şi au sperat ca acțiunile lor să aibă efectul scontat[166]. Raportul Consistoriului a indicat faptul că unii preoți, în pofida hotărârii sinodale, au înaintat cereri de ajutor Ministerului. De aici, cererile au sosit la Consistoriu, pentru a primi observațiile cerute. Consistoriul le-a returnat însă Ministerului, cu declarația că nu acceptă ajutorul decât în condițiile votate de Sinod.

Speranța sinodalilor de a primi sprijin din partea suveranului s-a risipit, deoarece acesta a respins cererile Sinodului arhidiecezan, prin rezoluția imperială din 4 mai 1885, care l-a autorizat pe ministru să distribuie ajutorul de stat în conformitate cu statutul din 15 decembrie 1883. Totuşi, pentru menținerea prestigiului mitropolitului, împăratul a dispus punerea la dispoziția acestuia a sumei de 4000 fl. din cei 24.000 fl., pentru a le împărți după voința sa. Restul de 20.000 fl. urmau să fie acordați de Minister, conform cu statutul din decembrie 1883, cu sau fără participarea autorităților bisericeşti de la Sibiu[167].

---

[161] *Ibidem*, p. 205-208.
[162] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885*, p. 146-151.
[163] „Sunt silit a declara că, încât Excelența Voastră, Consistoriul și Sinodul ați persista în acea vedere că ajutorul din cestiune de 24.000 fl. nu-l puteți primi sub condițiunile cuprinse în normativ, împărțirea ajutorului o voi pune la cale și cu preterarea jurisdicțiunii bisericești“ (*Ibidem*, p. 152-154).
[164] *Ibidem*, Anexa B, p. 104-106.
[165] *Ibidem*, p. 139-145.
[166] *Ibidem*, conclus 50, p. 30-31.
[167] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885*, Anexa D, p. 20-23.

În această situație limită, Miron Romanul a convocat Sinodul extraordinar pentru zilele de 4-5 iunie 1885. Deputații au votat hotărârea de a accepta doar ajutorul de 4000 fl., nu însă şi suma de 20.000 fl.[168]

După încheierea lucrărilor Sinodului extraordinar, Ministerul i-a trimis mitropolitului, la 18 iunie 1885, o notificare, anunțându-l că

> „Este în cale de a se lăți între confesionalii greco-orientali români din Transilvania în general, ba chiar şi între membrii Consistoriului arhidiecezan, acea vedere greşită că (...) suma de 4000 fl. ce este a se distribui exclusiv spre ajutorarea preoțimii din ajutorul de stat (...), ar fi pusă la dispozițiunea Consistoriului; pe când suma aceasta, precum este deja notificat şi jurisdicțiunilor concernente, este asignată la mâinile Excelenței Voastre, pe lângă obligământul de a da seama de ea, mai ales pentru a Vi se ridica autoritatea bisericească, aşa că la distribuirea aceleia, Consistoriul nicidecum nu este chemat a exercita incurgere"[169].

Aşadar, ministrul a arătat clar că doar mitropolitul avea permisiunea de a acorda ajutoarele, în cuantum de 4000 fl., nu însă şi Consistoriul. Sinodalii au fost nemulțumiți de această măsură şi au renunțat şi la aceşti 4000 fl. [170]:

Referindu-se la noua situație, mitropolitul Miron Romanul a făcut o notificare, privind atitudinea părtinitoare a organelor statului față de diferitele Biserici din țară, şi s-a arătat destul de înțelegător față de preoțimea care a cerut ajutor de la stat, fără asentimentul autorităților bisericeşti. I-a îndemnat, printr-o *Circulară,* pe toți preoții să se rețină de la solicitarea ajutorului de stat. Dar, față de cei care au primit acest ajutor, nu a luat măsuri disciplinare. A mai informat Sinodul că a împărțit suma de 4000 fl. pe anul 1885 preoților mai merituoşi, lăsând o sumă mai mică pentru a fi folosită la completarea taxelor de internat pentru fiii preoților, elevi la Seminarul teologic[171].

Intervenţia CNB din 1886

Deoarece toate demersurile arhidiecezane în problema ajutorului de stat se soldaseră cu eşec, problema a fost reluată la Congresul Național Bisericesc din anul 1886, care a decis alcătuirea unei deputațiuni din care să facă parte cei trei ierarhi români, apoi Ioan cav. de Puşcariu, Iosif Gall, Atanasie Cimponer, George Szerb şi Ioan Beleş. Aceasta urma să intervină la Minister[172].

În acest punct s-au oprit intervențiile la Guvern, deoarece în anii următori nu a mai fost pomenită problema ajutoarelor. La Sinodul din anul 1888, Consistoriul îi informa pe deputați că situația ajutoarelor era cea „de mai înainte"[173]. Neavând altă soluție, preoții au înaintat cereri de ajutor direct la Minister.

Deoarece în fiecare an rămâneau sume pentru care nu se solicitase ajutor, sume prevăzute a fi împărțite de Minister împreună cu arhiepiscopul, deputații sinodali din anul 1891 au decis ca ierarhul să întreprindă cele necesare pe lângă ministru, ca sumele restante din anii precedenți, dar şi din cei următori, să fie virate

---

[168] *Ibidem,* conclus 9, p. 6-9.
[169] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1886,* Anexa K, p. 113-114.
[170] *Ibidem,* conclus 107, p. 54-55.
[171] *Ibidem,* Anexa K, p. 110-112.
[172] *Protocolul Congresului… 1886,* conclus 171-172, p. 99-103.
[173] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1888,* Anexa C, p. 118.

în Fondul Rudolfin, fond care avea aceeaşi menire, anume de a ajuta preoțimea săracă[174]. Însă din nou s-a remarcat aceeaşi tărăgănare, motiv pentru care în anul următor a fost reînnoită cererea.[175]

În anul 1894 s-a pus din nou problema intervenției la minister pentru înlăturarea măsurilor discriminatorii în privința acordării de ajutoare preoților ortodocşi români. S-a votat transpunerea cestei probleme viitorului Congres mitropolitan[176].

2.2.5. *Congrua* sau întregirea salariilor preoţilor

La CNB din 1895 nu s-a mai pus în discuție problema ajutorului din bugetul de Stat pentru preoți, întrucât se profilau la orizont legile politico-bisericeşti. Introducerea căsătoriei civile şi a matricolelor de stat a avut urmări asupra clericilor oricărei confesiuni. În consens cu celelalte Biserici, şi Mitropolia ortodoxă românească a combătut aceste legi. CNB de la Sibiu a votat o rezoluție prin care recunoştea doar acea căsătorie care, după oficierea civilă, se desfăşura şi în biserică. Pe de altă parte, pentru încurajarea oficierii religioase, CNB a votat ca să fie înlăturată aşa-numita „licență de căsătorie", o taxă de care beneficiau protopresbiterii. Eparhiile au fost îndemnate să găsească alte mijloace financiare[177].

Pe de altă parte, la Congres a fost pusă în discuție şi o Adresă a Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii Publice, din 19 iulie 1895, prin care se cerea Consistoriului mitropolitan să prezinte Ministerului date statistice complete cu privire la dotațiunea preoților, deoarece această problemă urma să facă obiectul unor reglementări viitoare. Necunoscând intenția reală a Guvernului, CNB a accentuat din nou faptul că, pe baza autonomiei, problema dotației preoțeşti intra în competența autorităților bisericeşti. Totuşi, a admis această „ingerință guvernamentală", în speranța că Ministerul va creşte subvențiile de la Bugetul de Stat pentru preoți:

> „Se avizează Consistoriile eparhiale să adune şi să subştearnă domnului ministru datele despre dotațiunile parohiale, pe lângă expresa rezervă, că reglementarea dotațiunilor parohiale aparține exclusiv autorităților noastre bisericeşti, şi în această afacere nu se poate admite deloc ingerința Guvernului; dar punându-se în vedere din partea regimului urcarea subvențiunii de stat, şi presupunând că datele se cer spre mai bună orientare în acest scop, le subşternem în aşteptare, că subvențiunea se va asemna la dispozițiunea autorităților bisericeşti superioare într-o sumă generală, precum s-a urmat față de alte confesiuni din țară, pelângă susținerea intactă a autonomiei noastre bisericeşti"[178].

---

[174] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1891,* conclus 45, p. 27-30.
[175] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1892,* conclus 32, p. 17-18.
[176] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894,* conclus 45, p. 29-30.
[177] *Documentele Congresului… 1895,* conclus 85, p. 56-59. Nu a fost însă desființată şi „taxa de cununie", pe care o primea parohul şi care avea valoarea de 35 cr. Totuşi, referentul comisiei organizatorice din Sinodul din anul 1897, L. Simionescu, arăta că „prin sistarea licențelor protopresbiterale, organele bisericeşti par a fi înțeles că nici taxa de 35 cr. de cununie să nu o mai încaseze". Drept urmare, sinodalii au votat ca „întru augmentarea Fondului general-administrativ, se îndatoreşte Consistoriul a continua încasarea regulată a taxelor uzitate la cazuri ce cununii" (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1897,* conclus 85, p. 55). Această hotărâre a fost respectată doar în parte, nouă dintre protopopiate neîncasând nici o sumă. În acest fel, în anul 1897 s-a colectat doar 585 fl. 63 cr.
[178] *Ibidem,* conclus 73, p. 46-48.

Într-adevăr, trei ani mai târziu, a fost votat AL 14/1898. Această lege a fost sancționată în anul 1898, dar i s-au adus modificări în anul 1909, prin AL XIII[179].

Paragraful 1 al AL 14/1898 reglementa modul în care trebuiau întregite, în mod provizoriu, veniturile preoților catolici din cele trei rituri (latin, grecesc şi armean). Paragraful 2 se referea şi la „posturile parohiale" ale celorlalte confesiuni recepte (deci şi cele ortodoxe), existente la data de 1 ianuarie 1898. În cazul în care o Biserică dorea înființarea unei parohii noi, trebuia să ceară aprobarea Ministerului Cultelor. Dacă acesta găsea cererea justificată, postul era aprobat, iar titularului i se asigura întregirea salariului.

Pentru a primi întregirea salariului din bugetul de stat, preoții trebuiau să solicite aceasta, în primul an de la intrarea în aplicare a legii, „pe calea superiorității confesionale competente, iar în lipsa acesteia, pe calea antistiei parohiale". Parohilor li se întregea salariul cu sume din bugetul de stat până la 1600 coroane (800 fl.), respectiv 800 coroane (§ 3). Doar acei preoți puteau solicita mărirea salariului la suma de 1600 cor., care absolviseră opt clase gimnaziale (echivalentul a 12 clase din ziua de azi), urmate apoi de studii complete de Teologie într-un institut teologic de cel puțin trei ani, încheiat cu un examen de calificare preoțească. Parohii care nu absolviseră gimnaziul aveau dreptul la o întregire până la 800 coroane. În cazul în care preotul dobândea ulterior calificarea aferentă salariului de 1600 coroane, primea acel salariu începând cu data prezentării documentelor care-i dădeau acest drept (§ 4-5). Aceste condiții îl priveau doar pe titularul postului de paroh şi nu se răsfrângeau şi asupra parohiei.

> "Împrejurarea că posesorul oricărui post de paroh, prevăzut cu întregire de venit, a beneficiat o întregire a venitelor până la 1600 cor. sau 800 cor. nu poate fi luată în considerare față de succesor; în privința aceasta va fi totdeauna dătătoare de directivă cualificațiunea prescrisă în § 4" (§ 5).

Alte condiții necesare clericilor pentru a putea solicita întregirea venitului de la bugetul de stat au fost: deținerea cetățeniei maghiare (§ 6), lipsa unei sentințe penale (de altfel, aceasta aducea după sine pierderea funcției de către titular), necomiterea unor delicte de imoralitate şi nemanifesterea unei atitudini duşmănoasă față de statul ungar (pedepsită prin suspendare disciplinară şi/sau prin pierderea libertății timp de trei ani, în urma unei sentințe judecătoreşti). Dacă după trecerea celor trei ani de suspendare, preotul era reinstalat în funcție, putea cere din nou întregirea salariului; dacă însă recidivase şi dăduse în continuare dovadă de atitudine duşmănoasă, pierdea pentru totdeauna dreptul la congruă (§ 7).

În ceea ce priveşte conținutul *atitudinii duşmănoase față de stat,* a fost menținută prevederea § 13 al AL 26/1893 (cel privind întregirea salarizării învățătorilor de la şcolile de stat, comunale şi confesionale), anume:

> „Drept atitudine contrară statului se consideră cu deosebire orice faptă îndreptată în contra constituției, caracterului național, unității, independenței sau a integrității teritoriale a statului; mai departe în contra aplicării limbii statutului decretată în lege, întâmple-se aceasta în şcoală sau afară de ea, ori pe teritoriul

[179] *Articolul de lege XIV din 1898 şi XIII din 1909 despre întregirea venitelor parohiale «Congrua»*, Sibiu, 1910; Ilie Dinurseni (Elie Miron Cristea), *Dotațiunea clerului. Aprecierea proiectului de lege despre întregirea venitelor preoțeşti. Retipărire din „Telegraful Român"*, Sibiu, 1898, 147 p.

> altui sat, cu viu grai, în scris sau prin tipărituri, prin chipuri, cărți didactice, sau prin alte mijloace de învățământ”[180].

În cazul în care Ministerul excepta un preot de la întregirea salariului, din cauza unor suspiciuni de conduită imorală şi de atitudine duşmănoasă, acel preot avea dreptul de a se adresa ministrului cu o petiție de protest, iar ministrul era dator să ceară forului confesional competent să întreprindă cercetare disciplinară. În cazul în care autoritatea bisericească decidea că acel preot era în drept să primească întregirea, această autoritate se adresa ministrului Cultelor (§ 8).

În cazul în care Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice considera că avea motive să acuze vreun preot (care beneficia de ajutor) de atitudine duşmănoasă față de stat, putea cere forului confesional să întreprindă cercetare disciplinară în termen de trei luni. Dacă forul confesional competent nu răspundea în termenul prescris, ajutorul de la buget era retras automat. În cazul în care forul confesional îl găsea nevinovat pe acel preot, Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice avea totuşi dreptul să retragă întregirea la salariu, ceea ce nu putea să influențeze decizia forului confesional. În acelaşi timp, forul confesional putea depune plângere asupra deciziei la judecătoria administrativă, în termen de 30 de zile (§ 9).

Întregirea salariilor preoților urma să se facă treptat, în decurs de nouă ani:

> "şi adecă în cei dintâi trei ani, gradat venitul tuturor preoților amintiți în § 2: la 1200 cor., respectiv la 600 cor.; iar în ceilalți ani, gradat la 1600 cor., respectiv 800 cor." (§ 10).

Este important modul în care s-a stabilit cuantumul sumelor acordate de stat pentru întregirea salariilor preoților. Aceste sume urmau să fie rezultatul unui calcul precis, în care trebuiau luate în considerare atât veniturile pe care le încasa fiecare preot de la parohieni, precum şi posibilitățile de venit ale parohiei. Prin urmare, fiecare preot era dator de a redacta un fel de „fasiune de contribuțiune”[181], adică o declarație cu veniturile şi cheltuielile deductibile (§ 11).

În categoria *Venituri* trebuiau luate în considerare sumele rezultate din:

- arendarea pământurilor în posesiune, calculându-se o medie a veniturilor ultimilor cinci ani. Nu se lua în calcul casa de locuit a preotului, precum nici grădina de până la o suprafață de 1,5 jugăre;
- închirierea edificiilor parohiale (după ce se rețineau cheltuielile stabilite de lege pentru aceste închirieri;
- aşa-numitele „întreprinderi de industrie”, adică mori, pescărit, lemne de foc, stabilindu-se şi aici o medie a veniturilor pe ultimii cinci ani;
- venituri din prestațiile anuale sigure ale credincioşilor, în bani, produse sau mână de lucru. Şi în acest caz se luau în considerare doar veniturile sigure şi se calcula media ultimilor cinci ani, din care se scădea a şasea parte, care reprezenta cheltuieli aferente, ca taxe pentru încasare;

[180] Actele duşmănoase contra statului erau clar menționate de AL XXVI/1893 şi priveau fapte îndreptate contra constituției, caracterului național, unității, independenței, sau a integrității teritoriale a statului; apoi contra folosirii limbii statului în şcoală sau în afara şcolii, ori pe teritoriul altui stat, prin viu grai, scris, tipărituri, cărți sau alte mijloace de învățământ *(Articolul de lege XIV...*, p. 10).

[181] *Fasiunea de contribuțiune* era declarația „ce au să facă cetățenii Ungariei la provocarea autorităților financiare ale statului despre venitele şi obiectele lor, care sunt supuse la contribuțiune, ca pe baza acelora să se compună registrele şi tabelele de dare” (*Enciclopedia Română "ASTRA"*, vol. II, Sibiu, 1900, p. 387). Aşadar, „fasiunea” nu era altceva decât declarația de impozit.

- taxele stolare. Aici intrau taxele pentru înmormântări, precum şi taxe pentru diferite alte servicii bisericeşti. Şi acestea erau exact stabilite. Nu erau incluse taxele pentru cununii şi botezuri. Dar se luau în calcul alte servicii cerute de credincioşi: serviciile care se făceau mirilor cu ocazia contractării căsătoriei, rugăciuni la naşterea copiilor, rugăciuni pentru femei după naştere, rugăciuni pentru copiii de opt zile (însemnarea pruncului), pentru femei la 40 de zile de la naştere. Era specificat că se aveau în vedere doar venituri de acest fel, considerate sigure. Se calcula o medie a ultimilor cinci ani. Veniturile nesigure, cum erau pomenirile ori taxele pentru Liturghii speciale nu erau luate în calcul.
- dobânzi din fundații (dar erau exceptate cazurile în care fondatorul interzisese expres luarea lor în calcul);
- ajutoarele obținute de la comuna politică sau din fondul diecezan;
- surplusurile din alte venituri ale parohiei (cum erau şi fabricile de lumânări) care putea fi folosite şi pentru dotația parohului.

Din suma tuturor acestor venituri urmau să fie deduse următoarele *Cheltuieli*:

- impozitele plătite de paroh către stat, comitat şi comună, cheltuieli pe care le făcea pentru „regularea apelor", sumele virate anual într-un fond regesc, eparhial, de pensii etc.;
- sumele pe care era dator să le plătească parohul capelanului (maximum 500 coroane);
- sumele pentru amortizarea împrumuturilor luate pe averea imobilă;
- cheltuielile pentru ținerea de cai şi taxele de cărăuşie (maximum 400 cor.);
- venitul primit la săvârşirea unor servicii divine pe care le dădea altora. Se specifica faptul că nu se puteau deduce cheltuielile făcute cu întreținerea personală şi nici pentru repararea edificiilor parohiale.

Calculul era realizat de Minister, pe baza datelor trimise de organele administrative ale Bisericilor (§ 12).

În general se mergea pe încredere, dar era prevăzută posibilitatea unui control asupra sincerității celor declarate prin organele administrative. În cazul în care, în urma unei asemenea inspecții, rezultau declarații inexacte, parohul pierdea dreptul la întregirea salariului.

> „Ministerul de Culte şi Instrucțiune publică îi stă în drept a se convinge despre exactitatea datelor comunicate din partea confesiunilor şi pe calea organelor administrative. Dacă în decursul suprarevizuirii, ori mai târziu, s-ar descoperi că parohul a retăcut cu ştire oarecare venit sau cu ştire a fasionat fals vreo erogațiune (deducere) inexistentă, un asemenea paroh, în timpul cât rămâne în acel post de paroh, în care a fasionat fals, îşi pierde îndreptățirea la întregirea venitului" (§ 13).

În cazul în care parohul avea complici, de exemplu persoane care tăiau chitanțe false, aceia erau pasibili de amendă în valoare de 200 cor., la care se adăuga despăgubirea sumelor falsificate. Împotriva sancțiunii se putea înainta apel în termen de 30 de zile, atât din partea parohului, cât şi din cea a „complicelui".

Suma declarată de fiecare confesiune, pentru fiecare paroh, nu mai putea fi diminuată, decât doar în înțelegere cu Ministerul de Culte. Cu alte cuvinte, în momentul vreunui control ministerial, nu se putea declara că suma declarată ca venit a fost prea mare, datorită unei greşeli de calcul. Totodată, orice creştere a venitului vreunui preot trebuia anunțată Ministerului în decurs de trei luni. În caz contrar, parohul în cauză pierdea întregirea, având dreptul de a înainta apel în termen de 30 de zile de la înştiințare.

> „Tăinuirea sporirii venitului are de urmare faţă de paroh pierderea dreptului la întregirea venitului în acel post parohial" (§ 14).

Pe de altă parte, în cazul în care venitul parohului scădea, urma o anchetă în care se documenta cauzele scăderii venitului. Dacă diminuarea se datora scăderii numărului enoriaşilor, precum şi existenţei unei alte parohii în apropiere, se putea sista independenţa acelei parohii şi afilierea ei la o comună apropiată. Împotriva acestei acţiuni a Ministerului, organele administrative confesionale puteau înainta apel, în termen de 30 de zile, la judecătoria administrativă (§ 15).

În cazul schimbării titularului unei parohii, autorităţile bisericeşti erau obligate ca, în decurs de trei luni, să anunţe Ministerului acea schimbare, precum şi calificarea noului paroh. Dacă nu se făceau aceste demersuri în termen stabilit, întregirea pentru noul paroh se făcea numai până la 800 cor. (§ 16). Sumele stabilite de comun acord între minister şi autorităţile confesionale erau puse la dispoziţia celor din urmă, spre a fi împărţite parohilor. Dacă autorităţile confesionale nu respectau înţelegerile, ministerul îşi lua dreptul de a face plata direct şi separat parohilor (§ 17). Legea nu se aplica monahilor care funcţionau ca parohi mireni (§ 18).

Legea prevedea că sumele pentru întregirea salariilor urmau a se da începând cu data de 1 ianuarie 1899 (§ 19).

Protestul Sinodului arhidiecezan la proiectul de lege privitor la Congruă

Referentul comisiei organizatorice din Sinodul arhidiecezan, Ioan de Preda, a prezentat raportul consistorial din 30 martie 1898, care se referea la proiectul legii de salarizare a preoţilor de către organele de stat. Faţă de prevederile acestui articol de lege, organele bisericeşti au avut mai multe nemulţumiri pe care le-au prezentat sub forma unei *Reprezentaţiuni*. Plenul Sinodului a decis ca acea *Reprezentaţiune* să fie înaintată Camerei superioare a Parlamentului maghiar (Casa Magnaţilor)[182].

Protestul Sinodului Bisericii Ortodoxe din Ardeal pornea de la constatarea că legile politico-bisericeşti din anul 1894 au scos la iveală scăderea influenţei Bisericii, restrângerea autonomiei sale, precum şi situaţia precară materială a clericilor.

Încercarea de a compensa pierderile aduse veniturilor preoţeşti de noile legi, prin acordarea de dotaţii preoţilor tuturor cultelor, uniform şi direct de la stat, nu putea fi acceptată de Biserica Ortodoxă, din mai multe motive:

- dotaţiile acordate Bisericii Catolice erau necondiţionate, în timp ce acelea acordate celorlalte confesiuni autonome duceau la o ştirbire a acestei autonomii;
- aceste dotaţii erau acordate în mod uniform, tuturor preoţilor, indiferent de statutul lor social, astfel că un preot catolic celib dobândea aceeaşi sumă ca şi un preot ortodox, care era cap de familie;
- ajutoarele erau acordate direct de Minister. Sinodalii considerau că ar fi fost normal ca Statul să acorde o sumă globală Bisericii, împărţirea „singuraticilor preoţi" revenind organelor bisericeşti;
- ar fi fost de dorit să existe mai multe clase de salarizare, nu doar două;
- Ministerul dobândea, prin § 2, combinat cu § 15 al legii, dreptul de a organiza parohii noi şi desfiinţa altele vechi. Aşadar, autorităţile guvernamentale dobândeau o competenţă mai mare decât cea de suprainspecţiune;

[182] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1898,* conclus 78, p. 45-47.

- Prevederea din § 3, conform căreia preoţii trebuiau să se adreseze individual Ministerului pentru întregirea veniturilor, îi aducea pe aceştia în stare de dependenţă faţă de regim, scoţându-i oarecum de sub supravegherea organelor superioare bisericeşti. Întregirile care se acordau nu erau predate Bisericilor, ci persoanelor individuale. Prin acest fapt, dependenţa de organele statului era evidentă.
- ajutoarele erau acordate în funcţie de atitudinea preoţilor faţă de statul ungar. Prin urmare personalul bisericesc era pus sub supraveghere poliţienească, ceea ce indica neîncrederea Statului faţă de Biserică. Disciplinarea preoţilor de către organele de Stat, fără autorizarea de către organele bisericeşti, era prevăzută clar în § 17.
- Proiectul de lege mai cuprindea prevederi clare cu privire la gestionarea veniturilor bisericeşti, § 11, punctul 8 prevăzând că orice plus înregistrat de averea bisericească avea să fie folosit la dotaţiunea preotului. Ingerinţa statului în administrarea averii bisericeşti nici nu se mai putea pune la îndoială.

În concluzie, autorii *Reprezentaţiunii* au declarat că legea avea să aducă „frecări confesionale în ţară: va produce nelinişte şi nemulţumire". Din acest motiv, organele Bisericii greco-orientale au cerut Parlamentului, ca proiectul să fie înapoiat ministrului de culte şi instrucţiune publică spre reformulare, astfel ca să fie respectată autonomi bisericească[183].

Mitropolitul Miron Romanul se afla în ultimul an de viaţă, răposând în ziua de 4/16 octombrie 1898. Noului mitropolit, Ioan Meţianu, ales în data de 17/29 decembrie 1898 şi înscăunat în 28 februarie/12 martie 1899, i-a revenit misiunea grea de a reorganiza Mitropolia şi Arhiepiscopia în noua situaţie politică, confesională şi economică din Ungaria.

Discuţiile cu privire la acceptarea Congruei

Proiectul de lege a fost votat şi sancţionat de monarh la 15 iunie 1898, urmând să fie pus în aplicare la sfârşitul lunii iulie 1898. Prin urmare, între priorităţile noului ierarh s-au aflat şi demersurile cu organele de stat, implicate de noua lege.

La sinodul din anul 1899, raportorul comisiei organizatorice, Ioan de Preda, a propus ca Biserica să accepte Congrua, dar cu condiţia ca Guvernul să acorde întreaga sumă autorităţilor bisericeşti spre împărţire şi să limiteze controlul la verificarea dacă sumele prevăzute au fost virate preoţilor. Deputatul Vasile Damian, însă, a susţinut contrapropunerea, ca să fie refuzat ajutorul dat de Stat. În urma votului, Sinodul a hotărât primirea ajutorului, în condiţiile prezentate de comisia organizatorică[184].

La 21 august 1898 a fost convocată şedinţa Consistoriului mitropolitan pentru analizarea şi adoptarea unei poziţii faţă de AL 14/1898. Nefiind de acord cu restricţiile legii şi ingerinţa Guvernului în afacerile bisericeşti, membrii Consistoriului mitropolitan au adoptat hotărârea nr. 200, prin care a fost refuzată Congrua în condiţiile legii votate, decizând „regularea dotaţiilor clerului din mijloace proprie ale noastre"[185].

Mitropolitul Ioan Meţianu a fost însă adeptul acceptării ajutorului de la stat, motiv pentru care i-a încurajat, în anul 1899, pe membrii Consistoriului mitropolitan să adopte un raport în acest sens. Raportul a fost prezentat de deputatul Ioan Mihu, fiind elaborat în şedinţa consistorială din 6/18 mai 1899. El prevedea ca AL 14/1898

---

[183] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1898,* Anexa G, p. 117-135.
[184] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1899,* conclus 24, p. 19-21.
[185] *Documentele Congresului naţional-bisericesc extraordinar din 1899,* p. 71.

să fie analizat şi votat în fiecare Sinod eparhial, iar în cazul în care existau diferenţe de opinie, să fie convocat un Congres naţional-bisericesc extraordinar, la care să fie adoptată o poziţie unitară a Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria.

În acelaşi timp, raportul Consistoriului mitropolitan a încercat să prezinte aspectele pozitive ale noii legi:

- Recunoaşterea dreptului BOR din Ungaria de a fi sprijinită de către Stat;
- Deşi legea conţinea prevederi deosebit de restrictive, se manifesta speranţa apariţiei ulterioare a unor condiţii mai favorabile de sprijinire culturală pentru români;
- Exista posibilitatea ca, la fel ca în anul 1885, preoţii să solicite ajutorul de la Stat, în pofida opoziţiei forurilor conducătoare ale Bisericii, urmările fiind apariţia unei stări de „dezordine şi anarhie în biserică”;
- Sumele acordate ca ajutoare erau prezentate forurilor eparhiale, acestea având posibilitatea să cunoască starea materială şi necesităţile preoţilor;
- Pe de altă parte, dacă înainte de apariţia acestei legi, Ministerul avea posibilitatea de a şterge de pe listele înaintate de eparhii pentru primirea de ajutor numele unor preoţi, acum era obligat să motiveze acest gest, iar forurile bisericeşti dobândeau dreptul de a înainta apel la tribunalele administrative;
- Faptul că preoţimea ar fi devenit independentă de autoritatea bisericească nu corespundea adevărului, întrucât orice preot depus de către Consistoriu pierdea şi dreptul la ajutor de la stat. Prin urmare, acordarea ajutorului de stat depindea de situaţia acelui preot faţă de autoritatea bisericească;
- Din punct de vedere economic, măsura legislativă era bine venită, deoarece existau numeroşi preoţi care nu puteau să beneficieze de o dotaţie de 400 fl., iar autorităţile bisericeşti nu putea să le ofere sprijin din fondurile proprii. În plus, au fost evocate şi pierderile suferite de Biserică după refuzul de a accepta, în 1885, dotaţia de 20000 fl.
- În ceea ce priveşte § 17, nu exista motiv de temeri, deoarece autorităţile bisericeşti puteau avea deplină încredere în moralitatea şi demnitatea oamenilor Bisericii, cu privire la modul de folosire a banilor prevăzuţi de stat.

Aşadar, s-a considerat că nu existau motive care să ducă la neacceptarea legii de către Biserică, deoarece

> „legea nu acordă guvernului titlul de a se ingera în afacerile interne ale Bisericei, nici în cestiunile de administraţiune la înfiinţarea posturilor de parohi şi la afilierea comunelor bisericeşci, nici în procesele disciplinare ca afaceri judecătoresci; şi administraţiunea şi jurisdicţiunea Bisericei rămân deci intacte şi ferite de orice ingerinţă din partea guvernului statului (tot ce poate face statul, pentru a paralisa o acţiune lui neconvenientă, este denegarea ajutoriului cerut, respective detragerea ajutoriului acordat, lăsând pe preoţi în statul neajunsurilor, în care se află actualminte sau recieptându-i în statul quo ante."

În final, s-a atras atenţia că legea prevedea că se puteau înainta formele pentru acordarea de ajutoare în perioada de un an de zile, iar în caz că nu se înainta cererea în acest termen, se pierdea definitiv ajutorul de stat. Se făcea apoi un apel la toate organele bisericeşti pentru a se lua măsuri menite să se reducă pe cât posibil ajutorul de stat, prin „regularea parohiilor”, prin reducerea posturilor de parohi, prin gruparea comunelor mai mici într-o comună mai mare, ca şi prin crearea de mijloace proprii, menite să garanteze „independenţa Bisericii şi să limiteze ingerinţe străine de misiunea Bisericii”[186].

---

[186] *Documentele Congresului naţional-bisericesc extraordinar din 1899,* Anexa C, p. 87-97.

Sinodul eparhial din Caransebeş a decis să respingă ajutorul de la Stat. Drept urmare, mitropolitul Mețianu a convocat Congresul Național Bisericesc extraordinar, pentru zilele de 16-17 mai 1899. Aici s-a hotărât acceptarea ajutorului de la Stat, de către toată Biserica Ortodoxă Română din Ungaria şi Transilvania,

> „sub rezerva ca dotațiunea întreagă, ce compete Bisericei noastre, să se pună la dispozițiunea autorității bisericesci superiore, admite, ca preoțimea să primească întregirea venitelor sale din vistieria statului, după normele art. de lege XIV din 1898 fără altă condițiune, decât, ca sumele reclamate la întregirea venitului preoților să ajungă la destinațiunea lor”[187].

Deputații la Congres au mai adoptat decizia de a-l ruga pe mitropolit să facă demersurile necesare pentru ca, asemenea altor confesiuni, şi Biserica Ortodoxă Română să fie reprezentată de funcționari ortodocşi în Ministerul de Culte şi Instrucțiune Publică, oameni calificați, care să apere interesele confesiunii şi națiunii lor[188].

Demersurile privind încasarea de către preoţi a Congruei

La lucrările Sinodului arhidiecezan din anul 1900, Ioan Mețianu a prezentat toate demersurile făcute în anul precedent, cu privire la tratativele cu Ministerul şi asigurarea întregirii salariilor preoțeşti:[189]

După încheierea CNB extraordinar, Consistoriul sibian a transmis, la 15 iunie 1899, tuturor oficiilor parohiale cererea ca preoții să declare dacă acceptă întregirea de la Stat şi să înainteze şi o declarație în acest sens. Din situațiile înaintate a rezultat că, din cei 833 de parohi, 813 s-au declarat pentru primirea de ajutor; 16 preoți au refuzat acest sprijin, datorită unor motive personale sau pentru că salariile lor erau mai mari decât cele prevăzute de lege. Unul dintre preoţi (anume George Bogdan, din Brad) a înaintat declarația direct la Guvern. Trei preoți nu s-au exprimat în nici un fel.

Declarațiile preoților au fost înaintate de Consistoriu Ministerului în data de 30 iulie 1899. Pentru a stabili dreptul la întregirea veniturilor, în data de 7 august 1899 Ministerul a cerut situații cu privire la calificarea preoților, precum şi la situația veniturilor acestora. Presupunând că acele situații se aflau în posesia organelor superioare bisericeşti, la data de 16 septembrie 1899, Ministerul a cerut organelor superioare bisericeşti să i se prezinte suma aproximativă necesară pentru întregire preoților cu dreptul la dotații de 600, respectiv 800, 1200 şi 1600 coroane, precum şi suma care se cerea pentru parohiile vacante. Autoritățile bisericeşti s-au conformat şi au trimis datele cerute în data de 9 octombrie 1899. Au solicitat suma de 512.118 cor. şi 18 fileri, specificând totodată,

> „că datele sunt luate din fasiunile preoților, fără a putea fi controlate în mare grabă, că unele din fasiuni probabil vor suferi adăugiri, unele reducere, dară, în general, diferențe considerabile nu vor fi, deşi în unele parohii lipsesc toate fasiunile”.

---

[187] *Ibidem*, p. conclus 14, p. 70-78.
[188] *Ibidem*, conclus 15, p. 78-80.
[189] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1900,* Anexa G, p. 154-165.

În data de 6 octombrie, ministerul a emis încă o circulară, cu o instrucție anexă, în 12 puncte, prin care li se cereau autorităților bisericeşti date suplimentare referitoare la preoții îndreptățiți să primească ajutoare. Ministerul constatase anumite deficiențe în parcurgerea situațiilor trimise de celelalte Biserici.

Consistoriul de la Sibiu a început, în decembrie 1899, să trimită „fasiunile" tuturor preoților. Mitropolitul Ioan Mețianu a accentuat „enormele greutăți", efortul mare depus pentru întocmirea situațiilor tuturor preoților din toate parohiile. A fost nevoie de indicații speciale pentru fiecare parohie, de returnare a situațiilor pentru refacere. Apoi, la 7 decembrie 1899, ministrul a emis o rezoluție privind modalitatea distribuirii sumelor de întregire:

> „Ministrul va da la dispozițiunea autorității bisericeşti sumele de întregire, în special le va pune, pentru arhidieceză, la dispoziția arhiepiscopului mitropolit, în o sumă generală cu care ocazie va trimite şi un conspect, încă are va fi indicată parohia, parohul căruia se dă suma de întregire, totodată va fi indicată şi suma de întregire. Arhiepiscopul mitropolit va ridica banii asignați, pe lângă o chitanță subscrisă de el. Parohii vor da o chitanță în regulă despre suma de bani ce au primit şi chitanța aceea spre scopul controlei se va promova la ministru, cel mult în termen de o lună de la fiecare solvire a sumei de întregire".

Totodată, ministrul a cerut părerea autorității bisericeşti cu privire la ratele în care să se trimită banii de la Guvern. S-a hotărât acordarea întregirilor de la stat în două rate anuale (lunile martie şi septembrie).

Misiunea lui Elie Miron Cristea la Ministerul Cultelor din Budapesta

Însă timpul trecea şi, convinşi că toate demersurile fuseseră încheiate, preoții aşteptau banii. Consistoriul s-a informat la Budapesta în legătură cu motivele întârzierii şi a aflat că lucrările la minister decurgeau cu greutate,

> „atât din cauza că este prea puțin personalul ce se ocupă cu acele lucrări şi apoi nici nu cunoaşte limba română în care sunt concipiate cele mai multe documente de la fasiuni. O altă piedică a fost şi defectele care s-au observat la multe fasiuni".

În aceste condiții, mitropolitul a propus ministrului să accepte trimiterea din partea Bisericii a unor oameni calificați care

> „să dea mână de ajutor la acele lucrări, să dea informațiunile necesare personalului din Ministeriu şi eventual să explice sensul documentelor române"[190].

După primirea răspunsului pozitiv din partea ministrului, Consistoriul de la Sibiu l-a delegat, la 22 februarie 1900, pe secretarul consistorial Elie Miron Cristea şi pe cancelaristul consistorial Paul Cotoțiu.

Cei doi emisari consistoriali la Budapesta nu au trebuit doar să traducă declarațiile de venit ale preoților în limba maghiară, ci să intre în legătură cu mulți dintre aceştia şi să le dea îndrumări privitoare la redactarea lor. Ba, uneori au trebuit să corecteze declarațiile preoților, pentru ca autoritățile guvernamentale maghiare să nu-şi dea seama de contabilitatea dublă a unor preoți:

---

[190] *Ibidem*, p. 164. *Reprezentațiunea* sau scrisoarea mitropolitului către ministru este publicată în *Protocolul Congresului… 1900*, Anexa E, p. 117-120. În această scrisoare, mitropolitul afirma că pune în aplicare conclusul 15 de la Congresul extraordinar din 1899.

„Raportez cu cuvenitul respect, că am terminat, cu finea lunei mai, esmisiunea la Budapesta..., făcând parte traduceri formale în limba maghiară, parte prezentând cuprinsul actelor româneşti în extrase mai scurte, după cum m-am înțeles cu şeful acelei secțiuni... M-am extins şi asupra completării actelor...
În o mulțime de cazuri am procurat documente despre solvirea dărilor, căci mulți dintre preoți nu puseseră în cola nici baremi darea de câştig cl. IV după venitele lor parohiale, necum darea de pământ, de drum etc. păgubindu-se atât pe sine cât şi Biserica...
Mulți (preoți – n.n.) n-au trimis documentele cerute, probabil neputându-le procura, fie pentru scurtimea timpului, fie din motivul că nu-şi plătesc dările, ci le pun în sarcina Bisericii înseşi, contra dispoziţiunilor regulamentare existente (v. *Regulamentul pentru parohii*, §7). Îndeplinirea acestor lacune a fost posibilă numai printr-o corespondență directă cu respectivii parohi...
Un deosebit pond am pus pe delăturarea multor documente compromițătoare, preferind a se restitui fasiunile spre întregire ulterioară, decât a se compromite nu numai respectivele comune, ci şi celelalte peste tot. Aşa erau în multe locuri documente duble, absolut contradictorice în cifre şi în soiurile de venit, iar în alte locuri s-au alăturat documente cari dovedeau un venit îndoit față de suma din fasiuni. în alte cazuri, parohii, cunoscute de bunişore, indicau, nu ore care venit, ci deficit!...
Trecând peste diferitele şi nenumăratele mărunțişuri, câte le-am isprăvit, amintesc numai că, conform promisiunii şefului din secția Congruei de Dr. Ioan Reiner, concipiştii acelei secțiuni s-au apucat la vreo săptămână după mergerea mea la Budapesta de examinarea fasiunilor din Arhidieceză. Examinarea primă a înaintat binişor, şi în luna acesta cred că se va termina. Acele din fasiuni ale căror documente au fost bine făcute s-au acceptat statorit sumele de întregire. Asemenea însă au fost puține, aproape numai unele, ale căror documente toate le-am făcut eu şi le-am trimis respectivilor preoți spre întregire cu cifrele necesare. Altele din fasiuni au fost binişor instruite şi acolo fiind defecte mai puține, s-au statorit sumele de întregire în mod provizoriu, rămânând ca defectele indicate să se delătureze ulterior.
Deşi referenții concipişti în curând vor termina examinarea actelor cu indicarea defectelor existente, totuşi nu am speranța ca în câteva luni să sosească aici primul grup de acte, deoarece conceptele referenților se supun unei revisiuni amănunțite din partea şefului imediat al secțiunii, care este o singură persoană, şi pe care-l aşteptă revisiunea fasiunilor îngrămădite în 2 odăi din cancelariile secțiunii. In timpul petrecerii mele în Budapesta s-au revisuit un număr disperat de mic din fasiuni din partea şefului, care e şi profesor-docent la universitate.
Cele mai multe dintre fasiuni însă au documente necorespunzătoare, şi la aceste se recere o întregire radicală, întărindu-se singuraticele posițiuni din coale cu documente, conform instrucțiunilor ministeriale.
Pentru de a afla toate principiile şi momentele de luat în considerare la compunerea acestor documente am luat parte cu înşişi referenții concipişti la examinarea fasiunilor; mi-am făcut notițe zilnice şi pe baza acelor notițe am compus în două limbi (română şi maghiară) pentru toate soiurile de venite şi spese posibile formulare de model, fără de cari regularea şi finalizarea acestei afaceri o cred absolut imposibilă”[191].

[191] Miron Cristea, *Raport adresat Consistoriului în problema întregirii de la stat a „dotațiunilor parohiale”*, în Antonie Plămădeală, *Elie Miron Cristea. Corespondență*, Sibiu, 2006, p. 118-123.

Ca urmare a preocupării lui Miron Cristea, prima tranşă de bani, în valoare de 293.000 coroane, reprezentând valoarea întregirii pentru anul 1899, a sosit la preceptura din Sibiu în data de 30 martie 1900[192]. Sumele pentru întregirea salariilor preoților s-au acordat într-o singură tranşă şi în anul 1901, iar din anul 1902 în două rate semestriale. Conform hotărârii sinodale, sumele acordate de Stat pentru întregirea salariilor preoților s-au acordat global Arhidiecezei, la preceptura Sibiului, iar preoții care se adresau direct forurilor civile, ocolind organele superioare bisericeşti, urmau să fie traşi la răspundere[193].

Problema calificării preoţilor. Sumele acordate drept Congruă

A existat însă o problemă cu acordarea acestor întregiri salariale. Ani de-a rândul, mulți candidați la cursurile Seminarului arhidiecezan din Sibiu nu aveau absolvite cele opt clase gimnaziale (existau candidați cu şapte, şase sau chiar mai puține clase gimnaziale absolvite). Motivul era atât lipsa de preoți, cât mai ales dezinteresul autorităților eparhiale. AL 14/1898 nu a mai acceptat această situație, preoții cu pregătire gimnazială inferioară fiind trecuți în clasa inferioară de salarizare, chiar dacă aveau absolvit şi examenul de calificare preoțească.

Legea cerea însă doar absolvirea celor opt clase gimnaziale, nespecificând nimic cu privire la obligația susținerii examenului de maturitate (bacalaureat). Deci

> „unii preoți în funcțiune, prin mijloace subsidiare, au început a-şi completa clasele liceale, pentru a-şi câştiga îndreptățirea la întregirea dotațiunii după categoria superioară”[194].

Aflând autoritățile guvernamentale acest fapt, au revocat deciziile de încadrare în clasa superioară de salarizare a preoților care absolviseră clasele gimnaziale după încheierea studiilor teologice. În schimb, au cerut ca, după completarea claselor liceale, să fie repetate şi cursurile teologice, precum şi examenul de calificare preoțească. Bineînțeles că autoritățile bisericeşti au protestat[195]. Ministerul a cedat doar parțial, acceptând, la 7 iulie 1902, să-i integreze în clasa superioară de salarizare pe acei preoți care îşi completaseră studiile gimnaziale după cele teologice înainte de intrarea în vigoare a AL 14/1898. De această „clemență ministerială” au beneficiat 12 preoți, care au putut primi dotații superioare începând cu data de 1 ianuarie 1903. Cei aproximativ zece parohi care încercaseră să eludeze legea, absolvind clasele gimnaziale după 1 ianuarie 1899, au fost integrați în clasa de salarizare inferioară. Tot din anul 1902 ministerul a acordat arhidiecezei o sumă de 10.000 coroane pentru întregirea salariilor capelanilor[196].

Această exigență introdusă de Guvern prin AL 14/1898, a avut urmări favorabile. Numărul candidaților la Institutul Teologic din Sibiu fără absolvirea claselor gimnaziale a scăzut de la an la an. Iar din 1908 nu s-a mai permis admiterea tinerilor fără absolvirea claselor gimnaziale:[197]

---

[192] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1900,* Anexa G, p. 154-165.
[193] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902,* conclus 66, p. 39.
[194] Eusebiu Roşca, *Monografia Mitropoliei...*, p. 269.
[195] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* conclus 113, p. 49-51.
[196] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1903,* Anexa D, p. 115-117.
[197] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei...*, p. 270.

	Anul şcolar 1898/1899[198]	Anul şcolar 1903/1904[199]	Anul şcolar 1904/5[200]	Anul şcolar 1910/11[201]	Anul şcolar 1914/15[202]
Nr total candidați	85	136	122	81	89
Nr candidați cu 8 clase gimnaziale + examen de maturitate	23	98	95	70	86
Nr candidați cu 8 clase gimnaziale	1	18	21	11	3
Nr candidați cu mai puține clase	61	20	6	-	-

Începând cu 1 ianuarie 1903 nu au mai existat probleme cu privire la întregirea de la Stat a salariilor parohilor şi capelanilor. Sumele au fost virate precepturii din Sibiu, Consistoriului revenindu-i sarcina de a repartiza sumele preoților şi de a reprezenta Guvernului chitanțele de primire de către preoți a sumelor acordate. Iată în continuare un tabel cu sumele acordate din bugetul de stat pentru întregirea salariilor preoțeşti:

Anul	Suma acordată	Anul	Suma acordată	Anul	Suma acordată	Anul	Suma acordată
1899	293.000[203]	1904	556.942 10.000 (capelani)204	1908	703.746 10.000 (capelani)[205]	1912	752.999 20.000 (capelani)[206]
1901	369.295[207]	1905	613.972 10.000 (capelani)[208]	1909	721.043 10.000 (capelani)[209]	1913	973.234 20.000 (capelani)[210]
1902	436.178 10.000 (capelani)[211]	1906	653.145 10.000 (capelani)[212]	1910	703.593 20.000 (capelani)[213]	1914	997.885 20.000 (capelani)[214]
1903	494.097 10.000 (capelani)215	1907	669.085 10.000 (capelani)[216]	1911	746.011 20.000 (capelani)[217]	1915	1.021.515 20.000 (capelani)[218]

---

[198] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901*, Anexa D, p. 98.
[199] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1905*, Anexa C, p. 55.
[200] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1906*, Anexa C, p. 85.
[201] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912*, Anexa C, p. 88.
[202] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1916*, Anexa C, p. 76.
[203] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1900*, Anexa G, p. 164.
[204] Cresc din nou salariile preoților cu calificare superioară, cu 100 cor, până la 1500 cor., şi a celor cu calificare inferioară cu 50 cor., până la 800 cor., în: *Protocolul Sinodului din anul 1905*, p. 56
[205] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909*, Anexa C, p. 90.
[206] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1913*, Anexa C, p. 97.
[207] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902*, Anexa D, p. 116.
[208] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1906*, Anexa C, p. 86.
[209] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1910*, Anexa C, p. 79.
[210] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1914*, Anexa C, p. 83.
[211] Suma acordată de stat a fost mai mare datorită creşterii cu 100 coroane a salariilor preoților care aveau calificare superioară, până la 1400 cor. şi cu 50 coroane a celor cu pregătire inferioară, până la 700 cor. (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1903*, p. 115).
[212] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1907*, Anexa C, p. 107.
[213] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1911*, Anexa C, p. 76.
[214] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1915*, Anexa C, p. 80.
[215] Cresc salariile preoților cu calificare superioară, cu 100 cor, până la 1500 cor., şi a celor cu calificare inferioară, cu 50 cor., până la 750 cor.(*Protocolul Sinodului arhidiecezan din 1903*, p. 78).

Modificarea Legii Congruei de către ministrul Apponyi – AL 13/1909

Ministrul Apponyi a adus unele modificări Legii Congruei[219], stabilind cu exactitate şi întregirea de venituri ale preoţilor catolici (de toate riturile). La un deceniu de la instituirea Congruei, condiţiile în care putea fi acordată aceasta au fost mai restrictive. Iată principalele modificări aduse de această lege:

- întregirea veniturilor se putea face doar acelor preoţi sau capelani din parohii care fuseseră deja fixate şi întregite până la 1 ianuarie 1908. Înfiinţarea şi întregirea noilor posturi se putea efectua doar pe baza unei documentaţii motivate, realizate de către forul confesional competent (§ 2);
- adăugarea unei noi condiţii pentru dobândirea Congruei – împlinirea AL 17/1840, anume cunoaşterea limbii maghiare. Totuşi, s-a stipulat posibilitatea ca statul să acorde un ajutor de stat pe termen de cinci ani acelor preoţi care nu îndeplineau condiţiile de studii, dar făceau eforturi în acest sens (eforturi care trebuiau certificate de comitele suprem);
- comunele care fuseseră ocupate de un paroh cu calificare inferioară puteau pretinde pentru parohul lor întregirea superioară doar în cazul în care respectiva parohie număra peste 800 de suflete şi dacă jumătate din diferenţa de dotaţia de 800 cor. era asigurată de parohie"[220];
- Ca tendinţe contrare statului au fost preluate cele din § 22 din AL 27/1907 (celebra *Lege Apponyi*)[221], în locul AL 26/1893;
- posibilitatea retragerii Congruei de către ministru, chiar şi atunci când autoritatea bisericească nu termina cercetarea disciplinară ordonată de Minister în termen de patru luni; apoi când parohul nu îndeplinea ordonanţele guvernamentale privind apărarea intereselor Statului;
- în cazul în care „Ministerul are cunoştinţă că preotul nu-şi îndeplineşte îndatoririle faţă de ordonanţele ministeriale pentru că a fost oprit printr-un ordin al autorităţii bisericeşti, şi dacă autoritatea bisericească nu va revoca în decurs de trei luni acest ordin, ministerul de Culte va putea reţine, cu avizul Consiliului de miniştri, întregirea tuturor preoţilor de sub jurisdicţiunea respectivei autorităţi bisericeşti"[222].

Autorităţile bisericeşti de la Sibiu au protestat împotriva modificării Legii Congruei, însă fără folos.

> „Şi astfel s-a creat o lege care, executată în toată stricteţea ei, trebuie să aibă între anumite împrejurări, drept urmare retragerea întregirii sau apoi renunţarea de bunăvoie la ea. Anume în cazul când dl. Ministru ar pretinde de la parohii, ale căror venituri se întregesc din Vistieria Statului. Ca ei să execute o ordonanţă ministerială care vatămă interesele confesiunii lor"[223].

---

216 *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1908,* Anexa C, p. 102.

217 *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912,* Anexa C, p. 89.

218 *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1916,* Anexa C, p. 77.

219 Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 61-63; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar...*, p. 76-77; Vasile Negură, *Apponyi şi Biserica românească* în „Revista Teologică", Sibiu, an. XX, nr. 9-10, p. 255-60.

220 Conform lui Vasile Negură, „Prin această dispoziţie, Apponyi urmărea două scopuri: să scurteze pe preotul român în venitele sale şi să bage zizanie între preot şi popor, ştiind prea bine că poporul, în cele mai multe cazuri, nu voia să ştie de vreo îmbunătăţire a veniturilor parohiale" (*Ibidem*, p. 257).

221 Ca tendinţe contrare statului erau considerate orice fapte care erau îndreptate împotriva constituţiei statului, caracterului naţional, a unităţii, independenţei, integrităţii teritoriale, contra întrebuinţării limbii statului, „contra emblemei, insigniilor (tricolorului) şi a stindardului de stat" (*Articolul de lege XIV din 1898 şi XIII din 1909 despre întregirea venitelor parohiale,* Sibiu, 1910, p. 29).

222 *Ibidem*, p. 258-59.

223 Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 63.

Stabilirea gradaţiilor („cuincvinalelor") – AL 38/1913

Prin acest articol de lege au fost reglementate gradațiile pentru parohii aparținând tuturor confesiunilor recepte. Acestea au fost stabilite în cuantumuri crescânde, în funcție de vechimea în serviciu: 400 cor. după o vechime de cinci ani de serviciu; 800 cor. după o vechime de 10 ani; 1000 cor. după o vechime de 15 ani; 1200 cor. după 20 de ani; 1400 cor. după o vechime de 25 de ani în serviciu.

Aceste gradații au acordate numai parohilor cu nivelul superior sau complet de calificare. Preoților care aveau calificare completă, dar erau doar suplinitori sau catiheți, primeau numai jumătate din cuantumul stabilit drept gradații, şi numai după împlinirea vechimii de cinci ani de serviciu. Se mai specifica în lege că se puteau acorda gradații parohilor numai până la atingerea nivelului salariului de 3000 cor. Cei care aveau deja acest salariu nu mai primeau gradații.

Şi acest articol de lege a prevăzut unele excepții de la regulă. Astfel, ministrul cultelor putea acorda unor preoți cu merite deosebite sume, sub titlul de *ajutoare*, şi anume: parohilor care aveau calificare inferioară celei cerute de lege; parohilor care aveau asigurat deja salariul de 3000 coroane, precum şi preoților ajutători cu pregătire completă şi vechime de peste cinci ani în serviciu.

Legea a intrat în vigoare cu începere de la 1 ianuarie 1913.[224]

2.3. Autonomie şi subsidiaritate în viaţa internă a BOR din Transilvania şi Ungaria

2.3.1. Autonomia diecezelor în chestiuni legislative şi administrative

Sinoadele diecezane au avut dreptul de a emite acte legislative (regulamente) pentru eparhia respectivă. Este adevărat că şi Congresul Național-Bisericesc, ca for legislativ central al Mitropoliei, emitea regulamente pe aceeaşi temă, pentru întreaga mitropolie. Ambele situații serveau de fapt unui singur scop, anume „susținerea unității şi uniformității în Biserică", precum şi „buna conservare şi apărare a vazei şi autonomiei Bisericii întregi".[225]

După cum a arătat însă Valer Moldovan,

> „s-a întâmplat însă ca însuşi Congresul să observe o practică inconsecventă, întrucât una şi aceeaşi chestiune odată a rezolvat-o însuşi, în mod uniform, pentru întreaga Mitropolie, altădată a lăsat-o în competența Sinoadelor eparhiale".[226]

Valer Moldovan a dat ca exemplu în acest sens emiterea regulamentelor pentru organizarea parohiilor, care au cunoscut forme diferite, votate când de Congres, când de Sinoadele eparhiale. S-ar putea da însă şi alte exemple, precum regulamentele privind organizarea şcolilor confesionale.[227] Ținând seama de toate acestea, nu putem decât da dreptate lui Valer Moldovan, care considera că

[224] *Ibidem*, p. 64-65.
[225] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 34.
[226] V. Moldovan, *op. cit.*, p. 28.
[227] P. Brusanowski, *Învățământul confesional...*, p. 392-424.

> „luminații bărbați ai Bisericii, în frunte cu marele Şaguna, au lăsat intenționat această lacună, sau mai bine zis latitudine, ca aceste corpuri legiuitoare mitropolitane să nu forțeze o uniformitate exagerată, de multe ori dăunătoare Bisericii. Mai ales când evoluția şi relațiile economice diferite din singuraticile eparhii nu admit o şablonizare”[228].

În al doilea rând, dovezi de adâncă înțelegere şi respect față de principiul autonomiei este şi faptul că Statutul Organic stipula că episcopii diecezelor sufragane trebuiau să fie aleşi de sinoadele Eparhiilor respective, fără amestecul autorităților bisericeşti din Arhidieceza mitropolitană.

Pe de altă parte, acelaşi Statut a exclus

> „pe întreaga linie un drept de apel de la un for legislativ inferior la unul superior. O singură excepție se face, prin § 16, cu privire la Sinodul parohial, față de hotărârile căruia se admite apelul la Consistor (...). Dar nu se admite nici un fel de apel de la Sinodul protopopesc la cel eparhial şi de la acesta la Congres (...). De asemenea, nu se admite un drept de apel de la un corp executiv inferior la unul superior. Ci, conform normelor parlamentare, Comitetul parohial şi protopresbiterial e responsabil Sinodului parohial sau protopresbiterial, iar Consistoriul eparhial e răspunzător Sinodului eparhial”.[229]

De asemenea, respectându-se autonomia episcopiilor, **averile diecezelor sufragane au fost administrate de acestea şi nu de Mitropolie** (cum era regula în Biserica sârbă din Ungaria[230]). Fiecare Eparhie ortodoxă românească a avut propriile averi (fonduri şi fundații). Acestea erau administrate de organele executive (Consistoriile eparhiale), care prezentau bugetele forurilor legislative (Sinoadele eparhiale) spre aprobare[231]. În acelaşi timp, şi mitropolia avea propriile fundații (cea mai cunoscută fiind Fundația Gojdu), administrate de Consistoriul mitropolitan, cu aprobarea bugetelor de către CNB.

Şaguna a purtat negocieri intense cu sârbii pentru realizarea despărțirii ierarhice, dar mai ales pentru împărțirea mănăstirilor şi a fondurilor „națiunii ilirice”, de aproximativ 8 milioane fl. Din cele 25 de mănăstiri existente, românii au cerut patru, primind însă doar pe cea de la Hodoş-Bodrog, din Eparhia Aradului[232]. În ceea ce priveşte fondurile, Şaguna a revendicat pentru cele două episcopii româneşti desprinse din Mitropolia de Carloviț o sumă între 500.000-875.000 fl.[233] Însă ierarhia sârbă a acceptat să predea doar 200.000 fl.[234] la care se adăugau dobânzile aferente şi alte despăgubiri în contul reşedințelor eparhiale de la Timişoara şi Vârşeț. Sumele predate de Mitropolia sârbă celor două episcopii au

---

228 V. Moldovan, *op. cit.*, p. 28-29.
229 *Ibidem*, p. 29-30.
230 În Mitropolia de Carloviț, eparhiile nu dețineau deloc fonduri proprii, toată averea fiind concentrată la Mitropolie şi administrată de Congresul Național Bisericesc (R. Radici *Die Verfassung der…*, p. 112).
231 „Votarea bugetului invoalvă în sine vot de încredere pe seama Consistoriului eparhial. Pe când denegarea votării bugetului ar avea să tragă după sine demisionarea membrilor din Consistoriu” (Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 182).
232 Între cele două mitropolii ortodoxe din Ungaria s-a desfăşurat, până în preajma primului război mondial, un lung proces în tribunalele regeşti maghiare.
233 Act.Of: 39-45.
234 Johann H. Schwicker., *Statistik des Königreiches…*, p. 600-602.

fost administrate de o Epitropie comună a Sinoadelor eparhiale ale diecezelor sufragane, fondată la 24 iulie 1873. În 1874, valoarea acestor „fonduri comune” a fost de 247.650 fl. +26.244 fl. 50 cr.[235] În anul 1883 s-a decis ca fondurile să fie împărțite între cele două episcopii, 3/5 părți (421.559 fl. 40 ½ cr.[236]) revenind diecezei arădene, iar restul eparhiei de Caransebeş. Aşadar, una din temerile episcopului bucovinean Eugen Hacman, care s-a opus integrării Bisericii Bucovinei în Mitropolia Sibiului pe motiv că ar fi trebuit să împartă imensul Fond religionar (care avea, în 1864, o valoare de aproape 9 mil. fl.[237]) cu sărăcăcioasa Eparhie ardeleană, a fost lipsită de temei. De altfel chiar Şaguna afirmase în 1861 că o asemenea împărțire

> „ar vătăma dreptul de proprietate şi dispoziție despre averea unei individualități spirituale şi ar avea caracterul comunismului”[238].

2.3.2. Organizarea parohială în BOR din Ungaria şi Transilvania

Conform *Statutului Organic,* parohia reprezenta temelia care stătea la baza constituției şi organizării bisericeşti. Era baza piramidei, deasupra ei situându-se protopopiatul, eparhia şi mitropolia.

Din acest motiv, la CNB din 1870 au avut loc discuții cu privire la organizarea parohiei. Deşi nu s-a emis un regulament, au fost trasate doar principiile generale ale constituirii parohiilor. S-a stabilit ca, de regulă, într-o parohie să fie numai un paroh. Dar pentru parohii care aveau mai mult de 1500 credincioşi, se puteau numi doi, pentru parohii de peste 3000 de credincioşi trei, iar la peste 4000 de suflete patru parohi. Se specifica faptul că în acele parohii unde nu era asigurată dotația corespunzătoare fiecărui paroh în parte, numărul parohilor să se reducă.[239]

În Arhidieceză, la Sinodul din 1870 s-a decis imposibilitatea scăderii veniturilor preoților. De asemenea, protopopiatele au fost însărcinate să se preocupe împreună cu Comitetele parohiale ca, în înțelesul patentei urbariale din 21 iunie 1854, cu ocazia comasării sau reorganizării pădurilor şi păşunilor, să obțină şi pentru bisericile şi şcolile confesionale ortodoxe suprafețe de teren. La fel, s-a votat ca să se raporteze situația veniturilor preoțeşti pe perioada 1865-1870[240].

Sinodul din anul 1871 a discutat problema cuantumului taxelor stolare, însărcinându-se sinoadele protopopeşti

> „a se aduna fiecare în şedință extraordinară, spre a tracta mai întâi regularea taxelor stolare de la deosebitele funcțiuni preoțeşti, ordinare şi sigure în toate parohiile tractuale, toate acestea cu privire la pozițiunea locului (localității) şi alte împrejurări, dară şi cu privire la valoarea de astăzi a banilor, după aceea cu privire la numărul sufletelor la porțiunea canonică (unde ar exista aceasta) şi, în fine, şi cu privire la alte emolumente preoțeşti”.

---

[235] La aceasta se mai adăuga suma de 10.080 fl. pentru episcopia Aradului, exclusiv, reprezentând *fondul instruct al episcopatului arădan* (*Protocolul şedințelor… Arad, 1874,* conclus 90: 27).
[236] *Protocolul şedințelor… Arad, 1884,* conclus 129: 44-48.
[237] Isidor Onciul, *Fondul Religionariu…,* p. 677-678.
[238] A. Şaguna *Anthorismos …,* p. 14.
[239] *Protocolul Congresului…, 1870,* conclus 47, p. 47-50.
[240] *Actele Sinodului archidiecezei greco-răsăritene din Ardeal din anul 1870,* conclus 87, p. 57-59.

De asemenea, a fost realizată o împărţire a parohiilor în trei clase:

- clasa I, cu 1200-1500 de credincioşi, unde salariul parohului să fie de minimum 800 florini v.a.;
- clasa II, cu 1000-1200 suflete, cu un salariu al parohului de 600 fl.;
- clasa III, cu maxim 1000 de suflete, cu o dotaţie de 400 fl.

Totodată, a fost votat următorul principiu de care să se ţină seama la stabilirea dotaţiei preoţilor: pentru remuneraţia preotului trebuiau să fie folosite veniturile rezultate din cultivarea pământurilor sau alte venituri comunale. Dacă aceste surse se dovedeau a fi insuficiente, urmau să fie luate în seamă sume rezultate din taxele stolare; şi dacă nici cu acestea nu se putea asigura salariul preotului, urma să se apeleze la contribuţia anuală a parohienilor, contribuţii reprezentând bani sau *naturalii* (produse agricole). În caz extrem, s-a admis recurgea la ajutorul de la Stat. Însă în nici într-un caz nu s-a permis să fie folosită averea parohială pentru plata preoţilor, decât doar dacă nu exista o altă soluţie.[241]

Problema a fost discutată şi în *Sinodul de la Arad în anul 1872*. Aici prevederile au fost mai precise şi mai detaliate. S-a acceptat ca, în comunele cu peste 1500 de suflete să existe doi preoţi, iar în comune cu peste 4000 de suflete, 3 preoţi. Aceştia urmau să aibă statutul de *funcţionar preoţesc general*. Conducerea parohiei era în sarcina *dirigintelui Cancelariei oficiului parohial*. Acesta conducea treburile de ordin administrativ, întocmea protocoalele, se îngrijea de arhiva şi sigiliul parohiei. Această funcţie o îndeplinea pe timp de un an, după care funcţia de diriginte era preluată de un alt preot din parohie. Veniturile obţinute din *bir* şi *venitul stolar* erau împărţite între toţi preoţii, după o regulă şi o evidenţă clară. Sistemul capelanilor nefiind agreat în această episcopie, nu au fost prevăzuţi. S-a admis numai ca, în caz de neputinţă a preotului, acesta să fie înlocuit, chiar pe tot timpul vieţii, de către un capelan. După decesul parohului, era ales alt paroh, capelanul putând să rămână în comuna bisericească, dar cu alte îndatoriri.

Cu privire la *dotaţia preoţească,* Sinodul arădean a aderat la principiile enunţate în Arhidieceză, însă a mers un pas mai departe, în sensul că a decis însărcinarea Consistoriului eparhial de a lua măsuri de reducere a parohiilor şi de afiliere a acestora, pentru a face posibilă creşterea salariilor preoţeşti. Tot Consistoriul arădean a trebuit să acorde mare importanţă locuinţei parohiale (construirii sau reparării acesteia). În privinţa *venitului lectical (din naturalii),* s-a impus tendinţa de a-l înlocui, treptat, în bani, după un calcul estimat pe 10 ani. Plata urma să fie acordată în patru rate anuale.

Acelaşi Sinod a mai preconizat ca veniturile anuale ale preoţilor să fie reglementate după anumite clase de salarizare. Pentru stabilirea acestora, Consistoriul urma să întocmească, pentru fiecare protopopiat în parte, o comisie formată din protopop sau alt membru preoţesc şi câte doi membri mireni. Această comisie avea obligaţia de a se deplasa în fiecare comună, să evalueze averea totală a comunei biserceşti şi suma totală a *contribuţiei directe regeşti* (adică a impozitului direct către fisc) plătită de credincioşi. Pe baza acestor date, cele două Consistorii (de la Arad şi Oradea) urmau să elaboreze un proiect detaliat cu privire la îmbunătăţirea dotaţiei preoţeşti şi să-l supună dezbaterii sinodului următor[242].

[241] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1871,* conclus 22, p. 22-26.
[242] *Protocolul şedinţelor… Arad, 1872, ,* Anexa B, p. 76-82.

Discuțiile s-au desfăşurat şi în anii următori. Abia în anul 1876, Sinodul arădean a aprobat *Regulamentul provizoriu pentru îndeplinirea parohiilor în dieceza română gr.or. a Aradului*[243].

Acesta prevedea că posturile vacante de parohi urmau să fie completate prin concurs şi alegere, cf. § 7 şi 23 din *Statutul Organic*. Parohiile deveneau vacante în urma decesului parohului, renunțarea acestuia la post, mutarea acestuia în altă parohie, destituirea pe motiv disciplinar (§1).

Preoteasa văduvă şi copiii orfani aveau dreptul de a folosi casa parohială încă trei luni, primind şi jumătate din salariul preotului decedat timp de un an (§ 7).

Imediat după înmormântarea sau plecarea fostului paroh, protopopul sau înlocuitorul acestuia trebuia să convoace Comitetul parohial în şedință extraordinară, să facă inventarul averii parohiei şi să analizeze matricolele.

Consistoriul diecezan întreba Sinodul parohial dacă era de acord cu alegerea unui nou paroh, sau prefera ca acea parohie să fie desființată. În acest din urmă caz, averea parohiei trecea în Fondul diecezan, birul şi stolele preoțeşti urmând să fie folosite de parohul sau parohii din parohia la care vechea parohie se afilia. În cazul reîntregirii postului de paroh, se anunța concurs, în termen de şase săptămâni. Înainte de anunțarea concursului, se analiza dacă existau fonduri pentru plata parohului şi, totodată, era anunțată clasa din care făcea parte parohia. Dacă, din diverse motive, nu se putea întregi postul de paroh, Consistoriul numea, la propunerea protopopului, un administrator provizoriu (§ 6).

Clasificarea parohiilor era realizată în funcție de venitul lor:

a) Parohia de clasa I: parohul era asigurat cu un salariu de 800 fl. pe an. Pentru ocuparea acestor posturi, candidații trebuiau să aibă absolvite 8 clase gimnaziale, Teologia şi examenul de calificare;

b) Parohia de clasa II: parohul avea asigurat un salariu de 600 fl. pe an. Pentru ocuparea acestui post, candidatul trebuia să fi absolvit cel puțin 4 clase gimnaziale sau cursul preparandial (pedagogic/teologic), şi examenul de calificare;

c) Parohia de clasa III: parohul avea asigurat un salariu de 400 fl pe an. Pentru ocuparea acestui post, puteau candida toți absolvenții de Teologie, cu examen de calificare.

Toți candidații pentru ocuparea unei parohii erau obligați să fi funcționat, timp de doi ani, ca învățători la şcolile confesionale (§ 8; 10).

S-a considerat drept venit sigur al preotului:

- salariul în numerar, prezentat mai sus;
- venitul curat din sesia parohială, calculat după media ultimilor cinci ani;
- birul în naturalii, calculat după media ultimilor cinci ani;
- venitul stolar;
- alte prestații sigure, calculate după media ultimilor 5 ani (§ 9).

De la anunțarea concursului şi până la desfăşurarea acestuia trebuia să treacă 30 de zile. După expirarea acestui termen, se convoca sinodul parohial în cel mult două săptămâni, unde se alegeau membrii care participau la alegere. Cu opt zile înainte de alegere, concurenții aveau dreptul de a predica în fața credincioşilor în biserica parohiei pentru care candidau (§ 15).

---

[243] *Protocolul şedințelor… Arad, 1876,* Anexa A, p. 77-81.

Alegerea se desfăşura în biserica parohiei. Dacă apăreau suspiciuni cu privire la vreun candidat, acesta era exclus (§ 16).

Fiecare candidat admis era obligat să primească postul, altfel trebuind să plătească toate cheltuielile efectuate pentru această alegere.

Aprobarea alegrii se făcea de către protopop şi Consistoriu. Dacă era nevoie, alesul era hirotonit şi în cel mult 30 de zile intra în parohie pe post (§ 18). Cel ales nu mai putea candida pentru altă parohie timp de trei ani.

În sarcina parohului intra îngrijirea arhivei, a matricolelor şi a sigiliului parohiei (§ 22). Dacă erau mai mulți preoți în parohie, de aceste lucruri se ocupa cel mai bătrân preot în funcție, sau altul din parohie, numit paroh primar. Parohul primar avea dreptul de folosință asupra casei şi grădinii parohiale (§ 23).

Regulamentul pentru parohii în Provincia metropolitană a Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria şi Transilvania din anul 1878

Pentru întreaga Mitropolie a fost votat un regulament mult mai complet pentru funcționarea parohiilor, la CNB din 1878[244].

Regulamentul a stabilit că într-o comună politică exista, de regulă, o singură parohie, un Sinod parohial, un comitet parohial şi o epitropie parohială. În cazul în care erau mai mulți credincioşi, aceştia se puteau împărți în mai multe grupe, separate una față de alta, şi puteau forma parohii independente, dar numai dacă aveau fiecare biserică şi şcoală proprie şi, foarte important, dacă erau asigurate dotațiile atât pentru paroh cât şi pentru învățător (§ 1).

Parohia era reprezentată în afară prin preşedintele sinodului parohial. Acesta era răspunzător de evidența matricolelor, de arhive şi de corespondență. În cazul că erau mai mulți preoți şi cel mai bătrân nu putea deține rolul de preşedinte, Consistoriul eparhial, după ascultarea celorlalți preoți şi a protopopului, numea pe cel care devenea preşedinte. Acesta folosea casa parohială şi cele care aparțineau de aceasta, iar în cazul imposibilității acestui drept, era recompensat cu bani (§ 3). Într-o parohie care avea un singur paroh sau parohul era totodată şi protopop, se putea numi, temporar, un capelan. Însă înainte de numirea acestuia, Consistoriul eparhial consulta sinodul parohial şi parohul existent asupra proporției veniturilor care urmau să revină capelanului (§ 4).

Toate deciziile din parohie se luau în Sinodul parohial. Lista membrilor acestui sinod se stabilea în fiecare an, fiind întocmită de Comitetul parohial, în înțelegere cu Oficiul parohial, şi se afişa în biserică cu cel puțin opt zile înainte de începerea lucrărilor Sinodului. Reclamațiile cu privire la componența acestei liste puteau fi înaintate, de către oricare membru al parohiei, în termen de 14 zile, la Consistoriul eparhial (§ 5).

Parohia devenea vacantă în cazul în care parohul deceda, demisiona, se muta în altă parohie sau era destituit. În cazul decesului, după înmormântare, protopresbiterul şi membrii Comitetului parohial făceau inventarul obiectelor care țineau de averea bisericii şi care fuseseră în folosința fostului paroh. De asemenea, efectuau şi inventarul datoriilor. Acestea erau solvate din venituri, sau dacă nu existau, se plăteau de către parohie. Până la alegerea noului paroh, protopresbiterul încredința parohia unui paroh vecin (§ 6).

---

[244] *Protocolul Congresului...1878,* Anexa C, p. 184-204.

Preotesele văduve şi copiii orfani ai fostului paroh puteau locui în casa parohială încă timp de şase luni, iar timp de un an primeau jumătate din venitul fostului paroh (§ 8).

Comitetul parohial hotăra dacă urma să se aleagă un nou paroh sau să se reducă postul vacant, iar parohia să fie transformată în filie. Această hotărâre se aducea la cunoştinţa Consistoriului eparhial în termen de zece zile (§ 7). Desigur că această hotărâre depindea de puterea financiară a parohiei. Dacă parohia putea asigura pentru paroh un venit de cel puţin 400 fl. pe an, Consistoriul eparhial decidea ca acea parohie să fie întregită cu paroh în timp de trei luni. În cazul în care nu era asigurată suma de 400 fl., Consistoriul eparhial, la propunerea protopopului, decidea afilierea parohiei la altă parohie vecină sau numirea unui administrator parohial. Aceeaşi cerinţă stătea şi la baza promovării unei filii la starea de matre, pe lângă cerinţa ca acea filie să posede biserică şi şcoală proprie (§ 9).

Tot la fel se proceda şi în cazul decesului unui preot dintr-o parohie cu mai mulţi preoţi. Dacă nu se putea asigura noului preot venitul minim de 400 florini, acel post se desfiinţa (§ 10).

Se puteau numi şi diaconi la bisericile parohiale, dar numai dacă era asigurat un venit de 600 fl. la oraşe şi de 400 fl. în sate. Pentru diaconi se cereau aceleaşi studii ca şi pentru preoţi (§ 12).

În ceea ce priveşte **veniturile parohilor**, acestea au fost următoarele:

- salariul anual în numerar;
- folosirea casei, curţii şi grădinii parohiale, precum şi a porţiunii canonice sau sessiei parohiale, toate calculate în bani, după o medie făcută pe valoarea ultimilor cinci ani;
- venitul stolar de la botezuri, cununii şi înmormântări, după un calcul similar, efectuat în ultimii cinci ani;
- „emolumente în naturalii", adică: cereale, lemne, sare, precum şi alte daruri, calculate după media ultimilor cinci ani;
- contravaloarea altor prestaţii sigure, făcute de preot parohienilor, din nou calculate după media ultimilor cinci ani.

Consistoriul eparhial era obligat să vegheze ca veniturile preoţeşti să nu scadă şi să se acorde în mod regulat (§ 13).[245]

Clasificarea parohiilor. Regulamentul a stabilit trei clase:

- clasa I: prevedea un venit pentru paroh de cel puţin 800 fl. pe an. Pentru aceste posturi candidau clerici care aveau absolvite opt clase gimnaziale sau reale, aveau studii teologice şi examene de calificare preoţească;
- clasa II: venit de cel puţin 600 fl. pe an. Pentru aceste posturi candidau clerici care aveau patru clase gimnaziale sau reale, studii teologie terminate şi examen de calificare preoţească;
- clasa III: venit minim 400 fl. pe an. Pentru aceste posturi puteau candida teologi absolvenţi care susţinuseră examenele de calificare preoţească.

[245] Încă la Sinodul arhidiecezan din anul 1870 s-a votat imposibilitatea scăderii veniturilor preoţilor. De asemenea s-a însărcinat protopresbiteratele să se preocupe, împreună cu comitetele parohiale ca, în înţelesul patentei urbariale din 21 iunie 1854, cu ocazia comasării sau reorganizării pădurilor şi păşunilor, să obţină şi pentru bisericile şi şcolile confesionale ortodoxe suprafeţe de teren. La fel, s-a votat ca să se raporteze situaţia veniturilor preoţeşti pe perioada 1865-1870 (*Actele Sinodului archidiecezei greco-răsăritene din Ardeal din anul 1870,* conclus 87, p. 57-59).

Erau preferați, de regulă, teologii absolvenți care aveau o practică de doi ani în cancelaria consistorială, protopresbiterală sau ca învățător. Exista posibilitatea să fie numiți ca preoți în parohii de clase superioare chiar şi acei clerici care nu corespundeau cerințelor de studii, dar se dovediseră deosebit de apți şi aveau o experiență lungă în serviciu (§ 15).

2.3.3. Autonomia financiară a parohiei

În anul 1880, Sinodul arhidiecezan a votat *Regulamentul pentru administrarea şi controlarea averilor bisericeşti din Arhidieceza gr.-or. română a Transilvaniei*[246]

Potrivit acestuia, averea parohiei cuprindea: bisericile şi toate celelalte edificii (inclusiv localul şcolii); cimitirele şi toate celelalte pământuri, înscrise în Cartea funciară; averea mobilă în bani şi obligațiuni; averea fundațiilor în bani sau obligațiuni; obiectele bisericeşti, icoane, sfeşnice, candele, clopote; odoare şi cărți bisericeşti (unele de vechime şi valoare foarte mare) (§ 5).

Comitetul parohial, prin epitropie, întocmea bugetul anual. Acesta cuprindea la capitolul *venituri* (percepțiuni): chiria de la case; arenda de la arături sau livezi; arenda de la mori şi regalii (unde era cazul); dobânzile de la împrumuturi în bani; dobânzile de la fonduri; repartiții comunale pentru scopuri şcolare sau bisericeşti; veniturile obținute la disc, aproximativ egale cu cele din anul precedent; alte venituri, ca donații etc.

La capitolul *spese* (cheltuieli) intrau: salarii sau adaosuri la salarii din venitul bisericesc pentru preoți, profesori şi învățători, cantori, eclesiarhi (crâsnici) etc.; cumpărături pentru scopuri bisericeşti şi şcolare; chirii pentru edificii (îndeosebi pentru localul şcolii, acolo unde nu exista clădire proprie); cheltuieli pentru întreținerea edificiilor şi asigurarea contra incendiilor; contribuții erariale (către fiscul statului); plata de datorii şi dobânzi; cheltuieli neprevăzute (§ 7).

Jurnalele de casă erau ținute de epitropul parohiei pentru întreg anul calendaristic (§ 9). Aceste jurnale erau prezentate spre control protopopilor sau comisarilor consistoriali, în cursul inspecțiilor (§ 11). Jurnalul era întocmit în două exemplare, unul fiind depus în cassa de fier, al doilea fiind păstrat de epitrop (§ 10). Orice cheltuială se făcea cu autorizarea Comitetului parohial (§ 14).

Banii se păstrau în cassa de fier (§ 15). Din banii parohiei se puteau acorda împrumuturi parohienilor, dar fiind asigurate de garanți (§ 16).

Sinodul parohial aproba bugetul parohiei, jurnalul de casă, cartea de evidență, împrumuturile. Toate acestea, împreună cu documentele anexă, erau apoi trimise Oficiului protopopesc până în ziua de 10 februarie (§ 20). Acesta, după ce verifica datele şi întocmea situația pentru întregul protopopiat, transmitea un raport epitropesc Consistoriului, până la sfârşitul lunii martie (§ 22).

Se poate constata că organele superioare bisericeşti nu aveau putere de decizie asupra modului de gospodărire a averilor parohiei. Autonomia locală a fost respectată întru totul. Doar în cazul în care parohia, prin Comitetul parohial, cerea ajutor de la Consistoriu, situația era analizată şi rezolvată de deputații Sinodului eparhial, iar ajutorul era acordat numai dacă se considera că era justificat.

---

[246] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880,* Anexa D, p. 91-98.

Ba mai mult, întrucât parohiei îi revenea sarcina remunerării personalului bisericesc şi şcolar, iar remuneraţia provenea în primul rând din pământurile parohiei, organele superioare au întreprins măsuri de creştere a averilor parohiilor.

Impunerea controlului organelor eparhiale, în 1897

În anul 1897, a fost votat *Regulament pentru administrarea afacerilor epitropeşti*. Prin acest regulament, autonomia financiară a parohiilor a fost restrânsă, acestea fiind puse explicit sub controlul şi supravegherea organului executiv eparhial (adică a Consistoriului). Totodată, s-a decis că toate hotărârile Comitetului parohial, care priveau înstrăinarea averilor bisericeşti, trebuiau aşternute Sinodului parohial spre examinare şi apoi Consistoriului eparhial spre aprobare.[247]

> „Parohia, ca o comună bisericească, îşi administrează afacerile economice şi toate averile sale sub controlul şi inspecţiunea autorităţilor superioare şi, în conformitate cu Statutul Organic şi cu regulamentele şi statutele speciale în vigoare, prin Comitetul parohial". Însă cele mai multe decizii şi propuneri ale Comitetului parohial, „înainte de executare, trebuie subşternute la Sinodul parohial prin oficiul parohial pentru examinare şi primire, şi de aici, pe calea oficiului protopresbiterial, la Consistoriul diecesan pentru revizuire şi aprobare"

Totuşi, parohiile au rămas şi în continuare cu personalitate juridice, cu posibilitatea de a agonisi averi, dreptul de aprobare a Consistoriului neînsemnând şi dreptul acestui organism de a-şi impune voinţa sa.

> „Organele superioare pot, de exemplu, să nu aprobe şi să nu întărească o alegere, o vânzare sau cumpărare, sau un alt act de administrare sau manipulare al reprezentanţei bisericeşti. Dar nu pot *să îndeplinească ele înşile* acel act. Şi, prin urmare, nu pot *să impună* comunelor bisericeşti acte, lucruri şi persoane pe care ele nu le voiesc".[248]

Tot la fel observa şi V. Moldovan:

> "Consistoriul are dreptul să nu aprobe o alegere, dar nu poate impune o persoană pe care nu o doreşte o parohie"[249]

Diferenţele materiale între parohii

Un raport al Consistoriului arhidiecezan, prezentat la Sinodul arhidiecezan din anul 1885, cu privire la situaţia materială a parohiilor indica atât situaţia dezastruoasă a preoţimii în teritoriu, dar, totodată şi gradul de indisciplină existent în Arhidieceză. Raportul prezenta că, în conformitate cu regulamentul de administrare a averilor parohiale din anul 1880, la finele anului 1881, din totalul de 933 comune bisericeşti, abia 541 înaintaseră situaţia financiar-contabilă a parohiei la Consistoriul arhidiecezan[250]. Or, şi în aceste parohii „disciplinate", situaţia era cât se poate de

---

[247] *Regulament pentru administrarea afacerilor epitropeşti*, § 8 şi 10, în *Protocolul Congresului… 1897*, p. 165 şi 167.

[248] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 77.

[249] V. Moldovan, *op. cit.*, p. 26-27

[250] Această deficienţă de comunicare se datora şi lipsei de pregătire a epitropilor, acelaşi raport specificând faptul că din cei 1001 epitropi, consemnaţi în anul 1881, doar 380 ştiau să scrie, pe când 621 nu ştiau să-şi scrie nici numele. Deci sarcina trebuia preluată de către paroh (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885*, Anexa K, p. 202).

proastă. Erau raportate 600 de biserici, din care 190 erau zidite din material solid (zid sau piatră) şi acoperite cu ţiglă, iar 256 erau din lemn şi acoperite cu şindrilă. Din cele 600 de biserici, doar 314 erau considerate a se afla în stare bună. Apoi doar 135 din acele comune deţineau case parohiale în proprietate şi numai 329 „porţiuni canonice", de dimensiuni destul de modeste. Existau 399 edificii şcolare, dar numai 105 erau construite din material solid (piatră sau cărămidă).

Diferenţele dintre parohii erau mari, chiar în interiorul aceluiaşi protopopiat şi indiferent de regiunea geografică. De exemplu, în protopopiatul Braşov, comuna cea mai bogată (Turcheş) deţinea o avere de 36.363 fl., pe când cea mai săracă (Hălchiu) deţinea o avere de doar 3.331 fl. Discrepanţe mai mari erau în protopopiatul Sibiu, unde comuna cea mai bogată (din Iosefin) deţinea o avere de 29.036 fl., în timp ce comuna cea mai săracă (Stenea) doar 76 florini! Cele mai multe pământuri erau în tractul Clujului (în valoare de 20.259 fl.), iar cele mai puţine, în tractul Câmpeni (în valoare de 721 fl.)[251].

Din cauza situaţiei materiale precare a preoţilor, datorată salariilor mici, multe parohii erau vacante, numărul acestora fiind de 120 în anul 1883, când reveneau la un preot 715 enoriaşi[252]. Dar situaţia în timp nu a evoluat prea mult, astfel că, şi după zece ani tot se mai raportau 116 parohii vacante. Trebuie însă menţionat faptul că această deficienţă nu se datora doar situaţiei materiale proaste a parohiilor, ci şi lipsei de candidaţi cu pregătire corespunzătoare, motiv care a dus la organizarea *Cursurilor clericale extraordinare* la Seminarul *Andreian* cu tineri a căror pregătire era destul de sumară (de pildă numai cu patru clase gimnaziale)[253].

2.3.4. Preocupări pentru asigurarea dotaţiei preoţilor parohi

În funcţie de situaţia materială a parohiilor, s-au situat şi veniturile preoţilor parohi. Este firesc ca preoţii să se plângă de acest fapt. Însă vina pentru această situaţie a aparţinut deopotrivă organelor superioare bisericeşti, pentru insuficientele controale în parohii, cât şi comunelor bisericeşti care depuneau prea puţin zel pentru completarea salariilor preoţilor la valoarea minimă de 400 florini pe an,[254] mizând prea mult pe ajutorul de la Stat.

Or, starea materială a preoţimii diferea între dieceze. Dacă în Transilvania cei mai mulţi preoţi nu aveau pământ în folosinţă (de astfel de loturi beneficiind doar o parte a preoţilor din fostul *Fundus Regius*), în diecezele sufragane multor parohii le fuseseră acordate suprafeţe de pământ (*sesii*) pentru subzistenţa preoţilor, încă din 1774.

Datorită acestor diferenţe, măsurile luate pe cuprinsul Mitropoliei, pentru sprijinirea preoţimii, nu au fost identice.

Sprijinirea preoţimii în dieceza Aradului.

Diecezele Aradului şi Caransebeşului, înfiinţate după despărţirea de ierarhia sârbă, nu deţineau la început nici un fond propriu, deoarece nu erau încă împărţite fondurile primite de la Mitropolia de Carloviţ. În această situaţie, diecezele sufragane au fost nevoite să-şi creeze fonduri proprii.

---

[251] *Ibidem*, Anexa K, p. 201-206.
[252] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* Anexa E, p. 116.
[253] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1893,* Anexa D, p. 95.
[254] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1894,* Anexa D, p. 114.

Dieceza Aradului, în anul 1870 a luat măsura introducerii unei colecte benevole de 3 cruceri de fiecare persoană, pentru constituirea unui *Fond general diecezan.* În acest scop, episcopul a emis o *Circulară* către Sinoadele parohiale, în care a arătat necesitatea contribuției fiecărei comunități pentru acoperirea necesităților bisericeşti şi şcolare. Epitropiile comunale aveau să lămurească poporul să participe la formarea acestui fond. Pentru a-i cointeresa pe credincioşi în contribuția la formarea acestui fond, s-a luat decizia ca din acest fond să fie acordate credite populației[255]. După numai un an, *Fondul general diecezan* însuma 10.752 fl. 84 cr.[256]

În primii ani, colectele au decurs bine. Mai târziu însă, din cauză că se înregistrau tot mai frecvent restanțe față de sumele preliminate, taxa a fost redusă la un crucer. Un rol important în această reducere a avut-o şi conclusul congresual 122/1878, conform căruia colectarea de sume de la coreligionari trebuia să aibă doar caracter benevol[257].

Totuşi, conducerea diecezei arădene a găsit alte modalități de a creşte fondurile diecezane, din venitul cărora au achiziționat suprafețe tot mai mari de pământ, parte pentru folosința parohiilor, parte pentru arendare. Apoi, la Conferința preoțească din Eparhia arădeană, din aprilie 1877, a fost înaintată propunerea de înființare a *Fondului pentru dotarea preoților*, alcătuit din sesiile de la posturile vacante, precum şi din alte taxe care intrau în *Fondul diecezan*, propunere care a fost aprobată de Sinod[258]. Astfel a fost asigurată încă o sursă de finanțare pentru plata preoților arădeni. Statutul *Fondului preoțesc* a fost votat în anul 1883, urmând a se pune în aplicare începând cu 1 ianuarie 1884. Conform acestui Statut, preoții care contribuiau cu sume la fond, aveau dreptul de a fi ajutați ei, sau familiile lor (în caz de deces). Pe lângă sumele cotizate regulat de preoți, capelani şi diaconi, se mai percepeau taxe la căsătorie şi la examenele preoților. Se prevedea ca din fondul creat, 1/3 să fie distribuit ca ajutoare, restul de 2/3 urmând a se capitaliza. Din banii capitalizați se puteau cumpăra proprietăți sau se puteau acorda împrumuturi până la 200 fl. pe termen maxim de un an. De suma destinată ajutoarelor aveau să beneficieze văduvele şi orfanii, dar numai după trecerea unui an de la deces (an în care primeau jumătate din dotația defunctului).

Prin acest tip de organizare, eparhia Aradului, pe lângă asigurarea asistenței sociale a preoților[259], şi-a creat un fond cu ajutorul căruia s-a putu mări averea imobilă a parohiilor[260]. Acest fond a crescut atât de mult, încât a făcut posibilă, în anul 1891, cumpărarea mai multor loturi de pământ, în mai multe localități, în valoare totală de 513.800 fl., acestea fiind administrate de către Consistoriul diecezan[261]. Tot din *Fondul preoțesc* au fost cumpărate loturi de pământ pentru

---

[255] *Protocolul şedințelor… Arad, 1870,* conclus 137, p. 70-75.
[256] *Protocolul şedințelor… Arad, 1871,* conclus 69, p. 48-49.
[257] *Protocolul şedințelor… Arad, 1880,* conclus 159, p. 54.
[258] *Protocolul şedințelor… Arad, 1877,* conclus 147, p. 35.
[259] Au fost situații deosebite pe teritoriul Consistoriului din Oradea unde, din cauza sărăciei populației, multe parohii erau vacante. Or, în situațiile în care comunele bisericeşti nu puteau fi comasate, din cauze geografice, au fost folosite sume din *fondul preoțesc* pentru salarizarea preoților (*Protocolul şedințelor… Arad, 1888,* conclus 50, p. 18).
[260] *Protocolul şedințelor… Arad, 1883,* conclus 232, p. 73-80.
[261] *Protocolul şedințelor… Arad, 1891,* conclus 150, p. 57.

patru comune bisericeşti, în valoare totală de 99.290 fl. De fapt, Consistoriul a împrumutat banii acelor comune, punând la dispoziția lor folosirea loturilor de pământ, care deveneau proprietatea lor doar după rambursarea împrumutului[262].

Sprijinirea preoţimii în Arhidieceza Sibiului

O primă propunere a venit din partea comisiei bugetare de la Sinodul din 1871. Prin urmare, Sinodul a aprobat folosirea dobânzilor la Fondul de 30.000 fl. pentru cumpărarea de suprafețe de pământ, în valoare de 100-400 florini. Aceste suprafețe urmau să fie intabulate în Cartea funciară ca avere a parohiei, dar în folosința preotului[263]. Asemenea tranzacții au devenit frecvente, un exemplu reprezentând decizia Sinodului arhidiecezan din anul 1879 de cumpărare a unei suprafețe de pământ pentru asigurarea subzistenței parohului şi protopopului din Tg. Mureş, Partenie Trombițaş[264]. În raportul pe anul 1882, Consistoriul a menționat din nou acordarea, tot din veniturile Fondului de 30.000 fl., a unor subvenții, în valoare de 300-500 fl., parohiilor mai sărace, pentru ca acestea să cumpere pământ pentru creşterea veniturilor preoților[265].

Această metodă a fost folosită cu tenacitate de organele conducătoare ale Bisericii, rezultatul constând în acumularea de averi şi fonduri.

Fondul preoțesc şi rolul în ajutorarea preoților

Un *fond preoțesc* a fost înființat în Arhidieceză de către mitropolitul Andrei Şaguna. Prin *Adresa* din 18 iunie 1865, Şaguna a decis ca 10% din suma de 24.000 fl., acordată de la Bugetul de Stat pentru ajutorarea preoților săraci, să se transfere Eforiei arhidiecezane. Într-adevăr, suma de 2400 fl. a reprezentat capitalul de pornire al acestui fond preoțesc arhidiecezan. Până în anul 1874, suma de 2400 fl. a intrat regulat în acest fond, practică încetată apoi. În felul acesta, la sfârşitul anului 1882, capitalul *Fondului preoțesc* însuma doar 70.943 fl.[266]

Deşi la Sinodul arhidiecezan din 1877 a fost votată elaborarea a două proiecte de statute, unul pentru administrarea *Fondului pentru dotația preoților,* altul pentru dotarea şcolilor confesionale[267], aceste statute nu au fost prezentate nici la Sinodul din 1878 şi nici la cel din 1879. În acest din urmă an s-a cerut ca aceste statute să fie elaborate la „un timp mai oportun", adică atunci când fondul urma să atingă un capital ale cărui venituri din dobânzi puteau fi suficient de mari pentru a fi folosite la ajutorarea preoților[268] (în anul 1879 aceste venituri au fost de aproximativ 3200 fl.[269], iar în 1883 de 5.086 fl. 74 ½ fl.[270]).

A existat aşadar o mare diferență între Arhidieceză şi Eparhia arădeană, unde preoții dețineau fondul lor de ajutoare în cazuri de incapacitate de muncă pentru ei înşişi sau de ajutoare băneşti pentru văduvele sau copiilor lor, în caz de deces.

---

[262] *Protocolul şedințelor… Arad, 1891,* conclus 151, p. 58.
[263] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1871,* conclus 49, p. 42-43. În Ungaria, spre deosebire de Regatul României, Biserica nu avea nici o oprelişte din partea Statului de a dobândi şi administra averi, fiind organism autonom.
[264] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879,* conclus 152, p. 80.
[265] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* Anexa E, p. 116.
[266] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* p. 176-177.
[267] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1877,* conclus 120, p. 75.
[268] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879,* conclus 117, p. 57.
[269] *Ibidem*, p. 142.
[270] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* p. 198.

Pentru remedierea acestei situații, deputatul sinodal Nicolae Lazăr a propus, în 1882, întocmirea unui plan nou de dotație a preoților din arhidieceză, plan care să aibă la bază o reîmpărțire a parohiilor în patru clase[271]. În anul următor, acelaşi deputat a revenit la propunerea anterioară, propunând constituirea unei comisii care, în decurs de şase luni, să elaboreze un nou Plan de dotație a preoților, care să fie împărțit deputaților până în luna februarie 1884, astfel ca la proximul Sinod să se poată trece la dezbatere şi decizie. A considerat că, dat fiind faptul că poporul era şi aşa supus la prea multe taxe de către Stat, mărirea salariilor preoților să fie asigurată din: 1) fondul creat prin reținerea a 10% din ajutorul de stat; 2) fondul de 30.000, care, de altfel, dintru început avusese această menire, de ajutare a preoților săraci; 3) taxele intrate de la cununii; 4) jumătate din excedentele tuturor celorlalte fonduri; 5) alte venituri care să nu îngreuneze prea mult poporul. Conform nou elaboratului plan, din sursele mai sus menționate, deputatul a propus înființarea unui fond care să atingă suma de 100.000 fl.. Dobânda la acest fond, alături cu ajutorul de stat, urmau să fie repartizate în mod egal tuturor preoților arhidiecezani, din care apoi aceştia urmau să-şi înființeze fonduri de pensii pentru ei şi pentru văduvele lor[272]. Sinodul a găsit propunerea realizabilă, motiv pentru care a votat întocmirea unui regulament în acest sens. Din păcate, Regulamentul a fost uitat, Consistoriul canalizându-şi întreaga energie în chestiunea ajutorului de 24.000 fl.

Totuşi, prin noua alcătuire a fondurilor diecezane din anul 1883, *Fondul preoțesc* a fost comasat cu *Fondul de 30.000* şi cu *Fondul Rudolfin*, sub numele de *Fondul Rudolfin*[273]. Începând cu anul 1885, Bugetul Consistoriului a prevăzut acordarea anuală din venitul acestui fond a sumei de 7000 fl. pentru dotația clerului arhidiecezan[274]. Din rapoartele consistoriale ale Senatului epitropesc s-a putut observa că de acea sumă beneficiau îndeosebi protopopii. De exemplu, în anul 1888, au primit ajutoare a câte 50 florini 23 preoți, în timp ce cei 33 protopopi au obținut câte un ajutor de 100 florini. De asemenea, au mai fost acordate sume de 150-200 fl. unor comune pentru cumpărarea de porțiuni canonice, fiind cheltuită suma de 5550 florini (din cei 7000 prevăzuți numai pentru preoți)[275].

Înființarea fondului de pensii

În anul 1885, Sinodul arhidiecezan a votat înființarea unui *Fond de pensii pentru preoți* (conclus 120). Însă până în 1887 nu fusese realizat[276], la fel nici în 1889, când s-a decis amânarea discutării problemei[277]. Abia Sinodul din 1891 a votat *Statutul Fondului de pensiuni al arhidiecezei gr.or. române din Transilvania*[278]. Prin acesta, a fost stabilit dreptul preoților, funcționarilor consistoriali, profesorilor

---

[271] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1882,* conclus 42, p. 26.
[272] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* conclus 106, p. 57-59.
[273] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1884,* Anexa N, p. 180-181. *Fondul Rudolfin* a fost înființat în anul 1880 din diferitele sume încasate de la preoți şi administrate de mitropolitul Miron Romanul. Suma atingea în 1879 valoarea de 9848 fl. 68 cr. Mitropolitul a adăugat diferența până la 10.000 fl. şi a înființat acest fond cu prilejul jubileului de cinci ani de la căsătoria perechii princiare (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883,* p. 180).
[274] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885,* Anexa L, p. 209.
[275] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1890,* Anexa I, p. 127.
[276] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1887,* conclus 147, p. 76.
[277] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1889,* conclus 31, p. 19.
[278] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1891,* Anexa M, p. 166-177.

de la Seminar şi de la alte şcoli medii şi comerciale confesionale, precum şi a văduvelor şi urmaşilor acestora de a primi pensii. Acest *Fondul de pensii* era proprietatea arhidiecezei, fiind administrat de Consistoriu.

Mijloacele pentru alimentarea acestui fond de pensii proveneau din:

- un sfert din veniturile anuale ale Fondului Rudolfin;
- taxa fundamentală (reprezenta 20% din cuantumul pensiei la care avea dreptul aspirantul). Această taxă urma să fie plătită în termen de doi ani, fie în 24 rate lunare, fie în patru rate semestriale;
- taxa anuală (în valoare de 3% pentru funcționarii salarizați sau de 2% pentru ceilalți, respectiv preoți). Cei care serviseră 40 de ani ca profesori sau 30 de ani ca preoți, erau scutiți de această taxă anuală;
- o taxă anuală a fiecărei parohii: 10, 6, sau 4 fl., în funcție de clasă;
- venitul discului, de două ori pe an (Dumineca Floriilor şi a doua zi de Rusalii), sub titlul *Discul fondului de pensiuni*. Aceşti bani se adunau la protopopiat şi erau apoi administrați de către Consistoriu;
- jumătate din veniturile parohiilor şi protopopiatelor vacante;
- veniturile „intercalare” la posturile salarizate (sumele economisite la orice fond arhidiecezan);
- suma destinată până în acel moment ajutorării văduvelor, din *Fondul Tipografiei arhidiecezane*;
- taxele examenelor de calificare ale preoților şi profesorilor;
- taxele și amenzile stabilite de autoritățile bisericeşti;
- diferite donații făcute în favoarea acestui fond.

Cuantumul pensiilor reprezenta valoarea ultimului salariu pentru funcționari şi profesori, iar pentru preoți: 600 fl. pentru protopopi, 400 fl. pentru parohii de la parohiile de clasa I, de 300 fl. pentru parohiile de clasa II şi de 200 fl. pentru parohii şi capelanii de la parohiile de clasa III. Drept la pensii aveau cei care fuseseră în serviciul bisericesc timp de minimum zece ani. De pensie întreagă beneficiau profesorii definitivi după 30 de ani de funcționare, restul după serviciu neîntrerupt de 40 de ani. În cazul unor vechimi mai mici, se făceau reduceri procentuale la pensie, pentru fiecare an de serviciu.

Văduva avea dreptul la jumătate din pensia cuvenită soțului defunct, iar copiii legitimi primeau câte un ajutor de 1/6 din pensia tatălui, dacă mama mai trăia, sau de ¼ din pensia cuvenită mamei, dacă aceasta nu mai trăia. Pensionarea se decidea de către Consistoriul arhidiecezan în şedință plenară.

Statutul acesta a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1893.

2.4. Separarea puterilor şi respectarea principiului ierarhic

Separarea puterilor a fost realizată în Statutul Organic prin aceea că diferitele ramuri ale puterii bisericeşti – legislativă, executivă şi judecătorească – au fost atribuite unor organe speciale, menționate în *Dispozițiunile generale* ale Statutului, în articolele IV-VI.

2.4.1. Organele puterii legislative

Acestea au fost: Sinoadele parohiale, protopresbiteriale, eparhiale, iar la vârful Bisericii Congresul Național Bisericesc (CNB).

Sinodul parohial

A fost alcătuit din „toți parohienii majori, de sine stătători, nepătați, care îşi împlinesc îndatoririle parohiale" (§ 6 St.Org.). În mod regulat, Sinodul parohial se întrunea odată pe an, în luna ianuarie. Existau însă cazuri extraordinare, când Sinodul se întrunea pentru alegerea parohului, capelanului, diaconului, epitropilor, profesorilor şi învățătorilor (§ 12). Aşadar, unul dintre cele mai importante roluri ale Sinoadelor parohiale a fost cel electiv. Al doilea rol a fost cel legislativ propriu-zis. Însă, după cum am mai menționat deja, în natura lucrurilor, activitatea legislativă a parohiilor şi protopopiatelor era „cât se poate de minimală"[279]. Ea se mărginea doar la „examinarea şi aprobarea" proiectelor privind administrarea averii Bisericii şi şcolii parohiale, propuse de forurile executive din parohii, anume Comitetele parohiale. Totuşi, în cazul parohiilor mai mari şi bogate, Sinoadele acestora aveau chiar dreptul de a elabora norme scrise în privința administrării averii bisericeşti[280].

Îndatoririle Sinodului parohial au fost prevăzute şi în *Regulamentul pentru parohii în provincia mitropolitană a Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria şi Transilvania*, § 9-17[281].

Sinodul protopopesc

Spre deosebire de Sinodul parohial, care era alcătuit aproape din toți mirenii (la care se adăuga parohul şi, după caz, ceilalți clerici slujitori din parohie), Sinodul protopopesc era alcătuit în proporție de 2/3 din laici şi doar 1/3 din clerici. Obligația principală a acestui sinod a fost de ordin electoral: înaintarea a trei candidaturi, din care Consistoriul să-l numească pe protopop (§ 51 St.Org.).

În al doilea rând, Sinodul protopopesc avea şi îndatoriri economice, asemănătoare celor îndeplinite de Sinoadele parohiale. Sinoadele protopresbiteriale trebuiau să se întrunească în şedință ordinară odată pe an, în prima sau a doua duminică din februarie (deci după şedințele Sinoadelor parohiale). Însă agendele organelor legislative protopopeşti, prezentate într-un mod cât se poate de general şi „nu tocmai nimerit"[282] în St.Org. (§ 50), au fost precizate mai îndeaproape abia de CNB în 1912 (!), ele fiind: examinarea raportului general al Oficiului protopopesc; analizarea şi luarea de decizii cu privire la propunerile şi proiectele Comitetului protopopesc; arondarea cercurilor electorale pentru alegerea membrilor Sinodului protopopesc[283].

În al treilea rând, Sinoadele protopopeşti au dobândit în 1897 dreptul de a impune parohiilor contribuții financiare pentru acoperirea cerințelor bugetare[284].

Sinoadele eparhiale au urmărit cu atenție ca Sinoadele protopopeşti să fie organizate regulat. Astfel, Sinodul arhidiecezan din 1907 a declarat:

> „Cu privire la protopresbiteratele Treiscaune şi Braşov, unde în 1906 nu s-au ținut sinoade, iar motivele aduse în cauza neținerii sinoadelor de respectivii protopresbiteri nu se pot primi de justificatoare, comisiunea face următoarea

---

[279] V. Moldovan, *op. cit.*, p. 26.

[280] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 109.

[281] *Protocolul Congresului...1909*, Aclus P, p. 291-293.

[282] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 136.

[283] *Normativ privitor la regularea funcțiunii organelor protopresbiteriale, instituite în temeiul §-ului 30 din Statutul Organic (Partea I)*, în *Protocolul Congresului… 1912,* Aclus H la conclusul 8, p. 152-156.

[284] *Regulament pentru administrarea afacerilor epitropeşti* (§27), în *Protocolul Congresului… 1897,* p. 173.

propunere: «Sinodul arhidiecezan îşi exprimă părerea de rău faţă de aceste cazuri de neglijenţă, încât este vorba de trecut, iar pentru viitor obligă pe Consistor că, dacă s-ar mai ivi cazuri de vreo neglijenţă atât de apertă, apoi să sisteze plata dotaţiunii protopresbiteriale şi să o reţină până atunci, până când respectivii protopresbiteri şi-au îndeplinit cum se cuvine datorinţa»[285].

Sinoadele diecezane

Acestea au constituit adunările reprezentative ale clerului şi poporului din eparhii; totodată şi forurile legislative ale acestora. Într-adevăr, au fost adevărate foruri parlamentare, fiind formate din 60 de deputaţi, 40 de laici şi 20 de clerici, aleşi pentru mandate a câte de trei ani,[286] de către toţi membrii Sinoadelor parohiale (§ 87-88); procedura de alegere va fi prezentată în subcapitolul următor).

Sinoadele eparhiale se întruneau în mod regulat în fiecare an în Duminica Tomei, iar extraordinar ori de câte ori era nevoie, la convocarea (arhi)episcopului, preşedintele Sinodului, ori, în caz de vacanţă, a Consistoriului (§ 89-90).

Agendele Sinoadelor eparhiale au fost stabilite de § 96 al Statutului Organic:

- îngrijirea pentru susţinerea libertăţii religionare şi autonomiei bisericeşti, în înţelesul legilor". Numeroase concluse sinodale au vizat apărarea autonomiei bisericeşti faţă de manifestări de ingerinţă ale autorităţilor guvernamentale. La Sibiu chiar a fost convocat un Sinod extraordinar în acest scop, în 1885, ca reacţie la ordonanţa ministrului Trefort, prin care Guvernul maghiar îşi lua asupra sa dreptul de a împărţi el însuşi organelor bisericeşti inferioare sume din dotaţia de 24.000 fl., acordată până atunci global Arhiepiscopiei Sibiului;
- alegerea ierarhului şi a asesorilor consistoriali (problemă asupra căreia voi reveni mai jos, în detaliu);
- legiferarea de statute şi regulamente bisericeşti. Proiectele erau elaborate de Consistorii şi apoi analizate de comisiile sinodale, discutate şi votate în plen de deputaţii sinodali;
- *dreptul de decidere* asupra fondurilor şi tuturor fundaţiilor şi realităţilor eparhiei. Prin urmare, toate actele de vânzare şi cumpărare de terenuri şi imobile trebuiau aprobate de plenul Sinodului (desigur, la propunerea Consistoriului);
- purtarea de grijă pentru înaintarea treburilor şcolare: aprobarea de burse, de fonduri pentru ajutorare, pentru manuale şcolare;
- verificarea activităţii organelor executive. Regulamentele şi hotărârile (conclusele) votate de Sinod urmau să fie executate de Consistoriu. Tocmai de aceea, Senatele consistoriale erau datoare de a prezenta rapoarte anuale Sinoadelor. Statutul organic a prevăzut, în § 129, doar ca Senatul şcolar să prezinte rapoarte anuale Sinodului. Ulterior însă, s-a reglementat, tot prin Sinoade, ca şi celelalte Senate consistoriale, ba chiar şi Plenul consistorial, să prezinte astfel de rapoarte de activitate. Astfel, § 10 din *Instrucţiunea pentru afacerile esactorale ale Consistoriului arhidiecezan*, prevedea că acesta „va raporta anual Sinodului despre starea averei Archidiecezei şi despre întreaga sa activitate în acest ram"[287];

---

[285] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1907,* conclus 22, p. 18.
[286] Astfel, în perioada dintre anii 1870-1918 au existat 16 legislaturi sinodale.
[287] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1880,* p. 101.

- discutarea şi votarea bugetului anual, propus de Consistoriu. „Votarea bugetului invoalvă în sine vot de încredere pe seama Consistoriului eparhial. Pe când denegarea votării bugetului ar avea să tragă după sine demisionarea membrilor din Consistoriu”[288].

Chiar şi numai din analizarea acestor competențe ale Sinoadelor eparhiale recunoaştem caracterul constituțional al vieții bisericeşti din Transilvania de după 1868. Ne convingem şi mai mult de aceasta, dacă analizăm regulamentele de organizare internă ale Sinoadelor eparhiale. De-a lungul celor 16 legislaturi sinodale, au fost votate mai multe Regulamente pentru afacerile interne ale sinoadelor. De exemplu, în arhidieceză în 1870 (în 26 de paragrafe), 1879 (tot în 26 de paragrafe) şi, din nou, în 1892 (în 32 de paragrafe)[289], iar la Arad în 1870 (23 de paragrafe) şi 1892. Acesta a fost cel mai cuprinzător şi detaliat regulament, cuprinzând 68 de paragrafe[290].

Aceste regulamente au prevăzut ca să fie respectate întru totul procedurile oricărei adunări parlamentare din oricare regim democratic şi constituțional din lume. Astfel, după întrunirea Sinodului, urma validarea deputaților, prin verificarea aşa-numitelor „credenționale” (documente care dovedeau că respectivii deputați reprezentau pe alegătorii lor din cercurile electorale). Toți deputații erau împărțiți în acest scop în patru secțiuni: „secțiunea primă examinează actele electorale ale deputaților din secțiunea a II-a; secțiunea a doua examinează pe cele ale deputaților din secțiunea a III-a” ş.a.m.d[291].

După validarea a jumătate dintre deputați, urma alegerea organelor de lucru, adică a notarilor (patru laici şi doi clerici) şi a comisiilor (de obicei în număr de şapte: organizatorică, bisericească, şcolară, epitropească, verificatorie, bugetară şi petiționară; fiecare comisie era alcătuită din nouă membri la Sibiu şi şase la Arad, în proporție de 2/3 laici). Aceste comisii primeau şi analizau mai întâi rapoartele şi proiectele legislative elaborate de organele executive ale eparhiilor, anume de Consistorii (mai precis de Senatele consistoriale). Tot acestor comisii le erau repartizate şi diferitele propuneri ale deputaților.

Şedințele erau de regulă publice. Dezbaterile au fost, nu puține ori, destul de furtunoase, fie că era vorba de proiecte şi referate consistoriale, fie de propuneri ale diferiților deputați. Uneori existau opinii diferite asupra unei chestiuni chiar şi în rândul membrilor comisiei. În acest caz, la începutul dezbaterilor respectivei chestiuni în plenul Sinodului erau prezentate pozițiile membrilor comisiei (ale „majorității din comisie”, ale „minorității din comisie” sau ale membrului X din comisie). Urmau înscrierile la cuvânt ale deputaților, alternativ, în funcție de poziția lor pro sau contra opiniei majorității din comisia de specialitate (aşadar, nu puteau urma consecutiv la cuvânt deputați care susțineau acelaşi punct de vedere). Întreruperea vorbitorilor nu era permisă, decât doar dacă aceştia se îndepărtau de la obiect sau proferau jigniri sau atacuri la persoană (în acest caz, dreptul la replică

[288] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 182.
[289] *Actele Sinodului Archidiecesei greco-răsăritene din Ardeal*, 1870, Anexa C, p. 99-108; *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879,* Anexa F, p. 124-133; *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1892,* Aclus P, p. 158-169.
[290] *Protocolul şedințelor… Arad, 1870,* p. 102-112; *Protocolul şedințelor… Arad, 1892,* Anexa C, p. 76-91.
[291] § 8 al Regulamentului de la Arad din 1892.

era garantat). La sfârşitul dezbaterii, propunătorul mai avea posibilitatea de a lua cuvântul. Votarea se făcea prin ridicarea mâinii sau, la dorința a zece deputați, prin vot nominal (poziția fiecărui deputat fiind consemnat în protocol), ori chiar prin vot secret (la cererea a 15 deputați). Alegerile de episcop sau de asesori consistoriali trebuia să fie obligatoriu secretă.

Rezultatul sau „conclusul" votului era obligatoriu şi definitiv, deputații care nu erau mulțumiți (inclusiv preşedintele Sinodului, anume ierarhul), având dreptul de a preda în scris un *vot separat* care era trecut, la rândul său, în protocol.

În cazul în care opoziția la conclusul decis era mai numeroasă, se putea înainta apel la CNB:

> „Contra concluselor sinodale nu se admite nici un fel de remediu. În cauze grave, principiale, minoritatea, dacă va enumera cel puțin zece voturi, este îndreptățită a cere ca respectiva hotărâre sinodală să se aştearnă Congresului ca for arbitrar, spre decidere. Astfel de cerere are să se facă în scris, în timp de 48 de ore de la enunțarea conclusului respectiv" [292].

Asemenea oricăror foruri parlamentare din regimurile democratice, deputații aveau dreptul de interpelare a organului executiv, adică a Consistoriului şi a ierarhului. Episcopul, în calitatea sa de preşedinte al Consistoriului, avea obligația de a da un răspuns în decurs de cel mult 48 de ore:

> „Preşedintele Sinodului are datorința de a răspunde momentan la fiecare interpelațiune ce i se adresează; în cazuri complicate sau dacă prezidiul nu ar avea informațiuni suficiente în obiect, are drept a cere de la Sinod respir de 48 de ore, numărate de la timpul interpelării, la tot cazul însă în decursul sesiunii"[293].

Regulamentul de la Sibiu nu cuprindea termenul de 48 de ore. Însă sinodul din 1909 a decis ca

> "Interpelările au să se anunțe Prezidiului, în sau afară de Sinod, în ziua premergătoare şedinței în care se intenționează a se dezvolta interpelarea. Excepție formează interpelațiile de natură urgentă, care, comunicate prealabil Prezidentului Sinodului, se pot insinua în înainte, cu învoirea Sinodului"[294].

După cum voi arăta în cap. 2.6., prin aceste interpelări au putut fi înlăturate numeroase abuzuri şi dezordini din viața bisericească, de la nivelul organelor parohiale până la cele eparhiale. Legat de acest drept la interpelare era şi dreptul la imunitate înaintea organelor superioare (în cazul de față bisericeşti), de care se bucurau deputații sinodali. În acelaşi timp însă, deputații aveau obligația de a fi prezenți la lucrări. O absentare nemotivată de trei zile (la Arad) sau cinci zile (la Sibiu) atrăgea după sine retragerea mandatelor deputaților în cauză şi convocarea de noi alegeri. Aşa s-a întâmplat, de pildă, la Sinodul arădean din 1895, când deputatului mirean Ioan Buna, din cercul Tinca, i-a fost retras mandatul, datorită faptului că a lipsit nemotivat pe perioada a trei zile de la începutul lucrărilor Sinodului[295].

---

[292] § 58 al Regulamentului de la Arad, din 1892.
[293] § 66 al Regulamentului de la Arad din 1892.
[294] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1909,* conclus 55, p. 32.
[295] *Protocolul şedințelor… Arad, 1895,* conclus 52, p. 55.

Într-un mod asemănător îşi desfăşura activitatea şi organul executiv superior, pentru întreaga Mitropolie, CNB. Acesta era „reprezentanța întregii provincii mitropolitane", „singurul organ îndreptățit (...) a exprima voința ei şi a întreprinde paşii de lipsă pentru conservarea, înaintarea şi apărarea ei".[296]

CNB era alcătuit din 93 membri, trei din oficiu (anume ierarhii) şi 90 aleşi, câte 30 din fiecare eparhie, în proporție de două treime laici şi o treime clerici. Prin urmare, fiecare dieceză trimitea la Congres jumătate din numărul deputaților sinodali. Însă în cazul alegerii mitropolitului, Congresul electoral cuprindea cel mult 120 membri, împărțiți în două părți egale: arhidiecezanii (60 membri) şi sufraganii (câte 30 din fiecare eparhie). În cazul în care nu exista paritate deplină între cele două părți (adică în cazul în care arhidiecezanii erau mai mulți sau mai puțini decât sufraganii), erau excluşi unii deputați prin tragere la sorți. De asemenea, episcopii sufragani aveau dreptul de a participa cu vot doar dacă erau aleşi, astfel ca să poată fi menținută proporția de 1/3-2/3.

În ceea ce priveşte agendele CNB (§ 154 St.Org.), acestea erau identice cu cele ale Sinoadelor eparhiale (din § 96), însă privind întreaga mitropolie. Drept urmare, o mare atenție a fost acordată apărării autonomiei Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria față de autoritățile de stat maghiare. Nu a existat Congres în care această problemă să nu fie atinsă. De cele mai multe ori au fost redactate *remonstrațiuni* şi memorii adresate Ministerului de Culte şi Instrucțiune publică din Guvernul de la Budapesta.

Totodată, CNB a fost şi forul suprem legislativ, care a emis regulamente pentru întreaga Mitropolie. Totuşi, nu s-a dorit o uniformitate rigidă. Drept urmare, unele chestiuni reglementate unitar de Congres au constituit apoi obiecte de legiferare aparte în Sinoadele eparhiale. Desigur că deosebirile nu erau mari, dar acestea țineau de particularitățile locale.

De asemenea, tot CNB a votat, de-a lungul anilor, anumite completări la St.Org., anexate apoi la edițiile ulterioare ale Statutului sub numele de *Suplimente*. Până în 1909 au fost emise 23 de astfel de suplimente.

Chiar şi după 1918, CNB de la Sibiu a fost considerat de ortodocşii din fosta Ungarie ca organul reprezentativ al întregii provincii mitropolitane, singurul în drept de a aproba modificări la Statutul Organic şi, deci, de a accepta rezultatele tratativelor duse de reprezentanții provinciilor româneşti pentru unificarea BOR:

> „Până când se va perfecționa în mod legal noua organizație a Bisericii integrale, rămâne pentru Biserica Ardealului şi Banatului în deplină vigoare Statutul Organic din 1868 şi toate modificările ce au să se facă în Statutul Organic trebuie să se facă prin Congresul Național Bisericesc, la adăpostul oricărei ingerințe dinafară, nerecunoscând Biserica noastră afară de Congresul Național Bisericesc alt factor în drept a ne modifica organizația noastră bisericească ori a ne impune una nouă"[297].

Importanța acordată CNB a fost subliniată chiar de mitropolitul Nicolae Bălan în şedințele Sf. Sinod din noiembrie 1921, declarând că toate rezultatele

[296] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 229.
[297] *Protocolul Congresului… 1920,* conclus 85, p. 231.

discuțiilor sinodale, privind unificarea bisericească trebuiau ratificate de CNB. Ba mai mult, a cerut menținerea acestor organe mitropolitane:

> „Biserica din Ardeal a fost autocefală şi autonomă înainte de unirea națională. Ca atare, şi-a avut organele sale de conducere şi a servit ca factor principal pentru unirea neamului românesc... Congresul (Național Bisericesc de la Sibiu) admite organele centrale: Sf. Sinod, Congresul general, Consiliul central şi Consistoriul spiritual. Dar Congresul ardelean a mai hotărât să mențină Sinodul episcopesc şi Congresul național (al Mitropoliei ardelene – n.n.). Pentru aceasta sunt motive serioase. Noi am trăit prin Biserică şi prin familie. Prin familie ne-am apărat limba şi comorile sufleteşti, iar prin Biserică credința şi naționalitatea. Statutul Organic a certificat ceea ce exista deja în Biserică. Credincioşii au conlucrat totdeauna cu clerul, de aceea Biserica a pătruns adânc în conştiința poporului nostru. În Ardeal, poporul totdeauna şi-a ales preoții, chiar atunci când n-am avut ierarhie regulată. Acesta e un patrimoniu al nostru, o legătură sfântă între popor şi Biserică. Poporului nostru îi este foarte greu să se despartă de ceea ce el a avut, de instituțiunile prin care a trăit şi care sunt încă trebuitoare. Fată de organizațiunile celorlalte confesiuni din Ardeal se cuvine ca şi Biserica noastră să nu fie mai prejos. Prin menținerea Congresului național şi a Sinodului episcopesc nu se vatămă întru nimic Congresul general şi Sinodul central, spre a ne ocupa de chestiuni ce ne privesc numai pe noi. Desființarea acestor instituțiuni ar fi primită cu multă durere şi ar face o penibilă impresie în popor. Menținerea lor e o chestiune de tact şi de prevedere. Dacă s-ar obiecta că se dă naştere la coliziuni, putem să asigurăm că asemenea ipoteze n-au temei, pentru că în Ardeal nu s-au petrecut astfel de conflicte, ci au mers totdeauna pe calea paşnică a bunei înțelegeri...
> Dacă noi ținem la păstrarea unor instituțiuni ale noastre, credem că aceasta nu este o piedică la organizarea Bisericii. Ținem la ele pentru că sunt necesare, pentru că noi suntem în luptă cu celelalte confesiuni şi naționalități străine de Biserica noastră şi față de care noi suntem în minoritate, ca în Cluj, Sibiu, Braşov, Arad, Oradea etc. Noi suntem inferiori lor ca şi cultură şi ca stare economică. Prin unificare, noi aşteptăm un mare sprijin moral şi material din partea fraților de aici. Dumneavoastră voiți formule şi ne cereți sacrificarea instituțiunilor noastre. Vă apreciez motivele, dar mi se pare că mergeți prea departe! Azi, când aşezăm temelia unificării, trebuie să fim mai largi, căci nu e vorba de dogmă, ci de organizare. Noi nu cerem Sinod şi Congres egal. Dar dacă ni se iau aceste două instituții, văd că se slăbeşte Biserica de acolo şi aceasta cred că nu o voiți. Chestia alegerii mitropolitului poate trece la Sinodul central. Facem toate concesiile posibile. Dar nu ne cereți desființarea instituțiunilor pe care le avem şi le credem încă necesare"[298].

Preocupările mitropolitului Bălan şi ale deputaților congresuali au fost încununate cu succes. Înainte de a introduce Legea şi Statutul de unificare a BOR în Parlamentul României, în primăvara anului 1925, ministrul Cultelor, Al. Lapedatu a participat la şedința Consistoriului mitropolitan de la Sibiu, prilej cu care a avut loc ultima negociere cu privire la această lege. Apoi, rezultatul negocierilor au fost aprobate de CNB, în şedințele din 1925, în schimbul unor condiții, cuprinse de altfel în ultima variantă a proiectului de lege[299].

---

[298] *Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Sibiului*, fond Ion Mateiu, doc. 551, f. 22-23 şi 26.
[299] Liviu Stan, *I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului şi principiul autonomiei Bisericii*, Sibiu, 1940, p. 35.

Drept urmare, Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei ardelene a fost menținut chiar şi după realizarea unificării bisericeşti din 1925, pierzând însă dreptul de alegere a mitropolitului ardelean:

> „Până la rezolvarea afacerilor comune episcopiilor Mitropoliei Ardealului, Congresul bisericesc al acestei Mitropolii, cu organul său executiv, va continua să fiinţeze şi funcționeze, cu acelaşi mod de constituire şi cu aceleaşi atribuțiuni, afară de acea a alegerii arhiepiscopului şi mitropolitului. Această excepţiune, privind exclusiv organizaţiunea administrativă a Mitropoliei Ardealului nu atinge obligaţiunea celorlalte părţi constitutive ale acestei Mitropolii- parohii, protopopiate şi eparhii- de a se conforma tuturor dispozițiunilor legii de față şi statutului ei” [300].

Au mai existat întruniri ale CNB la Sibiu în anii 1927 şi 1933.

2.4.2. Organele puterii executive

> „Singuratecele sinoade şi congresul, ca şi corporaţiuni largi şi extinse, nu se pot întruni într-una, spre a rezolva ele însele toate afacerile bisericeşti, şcolare şi epitropeşti; nici nu le pot ele administra. De aceea, îşi aleg în parohii şi protopopiate, din sânul lor, în eparhii şi mitropolie şi din afară o corporațiune mai restrânsă, care întrunindu-se mai uşor, iar la eparhii şi la mitropolie lucrând în permanență, să reprezinte corporațiunile care au delegat-o şi, respectiv, corporațiunile bisericeşti pentru care a fost delegată să execute hotărârile sinoadelor şi respectiv ale congresului care au ales-o şi să administreze afacerile corporațiunilor bisericeşti pentru care a fost aleasă”[301].

Comitetul parohial

În funcție de numărul parohienilor, a fost alcătuit din 10-30 de membri.

În decursul timpului s-a observat tot mai des că nu se puteau lua hotărâri în acest for deoarece nu era întrunit cvorumul necesar. De aceea, la CNB din 1891, comisia organizatorică a atras atenția asupra acestui neajuns şi a propus sancționarea membrilor corporațiilor bisericeşti care nu-şi îndeplineau datoria. Congresul nu a fost de acord cu această propunere, în schimb a decis ca membrii comitetului parohial, precum şi ai sinodului şi comitetului protopopesc, care absentau de două ori consecutiv, să fie excluşi de la dreptul de vot. Totodată, pentru a facilita luarea de hotărâri, congresul a hotărât ca pe viitor, sinoadele parohiale şi protopresbiterale să poată alege şi membri supleanți, jumătate ca număr din cei permanenți, conclus adăugat ca *Suplimentul XIII* la § 22, 43 şi 61 din St.Org.[302]:

> „Membrii comitetului parohial şi al comitetului şi sinodului protopopesc care absentează de două ori după olaltă de la şedință, fără a-şi justifica absența, se consideră că şi-au depus mandatul şi îşi pierd dreptul de alegere pasiv pentru legislatura actuală şi cea următoare. În cazuri ca acestea, forul competent este Consistoriul eparhial, căruia în 15 zile trebuie să i se înainteze cazul din partea prezidiului respectivei corporațiuni. În legătură cu aceasta, sinoadele parohiale

[300] Art 38 din *Dispoziții tranzitorii* la *Legea şi Statutul pentru organizarea Bisericii ortodoxe române*, sancționată prin înaltul decret regal nr. 1402 din 4 mai 1925 şi publicat în Monitorul Oficial, nr. 97 din 6 mai 1925, Tip. Mănăstirii Cernica, 1925, p. 43-44.
[301] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 96-97.
[302] *Protocolul Congresului… 1891,* conclus 149, p. 67-68.

> şi protopopeşti sunt autorizate, din legislatura următoare, să aleagă în comitetele parohiale şi protopopeşti şi membri supleanţi, în număr de jumătate, cu care să se poate numaidecât întregi locurile vacante”

De asemenea, deşi St.Org. prevedea ca parohul să fie membru de drept în comitetul parohial, conclusul congresual 73/1906 l-a întărit cu aceleaşi drepturi ca şi membrii aleşi, prevedere adăugată la St.Org. ca *Suplimentul XXII* la § 19:

> „Congresul declară că în Comitetul parohial trebuie să fie aleşi de către Sinodul parohial atâția membri câți prescrie § 19 din Statutul Organic. Pe lângă aceştia, parohul, ca membru natural, intră în comitet cu asemenea drepturi, ca şi membrii aleşi”.

În privința agendelor economice ale Comitetelor parohiale şi protopopeşti, Sinodul arhidiecezan de la Sibiu a emis *Regulamentul despre administrarea şi controlarea averii parohiilor şi protopresbiteratelor*, cu aplicabilitatea strictă în arhidieceză[303]. Îndatoririle şcolare ale Comitetelor parohiale au fost reglementate de CNB în mod provizoriu în 1906 şi apoi definitiv în 1909, în *Regulamentul pentru organizarea învățământului în şcoalele poporale*[304].De asemenea, despre Comitetul parohial s-au prevăzut paragrafe speciale în *Regulamentul pentru parohii în provincia mitropolitană a Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria şi Transilvania*, § 18-21[305].

Epitropia

Aceasta nu alcătuia o corporațiune bisericească, precum Comitetul şi Sinodul parohial; ea nu se întrunea în şedințe şi nu decidea prin majoritatea voturilor sfera de activitate,

> „ci fiecare epitrop îşi îndeplineşte afacerile lui încredințate, singur pentru sine. Singur şi răspunde pentru corecta lor îndeplinire. O solidară răspundere îi apasă pe toți epitropii împreună numai în privința cassei, care are să fie prevăzută cu trei chei, dintre care fiecare epitrop are să păstreze una şi astfel fiecare are să fie de față la deschiderea şi închiderea cassei”[306].

Epitropii erau aleşi de Sinod, prin urmare erau „delegații şi funcționarii Sinodului parohial”.[307] Îndatorirea lor era să administreze averea Bisericii, în conformitate cu proiectele propuse de Comitet în decembrie şi votate de Sinod în ianuarie. Totodată, aveau obligația de a respecta şi anumite norme unitare formale, pentru întreaga mitropolie, stabilite în *Regulamentul pentru administrarea afacerilor epitropeşti*, votat de CNB în 1897[308].

Comitetul protopopesc

Acesta era alcătuit, cf. St.Org. (§ 58), din 6-12 membri, o treime clerici şi două treimi mireni. Datorită numărului mic de membri, deseori Comitetele protopopeşti

---

[303] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* conclus 92, p. 38 şi Aclus H, p. 144-151.

[304] *Protocolul Congresului… 1909,* conclus 171, p. 83 şi Aclus L, p. 200-253. §-ele 119-121 din regulamentul acesta prezintă îndatoririle şcolare ale Comitetului parohial (*Ibidem*, p. 242-246).

[305] *Protocolul Congresului… 1909,* Aclus P, p. 294-295.

[306] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 107.

[307] *Ibidem*, p. 108.

[308] *Protocolul Congresului… 1897,* Aclus M, la nr. 107, p. 164-177.

nu puteau întruni cvorumul necesar. Drept aceea, deputații congresuali din 1891 au admis posibilitatea alegerii unor membri supleanți. Totodată, s-a decis ca cei care absentau de două ori de la lucrările Comitetelor protopopeşti, să fie considerați demişi, fiind înlocuiți de membri supleanți (v. mai sus).

Îndatoririle Comitetului protopopesc erau aceleaşi ca şi ale Comitetului parohial (§ 63), adică emiterea de proiecte privind administrarea averii protopopeşti[309] Însă,

> „curios, Statutul organic îi atribuie Comitetului protopresbiterial, în § 62, patru, pe când Comitetului parohial, în § 21, numai două şedințe ordinare pe an"[310].

Este evident faptul că membrii Constituantei bisericeşti din 1868 au avut intenția de a acorda protopopiatelor un rol deosebit de important, pe plan administrativ şi misionar, ca prime centre mai importante ale vieții bisericeşti autonome locale. În acest context nu este de mirare că protopopiatul a reprezentat, în constituția bisericească ardeleană, prima instanță judecătorească a Bisericii (problemă asupra căreia voi reveni în paginile următoare).

Din aceleaşi considerente au fost prevăzute şi la nivelul protopopesc, la fel ca la cel parohial, epitropii speciale, alcătuite dintr-un număr de şase persoane, patru ordinari şi doi supleanți, aleşi de Sinodul protopopesc pentru o perioadă de trei ani.

În 1914, fiscalul consistorial de la Sibiu, Ioan de Preda, afirma că, în privința organizării de la nivelul protopopesc,

> „aşteptarea alcătuitorilor Statutului organic însă nu s-a împlinit. Şi nici că putea să se împlinească. Fiindcă protopresbiteratul ca atare este o creațiune mai mult măiestrită în organismul bisericesc"[311].

Totuşi, în acele protopopiate conduse de oameni conştiincioşi, rezultatele pe plan misionar nu au întârziat să apară, cum, de exemplu, a dovedit-o activitatea marelui istoric Ioan Lupaş care între anii 1910-1919 a îndeplinit funcția de protopop la Sălişte şi care ulterior va apăra în Parlamentul României menținerea forurilor protopopeşti în Statutul de Organizare a Bisericii româneşti unificate.[312]

---

[309] A se vedea deja menționatul *Regulament despre administrarea şi controlarea averii parohiilor şi protopresbiteratelor*, cu aplicabilitatea strictă în arhidieceză (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* conclus 92, p. 38 şi Aclusul H, p. 144-151), precum şi *Normativul privitor la regularea funcțiunei organelor protopresbiteriale..., Partea II*, în *Protocolul Congresului… 1912*, p. 156-158.

[310] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 148.

[311] *Ibidem*, p. 149.

[312] Contemporan cu Lupaş, canonistul şi istoricul Ion Matei afirma că, în timpul protopopului Lupaş, „parohiile conştiente se primenesc printr-o nouă ordine gospodărească, iar viața lor sufletească prinde un suflu creator, datorită unei intense activități pastorale. Amvonul capătă glas în fiecare duminică şi sărbătoare, predicile cele mai bune sunt tipărite într-o *bibliotecă* locală…, conferințele preoțeşti devin izvoare bogate de orientare duhovnicească…, contribuind la o înviorare religioasă remarcabilă a poporului" (cf. M. Păcurariu, *Cărturari sibieni…*, p. 372). Despre misiunea protopopească a lui Ion Lupaş la Sălişte s-a aplecat pe larg, într-o teză de doctorat susținută la Universitatea din Berlin, profesorul de Istorie bisericească de la Institutul teologic protestant din Sibiu, Wolfgang Wünsch. Acesta a evidențiat mijloacele sociologice moderne utilizate de Lupaş în slujba operei misionare în protopopiatul său. Printre altele, Lupaş a pus bazele unor comitete parohiale ale femeilor şi tineretului ortodox. De asemenea, lunar, Lupaş cerea membrilor mireni şi clerici din protopopiat să completeze chestionare privind diverse aspecte din viața socială şi

Consistoriul (arhi)diecezan

în conformitate cu § 110 St.Org., Consistoriul era atât organ administrativ, cât şi judecătoresc. Totuşi, separarea puterilor era respectată, deoarece Consistoriul era împărțit în trei instituții sau *Senate* separate, anume Senatul strâns bisericesc, Senatul şcolar şi Senatul epitropesc. Fiecare Senat îndeplinea „afacerile ținătoare de competența sa independent, (dar – n.n.) sub titlu general de *Consistor eparhial*, respective *archidiecezan*" (§ 13-114 din Statutul Organic).

Activitatea Consistoriilor a fost reglementată de Sinoade în mai multe rânduri, de exemplu în Arhidieceză în 1878, 1884, 1901[313].

Spre deosebire de Comitetele parohiale şi protopopeşti, Consistoriile erau oficii permanente, care se ocupau nu numai de administrarea afacerilor proprii ale eparhiei, ci totodată şi de administrarea afacerilor tuturor comunelor bisericeşti şi a protopopiatelor din eparhie.[314] Drept urmare, Consistoriile aveau un personal mult mai numeros şi mai bine organizat. Membrii Consistoriului se numeau *asesori* (azi *consilieri*) şi erau împărțiți de Statut în două categorii: ordinari şi onorari. După cum a arătat şi Ioan de Preda, această împărțire nu era corespunzătoare, deoarece toți asesorii aveau aceleaşi funcții. Numai că unii, asesorii ordinari, aveau responsabilități mai mari (de regulă erau *referenți* în diferitele Senate), fiind, prin urmare, salarizați. Asesorii onorari, în schimb, aveau dreptul şi obligația de a participa la şedințele consistoriale şi de a vota; responsabilitățile lor erau însă mai mici, fiind doar suplinitori ai referenților, în caz de nevoie. Nu erau salarizați:

> „Mai potrivit ar fi deci, când asesorii s-ar numi salarizați şi nesalarizați. Pe cei nesalarizați îi înțelege Statutul Organic sub numirea de *onorari*. Însă în lumea mare se înțelege sub *funcționari onorari* aceia care numai se onorează cu titlul vreunui oficiu, fără ca să-l îndeplinească" [315].

Toți asesorii erau aleşi de Sinod. Numărul lor însă a fost lăsat la latitudinea fiecărui for legislativ eparhial în parte. Regulamentele pentru organizarea internă a Consistoriilor au stabilit obligația ca fiecare Senat să cuprindă cel puțin doi asesori ordinari referenți[316]. Cu toate acestea, doar Senatul strâns bisericesc a avut de regulă doi sau chiar mai mulți asesori referenți ordinari, în timp ce celelalte Senate au avut, din considerente materiale, doar un referent salarizat, ceilalți asesori fiind onorari. Din acest motiv, la şedințele Senatelor respective participa şi un asesor referent ordinar din Senatul strâns bisericesc.

Pe de altă parte, Senatul strâns bisericesc era alcătuit doar din clerici, aleşi pe viață. Asesorii celorlalte două Senate erau aleşi pentru o perioadă de trei ani (putând fi realeşi) şi trebuiau să fie într-o proporție de două treimi laici. Inițial,

---

religioasă de zi cu zi, astfel ca să-şi poată stabili prioritățile pastorale. Stivele cu răspunsurile poporului credincios la aceste chestionare se mai află şi azi, potrivit lui W. Wünsch, în arhiva protopopiatului Sălişte.

[313] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1878,* Aclus F, p. 127-145; *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1884,* Anexa G, p. 140-158; sin *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* Anexa G, p. 123-143.

[314] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 190.

[315] *Ibidem*, p. 191.

[316] Regulamentul de la Sibiu din 1901, § 4.

CNB din 1868 a stabilit alegerea pe viață a tuturor asesorilor consistoriali. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii publice de la Budapesta nu a acceptat aceasta, iar statutul a trebuit modificat în acest sens, pentru a putea obține ulterior aprobarea. Modificarea a fost specificată în Dispozițiile introductive, sub litera E.

Pe lângă asesori, Consistoriile mai cuprindeau un secretar, un aşa-numit *fiscal* (juristul Consistoriului, termenul fiind preluat din administrația politică din comitatele ungare şi transilvane), un defensor matrimonial, precum şi *personal de manipulațiune* (cancelaria consistorială). Secretarul şi fiscalul erau aleşi de asesori, în timp ce defensorul matrimonial şi membrii cancelariei erau numiți de preşedintele Consistoriului, adică ierarhul (§ 119-120). Rolul fiscalului era de a reprezenta Consistoriul în procesele judecătoreşti şi înaintea autorităților politice în toate chestiunile de drept ale episcopiei; totodată, era procurorul Consistoriului în procesele disciplinare care erau judecate de Consistoriu în prima instanță (§ 18 din Regulamentul consistorial al arhidiecezei, din 1901).

Şedințele Senatelor aveau loc la Sibiu săptămânal: în zi de marți Senatul strâns bisericesc, în zi de joi Senatul Şcolar şi în zi de sâmbătă Senatul epitropesc. Plenul Consistoriului se întrunea lunar, în prima zi de luni din lună (§ 5 din regulamentul sibian al consistoriului, din 1901).

Senatul strâns bisericesc avea mai mult îndatoriri judecătoreşti, dar mai ales executive (§ 121 St.Org.). Senatul şcolar purta de grijă pentru buna organizare a sistemului şcolilor confesionale (§ 122)[317]. Senatul epitropesc constituia un fel de epitropie a eparhiei, anume organul care se ocupa cu afacerile economice ale consistoriului şi, deci, ale întregii eparhii. În 1897, când a fost votat de CNB *Regulamentul pentru administrarea afacerilor epitropeşti*[318], a devenit

> „un for de control şi de administrațiune pentru toată eparhia, un for prin care au să treacă afacerile economice şi financiare ale tuturor comunelor bisericeşti, ale protopresbiteratelor şi ale celorlalte instituțiuni bisericeşti din întreaga eparhie”[319].

Pentru a putea realiza aceste îndatoriri, membrii Senatului epitropesc trebuiau să aibă studii economice. De asemenea, ei erau responsabili materiali pentru averea eparhiei, fiind obligați la intrarea în funcție să plătească o cauțiune, care la Arad avea valoarea salariului pe un an întreg[320].

Alături de cele trei Senate, mai exista şi ***Plenul consistorial***, cu îndatoririle sale specifice, fapt pentru care Ioan de Preda l-a considerat drept un „al patrulea Senat consistorial”[321]. Aceste agende, stabilite de CNB din 1903, au fost apoi adăugate ca *Suplimentul XVIII* la § 140 din St.Org.[322]:

1. chestiunile principiale;
2. cauzele de natură sau competență mixtă ori probleme îndoielnice, care i se transpun ca atare prin prezidiu sau de către Senate;

[317] Pentru amănunte despre îndatoririle Senatului şcolar, a se vedea Paul Brusanowski, *Învățământul…*, p. 392-530.
[318] *Protocolul Congresului… 1897,* p. 164-177.
[319] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 214.
[320] *Regulament pentru afacerile interne ale Consistoarelor eparhiale din Eparhia Aradului*, în *Protocolul şedințelor… Arad, 1909,* § 3, p. 180.
[321] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 193.
[322] *Normativ pentru obiectele carii aparțin la competința Plenului Consistorial în eparhii*, în *Protocolul Congresului… 1903,* Aclus G la conclus 71, p. 131-132.

3. toate câte i se deleagă prin legi sau dispozițiuni speciale, sau îi vin spre împlinire de la Congresul Național Bisericesc sau de la Sinodul eparhial;
4. chestiunile controversate de drept sau de competență între senatele speciale;
5. toate deliberările asupra rescriptelor mai înalte care privesc cauze de interes general;
6. publicarea concluselor congresuale şi sinoadelor eparhiale;
7. dispozițiunile pentru conducerea alegerilor de deputați pentru sinodul protopopesc şi cel eparhial şi pentru Congresul Național Bisericesc; de asemenea, pentru reconstituirea corporațiunilor bisericeşti în protopopiate şi pertractarea protestelor contra reconstituirea corporațiunilor protopopeşti;
8. înaintarea de rapoarte, proiecte şi regulamente de resortul său, la Sinodul eparhial;
9. alegerea secretarului şi a fiscalului (juristului – n.n.) consistorial;
10. alegerea directorului şi a profesorilor pe baza candidării (propunerii – n.n.) făcute, pentru Secțiunea teologică a Seminarului, de către Senatul bisericesc, iar pentru Secțiunea pedagogică, de către Senatul şcolar, precum şi a medicului şi a economului pentru Institutul Teologic şi Pedagogic;
11. afacerile referitoare la organizarea oficiilor ajutătoare ale consistoriului şi la dotația funcționarilor consistoriali;
12. cumpărarea şi vinderea imobiliilor în cazuri de mare utilitate şi urgență, cu condiția ulterioarei încuviințări a Sinodului eparhial;
13. afacerile referitoare la alegerea şi numirea protopopilor şi a administratorilor protopopeşti;
14. afacerile arondării protopopiatelor şi a cercurilor electorale pentru sinodul protopopesc;
15. suspendarea sau amovarea comitetului parohial, în cazuri de neglijență sau grave abuzuri, şi instituirea unei comisii pentru verificarea afacerilor parohiale, în cazurile permise, precum şi atunci când alegerea şi constituirea comitetului parohial a devenit imposibilă;

Din cele prezentate, reiese cu claritate îndatoririle executive ale Consistoriilor. Acestea erau adevărate Guverne ale eparhiilor (cu observația că episcopia Aradului a avut două consistorii, unul la Arad, sub conducerea episcopului, pentru 11 protopopiate, iar cel de-al doilea la Oradea, sub conducerea vicarului episcopal de acolo, cu şase protopopiate. Consistoriul de la Oradea a fost înființat de către Curtea habsburgică, în anul 1793, la stăruințele episcopului Pavel Avacumovici[323]. El era condus de un vicar, funcție instituită încă în 1755[324].

Consistoriul mitropolitan

A fost forul executiv suprem din Mitropolia de la Sibiu. La fel ca în eparhii, şi forul executiv al întregii provincii bisericeşti ortodoxe româneşti din Ungaria şi Transilvania a fost alcătuit din trei Senate şi un Plen Consistorial, considerat de Ioan de Preda drept un *al patrulea Senat*[325]. Cei trei ierarhi erau membri de drept în organul executiv al Mitropoliei (§ 159). Fiecare Senat era alcătuit, conform § 162, din şase membri, aleşi de Congres. Cei din Senatul strâns bisericesc, doar clerici, îndeplineau funcția până la moarte; cei din Senatele şcolar şi epitropesc, în proporție de două treimi laici, erau aleşi pentru un mandat de trei ani. Inițial însă,

[323] Ilarion Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 225.
[324] Ion Lupaş, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 136
[325] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 250.

Statutul votat de Congresul din 1868 prevăzuse ca toți asesorii consistoriali să fie aleşi pe viață, ceea ce autoritățile guvernamentale nu au acceptat[326]. Drept urmare, CNB din 1874 a decis, în conclusul 63, ca membrii Senatelor şcolar şi epitropesc să fie „declarați aleşi şi pe viitor”, astfel ca să fie efectuate noi alegeri doar pentru locurile vacante:

> „Presidiul atrage atențiunea asupra faptului că, în conformitate cu § 116 din Statutul Organic, trebuie să aleagă membrii Senatelor şcolare şi epitropeşti ale Consistoriului mitropolitan. În acest obiect, deputatul Vincențiu Babeş propune: «considerându-se reprezentațiunea Congresului din anul 1870 (nr. 139) şi conclusul Sinodului eparhial din Arad din anul 1873 (nr. 165), să se declare membrii Senatelor şcolare şi epitropeşti ai Consistoriului mitropolitan de aleşi şi pe viitor, şi numai locurile vacante să se îndeplinească»; de altminteri, propunătorul declară din parte sa: că dânsul renunță la oficiul de membru al Senatului scolastic. Propunerea aceasta se primeşte, resignațiunea nu” [327].

Însă CNB din 1909 a decis ca să fie părăsită această practică şi să fie organizate alegeri noi, din trei în trei ani, pentru toate posturile de asesori în cele două Senate consistoriale.[328]

La fel ca şi Consistoriile eparhiale, şi cel mitropolitan mai avea un defensor matrimonial şi un fiscal sau jurisconsult (§ 163).

Pentru menținerea parității între dieceze, CNB din 1870 a stabilit structura Senatelor Consistoriului mitropolitan (*Suplimentul I* la St.Org. § 159 şi 170):

	Sibiu		Arad		Caransebeş		Total	
	Preoți	Mireni	Preoți	Mireni	Preoți	Mireni	Preoți	Mireni
Senatul bisericesc	2	-	2	-	2	-	6	-
Senatul şcolar	1	1	1	2	-	1	2	4
Senatul epitropesc	1	1	-	2	1	1	2	4

Acelaşi Congres a decis ca pentru toate senatele consistoriale să fie aleşi tot câte şase membri supleanți, dar fără să se țină seama de paritatea între eparhii[329].

CNB din 1921, după înființarea celorlalte două eparhii din Mitropolia sibiană (Cluj şi Oradea) a stabilit următoarea constituire a Consistoriului mitropolitan:

> „Susținând principiul de paritate între eparhiile existente, în Consistoriul mitropolitan se aleg: În Senatul strâns bisericesc, din arhidieceză şi din fiecare eparhie câte un asesor preot, iar al şaselea dintre bărbații din cler, distinşi din întreaga mitropolie; În Senatul şcolar şi în Senatul epitropesc, din arhidieceză şi din fiecare eparhie câte un asesor, iar cel de-al şaselea dintre bărbații distinşi din cler şi mireni din întreaga mitropolie, pe lângă respectarea proporției de două terțialități mireni şi o terțialitate preoți”[330].

Totodată, CNB din 1870 a admis ca aceleaşi persoane să poată fi deodată asesori şi la Consistoriile eparhiale şi la cel mitropolitan:

---

[326] *Ibidem*, p. 251.
[327] *Protocolul Congresului… 1876,* conclus 63, p. 35-36.
[328] *Protocolul Congresului… 1909,* conclus 52, p. 32.
[329] *Protocolul Congresului… 1870,* conclus 125, p. 87-88.
[330] *Protocolul Congresului Național Bisericesc al Mitropoliei românilor ortodocşi din Ardeal, Bănat, Crişana şi Maramureş. 3. Sesiunea ordinară din 1921*, conclus 41, p. 184.

„Susținând în general principiul de necompatibilitate pentru cazuri de necesitate, excepționalmente se admite alegerea de membri la Consistoriul mitropolitan şi din membrii Consistoriilor eparhiale, însă cu acea restrângere că nici un membru nu poate lua parte la deciderea vreunei cauze în forul superior, dacă el a luat parte la deciderea în vreun vor inferior"[331].

Acest fapt a fost considerat de Ioan de Preda drept o anomalie:

„Congresul, după cum din conclusul său reiese, a voit să susțină principiul de necompatibilitate nealterat. De aceea, a admis ca membrii Consistoriilor eparhiale să poată fi aleşi de asesori în Consistoriul mitropolitan.
Aşa în teorie. În praxă, încă din capul locului, Consistoriul mitropolitan s-a compus mai ales din asesori de la Consistoriile eparhiale. Şi astăzi abia se mai aflâ în Consistoriul mitropolitan vreun asesor care să nu fie totdeodată şi asesor în Consistoriul vreuneia dintre eparhii! (...)
Răul însă provine de acolo că asesorii din Consistoriul mitropolitan sunt toți bine *onorari*, adică nesalarizați. De aceea, asesorii din Consistoriile eparhiilor nu vor să se despartă de lefurile ce le trag de la eparhii; dar nici nu vor să lase pe alții să devină, peste capul lor, asesori la Consistoriul mitropolitan. Asta priveşte numai pe preoți. Mirenii însă care n-au plată nici colo, nici dincolo, ar putea mai lesne să observe principiul necompatibilității.
Restrângerea, ca asesorii de la Consistoriul mitropolitan să nu ia parte la deciderea cauzelor la care ei au participat în instanțele inferioare, e o măsură paliativă, care şi când s-ar observa cu deplină strictețe, n-ar fi în stare să delăture bănuielile ce le inspiră compunerea Consistoriului mitropolitan"[332].

Conform Regulamentului pentru afaceri interne ale Consistoriului mitropolitan, votat de Congresul din 1878, cele trei Senate erau obligate să se întrunească cel puțin de două ori pe an, în timp ce Plenul Consistorial se întrunea anual în data de 20 august, fără convocare[333]. Acelaşi regulament a stabilit şi agendele speciale ale Plenului Consistorial, anume:

- rezolvarea chestiunilor de principiu, adică a celor care statorniceau sau explicau şi aplicau un principiu general de administrație;
- rezolvarea tuturor cauzelor de natură sau competență mixtă;
- rezolvarea cauzelor ce soseau de la Plenurile consistoriale eparhiale;
- deciderea chestiunilor controverse de drept sau de competență între celelalte Senate sau între Senate şi prezidiu;
- deciderea cauzelor de controversă între dieceze sau între organele lor centrale, precum şi a plângerilor persoanelor particulare împotriva acestor organe;
- luarea dispozițiilor pentru convocarea Congresului şi pentru alegerea deputaților la Congres;
- alegerea secretarului şi a fiscalului consistorial;
- exercitarea disciplinei supreme asupra membrilor şi oficialilor săi;
- exercitarea oficiului de supremă inspecție, conducere şi control asupra întregii administrații, prin preşedintele (mitropolitul) şi organele sale.

Agendele Senatelor Consistoriului mitropolitan erau cele ale Senatelor eparhiale.

---

[331] *Protocolul Congresului… 1870*, conclus 125, p. 86.
[332] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 249-50.
[333] § 7 din Regulamentul publicat în *Protocolul Congresului… 1878*, Aclus F, p. 208.

2.4.3. Organele puterii judecătoreşti

În ceea ce priveşte puterea judecătorească, St.Org. a făcut deosebirea între:

- „jurisdicţiunea eclesiastică sau puterea ce o au mai marii Bisericii de a dispune tot ce aflǎ de lipsǎ pentru conservarea bunei ordine în Bisericǎ şi promovarea binelui spiritual al credincioşilor";
- „judicǎtura sau dreptul de a decide în treburi controverse ale particularilor, precum şi ale instituţiunilor bisericeşti".

Cea dintâi, adică jurisdicţia bisericească, „în afaceri curat numai dogmatice şi spirituale" fost atribuită episcopatului; cea de-a doua însă a fost acordată „forurilor anume compuse spre acest scop"[334], adică: scaunelor protopopeşti, ca primă instanţă, consistoriilor diecezane (sau arhidiecezan, la Sibiu), ca instanţa a doua, şi Consistoriului mitropolitan, ca instanţa a treia (art. VI din Dispoziţii generale).

Scaunul protopopesc era alcătuit din protopop, ca preşedinte, şi dintr-un număr de şase parohi, cu vot decisiv, apoi un defensor matrimonial şi un notar, ambii cu vot consultativ (§ 32). Scaunul se întrunea în şedinţe lunare (§ 36). De competenţa acestei prime instanţe de judecată se aflau (§ 33):

- rezolvarea diferenţelor între preoţii din protopopiat; între preoţi şi parohiile lor, cu privire la veniturile stolare şi altor venituri preoţeşti;
- deciderea proceselor matrimoniale, în special a divorţului religios. Congresul din 1878 a emis chiar un Regulament pentru procedura judecătorească în cauze matrimoniale[335]. Însă în anul 1894, prin AL 31, autorităţile de stat au luat asupra lor problemele matrimoniale, introducând căsătoria şi divorţul civil[336]. Cu toate acestea, CNB a decis menţinerea şi pe mai departe a competenţei forurilor bisericeşti în privinţa despărţirii căsătoriilor în partea lor sacramentală. Regulamentul din 1878 a fost simplificat odată în 1900[337], iar apoi din nou în 1912[338];
- „privegherea asupra purtării feţelor bisericeşti". În 1909, Congresul i-a acordat protopopului însuşi un oarecare drept de disciplină faţă de subalternii săi, cărora le putea aplica pedepse prevăzute de *Regulamentul pentru procedura judecătorească în cauzele disciplinare în Mitropolia greco-ortodoxă română din Ungaria şi Transilvania*[339].

Consistoriul eparhial constituia cea de-a doua instanţă pentru cauzele apelate de la Scaunul protopopesc (§ 121, alin. 10). Totuşi, pentru o serie de multe alte chestiuni, Consistoriul constituia prima instanţă. Anume Senatul strâns bisericesc avea dreptul de disciplinare a preoţilor, candidaţilor la preoţie, ba chiar a tuturor credincioşilor (§ 121, alin. 2 şi 9). Senatul şcolar era primă instanţă de judecată a corpului învăţătoresc şi profesoral de la şcolile confesionale (§ 131), iar

[334] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 36.
[335] *Protocolul Congresului… 1878,* Aclus N, p. 259-292.
[336] Paul Brusanowski, *Învăţământul…*, p. 305-311. De asemenea, a se vedea şi *Ordinaţiuni ministeriale ale Ministrului preşedinte, ale Miniştrilor de Interne, de Justiţie şi a Ministrului de Culte şi Instrucţiune publică referitoare la executarea Legilor despre Matricolele de Stat, despre Dreptul matrimonial şi despre Religiunea copiilor. Ediţiunea oficială,* Budapesta, 1895.
[337] *Protocolul Congresului… 1900,* Aclus I, p. 149-163.
[338] *Protocolul Congresului… 1912,* Aclus L, p. 193-196.
[339] *Protocolul Congresului… 1909,* Aclus O, p. 263-286.

Senatul epitropesc era for judecătoresc de primă instanță pentru comitetele şi epitropiile parohiale şi protopopeşti, ca şi a membrilor acestora, cu privire la pagube produse (§ 135).

Consistoriul mitropolitan constituia forul judecătoresc de a treia, respectiv a doua instanță, pentru toate cauzele apelabile şi apelate, decise în prima instanță de Scaunul protopopesc, respectiv de Consistoriul eparhial (§ 166). De asemenea, era şi for de primă instanță pentru comisia sa disciplinară[340].

2.4.4. „Elementele personale". Principiul ierarhic vs. separaţia puterilor?

Mitropolitul Andrei baron de Şaguna a făcut o deosebire între „elementele sociale" şi „elementele personale" din Biserică. Asupra celor dintâi am stăruit în paginile anterioare. Drept urmare, atenția va fi îndreptată în continuare asupra elementelor personale, anume preoții, protopopii, episcopii şi mitropoliții Provinciei bisericeşti ortodoxe româneşti din Ungaria şi Transilvania.

În studiul său din 1936, în care a analizat constituționalismul în viața Bisericii, Nicolae Popovici s-a preocupat şi de aplicarea în viața bisericească a unuia dintre principiile constituționale, anume „poziția capului statului în organismul de stat". În acest sens a afirmat cu tărie şi cu deplină dreptate, că în viața eclesială

> „capului statului îi corespunde episcopul. Dar poziția capului statului în stat, după regim constituțional, diferă de aceea a episcopului în Biserică (eparhie)"[341].

Într-adevăr, Biserica Ortodoxă este o Biserică episcopală, la fel ca cea Catolică. Deosebirea de aceasta nu a constat doar în primatul papal, ci şi în lipsa oricărui absolutism:

> „Trebuie osebit să intonăm că, pe când la catolici domnind absolutismul, întreaga jurisdicțiune se concentrează în mâinile episcopilor până sus la papă, episcopilor greco-ortodocşi, după Statutul Organic nu le compete jurisdicțiune proprie, nici în afacerile judiciare, nici în cele administrative. Ci ei sunt preşedinții Consistoarelor diecezane, arhidiecezane şi mitropolitan, şi ai Sinoadelor şi respectiv al Congresului şi numai ca atari au înrâurire în trebile judiciare şi administrative.
> În trebile bisericeşti-spirituale, dogmatice şi simbolice însă episcopii greco-ortodocşi au jurisdicțiune deplină. Pe care însă încă o exercitează mai ales toți împreună în Sinodul episcopesc, care în sensul § 171 din Statutul Organic se compune, cu excluderea elementului mirean, numai din demnitari bisericeşti, din episcopii sufragani, sub prezidiul mitropolitului"[342].

Într-adevăr, deşi au fost conştienți de puterea sacramentală a episcopilor, CNB din 1868 a avut o poziție nuanțată, din mai multe motive.

În primul rând, a făcut o distincție clară între autoritatea strict bisericească (sacramentală sau liturgică) a episcopilor şi prerogativele pe care le puteau aceştia

[340] Stabilirea forurilor judecătoreşti a fost făcută de Congresul din 1909, în Regulamentul pentru procedura judecătorească, capitolul II, litera A, p. 267-268.
[341] N. Popovici, *Opinii asupra Proiectului de modificare ..*, p. 18.
[342] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 39.

deține în domeniul administrativ-epitropesc (adică îngrijirea de toate problemele materiale ale comunităților bisericeşti). Această distincție existase deja, chiar dacă nu formulată ca atare, în proiectul propus de Şaguna Sinodului din 1864. Precum am arătat în capitolul 1.4.4., în acest Proiect de Statut, Şaguna a prevăzut, alături de Sinodul eparhial mixt, trei organe de conducere eparhiale: Sinedrionul presbiterilor, Epitropia şi Senatul şcolar. Dintre acestea, doar Sinedrionul (numit apoi de deputații sinodali *Consistoriu*) avea în competență cârmuirea treburilor strict bisericeşti, episcopul deținând aici dreptul de decizie finală, chiar şi acela de *veto* împotriva hotărârilor asesorilor consistoriali. În ceea ce priveşte Epitropia eparhială şi Senatul şcolar, în aceste organe, deciziile urmau să fie luate prin majoritate de voturi, în condițiile în care două treimi dintre membri urmau să fie laici. Aşadar, în proiectul său constituțional, Şaguna a lăsat administrarea chestiunilor care nu erau strict bisericeşti (cele materiale şi şcolare) în seama majorității forurilor competente. În ceea ce priveşte instanțele de judecată, Şaguna a considerat că Sinodul episcopesc (asupra acestuia voi reveni în amănunt în subcapitolul viitor) urma să constituie „suprema jurisdicțiune bisericească”, adică instanța supremă de apel în procesele disciplinare (§ 12 din *Determinațiuni generale* la Proiect). Sinodul din 1864 nu a mai prevăzut în statutul votat instituția Sinodului episcopesc, considerând-o drept organism mitropolitan. Însă CNB din 1868 a redus autoritatea acestui for, precum s-a putut constata mai sus. Acest fapt l-a determinat pe Ioan de Preda să remarce că:

> „În proiectul prim pentru Statutul Organic, era prevăzut ca Sinodul episcopesc să fie ultima instanță în toate afacerile bisericeşti. Dar propunerea aceasta nu s-a primit. Şi astfel, făcându-se osebirea cuvenită între afacerile administrative şi cele dogmatice şi spirituale, s-a statorit competința exchizivă a episcopatului numai în cele din urmă”.[343]

În al doilea rând, membrii Congresului Național-Bisericesc din 1868 au avut conştiința, potrivit căreia Biserica este un organism viu. Dar prin aceasta nu se împotriveau părerilor ierarhului lor, care afirma, în *Compendium de drept canonic*, că vitalitatea Bisericii „este condiționată de neîmpiedicata funcționare a tuturor elementelor personale şi sociale”[344].

Potrivit concepției eclesiologice din *Compendium*-ul *de drept canonic,* Statutul organic nici măcar nu a prevăzut articole speciale dedicate activității aşa-numitelor *elemente personale* din Biserică. Nu se concepea separarea sau distingerea acestora de organismul întreg al Bisericii şi de aşa-numitele *elemente sociale* din care făceau parte integrantă. Astfel că, întreg Statutul Organic nici nu pomeneşte pe larg, în capitole speciale, de drepturile sau îndatoririle administrative ale preoților, protopopilor, episcopilor şi ale mitropolitului. Sunt prezentate doar competențele strict bisericeşti-pastorale ale vlădicilor, dar nu ca slujitori bisericeşti individuali, ci tot ca părți ale unui *element social,* anume Sinodului episcopesc. Şi acesta deoarece Şaguna şi Congresul Național Bisericesc au dorit să evite apariția vreunui germene de absolutism la care ar fi fost tentați cei care constituiau *elementele personale* din Biserică, fie preoți, protopopi, episcopi sau mitropoliți.

[343] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 223.
[344] A. Şaguna, *Compendiu de drept canonic*, ed. III, Sibiu, 1913, p. 89-90.

Generația de la 1868 trăia din plin epoca de tranziție de la absolutism la constituționalism şi era cât se poate de conştientă de efectele negative ale absolutismului care, „transplantat de pe terenul civil pe cel bisericesc... împiedică cu o inimă împietrită vitalitatea elementelor organismului Bisericii şi le despoaie pe ele de orice activitate". În concepția lui Şaguna, absolutismul „vatămă simțul şi presupunerile naturale ale clerului şi poporului credincios, şi provoacă sminteală şi împărechere față cu partizanii absolutismului în şi afară de Biserică".[345]

La aproape 13 decenii după emiterea de către marele mitropolit a acestor reflecții, nu putem decât să ne aplecăm în fața personalității sale. Aceste considerații au avut caracter profetic, fiind însă avertismente de care, la un moment dat, nu s-a mai ținut seama. Din nefericire, în 1938 şi apoi în 1948 (deci la 7-8 decenii după emiterea Statutului Organic), a avut loc ceea ce Şaguna a dorit cu orice preț să evite: transplantarea absolutismului „de pe terenul civil pe cel bisericesc" şi „împărecherea" dintre „partizanii absolutismului în şi afară de Biserică". Am în vedere instaurarea regimului cezaro-papist al dictaturii regale, cu patriarhul BOR premier, apoi instaurarea regimului comunist şi emiterea unei noi constituții bisericeşti octroiate, care a trebuit să fie acceptată „în unanimitate" de Sf. Sinod de atunci.

Reprezentarea corporaţiunilor bisericeşti în afară

Din întregul cuprins al Statutului Organic reiese foarte clar faptul că nu *elementele personale* aveau dreptul de a reprezenta corporațiunile sau instituția unită a Bisericii în afară (adică în fața organelor de stat şi a societății civile), ci organele executive ale diferitelor *elemente sociale*. Astfel, nu preotul reprezenta în afară parohia, ci Comitetul parohial (§ 17 din Statutul Organic şi § 8 din „Regulamentul pentru administrarea afacerilor epitropeşti", din 1897[346]); nu protopopul protopresbiteratul, ci Comitetul protopopesc,[347] nu episcopul reprezenta eparhia, ci Consistoriul (arhi)diecezan (§ 87). Tot aşa, nu mitropolitul reprezenta în afară întreaga Biserică românească, ci Consistoriul mitropolitan.

> "Cu toate acestea, Consistoriul este mai mult numai reprezentantul *formal* al Sinodului, al Congresului şi al Bisericii, pe când atunci când eparhia, mitropolia şi Biserica are să-şi exprime voința sa în chestiuni mai grave, asta o pot face numai corpurile legiuitoare bisericeşti, adică Sinoadele eparhiale pentru eparhii, iar pentru mitropolia întreaga Congresul".[348]

Preoții, protopopii, episcopii şi mitropolitul ocupau funcțiile de preşedinți naturali (în virtutea puterii dregătoreşti-sacramentale) ai organelor legislative (Sinoadele parohiale, protopopeşti, eparhiale şi Congresul Național Bisericesc), precum şi, cu excepția preotului paroh, ai organelor executive, adică a Comitetului protopopesc, Consistoriului (arhi)diecezan şi mitropolitan. Excepția de la această

---

[345] *Ibidem*.
[346] "… Comitetul parohial, care este totodată şi reprezentantul legal al comunei bisericeşti" (în *Protocolul Congresului… 1897*, Aclus M, la nr. 107, p. 165).
[347] În Statutul Organic nu se specifică nicăieri de vreo reprezentativitate în afară a protopopiatelor. Totuşi, conform interpretării date de Ioan de Preda constituției bisericeşti ardelene, Comitetul protopopesc reprezenta în afară protopresbiteratul (Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 145).
[348] *Ibidem*, p. 168.

regulă o consta doar Comitetul parohial, reprezentat de preşedintele său ales, care putea fi aşadar şi laic - § 20).

> „Aceasta este singura corporațiune care îşi poate alege pe prezidentul său. Şi de aceea, aici poate fi prezident şi un mirean; pe când toate celelalte corporațiuni bisericeşti, şi anume toate sinoadele, până chiar şi Sinodul parohial, mai departe Scaunul protopopesc şi Consistoarele toate bine îşi au prezidenții lor naturali şi aceştia sunt parohii, protopopii, episcopii, mitropoliții şi substituiții lor”[349].

Bineînțeles că, din punct de vedere formal, birocratic, clericii au fost cei care reprezentau corporațiunile bisericeşti. Dar nu datorită faptului că erau dregători bisericeşti, membri ai ierarhiei sacramentale, ci în calitatea lor de preşedinți ai organelor executive bisericeşti.

> „În înțelesul § 17 din Statutul Organic şi a § 8 din Regulamentul pentru administrarea afacerilor epitropeşti, comuna bisericească o reprezintă Comitetul parohial şi respectiv prezidentul acestuia, *în afară*. Va să zică parohului, dacă nu e însuşi prezidentul Comitetului parohial, nu-i mai rămâne decât să reprezinte comuna bisericească *înlăuntru*. La înțeles vorbind, Comitetul parohial reprezintă comuna bisericească în toate afacerile ei de drept şi administrative, pe când parohul o va reprezenta mai mult numai în cele formale”[350].

În întreaga perioadă de peste o jumătate de secol, în care s-a aflat în vigoare constituția bisericească din 1868, cei care au făcut parte din organele legislative şi executive ale Bisericii s-au străduit să înlăture posibilitatea ca slujitorii bisericeşti să se substituie şi să dobândească dreptul de reprezentare a acestor organe, în calitatea lor de preşedinți ai acestora, precum şi de membri ai ierarhiei.

O interesantă dispută în acest sens a apărut în anul 1908, când ministrul Cultelor şi Instrucțiunii publice din Guvernul maghiar, contele Apponyi Albert, a trimis episcopului arădean Ioan Papp un rescript (datat 8 februarie):

> „Consistoriul în general este numai corporațiune consultativă, ale cărui concluse episcopul nu este dator a le urma şi astfel Consistoriul față de Guvern nu poate figura ca autoritate şi, în consecință, nici nu are nici o răspundere față de Guvern”.

Sinodul arădean a protestat în mod solemn, afirmând că aceste considerații ale ministrului nu doar că încălcau prevederile constituționale ale Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania şi Ungaria, ci constituiau şi o ingerință față de autonomia bisericească:

> „Sinodul declară că enunciațiunile Excelenței Sale Domnului Ministru sunt ... în flagrantă contrazicere cu dispozițiile Statutului Organic al Metropoliei greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania, creat pe baza articolului de lege IX din 1868, §-ul 3... Sinodul deci protestează contra acestei ingerințe ilegale a Excelenței Sale Domnului Ministru de Culte şi Instrucțiune publică şi a atacului îndreptat contra constituției şi autonomiei noastre bisericeşti, iar pe P.S. Sa Domnul Episcop diecezan îl invită să respecteze şi mai departe toate dispozițiunile Statutului Organic referitoare la cercul de competență a Consistoriului eparhial, iar în viitor să respingă toate atacurile contra constituției noastre bisericeşti. Totodată, cu provocare la dispozițiile Statutului

[349] *Ibidem*, p. 100.
[350] *Ibidem*, p. 114-115.

> Organic, §§-ii 154 şi 174, Sinodul recearcă Măritului Congres Național-Bisericesc şi Sfântului Sinod episcopesc, ca în cadrul competințelor lor legale, asemenea să se îngrijească pentru apărarea şi susținerea autonomiei noastre bisericeşti”[351].

Dar împotriva acestei noi concepții juridice a ministrului Apponyi nu a protestat doar Sinodul de la Arad, ci însuşi episcopul Ioan Papp, astfel că autoritățile guvernamentale maghiare au „revocat acea enunciațiune, declarând că numai din greşeală s-a strecurat în acel act”, fapt primit cu bucurie de deputații Congresului Național Bisericesc din toamna anului 1909[352].

Aşadar, în Mitropolia ortodoxă română din Ungaria şi Transilvania, episcopul era „prezident şi nu locțiitor al Consistoriului, cum este bunăoară la catolici, unde episcopul este eparhia”[353]. În această calitate a sa, ierarhul bisericesc convoca şi prezida şedințele Consistoriului, ca şi pe cele ale Sinodului eparhial. Şi de asemenea, mitropolitul convoca şi prezida şedințele Consistoriului mitropolitan şi Congresului Național Bisericesc.

Preşedinţia de onoare a ierarhilor în organele legislative (Sinoade, CNB)

În forurile legislative ale Bisericii, ierarhii, ca preşedinți, convocau, deschideau şi închideau şedințele, vegheau pentru menținerea ordinii, conduceau dezbaterile, acordau cuvântul deputaților, supuneau la vot, anunțau rezultatul acestuia. Aveau, de asemenea, dreptul de-i întrerupe pe deputații care se comportau necuviincios şi, în cazuri extreme, puteau suspenda şedința sau să ceară auditoriului să părăsească sala.[354] Însă, de regulă, ierarhii nu participau la dezbatere, decât doar dacă erau provocați direct de deputați.

> „Preşedintele ca atare nu ia parte la dezbaterea meritorie a obiectului, decât numai încât e de lipsă pentru susținerea ordinei, dar în calitatea sa de mai mare în Biserică, e îndreptățit de regulă la începutul sau finitul dezbaterei fiecărei chestiuni, a da desluşirile şi observațiunile necesare, eventual a-şi apăra propunerile, iar în caz când oratoriul l-ar interpela de-a dreptul, va da răspunsul necesar şi în decursul dezbaterii”[355].

Evident, că poziția ierarhului era prea importantă ca să participe direct la dezbatere. Însă în momentul votării, când voturile erau egale, decidea ierarhul, prin votul său[356].

Voturi separate ale episcopilor împotriva concluselor sinodale

S-a întâmplat destul de des ca, în timpul lucrărilor Sinoadelor (arhi)diecezane, ierarhii să susțină altă părere decât majoritatea deputaților sinodali, şi să rămână în minoritate. Aceasta nu atrăgea după sine invalidarea deciziei luate de majoritatea

---

[351] *Protocolul şedințelor… Arad, 1909,* conclus 73, p. 43-44.
[352] *Protocolul Congresului… 1909,* conclus 47, p. 30.
[353] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 190.
[354] § 6 din Regulamentul de ordine internă a Sinodului arhidiecezan, din 1892 (în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1892,* p. 160) şi § 19 şi 37 din *Regulamentul afacerilor interne congresuale* (în *Protocolul Congresului… 1878,* Anexa M, p. 258 şi 252).
[355] § 21 din Regulamentul de ordine internă a Sinodului archidiecezan, din 1892, p. 165. Acest pasaj a fost copiat aproape cu exactitate din Regulamentul afacerilor interne congresuale, § 47, p. 255.
[356] § 26 din Regulamentul de ordine internă a Sinodului arhidiecezan, din 1892, p. 167.

care a votat o opinie căreia ierarhul s-a opus. Episcopul-preşedinte de Sinod, respectiv CNB, avea dreptul, la fel ca şi oricare alt deputat, de a prezenta în scris, un aşa-numit *vot separat*. Iată în continuare câteva *voturi separate* aduse de arhiepiscopii de la Sibiu în sinoadele arhidiecezane:

În **1870**, deci chiar în primul Sinod arhidiecezan, mitropolitul Şaguna s-a opus, fără folos, proiectului de buget al Comisiei bugetare. Şi-a motivat propunerea sa printr-o declarație solemnă:

> „Îmi iau voia a lua cuvântul, spre a arăta ce păreri am eu în privința bugetului proiectat de către Comisia bugetară. Deşi acum am înțeles proiectul acesta…, care m-a surprins pe mine de tot şi m-a adus în uimire, totuşi cuget că mă pot orienta şi pot exprima fără întârziere unele date informatoare şi desluşitoare”.

Observațiile lui Şaguna cuprindeau cinci pagini. El propunea o economisire mai mare a fondurilor arhidiecezane, în defavoarea unor cheltuieli, considerat de sinodali drept necesare. Prin urmare, cerea ca Senatul şcolar să nu aibă asesor ordinar (deci plătit asemenea asesorilor ordinari din celelalte Senate consistoriale, care primeau un salariu de 1200 fl.)[357]. Totuşi Sinodul a votat contrar opiniei mitropolitului:

> „Dezbătându-se (proiectul), rămâne singur numai preşedintele (adică Şaguna – n.n.) prelângă propunerea sa, cu încă câțiva puțini membri sinodali”[358].

Drept urmare,

> „după ce s-au ridicat aceasta (bugetul pentru anul 1871 – n.n.) la valoare de conclus, preşedintele dă următorul vot separat asupra deciziunii acesteia (a Sinodului – n.n.) şi adecă: că, cu privire la cele de Excelența Sa mai sus aduse înainte, asesorii şcolari deocamdată să nu capete nici o leafă, fără unul care va fi referinte în trebile şcolare o remunerațiune de 300-400 fl.v.a. Pentru că dânsul nu țărmureşte privirea sa numai spre Sibiu, unde este centrul Arhidiecezei, ci o extinde asupra întregii Arhiepiscopii şi asupra tuturor părților ei, de la Braşov până la Dobra, de la Hațeg până la Tihuța, de la Călata Mare până la Covasna, şi asupra lipselor întețitoare ale întregii noastre Arhiepiscopii”[359].

În **1884**, mitropolitul Miron Romanul s-a opus deciziei sinodale (conclus 95) care oferea gradații "cuincuenalii" doar asesorilor consistoriali, nu şi celorlalți funcționari ai organului executiv eparhial, ba nici chiar mitropolitului şi vicarului episcopesc. În votul său separat (la care s-au alăturat şi vicarul Nicolae Popea şi deputatul Ioan de Preda), ierarhul a declarat că ar fi mai corect ca

> „în lipsa actuală de mijloace pentru urcarea proporțională a salariilor tuturor funcționarilor consistoriali, Sinodul să amelioreze deocamdată salariile aceloraşi funcționari numai prin asigurarea emolumentelor ce le-a avut până acum fiecare funcționar consistorial, şi spre acest scop să primească propunerea făcută de Consistoriul arhidiecezan”[360].

[357] *Actele Sinodului Archidiecezei greco-răsăritene din Ardeal din 1970*, Anexa F, p. 122-127.

[358] *Ibidem*, p. 127. Sinodul a votat totuşi ca şi Senatul şcolar să cuprindă un asesor ordinar, cu salariu de 1200 fl. şi 600 fl. cheltuieli de călătorie (pentru inspectarea şcolilor confesionale.

[359] *Ibidem*, conclus 64, p. 43-44.

[360] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1884*, Aclus I, p. 168-169. Conclusul 95 este la p. 56-58. Prin acesta s-au stabilit următoarele salarii: arhiepiscopul 12.000 fl.; vicarul 2400; cei şase

În **1901**, mitropolitul Mețianu s-a opus conclusului sinodal 98, care, referindu-se la Fondul de pensii preoțești, a admis posibilitatea ca preoții să-şi poată cere pensionarea la vârsta de 65 de ani. Mitropolitul afirma că la acea vârstă, preoții „şi-au câştigat mai multe cunoştințe şi experiențe", având „mai mare vază şi trecere la popor". Prin urmare a declarat că „ar fi mai consult să nu se admită pensionarea parohilor, chiar la etatea când dânşii sunt mai apți de serviciu, decât numai în cazul şi la etatea când ar deveni neapți de serviciu"[361].

În 1912, mitropolitul Mețianu s-a opus conclusului sinodal 94, care a autorizat Consistoriul să restaureze hotelul Habermann (ulterior *Bulevard*, azi *Continental Forum*). Drept urmare a depus următorul vot separat:

> „Din considerare că investirea unui capital însemnat în zidirea unui hotel mare, cum este cel contemplat de Consistor şi de Sinod, într-un oraş mic ca Sibiul, nu se prevede rentabilă, ci, din contră, riscată; pe când zidirea unei case de chirie, cu mai multe bolte în parter, recomandată de mine, pare mult mai rentabilă şi neriscantă: pentru a mă achita de orice răspundere pentru eventualele daune, cer acluderea la protocol a acestui vot separat al meu"[362].

*

Problema preşedinției de onoare a ierarhilor în Sinoadele eparhiale a constituit una din cele mai dificile chestiuni în procesul de negociere pentru unificarea BOR între 1919-25. Proiectul de Statut, dorit a fi prezentat de ministrul Lapedatu în Parlamentul României, a inclus un drept de apel al episcopului față de deciziile Sinoadelor (Adunărilor) eparhiale, înaintat către Sf. Sinod. CNB de la Sibiu şi mitropolitul Bălan au protestat. Acesta din urmă a afirmat:

> „Cerem suprimarea articolelor 141 şi 142 din Statut, articole prin care s-a făcut atârnătoare de episcop executarea unor concluse ale Adunărilor eparhiale. Am fericirea să fac împreună cu frații episcopi declarația că renunțăm la acest drept. Noi nu l-am revendicat niciodată, fiindcă ne-am dat seama că orice hotărâre trebuie să iasă din înțelegerea desăvârşită a clerului şi poporului deopotrivă"[363].

Drept urmare, Statutul introdus în Parlament a stipulat în final că apelul episcopului împotriva deciziilor Adunării Eparhiale putea fi înaintat la forul legislativ superior, anume CNB (art.135).

Preşedinția de onoare a ierarhilor în organele executive (Consistorii)

Ierarhii erau preşedinții naturali ai Consistoriilor. Regulamentele pentru afacerile interne ale acestora, amintite mai sus, prezentau în detaliu responsabilitățile ierarhilor în calitatea lor de preşedinți consistoriali:

- convocarea şedințelor extraordinare şi grija ca şedințele ordinare (săptămânale şi lunare) să fie ținute cu regularitate;

asesori referenți fiecare câte 1400 fl.; fiscalul consistorial 600 fl., cassariul 800 fl.; arhivarul protocolist 700 fl. etc. Totodată, „salariul fiecărui asesor consistorial ordinar, tot la cinci ani de servițiu continuu, se înmulțeşte cu 100 fl.".

[361] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* Aclus L, p. 163-164. Conclusul 98 e la p. 40-42.
[362] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1912,* Aclus F, p. 111. Conclusul 94 la p. 70-71.
[363] *Protocolul Congresului din 1925,* conclus 123, p. 104.

- conducerea prezidiului atât a Plenului Consistorial, cât şi ale Senatelor;
- conducerea dezbaterilor în timpul şedinţei; menţinerea ordinii şi bunei cuviinţe în timpul şedinţelor consistoriale;
- numirea personalului cancelariei, suspendarea acestuia, pe motive disciplinare;
- examinarea documentelor emise de Consistoriu şi semnarea lor[364].

Aceleaşi regulamente însă au prevăzut cu claritate că ierarhii nu participau la vot, nici nu aveau voie să-şi impună părerea proprie. Ei aveau doar cuvântul decisiv în cazul în care exista între asesori egalitate de voturi. Astfel, în Consistoriul eparhial,

> „preşedintele de regulă nu votează, ci enunţă conclusul după opiniunea majorităţii absolute a votanţilor. Iar dacă voturile s-au împărţit în două părţi egale, preşedintele enunţă conclusul după opiniunea la care se alătură el"[365].

La fel, nici în Consistoriul mitropolitan,

> „preşedintele nu va întrerupe firul argumentării votanţilor, nici nu va încerca să impună vreo părere: peste tot el numai rezumând adevărata stare a lucrului lămureşte sau numai cu provocare la documente evidente corectează. Preşedintele dă propria opiniune motivată numai când dirimă cu votul său sau când află de lipsă a face rezervaţiune la protocol"[366].

Însă în şedinţele Senatelor Consistoriului mitropolitan, mitropolitul, ca preşedinte, avea posibilitatea ca, în caz de paritate de voturi, să evite asumarea oricărei responsabilităţi, să nu se exprime şi să nu voteze deloc, ci să convoace o nouă şedinţă, "întărită" cu alţi doi asesori. Doar dacă şi de această dată apărea paritate de voturi, mitropolitul era obligat să decidă sau *să dirime* cu votul său. Însă, în cazul în care ar fi apărut paritate de voturi în şedinţele Plenului Consistoriului mitropolitan (deci nu în Senate), mitropolitul nu avea de ales, nu avea voie să evite responsabilitatea, fiind obligat să-şi dea votul de-o parte ori de cealaltă.

Apoi, în aceleaşi regulamente ale Consistoriilor mitropolitan sau eparhiale, se prevedea ca episcopii să poarte de grijă ca hotărârile să fie trecute de secretarul consistorial la protocol, subscriind apoi cu *clausula* „să se expedieze" (sau „expediatur"), ceea ce însemna punerea ei în practică[367]. Deşi Statutul organic a prevăzut posibilitatea ca deciziile consistoriale din eparhii să fie apelate (§ 139), totuşi nu s-a făcut prea mult uz de acest drept de apel, deoarece,

> „apelul împotriva hotărârilor Consistoriilor eparhiale e mult mai restrâns, ca în contra hotărârii organelor ce stau sub Consistor; ceea ce îşi află explicarea sa mai ales în autonomia singuratecelor eparhii"[368].

Ar părea poate lipsite de importanţă aceste consideraţii juridice. Şi totuşi, în regimul constituţional existent în Ungaria de la cumpăna veacurilor XIX-XX, ierarhii, sinodalii şi asesorii consistoriali au putut să se folosească de ele pentru a

---

[364] § 10 din Regulamentul consistorial sibian din anul 1901, tipărit în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* p. 125.
[365] § 65 din acelaşi regulament, tipărit *Ibidem*, p. 138.
[366] § 18 din *Regulamentul pentru afacerile interne ale Consistoriului mitropolitan,* în *Protocolul Congresului… 1878,* Anexa F, p. 212.
[367] § 69 din regulamentul citat mai sus, la *Ibidem*, p. 139.
[368] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 221.

înlătura cele mai multe ingerințe din partea autorităților guvernamentale. Iar când ministrul Apponyi i-a declarat episcopului Ioan Papp de la Arad că acesta, în calitatea sa de episcop, nu trebuia să se considere legat de deciziile consistoriale, ministrul a replicat, în plină şedință sinodală următoarele cuvinte:

> „Venerabile Sinod eparhial! ... Trebuie să fac următoarea declarare: Ca preşedinte al Consistoriului şi al Venerabilului Sinod, primesc şi mă țin obligat a lua răspunderea pentru toate acele concluse, decize ori sentințe, care se decid cu votul meu; iar pentru conclusele, decisele ori sentințele, în care eu, ca preşedinte, enunț rezultatul pertractărilor pe baza votului majorității membrilor din Consistor ori din Sinod, nu iau şi nu pot lua altă răspundere, decât de-a stărui la executarea lor întocmai, în cadrul posibilităților şi a mijloacelor de care dispune organismul în fruntea căruia stau”[369].

Aceste principii ale vieții constituționale din Biserica ardeleană ar putea părea unora ca fiind contrare puterii sacramentale a chiriarhilor. Şi totuşi, Statutul a recunoscut această putere sacramentală. Ba mai mult, prin aceste regulamente episcopul ardelean a fost înălțat la statutul unui demnitar bisericesc în adevăratul sens al cuvântului, care, asemenea oricărui monarh constituțional, nu putea şi nici nu se cădea să se implice în discuțiile de ordin administrativ, fiind deasupra oricăror partide şi interese. Asemenea oricărui monarh constituțional, şi episcopul sau mitropolitul ardelean avea, în eparhia sa, suprema datorie de a supraveghea ca ordinea constituțională, buna cuviință şi dreapta credință să fie respectate şi să domnească deplina armonie în Biserică. Statutul Organic de la 1868, şi apoi toate regulamentele ulterioare izvorâte din principiile sale, l-au transformat pe chiriarh, dintr-un despot (în înțelesul propriu şi figurat al termenului), într-un adevărat DOMINUS NOBILIS, înzestrat cu genuină autoritate regală, pe care o punea în slujba comunității şi a organismului bisericesc. Nu este de mirare că atunci când episcopul Papp a anunțat CNB decesul mitropolitului Mețianu, s-a exprimat despre

> „trecerea din această viață pământeană a Excelenței Sale, Înalt Prea Sfințitul Domn Ioan Mețianu, *capul încoronat al Bisericii noastre ortodoxe române din Ungaria şi Transilvania*”[370].

Doar dintr-o asemenea perspectivă, de cap încoronat al unei Biserici dreptcredincioase şi totodată constituționale, a putut mitropolitul Miron Romanul să rostească, în 1876, la deschiderea celei de a treia legislaturi sinodale, următoarele cuvinte:

> „Cu ziua de astăzi facem început la un period nou în viața noastră constituțională bisericească. Alegerile pentru Sinodul nostru archidiecezan, pe un period nou de trei ani, au decurs neinfluențate cât de puțin din partea mea; pentru că eu, încrezut (fiind- n.n.) în maturitatea clerului şi a poporului nostru archidiecezan, m-am aflat îndemnat a mă mărgini numai la descoperirea în general a dorinței mele: ca, adecă, să văd reprezentată aici Archidieceza noastră prin bărbați maturi şi luminați, prin creştini devotați binelui comun, iubitori de pace, iubitori de progres, ca aşa, în bună armonie, să putem face celea necesare spre binele Sfintei noastre Biserici (...). Cu deosebire vă poftesc, Domnilor! Ca

[369] *Protocolul şedințelor… Arad, 1909,* conclus 69, p. 45-46.
[370] *Protocolul Congresului… 1916,* Aclus B (*Vorbirea de deschidere*), p. 73.

pătrunşi de sfinţenia scopului, pentru care ne-am întrunit într-o Biserică constituţională, să binevoiţi a lucra din toate puterile în lăuntrul Sinodului nostru, şi afară de Sinod, pentru întruparea păcii şi a concordiei în sânul Archidiecezei noastre, ca aşa toţi să fim una şi puterile noastre, care altcum se risipesc în certe interne, să le putem folosi întrunite spre scopul nostru comun, care este: lumina, cultura, moralitatea şi bunăstarea tuturora, care ne numim fiii unei aceleiaşi Biserici Naţionale. Permiţând aceasta şi împărtăşindu-vă tuturor binecuvântările mele arhiereşti, sesiunea ordinară a Sinodului arhidiecezan pentru anul curent 1876 o declar deschisă"[371].

Reversul medaliei – necesitatea unui ierarh „jucător"? Guvernarea bisericească în timpul mitropoliţilor Miron Romanul şi Ioan Meţianu

Formularea acestui subtitlu poate părea ciudată, dat fiind faptul că se inspiră dintr-un jargon politic al anilor 2005-2007. Însă consider că tocmai acest jargon politic poate exprima cel mai bine starea şi dilema existentă în Biserica ardeleană de la cumpăna secolelor XIX-XX.

Statutul Organic a dorit să concilieze două principii care par a fi contradictorii: separarea puterilor şi principiul ierarhic. Dată fiind poziţia episcopului în Biserică, a prevăzut dreptul acestuia de a prezida organele legislative, executive şi judecătoreşti de la nivelul eparhiei. Dar, pentru a se menţine totuşi o separare veritabilă a puterilor, a prevăzut că această preşedinţie să fie doar onorifică. Desigur că în cazul forurilor legislative, această preşedinţie onorifică nu putea să aibă efecte prea negative, dat fiind faptul că întotdeauna Sinoadele şi Congresele şi-au îndeplinit scopul – acela de a reflecta voinţa reprezentanţilor eparhiei/mitropoliei. Alta a fost însă situaţia în privinţa forurilor executive. Ca organe care aveau menirea de a propune proiecte legislative şi de a executa conclusele sinodale şi congresuale, Consistoriile trebuiau să deţină o structură şi o conducere cât mai eficientă, ceea ce Statutul Organic nu a permis. Episcopul – preşedinte onorific al Consistoriului, trebuia să conlucreze cu asesori impuşi lui de către forul legislativ (singur Senatul strâns bisericesc a constituit o excepţie în acest sens, ierarhul putând refuza persoanele propuse).

Aceste prevederi au creat şi stări de nemulţumire şi conflicte. Chiar mitropolitul Miron Romanul, deşi atât de optimist în discursul din 1876, a rostit două decenii mai târziu un cuvânt prezidial plin de dezamăgire:

„Am reflectat şi altădată la răul ce se incuibă în sânul Sântei noastre Biserici, parte sub specia de indiferentism către interesele acesteia, parte ca spirit de partidă... Oare n-aţi observat că legăturile interne de credinţă şi de disciplină, care au fost tăria şi totodată mândria noastră, astăzi sunt slăbite în măsură mare mai ales prin o răceală faţă cu Ortodoxia şi prin cochetare cu alte elemente, a căror chemare din capul locului a fost şi este: slăbirea şi în fine totala suprimare a Sântei noastre Biserici?"[372].

Într-adevăr, situaţia arhiepiscopului şi mitropolitului **Miron Romanul** a fost departe de a fi uşoară în cei 25 de ani de păstorire a arhidiecezei. El a fost impus sibienilor de sufraganii conduşi de Vincenţiu Babeş (mai multe amănunte în capitolul 2.5.7.), condiţia fiind împlinirea unui program guvernamental-bisericesc:

---

[371] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1876,* Anexa B (*Cuvânt presidial*), p. 147-149.
[372] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1895,* Anexa B (*Cuvânt presidial*), p. 77-78 conclusul 81, p. 45.

„I. În general, apărarea şi susţinerea cu fermitate, dezvoltarea succesivă şi aplicarea în sens liberal a Statutului Organic bisericesc;
II. În special: 1. apărarea cu energie a şcoalelor confesionale, lăţirea în toate părţile a instrucţiunii şi culturii naţionale; 2. Moralizarea şi disciplinarea clerului şi a poporului nostru şi ferirea acestui teren de influenţe străine; 3. Stârpirea multelor abuzuri în Biserică; 4. La alegeri, în cadrul autonomiei noastre, evitarea oricăror influenţe care ar periclita dreptul legal; 5. Sprijinirea tendinţei de a se înmulţi numărul diecezelor cu două; 6. În cazuri naţionale bisericeşti grave, consultarea cu bărbaţii de finanţe şi păşirea în coînţelegere; 7. Relaţiuni cât mai bune cu fraţii connaţionali de altă confesiune, respective cu capii bisericeşti ai lor”[373].

Miron a fost pus în faţa unei opoziţii constante. Aceasta a fost condusă de Popea, grupându-i pe Eugen Brote, Nicolae Cristea, Zaharia Boiu, Daniil Barcianu, fraţii Ioan şi Ilarion Puşcariu, Ioan Slavici, Simion Popescu, Ioan Borcia ş.a. în aşa-numitul *Partid Naţional-Bisericesc* cu următorul program:

- apărarea şi susţinerea autonomiei şi constituţiei Mitropoliei române;
- stăruirea pentru ducerea la îndeplinire a principiilor şi drepturilor garantate prin constituţia canonică a Bisericii, în special prin Statutul Organic, în toate afacerile bisericeşti, şcolare şi fundaţionale;
- sprijinirea şi înaintarea cauzei şcolare;
- conlucrarea pentru înţeleapta economisire, buna administrare şi înmulţirea fondurilor arhidiecezane;
- stăruinţa ca oficiile şi demnităţile bisericeşti, de jos până sus, să fie conferite după calificare şi merit; apărarea stabilităţii acelor oficii şi inamovibilitatea lor;
- conlucrarea pentru îmbunătăţirea stării materiale a preoţilor şi învăţătorilor;
- conlucrarea ca pe tot terenul bisericesc să domnească moralitatea, legalitatea, încrederea reciprocă şi buna ordine;
- respectarea conclusului Sinodului arhidiecezan din 1874, privitor la faptele, lucrările şi meritele mitropolitului Andrei Şaguna şi la direcţiunea dată de el;
- sprijinirea capului Bisericii (a mitropolitului) şi toate organele bisericeşti, apărarea lor de orice atacuri pe faţă sau ascunse, ce ar tinde spre scopuri contrare principiilor acestui program[374].

Având majoritatea în Sinod, partida lui Popea a deţinut majoritatea şi în Consistoriul arhidiecezan. Prin urmare, deşi Miron Romanul era ierarhul, guvernarea bisericească efectivă s-a aflat în mâinile opoziţiei.

„Fireşte din această cârmuire n-a putut să rezulte multă îndreptare, căci mitropolitul Miron Romanul, uzând de prerogativele arhiereşti, nu se prea grăbea să execute hotărârile Consistoriului sau Sinodului”[375].

Acest partid al lui Popea a constituit de fapt *opoziţia* majoritară care condus efectiv arhiepiscopia şi mitropolia până în anul 1888-89. În aceşti ani, Partenie Cosma (rudă cu mitropolitul) a reuşit să instituie o *partidă a mironiştilor*. Iar în 1889, Popea a părăsit Arhidieceza, fiind ajutat de mitropolit să promoveze ca episcop de Caransebeş[376].

---

[373] T. V. Păcăţian, *Cartea de aur..*, vol. VII., p. 526; A. Plămădeală, *Lupta împotriva…*, p. 19-20.
[374] Ioan Lupaş, *Episcopul Nicolae Popea, membru activ al Academiei Române,* Cluj, 1933, p. 7-8.
[375] *Ibidem*, p. 8.
[376] *Ibidem*, p. 9-10.

Până atunci însă, timp de peste un deceniu, mitropolitul Miron, simțindu-se de multe ori depăşit de situații, a început să lipsească de la şedințele sinodale şi consistoriale. În acest context pot fi interpretate discuțiile din Sinodul eparhial pentru reglementarea conducerii prezidiului sinodal, în cazul lipsei atât a arhiepiscopului (din motive de boală!) cât şi a vicarului Popea. Sinodul din 1876 a votat ca, în asemenea situații, lucrările să fie conduse de către preotul „care după rang şi apoi după anii serviciului e cel mai bătrân" (în acea perioadă-protopopul Făgăraşului, Petru Popescu[377].

În pofida promisiunilor lui Miron Romanul, nu s-a înregistrat un progres vizibil în următorii ani. Analizarea şi votarea *Regulamentului pentru organizarea şcolilor confesionale primare* a fost amânat de la un an la altul; situațiile statistice din protopopiate nu au fost transmise la Consistoriu, conform repetatelor concluse sinodale; acțiunea de rearondare a protopopiatelor nu era finalizată decât după zece ani[378]; iar tot după zece ani nu era încă începută activitatea în *Fundația Şaguna.*

Starea de letargie, alimentată şi de divergențele de păreri în care se complăceau organele de conducere ale Bisericii, a fost considerată de neacceptat în anul 1878. Atunci deputatul Visarion Roman a sesizat că erau necesare măsuri urgente deoarece de mulți ani (din anul 1874) nu se mai întrunise "Congresul nostru Național Bisericesc", precum nici „Consistoriul mitropolitan nu se adună regulat; considerând urmările grave, ce rezultă din amintitele împrejurări pentru provincia noastră mitropolitană în general, şi pentru arhidieceză în special". Din acest motiv a propus formare unei comisii din trei membri, care în „coînțelegere" cu mitropolitul, „să încerce a delătura cât mai curând şi prin toate mijloacele recerute răul şi piedicile existente"[379]. Pentru reglementarea acestei situații dezastruoase, deputatul Eugen Brote a propus ca Sinodul arhidiecezan „să se declare în permanență", până ce: a) afacerile arhidiecezane nu-şi vor lua iarăşi cursul lor normal; b) organismul bisericesc nu va funcționa regulat şi nu va corespunde înaltei sale chemări; c) fondurile şi dotațiunile arhidiecezane ştirbite nu se vor asigura şi întregi; d) învățământul confesional nu va fi pus sub condiții favorabile progresului; e) nu se vor lua măsuri, ca Statutul Organic să se susțină în toată integritatea sa; f) nu se vor da şi crea garanții îndestulătoare pentru regulatul şi neîntreruptul curs al agendelor arhidiecezane. Comisia care urma a se ocupa de rezolvarea acestor probleme era alcătuită din deputații Ioan Hannia, Anania Trombițaşu şi Nicolae Strevoiu[380].

Pentru început, a fost emis doar un regulament pentru organizarea internă a Consistoriului. Cu această ocazie au fost definite încă odată sarcinile concrete ale fiecărui Senat consistorial. Restul neajunsurilor amintite mai sus au mai dăinuit ani buni. Miron nu a avut tăria necesară să se impună. Mai mult, s-a complăcut şi el în inactivitate. Lipsa sa de autoritate a avut ca urmare faptul că, în pofida semnalelor de alarmă de la Sinodul din anul 1878 şi a măsurilor prevăzute, starea de indisciplină a persistat. Din partea protopopiatelor, abia în anul 1881 au sosit toate situațiile statistice privitoare la starea parohiilor şi a şcolilor confesionale.

[377] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1876,* conclus 126, p. 91.
[378] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879,* conclus 102, p. 50.
[379] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1878,* conclus 66, p. 45.
[380] *Ibidem,* conclus 67, 79, p. 46, 79.

Dar luptele de partid desfăşurate în acei ani au avut şi partea bună, în sensul că, urmărindu-se reciproc care cele două partide, a existat un control bisericesc eficient. Mai multe exemple în acest sens voi prezenta în cap. 2.6. După cum a remarcat şi istoricul Ioan Lupaş,

> „mulți sunt gata în tot momentul a condamna orice formațiune de partid pe terenul vieții constituționale-bisericeşti; dar viața constituțională tocmai ea aduce cu sine necesitatea unor asemenea grupări. Din controlul continuu ce exercită unii asupra lucrării şi conducerii celorlalți, trebuie să rezulte progresul obştesc”[381].

Mitropolitul Ioan Mețianu a fost un mitropolit total diferit de Miron Romanul. Şi-a prezentat programul său de revigorare a vieții bisericeşti la cel dintâi Sinod arhidiecezan, în *Cuvântul pesidial,* din anul 1899. Noul mitropolit le-a atras atenția deputaților sinodali că se simțea nevoia ca toate organele bisericeşti să-şi facă datoria după propriul simț şi nu doar la îndemnul superiorilor; considera necesară creşterea responsabilității fiecăruia la locul său de activitate, astfel ca toți slujitorii şi funcționarii bisericeşti să lucreze asemenea „membrelor unui corp”, în consonanță deplină:

> „Să nu uităm, domnilor deputați, că nicicând nu s-a arătat aşa de mult lipsa unei asemenea lucrări comune, ca în timpul de față, în care şi Biserica noastră străbună este expusă atâtor curente periculoase” [382].

Mitropolitul Mețianu a început să pună în practică aceste deziderate încă din 1899, prin revizuirea legislației interne bisericeşti. În această direcție a fost prezentat Sinodului un proiect de *Regulament de procedură la alegerea deputaților pentru sinodul archidiecesan.* Au fost stabilite în amănunt procedurile de alegere, fiind respectate întru totul principiile democratice. Ambiguitățile, care puteau lăsa loc de interpretări, au fost înlăturate[383]. Regulamentul a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1900, astfel că sinodul din 1900 a fost întrunit cu deputați aleşi conform noului regulament.

Buna organizare a Bisericii depindea şi de votarea unor normative de ordine interioară. De aceea, în anul 1901 a fost adoptat *Regulamentul pentru afacerile interne ale Consistoriului arhidiecezei ortodoxe române din Transilvania*. Această lege stabilea, după principii moderne, organizarea şi funcționarea organului curent de conducere al Bisericii. După *Dispoziții generale* erau precizate responsabilitățile cadrelor de conducere, modul de organizare a şedințelor consistoriale, datoria referenților, modul de prezentare a referatelor şi protocoalelor, orarul de lucru, precum şi modul de arhivare a documentelor[384]. O altă carență legislativă, de data aceasta referitoare la modul de gestionare a averilor parohiale şi protopopeşti şi de evidență a bunurilor, a fost rezolvată prin propunerea către Sinod a unui proiect de *Regulament despre administrarea şi controlarea averei parohiilor şi protopopiatelor,* care stabilea modul de întocmire a inventarului bunurilor, a jurnalul de casă, a bugetului[385].

---

[381] Ioan Lupaş, *Episcopul Nicolae Popea*, p. 9.
[382] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1899. Cuvânt prezidial,* p. 88.
[383] *Ibidem,* Anexa G (aclus la nr. 84), p. 123-138.
[384] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* Anexa G, p. 123-143 (aclus la nr. 48).
[385] *Ibidem,* Anexa H, p. 144-151 (aclus la nr. 92).

Tot de la începutul păstoririi sale, Mețianu s-a preocupat de încasarea regulată a sidoxiei şi acceptarea Congruei (mai multe amănunte în cap. 2.2.5.). Apoi, un alt obiectiv avut în vedere, cel al asigurărilor preoților la bătrânețe, s-a putut în sfârşit realiza datorită capitalului existent deja în Fondul de pensii. Deoarece până în acel an contribuția preoților la acest fond nu se realizase în mod corespunzător, a propus Sinodului spre votare *Statutele fondului de pensiuni al arhidiecezei*[386].

Prin toate aceste regulamente propuse de Consistoriul condus de Mețianu şi votate de Sinodul arhidiecezan, s-a creat cadrul necesar ca Biserica să-şi poată desfăşura în bune condiții şi în mod eficient misiunea sa duhovnicească şi culturală. Totuşi, mitropolitul nu a fost mulțumit de rezultate, considerând că pentru îndeplinirea acestei misiuni nu erau suficiente instituțiile create, fiind nevoie de conlucrarea tuturor credincioşilor, de cultivarea simțului religios într-o epocă în care „la toate ocaziunile întâmpinăm mulțime de curente bolnăvicioase”:

> „tot mai sunt unii dintre ai noştri, şi încă chiar dintre aceia care s-au ridicat prin Biserică şi trăiesc de la Biserică, cari nu cugetă la aceasta, deşi văd bine, cât de mult țin ceilalți compatrioți de alte confesiuni la Biserica lor”[387].

Aceste nemulțumiri ale mitropolitului îl măcinau profund, fapt pentru care, de câte ori avea ocazia, în special în cuvintele prezidiale din timpul sinoadelor, le reamintea slujbaşilor bisericeşti îndatoririle care le reveneau:

> „unii dintre preoții noştri poate nu-şi împlinesc conştiențios chemarea, iar alții dintre inteligenții noştri înconjură cercetarea Bisericii, ca şi când ar intenționa să arate că ei n-au lipsă de Biserică. Să nu mi se ia în deşert, dacă împins de datorința chemării mele, şi la această ocaziune voi intona durerea ce simțesc, auzind că unii chiar dintre inteligenții noştri crescuți cu prescură şi cu stipendii şi care îşi iau şi subsistența de la Biserică, înconjură cercetarea mai regulată a Bisericii, şi nici măcar din recunoştință nu premerg cu esemplu bun poporului, căruia se girează de amici şi sprijinitori”[388].

Şi în *Cuvântul presidial* de la Sinodul din anul 1904 a făcut apelul:

> „să luăm toți asupră-ne sarcina apostoliei cercetând (…) pornirile şi înclinările din cler şi popor, sprijinind cele bune şi condamnând cele rele. Şi apoi prin cuvinte, exemple şi faptele noastre să convingem pe toți ai noştri (…) despre foloasele cele mai mari ale luminei şi culturii (…) şi valoarea şi puterea cea mare a credinței noastre religioase”.[389]

Desigur că, în comparație cu predecesorul său, Mețianu a fost mult mai aspru. A fost acuzat de mulți ca având tendințe absolutiste. Într-adevăr, a întărit rolul elementelor personale, anume al parohului (care a devenit preşedinte de drept al Comitetului parohial, prin § 5 al *Regulamentului pentru parohii*, votat în 1906[390] şi modificat în 1909[391]), protopopului (acestuia atribuindu-se puterea de a aplica pedepse în locul Scaunului protopresbiteral, prin § 6 al *Regulamentului pentru*

[386] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1901,* Anexa I, p. 156-162 (aclus la nr. 105).
[387] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1902, Cuvânt presidial,* p. 57-61.
[388] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1903, Cuvânt presidial,* p. 98-100.
[389] *Protocolul Sinodului din anul 1901. Cuvânt prezidial,* p. 64
[390] *Protocolul Congresului… 1906,* Anexa G, p. 144.
[391] *Protocolul Congresului… 1909,* Anexa P, p. 287-308.

procedura judecătorească în cauzele disciplinare în Mitropolia gr.-or. rom. din Ungaria şi Transilvania[392]). Iar el, ca ierarh, a ştiut să „joace” în cadrul limitelor vieții constituționale, uneori având uneori tendința de a le depăşi:

> „Îşi permitea mitropolitul a săvârşi şi acte arbitrare, modificând la executivă hotărârile Consistoriului, ba, sulevându-se şi în Sinodul arhidiecezan nerespectarea normelor în vigoare, a avut aroganța să declare: «*Legile şi regulamentele bisericii noastre sunt eu*»”[393].

Guvernările bisericeşti ale lui Miron Romanul şi Ioan Mețianu sunt două exemple diferite de aplicare a vieții constituționale bisericeşti. În perioada de un sfert de veac a păstoririi lui Miron s-a încetățenit tradiția constituționalismului bisericesc, exersându-se controlul reciproc, înlăturându-se pe cât posibil tendințele de corupție; în acelaşi timp însă, din punct de vedere disciplinar, s-a instaurat un formalism sec şi un spirit de anarhie, iar din punct de vedere duhovnicesc s-a impus letargia, fapt evidenția şi prin aceea că în toți anii de păstorire ai lui Miron nu au fost tipărite deloc cărți de cult. Mitropolitul Mețianu, în schimb, a fost mai aspru şi a rămas în conştiința urmaşilor ca un ierarh abuziv. A impus însă ordine în administrația bisericească, astfel ca aceasta să-şi poată îndeplini scopul – de a asigura propăşirea spirituală a poporului credincios, respectând totuşi cadrele constituționale.

2.4.5. Sinodul episcopesc din Mitropolia Sibiului

Precum am arătat în capitolul 1.4.6., Sinodul episcopesc a fost primul organ instituit în Biserica Ortodoxă Română din Ungaria şi Transilvania după reînființarea Mitropoliei în 1864. Scopul principal pentru care s-au reunit în Sinodul episcopesc mitropolitul Şaguna şi episcopul Ivacicovici a fost alegerea ierarhului celei de-a treia episcopii sufragane (Ioan Popasu la Caransebeş), examinarea sa canonică şi apoi redactarea unor propuneri către Curtea imperială de la Viena, privind organizarea ulterioară a Bisericii româneşti.

Conform Proiectului de Statut prezentat de Şaguna Sinodului eparhial din 1864 şi CNB constituant din 1868, Sinodul episcopesc trebuia să reprezinte „autoritatea supremă în Biserică”, în sensul reprezentării acesteia înaintea autorității de Stat (§ 211). De asemenea, Sinodul episcopesc trebuia să constituie, în viziunea lui Şaguna, suprema instanță judecătorească a Bisericii.

Pe de altă parte, agendele prevăzute de Şaguna pentru Sinodul episcopesc au fost de natură pur spirituală, strict bisericească:

> „Agendele Sinodului episcopesc sunt:
> 1. a priveghea, ca dogmele credinței să se susțină în curățenie;
> 2. a decide contrazicerile ce s-ar întâmpla în treburi spirituale – can. 37 apost.;
> 3. a trata şi a decide obiectele privitoare la starea cea obştească a eparhiilor, precum sunt: întrebările dogmatice şi disciplinare şi îndreptarea greşelilor obşteşti;
> 4. examinarea obiectivă a alegerii făcute pentru un episcop nou;
> 5. a examina pe nou alesul episcop, înainte de sfințirea lui de episcop, precum aceasta o prescrie can 2 al Sinodului ecumenic VII;

[392] *Ibidem,* Anexa O, p. 266.
[393] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei…*, p. 29-30.

6. a griji pentru tipărirea cărților rituale bisericeşti, ca să nu fie lipsă de ele pe la biserici;
7. a griji pentru cărți simbolice pe seama şcolilor, a le cenzura şi aproba sau opri;
8. a trata şi decide finalmente cauzele apelate;
9. a reglementa şi dezvolta Constituțiunea Bisericii prin hotărâri organice şi a aduce acelea la cunoştința Sinodului mitropolitan, precum şi la cunoştința Sinodului eparhial, spre observare şi punerea în lucrare;
10. a elabora propuneri pentru împrejurările care ating poziţiunea publică în Stat a Bisericii şi a le aşterne Regimului spre aprobare, ca să capete valoare în Stat;
11. a se îngriji pentru a se aduce institutele teologice şi pedagogice la perfecționare tot mai mare, prin aplicarea bărbaților apți bisericeşti de profesori, şi prin pregătirea lor în institutele literare mai înalte, în care, pe lângă agonisirea ştiințelor teologice, pedagogice, istorice şi ale dreptului canonic, să se poată covârşi şi în limbi clasice antice”[394].

CNB constituant din 1868 a menținut Sinodul episcopesc. A înlăturat însă § 211 din proiectul şagunian, privind Sinodul episcopesc ca „autoritate supremă în Biserică”. De asemenea, nu a acceptat nici ca acest for să fie suprema instanță de judecată în Biserică (această funcție fiind acordată Senatului strâns bisericesc din Consistoriul mitropolitan). Însă, la fel ca în proiectul şagunian, Sinodul episcopesc urma, cf. CNB din 1868, să nu constituie un organ administrativ al Mitropoliei, rămânând însă instituția care trebuia să se ocupe de „afacerile spirituale, dogmatice şi simbolice din Biserică”, fapt considerat de Ioan de Preda ca fiind normal:

> „E lucru de sine înțeles că organele noastre constituționale bisericeşti, precum sunt Sinoadele eparhiale, Congresul şi Consistoriile de tot felul, compuse în preponderență dintre mireni, nu se pot ocupa cu întrebări dogmatice, sacramentale şi rituale şi astfel deliberarea lor cade în competența elementului clerical şi îndeosebi a episcopatului nostru. Agendele acestea prelații noştri le rezolvă în înțeles comun şi de aceea spre acest scop se întrunesc în Sinod”[395].

De aceea, multe au fost situațiile când CNB a apelat la Sinodul episcopesc pentru dispunerea de măsuri de ordin spiritual-canonic.

Grija pentru retipărirea cărţilor bisericeşti

În anul 1871, Sinodul protopresbiteral Şiria, din eparhia Aradului, a înaintat propunerea de a se iniția tipărirea de cărți bisericeşti cu litere latine. Sinodul eparhial arădean a decis transmiterea acestei propuneri la CNB[396]. Acesta a considerat propunerea necesară şi a transmis-o, în 1878, Sinodului episcopesc „spre apreciere”[397].

Problema cărților bisericeşti a fost din nou ridicată la CNB din 1881, când deputatul Partenie Cosma, amintind şi de decizia din 1878, a propus:

> „Este ştiut că Sfântul Sinod din România a decis revederea şi editarea cărților bisericeşti, care se vor tipări cu litere latine, cât şi cu chirilice. După regulamentul sancționat deja, referitor la această editare, se va constitui un

[394] § 212 din Proiectul de Statut, prezentat de Șaguna în 1864, în *Actele Sinodului Bisericei greco-răsăritene în Ardeal din anul 1864*, p. 158-159.
[395] Ioan A. de Preda, *Constituția…*, p. 262.
[396] *Protocolul şedințelor… Arad, 1871,* conclus 101, p. 64.
[397] *Protocolul Congresului… 1878,* conclus 48; 180, p. 25; 85.

> comitet compus din persoane competente, posedând cunoştinţe teologice şi lingvistice, necesare la traducerea cărţilor bisericeşti din limbile în care au fost ele scrise şi din care s-au tradus în limba română, spre a putea verifica acele traduceri şi a le perfecţiona unde va cere trebuinţa… Considerând că chestiunea tipăririi cărţilor bisericeşti cu litere latine s-a rezolvat la noi încă mai înainte decât în România…; considerând că Biserica ortodoxă română în toate provinciile locuite de români are una şi aceeaşi limbă, şi până astăzi se folosesc de aceleaşi ediţiuni ale cărţilor bisericeşti, procurate în trecut mai multe din patria noastră, chiar şi pentru România; considerând că amendarea ce o va afla necesară comitetul editătoriu al cărţilor bisericeşti pentru România se va accepta vrând nevrând şi la noi, şi, presupunând că o ediţiune amendată cu precauţiune şi cu pricepere de lucru astăzi trebuie să fie mai perfectă decât ediţiunile cele vechi, este şi de dorit ca să se accepteze; prin urmare este o necesitate neevitabilă, ca acel organ, care în provincia noastră mitropolitană este chemat a se îngriji de editarea cărţilor bisericeşti, nu numai să fie informat pe deplin despre schimbările ce au să intre în textul cărţilor, dar să şi conlucre la staverirea acelora, pentru ca să nu se strecoare în Biserică înnoiri, de care el n-ar avea ştire şi care nefiind poate corecte, ar deveni şi stricăcioase; din aceste considerente:
> Sinodul arhieresc se recearcă, ca trăgându-şi informaţiuni autentice despre modul cu care se intenţionează în România revederea şi editarea cărţilor bisericeşti cu litere latine, să-şi valoreze influenţa canonică la revizuirea textului; iar retipărirea cărţilor bisericeşti cu litere latine pentru bisericile din provincia noastră mitropolitană să o efectueze în textul astfel staverit şi cu ortografia adoptată acolo”[398]

Congresul şi-a însuşit propunerea lui Partenie Cosma, transmiţând rugămintea către Sinodul episcopesc de a lua legătura cu Sfântul Sinod din România[399]. În CNB din 1886, deputaţii au constatat cu regret că Raportul Consistoriului mitropolitan nu amintea nimic despre respectarea hotărârii luate în CNB din 1881 (conclus 63), cu privire la tipărirea cărţilor bisericeşti cu litere latine. De aceea, au însărcinat Consistoriul mitropolitan să raporteze, la următoarea sesiune congresuală, asupra paşilor întreprinşi în această direcţie[400]. Întrucât nici până la CNB din 1888 nu se întreprinsese nimic în problema tipăririi cărţilor bisericeşti, la propunerea deputatului Ioan Lenger, deputaţii congresuali au votat, din nou, însărcinarea Consistoriului mitropolitan de a se îngriji pentru acoperirea de cărţi bisericeşti, iar Sinodul episcopesc să „satisfacă conclusul congresual nr. 72/1886”[401]. Dar problema nu a fost rezolvată nici după alţi trei ani, drept care CNB din 1891 a votat conclusul potrivit căruia:

> „Preasfinţitul Sinod episcopesc este rugat a rezolvi cât mai curând această chestiune”[402].

Datorită acestor tergiversări repetate, lipsa cărţilor bisericeşti a devenit deosebit de acută. Însă situaţia nu era diferită nici în privinţa simplelor cărţi de rugăciuni pentru credincioşi. De aceea, la Sinodul arhidiecezan din 1893, deputatul Dr. Pavel Oprişa, directorul Gimnaziului din Brad, a înaintat următoarea declaraţie:

---

398 *Protocolul Congresului… 1881,* conclus 28, p. 21-22.
399 *Ibidem*, p. conclus 63, p. 35-36.
400 *Protocolul Congresului… 1886,* conclus 72, p. 37.
401 *Protocolul Congresului… 1888,* conclus 149, p. 71.
402 *Protocolul Congresului… 1891,* conclus 58, p. 30.

> „Considerând că generalizarea indiferentismului religionar se poate împiedica numai printr-o educațiune religioasă temeinică; considerând că în timpul nostru este imposibil a împărtăşi educațiunea religioasă numai în mod catihetic, şi o atare educațiune este insuficientă, necesitatea cărților de rugăciuni este adânc simțită; considerând că cărțile de rugăciuni din tipografia arhidiecezană lipsesc cu totul, afară de «cartea de rugăciuni pentru tinerimea evlavioasă de legea drept credincioasă răsăriteană etc.» edată în Sibiu tipografia arhidiecezană *la 1862, cu litere chirilice*, prin urmare şi această carte atât pentru formă, cât şi preț, este puțin accesibilă pentru generațiunea tânără; considerând că prin răspândirea cărților de rugăciuni şi de rituale tipărite în tipografii străine, de o parte uşor pot străbate în Biserica noastră învățături străine, iar de altă parte tipografia arhidiecezană şi prin ea Biserica noastră suferă o daună ireparabilă; considerând că tipografia arhidiecezană, ajustată conform recerințelor moderne, deja se află în poziție de a satisface cu mai mare înlesnire trebuințelor arhidiecezei, ba chiar are lipsă de întreprinderi mai extinse spre acoperirea erogatelor sale considerabile:
> Venerabilul Consistoriu arhidiecezan să binevoiască a face paşii de lipsă, ca să se tipărească *cu litere latine* cărți de rugăciuni potrivite pentru tinerimea de ambele sexe şi pentru poporul gr.or.; să dispună prin organele sale, ca cărțile rituale tipărite în tipografii străine să nu se mai sporească pe la bisericile noastre, şi să urgenteze rezolvarea cauzei retipăririi cărților bisericeşti, transpusă *Sinodului arhieresc*, fiind aceasta o chestiune de interes vital pentru Biserica şi poporul nostru”[403].

Comisia organizatorică, la rândul ei, căutând să rezolve cât mai repede această lipsă, a propus Sinodului, iar sinodalii au votat decizia prin care :

> „Se invită comisiunea administrativă (a Tipografiei arhidiecezane, n.n.), ca în sfera sa de activitate să ia dispozițiunile necesare pentru retipărirea cărților rituale şi pentru realizarea vinderii lor”[404].

Pe de altă parte, şi comisia bisericească a analizat problema cărților de cult şi a prezentat următoarea propunerea, votată de sinodali:

> „Comisia administrativă a tipografiei arhidiecezane se invită, ca la rezolvirea conclusului luat în această sesiune sub nr. protocol 88, în chestiunea retipăririi cărților bisericeşti să aibă în vedere şi lipsa cărților de rugăciuni şi să dispună tipărirea acelora cu litere latine”[405].

În pofida acestor rugăminți repetate adresate de deputații sinodali/congresuali Consistoriului şi Sinodului episcopesc, situația nu a fost rezolvată nici până în anul 1895, când în CNB a fost ridicată din nou problema tipăririi cărților religioase, drept care comisia bisericească a propus şi deputații congresuali au votat hotărârea:

> „Consistoriul mitropolitan se însărcinează a stărui, ca conclusele congresuale despre tipărirea cărților bisericeşti cu litere latine să se execute cât mai curând”[406].

Deci rezolvarea a fost lăsată tot în sarcina organelor administrative, fără ca Sinodul episcopesc să fi întreprins vreo măsură concretă.

---

403 *Protocolul Sinodului arhidiecezan din 1893,* conclus 69, p. 45-46.
404 *Ibidem,* conclus 88, p. 59.
405 *Ibidem,* conclus 112, p. 74.
406 *Protocolul Congresului … 1895,* conclus 51, p. 28.

Abia în anul 1899 a fost tipărită prima carte de rugăciuni în litere latine, anume *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*. Au urmat apoi următoarele cărți de cult: *Apostol* (1900), *Liturghier* (1902), *Octoihul Mic* (1903), *Apostol* (1904), *Evanghelia* (1907), *Mineiele* (1911), *Psaltirea* (1911), *Carte de rugăciuni* (1914) şi *Ceaslov* (1915), toate la Tipografia arhidiecezană şi în timpul păstoririi lui Ioan Mețianu. În timpul lui Miron Romanul a apărut, în Tipografia arhidiecezană doar un *Octoih Mic* (1882), iar la editura Closius, din Sibiu, au apărut, în litere chirilice *Acatistierul* (1887 şi 1892) şi *Paraclisul Sf. Haralambie* (1898). În timpul lui Procopie Ivacicovici a apărut un *Molitfelnic* (1874)[407].

Problema recăsătoririi preoţilor văduvi

La CNB din 1886, deputatul Nicolae Cristea, invocând argumente de ordin canonic, dar şi greutățile preoților văduvi, a propus să se apeleze la Sinodul episcopesc ca să pună în discuție chestiunea recăsătoririi preoților văduvi:

> „1. Preaveneratul Sinod arhieresc al Mitropoliei noastre este rugat a lua chestiunea căsătoriei fețelor bisericeşti (încât acestea nu sunt legate prin vreun vot special) în deosebită considerațiune, şi a afla modalitatea corespunzătoare, prin care restricțiunea căsătoriei să fie înlăturată, şi fețele bisericeşti, fără a pierde dreptul la funcțiune, să se poată împărtăşi de beneficiul Tainei căsătoriei, ca şi ceilalți creştini ai Bisericii noastre ortodoxe creştine.
> 2. Conclusul, ce preaveneratul Sinodul arhieresc îl va lua în chestiunea aceasta, să-l comunice Congresului celui mai de aproape”[408].

Deputații congresuali au votat textul propunerii deputatului Nicolae Cristea şi au decis înaintarea ei către Sinodul episcopesc[409]. Dat fiind faptul că arhiereii constituiau de fapt Sinodul episcopesc, aceştia s-au abținut de la vot în CNB:

> „Prezidiul declară că arhiereii, ca membri ai Congresului, au declarat că nu se pronunță față cu acest conclus”[410].

Reducerea şi mutarea sărbătorilor religioase

La CNB din 1886, deputatul Petru Opriş, pe motiv că starea materială „a poporului” era destul de precară, una din cauze constând în faptul că în cursul unui an poporul petrecea „aproape o sută de zile în an pentru sărbători bisericeşti, familiare şi superstiționare”, a propus:

> „…ca numărul sărbătorilor să se reducă, sau prin dispensare sau prin permutarea sărbătorilor de rangul al 3 şi al 4, care nu sunt legate de zile fixe, pe duminicile antecedente ori următoare”[411]

Şi cum aceste probleme intrau în competența Sinodului episcopesc, în baza § 174, pct 3 şi 4, cererea a fost îndreptată spre Sinodul episcopesc[412].

---

[407] Aurelia Dunăreanu şi Aurelia Popa, *Cartea românească sibiană*, Sibiu, 1979.
[408] *Protocolul Congresului… 1886*, conclus 176, p. 107-109.
[409] *Ibidem*, conclus 211, p. 144-145.
[410] *Protocolul Congresului… 1886*, conclus 212, p. 145.
[411] *Ibidem*, conclus 124, p. 58-59.
[412] *Ibidem*, conclus 156, p. 88.

Problema arhiereului vicar

La CNB din 1878, comisia organizatorică a propus înființarea a încă două episcopii în Mitropolia Sibiului, şi anume la Oradea şi Timişoara. Totodată s-a prezentat şi propunerea a 20 de deputați din arhidieceză pentru înființarea postului de arhiereu vicar în Arhidieceză. Această din urmă propunere a avut la bază mai multe argumente: a) Prin *Statutul Organic*, arhidieceza şi-a pierdut dreptul de a-şi alege, singură, episcopul ei, deoarece arhiepiscopul este şi mitropolit, la alegerea căruia participă şi deputații celorlalte episcopii sufragane; b) Fiecare dieceză este reprezentată în Congres, în Consistoriul mitropolitan şi în Sinodul arhieresc prin episcopul ei, doar arhidieceza nu, arhiepiscopul fiind totodată mitropolit şi preşedinte; c) În timpul vacanței scaunului mitropolitan, arhidieceza nu este reprezentată în Sinodul arhieresc, iar la alegerea de mitropolit nu este reprezentată la fel cu celelalte dieceze; d) Chiar dacă se vor înființa cele două noi eparhii, Arhidieceza tot rămâne destul de întinsă ca arhiepiscopul să aibă nevoie de un ajutor. Drept urmare, cei 20 de deputați au cerut:

> „ca într-una cu dezlegarea chestiunii despre înmulțirea eparhiilor, şi tot pe aceeaşi cale să se decidă, ca postul sistemizat de vicar arhiepiscopesc pe viitor să se deplinească cu un arhiereu ales prin Sinodul arhidiecezan, după modalitatea prescrisă în Statutul Organic pentru alegerea episcopilor sufragani, şi ca acest arhiereu să aibă loc şi vot în sinodul episcopilor în rândul acelora, să poată în arhidieceză împlini toate acele funcțiuni arhiereşti ce i le încredințează arhiepiscopul, iar în vacanța scaunului arhiepiscopesc să suplinească pe arhiepiscop în toate afacerile arhidiecezane”[413].

Problema a fost deosebit de delicată, datorită afirmației unui complex de inferioritate al Arhidiecezei față de sufragane. De aceea, în comisia organizatorică din CNB au existat două păreri. Cea a majorității a fost prezentată de Vincențiu Babeş, care a recomandat Congresului următorul conclus:

> „a se primi în principiu şi aceasta, dar conform naturii cauzei, cu acel adaos: ca şi această propunere să se transpună Consistoriului mitropolitan cu însărcinarea: ca *după ascultarea Sinodului arhieresc*, şi după cererea în scris a votului arhiepiscopului-mitropolit, să o supună aprecierii Sinodului arhidiecezan din punct de vedere al necesității şi dotațiunii; apoi pe temeiul acestor voturi îndreptățite să elaboreze în detaliu planul realizării practice, şi la cel mai de aproape congres să-l subştearnă de odată cu cel asupra noilor episcopii”

Minoritatea comisiei, reprezentată de Zaharia Boiu, a propus transmiterea propunerilor Consistoriului mitropolitan spre o nouă analiză, ca apoi, la viitorul congres să vină cu noi propuneri, argumentate şi de voturile sinoadelor eparhiale şi ale sinodului episcopesc.

Cele două opinii ale membrilor comisiei organizatorice au fost supuse la vot. Propunerea majorității comisiei a avut câştig de cauză, drept care CNB a votat:

> „Congresul primeşte propunerile comisiunii pentru înființarea noilor episcopii şi pentru sistemizarea postului de vicar arhiepiscopesc cu rang de arhiereu, după cum sunt precizate mai sus”[414].

---

[413] *Protocolul Congresului… 1878,* Anexa K, p. 228-230.
[414] *Ibidem,* conclus 243, p. 126-128.

În anul 1881, comisia specială, prin raportorul ei, deputatul Anania Trombițaş, a specificat că toate demersurile în vederea promovării vicarului arhiepiscopesc la rangul de arhiereu fuseseră îndeplinite, în afară de votul episcopilor în Sinodul episcopesc, cărora le-a cerut să se întrunească încă în cursul acelei sesiuni congresuale. După discuții îndelungate, CNB a amânat totuşi discutarea problemei până la votul Sinodului episcopesc, aşa cum prevăzuse conclusul congresual 243/1878[415]. Totuşi, Anania Trombițaş a rugat Sinodul episcopesc să întreprindă cât mai urgent paşii necesari pentru împlinirea dorinței arhidiecezanilor[416].

Răspunsul Sinodului episcopesc a fost prezentat în CNB din 1886 de către mitropolitul Miron Romanul, prin raportul prezidial din 25 iunie/7iulie 1886:

> „Mărit Congres! În urma conclusului congresual din 14/26 octombrie 1881, nr. 140, referitor la propunerile pentru a se sistemiza postul unui vicar arhiepiscopesc cu rang de arhiereu, vin ... a notifica Măritului Congres: că în chestiunea aceasta Sinodul episcopesc al provinciei noastre mitropolitane, întrunit alaltăieri şi astăzi, s-a pronunțat astfel:
> Instituirea unui vicar arhiereu, din punct de vedere canonic este admisibilă în mod excepțional numai în caz de mare necesitate, recunoscută şi de Sinodul episcopesc”[417].

Se pare aşadar că episcopii ardeleni au rămas fideli opiniei lui Şaguna, care îi considerase pe episcopii vicari drept necanonici. Totuşi, în pofida deciziei Sinodului episcopesc, comisia organizatorică a CNB a cerut pur şi simplu transpunerea în practică a conclusului 243/1878. Simțindu-se ofensat, mitropolitul Miron Romanul a luat poziție, prezentând următoarea declarație:

> „Mărit Congres!
> Este adevărat şi ştiut că eu de multe ori am făcut acea declarațiune, că pentru mersul mai regulat al afacerilor în arhidieceză, şi pentru decorul Bisericii ar fi cu scop şi de dorit, ca să se sistemizeze postul unui vicar arhiereu.
> Aceasta o am făcut din cea mai curată convingere, crezând că urmăresc cele mai bune intențiuni. Îmi pare rău şi mă doare, că acum trebuie să fac declarațiune în alt sens.
> La noi s-a creat o situațiune chiar în dauna Bisericii, şi la crearea acestei situațiuni au contribuit bărbați de ai Bisericii, care ar trebui să lucreze în cea mai bună înțelegere pentru promovarea intereselor bisericeşti.
> Şi fiindcă am aceste triste experiențe, declar, că necum să insist mai mult la crearea unui post de vicar arhieresc, ci trebuie să zic, că crearea acestui post astăzi ar fi spre dauna Bisericii. Până trăiesc eu, respectiv până sunt în scaunul mitropolitan, nu voi consimți cu crearea acestui post.
> Rog deci pe Măritul Congres să rescindă de la această afacere”[418].

Efectul acestei declarații a fost încetarea, pentru un sfert de veac, a discuțiilor pe tema arhiereului vicar.

---

[415] *Protocolul Congresului… 1881,* conclus 140, p. 81.
[416] *Ibidem,* conclus 190, p. 111-112.
[417] *Protocolul Congresului… 1886,* conclus 200, p. 133.
[418] *Ibidem,* conclus 217, p. 148-149.

Discuțiile au reînceput după Marea Unire. La 22 august 1921 s-a întrunit Sinodul episcopesc al Mitropoliei sibiene, alcătuit de această dată din cinci episcopi. Acesta a decis promovarea a doi arhimandriți la treapta de *arhierei titulari*: Ilarion Puşcariu şi Filaret Saftu (prin conclusul 14). S-a decis ca fiecare dintre aceştia să-şi păstreze situația oficială în care se aflau, iar serviciile arhiereşti trebuiau să le îndeplinească doar prin delegație de la episcopul legal[419] .

Comisia organizatorică a CNB din octombrie 1921, a luat la cunoştință hotărârea Sinodului episcopesc, decizând:

> „Având în vedere dispozițiile categorice a art. 159, pct 1 şi 2 din *Statutul Organic*, în sensul cărora membrii naturali sau din oficiu în Consistoriul mitropolitan sunt afară de mitropolitul ca prezident, numai episcopii sufragani; având în vedere şi conclusul Sinodului episcopesc, prin care promovarea arhimandriților Dr. Ilarion Puşcariu şi Filaret Musta la rangul de arhierei titulari e privită sub raportul constituțional numai ca un rang onorific «păstrându-şi fiecare situația oficială ce o are», chestiunea principiară ivită are o însemnătate numai «*de lege ferenda*», care va fi luată în considerare şi va fi rezolvită cu ocaziunea revizuirii *Statutului Organic*”[420].

Comisia organizatorică a propus ca arhiereul titular Dr. Ilarion Puşcariu să poarte titlul de „episcop titular de Făgăraş”, iar Filaret Musta, de „episcop titular de Vârşeț”, propuneri care au fost apoi transferate în competența Sinodului episcopesc[421].

Veşmintele preoţeşti

La Congresul din 1897, deputatul Dr. Elie Miron Cristea, viitorul patriarh, a propus comisiei bisericeşti emiterea unor dispoziții din partea Sinodului episcopesc pentru uniformizarea veşmintelor preoțeşti. CNB s-a adresat Sinodului episcopesc:

> „Congresul transpune propunerea pe calea Consistoriului mitropolitan Sinodului episcopesc cu rugarea ca să binevoiască a lua măsurile recerute spre regularea şi introducerea uniformității în portul preoțimii de mir din mitropolie”[422].

Organizarea învăţământului confesional

Conform § 174, pct 3, printre competențele Sinodului episcopesc s-a aflat şi privegherea asupra *religiozității şi moralului clerului şi poporului credincios din mitropolie*. Realizarea acestui deziderat s-a făcut în primul rând prin învățământul confesional. Sub aspect administrativ, conducerea instituțiilor de învățământ confesional de toate gradele a revenit organelor administrative bisericeşti de la toate nivelurile: sinod parohial, sinod protopresbiteral, sinod eparhial şi congres. Aceste organe au luat decizii de natură organizatorică, ținând cont, desigur, şi de legislația civilă în vigoare: arondarea şcolilor primare confesionale, măsuri organizatorice pentru toate şcolile, alegerea şi salarizarea învățătorilor şi profesorilor.

Dar principiile de fond, necesare pentru funcționarea învățământului confesional, au fost stabilite de către Sinodul episcopesc. În această direcție, la propunerea deputatului Vincențiu Babeş, CNB din 1878 a decis:

---

[419] *Protocolul Congresului… 1921,* Anexa C, p. 262.
[420] *Ibidem,* conclus 40, p. 182.
[421] *Protocolul Congresului național-bisericesc electoral din 1921,* conclus 99, p. 241.
[422] *Protocolul Congresului… 1897,* conclus 88, p. 66-67.

> „Se recomandă Sinodului arhieresc a se ocupa de oficiul său indegetat prin § 174 din *Statutul Organic*, statorind principiile necesare pentru o uniformitate în studii, examene şi peste tot în organizaţiunea institutelor noastre pedagogice-teologice”[423].

Şi tot Sinodului episcopesc, în baza § 174, pct 4 şi 5, i-a fost adresată cererea de se înfiinţa o Academie teologică pentru clerul din întreaga Mitropolie, iar congresul a decis:

> „Se transpune Sinodului episcopesc, spre a se pronunţa în acest obiect până la proximul Congres”[424].

Apelul la Sinodul episcopesc nu era unul formal, deoarece acesta putea respinge proiectele consistoriale. De pildă, în Congresul din 1906, deputatul Grigorie Pletos a înaintat o interpelare adresată „prezidiului” (mitropolitul Ioan Meţianu), prin care a cerut informaţii despre stadiul demersurilor făcute de către Sinodul episcopesc pentru uniformizarea învăţământului seminarial pentru toate eparhiile. Prezidiul a răspuns că:

> „s-a elaborat deja prin bărbaţi de specialitate un Plan de învăţământ unitar, pentru toate trei institutele noastre teologice, şi că acest proiect a fost înaintat Sinodul episcopesc pentru cenzurarea canonică, iar Sinodul episcopesc l-a restituit Consistoriului mitropolitan pentru a-l elabora din nou. Numai după aceasta va ajunge acest proiect să fie prezentat măritului Congres, dar în altă sesiune”[425].

Pregătirea candidaţilor la preoţie

În sarcina Sinodului episcopesc (§ 174, pct 5) intra şi problema calificării candidaţilor la preoţie. De această problemă s-au ocupat şi congresele naţional bisericeşti, dar numai sub aspect strict organizatoric: De exemplu, Congresul naţional-bisericesc din 1878 a votat un *Regulament pentru parohii în provincia mitropolitană a bisericii ortodoxe române din Ungaria şi Transilvania*, în care s-a prevăzut nivelul de studii pentru clericii diferitelor grade de parohii[426]. Noi criterii au fost stabilite pentru gradul de pregătire al preoţilor, prin *Regulamentul pentru parohii*, elaborat şi votat la Congresul din 1906, criterii de care depindea *congrua* acordată preoţilor de către Stat[427]. Modificându-se legea salarizării preoţilor de către Stat, la congresul din 1909 a fost elaborat şi votat un alt *Regulament pentru parohii*[428].

Prin urmare, dacă de problemele strict organizatorice s-a ocupat CNB, de latura calitativă (cu privire la *ce se cerea de la cei ce se pregăteau pentru preoţie*) a hotărât Sinodul episcopesc, după cum a arătat şi Ioan de Preda:

> „Ceea ce cade în exclusiva competenţă a Sinodului episcopesc este însă cu totul altceva: este, după părerea noastră, modul de a-şi procura calificaţiunea. Este întocmirea institutelor de teologie şi prescrierea, că ce studii teologice şi în ce măsură să se propună într-însele. De aceea, chestiile de această natură, congresul însuşi… le-a delegat totdeauna în sfera de activitate a Sinodului episcopesc”[429].

---

[423] *Protocolul Congresului… 1878,* conclus 287, p. 165.
[424] *Protocolul Congresului… 1888,* conclus 150, p. 71.
[425] *Protocolul Congresului… 1906,* conclus 84, p. 50-51.
[426] *Protocolul Congresului… 1878,* Anexa C, p. 191.
[427] *Protocolul Congresului… 1906,* Anexa G, p. 143-159.
[428] *Protocolul Congresului… 1909,* Anexa P, p. 287-308.
[429] Ioan A. de Preda, *Constituţia…,* p. 264.

Apărarea autonomiei Bisericii

Dintre toate atribuțiile Sinodului episcopesc, enumerate în Statutul Organic, doar una cădea exclusiv în sfera de activitate a Sinodului episcopesc, anume cea de la § 174, pct. 6, şi anume: de a priveghea pentru autonomia bisericii şi a apăra Biserica împotriva oricăror încercări, ce ar amenința pacea şi sfințenia ei.

Însă *Regulamentul pentru afacerile interne al Consistoriului mitropolitan*, emis la Congresul din 1878, a prevăzut o îndatorire similară, în § 3, lit. o, şi pentru Plenului Consistoriului mitropolitan:

> „el de asemenea invigilează asupra păcii şi a ordinii, asupra exercițiului exact şi intact al dreptului constituțional în biserică, respectiv al autonomiei bisericii"[430].

Şi ca să fie şi mai clar, § 1 din acest *Regulament* proclama

> „Consistoriul mitropolitan ca organ suprem al ierarhiei în toate afacerile judecătoreşti şi administrative din provincia mitropolitană întreagă"[431].

Prin urmare, când Parlamentul ungar vota o lege, considerată că aducea atingere autonomiei bisericeşti, organele legislative bisericeşti (sinoade sau congrese) replicau prin *Remonstrațiuni* către Ministerul cultelor şi către împărat. Drept aceea, datorită vigilenței organelor constituționale bisericeşti, Sinodul episcopesc nu a fost pus în situația să uzeze, cu vot decisiv, de această prerogativă timp de 50 de ani, motiv care l-a determinat pe Ioan de Preda să afirme:

> „Până acum încă nu s-a ivit caz, după cât ştim noi, unde Sinodul episcopesc *ca atare* să fi intervenit pentru apărarea şi salvarea autonomiei noastre bisericeşti; ci de câte ori s-a ivit necesitatea de a întreprinde atari paşi, aceia s-au întreprins, după cum am arătat mai sus, totdeauna din partea Congresului, a Sinoadelor şi a Consistoriilor noastre bisericeşti.
> Prin aceasta nu voim să slăbim întru nimic vaza şi autoritatea Sinodului episcopesc; ci voim numai să arătăm că el după natura sa nu este potrivit şi nu este chemat să ia poziție de luptă în afaceri administrative bisericeşti. În afaceri de credință şi de dogme da; dar lupte de această natură, mulțumită cerului, nu s-au ivit şi credem că nici nu se vor ivi în sânul Bisericii noastre.
> Nu putem însă să lăsăm aici neamintită împrejurarea aceea: că prelații noştri, ca membri în Casa magnaților, totdeauna au stat la postul lor şi au apărat din răsputeri în Parlamentul țării interesele Bisericii noastre, de câte ori au venit sub dezbatere proiectele de legi, pentru ele vătămătoare"[432].

Sinodul episcopesc şi problema invalidării pe motive politice a deputaților congresuali

Totuşi, au existat foarte puține cazuri în care Sinodul episcopesc a fost în situația de a lua decizii privitoare la încălcarea din interiorul Bisericii a autonomiei acesteia față de Stat. A existat obligativitatea, ca reprezentanții Bisericii Ortodoxe în organele de conducere ale Statului (în Dietă sau Casa magnaților) să prezinte punctele de vedere ale Bisericii, să apere şi să susțină deciziile luate de CNB. În caz contrar, erau pasibili de pedeapsă.

---

[430] *Protocolul Congresului… 1878,* Anexa F, p. 207.
[431] *Ibidem*, p. 205.
[432] Ioan A. de Preda, *Constituția…*, p. 264-265.

Iată un caz de acest fel, la CNB din 1895. În cercurile electorale Cluj şi Arad-Radna au fost aleşi drept deputați congresuali Dr. Iosif Gall şi Ioan Beleşiu. Comisia verificatoare a găsit actele alegerilor în ordine, dar, în pofida acestui fapt, a propus ca validarea celor doi să se „țină în suspans” până la primirea opiniei Sinodului episcopesc. Motivul era acela că cei doi nu protestaseră împotriva legilor politico-bisericeşti (a se vedea capitolul 2.1.1.), ba mai mult, au votat în favoarea acestora, contrar poziției oficiale a Mitropoliei ortodoxe române. Deşi deputatul Ilarion Puşcariu a propus ca cei doi să fie validați de deputați, iar deputatul George Popa a propus ca acest caz să fie supus unui studiu suplimentar, deputatul Vasile Mangra, viitorul mitropolit a prezentat o contrapropunerea cu următorul conținut:

> „Considerând că Biserica Ortodoxă Română din Ungaria şi Transilvania, ca Biserică autonomă, îşi regulează, administrează şi conduce afacerile sale după dreptul ei canonic garantat şi prin AL 9/ 1868 în forma reprezentativă;
> considerând că de competența şi de chemarea Congresului se ține îngrijirea pentru susținerea libertății religiunii şi a autonomiei Bisericii Române Ortodoxe;
> considerând că deputații Dr. Iosif Gall şi Ioan Beleşiu, prin votul lor dat în Casa magnaților şi în Dieta țării pentru căsătoria civilă şi interconfesionalism, au luat poziție hotărâtă în contra religiunii şi Bisericii Ortodoxe şi că prin aceasta şi-au pierdut dreptul de cetățenie în Biserica Ortodoxă: în conformitate cu dispozițiunile cuprinse în canonul 1 al Sinodului VI ecumenic…, propun ca măritul Congresul Național-Bisericesc să anuleze alegerea de deputați congresuali a d-lor Dr. Iosif Gall şi Ioan Beleşiu”.

Deputații au cerut Comisiei verificatoare să reformuleze propunerea[433]. După trei zile, comisia a prezentat într-adevăr o altă propunere:

> „considerând însă că numiții aleşi deputați, ca membri ai legislațiunii țării, în chestiunile aşa numite politice-bisericeşti au luat o ținută, care stă în contrast cu sentimentul general al clerului şi poporului nostru şi cu expresele declarațiuni ale Sinoadelor eparhiale şi ale altor corporațiuni bisericeşti din întreaga provincie mitropolitană, care află în respectivele proiecte de legi un evident pericol pentru interesele vitale ale Bisericii noastre: chestiunea de verificare a numiților doi deputați se ține deocamdată în suspans şi *Sfântul Sinod episcopesc* al provinciei noastre mitropolitane este rugat a se pronunța pe bazele canonice ale disciplinei bisericeşti, dacă aceşti doi membri ai Bisericii în cazurile concrete sunt ori nu sunt culpabili de vătămarea principiilor şi a disciplinei bisericeşti”.

Această propunere a comisiei a fost acceptată de plenul CNB[434].

La Congresul din 1897, mitropolitul Miron Romanul a prezentat decizia Sinodului episcopesc în chestiunea deputatului ales Iosif Goldiş:

> „Considerând declarațiunea arhimandritului Iosif Goldiş dată la protocol, că el nicicând n-a consimțit cu crearea legilor aşa numite politico-bisericeşti, ci a fost totdeauna şi rămâne şi pe viitor, în ceea ce priveşte acele legi, solidar cu ținuta autorităților noastre bisericeşti, iar enunțiatul din vorbirea sa de program ținută la ocaziunea candidării sale de deputat dietal, că el a urmat şi va urma şi în viitor principiile partidului liberal, se referă numai la pozițiunea sa față de diferitele partide politice din țară şi în special la moderațiunea acelui partid față cu

[433] *Protocolul Congresului… 1895*, conclus 66, p. 35-37.
[434] *Ibidem*, conclus 107, p. 75-76.

programele altor partide, fără ca acel enunțiat să involve vreun angajament contrar intereselor noastre bisericeşti: Sinodul episcopesc declară pe numitul arhimandrit de justificat în ceea ce priveşte în esențial ținuta sa bisericească; ia însă în nume de rău aceluiaşi arhimandrit, că vorbirea sa de program divulgată mai apoi prin ziare a ținut-o în termeni nu destul de clari, care admit diferite interpretări, şi care luați în sens contrar cu declarațiunea sa de acum, a provocat în publicul nostru bisericesc resens şi chiar indignațiune generală; de asemenea i se ia în nume de rău, că în vederea resensului public n-a grăbit să rectifice opiniunea publică revoltată în contra sa, şi mai ales, că nu s-a justificat înaintea superiorității sale bisericeşti, îndată ce i s-a oferit ocaziune de a o putea face aceasta.

> Verdictul acesta sinodal, publicat numaidecât arhimandritului Iosif Goldiş, se va comunica şi Congresului nostru național-bisericesc, conform dorinței aceluia. (Sibiu, 7 octombrie, 1897); semnat membrii Sinodului episcopesc al Mitropoliei ortodoxe române din Ungaria şi Transilvania: Miron Romanul, mitropolit; Ioan Mețianu, episcop; Nicolae Popea, episcop; Dr. Ilarion Puşcariu, arhimandrit asistent; Filaret Musta, arhimandrit, asistent şi notar)"[435].

Decizia sinodală a fost predată comisiei verificatoare. Acesta a considerat rezonabilă justificarea lui Iosif Goldiş în fața Sinodului episcopesc şi a propus Congresului validarea alegerii acestuia ca deputat congresual. Dar deputatul Coriolan Brediceanu a prezentat contrapropunerea, ca Iosif Goldiş să nu fie validat, ci actele electorale să fie restituie Consistoriului mitropolitan pentru investigare mai detaliată. În această situație, Iosif Goldiş a împărtăşit ideea efectuării de cercetări suplimentare şi a declarat că are conştiința curată față de corporațiunile bisericeşti, dar pentru faptul că atitudinea sa a fost greşit interpretată, a decis să renunțe la mandatul de deputat al CNB. Prin urmare, votul congresual a decis:

> „Se ia act despre renunțarea deputatului Iosif Goldiş de la mandatul de deputat al Congresului Național Bisericesc, având a se dispune la timpul său, în sensul § 15 din Regulamentul afacerilor interne congresuale, alegere nouă în cercul devenit astfel vacant"[436].

Relația dintre Sf. Sinod episcopesc şi CNB. Invalidarea concluselor congresuale din 1916

După Marea Unire, drepturile de supremă inspecțiune asupra Bisericii au trecut pe seama Resortului pentru Culte din Consiliul Dirigent de la Sibiu. Conducătorul Resortului, ortodoxul Valeriu Branişte, a considerat ca fiind perfect legal să se adreseze, chiar la 26 ianuarie 1919, Consistoriului mitropolitan, şi să-i ceară acestuia predarea concluselor congresuale din 1912 şi 1916, în special cele privind alegerile pentru CNB electoral din 1916. Dată fiind ingerința organelor statului maghiar în aceste alegeri, Valeriu Branişte, cunoscut adversar al mitropolitului Vasile Mangra şi neales ca deputat în 1916, a considerat că toate actele legate de CNB din 1916 trebuiau anulate.

Din acest motiv, la 20 aprilie 1919, Consiliul Dirigent a cerut Sinodului episcopesc să invalideze hotărârile CNB din 1916. Sinodul episcopesc, întrunit la 23 aprilie, s-a conformat, emițând următorul conclus:

---

[435] *Protocolul Congresului… 1897,* conclus 94, p. 71-72.
[436] *Protocolul Congresului… 1897,* conclus 128, p. 99-100.

„1 Deoarece majoritatea alegerilor de deputați congresuali pentru cele două Congrese din 1916 a fost ilegală, Sinodul episcopesc a invalidat toate conclusele acelor Congrese, inclusiv alegerea de mitropolit, considerând acel scaun ierarhic drept uzurpat;
2 Pe considerentul de mai sus, Sinodul episcopesc a decis întoarcerea stării Bisericii la starea de la şedința consistorială din 21 august 1915;
3 Sinodul episcopesc a invitat pe locțiitorul de mitropolit, episcopul Aradului, Ioan I. Papp, să convoace în şedință a Consistoriului mitropolitan pe deputații din 1912-1914;
4 S-a decis ca hotărârea Sinodul episcopesc să fie transmisă *Consiliului dirigent*"[437].

Hotărârea Sinodului episcopesc a fost trimisă Consistoriului mitropolitan, care s-a şi întrunit la 1/14 mai 1919. Cu această ocazie, mai mulți participanți au considerat drept abuzivă decizia Sinodului episcopesc. Roman Ciorogaru, viitorul episcop de Oradea, a declarat că Sinodul episcopesc şi-a „însuşit un drept ce nu-i compete", iar Nicolae Comşa a declarat că

„Sinodul episcopesc s-a ingerat în drepturile Consistoriului mitropolitan şi ale Congresului, **Sinodul arhieresc e numai coordonat, nu for superior, îndreptățit a invalida alegerile de deputați congresuali**".

Drept aceea, a propus următoarea decizie, votată de Consistoriu:

„ca hotărârea Sinodului episcopesc să se transpună Congresului Național Bisericesc, fără a se lua la cunoştință"[438].

CNB din februarie 1920 a analizat în amănunt chestiunea aceasta, care de altfel era destul de dificilă, deoarece alegerile deputaților congresuali din 1919 au fost pregătite de Consistoriul votat la CNB din 1916. Cu alte cuvinte, invalidarea CNB din 1916 putea avea ca urmare invalidarea alegerilor din 1919, ceea ce însemna declararea ca ilegală şi a CNB în curs, din decembrie 1919. Totuşi, CNB, stabilind la început că, în acest caz exista un conflict clar de competențe între două foruri superioare „coordinate", unul *administrativ*, celălalt *ierarhic*, a validat totuşi decizia Sinodului episcopesc:

„Congresul... ratifică conclusele Sinodului episcopesc, prin care a declarat de nevalide toate alegerile precum şi toate concluzele Congresului din 1916, născut din ilegalitate. De asemenea ratifică conclusele Consistoriului mitropolitan, care a declarat de nevalide alegerile din 1917, care au fost ordonate şi conduse de organe ilegale"[439].

Cu alte cuvinte, deputații congresuali din 1920 s-au invalidat singuri, fiindcă alegerile de pe urma cărora au ajuns deputați au fost ordonate şi conduse de organe ilegale, anume de Consistoriul mitropolitan ales de CNB din 1916!

Decizia Sinodului episcopesc din 23 aprilie 1919, privind integrarea în Sf. Sinod de la Bucureşti

Dar Sinodul episcopesc din 23 aprilie 1919 a mai votat şi integrarea sa în Sf. Sinod de la Bucureşti, din dorința de a face „parte integrantă a Bisericii Mame din România, întregită cu Basarabia şi cu Bucovina":

[437] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei…*, p. 50-51.
[438] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei ortodoxe române a Ardealului ,începând de la repausarea arhiepiscopului-mitropolit Andrei baron de Şaguna până astăzi*, Sibiu, 1937, p. 52-53.
[439] *Protocolul Congresului… 1920,* conclus 57, p. 44-49.

> „Episcopatului nostru roagă cu adâncă smerenie pe Preasfinţitul sinod episcopesc central din Bucureşti, să primească cu frăţească dragoste pe episcopii mitropoliei noastre în sânul membrilor sinodului episcopesc, statorind împreună locul şederii lor după ordinea canonică”

Ca şi condiţie, cei doi episcopi ardeleni au cerut

> „păstrarea mirenilor în corporaţiunile bisericeşti de natură administrativă, culturală, financiară, umanitară, socială şi electorală, susţinând drepturile ierarhice ale preoţilor şi episcopilor, respectiv ale sinodului episcopesc, ca supremă autoritate conducătoare a Bisericii”[440].

Dar, după ce Sf. Sinod de la Bucureşti a votat, în ultimele zile ale anului 1919 unificarea bisericească, fapt considerat echivalent cu o desfiinţare a Sinodului episcopesc din Transilvania[441]. CNB de la Sibiu, din februarie 1920, nu a fost de acord cu această decizie, hotărând:

> „Mitropolia Românilor ortodocşi din Transilvania şi fosta Ungarie se uneşte pentru vecie cu Biserica vechiului Regat, cu a Basarabiei şi cu a Bucovinei, alcătuind o singură Biserică Ortodoxă română autocefală însă aşa, că până la crearea unei organizaţii bisericeşti unitare, Biserica din provincia noastră mitropolitană îşi susţine în întregime actuala sa organizaţie autonomă, călăuzită de conştiinţa că principiile depuse în *Statutul nostru Organic* trebuie să servească drept temelie la viitoarea organizaţie unitară a bisericii ortodoxe din România întregită. În consecinţă, toate instituţiile noastre canonice bisericeşti şi culturale, începând de la parohie până la *inclusiv Sinodul episcopesc al provinciei noastre mitropolitane* au să funcţioneze netulburate până la deplina unificare a Bisericii. **Arhiereii noştri intrând în Sfântul Sinod al Bisericii din România întregită vor exercita acolo acele funcţii, care nu ating constituţia mitropoliei noastre şi prin care s-ar promova unificarea bisericească în înţelesul principiilor depuse în *Statutul Organic*.** [442]

Această hotărâre congresuală a invalidat practic hotărârea luată de episcopii ardeleni în Sf. Sinodul de la Bucureşti, din 17/30 decembrie 1919.

Condiţiile validităţii Sinodului episcopesc din Transilvania

Legat de Sinodul episcopesc din 23 aprilie 1919, se pune însă o altă problemă, aceea a propriei sale validităţi. Conform § 173 St.Org., conclusele Sinodului episcopesc puteau fi valide doar dacă Sinodul era convocat de mitropolit şi participau la el episcopii sufragani. Chiar Şaguna prevăzuse că

> „Sinodul episcopesc doar atunci este valid, dacă este convocat de către mitropolit. Fiind scaunul mitropolitan văduv, Sinod episcopesc nu se poate ţine, căci lipseşte atunci Capul Episcopilor (can. 34 ap)” (§ 208-209 din proiect).

Desigur, convocarea Sinodului episcopesc pentru examinarea canonică a unui episcop sau mitropolit nou ales (cf. § 102 şi 157 pct.15 St.Org.) constituia un caz special. După cum a arătat Ioan de Preda, Sinoadele convocate în acest scop

---

[440] *Protocolul Congresului naţional-bisericesc din 1920, Sesiunea ordinară,* Sibiu, 1923, Tip. Arhidiecezană, Anexa E, p. 115-116.

[441] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei ortodoxe române a Ardealului…*, p. 257.

[442] *Protocolul Congresului... 1920,* conclus 61, p. 53-57.

> „n-au să aducă concluse, ci numai să îndeplinească anumite forme. Şi de aceea, la compunerea acestor Sinoade, nu vine a se observa stricta dispoziție a § 173 St.Org. şi anume, cu atât mai puțin, cu cât că ea, pe lângă toată bunăvoința, nici nu se poate să se observe” [443].

Aşadar, atât după spiritul, cât şi după litera Statutului Organic, cei doi episcopi sufragani din Mitropolia vacantă a Transilvaniei, nici nu ar fi avut dreptul să se întrunească, decât doar pentru examinarea canonică a eventualului mitropolit ales. În nici un caz nu ar fi avut dreptul de a se exprima în domenii atât de complexe, precum cele menționate mai sus.

2.5. Dreptul electoral în Mitropolia Ortodoxă Română din Ungaria şi Transilvania

Dintre toate Bisericile tradiționale, Mitropolia Ortodoxă Română din Ungaria şi Transilvania a avut cea mai democratică organizare, nu doar datorită prezenței laicilor în organele de conducere bisericeşti, ci în primul rând datorită modului în care aceştia au fost aleşi. După cum a arătat şi Valerian Şesan,

> „atât clerul, cât şi poporul (mirenii) îşi au reprezentanți speciali în corporațiunile pentru reglementarea, conducerea şi administrarea chestiunilor bisericeşti, fundaționale şi epitropeşti”[444].

Reprezentarea a avut la bază sufragiul universal,

> „care dă tuturor credincioşilor dreptul de a lua, prin reprezentanții lor, parte la ocârmuirea întregii Biserici”[445].

Acest sufragiu universal se aplica atât în privința *elementelor sociale* ale Bisericii (parohii, protopopiate, episcopii şi mitropolie), cât şi a *elementelor personale* (preoți, protopopi, episcopi şi mitropolit).

Cu excepția Sinodului parohial (alcătuit pe baza democrației directe), toate corporațiile bisericeşti legislative din Transilvania au avut la bază principiul reprezentativ-electiv. Iar de la acestea, reprezentativitatea era transmisă mai departe la organele executive. Totodată, reprezentativitatea era respectată şi în privința „elementelor personale” conducătoare din Biserică.

Aşadar, dreptul electoral în Mitropolia sibiană ar putea fi exprimat foarte sumar în felul următor:

1. alegerea, prin sufragiu universal, exercitat de membrii tuturor Sinoadelor parohiale, a organelor legislative superioare: Sinod protopopesc, Sinod eparhial, Congres Național-Bisericesc. Alegerea membrilor mireni din aceste corporații reprezentative avea loc separat de cea a membrilor clerici. Toate alegerile erau făcute pentru un mandat de trei ani, numărul de mandate nefiind limitat;
2. alegerea de către membrii organelor legislative a membrilor organelor executive de la nivelul respectiv;

[443] Ioan A. de Preda, *Constituția…*, p. 261.
[444] Valerian Şesan, *Reflexiuni…*, p. 49.
[445] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 35.

3. alegerea de către membrii organelor legislative a „elementelor personale”, anume a preotului, episcopului şi mitropolitului. În cazul alegerii protopopului, situația a fost puțin diferită, existând un drept de *candidare* (de prezentare de candidați).

În continuare vor fi prezentate în detaliu cele trei tipuri de alegere, menționate mai sus.

2.5.1. Alegerile membrilor organelor legislative

Alegerea membrilor Sinoadelor protopopeşti

În această privință, Statutul Organic a stipulat doar, în mod general, că teritoriile protopopiatelor trebuiau să fie împărțite în atâtea cercuri electorale, câți membri mireni urmau să fie aleşi (§ 40). Prin urmare, a permis ca fiecare eparhie să emită propriile norme privind desfăşurarea în detaliu a acestor alegeri[446]. Însă, după cum am arătat mai sus, Sinoadele protopopeşti s-au bucurat de o atenție corespunzătoare doar în eparhia Aradului. Sinodul diecezan arădean a înaintat CNB din 1886 o *reprezentațiune*, cerând lămuriri „dacă în Sinodul unui protopresbiterat se pot alege ca membri - indivizi care nu aparțin la respectivul protopresbiterat”. La propunerea lui Ioan cavaler de Puşcariu, deputații congresuali au decis că putea fi ales în Sinoadele protopopeşti „şi acela care nu e membru al unei comune parohiale din acelaşi cerc protopresbiteral”, cu condiția de a fi „membru al unei comune parohiale din metropolia noastră ortodoxă orientală română”[447].

În 1913, Sinodul eparhial arădean a votat şi un *Normativ privitor la regularea procedurei pentru alegerea membrilor în Sinoadele protopresbiteriale*. Conform acestuia, din Colegiul electoral preoțesc făceau parte toți preoții cu drept de vot (adică cei care nu erau pedepsiți pe cale disciplinară). Acest colegiu electoral preoțesc vota atât procedura (vot secret, vot nominal sau aclamațiune, primele două forme de votare decretându-se la cererea unei treimi din membri), cât şi numele deputaților clerici din Sinodul protopopesc. În ceea ce priveşte alegerea membrilor mireni, aceasta era efectuată în cadrul Sinoadelor parohiale, fiind permisă doar votarea nominală sau secretă (nu şi cea prin aclamațiune). În cazul parohiilor mari, care constituiau singure un cerc electoral, Sinodul parohial alegea, prin vot uninominal, deputatul parohiei în Sinodul protopopesc. Însă, în cazul parohiilor mici, care nu formau singure un cerc electoral (fiind comasate, în vederea constituirii acestuia, cu alte parohii mici), fiecare Sinod parohial vota câte o persoană şi, totodată, şi numele unui om de încredere care ducea votul parohiei la sediul cercului electoral. Aici se desfăşura apoi faza a doua a votării, fiecare delegat parohial punând în urnă votul parohiei sale. Persoana care întrunea voturile celor mai multe parohii din cercul electoral era declarată „deputat în Sinodul protopopesc”[448].

Alegerea deputaților Sinoadelor eparhiale şi ai CNB

Fiecare eparhie era împărțită în 20 de cercuri electorale. La început, arondarea acestor cercuri s-a aflat în competența respectivelor Sinoade diecezane, care au

---

[446] Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 130.
[447] *Protocolul Congresului… 1886*, conclus 128, p. 60-62.
[448] Acest *Normativ* a fost publicat în *Protocol despre Şedințele Sinodului eparhial din Dieceza română gr.-or. a Aradului… 1913*, conclus 61, p. 55 şi Aclus I, p. 191-195.

emis şi regulamente amănunțite, atât pentru arondarea cercurilor, cât şi pentru desfăşurarea propriu-zisă a alegerii. Astfel, la Sibiu, Sinodul din 1876 a acceptat regulamentul de alegere întocmit de Plenul Consistoriului arhidiecezan, pe baza căruia au şi fost organizate alegerile.[449] Sinodul din 1878 a emis o nouă *Instrucțiune pentru procedura la alegerile de deputați la Sinodul arhidiecezan*,[450] aflat în vigoare până în anul 1900, când a început să fie aplicat un regulament nou votat în 1899[451]. Eparhiile sufragane şi-au avut propriile regulamente de organizare a alegerii[452]. Congresul din 1891 a emis un *Regulament de procedură la alegerea deputaților pentru Congresul Național-Bisericesc*.[453]

În privința arondării cercurilor electorale, Congresul din 1895 a votat un normativ formal pentru împărțirea întregii mitropolii în 60 de cercuri electorale (câte 20 pe eparhie), valabile atât pentru alegerile sinodale, cât şi pentru cele congresuale. Trebuie semnalat faptul că, pentru evitarea abuzurilor, cercurile electorale nu coincideau cu protopopiatele, cuprinzând comune din mai multe protopopiate. Obligatoriu era însă ca fiecare cerc electoral să cuprindă un număr de 30-40 mii de alegători care urmau apoi să-şi exercite dreptul de vot. Cercurile electorale stabilite au fost:[454]

- în arhidieceză: Sibiu, Sălişte, Sebeş, Alba Iulia, Deva, Hațeg, Ilia, Geoagiu, Zarand, Câmpeni, Turda, Cluj, Solnoc, Bistrița, Târnava, Sighişoara, Treiscaune, Braşov, Bran, Făgăraş;
- în eparhia Aradului: Arad, Radna, Jula (azi în Ungaria), Chişineu-Criş, Şiria, Ienopole (Ineu), Buteni, Hălmagiu, Birchiş, Chiseteu, Lipova, Vinga, Timişoara, Banat-Comloş (toate în organizarea Consistoriului arădean), apoi Oradea, Pesteş, Tinca, Beliu, Beiuş, Vaşcău (în vicariatul orădean);
- în eparhia Caransebeşului: Caransebeş, Valea Boului, Făget, Lugoj, Furliug, Buziaş, Gătaia, Ghilad, Seleuş, Satu Nou, Vârşeț, Berlişte, Boşneag, Oravița montană, Cacova, Bocşa montană, Mehadia, Bozovici, Lăpuşnicel, Teregova. După cum se poate constata, aproape jumătate din teritoriul de atunci al acestei dieceze se află azi pe teritoriul Serbiei.

Însă încercarea de impunere de la centru a noii arondări a produs revolte în rândurile credincioşilor bănățeni. Drept urmare, Congresul din 1897 a permis restabilirea, în eparhia Caransebeşului, a cercurilor electorale vechi, „până când neliniştea existentă, de altcum neîntemeiată, va înceta”[455].

La alegerile sinodale, fiecare cerc electoral alegea un deputat preoțesc şi doi deputați mireni. La alegerile congresuale, fiecare cerc electoral alegea un singur deputat mirean, iar două cercuri electorale votau un singur deputat preoțesc (§ 91 şi 148 din Statutul Organic).

---

[449] Regulamentul este cuprins în *Actul prin care s-a convocat Sinodul ordinar arhidiecezan şi s-au publicat dispozițiunile consistoriale pentru alegerea deputaților pe un period nou,* în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1876,* Aclus A, p. 113-123. Acelaşi regulament cuprindea, în anexă, modul de arondare a celor 20 de cercuri electorale, precum şi formularele folosite în cursul alegerii.

[450] A fost publicat în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1878,* Aclus E, p. 117-126.

[451] *Regulament de procedură la alegerea deputaților pentru Sinodul arhidiecezan,* în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1899,* Aclus G, p. 123-138.

[452] De exemplu, regulamentul arădean a fost stabilit în 1884, fiind tipărit în „*Protocolul şedințelor Sinodului eparhial…,* Arad, 1884, p. 66-78.

[453] A fost tipărit în *Protocolul Congresului… 1891,* Aclus I, p. 171-184.

[454] *Protocolul Congresului… 1895,* Aclus G, p. 126-200.

[455] *Protocolul Congresului… 1897,* conclus 73, p. 52-53.

În ceea ce priveşte alegerea propriu-zisă de deputaţi sinodali şi congresuali, acestea se desfăşurau în prezenţa unui comisar consistorial (de la organul eparhial sau mitropolitan, în funcţie de alegerea pentru sinod sau congres). În cazul deputaţilor clerici, avea loc o alegere într-o singură etapă. Colegiul electoral preoţesc, care-i cuprindea pe toţi clericii din cercul electoral cu drept de vot,[456] se întrunea, în cazul alegerilor sinodale, în centrul cercului electoral, iar în cazul alegerii congresuale, în centrul celor două cercuri care urmau să-şi voteze candidatul propriu. Alegerea se făcea prin votare publică, iar la cererea unei treimi din membrii colegiului electoral, prin vot secret. Candidatul care a întrunit majoritatea absolută a voturilor valide era declarat ales, primind „credenţionalul", adică documentul oficial prin care era declarat ca reprezentant al preoţilor din cercul electoral respectiv. Iată, de exemplu, formularul credenţionalului preoţesc, propus de Consistoriul arhidiecezan din anul 1876:

> „După ce cu literele arhiepiscopeşti, date la _______, sub nr. ______, s-au publicat măsurile decretate pe baza Statutului Organic, § 88, 91 şi 140, pentru alegerea deputaţilor la Sinodul eparhial al Arhidiecezei noastre transilvane, pe un period nou de trei ani, preoţimea din cercul electoral _________ s-a adunat în ziua de astăzi la locul central numit pentru cercul acesta, adecă în comuna _______, şi cu observarea § 91, litera d din Statutul Organic, a ales din partea acestui cerc electoral pe ________ de deputat din cler la Sinodul eparhial al Arhidiecezei noastre transilvane. Deci, e poftit numitul deputat a reprezenta cercul acesta electoral în Sinoadele noastre eparhiale, după normele din Statutul Organic, spre care scop i se dă credenţionalul prezent, subscris în mod legal, cu valoare pentru periodul sinodul de trei ani care va începe de la Duminica Tomei în anul curent"[457].

Comisarul consistorial declara alegerea încheiată, urmând să predea apoi protocolul alegerii Consistoriului.

Alegerile pentru deputaţii mireni se desfăşurau în două etape. Prima avea loc în fiecare parohie (unde se întruneau şi credincioşii din filii), fie în biserică, fie în şcoala confesională. După Liturghie şi citirea oficială a ordinului consistorial de alegere, urma citirea listei cu membrii Sinodului (deci a celor cu drept de vot). Regulamentul permitea să se aducă rectificări acestei liste (desigur că aceste rectificări erau propuse chiar de credincioşi, pentru aceasta având loc dezbateri vii). La încheierea acestor tratative pentru finalizarea listei de alegători, urma alegerea biroului electoral, alcătuit dintr-un preşedinte, doi bărbaţi de încredere şi un notar. Abia acum urma exprimarea propriu-zisă a dreptului de vot, care putea fi public sau secret (la cererea expresă a 20 de alegători). Nu era permis însă votul prin aclamaţiune. Drept urmare, fiecare credincios era obligat fie să rostească numele celui pe care-l dorea deputat, fie să introducă în urnă un bilet de vot. Puteau fi alese

[456] Lista cu membrii corpului electoral preoţesc era trimisă de Consistoriul eparhial, respectiv mitropolitan. Totuşi, colegiul electoral preoţesc avea dreptul, doar în cazul alegerilor sinodale, să aducă unele corecturi acestei liste, incluzând sau excluzând numele unor preoţi alegători (§ 18 din Regulamentul de procedură la alegerea deputaţilor pentru sinodul arhidiecezan din anul 1899, p. 128-129). În cazul alegerii deputaţilor congresuali, lista cu preoţii alegători trimisă de Consistoriul mitropolitan, nu mai putea fi modificată, trebuind să fie acceptată ca atare (§ 19 din regulamentul de procedură la alegerea deputaţilor congresuali, p. 176).

[457] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1876,* p. 143-144.

doar personalități care aveau indigenatul în vreo parohie din arhidieceză (în cazurile alegerilor congresuale, cei care puteau fi aleşi, trebuiau să dețină indigenatul într-o parohie din întreaga mitropolie)[458]. După încheierea scrutinului, biroul electoral număra şi trecea în protocol numărul de voturi obținut de fiecare candidat în parte. Totodată, era desemnată persoana de încredere care urma să prezinte protocolul alegerii din parohie la scrutinul din faza a doua a alegerii.

Această a doua fază avea loc în centrul cercului electoral. La o zi anunțată de Consistor, şi în prezența unui comisar consistorial, urmau să se întrunească oamenii de încredere din fiecare parohie, cu protocoalele respective. Comisarii consistoriali desfăceau toate protocoalele din parohii. Cei doi candidați care obțineau voturile celor mai multe parohii erau declarați aleşi deputați sinodali. Iar acel candidat care obținea cele mai multe voturi era declarat deputat congresual. Și acestor deputați le erau înmânate credenționale, asemănătoare celor primite de deputații clerici.

În cazul alegerilor sinodale, dacă un deputat era ales în mai multe cercuri electorale, atunci trebuia, la începutul Sinodului, să opteze pentru unul din cercuri. În cazul în care un deputat era ales ca membru al Congresului de mai multe cercuri electorale, era dator ca în 30 de zile de la alegere să opteze pentru unul din cercuri (în cazul Congresului, care trebuia să se întrunească în octombrie, exista timpul necesar). Dacă nu opta pentru nici unul din cercuri, pierdea dreptul de deputat, astfel că erau organizate alegeri noi (§ 3 din regulamentul de procedură la alegerea deputaților congresuali).

Nu toate alegerile de deputați se desfăşurau în linişte şi bună rânduială. Uneori se iscau discuții, unii alegători şi aleşi nefiind mulțumiți de rezultat. În acest caz puteau înainta protest, în termen de 15 zile. Aceste proteste erau apoi discutate în şedințele sinodale şi congresuale, în timpul lucrărilor de validare a deputaților[459]. Însă Congresul avea puterea suverană de a analiza validitatea tuturor alegerilor (§ 149 St.Org.), chiar şi în lipsa unor proteste. Cu alte cuvinte, putea decide dacă un deputat merita sau nu să fie reprezentantul cercului electoral în forul suprem legislativ al Mitropoliei.[460]

Exemple de contestații și anulări de alegeri de deputați congresuali

Deşi *Statutul Organic* prevedea condițiile pe care trebuiau să le împlinească viitorii deputați, precum şi metodologia de alegere, credenționalele deputaților erau verificate la începutul sesiunilor sinodale sau congresuale. Era prevăzut şi dreptul de a se face contestații, acestea fiind luate în discuție numai dacă erau înaintate în

[458] „Indigenatul” într-o parohie a fost prevăzut de Statutul Organic în § 4, unde se stipula că „dacă vreun străin vrea să se aşeze într-o parohie şi să se facă membrul ei, este dator a se legitima înaintea Sinodului parohial, că este de religiune greco-orientală şi numai după astfel de legitimare şi de curs de şase săptămâni se va bucura de încorporare în acea parohie şi de drepturile ei parohiale; dar va fi totodată dator a purta şi greutățile asemenea celorlalți parohieni locali”.

[459] În cazul alegerii pentru Congres, protestul era înaintat mitropolitului (§ 42 din Regulamentul de procedură pentru alegerea deputaților congresuali, p. 184). Însă în cazul alegerii pentru sinod, protestul trebuia înaintat Consistoriului eparhial (§ 41 din Regulamentul de procedură pentru Sinodul arhidiecezan, din 1899, p. 137).

[460] De exemplu, în 1895, Congresul a ezitat să accepte credenționalul lui Iosif Gal și Ioan Beleș, fiindcă votaseră în favoarea legilor politico-bisericeşti în Parlamentul de la Budapesta. Tocmai de aceea, Congresul a cerut Sinodului episcopesc să decidă în final asupra calității de deputați a celor două personalități (*Protocolul Congresului… 1895,* conclus 107, p. 75).

termen de zece zile de la scrutin[461]. Aceste proteste erau analizate de către o comisie verificatoare, formată din deputați ai altor dieceze

Erau diferite situații care generau acele contestații, de cele mai multe ori erori de procedură, de nerespectare a prevederilor statutare. Pentru a vedea cum se prezentau şi soluționau aceste contestații, prezentăm câteva exemple:

Chiar la CNB din 1870, în cercul electoral mirenesc XIII din Arhidieceză „unii creştini" au subscris un protest contra alegerii deputatului Gherasim Candrea. Comisia verificatoare nu a acceptat acel protest, deoarece semnatarii „nu au participat la sinodul electoral", precum şi pentru faptul că unele protocoale ale sinoadelor parohiale „ar fi fost scrise totul de o mână". Drept urmare, congresul a admis alegerea deputatului Gherasim Candrea[462].

În acelaşi an, în cercul electoral mirenesc XIII din Dieceza Caransebeşului a fost ales ca deputat un cleric, anume diaconul Nicolae Brânzei, toate actele fiind în regulă. Comisia a considerat că, dat fiind respectul şi încrederea de care se bucura acel diacon în rândul poporului, a propus să fie, în mod excepțional verificat şi admis. O contrapropunere a fost înaintată însă de deputatul Iacob Bologa care a cerut ca *Statutul Organic* să fie respectat fără excepții. Dar la intervenția deputatului Vincențiu Babeş, Congresul l-a declarat pe Nicolae Brânzei ca verificat, „deşi ține de cler, însă cu expresa declarare, că prin aceasta să nu se formeze prejudiciu pentru viitor (adică să nu se creeze precedent, n.n.)"[463].

La CNB electoral din 1873, în cercul electoral III din Arhidieceză, referentul comisiei verificatoare a propus să nu fie validată alegerea de deputat clerical Dr. Ilarion Puşcariu, întrucât protestul înaintat a fost semnat şi de către un preot care nu făcea parte din acel cerc electoral, protest care arăta că trei preoți ar fi impus participanților să-l aleagă pe Ilarion Puşcariu. Congresul nu a aprobat decizia comisiei pe motiv că votul preotului care nu aparținea cercului respectiv nu ar fi putut influența rezultatul final al alegerii[464].

La CNB din 1881, din partea cercului electoral mirenesc Dej s-a prezentat cu credențional Ioan Cipu. Însă împotriva acestuia a fost înaintat un protest care susținea că majoritatea voturilor le-ar fi primit Ioan Borcia, nu Cipu. Cu alte cuvinte, exista acuzația că s-ar fi măsluit alegerea. La propunerea lui Babeş, CNB a respins protestul, întrucât acesta sosise după termenul legal, dar a „cassat", adică a anulat, şi actul alegerii, datorită acuzațiilor aduse[465].

Un protest adresat Congresului din 1881, din cercul electoral mirenesc Boroşineu, dieceza Aradului, a contestat alegerile din comuna Cuied, din cauză că acestea nu s-au făcut conform prevederilor statutare, ci, în decurs de patru zile, au fost adunate „pe stradă" 282 de voturi. La propunerea comisiei verificatoare, alegerea deputatului a fost anulată[466].

Dar chiar dacă nu erau prezentate proteste, dacă actele de alegere nu erau conforme cu regulamentul, deputații puteau fi invalidați. Aşa s-a întâmplat la

[461] *Protocolul Congresului… 1870,* „Regulamentul afacerilor interne pentru CNB al Bisericii gr. or. române din Ungaria şi Transilvania", Anexa A, p. 132.
[462] *Ibidem,* conclus 24, pct 2, p. 22.
[463] *Ibidem,* conclus 24, pct 3, p. 22-23.
[464] *Protocolul Congresului… 1873,* conclus 18, p. 16-17.
[465] *Protocolul Congresului…1881,* conclus 20, p. 16-17.
[466] *Protocolul Congresului… 1881,* conclus 30, p. 22-23.

Congresul din 1886, în cercul electoral mirenesc Ghiula (azi în Ungaria). Comisia verificatoare a constatat că şapte protocoale de alegere erau fără „cuvertă" şi numai unul avea aplicat sigiliul, apoi că nu au fost trecute în protocoale numele persoanelor pentru care s-a votat, drept care nu s-a putut constata rezultatul alegerii. În zadar a cerut deputatul Ioan Bartolomeu reverificarea şi studierea actelor de alegere, Congresul a invalidat pur şi simplu alegerea[467].

Un alt exemplu de alegere neregulamentară s-a întâmplat la Congresul din 1895, în cercul electoral Cluj. Comisia verificatoare a constatat că alegerea deputatului preoțesc s-a soldat cu egalitate de voturi. În loc de a se trece la o nouă votare, a fost stabilit deputatul prin tragere la sorți. Congresul a invalidat acest rezultat[468]. La acelaşi congres, în cercul electoral mirenesc Sighişoara, comisia verificatoare a constatat că, în mod incorect, la scrutin fuseseră respinse mai multe protocoale, fapt care a modificat rezultatul final al alegerii. Propunerea deputatului Ioan Turcu, ca să fie însărcinată comisia de a mai studia în amănunt listele membrilor sinoadelor parohiale, a fost respinsă, iar alegerea anulată[469].

Nu au lipsit nici măsurile disciplinare. De pildă, tot la Congresul din 1895, în cercul electoral mirenesc Bozovici, comisia verificatoare a constatat situația că în Şopotul Nou nu a avut loc serviciul religios şi nici Sinodul parohial electoral. Drept urmare, comisia verificatoare a propus ca „actele investigaționale să se transpună Consistoriului diecezan al Caransebeşului pentru a procede contra preotului respectiv pe cale disciplinară", propunere votată de Congres[470].

Dar cele mai multe proteste (13!) au fost emise contra alegerilor de deputați congresuali la CNB din 1916. Autoritățile guvernamentale maghiare s-au implicat destul de mult în actul alegerii unor deputați „patrioți", pentru a se asigura astfel alegerea unui mitropolit docil[471]. Comisia verificatoare a invalidat toate protestele (cu excepția unuia), credenționalele aleşilor fiind declarate valabile. Iată două exemple de proteste împotriva alegerilor rezultate de pe urma unor ingerințe ale autorităților:

Alegerea deputatului din Zarand a fost atacată cu protest, motiv pentru care comisia verificatoare a propus verificarea mandatului deputatului Dr. Ioan Radu.

> „Față de această propunere a comisiunii, deputatul Vasile Damian, provocându-se la mai multe dovezi despre ingerințe nepermise în actul alegerii, citate din diferite scrisori, face contrapropunerea, ca mandatul numitului deputat să se anuleze. Punându-se la vot, contrapropunerea cade şi se enunță conclusul: Mandatul deputatului mirean Dr. Ioan Radu, ales în cercul Zarand, se verifică[472].

Un caz similar a fost raportat şi în Banat-Comloş:

> „Comisiunea, cu considerare la faptul că gravaminele invocate în ambele proteste nu sunt concretizate şi astfel nu pot servi de bază la o eventuală cercetare, propune verificarea deputatului ales Vasile Bogdan. Deputatul Dr.

---

[467] *Protocolul Congresului… 1886,* conclus 33, p. 20.
[468] *Protocolul Congresului… 1895,* conclus 30, p. 19.
[469] *Ibidem,* conclus 33, p. 20-21.
[470] *Ibidem,* conclus 40, p. 22-23.
[471] Pe larg despre alegerile congresuale din 1916, la Marius Eppel, *Un mitropolit şi epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918),* Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2006, p. 331-343.
[472] *Protocolul Congresului… 1916,* conclus 35, p. 24-25.

> Aurel Vlad face contrapropunerea şi insistă ca să se ordoneze cercetare, pentru că în ambele proteste sunt înşirate cazuri concrete de abuz. După dezbatere meritorică punându-se la vot contrapropunerea deputatului Dr. Aurel Vlad, aceea cade şi astfel în conformitate cu propunerea comisiunii, Congresul verifică pe deputatul mirenesc Vasile Bogdan”[473].

2.5.2. Alegerea membrilor organelor executive

Alegerea membrilor Comitetului protopopesc

După cum reiese din *Statutul Organic*, în comitetul protopopesc, spre deosebire de comitetul parohial, trebuie să existe proporția de 2/3 laici şi 1/3 clerici. Dar, spre deosebire de celelalte organe executive, Statutul Organic nu a menționat, cu privire la alegerile membrilor Comitetului protopopesc, nici o restricție referitoare la gradul de rudenie acceptat între membrii comitetului sau între aceştia şi protopop, lacună care dădea frâu liber nepotismului şi corupției[474].

Alegerea membrilor Scaunului protopresbiteral

Deşi avem aici de-a face cu un organ judecătoresc, nu legislativ, totuşi consider necesar să abordez aici alegerea asesorilor judecătoreşti din prima instanță judiciară a Mitropoliei. Față de cele prevăzute de St.Org. § 32, pentru asigurarea cvorumului, CNB din 1874 a decis posibilitatea alegerii de supleanți[475], fapt anexat la St.Org. ca *Suplimentul II*:

> „Sinoadele protopresbiterale (protopopeşti) sunt autorizate să aleagă membri supleanți în scaunele protopresbiterale unde va cere trebuința, alegere de care vor înştiința consistoriile eparhiale, pentru notificare ulterioară”.

Alegerea asesorilor consistoriali

Deşi St.Org. § 116 nu a prevăzut numărul asesorilor consistoriali, în Sinodul arhidiecezan din anul 1870 au fost aleşi câte şase asesori pentru fiecare Senat. Iată, spre exemplificare, cum au decurs alegerile pentru cei patru asesori salarizați şi doi onorari din Senatul strâns bisericesc

Mai întâi, Şaguna a inițiat alegerea unui notar şi a unui bărbat de încredere pentru „scrutinare”, după care a urmat votul propriu-zis (secret cu „şedule”). În urma scrutinului, trei din posturile de asesori ordinari au fost ocupate de deputații care au obținut cele mai multe voturi: protosinghelul Nicolae Popea (46 voturi), protopopul Ioan Panoviciu (44 voturi) şi protopopul P. Bădilă (29 voturi); pentru posturile de asesori onorari, cele mai multe voturi le-a obținut protopopul I. Rațiu (28 voturi). Întăriți fiind aceştia de către arhiepiscop, Şaguna a numit un vicar:

> „Eu denumesc dintre cei trei asesori aleşi salarizați de vicar arhiepiscopesc pe păr. protosinghel Nicolau Popea”.

Rămânând încă două locuri de asesori, unul salarizat, celălalt onorar, s-a organizat din nou alegere. Pentru postul de asesor salarizat protopopul Vasile Pipoş a primit 30 de voturi, iar protopopul Ioan Mețianu 31 voturi. Întrucât rămăsese un

---

[473] *Ibidem*, p. conclus 38, p. 26-27.
[474] Ioan A. de Preda, *Constituția…*, p. 146.
[475] *Protocolul Congresului… 1874*, conclus 73, p. 44.

post de asesor ordinar vacant, Şaguna a propus o a treia votare, dar numai între doi candidați, anume cei care obținuseră cele mai multe voturi la scrutinul anterior: profesorul Zaharia Boiu şi protopopul Moise Lazăr. La cea de-a treia votare, Zaharia Boiu a obținut mai multe voturi (26 voturi) față de Moise Lazăr (23 voturi. Cei şase asesori au fost întăriți de către arhiepiscop[476].

Statutul Organic nu a prevăzut şi situația în care episcopul eparhiot, uzând de dreptul său, refuza să-i întărească pe asesorii Senatului strâns bisericesc. Un astfel de caz a avut loc în eparhia Caransebeşului. Episcopul Ion Popasu a refuzat să-l întărească pe preotul Paul Miulescu în calitatea de asesor consistorial ordinar. Acesta fusese ales în 1873 ca asesor onorar (deci nesalarizat) în Senatul strâns bisericesc de la Caransebeş, iar în 1877 a fost ales de Sinodul diecezan de la Caransebeş ca asesor ordinar (deci remunerat). În 1873, Miulescu a primit confirmarea ierarhului, nu însă patru ani mai târziu. Preotul cu pricina a considerat că ar putea trece peste opoziția ierarhului său deoarece, rămânând membru al Consistoriului, nu ar fi avut nevoie de o nouă confirmare. Sinodul eparhial din Caransebeş a înaintat chestiunea spre dezbatere la CNB. Chestiunea a fost dezbătută mai întâi în Comisia organizatorică a CNB. Aici nu a existat însă unitate de vederi. Majoritatea membrilor acestei comisii au considerat că „noua confirmare nu mai era necesară“, dat fiind faptul că „diferența dintre asesor ordinar şi onorar e numai salarizarea, care aduce numai avantaj material, dar nu atribuie promovare în scara de oficiu, nici în cea ierarhică“. Însă alți membri ai comisiei organizatorice au decis „respingerea votului majorității comisiei, astfel ca aprobarea arhierească să fie cerută în mod absolut şi în cazul când un asesor onorar al Senatului strâns bisericesc se alege de asesor ordinar la acelaşi senat bisericesc“. Episcopul Popasu a intervenit în discuții cerând respectarea întocmai a Statutului Organic şi recunoaşterea dreptului său episcopesc de a confirma sau respinge orice nouă alegere în cadrul Senatului strâns bisericesc. A amenințat chiar CNB cu înaintarea unui apel la Curtea imperială (conclus 117). Chestiunea a fost reluată după şapte şedințe, când, în urma unei şedințe secrete, majoritatea deputaților din Congres (39 contra 27) au acceptat punctul de vedere al minorității din Comisia organizatorică. Chestiunea însă încinsese prea mult spiritele, astfel că în următoarea zi s-a revenit asupra controversei, permițându-se comisiei organizatorice să emită un nou proiect de conclus, de compromis, care a fost apoi acceptat de întregul Congres şi prin care s-a acordat dreptul de ultimă decizie Sinodului episcopesc[477]. Conclusul final a fost anexat ca *Suplimentul VI* la § 116:

> „Lăsând neschimbat dreptul episcopului diecezan de a întări sau eventual de a nu întări pe asesorii consistoriali ai Senatului strâns bisericesc aleşi, de ambele categorii (ordinari sau onorari), Congresul ținând cont de cazul concret, enunță în general că, în caz de neîntărire, episcopul, respectiv arhiepiscopul, va face cunoscut sinodului în detaliu motivele deciziei sale, iar sinodul, considerând motivele ca neîntemeiate, poate prezenta cauza la Sinodul episcopesc, pentru decizia finală”.

[476] *Actele Sinodului Arhidiecezei greco-răsăritene din Ardeal din 1870,* Sibiu, 1870, conclus 77-81, p. 51-52.
[477] *Protocolul Congresului… 1878,* conclusele 106, 117, 211 şi 217.

Pentru senatul şcolar au fost aleşi prin vot secret cinci asesori onorari şi doar unul salarizat, în persoana deputatului Nicolae Gaetanu[478]. În senatul epitropesc au fost aleşi, după două scrutine, şase asesori onorari[479].

O situație specială a apărut în cazul diecezei Aradului, cea care avea două consistorii, unul la Arad şi altul la Oradea. Pentru a preîntâmpina cazuri de alegere a unei persoane ca asesor în ambele consistorii, a fost nevoie de o reglementare specială. Aceasta a fost adoptată abia în 1903, conclusul fiind adoptat ca *Suplimentul XXI* la § 112 şi 142 ale St.Org.:

> „Consistoriul din Oradea, fiind coordinat consistoriului din Arad, nici membrii şi nici preşedintele-vicar al acestuia nu pot fi în acelaşi timp şi membri ai consistoriului din Arad. Tot la fel, nici membrii consistoriului din Arad, nici vicarul episcopului instituit pentru acel consistor nu pot fi în acelaşi timp membri ai consistoriului din Oradea”[480].

La fel au decurs alegerile şi pentru asesorii Senatelor Consistoriului mitropolitan, realizate de către CNB. Precum am amintit însă în capitolul 2.4.2, în 1870 s-a decis de CNB numărul exact de asesori din fiecare eparhie. Pe de altă parte, s-a decis să se admită ca asesorii consistoriali din eparhii să poată fi aleşi şi ca asesori ai Consistoriului mitropolitan, din motivul simplu că nu erau prevăzute fonduri pentru funcționarea consistoriului mitropolitan. Acest fapt reiese şi din prevederea votată de Congres de a se îngriji „consistoriul mitropolitan pentru formarea unui fond spre acoperirea speselor sale”[481].

Se cuvine de amintit în acest capitol faptul că, la alegerile de asesori ai Consistoriului mitropolitan din 1870, s-au remarcat începuturile unui lung conflict care a avut serioase repercusiuni asupra bunei desfăşurări a vieții bisericeşti din Mitropolia sibiană. La primul scrutin pentru Senatul strâns bisericesc, cele mai multe voturi au fost obținute de Mețianu (59 voturi), Popea (57 voturi), George Vasilievici (53 voturi) şi Meletie Drăgici (45 voturi), urmând ca pentru celelalte două posturi de asesori să fie organizate noi alegeri. Însă Popea a refuzat alegerea:

> „Deputatul Popea, ca ales în Senatul strâns bisericesc, mulțumeşte alegătorilor pentru încrederea pusă în el şi declară că nu poate primi alegerea şi aduce ca motiv: că constituirea de față a Consistoriului mitropolitan, după convingerea sa individuală, nicidecum nu corespunde recerințelor unui organ suprem administrativ şi judecătoresc pentru întreaga provincia noastră mitropolitană. Prin urmare, nu corespunde recerințelor Statului nostru”[482].

Motivul invocat de Popea nu a mulțumit pe toată lumea, el fiind somat să dezvăluie adevăratul motiv. Popea a răspuns „că nu are alt motiv de escuzare, decât convingerea lui proprie care ajunge, iar Congresul să binevoiască a primi resignarea lui”. Ioanovici a considerat că într-adevăr, nimeni nu poate fi forțat să primească alegerea, propunând că în al doilea tur să fie organizate alegeri pentru trei posturi de asesori. În acest moment, Hannia a cerut să nu fie luat în calcul, deoarece nici el nu va accepta alegerea. Atunci, Vicențiu Babeş

---

[478] *Actele Sinodului Arhidiecezei. 1870,* conclus 85, p. 55-56.
[479] *Ibidem,* conclus 86, p. 56.
[480] *Protocolul Congresului… 1903,* conclus 90, p. 56-58.
[481] *Protocolul Congresului… 1870,* conclus 125, p. 86-89.
[482] *Protocolul Congresului… 1870,* conclus 138, p. 99.

„observă că este un lucru greu de priceput, cum un membru care a întrunit mai toate voturile Congresului, poate veni a se retrage şi a respinge încrederea; zice că-l doare văzând cum unul din cei de frunte ai Bisericii deneagă conlucrarea din capul locului în Consistoriul mitropolitan, pe lângă un motiv neadmisibil, acela adică, că nu are încredere în Consistoriul ales. Deci roagă pe deputatul Popea să-şi retragă motivul şi să primească alegerea.
Deputatul Popea reflectează antevorbitorului că niciodată nu s-a retras de la greutățile Bisericii noastre, ci s-a luptat totdeauna pentru interesele cele sfinte ale ei, deci nu se retrage niciodată de la o conlucrare sinceră spre adevăratul interes bisericesc, şi îi pare foarte rău dacă dânsul socoteşte că desconsideră încrederea Congresului, rugându-l pe Congres să nu socotească că el ar voi să abuzeze de încrederea dată, căci el o face aceasta nu pentru sine, ci pentru susținerea principiului cuprins în Statut"[483].

La punctul imediat următor al ordinii de zi din acea şedință a XII-a a CNB din 1870, s-au discutat modificările aduse de Curte Statutului Organic. Discuțiile au fost furtunoase, lăsând să se întrevadă deja cele două tabere aflate în conflict, strânse în jurul lui Vincențiu Babeş (sufraganii) şi Popea (arhidiecezanii). Spre sfârşitul acestei şedințe a XII-a, au continuat alegerile pentru celelalte trei posturi de asesori ai Senatului strâns bisericesc, cele mai multe voturi obținând Sava Popovici Barcianu şi Iacob Popovici (fiecare câte 61 de voturi) şi Mihai Velceanu (39 de voturi). Au urmat apoi alegerea asesorilor celorlalte două Senate.

2.5.3. Alegerea preoţilor parohi din Mitropolia sibiană

Comitetul parohial şi protopopul întocmeau mai întâi anunțul pentru concurs. Acesta era publicat, împreună cu indicarea veniturile acestuia, prin intermediul organului publicitar al Eparhiei, cu 30 de zile înainte de concurs. În comitetul parohial era întocmit un tabel cu datele candidaților. Această listă, semnată de protopop şi de membrii Comitetului parohial, era prezentată Sinodului parohial. În cazul în care nici unul dintre candidați nu îndeplinea condițiile de studii, se anunța Consistoriul eparhial, pentru ca acesta să decidă paşii următori.

Alegerea şi instituirea propriu-zisă a unui paroh decurgea în trei etape: a) Întrunirea Sinodului parohial electoral, care nu avea altă menire, decât cea electorală. Votarea se făcea prin apel nominal sau, la cererea a două treimi din membrii Sinodului, prin vot secret. În cazul în care nici un candidat nu obținea majoritatea voturilor, urma un al doilea scrutin. Era anunțat câştigătorul, dar se lăsau 14 zile pentru înaintarea de contestații; b) Dreptul de decizie cu privire la rezultatul alegerii revenea Scaunului protopopesc. Acesta înainta actele alegerii Consistoriului eparhial, ca for superior administrativ al diecezei; c) Acesta prezenta actele de alegere ierarhului, spre analiză şi întărire canonică (§ 19).

Prin urmare, alegerea parohului era efectuată de către enoriaşi, era aprobată din punct de vedere administrativ de către Consistoriu, ierarhului revenindu-i doar recunoaşterea şi întărirea canonică[484]. Dacă ierarhul considera că cel ales corespundea din punct de vedere canonic, îl hirotonea, iar în timp de 30 de zile protopopul îl introducea şi instala în parohie.

[483] *Ibidem*, p. 100.
[484] Spre deosebire de Vechea Românie unde parohul era numit de către ierarh.

În cazul în care preotul ales refuza acel post, era amendat cu plata cheltuielilor efectuate pentru alegerea lui şi era pedepsit disciplinar. Totodată, timp de trei ani era obligat să rămână în acea parohie, plecarea fiind permisă numai pentru motive bine întemeiate (§ 20).

2.5.4. Alegerea protopopilor

Statutul Organic a prevăzut destul de sumar procedura. Drept urmare, CNB din 1888 a redactat un regulament special în acest sens[485]. Potrivit acestuia, postul de protopop vacant trebuia completat în termen de un an. În acest scop, sinodul protopopesc electoral trebuia să cuprindă un număr dublu de membri (§ 2 din Regulament). Urma apoi concursul. Comitetul protopopesc se întrunea şi decidea deschiderea formalităţilor de concurs şi prezenta Consistoriului eparhial spre aprobare şi publicare (§ 7). Întrucât au fost cazuri în care Comitetul protopopesc nu s-a întrunit nici după două convocări pentru a declara organizarea concursului, din motive obiective sau subiective, a fost nevoie de reglementarea şi a acestei situaţii. CNB din 1909 a decis ca, în asemenea cazuri, Consistoriul să publice concursul din oficiu[486]. Cererile candidaţilor erau prezentate consistoriului eparhial.

Desigur că nu toţi preoţii se puteau prezenta la concurs. Conclusul congresual 111/1888, anexat apoi Statutului Organic ca Suplimentul XII a stabilit condiţii. Candidaţii trebuiau să dovedească următoarele: a) că posedă calificarea prescrisă pentru concurenţii la posturile de clasa I, prin regulamentul pentru parohii, şi a depus examenul de maturitate; b) că a îndeplinit cel puţin cinci ani în serviciul bisericesc sau şcolar, cu succes deplin mulţumitor, şi prin zelul şi atenţia sa s-a distins în rezultatul activităţii sale pe terenul bisericesc şi şcolar; c) un aspirant din altă eparhie poate concura numai cu prealabila învoire a consistoriului eparhiei de care aparţine protopopiatul vacant; d) un aspirant care a terminat studiile teologice în străinătate trebuie să dovedească că a depus examenul de calificare în eparhia sa; e) pentru preoţii în mod eminent bine meritaţi pe terenul bisericesc cultural, anume pentru cei ce în decurs de mai mulţi ani în serviciu, prin fapticul lor zel creştinesc şi faptica lor capacitate intelectuală şi morală, au dovedit o chemare extraordinară, recunoscută şi de Consistoriu, lipsa de clase gimnaziale[487] şi de examen de maturitate nu poate forma piedică pentru înaintarea la postul de protopop, dacă nu sunt alţi concurenţi, cu deplină calificare".

Consistoriul numea apoi un comisar răspunzător pentru alegere. La început se desfăşura votul deschis în parohia protopresbiterală (o chestiune mai mult de formă, pentru a arăta voinţa credincioşilor din parohia protopopească)[488]. Urma apoi alegerea propriu zisă în Sinodul electoral protopopesc, sub conducerea comisarului consistorial. Comitetul protopopesc prezenta lista candidaţilor (§ 14). Datorită faptului că de multe ori Comitetul nu prezenta acea listă, CNB din 1909 a adăugat o prevedere la § 14 al Regulamentului din 1888, prin care, în caz de refuz al Comitetului, Sinodul protopresbiteral putea prezenta el însuşi lista[489].

---

[485] *Protocolul Congresului… 1881,* conclus 136; Anexa E, p. 123-130.
[486] *Protocolul Congresului… 1909,* conclus 53, p. 32.
[487] Adică terminarea clasei a XII-a de astăzi.
[488] Ioan A. de Preda, *Constituţia…,* p. 137).
[489] *Protocolul Congresului… 1909,* conclus 54, p. 32-33.

Votul era secret, în scris. Cei trei care întruneau cele mai multe voturi, erau trecuți pe lista care era apoi înaintată Consistoriului. Bineînțeles că nu se făcea nici o numiră fără o verificare prealabilă. Conform CNB din 1881[490], trebuia numit de către Consistoriu unul din cei prezenți pe lista votată de Sinodul protopopesc electoral. Această prevedere a anexată la Statutul Organic, ca şi *Suplimentul IX*:

> „La numirea de protopop, numai acele trei persoane pot fi luate în considerare, care în Sinodul protopopesc au primit cele mai multe voturi. În cazul în care toate voturile se vor fi dat numai unui singur candidat sau se vor fi împărțit numai între doi, se lasă la buna chibzuială a consistoriului a întări pe cel ales, respectiv pe unul din cei doi, sau a ordona alegere nouă, în urma unui nou concurs. Dacă însă şi a doua alegere va avea acelaşi rezultat, consistoriul, neavând îndoială în punctul de vedere al calificării, îl întăreşte pe singurul ales, respectiv pe unul dintre cei doi prezentați”[491].

Prin urmare, Consistoriul avea mai multe opțiuni la îndemână, situația care l-a determinat pe Ioan de Preda să pună la îndoială faptul că era vorba de un procedeu de alegere veritabilă, dar şi de numire veritabilă a protopopului[492].

În final, protopresbiterul era hirotonit şi primea singhelia de la ierarh.

2.5.5. Alegere sau numire a preoţilor şi protopopilor? Respectarea regulamentelor ardelene şi după unificarea BOR din 1925

Procedura alegerii preotului paroh de către credincioşi a fost menținută în Transilvania şi după unificarea BOR din 1925. Totuşi, a existat o tentativă din partea ierarhilor celor două episcopii noi înființate, la Cluj şi Oradea (Nicolae Ivan, respectiv Roman Ciorogariu), de a prelua sistemul din Vechiul Regat şi de a nu mai permite alegerea preoților de către comunități. Împotriva acestui procedeu s-a înaintat protest la CNB din 1927 de la Sibiu.

Comisia organizatorică a CNB, condusă de Vasile Stan, a constatat că:

> „în practica bisericească a Mitropoliei, chestiunea instituirii preoților şi protopopilor este legiferată de Măritul Congres, prin Regulamentul pentru parohii, votat în 1875 şi 1909 şi Regulamentul pentru procedura la alegerea de protopopi, votat în 1888, şi astăzi în vigoare”.

Drept urmare, a propus ca CNB ardelenesc să ia următorul conclus:

> „Congresul, în baza atribuțiunilor sale menționate şi prin art. 38 din Legea pentru organizarea Bisericii ortodoxe române (din 1925 – n.n.), decide ca şi în aceste eparhii să se revină şi să se respecte în întregime Statutul nostru organic şi Regulamentele în vigoare, referitoare la instituirea preoților şi a protopopilor din Mitropolia Ardealului prin alegere”[493].

Cei doi episcopi în cauză au pledat pentru introducerea sistemului de numire a preoților şi au înaintat o contrapropunere, în care au insistat ca şi problema instituirii parohilor să fie trecută tot în competenței Adunărilor eparhiale, la fel ca

---

[490] *Protocolul Congresului… 1881,* conclus 186, p. 108-109.
[491] *Statutul Organic,* ediția din 1910, p. 63.
[492] Ioan A. de Preda, *Constituția…,* p. 141.
[493] *Protocolul Congresului… 1927,* conclus 47, p. 52-53.

şi problema clasificării parohiilor şi a reglementării calificării preoților. Au urmat discuții îndelungate, toți vorbitorii susținând propunerea comisiei organizatorice. A doua zi a fost votat următorul conclus:

> „Luând cunoştință de faptul că eparhiile Oradea Mare şi Clujul s-au abătut de la dispozițiile Statutului organic şagunian şi contrar regulamentelor în vigoare au introdus instituirea preoților şi a protopopilor fără alegere, Congresul, în baza atribuțiunilor sale menționate şi prin art. 38 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române decide ca şi în aceste eparhii să se revină şi să se respecte în întregime Statutul nostru organic şi Regulamentele în vigoare referitoare la instituirea preoților şi a protopopilor în Mitropolia Ardealului prin alegere”[494].

2.5.6. Alegerea episcopilor sufragani

Statutul Organic a prevăzut foarte amănunțit modul de alegere al episocopilor sufragani, precum şi a mitropoliților de la Sibiu. După alegere urma examinarea canonică de către Sinodul episcopesc, după care noul episcop urma să fie întărit de către împărat. Au existat cazuri în care întărirea a fost refuzată, cele mai notorii fiind cele din 1908-1910 de la Caransebeş.

După decesul episcopului Nicolae Popea, la 26 iulie 1908, Sinodul electoral din 4 octombrie 1908 l-a ales pe Filaret Musta. Dar deşi nu excelase în mişcarea națională românească, nu a fost confirmat de către împărat. Drept urmare, au fost organizate noi alegeri de episcop (12 iulie 1909). De data aceasta, majoritatea voturilor le-a obținut Iosif Bădescu. Dar nici acum monarhul nu a confirmat alegerea, *Rescriptul* Ministerului de culte din 6 octombrie 1909 dispunând, totodată, ca „îndeplinirea scaunului episcopesc să se facă cu excluderea celor aleşi, dar neconfirmați”[495]. În aceste condiții a fost organizat al treilea tur de alegeri (13 decembrie 1909), câştigător ieşind Miron Cristea (cu 31 voturi din totalul de 58), care a fost întărit de suveran.

2.5.7. Alegerea mitropoliţilor de la Sibiu

Pentru alegerea de mitropoliți, trebuiau convocate mai întâi alegeri de deputați congresuali, pentru un număr mai mare de deputați, anume 120, jumătate din arhidieceză şi cealaltă jumătate din cele două episcopii sufragane (§ 155). Trebuia aşadar să existe paritate între arhidieceză şi eparhiile sufragane, fapt controlat de fiecare dată astfel că, în situația în care diecezele sufragane se depăşea numărul deputaților în dauna arhidiecezei, sau în situația inversă, se restabilea acea proporție prin excluderea surplusului de deputați prin tragere la sorți.

O altă chestiune de care trebuia să se țină cont la alegerea mitropolitului era aceea că episcopii sufragani nu aveau drept de vot în CNB electoral dacă nu erau aleşi, nu prezentau credenționalul şi nu erau validați la începutul lucrărilor.

Desigur că, la fel ca la oricare alegere, existau grupuri de interese şi polemici în presă.

---

[494] *Ibidem*, conclus 49, p. 54-55.

[495] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei…*, p. 86; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. II, vol. III, Bucureşti, 1994, p. 562.

Congresele electorale din 1873 şi 1874

Cele mai ample polemici au existat cu ocazia alegerii primilor doi urmaşi ai mitropolitului Şaguna: Ivacicovici (1873) şi Miron Romanul (1874). Au fost redactate chiar trei broşuri anonime:

- *Cele doue Congresse nationali bisericesci electorali din 1873 şi 1874, de mai multi deputati congresual*, Sibiu, 1875;
- *Anticritica brosiurei anonime publicate asupra celoru doue congrese nationali bisericesci din 1873 şi 1874, de mai mulţi deputaţi, ai maioritatiei congreseloru dela 1873 şi 1874,* tipărită tot la Sibiu, în 1880;
- *Respuns la Anticritica broşurei anonime publicate asupra celor două congrese naţionali bisericesci din 1873 şi 1874. De mai mulţi deputaţi ai maiorităţii congreselor dela 1873 şi 1874, de unii din cei atacaţi*, 1881.

Conform afirmaţiilor lui Eusebiu Roşca, cea dintâi a fost scrisă de Ioan Borcia, fiscalul Consistoriului arhidiecezan de la Sibiu, în timp ce *Anticritica* a fost redactată de Bariţiu.

Este greşit să punem aceste disensiuni ca fiind determinate de opinii diferite în plan politic (pasivism sau activism), în diferenţe principiale în vederea organizării luptei pentru propăşirea naţiei româneşti. Nici vorbă. Putem, în parte, să vorbim despre divergenţe dintre elementul laic şi cleric, dar, în principal, putem vorbi despre conflicte de interese personale, de lupta dintre clanuri cu interese comune. Putem argumenta această părere prin faptul că, în funcţie de interesele imediate, şi partidele şi-au schimbat membrii. Un singur scop au urmărit ambele congrese, anume, scoaterea din cursa candidaţilor de mitropolit.

Cele două tabere cuprindeau oameni diferiţi ca pregătire şi loc de muncă, dar apropiaţi conjunctural de acelaşi interes, de eliminare, respectiv de alegere, a vicarului lui Şaguna, Nicolae Popea.

Printre aliaţii acestuia din urmă au figurat deputaţi din arhidieceză: Ioan cavaler de Puşcariu, Nicoale Cristea de la „Telegraful Român”, Zaharia Boiu, Dr. Ioan Cristea, Dimitrie Cunţan, Nicolae Frateşiu, Nicolae Gaetanu. Din tabăra adversă au făcut parte episcopul Ioan Popasu, episcopul Procopie Ivaşcoviciu,, protopopul Ioan Meţianu (Bran), Vincenţiu Babeş (Arad), Visarion Roman, Ilie Bologa, Ioan Lengeru (Braşov), Moise Branişte şi Alesiu Oniţiu (Agnita), Ioan Popovici Desseanu, Anton Mocioni (Caransebeş), Ilie Macelariu (Miercurea), precum şi cei mai importanţi doi protopopi din arhidieceza Sibiului, Ioan Hannia şi Ioan Popescu (protopopii Sibiu I şi Sibiu II).

Manifestarea ostilităţilor a început odată cu organizarea Congresului electoral. Pentru a deţine controlul asupra desfăşurării Congresului, Ioan Meţianu a fost ales comisar congresual, iar Ioan Borcia, fidel de-al lui Popea, a fost schimbat cu Ilie Macelariu, pentru funcţia de secretar al Consistoriului mitropolitan. În a doua etapă, au fost validaţi deputaţi din partida anti-Popea. Acest lucru a fost posibil şi datorită nerespectării proporţiei prevăzute pentru numărul de deputaţi între eparhii, arhidieceza prezentându-se cu 57 de deputaţi, iar eparhiile sufragane cu 54 deputaţi. Pentru realizarea parităţii, prevăzută de *Statutul Organic*, trei deputaţi din Arhidieceză au fost eliminaţi, rămânând un total de 108 deputaţi[496].

[496] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei…*, p. 19.

Comitetul de organizare de la Sibiu a fost condus de protopopul Ioan Hannia şi avocatul Ilie Macelariu. Aceştia i-a întâmpinat pe deputații din provincie, i-au cazat, i-au ospătat şi cu toții au pregătit strategia desfăşurării lucrărilor Congresului electoral. Acesta s-a deschis pe data de 26 august 1873. Văzând că nu va avea nici-o şansă de a fi ales mitropolit, arhimandritul Popea şi-a retras candidatura[497]. Tabăra adversă a motivat, pe față, că nu era moral ca să fie ales drept mitropolit un vicar şi nu unul din episcopii sufragani. Prin urmare, au rămas în cursă Ivacicovici şi Popasu. Cel dintâi a obținut majoritatea de 78 de voturi, față de 20 voturi obținute de Popasu[498]. Ivacicovici a fost declarat ales; a fost confirmat de către împărat, iar instalarea a avut loc la 16 septembrie 1873. Miron Romanul, fostul vicar al lui Ivacicovici, din anul 1872, a fost ales episcop de Arad.

Însă după nici un an (31 iulie 1874), Procopie Ivacicovici a fost ales mitropolit şi patriarh sârb la Carloviț. A primit şi acea alegere, fără să renunțe la titlul de mitropolit de Sibiu, existând pericolul ca, prin această alegere, Biserica română să intre din nou „sub hegemonia ierarhiei sârbeşti”. Numai la intervenția Ministerului Cultelor, Procopie Ivacicovici a renunțat la Mitropolia română, înştiințând oficial Consistoriul mitropolitan, la 1/13 august 1874[499].

Drept urmare, a început din nou competiția electorală. Eligibili erau Ioan Popasu de la Caransebeş, Miron Romanul de la Arad şi evident, din nou, arhimandritul vicar Nicolae Popea. De data aceasta, Popea a fost susținut de o largă majoritate. Pe lângă apropiații săi constanți din arhidieceză, s-au alăturat acum şi protopopii Ioan Hannia şi Ioan Popescu. Reconcilierea cu Ioan Hannia s-a produs imediat după alegerea lui Procopie Ivacicoviciu ca mitropolit. Atunci, în prezența celorlalți asesori consistoriali, Ioan Hannia şi-a cerut plângând scuze față de Popea, pentru faptul că nu-l sprijinise în timpul primelor alegeri. Dar şi o mare parte dintre sufragani îl susțineau tot pe Popea; doar braşovenii îl susțineau pe Ioan Popasu. Atitudinea lor era determinată atât de faptul că Popasu era născut la Braşov dar, mai ales pentru faptul că era unchiul lui Titu Maiorescu, în acel moment ministru de Culte şi Instrucțiune publică la Bucureşti (de la care nădăjduiau sprijin material pentru gimnaziu)[500].

În ziua de 15 octombrie 1874 s-au deschis lucrările Congresului electoral. Prin tot felul de maşinații de culise, concretizate prin validarea deputaților contrari lui Popea, apoi prin excluderea unor deputați, pentru a se menține paritatea între dieceze şi prin prezentarea unor cazuri de falsificare de protocoale de alegere a deputaților în cercurile electorale etc., operațiunea de alegere s-a amânat timp de cinci zile[501]. Între timp, au fot organizate mai multe *conferințe* pentru a se stabili situația voturilor (un fel de sondaj de opinii, n.n.). De exemplu, la o astfel de *conferință generală arhidiecezană*, s-a stabilit că Popea putea conta pe 37 de voturi din totalul de 50. Cu toate intrigile şi „bancheturile electorale” din casa lui Ilie Măcelaru, în preziua alegerilor propriu-zise, Popea era considerat favorit, inclusiv al deputaților din eparhiile sufragane.

---

[497] *Protocolul Congresului…, 1873,* conclus 22, p. 20. M. Păcurariu, *Cărturari...,* p. 123.
[498] *Protocolul Congresului…, 1873*, conclus 31, p. 33-34.
[499] E. Roşca, *Monografia Mitropoliei…,* p. 20.
[500] *Cele doue Congresse nationali bisericesci electorali din 1873 şi 1874, de mai multi deputati congresual,* Sibiu, 1875, p. 55.
[501] *Ibidem*, p. 58.

Şi, totuşi, la Congresul electoral (1 noiembrie 1874), episcopul Popasu a obținut o majoritate de 64 de voturi față de numai 40 obținute de Popea[502]. Însă suveranul a refuzat să-l confirme pe cel ales, fără a invoca un motiv anume[503]. Nu se ştie cât a cântărit în luarea acestei hotărâri imperiale amenințarea venită din partea lui Ioan Popasu, în cursul cuvântării de mulțumire către Congres, după alegerea sa ca mitropolit, conform căreia „va curăța el biserica de spini şi mărăcini”. O delegație de cinci persoane (Ioan Mețianu, Pavel Vasici, Iacob Bologa, Ioan Bran de Lemeni şi Ilie Floca)[504] a fost aleasă pentru ca să ducă propunerea de numire a mitropolitului la Guvern şi suveran. De asemenea, la Budapesta a stat un timp mai îndelungat şi Miron Romanul, episcopul de Arad.

La 16 noiembrie au început demersurile pentru noi alegeri. Miron Romanul a intrat în această cursă pregătit. La sosirea sa din Budapesta i-a adus cu sine pe avocații Partenie Cosma şi Ioan Desseanu. Apoi, la aceste alegeri a participat şi un reprezentant din partea regimului politic[505]. Totodată, partida Mocioni-Babeş a mai prezentat încă un candidat, anume pe Ioan Mețianu, *pentru derutarea adversarului*. Acesta era susținut de episcopia Caransebeşului deoarece se credea că lui Miron Romanul i se datorase neconfirmarea lui Popasu ca mitropolit. În conferința de dinainte de votarea propriu-zisă, nu mare a fost mirarea când Mețianu a obținut majoritatea voturilor, şi nu Miron Romanul. Acest rezultat a luat prin surprindere şi aripa Mocioni-Babeş. Aceştia speraseră, cel mult ca să obțină alegerea lui Mețianu în funcția de episcop de Arad (în cazul alegerii lui Miron Romanul ca mitropolit). De aceea, i-au promis sprijin lui Miron Romanul, dar au cerut în schimb: a) numirea lui Ioan Mețianu ca episcop de Arad, b) acceptarea unui *program de guvernare* în şapte puncte.

Aceste maşinațiuni au constituit o lovitură serioasă pentru arhidiecezani. În atare situație, ei au hotărât să se abțină de la vot, adică să voteze cu „bile albe”. În felul acesta, la votul propriu-zis, din 20 noiembrie 1874, din cele 88 de voturi acordate, Miron Romanul a obținut 43, restul de 45 fiind voturi albe (conform înțelegerilor sufraganilor cu Miron Romanul, Mețianu nu a mai intrat în cursă)[506]. Spre surprinderea tuturor, deşi în minoritate, fiind vorba despre un singur candidat, guvernul a fost gata să-l valideze pe acesta (mai ales că era vorba despre Miron Romanul).

Se punea acum problema respectării *Statutului Organic* al Bisericii ortodoxe române, care cerea ca mitropolitul să fie ales din mai mulți candidați. Şi nici lui Miron Romanul nu-i convenea situația de a fi ales printr-o procedură care să contravină *Statutului Organic.* Din acest motiv, alegerea s-a repetat cu participarea activă şi a arhidiecezanilor, astfel că Miron Romanul a fost ales mitropolit cu o majoritate de 51 de voturi față de vicarul Popea, cu 31 de voturi (şase voturi au fost voturi albe)[507].

Desigur că această alegere a fost acceptată de regim, Miron Romanul fiind instalat ca mitropolit în data de 15 decembrie 1874[508].

---

502 *Protocolul Congresului național-bisericesc extraordinar din 1874,* conclus 60, p. 43.
503 *Ibidem,* conclus 79, p. 56.
504 *Ibidem,* p. conclus 62, p. 45.
505 *Cele două Congrese…,* Sibiu, 1875, p. 76.
506 *Cele două Congrese…,* Sibiu, 1875, p. 77; *Protocolul Congresului național-bisericesc extraordinar din 1874,* conclus 100, p. 71.
507 *Protocolul Congresului național-bisericesc extraordinar din 1874,* conclus 107, p. 78.
508 *Ibidem,* conclus 117, p. 87-88.

Alegerea lui Ioan Meţianu

Miron Romanul a trecut la cele veşnice la 4/16 octombrie 1898. Aderenții lui Miron Romanul, în special Partenie Cosma, au fost favorabili alegerii de mitropolit lui Ioan Mețianu, episcopul Aradului. Drept contracandidaţi figurau Nicolae Popea, episcopul de Caransebeş şi vicarul arhiepiscopesc Ilarion Puşcariu. Ioan Mețianu, pentru a-l scoate din cursă pe Puşcariu, i-a promis că-l va sprijini să ajungă episcop la Arad. Astfel, singurul contracandidat al lui Mețianu a rămas Popea. Mețianu a obținut 61 de voturi față de cele 41 ale lui Nicolae Popea[509].

Alegerea lui Vasile Mangra

Mitropolitul Mețianu a răposat la 3 februarie 1916. Am amintit mai sus, cum alegerile congresuale din 1916 au fost influențate de autoritățile politice. Vasile Mangra a obținut cele mai multe voturi, anume 71 de voturi, față de cele 24 de voturi obținute de Miron Cristea şi de 12 voturi de Ioan Papp. 7 voturi au fost albe[510].

Alegerea lui Nicolae Bălan

După încheierea lucrărilor CNB ordinar din februarie 1921, deputații Congresului electoral au fost convocați în data de 14/27 februarie 1920 la Sibiu. Comisar al Consistoriului a fost ales arhimandritul şi vicarul episcopesc de la Caransebeş, Filaret Musta. Din partea Resortului pentru Culte din *Consiliul dirigent,* a participat deputatul Vasile Goldiş. Pentru a se asigura paritatea dintre numărul deputaților din arhidieceză şi diecezele sufragane (erau 76 deputați, din care 42 din arhidieceză şi 34 din ambele dieceze sufragane), s-au îndepărtat (prin tragere la sorți) opt deputați din arhidieceză, astfel că la alegerea propriu-zisă au participat 68 de deputați (1/3 clerici şi 2/3 laici). Alegerea s-a făcut cu buletine, prin vot secret. După terminarea votării, prezidiul a deschis urna în fața tuturor deputaților şi a citit numele de pe fiecare buletin de vot. Au fost 60 de buletine înscrise cu numele profesorului de teologie Nicolae Bălan şi opt buletine albe. Prin urmare, mitropolit ales, din primul tur, a fost Nicolae Bălan.

Luând cuvântul, noul mitropolit a mulțumit pentru alegere şi a promis să păstreze vie moştenirea marelui Şaguna:

> „Cu adânc respect mulțumesc pentru încrederea cu care m-ați distins şi cu smerenie mă plec în fața înaltei chemări ce mi-ați făcut prin hotărârea Domniilor Voastre de astăzi… Păstrând cu sfințenie luminoasa tradiție a înaintaşilor noştri de a păstra cea mai strânsă legătură cu obştea cea mare a credincioşilor şi apelând îndeosebi la atât de prețioasa colaborare a cărturarilor ei, noi preoții poporului ne vom sili să turnăm duh proaspăt, duh de înnoire în largile cadre de organizare date Bisericii noastre de nemuritorul, arhiereul Şaguna, care pururi îmi va fi strălucită pildă de urmat. În chipul acesta găsindu-ne alături cler şi popor, într-o intimă comunitate sufletească, cum totdeauna am fost din propriul şi din cel mai curat îndemn al conştiinței noastre vom îmbrățişa scopurile scumpei noastre patrii, câştigată cu atâtea jertfe şi ca liberă Biserică vie, conştientă de misiunea sa sfântă, ne vom identifica cu interesele superioare ale ei”[511].

[509] *Protocolul Congresului național-bisericesc extraordinar din 1898,* conclus 28, p. 28-29.

[510] *Protocolul Congresului național-bisericesc extraordinar din 1916,* conclus 24, p. 263; Mircea Păcurariu, *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 141; M. Eppel, *op. cit.*, p. 347-351.

[511] *Protocolul Congresului național-bisericesc electoral din 1920,* p. 145-146.

2.6. Exercitarea controlului şi înlăturarea abuzurilor din viaţa bisericească ardeleană

Am arătat în capitolul 1.3.3., că unul din principalele motive pentru care teologul catolic de la Tübingen a dorit introducerea vieții constituționale în Biserica Catolică a fost asigurarea exercitării unui control intern asupra conducerii bisericeşti, astfel ca aceasta să devină cât mai credibilă în fața opiniei publice.

La deschiderea Sinodului arhidiecezan din anul 1879, deci după exact un deceniu de la debutul epocii constituționale în viața Bisericii ardelene, mitropolitul Miron Romanul a prezentat următorul bilanț:

> „Nu pot însă, ca la împlinirea primului period de zece ani din viața noastră constituțională bisericească, să nu constat şi eu, cel puțin în general, rezultatul experiențelor mele din acest timp, şi chiar pentru ca să fiu bine priceput, îl spun în puține cuvinte: că adecă eu felicit Biserica noastră națională pentru că i-a succes a-şi crea, a-şi asigura şi din ce în ce a-şi dezvolta instituțiunile liberale, ce ni le dă Statutul Organic; pentru că acestea aduc mai aproape, pot zice, leagă împreună pe cler şi pe popor, stârnesc în toate clasele credincioşilor interesarea vie pentru binele comun în viața bisericească, dau îndemn la cooperare din toate părțile, spre scopurile comune, asigură moralul, dreptatea şi echitatea şi *sunt menite, principalmente, a stârpi toate abuzurile de pe terenul bisericesc*”[512].

Va fi avut dreptate Ioan de Preda şi Ioan Lupaş că Statutul Organic suferea de numeroase lacune, necesitând a fi perfecționat. Cu toate acestea, urmările lui practice asupra vieții bisericeşti au fost extraordinare, deoarece nu avem motive să punem la îndoială adevărul şi sinceritatea cuvintelor mitropolitului Miron Romanul. Ba, din contră, putem chiar dovedi mijloacele prin care constituția bisericească ardeleană a dus la îndreptarea moravurilor şi la înlăturarea abuzurilor din societatea ardeleană, fie ele chiar şi de pe teren bisericesc.

Regulamentele votate de Sinoadele eparhiale şi de Congresul Național-Bisericesc au avut scopul nu doar de a reglementa şi aşeza în bună rânduială organizația bisericească, ci şi de a face imposibilă urmarea unei tentații fireşti, la care a fost, este şi va fi expusă oricare persoană umană – aceea de a-şi asigura un câştig material pe căi mai mult sau mai puțin dubioase. Cu alte cuvinte, regulamentele elaborate de Consistoriile eparhiale şi votate în urma unor intense dezbateri de deputații sinodali au avut şi scopul de a stârpi corupția de pe terenul bisericesc. Asesorii consistoriali şi sinodalii de acum 100-130 de ani au fost conştienți de faptul că asanarea morală a societății trebuia începută din interiorul Bisericii, astfel ca toți slujitorii bisericeşti să poată fi cu adevărat ceea ce Şaguna dorea, anume „un far care totdeauna luminează”.

Dar care au fost practic prevederile legislative bisericeşti prin care s-a încercat înlăturarea abuzurilor de pe terenul bisericesc?

---

[512] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1879,* Anexa B (*Cuvânt presidial*), p. 92.

Mai întâi a fost seriozitatea şi vigilenţa autorităţilor bisericeşti, din toate legislaturile sinodale, pentru apărarea principiului separării puterilor.

În al doilea rând au contat diferitele paragrafe care reglementau activitatea internă a tuturor corpurilor executive ale Bisericii, care împiedica eventuale situaţii de incorectitudine. Prin aceste paragrafe:

2.6.1. Problema nepotismului

Paragrafele 112 şi 162 din Statutul Organic a interzis participarea ca membri, în aceleaşi organe de conducere (exceptând Comitetul protopopesc), a persoanelor care se înrudeau până la gradul VI de sânge şi IV de cuscrie.

Desigur că această prevedere nu a fost pe placul multora. De altfel, după unificarea BOR din 1925, interzicerea înrudirii a fost coborâtă până la gradul IV de sânge şi II de cuscrie! La fel şi în Statutul de Organizare BOR din 1948.

Într-adevăr, prevederile restrictive la *gradele VI de sânge şi IV de cuscrie* au fost deosebit de inconfortabile. Drept dovadă că, chiar din prima întrunire a Sinodului arhidiecezan, din 1870, prevederea statutară a fost încălcată. Însă viaţa constituţională a avut tocmai menirea de a sesiza şi îndrepta aceste încălcări. Drept aceea, la CNB din acelaşi an 1870, unul din deputaţi (Ioan Popa) a atras atenţia că:

> „în Sinodul arhidiecezan din anul curent, s-a ales în Consistoriul arhidiecezan, în Senatul epitropesc, Ioan Hannia şi Petru Roşca, pe când socrii acestora fură aleşi în Senatul strâns bisericesc, a căror alegere este contra alin. 2 din § 112 din Statutul Organic. (...) De asemenea, fu ales în Senatul şcolar dl. Nicolae Gaietanu, fără a întruni această persoană recerinţele § 117 din Statutul Organic şi... în contra acestei alegeri au urmat din partea minorităţii în sumele legii şi spre susţinerea legii un vot separat”[513].

Drept urmare, deputatul Popa a cerut ca CNB să declare clar dacă „urmat-a Sinodul arhidiecezan, la alegerea dlor Hannia, Roşca şi Gaetanu în Consistoriul arhidiecezan, legea sau ba”. Chestiunea a fost dezbătută trei şedinţe mai târziu:

> „Presidiul (mitropolitul Şaguna – n.n.) declară că adevărat, nu s-a urmat legea, însă nu din nerespect către ea, ci din necesitate. Încât pentru Gaetanu, că nu întruneşte calităţile necesare, Sinodul diecezan este unicul competent în această cauză. Congresul răspunde: Fiind legea destul de clară, Congresul declară la întrebarea pusă că Sinodul arhidiecezan, la alegerea lui Hannia şi Roşca, s-a abătut de la § 112. Însă alegerea lui Gaetanu, aceasta nu poate fi obiect de deliberare a Congresului”[514].

Decizia CNB din 1870 nu a avut urmări. A atras însă atenţia asupra acestei probleme. Legea fiind clară, existau destui amatori care urmăreau măsura în care era respectată. Iar în caz contrar, exista posibilitatea broşurilor anonime, care denunţau, într-un ton mai mult decât polemic, toate abaterile. Asupra unor asemenea broşuri voi reveni ceva mai jos. În orice caz, toţi factorii de răspundere din Biserică şi-au dat seama că *legea nu-i tocmeală*.

De aceea, singura posibilitate rămasă pentru cei doritori să eludeze principiul care interzicea nepotismul, a fost interpretarea nuanţată a legii. Această tactică a

---

[513] *Protocolul Congresului… 1870,* conclus 121, p. 81-82.
[514] *Ibidem*, conclus 176, p. 128-129.

îmbrățișat-o Partenie Cosma, căsătorit cu nepoata de frate a mitropolitului Miron Romanul[515]. Mitropolitul a dorit ca Partenie Cosma să facă parte din Consistoriul arhidiecezan, ceea ce contravenea legii. Drept urmare, Consistoriul arhidiecezan (corporația însăşi, nu un membru al acesteia) a interpelat CNB în 1886, cerând lămuriri dacă oprirea până la gradul VI, respectiv IV, prevăzută de Statut, trebuia înțeleasă inclusiv sau exclusiv. Pentru ilustrarea spiritului de legalitate care a domnit în Biserica ardeleană la sfârşitul secolului XIX, citez în întregime conclusul congresual, aşa cum a fost înscris în Protocol:

> „Referitor la reprezentațiunea Consistoriului arhidiecezan pentru interpretarea § 112, alin. 2 din Statutul Organic, dacă gradul al VI-lea de sânge şi al patrulea de cuscrie este a se înțelege inclusiv sau exclusiv: Considerând că conform aşezămintelor noastre biserićeşti, gradurile oprite de consângenitate şi afinitate sunt VI şi respectiv IV; considerând că conform praxei de până acum cei aleşi în corporațiunile noastre bisericeşti, fiind rudiți între sine în gradurile amintite, n-au fost admişi la oficiu; considerând, în fine, că legea are a fi interpretată strict: comisiunea organizatoare propune a se enunța că înrudirile de care se tractează se înțeleg până la gradul al VI-lea şi al IV-lea inclusiv.
> Deputatul Parteniu Cosma, având în vedere că în canoanele Bisericii noastre nicăieri nu este normată precis această chestiune şi considerând că prin stricta interpretare a acestui paragraf se face în multe cazuri imposibilă constituirea unor corporațiuni din organismul Mitropoliei noastre, propune a se enunța că incompatibilitatea normată în § 112, alin. 2 din Statutul Organic se extinde până la gradul al VI-lea de sânge şi gradul al IV-lea de cuscrie exclusiv.
> Deputatul Zaharia Boiu doreşte ca conclusul să se enunțe aşa după cum l-a propus comisiunea, dar fără motivare.
> Făcându-se votarea, se primeşte propunerea deputatului Zaharia Boiu şi, conform acesteia, se enunță ca conclus: *În aliniatul 2 al § 112 din Statutul Organic, gradul al VI-lea de sânge şi al IV-lea de cuscrie sunt a se înțelege inclusiv*”[516].

Însă Partenie Cosma nu s-a lăsat cu una, cu două, ci a revenit cu aceeaşi problemă la Sinodul arhidiecezan din anul următor. Dar, deznodământul a fost acelaşi, cel care i s-a opus fiind tot Zaharia Boiu[517]. Iată aşadar cum preotul din parohia Sibiu-Cetate, Zaharia Boiu, a cutezat şi a avut succes, în două foruri legislative diferite, să se opună deschis, pe baza legii, unor interese personale ale ierarhului său.

Dar nici mitropolitul nu s-a lăsat mai uşor. Până la urmă, a reuşit să includă o rubedenie de-a sa în Consistoriul mitropolitan, anume pe protopopul Ioan Papiu. A avut de înfruntat de această dată vigilența vicarului episcopesc de la Oradea, Vasile Mangra, în Congresul din 1897. Merită citat şi conclusul emis cu acel prilej:

> „Deputatul Vasile Mangra declară că ştie că Excelența Sa I.P.S. Domn Arhiepiscop şi Mitropolit Miron Romanul este înrudit cu asesorul Ioan Papiu de gradul IV de cuscrie. Deci, Excelența Sa, care este cel mai mare apărător al instituțiunilor noastre bisericeşti, a fost în eroare de persoană când a declarat pe numitul asesor întărit în sensul § 116 din Statutul Organic, trecând cu vederea dispozițiunile din § 112 ale Statutului Organic, privitor la gradele de rudenie între asesorii consistoriali.

[515] Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altă dată*, Cluj-Napoca, 2002, p. 174.
[516] *Protocolul Congresului… 1886,* conclus 102, p. 48-49.
[517] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1887,* conclus 38, p. 21-22.

> Excelența Sa, Î.P.S. Domn Arhiepiscop şi Mitropolit declară că gradul de rudenie invocat de deputatul Vasile Mangra în adevăr există în cazul concret, dispozițiunile § 112 din Statutul Organic însă nu au aplicare aici, deoarece Excelența Sa nu e asesor consistorial, ci Arhiepiscop şi Mitropolit.
> În urma acestei declarări, deputatul Vasile Mangra propune ca afacerea aceasta să se dea spre dezlegare Sinodului episcopesc.
> Excelența Sa, simțindu-se atins personal în afacere, cedează prezidiului P.S. Episcop al Aradului, Ioan Mețianu.
> Deputatul Coriolan Bredicianu propune că, deoarece există gradul de rudenie atins mai sus, alegerea protopresbiterului Ioan Papiu de asesor ordinariu în Senatul strâns bisericesc al Consistoriului metropolitan să se anuleze şi să se pună la ordinea zilei alegere nouă.
> Deputatul Pavel Rotariu propune că, deoarece nu avem la dispozițiune acte autentice, pe baza cărora să putem conclude în cunoştință de cauză, să trecem peste chestiune, la ordinea zilei.
> Deputatul Petre Ionescu propune ca afacerea să se dea spre opinare Consistoriului metropolitan.
> În fața propunerii deputatului Coriolan Bredicianu deputatul Vasile Mangra îşi retrage propunerea sa.
> Punându-se la vot propunerile făcute de deputații Coriolan Bredicianu şi Dr. Petre Ionescu, ambele cad, şi primindu-se cea a deputatului Pavel Rotariu,
> Se trece peste incidentul acesta, la ordinea zilei”[518].

Cu alte cuvinte, problema a fost lăsată de deputații congresuali în suspensie, ceea ce echivala cu o aprobare tacită, care putea deveni caz de precedență, după cum semnala şi Ioan de Preda:

> „Asesorii consistoriali între sine nu pot fi înrudiți până la gradurile în § indicate. Cu prezidentul Consistoriului şi respectiv cu episcopul, pot fi înrudiți, după cum a decis Congresul prin conclusul său de sub nr. 114 pe 1897; deşi înrudirea aceasta, după noi, este mult mai periculoasă pentru interesele Bisericii decât înrudirea asesorilor între sine. Fiindcă ea face posibil ca episcopul să se îngrădească în Consistor cu neamurile sale”[519].

Dar iată şi un alt caz de respingere a unei alegeri de asesor consistorial pe motiv de nepotism. În 1894 a fost ales în Consistoriul de la Oradea, ca asesor în Senatul epitropesc, viitorul episcop de la Arad, Ioan Papp. Împotriva acestei alegeri a fost înaintat protest, „din cauza înrudirii cu membrul consistorial Nestor Porumb din Senatul şcolar”. Înrudirea era de gradul III de cuscrie, iar Plenul consistorial de la Oradea a propus acceptarea alegerii, deoarece înrudirea ar fi fost oprită „numai între membrii aceluiaşi Senat, nu şi între membrii din diverse senate consistoriale”. Sinodul de la Arad din 1895 a acceptat protestul şi a invalidat alegerea lui Papp, pe considerentul că, în baza § 112 din *Statutul Organic*, cât şi al conclusului 198 al Consistoriului mitropolitan din 22 august 1894, înrudirea membrilor consistoriali „până la al 6-lea grad de sânge şi al 4-lea de cuscrie este oprită nu numai între asesorii dintr-un singur senat, ci între asesorii din întreg Consistoriu fie aceia în oricare senat”[520].

---

518 *Protocolul Congresului… 1897,* conclus 114, p. 90-91.
519 Ioan de Preda, *op. cit.*, p. 191-192.
520 *Protocolul şedințelor… Arad, 1895,* conclus 18, p. 28-29.

2.6.2. Stabilirea incompatibilităţii de funcţii

Principiul incompatibilității în ocuparea mai multor funcții a fost decis de organele legislative ale Arhiepiscopiei Sibiului în mai multe rânduri, de exemplu în 1870, 1877 şi 1884.

În 1870, deputatul sinodal Zaharia Boiu a cerut Sinodului „să decidă mai întâi în principiu, dacă oficiile Consistoriului sunt compatibile cu alte oficii". Desigur că asupra problemei s-a încins o discuție aprinsă. Unii au cerut ca doar funcțiile de asesori ordinari să fie incompatibile, nu şi cele de asesori onorari (adică nesalarizați), ceea ce s-a şi votat în cele din urmă[521].

Drept urmare, doi asesori care erau şi protopopi, anume Panoviciu şi Bădilă, au fost obligați să renunțe la oficiile de protopresbiteri[522]. Totuşi, după cum am arătat mai sus, nepotismul nu a fost înlăturat din Consistoriul sibian, fapt menționat nu doar la CNB din 1870, ci şi în broşura anonimă din 1875. Autorul ei de fapt, Ioan Borcia[523], a atras atenția şi asupra altor cumulări de funcții:

> „Încă şi astăzi, profesorul şi directorul (de la Seminar – n.n.) Hannia şi profesorul Popescu sunt totodată şi protopopi, cel dintâi al Sibiului I, al doilea al Sibiului II. Poate în consonanță cu principiul necumulării oficiilor... Priviți şi vedeți: Badilă, asesor consistorial; Hannia profesor, director şi protopop; Popescu, profesor şi protopop; Bologa: defensor la Consistoriul metropolitan (şi acum caută să-şi mai aducă şi pe ginerele său, dr. Moga, de medic şi profesor în Seminarul andreian). Să luăm bine seama, domnilor, că mâine ne vom trezi copleşiți de un nepotism mai înfricoşător, decum era sub Moga"[524].

Sigur că a avut dreptate Ilarion Puşcariu că prin aceste broşuri polemice „s-au eternizat în istoria Bisericii noastre fapte de tristă amintire"[525]. Totodată, ele au constituit un imbold pentru redactarea unor regulamente care să ducă la instituirea unui control mai riguros. La doar doi ani după apariția primei broşuri, însuşi Consistoriul arhidiecezan a prezentat legislativului un proiect de lege privind incompatibilitatea. *Legea pentru incompatibilitatea oficiilor învățătoreşti şi profesorale*[526] a fost votată în unanimitate în ultima şedință a Sinodului (a 12-a):

> „Fiindcă zace în interesul învățământului, ca cel ce primeşte asupra-şi un oficiu învățătoresc sau profesoral să-l poarte cu exactitate, neîmpiedicat de alte ocupațiuni, se enunță incompatibilitatea oficiilor învățătoreşti şi profesorali cu orice alt oficiu public salarizat, cu care ar sta în vreo colisiune de orice natură ce ar putea împiedica pe învățător sau profesor în purtarea dregătoriei sale.

---

521 *Actele Sinodului Arhidiecezei greco-răsăritene din Ardeal*, 1870, conclus 47, p. 29-30.

522 *Anticritica brosiurei anonime publicate asupra celoru doue congrese nationali bisericesci din 1873 şi 1874, de mai mulți deputați,ai maioritatiei congreseloru dela 1873 şi 1874*, Tipografia lui S. Filtsch (W. Krafft),Sibiu, 1880, p. 39.

523 Eusebiu Roşca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic "Andreian" al Arhidiecezei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiu, 1911, p. 25.

524 *Cele doue Congresse nationali bisericesci electorali din 1873 şi 1874. De mai multi deputati congresual*, În editura proprie a autorilor. Tipografia eredei lui G. De Closius, Sibiu, 1875, p. 96-97.

525 Antonie Plămădeală, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar (în vremea lui Miron Romanul, 1874-1898, după acte documente şi corespondențe,* Sibiu, 1986, p. 10.

526 *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1877,* conclus 195, p. 124 şi p. 177-178.

Legea a permis învățătorilor să îndeplinească următoarele funcții:

> „poate fi reprezentant al comunităților, Sinoadelor şi Congreselor bisericeşti; poate fi reprezentant comunal, opidian, cetățenesc, cercual sau comitatens; membru al reuniunilor ştiințifice, literare, economice şi al judeciului de juriu; asemenea, poate ocupa orice oficiu şi a exercita orice drept în sfera constituțiunii bisericeşti şi lumeşti, afară de oficiile şi ocupațiunile ce sunt espres oprite în paragrafii următori”.

Astfel, funcțiile pe care nu le putea ocupa învățătorul şi profesorul de la Gimnazii şi Seminar, concomitent cu cea de cadru didactic au fost: a) „un oficiu stabil sistemizat de stat”, ocupat prin numire sau alegere, dar care trebuia să fie în legătură cu funcția de învățător; b) funcțiile de primar sau notar comunal sau cercual, sau preşedinte în comitetul comunal; c) în timpul prelegerilor, învățătorii nu se puteau ocupa nici cu alte servicii publice sau private; d) nu se putea ocupa „cu atari servicii şi lucruri, ce i-ar putea afecta imaginea şi onoarea sa”.

De asemenea, s-a mai prevăzut că învățătorul şi profesorul nu putea ocupa nici următoarele funcții bisericeşti: a) epitrop parohial, protopopesc sau consistorial; b) paroh; c) protopop sau administrator protopresbiteral; d) asesor consistorial (consilier eparhial); e) secretar sau fiscal la Consistoriu.

Dar, din cauza lipsei acute de învățători calificați, curând *Legea incompatibilității* nu s-a mai respectat pretutindeni. Au existat numeroase şcoli confesionale în care învățători, din cauza salariului lor deosebit de mic, au fost obligați să-şi găsească şi alte surse de venit. Totuşi, cei vizați în mod direct,

> „protopresbiterii Ioan Hannia şi Ioan Popescu, fiind totodată şi profesori la Institutul pedagogic-clerical, optând pentru profesură, au fost constrânşi de a renunța la funcțiile lor de protopopi. Asemenea, şi profesorul de muzică vocală, Dimitrie Cunțanu, fiind totodată paroh şi epitrop consistorial, a optat pentru profesură”[527].

Tot la Sinodul din 1877, s-a pus şi problema altui gen de incompatibilitate, aceea de jurist al Consistoriului şi de avocat public. În şedința a doua, deputatul Ştefan Păcurariu a făcut următoarea interpelare:

> „Are venerabilul presidiu cunoştință: **1)** că fiscalul consistorial poartă procese pentru bani contra Bisericilor noastre, anume în contra Bisericii greco-ortodoxe din Săcel, pentru suma de 150 fl.v.a., şi un al doilea proces, pentru 78 fl., în numele unei femei Ana Dicu din Săcel? **2)** Are venerabilul Prezidiu cunoştința că fiscalul, Dr. Borcia, poartă procese divorțiale pentru bani la forurile noastre matrimoniale, precum şi la Consistoriile noastre? Şi are cunoştință, în special, că procesul divorțial al lui Şerban Cioran din Răşinari contra soției sale Stana l-a purtat sub un nume fals, adică al dlui Veniamin Almăşan? Şi are cunoştință Venerabilul Prezidiu că din cauza aceasta s-a decretat de către Venerabilul Consistor mitropolitan cercetare disciplinară în contra dlui fiscal Dr. Borcia? Şi are mai departe cunoştință despre starea acestui proces? **3)** Are Venerabilul Prezidiu cunoştință despre acea împrejurare că la Tribunalul regesc din Sibiu se află în contra dlui fiscal un proces de paternitate civil şi un proces criminal în virtutea § 147 Cod penal, pentru extirparea fătului trupesc? Şi dacă este aşa, ce măsuri a luat Venerabilul Prezidiu sau ce măsuri cugetă a lua, pentru delăturarea abuzurilor, pe de o parte, şi pentru susținerea autorității şi demnității Consistoriului arhidiecezan?”[528]

---

[527] *Anticritica...*, p. 40.
[528] *Ibidem*, conclus 22, p. 10.

Aşadar, prin această interpelare a fost atacat însuşi autorul ascuns al primei broşuri polemice. Mitropolitul Miron Romanul a răspuns la această interpelare în şedința VIII, declarând că nu avea cunoştință „despre afacerile private ale d-lui avocat Borcia şi în specie nici despre aceea că menționatul fiscal ar sta în vreun proces civil ori criminal la tribunalul din Sibiu". Interpelantul a declarat „că nu e mulțumit cu răspunsul şi că ar fi aşteptat răspuns separat la singuraticele puncte". Iar în cursul aceleiaşi şedințe, a cerut instituirea unei comisii sinodale speciale, care să prezinte un raport detaliat în chestiune[529]. În aceste condiții, fiscalul Borcia a trimis mitropolitului o petiție în care arăta că „din incidentul provocat prin interpelațiunea deputatului Dr. Ştefan Păcurariu, nu mai poate participa la afacerile sinodale, până ce nu-şi va fi câştigat satisfacțiune pe calea legii"[530].

Aşadar, se simțea nevoia unor regulamente şi mai clare. Regulamentul pentru afacerile interne ale Consistoriului arhidiecezan, din 1878, nu a prevăzut nici o măsură în acest sens. Însă un alt regulament, din 1884, a fost mai clar: a interzis asesorilor salarizați şi personalului cancelariei consistoriale (cu excepția fiscalului, adică a juristului Consistoriului) ocuparea unor funcții laterale, „prin care s-ar împiedica de la împlinirea regulată a servițiului lor sau care sunt incompatibile cu poziția lor oficială". Astfel, funcționarii Consistoriilor eparhiale nu puteau: a) ocupa un alt oficiu salarizat, fie în Biserică, fie în societatea civilă; b) să devină redactori ai unor publicații periodice; c) ocupa şi funcțiile de profesor, preot paroh, protopop ori avocat; d) să conducă firme de afaceri industriale sau negustoreşti; e) să ia în arendă realități care constituiau proprietatea Bisericii[531]. Aceste prevederi au fost incluse şi în Regulamentul consistorial din 1901. După cum se poate vedea, funcția de jurist nu a fost declarată incompatibilă cu cea de avocat. Desigur, exista pericolul ca executivul bisericesc să fie în imposibilitatea de a angaja vreun jurist.

Ca urmare a noului regulament din 1884, Zaharia Boiu a renunțat, la 1 ianuarie 1885, la funcția de paroh din Sibiu Cetate, optând pentru cea de asesor consistorial ordinar în Senatul strâns bisericesc[532]. Însă acelaşi Zaharia Boiu, în calitatea sa de paroh al Sibiului, era membru în Comisia administrativă a Fundației „Şaguna", fiind numit chiar de mitropolitul fondator. Or, deputații sinodali din anul 1889 s-au sesizat asupra incompatibilității[533]. Drept urmare, Zaharia Boiu, considerat şi „fala amvonului românesc", a trebuit să declare solemn sinodalilor, în 1890, că „şi-a dat la locul competent demisia din Comisiunea administrativă premenționată, şi roagă pe Venerabilul Sinod a lua aceasta la cunoştință"[534].

2.6.3. Interzicerea traficului de influenţă

Prin obligația de a ține „secretul oficial", asesorii consistoriali nu doar că nu aveau voie să deconspire cele discutate în Consistoriu, ci nu le era „iertat nici a-şi

[529] *Ibidem*, conclus 116, p. 72-73 şi conclus 121, p. 75-76.
[530] *Ibidem*, conclus 160, p. 98-99.
[531] § 19 al Regulamentului consistorial de la Sibiu, din 1884, în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1884*, p. 145.
[532] A fost ales în această funcție de Sinodul din 1870 – cf. *Actele Sinodului Arhidiecezei…1870*, conclus 80, p. 52.
[533] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1889*, conclus 123, p. 62-63
[534] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1890*, conclus 104, p. 53. Despre Zaharia Boiu, a se vedea şi M. Păcurariu, *Cărturari sibieni...*, p. 130-136.

descoperi la partide părerea lor asupra modului cum ar fi a se rezolva cauza”. Totodată, s-a prevăzut ca votarea, în cadrul şedinţelor consistoriale, să înceapă cu cei mai tineri, astfel ca aceştia să nu fie influenţaţi de modul de votare a asesorilor mai în vârstă[535]. S-au preluat prevederile Sistemei consistoriale sârbe, din 1782[536].

Tot pentru oprirea traficului de influenţă, asesorii consistoriali (inclusiv ierarhul) nu aveau voie să participe la discutarea şi deciderea următoarelor chestiuni: a) cauzele proprii sau în cele de la care s-ar putea aştepta la vreo daună sau folos; b) cauzele rudeniilor de sânge până la gradul VI sau de cuscrie, până la gradul IV; c) cauzele părinţilor sau copiilor adoptivi, precum şi a celor care se aflau sub tutoratul sau curatela lor; d) cauzele în care au fost martori, mijlocitori sau comisari investigaţionali; e) cauzele apelate sau subşternute din oficiu, la a căror decidere au luat parte în instanţa inferioară[537].

2.6.4. Interpelările şi imunitatea deputaţilor sinodali/congresuali

Am arătat în capitolul 2.4.1. şi 2.5.1. că deputaţii sinodali şi congresuali se bucurau de totala independenţă faţă de autoritatea bisericească, inclusiv ierarhul lor.

În primul rând, această independenţă a fost asigurată şi prin modul stabilirii cercurilor electorale. Acestea cuprindeau comune din mai multe protopopiate, astfel ca nici un protopop nu putea avea vreo influenţă asupra rezultatului alegerii.

În al doilea rând, deputaţii s-au bucurat de imunitate. Astfel, de exemplu, la Sinodul arădean din anul 1903, deputatul Aurel Halic i-a adresat episcopului Ioan Papp următoarea interpelare:

> „Are Inaltul Prezidiu cunoştinţă că preşedintele Consistoriului din Oradea Mare a tras la răspundere pe deputaţii preoţeşti din părţile Bihorului pentru exercitarea dreptului lor de deputaţi sinodali în şedinţa a doua extraordinară a Sinodului din 1902, ţinută la 20 octombrie, şi, prin aceasta, s-a atacat imunitatea deputaţilor sinodali? Dacă nu are, îl rog să binevoiască a se informa în cauză, a dezaproba acest fapt şi a se îngriji, ca în viitor, asemenea cazuri să nu obvină”[538].

Preşedintele Consistoriului din Oradea nu era altul decât Vasile Mangra, cel care în prima şedinţă a Sinodului extraordinar din 1902 (din 12 iunie), a fost ales episcop al Aradului. Dar, datorită faptului că autorităţile guvernamentale nu au recunoscut alegerea, a fost nevoie de convocarea unui nou sinod extraordinar, în octombrie 1902 şi apoi a unui al treilea, în februarie 1903 (la care a fost ales ca episcop Ioan Papp). În timpul lucrărilor din octombrie, au izbucnit dispute referitoare la caracterul legal al noii întruniri. Este explicabil faptul că cel mai nemulţumit de noul sinod a fost tocmai episcopul ales şi neconfirmat, Vasile Mangra care, în funcţia sa de preşedinte al Consistoriului de la Oradea, i-ar fi tras la răspundere pe deputaţii clericali pentru participarea lor la sinodul extraordinar din octombrie 1902. Dar prin aceasta, după cum remarca şi deputatul Halic, a atentat la dreptul de imunitate a membrilor Sinoadelor.

---

535 § 20 şi 63 ale Regulamentului consistorial de la Sibiu, din 1901.
536 Secţiunea II, § 2, apud Radici 1880, p. 119.
537 § 21 al Regulamentului consistorial de la Sibiu, din 1901.
538 *Protocolul şedinţelor… Arad, 1903,* conclus 40, p. 25.

În al treilea rând, deputații au avut posibilitatea de a interveni în timpul sesiunilor sinodale/congresuale cu interpelări, atrăgând atenția asupra anumitor nereguli din administrația bisericească. În capitolele anterioare am prezentat multe astfel de interpelări, referitoare la buna desfăşurare a vieții constituționale a Bisericii. În continuare voi prezenta alte exemple, pentru a arăta modul în care legislativul bisericesc a exercitat controlul efectiv asupra executivului bisericesc, în folosul propăşirii vieții bisericeşti, chiar dacă spre paguba asesorilor consistoriali, sau chiar a ierarhului.

1) În timpul lucrărilor sinodale arhidiecezane din anul 1887, deputatul Augustin Nicoară a prezentat următoarea interpelare, referitoare la unele deturnări de fonduri din Fundația „Şaguna”:

> „Are cunoştință Înaltul Prezidiu al Fundațiunii Şaguna cum că ajutoarele votate de Comisiunea administrativă a Fundațiunii Şaguna la anul 1883, şi anume 3204 fl. pentru biserici, iar 1602 fl. pentru şcoli sărace, - la anul 1884 2740 fl. pentru biserici, iar 1370 fl. 25 cr. pentru şcoli, - la 1885, 3241 fl. pentru biserici, iar 1620 fl. 50 cr. pentru şcoli sărace, - la 1886, 3384 fl. pentru biserici, iar 1692 fl. pentru şcoli sărace, cum că toate aceste ajutoare votate, precum arată actele sinodale, o sumă cam de 18.852 fl. deloc nu s-a distribuit? (…) Care sunt cauzele tărăgănării şi ce mijloace a întreprins Înaltul Prezidiu pentru ca cererile pentru ajutoare din anii 1883-1886 să fie expediate? (…) Ce dispozițiuni a luat Inaltul Prezidiu al Comisiunii administrative şaguniene, ce dispozițiuni a luat Înaltul Prezidiu al Consistoriului archidiecezan şi ce garanție ne dă Înalt Prea Sfinția Voastră, ca Archiepiscopul nostru, cum că tărăgănări nu vor mai obveni, Biserica şi şcoala noastră peste tot nu va mai pătimi, organele ei centrale vor funcționa regulat? Cum se împacă procedura nepunerii în activitate a Fundațiunii Şaguna cu intențiunile marelui fondator?”

Interesant a fost răspunsul dat de mitropolitul Miron Romanul:

> „Interpelantele produce în interpelațiunea sa cifre concrete despre ajutoarele care ar fi fost de a se distribui, ceea ce dovedeşte că Domnia Sa şi-a luat informațiunile de la loc sigur, unde este cunoscută în detaliu starea lucrului. Ar fi putut dar, tot de acolo, să-şi tragă toate desluşirile la punctul acesta, fără a se adresa aici cu această întrebare (…). Prezidiul răspunde că n-are autorizare a face aici declarațiuni în numele Consistoriului. Dacă este convins Prezidiul despre tristele urmări ale tărăgănării, cu împărțirea ajutoarelor, Prezidiul răspunde: că nu e convins şi nici nu vede acele pericole care şi le închipuieşte interpelantul, ci Prezidiul în privința aceasta are vederile sale individuale, cu ce însă nu voieşte defel să zică că starea lucrurilor este în regulă, ci din contră, regretă că încă nu s-a putut satisface cererilor pentru ajutoare”[539].

Este de la sine înțeles că un astfel de răspuns nu i-a putut mulțumi pe sinodali. Drept urmare, în anul 1889, deputatul Ioan Mihu a prezentat un raport detaliat al Comisiei administrative a Fondului Şaguna cu privire la activitatea desfăşurată între anii 1882-1889[540]. Ajutoarele care nu reuşiseră să fie acordate, au fost promise că vor fi împărțite în anul următor. În anul 1890, s-a constatat că încă

[539] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1887,* conclus 62, p. 31-33.

[540] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1889,* conclus 117, p. 60-61; Reportul a fost publicat la Anexa L, p. 131-142.

nu se finalizase acțiunea şi s-a cerut, din nou, ca Sinodul să insiste pentru ca aceste ajutoare să ajungă la comunele şi şcolile care au nevoie de ele[541].

2) În sinodul eparhial din Arad, din anul 1900, cunoscutul intelectual Ioan Russu Şirianu înainta următoarea interpelare, referitoare la cumulul de funcții a egumenului de la mănăstirea Hodoş-Bodrog:

> „Aveți P.S. Voastră cunoştință că P. C. Sa Arhimandritul Augustin Hamzea, director al Institutului teologico-pedagogic din Arad este în acelaşi timp şi egumen al sf. Mănăstiri Hodoş-Bodrog. Dacă aveți, ştiindu-se că după toate legile şi uzurile bisericeşti, egumenul unei mănăstiri este obligat a şedea în mănăstire (...), nu crede Înaltul Prezidiu că P.C. Arhimandritul cumulează cele două posturi incompatibile? Ce măsuri crede de necesare a se lua, pentru ca P.C. Sa Arhimandritul Augustin Hamzea să se conformeze atât ordinii din mănăstirii, cât şi sfintelor canoane şi legi autonome ale Bisericii noastre?”[542]

În următoarea şedință sinodală, episcopul Iosif Goldiş a răspuns:

> „Am cerut, şi P.C. Sa Arhimandritul Augustin Hamzea mi-a dat explicațiuni în afacerea sulevată şi, după a P.C. Sale părere, n-ar exista caz de incompatibilitate şi este cu atât mai puțin dispus a se despărți de unul oarecare dintre aceste posturi, cu cât nu le-a căutat, ci i s-au oferit. P. S. Sa roagă Sinodul să-i concreadă Prea Sfinției Sale afacerea pentru competentă rezolvare”[543].

Sinodul a acceptat să lase rezolvarea problemei pe seama ierarhului care va „face la sesiunea proximă raport despre aranjamentul făcut”. Însă în Sinodul din anul 1901, acelaşi Ioan Russu Şirianu nu a aşteptat raportul episcopului, ci l-a interpelat din nou în legătură cu rezolvarea cazului. Iar Iosif Goldiş a răspuns imediat că

> „P.C. Sa Domnul Arhimandrit Augustin Hamzea a fost provocat să se declare şi a optat pentru postul de egumen al Sf. Mănăstiri Hodoş-Bodrog, punând la dispoziția P.S. Sale postul de profesor-director al Seminarului teologic-pedagogic, după ce i se va regula chestiunea de pensiune”[544].

Protocolul sinodal a mai consemnat că „interpelantul se declară mulțumit cu răspunsul şi Sinodul îl ia la cunoştință”.

3) Însă sinoadele nu s-au preocupat doar de probleme de corupție la nivel înalt, ci şi de chestiuni morale, ca de exemplu încasarea de către unii clerici a unei taxe pentru spovedanie de la şcolari. În Sinodul arădean din 1908, deputatul Alexandru Munteanu a adresat ierarhului următoarea interpelare:

> „Având în vedere că prin asemenea acuze se ştirbeşte vaza organelor de încredere ale Veneratelor Consistorii din dieceza Aradului, având în vedere că răspândirea acestor feluri de bănuieli şi acuze pe cale publicistică ne prezintă pe noi protopopii înaintea poporului ce conducem ca pe nişte uzurpatori a moralei şi credinței bisericeşti, am onoare a adresa P. S. Voastre următoarea interpelare: Are P. S. Voastră cunoştință că ar fi un protopop în dieceză care de la băieți de şcoală să ceară asemenea taxă pentru mărturisire; dacă da, ce măsuri a binevoit a lua pentru lecuirea acestui rău”[545].

---

[541] *Protocolul Sinodului arhidiecezan... 1890,* conclus 101, p. 50.
[542] *Protocolul şedințelor… Arad, 1900,* conclus 67, p. 56.
[543] *Ibidem*, conclus 81, p. 61.
[544] *Protocolul şedințelor… Arad, 1901, 1901,* conclus 134, p. 64.
[545] *Protocolul şedințelor… Arad, 1908,* conclus 93, p. 54.

Episcopul a răspuns că nu cunoştea astfel de proceduri, dar că va cerceta.

4) La Sinodul arhidiecezan din anul 1883, deputatul Dimitrie Comşa, profesor de la Seminar[546], s-a referit la taxele luate abuziv candidaților la hirotonie:

> „Are Înaltul Prezidiu, ca Arhiereu, cunoştință despre abuzurile ce se comit cu ocaziunea hirotoniei preoților, prin organele sale funcționătoare? Şi, îndeosebi, are cunoştință că în ajunul hirotoniei se impun taxe exorbitante candidaților de preoție care, sosind aici într-o stare materială adesea disperată, sunt condamnați a solvi câte 15-20 fl. şi încă şi mai mult, sub pretext de lumânări, competințe diaconeşti şi de cântăreț etc. Are, mai departe, cunoştință că, cu ocazia hirotoniei, duhovnicul respectiv, sub pretext de taxă pentru Biserică, despre care taxe nicăieri nu se dă seama, profanează Taina Mărturisirii, storcând de la bieții candidați câte 6-10 fl. în contra expresei opriri a canoanelor? Dacă are cunoştință, mă simt îndatorat a întreba: cum şi prin ce s-ar putea legitima o asemenea procedură? Dacă nu are cunoştință, are de gând să intervină energic, cu autoritatea sa, pentru stârpirea acestor grave abuzuri degradatoare pentru actul important al hirotoniei şi de natură de a contribui la ruina materială a preoților începători?”.[547]

Mitropolitul a răspuns după trei zile:

> „Doresc ca atât dl. Interpelante, cât şi toți ceilalți interesați în cauză, să fie liniştiți prin această declarație din partea mea: că pe cât sunt eu şi pe cât m-am putut informa în zilele acestea, la hirotonia preoților nici un fel de taxă nu se cere care nu ar fi fost în uz din vechime, şi anume încă dinainte de venirea mea în Arhidieceză. Astfel de prestațiuni mărunte, în contra cărora până acum la locul competent nimeni nu s-a plâns, le aflu justificate, nu numai cu uzul din trecut, dar şi cu serviciile ce le face la ocaziunea hirotonirilor personalul care pregăteşte actul respectiv, asistă şi conlucrează la hirotonie şi care pentru astfel de funcțiuni speciale, nu are altă remunerație decât numai ofertele respectiv, prestațiunile ocazionale din partea candidaților. Cum atinsei, până acum nici o plânsoare n-am auzit în partea aceasta, prin urmare eu cred că interpelarea care nu-mi pune în vedere nici un caz concret şi în cifre, va fi probabil exagerată, se referă numai la uzul de până acum, care însă, rămânând între marginile sale, ca multe alte expresiuni ale spiritului familiar în Biserică, nu se poate taxa ca abuz; dacă însă aş afla, fie pentru trecut, fie în viitor, că s-a făcut sau se face cuiva asuprire prin impozite nelegale, eu îmi voi face datoria la locul său, pentru a se corecta şi respectiv evita tot ce s-ar putea numi de abuz în Biserică. Poftesc pe Dl. Interpelante a primi răspunsul meu, ca asigurare contra abuzurilor, care nu ştiu dacă de astă dată, cu temei sau fără temei, îi fac îngrijiri”[548].

Interpelantul însă a declarat „a nu fi mulțumit cu răspunsul Excelenței Sale”.

5) Una dintre cele mai radicale interpelări a fost adresată mitropolitului Miron Romanul chiar de venerabilul director al Institutului teologic-pedagogic din Sibiu, Ioan Hannia, la sinodul din 1885. Motivul îl constituia apariția în presă (atât cea laică, cât şi în „Telegraful Român”) a unor zvonuri despre faptul că mitropolitul ar fi declarat autorităților guvernamentale maghiare că îşi mai păstra demnitatea mitropolitană doar cu condiția înlăturării organizării constituționale a

[546] M. Păcurariu, *Cărturari sibieni…*, p. 197-205.
[547] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1883*, conclus 86, p. 45-46.
[548] *Ibidem*, conclus 117, p.64-65.

Bisericii, şi aceasta deoarece existau unii care îi făceau opoziţie şi complotau să-l înlăture. Prin urmare, Hannia l-a interpelat direct pe mitropolit:

„1. Adevărat este că Înalt Excelenţa Ta, în luna lui martie a.c., după cum susţine *Tribuna*, ai înaintat la Înaltul nostru Ministeriu regiu o reprezentaţiune în care ai fi condiţionat rămânerea ulterioară în Scaunul archiepiscopesc mitropolitan de la delăturarea constituţiunii noastre bisericeşti prin potestatea (puterea – n.n.) Înaltului regim regiu, fără ştirea şi cu ocolirea organului competent bisericesc? Sau că în genere ai fi cerut demisiunea de la conducerea afacerilor arhiepiscopeşti metropolitane?
2. Ai Înalt Excelenţa Ta vreo cunoştinţă sau vreo bănuială că se lucră întru ascuns de o seamă de oameni, şi anume de cine?, pentru răsturnarea Excelenţei Tale din Scaunul arhiepiscopesc mitropolitan?
3. Ai Înalt Excelenţa Ta cunoştinţă despre un compromis la care se lucră pentru ca Înalt Excelenţa Ta să te retragi din Scaun, făcând loc altcuiva?”[549]

Mitropolitul i-a răspuns lui Hannia a doua zi, 3/15 aprilie 1885:

„Răspund Domnului Interpelante: că din acestea nimic, chiar nimic nu este adevărat şi eu mă mir foarte că, după ce eu, în decursul celor zece ani de când ocup scaunul arhiepiscopesc-mitropolitan am dat atâtea dovezi, cred destul de eclatante, despre aderinţa mea la instituţiunile noastre bisericeşti create prin Statutul Organic, pe care m-am pus de la început şi care l-am scutit şi apărat nu numai cu toată puterea sufletului, ci chiar şi cu multă, foarte multă abnegaţiune. Mă mir, zic, că se mai află oameni care cred sau cel puţin se dau pe griji că eu aş fi capabil de a lucra fie pe faţă, fie în ascuns, pentru surparea acelor instituţiuni care mi-au creat poziţiunea mea de astăzi şi pentru a căror dezvoltare în direcţiunea lor naturală nu numai am lucrat... mai mult ca alţii, dar am şi suferit mult. *De la aceste instituţiuni eu nu mă voi abate niciodată. Nu mă voi abate nici în teorie, nici în praxă, cu toate că cunosc unele scăderi ale lor care însă în viaţa practică, prin buna coînţelegere a organelor competente se pot face să fie nesimţite. Şi cu toate că sunt alţii cărora le-ar conveni ca acele instituţiuni să se delăture şi toată puterea bisericească să se concentreze în mâne episcopilor, precum era înainte de crearea Statutului Organic; sau dacă totuşi e de a se susţine pe baza acestui statut o reprezentanţă a clerului şi a poporului, aceasta să fie aleasă sub influenţa sau chiar presiunea puterii şi misiunea ei să fie a-i aplauda toate acţiunile bune-rele, cum vor fi ele. Credinţa mea este că Biserica noastră, în statul nostru, numai printr-o adevărată sinodalitate se poate susţine şi orice abuz de putere arhierească ar fi în fond numai spre surparea Bisericii.* Resping dar de la mine orice suspiciune de la punctul acesta, suspiciuni care pot proveni numai de la inimi răutăcioase.
Mă întreabă mai departe Domnul Interpelante dacă am eu cunoştinţă sau vreo bănuială că s-ar lucra în ascuns de o seamă de oameni pentru răsturnarea mea din scaunul arhiepiscopesc mitropolitan? Şi dacă ştiu, cine sunt aceia? Eu trebuie să mărturisesc că în împrejurările noastre de astăzi, în situaţiunea socială şi morală în care ne aflăm, când spiritul speculaţiunilor lumeşti îşi caută teren chiar şi în Biserică, cred că ar fi posibil să se afle oameni care ar dori o curândă vacanţă a Scaunului arhiepiscopesc mitropolitan pentru a-şi realiza dorinţele şi planurile lor. Eu însă nu mă ocup de astfel de oameni. Eu îmi fac treaba mea conştiincios, urmând principiilor mele ferme de care am fost condus în toată viaţa mea, şi când am fost lăudat, şi când am fost chiar defăimat. Pentru că eu mai mult ţin la curăţenia conştiinţei mele decât la toate laudele lumii, care uşor se lasă a se amăgi. Eu dar nu ştiu pozitiv nimic despre aceea că ar exista conspirări pentru răsturnarea mea din locul care-l ocup. Eu pe bănuieli în partea aceasta nu m-am pus nicicând; pentru că bănuielile fac izvorul

[549] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885,* conclus 31, p. 17-18.

doar cel mai bogat al discordiei, şi eu nu sunt omul discordiei, ci al păcii şi al bunei înțelegeri. Altcum, dacă ar fi într-adevăr oameni cu planuri de a mă răsturna, eu i-aş pofti să lucre pe față, căci mie nu-mi vor face nici atunci vreo îngrijire; şi dacă sunt chiar oameni răi, eu adeseori le dau ocaziunea de a mă afla singur singurel, neapărat de nimeni, şi în pozițiunea de a-mi putea lua nu scaunul, ci chiar viața, dacă cred că în alt mod nu-şi pot realiza dorul inimii lor.

În fine, mă întreabă Domnul Interpelante dacă am cunoştință despre un compromis la care se lucră pentru ca eu să mă retrag din scaunul ce-l ocup şi să fac loc altuia? La aceasta s-ar putea afla doară destulă declarare în răspunsul meu la punctul precedent. Cu toate acestea, spre liniştirea Domnului Interpelante şi poate şi a altora, nu aflu chiar de prisos a declara aici categoric: că de un astfel de compromis nu am nici un fel de cunoştință. Eu zece ani întregi am susținut o luptă grea, între altele chiar şi cu organele care ar fi chemate a mă sprijini mai de aproape; am suferit mult, pot zice chiar m-am şi necăjit mult, dar tăria sufletului nu mi-am pierdut-o. Până când voi avea ajutorul cel mai puternic al lui Dumnezeu, adică tăria sufletului, voi continua cât cu indulgența ce-am dovedit-o şi până acum îndeajuns, cât cu lupta la care pot să fiu provocat, cât cu validitarea puterii rezervate gradului arhieresc; însă precum nu am îngrijiri pentru eventualele conspirațiuni în contra persoanei sau postului meu, chiar aşa nu am nici înclinare, nici necesitate, nici posibilitatea de a intra în compromis cu cineva pentru a mă uşura de sarcina grea ce o port, ci voi sta ferm la postul meu şi-mi voi continua misiunea după cea mai curată conştiință. Doresc însă ca cei chemați, şi între aceştia cu preferință Venerabilul Sinod, să-mi dea tot sprijinul trebuincios, păstrându-mi bună voința ce am aşteptat şi în trecut".

În urma acestui răspuns, protocolul sinodal a consemnat că

„Interpelantele se declară pe deplin mulțumit cu acest răspuns, iar Sinodul ia răspunsul cu vie satisfacțiune la cunoştință"[550].

6) În forurile reprezentative (legislative) au fost discutate uneori şi probleme politice, deputații combătând poziția moderată, în privința politicii naționale, a ierarhilor lor. De exemplu, în timpul procesului memorandiştilor, Guvernul maghiar a cerut Consistoriului şi mitropolitului Miron Romanul să-i pedepsească pe preoții ortodocşi participanți la mişcarea memorandistă (asesorul din Senatul strâns bisericesc, Nicolae Cristea, precum şi profesorii Daniil Popovici Barcianu şi Dimitrie Comşa de la Seminar). Plenul consistorial, în raportul său adresat sinodului arhidiecezan de la Sibiu, a prezentat cererea guvernului maghiar, lăsând pe seama Sinodului să ia deciziile finale[551]. Şedința sinodală în care s-a discutat acel raport a fost confidențială, publicul fiind invitat să părăsească sala. Mitropolitul a sprijinit cererea autorităților guvernamentale, bazându-se pe canoanele 6 şi 81 apostolic[552]. Deputatul Augustin Nicoară, în votul său separat

---

[550] *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1885*, conclus 41, p. 24-27.

[551] „Afacerea celor doi profesori numiți mai sus este şi mai gravă, nu numai pentru că ei sunt judecați pe 2 ani şi jumătate, respective pe trei ani de închisoare de stat, ci pentru că Guvernul a ordonat expres să fie ambii traşi în cercetare disciplinară după ieşirea lor din închisoare, ceea ce pentru Consistoriu va fi o afacere unică în felul său, nefiind până acum precedente pentru astfel de afaceri de natură politică" (*Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul 1895*, p. 83).

[552] Canonul 6 apostolic are următorul cuprins: „Episcopul sau presbiterul sau diaconul să nu ia asupra sa purtări de grijă lumeşti; iar de nu, să se caterisească". Iar canonul 81 apostolic precizează: „Am zis că nu se cuvine ca episcopul sau presbiterul să se pogoare pe sine în ocârmuiri obşteşti (publice), ci să se hărăzească (dedice) nevoilor (trebuințelor) bisericeşti. Deci, ori să se supună a nu face aceasta, ori să se caterisească, deoarece, după povățuirea domnească (a Domnului), nimeni nu poate sluji la doi

redactat la conclusul 34 al Sinodului din anul 1895, a condamnat atât cedarea politică a mitropolitului, cât şi referirea la canoane:

> „Canoanele dogmatice, da, acelea se observă strict şi la noi; dar cele justiţiare, sanitare, morale, administrative etc. numai întrucât se potrivesc cu progresul timpului şi numai din pietate istorică nu se cassează, ci rămân la o parte, păstrate ca nişte relicve sfinte... Provocarea la canoane deci, la nişte relicvii neobservate zi de zi de însuşi Î.P.S. Sa, de veneratul Consistoriu şi de întreaga preoţime din toată lumea greco-ortodoxă şi de toate popoarele creştineşti cu aceleaşi canoane, - această provocare zic, atunci când aduce un mare rău Bisericii, este o situaţiune psihologică de domeniul patologiei, este sancţionarea mergerii de la lumină la întuneric, de la soarele dulce al libertăţii creştine omeneşti, care ne dă ozonul conservării şi dezvoltării culturale de Biserică şi neam; însemnează introducerea unui *virus* în corpul viu al neamului şi Bisericii noastre naţionale, ca să devină un cadavru; înseamnă să dăm de la viaţă la moarte sigură. În numele vieţii Bisericii şi neamului nostru, înaintez acest vot separat, ca un *protest solemn*, ca să nu mă mustre conştiinţa a nu-mi fi făcut datoria şi să angajez pe cei ce ar mai durmi, să fie treji şi să se puie pe lucru”[553].

Iată, aşadar cum, în Sinoadele eparhiale din Provincia mitropolitană ortodoxă română din Ungaria şi Transilvania, au fost puse în discuţie atât „abuzuri pe teren bisericesc”, apoi diferite probleme de moralitate, ba chiar şi probleme care ar fi putut influenţa negativ viaţa bisericească. Acestea au putut fi semnalate, aduse în dezbatere liberă, cât se poate de deschis. Datorită organizării constituţionale a Bisericii ardelene, secretizarea nu era cunoscută, iar crizele izvorâte din lipsa de comunicare şi discuţie deschisă puteau fi mai mult sau mai puţin uşor înlăturate.

2.6.5. Tipărirea protocoalelor adunărilor legislative

Transparenţa existentă în viaţa bisericească din Mitropolia sibiană poate fi constatată şi din tipărirea protocoalelor corporaţiunilor legislative. Consistoriile, ca organe executive, erau obligate să le publice şi să le pună în vânzare la librăriile eparhiale.

Aceste protocoale cuprindeau în prima parte discutarea punctelor de pe ordinea de zi şi deciziile luate sub formă de concluse de către Sinoadele eparhiale sau CNB. A doua parte cuprindea, în anexe, cuvintele prezidiale (ale ierarhului), apoi rapoartele consistoriale (ale Plenului consistorial şi ale celor trei senate), bugetul general eparhial, apoi bugetele fundaţiilor bisericeşti care nu se aflau în administraţia Consistoriului, ci a unor epitropii speciale, apoi eventualele regulamente votate, „reprezentaţiunile” adresate Guvernului sau Curţii, precum şi „voturile separate” ale deputaţilor.

De regulă, fiecare protocol congresual a cuprins 200-250 p., uneori chiar mai multe (de exemplu, protocolul CNB din 1886 366 p., cel din 1909 337 p.). Protocoalele Sinoadelor arhidiecezane au fost mai puţin voluminoase, de aprox.

---

domni” (Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note şi comentarii*, s.l., 1991, p. 11 şi 46). Bazându-se pe aceste două canoane, mitropolitul afirmase în sinod: politică militantă „pot să o facă între marginile legilor oamenii independenţi şi liberi de angajamentele faţă cu oficiile publice bisericeşti şi civile, nu însă funcţionarii bisericeşti care prin astfel de rol politic, respectiv prin urmările lui, nu numai s-ar abstrage în mare parte de la chemare a lor ce o au în Biserică bunăoară ca în cazul concret cu funcţionarii amintiţi mai sus: ci totodată ar compromite Biserica însăşi şi ar pune în pericol instituţiunile ei” (*Protocolul Sinodului arh. din anul 1895,* p. 125).

[553] *Ibidem*, p. 121-122.

120-220 p. (cel mai voluminos fiind protocolul din 1882, de 305 p.; de altfel, acest protocol cuprinde rapoartele consistoriale cele mai consistente).

În total, Protocoalele Sinoadelor arhidiecezane între anii 1870-1918 însumează nici mai mult şi nici mai puţin decât 7655 pagini! Iar cele ale Congreselor Naţional-Bisericeşti 3668 pagini!

Şi, cu toate acestea, în 1914 Ioan Lupaş deplângea „acel laconism protocolar condamnabil care se practică aşa de mult şi în zilele noastre”[554]. Cunoscutul istoric şi protopop din Sălişte considera aşadar că informaţiile furnizate de protocoalele sinodale şi congresuale erau într-un număr insuficient.

La fel considerase şi Vasile Mangra în 1885:

> „Considerând că protocoalele sinodale au să servească ca analele diecezei, din care să poată culege informaţiuni şi cunoştinţe exacte fiecare cărturar şi membru al Bisericii despre mersul afacerilor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, propun ca rapoartele consistoriilor eparhiale de aici înainte să se publice în toată extensiunea lor, ca anexe la protocol”[555].

2.6.6. Insuficientul control al Legislativului asupra Executivului

Din cele prezentate mai sus se poate constata rigurozitatea deosebită în privinţa separării dintre puterea executivă şi cea legislativă. Dreptul electoral existent în Mitropolia sibiană a creat o adevărată reprezentativitate; regulamentele interne ale corporaţiunilor legislative le-au transformat pe acestea în adevărate corporaţii parlamentare, menite de a exercita un control corespunzător asupra Executivului.

Pe de altă parte, din cele prezentate în partea a doua a acestei lucrări se mai poate constata faptul că nu întotdeauna controlul exercitat de organele legislative asupra celor executive (adică a Sinoadelor/CNB asupra Consistoriilor) a fost unul destul de eficient. De multe ori, conclusele sinodale sau congresuale nu au fost duse la îndeplinire de Consistorii, trebuind să fie repetate, uneori fără efect, de la an la an. De multe ori, parcurgerea protocoalelor Sinoadelor şi Congreselor poate induce cititorului o stare de lehamite şi de pesimism, văzând, an de an, repetarea aceloraşi concluse şi consemnarea neexecutării lor. Ne putem închipui care a fost sentimentul contemporanilor. Următorul pasaj, din lucrarea-pamflet a protopopului de Tg. Mureş, Nicolae Mănegut, este mai mult decât elocvent:

> „Cum execută Consistoriul conclusele legislativei?!...
> Printre mizeriile cele mai notorice, dar totodată şi mai condamnabile, de care suferă Biserica noastră, este faptul de mii de ori adeverit, că Consistoriul nu execută conclusele forurilor supreme legislative (Congresul şi Sinodul) daca nu-i plac sau dacă ele reclamă o muncă mai mare... Apariţia aceasta ciudată îşi are explicarea în faptul că Consistoriul nu-şi aflâ ori nu vrea să-şi afle poziţiunea sa legală-constituţională în organismul Bisericii. El nu ştie ori nu vrea să ştie că este un comitet executiv şi responsabil al Legislativei, ci el, după cum mărturisesc mii de fapt şi întrelăsări arbitrare, este *autoritatea bisericească însăşi*. Autoritate ce se crede investită cu plenitudine de putere absolută... Autoritate supremă şi infailibilă, ce nu are să guverneze după precepte date, ci numai după propria sa chibzuinţă (...). Sunt mulţime de concluse (sinodale/congresuale – n.n.) pe care acesta nu le-a executat... Cum se explică

[554] Ioan Lupaş, *Interpretarea paragrafelor...*, p. 28
[555] *Protocolul şedinţelor… Arad, 1885,* conclus 102, p. 47

> paradoxul acesta?... Aşa, că oamenii din Consistoriu au fost neglijenţi sau că ei au fost necapabili a le executa sau, în fine, că ei nu s-au ţinut datori să le respecte (...) Pe urmă, Legislativa a fost naturalmente constrânsă să repete an de an aceleaşi măsuri, să înăsprească modul de însărcinare etc. etc... Şi astfel vedem curiosul fapt, care nicăieri nu se prezintă în organisme sănătoase, că Legislativa revine şi ordonează din sesiune în sesiune acelaşi lucru... Consistoriul rămâne pasiv, iar legislativa, după o vreme, e silita a absta însăşi în faţa indolenţei Executivei, de la măsurile sale atât de des decretate"[556].

Cartea protopopului Maneguţiu a fost de fapt un pamflet îndreptat în primul rând împotriva mitropolitului său. Ca orice pamflet, cartea cuprinde exagerări, caracterul tendenţios al lucrării fiind vizibil din primele pagini. Totuşi, în această privinţă a avut dreptate. S-a întâmplat deseori ca organele executive ale eparhiilor şi mitropoliei să nu aplice deciziile sinodale.

Care poate fi cauza? Maneguţiu prezintă două posibile explicaţii:

> „a) Pentru că Sinodul se întruneşte numai la un an, Congresul numai la trei ani. Controlul deci nu poate fi direct şi imediat, cum de dorit ar fi; b) Sinodul şi Congresul consistă numai din oameni pe care Consistoriul *îi vrea*... Din natura lucrului, din puterea depusă în mâinile Executivei, urmează aceasta, chiar şi în cazul în care Consistoriul nu ar fi atât de bine organizat ca *club electoral*, cum de fapt este: organizaţie ce dinlăuntru striveşte cu uşa pe tot *nechematul* ce ar voi să intre... Astfel dar, Sinodul şi Congresul, făcute după chipul şi asemănarea *autorităţii* centrale, nicidecum nu sunt un for de control temut pentru *autoritate*, ci mai mult nişte adunări sărbătoreşti pentru luarea la cunoştinţă a lucrurilor, cum *autoritatea* i le prezintă"[557].

Din cele două cauze prezentate, cea din urmă este totuşi infirmată de mărturiile istorice prezentate până acum. Desigur, nici o societate umană nu e perfectă, desigur că vor fi existat cazuri din cele descrise de Maneguţiu. Însă cadrul organizatoric constituţional a permis diferitelor partide şi grupări să se urmărească reciproc şi să se împiedice astfel săvârşirea unor acte de corupţie.

În ceea ce priveşte primul motiv prezentat de Maneguţiu, acesta este real, explicând însă doar parţial cauza tergiversărilor în activităţile consistoriale. Sigur că, prin sesiuni periodice (la un an sau la trei ani) nu putea fi exercitat controlul dorit de unii deputaţi. Însă, pe de altă parte, lipseau mijloacele de constrângere materială a Consistoriului. Cum ar fi putut deputaţii să-i oblige, în mod concret, pe asesorii consistoriali să execute conclusele sinodale/congresuale? Eventual doar prin refuzul de a-i realege pe asesorii din Senatele epitropeşti şi şcolare! Dar ce puteau face împotriva asesorilor aleşi pe viaţă, în Senatele strâns bisericeşti? Sau cum puteau să fie convinşi chiar ierarhii, membri ai Sinodului episcopesc, să ţină în sfârşit cont de cererile poporului credincios şi ale preoţimii de a revizui şi retipări, după decenii, cărţi de rugăciuni şi cărţi de cult? Evident, că mai mult decât a repeta, an de an, somaţiile către asesorii consistoriali şi de a trimite rugăminţi către episcopi, deputaţii forurilor legislative nu puteau face!

---

[556] N. Maneguţiu, *Almanachul Sf. Nicolae. Trăsături critice de pe viaţa românilor ardeleni. Partea I. Afaceri bisericeşti*, Editura autorului, s.l., 1902, p. 93-95.

[557] *Ibidem*, p. 94.

EPILOG

Organizarea constituțională a Bisericii Ortodoxe din Transilvania din timpul lui Şaguna şi a urmaşilor săi a fost unică, nu doar în cadrul Bisericilor Ortodoxe, ci şi în cele Catolice şi Protestante. Fără să poată exista dovezi ale unei influențe directe ale Şcolii reformiste teologice de la Tübingen asupra lui Şaguna, totuşi nu pot să nu fie sesizate asemănările de idei între Hirscher şi Şaguna. De fapt, acesta din urmă a fost singurul ierarh dintr-o Biserică episcopală care a reuşit aplicarea acestor idei de reînnoire bisericească, de restabilire a adevăratei sinodalități, în conformitate şi cu noile idei constituționale din epocă. Teologii catolici nu i-au trecut aceasta cu vederea, catalogându-l ca protestant. Tot la fel a fost învinuit însă şi Hirscher, la vremea sa, de către nu puțini episcopi germani şi italieni.

Deşi unii au fost siguri la moartea lui Hirscher că generația următoare nu-şi va mai aduce aminte de el, totuşi după conciliul Vatican II a fost considerat înaintemergător al Teologiei Pastorale moderne. Din păcate, această reabilitare a survenit prea târziu, într-o epocă în care mulțimea celor care părăseau Biserica Catolică creştea tot mai mult (numărul ateilor declarați atingând şi câteva zeci de procente din cuprinsul populației). Dar şi protestantismul occidental se confruntă cu aceleaşi probleme (poate şi ca urmare a faptului că ideologii reformei constituțiilor Bisericilor protestante, din secolul XIX, au dorit să evite orice similitudine cu noua organizație constituțională din viața de stat?).

Scopul principal al adepților mişcării de reformă constituțională şi de autonomie catolică a fost înlăturarea indiferentismului religios, instaurat odată cu secularizarea şi cu pierderea de către Biserică a influenței asupra vieții de stat. În noile condiții constituționale, în care cetățenii începeau să dețină o importanță tot mai mare în organizarea vieții politice, reformiştii catolici au dorit ca şi laicii să fie atraşi şi implicați în viața bisericească, pentru a deveni, în locul autorităților de stat, adevărați avocați ai Bisericii.

La 1 ianuarie 1868, Andrei baron de Şaguna a terminat de redactat prefața lucrării pe care a considerat-o ca fiind opera „de la care am condiționat toată mângâierea vieții mele”, anume *Compendiu de drept canonic*. A dedicat această lucrare „clerului şi poporului credincios din Metropolia românilor de religie greco-răsăriteană din Ungaria şi Ardeal, în semnul iubirii arhiereşti“, asigurându-l

> „că te vei convinge din dreptul canonic despre *demnitatea individualității tale, la care instituțiunile bisericeşti te înalță pe tine,* dându-ți dreptul de a alege mijlocit ori nemijlocit, cu observația recerințelor canonice, întregul cler, începând de la diaconi şi preoți şi protopresbiteri, până la episcopi şi mitropolit, şi acest drept te va convinge că «toți suntem împreună lucrători ai lui Dumnezeu, că toți suntem arătură a lui Dumnezeu şi zidirea Lui, că sunteți casa lui Dumnezeu şi Duhul lui Dumnezeu locuieşte întru voi; că de va strica cineva casa lui Dumnezeu, îl va strica şi Dumnezeu pe acela, căci casa lui Dumenezu sfântă este, care sunteți voi»“[558].

[558] Andrei baron de Şaguna, *Compendium de drept canonic,* Sibiu, 1868, p. XIV.

În această lucrare de căpătâi, mitropolitul Şaguna şi-a expus întregul plan de reînnoire bisericească. Văzând Biserica drept un organism viu, mitropolitul a considerat că menirea Statutului Organic sau a constituției bisericeşti trebuia să fie menținerea vitalității organismului bisericesc:

> „Faptul că vitalitatea din afară a Bisericii este condiționată de neîmpiedicata funcționare a tuturor elementelor personale şi sociale din organismul Bisericii este afară de toată îndoiala, căci în trupul în care părțile vitale sunt neglijate şi necultivate sau osândite la pasivitate şi, prin aceasta, împiedicate în funcțiunile lor, acolo viața trupului este amorțită şi bolnavă şi lesne se periclită. De aceea, se cere ca elementele organice ale Bisericii nu numai să nu se împiedice în nici o parte, ci toate laolaltă să fie libere de a lucra şi conlucra în armonie pentru susținerea, cultivarea şi prosperarea lor reciprocă. Vitalitatea Bisericii din partea capului ei este veşnică şi garantată pentru toți vecii...Însă vitalitatea din afară a Bisericii, cu atât mai uşor se poate periclita din una sau dintr-altă parte, cu cât mai mult ne încredințăm privind la icoana externă a Bisericii, că ea astăzi înfățişează o vie neîngrijită şi o fântână astupată, care nu dă roadă multă față cu bunătatea viei şi nu dă apă destulă față cu izvorul său bogat. Cauza acestui rău este absolutismul transplantat de pe terenul civil pe cel bisericesc, care împiedică cu o inimă împietrită vitalitatea elementelor organismului Bisericii şi le despoaie pe ele de orice activitate. Hristos, tocmai împotriva oricărui absolutism s-a pronunțat, când i-a numit pe Apostoli de prieteni ai Săi... Absolutismul acesta în Biserică, precum este cunoscut îndeobşte, vatămă simțul şi presupunerile naturale ale clerului şi poporului credincios, şi provoacă sminteală şi împărechere față cu partizanii absolutismului în şi afară de Biserică“[559].

Prin revenirea la principiile sinodalității adevărate („va să zică principiul constituțional, ceea ce este principiul solidarității”[560]), Şaguna a reuşit nu doar revigorarea persecutatei Bisericii Ortodoxe din Transilvania, ci şi transformarea ei într-una din cele mai vii Biserici ale Europei, mult deosebită de sora ei din Regatul României, care a fost atât de mult încătuşată de puterea statală, încât în anul 1914, se slujea doar în 56,3% dintre lăcaşurile ei de cult (ca urmare a *Legii clerului mirean*, din 1893)[561]. Nu degeaba a vrut Spiru Haret să introducă în Biserica pe care o controla ca ministru al Cultelor, o reformă în spirit şagunian!

Datorită eficienței modelului constituțional-bisericesc din comunitatea eclezială ardeleană, s-a dorit ulterior ca experiența istorică a Ortodoxiei ardelene să fie prelungită şi valorificată după 1918 în întreaga Biserică Ortodoxă din România, ba chiar şi în cea din Rusia. Dat fiind faptul că lucrarea *Compendium de Drept canonic* fusese tradusă în limba rusă în anii imediat următori apariției ei, principiile Statutului Organic din Ardeal au fost adoptate de Sf. Sinod al Bisericii Ruse în

---

[559] *Ibidem...*, p. 89.
[560] *Ibidem...*, XII.
[561] Ioan Gh. Savin, *Biserica română şi noua ei organizare*, Bucureşti, 1925, p. 32. Din cele 6768 biserici din Vechiul Regat în 1918 (fără cele mănăstireşti), erau săvârşite slujbe doar în 3810 biserici. „Pentru viața sufletească a statelor noastre, în care singură Biserica mai deschide o fereastră spre lumină, nu este alt capitol mai trist şi mai demoralizant, decât cel al bisericii închise...“ (*Ibidem*).

şedinţele sale din 1917-1918. Nu au putut fi însă puse în practică, datorită amestecului autorităților de stat sovietice[562].

În România, sfârşitul ideilor şaguniene s-a datorat „împărecherii“ adepţilor absolutismului din interiorul şi din afara Bisericii, anume patriarhul Miron Cristea şi regele Carol II. Încă din 1925, Miron Cristea menţiona imposibilitatea existenţei în România a principiului „Biserică liberă în stat liber“, susţinând necesitatea unei „autonomii stâmpărate“[563]. Zece ani mai târziu, în cuvântarea de deschidere a Congresului Naţional Bisericesc (CNB) din anul 1935 a atras atenţia că BOR avea o democraţie constituţională prea liberală, criticând faptul că „în organizaţia Bisericii noastre sunt corporaţii, ca de ex. Adunările Eparhiale, care sunt curat suverane”. Cerea restrângerea votului universal doar pentru parohie (deci nu şi pentru Adunările eparhiale), precum şi acordarea organelor centrale de la Patriarhie a dreptului de „control în viaţa administrativă-bisericească din eparhii”[564]. Într-adevăr, la acel CNB, forul executiv al Bisericii (Consiliul Central Bisericesc) a propus un proiect de modificare a Statutului de Organizare BOR, a cărui dezbatere s-a amânat şi datorită protestului mitropolitului şi Adunării eparhiale din Sibiu.

> „Adunarea îşi exprimă îngrijorarea faţă de încercările de modificare a legii şi Statutului de organizare a Bisericii. Valul de instabilitatea care a cuprins aproape toate domeniile vieţii noastre ameninţă să se reverse şi în Biserică, ce a păstrat de-a lungul veacurilor linia dreaptă a tradiţiei. Organizarea Bisericii Ortodoxe din Ardeal, care are la bază principiul autonomiei şi constituţionalismului, cu participarea elementului mirean ca factor de conducere, nu-i o haină de împrumut, ci s-a dezvoltat organic din necesităţile de viaţă ale Bisericii noastre strămoşeşti... Nu ne îndoim că toţi ierarhii ardeleni îşi vor uni eforturile spre a păstra neştirbită această sacră moştenire”[565].

În 1938, patriarhul Miron Cristea a sprijinit regimul dictatorial, al cărui prim ministru a devenit chiar din primele ceasuri (10/11 februarie), inaugurând astfel un sistem politic numit de Liviu Stan drept *cezaro-papist*. Constituţia carlistă nu a mai prevăzut autonomia bisericească[566]. Iar la 18 martie, Sf. Sinod a amânat „restaurarea corporaţiunilor bisericeşti”, adică alegerile pentru CNB şi Adunările eprahiale, prelungind mandatele corporaţiunilor bisericeşti existente. Adunarea Eparhială de la

---

[562] Johann Schneider, *Der Hermannstädter Metropolit...*, p. 199; Ioan I. Ică, „Perspective comparate asupra reformei Bisericii în secolul XX”, în *inter. Revista română de studii teologice şi religioase*, I, 1-2, p. 64-67.

[563] Chiru C. Costescu, *Colecţiunea de legiuiri bisericeşti şi şcolare adnotate. Vol. II. Legea şi Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române din 6 mai 1925*, Bucureşti, 1925, p. 155-156.

[564] *Patriarhia Română. Consiliul Central Bisericesc. Congresul Naţional Bisericesc. Sesiunea ordinară din 1935* (Miron Cristea, *Cuvântarea de deschidere*), p. 11-12.

[565] *Procesul verbal al Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Ortodoxe Rom. de Alba-Iulia şi Sibiu. Sesiunea reglementară din anul 1936,* conclus 15, p. 11-12. Cuvântarea de protest a mitropolitului Nicolae Bălan la p. 54-60.

[566] „Dacă prin constituţia din 1923 era garantată autonomia Bisericii, prin noua constituţie din 1938, autonomia este ştearsă. Acest lucru s-a făcut fără o consultare prealabilă a factorilor competenţi, ceea ce pare bizar, dar de-nţeles într-o vreme în care lumea suferă de totalitarism acut şi-n care bat vânturi de cezaro-papism” (Liviu Stan, *I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului şi principiul autonomiei Bisericii*, Sibiu, 1940, p. 29).

Sibiu, din 1938, a protestat împotriva acestei suspendări a constituției bisericești, aprobând trimiterea la București a unei „remonstrațiuni”[567]. Tot atunci, mitropolitul Nicolae Bălan a apărat moștenirea şaguniană împotriva celor cu „orientare canonică prea strâmtă”:

> „În decursul discuțiunilor care au durat câțiva ani pentru alcătuirea acestei legi (de organizare a BOR – n.n.) și în decursul încercărilor de la 1925 până astăzi de a o modifica, am rămas cu impresia sigură că cei nemulțumiți cu ea și dornici de a o modifica plecau de la teza lor subiectivă că legea noastră de organizare bisericească este prea larg concepută. În realitate, nu legea este prea largă, ci ideile de care se călăuzesc nemulțumiții și orientarea lor canonică sunt prea strâmte. Și de aici temerea că această operă a mitropolitului Andrei Şaguna să nu fie strâmtată și tăiată prin modificările propuse de cei care nu se pot ridica până la înțelegerea deplină a principiilor lui. *Pare că ne găsim în fața unei moșteniri bogate și întinse pe care cineva, primind-o de la părinți și părându-i-se prea mare, an de an tot rupe câte un petec din ea. Să dea Dumnezeu să nu se realizeze această temere*. În tot cazul, nimeni nu are dreptul să se plângă că legea noastră de organizare bisericească, chiar când unora li se pare prea largă, ar fi o piedică în calea progresului Bisericii noastre. Căci nu o lege larg concepută și care cheamă la răspundere toate conștiințele, ci una strâmtă și izvorâtă din considerațiuni egoiste poate să împiedice progresul instituției căreia i s-a dat”[568].

A fost ultima apărare oficială și publică, în Mitropolia Ardealului, a unui sistem bisericesc aflat în vigoare în Transilvania timp de peste o jumătate de veac (1868-1925) și menținut cu anumite modificări și după unificarea BOR, între 1925-1938.

---

[567] *Procesul verbal al Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Ortodoxe Rom. de Alba-Iulia și Sibiu. Sesiunea reglementară din anul 1938*, p. 8-9.

[568] *Ibidem*, p 38-39.

BIBLIOGRAFIE

Documente inedite

Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Sibiului, fond Ion Mateiu

Documente edite

Acte oficioase privitoare la înființarea Metropoliei gr. Răsăritene a Românilor din Transilvania, Ungaria şi Banat, Sibiu, 1867.

Actele Soborului Bisericei ortodocse răsăritene din Ardeal, din anii 1850-1860, Sibiu, f.a.

Analele Asociației *Andreiu Şaguna* a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Bănat, Crişana şi Maramureş. II. *Actele Congresului al doilea, biblic, al Asociației clerului Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş,* Sibiu, 1922.

Anticritica brosiurei anonime publicate asupra celoru doue congrese nationali bisericesci din 1873 şi 1874, de mai mulți deputați,ai maioritatiei congreseloru dela 1873 şi 1874, Tipografia lui S. Filtsch (W. Krafft),Sibiu, 1880.

Articolul de lege XIV din 1898 şi XIII din 1909 despre întregirea venitelor parohiale, Sibiu, 1910.

Bericht über die Verhandlungen der 1. Landeskirchenversammlung A.B. in Siebenbürgen vom 12. bis 22. April 1861, Sibiu, 1861.

Cele doue Congresse nationali bisericesci electorali din 1873 şi 1874. De mai multi deputati congresual, În editura proprie a autorilor. Tip. Closius, Sibiu, 1875.

Consistoriul Superior Bisericesc, Sesiune extraordinară, în „Biserica Ortodoxă Română", an XXXIII, nr. 10, 1910.

Chiru C. Costescu, *Colecțiunea de legiuiri bisericeşti şi şcolare adnotate. Vol. II. Legea şi Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române din 6 mai 1925,* Bucureşti, 1925;

Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecezei şi a ierarhicei sale referințe în organismul Bisericii ortodoxe din staturile Austriei, Cernăuți, 1861, 64 p.

Gesetzsammlung für das Jahr 1894, Budapesta, 1894.

Gesetzsammlung für das Jahr 1895, Budapesta, 1895.

Handbuch für die evangelische Landeskirche Augsburger Bekenntnisses im Großfürstenthum Siebenbürgen. Eine Sammlung von Gesetzen und Aktenstücken, herausgegeben vom Oberkonsistorium der evangelischen Landeskirche A.Bek. in Siebenbürgen, ed. II, Selbstverlag der ev. Landeskirche, Sibiu 1859.

Legea şi Statutul pentru organizarea Bisericii ortodoxe române, sancționată prin înaltul decret regal nr. 1402 din 4 mai 1925 şi publicat în Monitorul Oficial, nr. 97 din 6 mai 1925, Tip. Mănăstirii Cernica, 1925.

Momente memorabile la alegerea de metropolit din 19 decembrie 1898, Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1899.

Noul atac asupra şcolelor noastre (Politica maghiară de instrucțiune), Sibiu, 1893.

Ordinațiuni ministeriale ale Ministrului preşedinte, ale Miniştrilor de Interne, de Justiție şi a Ministrului de Culte şi Instrucțiune publică referitoare la executarea Legilor despre Matricolele de Stat, despre Dreptul matrimonial şi despre Religiunea copiilor. Edițiunea oficială, Budapesta, 1895.

Patriarhia Română. Consiliul Central Bisericesc. Congresul Național Bisericesc. Sesiunea ordinară din 1935

Procesele verbale ale şedințelor primului congres al preoțimii din Mitropolia ortodoxă română din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş, ținut la Sibiu, în zilele de 6/19-8/21 martie 1919, în „Analele Asociației *Andrei Şaguna* a clerului Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş", Sibiu, Tip. Carpați, 1919.

Procesul verbal al Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Ortodoxe Rom. de Alba-Iulia şi Sibiu. Sesiunea reglementară din anul 1936

Protocolul Sinodului ordinar al Arhideicezei Gr.-Orientale Române din Transilvania, Sibiu, 1864-1916, 48 volume.

Protocolul Congresului Național-Bisericesc ordinariu al Metropoliei românilor greco-orientali din Ungaria şi Transilvania, Sibiu, 16 volume.

Protocolul despre şedințele Sinodului eparhial din dieceza română greco-orientală a Aradului, 1850-1914, 48 volume.

Răspuns la Anticritica broşurei anonime publicate asupra celor două congrese național bisericeşti din 1873 şi 1874. De mai mulți deputați ai majorității congreselor de la 1873 şi 1874, de Unii din cei atacați, Sibiu, Tip. Closius, 1881.

Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania, Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1910.

I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, 2 vol., Ed. Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1980.

Verfassung der evangelischen Landeskirche Augsburger Bekenntnisses in Siebenbürgen. Herausgegeben vom Landeskonsistorium, Sibiu, 1870.

Bibliografie secundară

Gabriel Adriany, *Die Ausbreitung der Reformation in Ungarn,* in „Ungarn-Jahrbuch”, V, 1973.

Gabriel Adriányi, *Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns*, Ed. Dr. Trofenik, München, 1986.

Gabriel Adriányi, *Geschichte der Katholischen Kirche in Ungarn*, Köln-Weimar-Wien, 2004.

Gh. Arghiropol, *Administrația eparhială din Bucovina între 1775-1918,* în „Candela”, an LVII, 1946, *Adaos.*

Enciclopedia Română ASTRA, vol. III, Sibiu, 1904.

J. Bahlcke, *Status Catholicus und Kirchenpolitik in Siebenbürgen. Entwicklungsphasen des römisch-katholischen Klerus zwischen Reformation und Josephinismus,* în *Siebenbürgen in der Habsburgermonarchie. Vom Leopoldinum bis zum Ausgleich* (= "Siebenbürgisches Archiv. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Dritte Folge", Band 34), 1999.

G. Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. I, Sibiu, 1889.

Nicolae Bălan, *Chestiunea bisericească din România şi autonomia bisericii noastre,* Sibiu, 1910.

Joseph Benkö, *Transsilvania sive Magnus Principatus*, ed. II, Cluj, 1834.

Gregor von Berzeviczy, *Nachrichten über den Zustand der Evangelischen in Ungarn*, 1826 reprint 1860.

Ludwig Binder, *Grundlagen und Formen der Toleranz in Siebenbürgen bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts* [= "Siebenbürgisches Archiv", Band 11], 1976.

„Bisericanul” (Vasile Lăzărescu), „Autochefalie şi autonomie bisericească“, în *Revista Teologică*, an. XI, 1921.

Nicolae Bocşan, Ladislau Gyémánt, *Aspecte ale luptei culturale şi politice a românilor bănățeni din prima jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Banatica”, II, Reşița, 1973.

Nicolae Bocşan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timişoara, 1986.

Nicolae Bocşan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chişinău-Criş,* în „Revoluția de la 1848-1849 în Europa centrală. Perspectivă istorică şi istoriografică, (coordonatori: Camil Mureşan, Nicolae Bocşan, Ioan Bolovan), Cluj-Napoca, 2000.

Nicolae Bocşan, *Ortodocşi şi uniți în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Identitate Națională şi Spirit European. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani”, Bucureşti, 2003.

Nicolae Bocşan, I. Vasile Leb, Gabriel Gârdan, P. Vesa, B. Ivanov, *Andrei Şaguna. Corespondența I/1. Ediție introductivă şi note,* vol. I/1, Cluj-Napoca, 2005.

Gúdor Botond, *Spiritualitatea maghiară sub impactul Reformei*, în *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania,* Alba Iulia, 2000.

D. Braharu, *Un colaborator al lui Şaguna, secretarul de stat Gheorghe Ioanovici de Dulău şi Valea Mare,* Cluj, Tip. Cartea românească, 1932.

D. Braharu, *Secretarul de Stat Gheorghe Ioanovici şi Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal*, Cluj, f.a.

Th. Bremer., *Ekklesiale Struktur und Ekklesiologie in der Serbischen Ortodoxen Kirche im 19. und 20. Jahrhundert*, Würzburg, 1992.

Paul Brusanowski, *Mărturii uitate despre unul din întemeietorii Bisericii Române Unite, cardinalul Leopold Kollonich*, în „Revista Teologică”, an. XI, Sibiu, 1999.

Paul Brusanowski, *Contribuții cu privire la evoluția politică şi instituțională din Transilvania până în epoca modernă*, în „Anuarul Facultății de Teologie Andrei Şaguna”, III, Sibiu, 2003.

Paul Brusanowski, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralizat şi principiile autonomiei bisericeşti*, Cluj-Napoca, 2005.

Paul Brusanowski, *Polemica dintre episcopii Hacman şi Şaguna cu privire la organizarea canonică a Bisericii Ortodoxe din Imperiul austriac*, în „Revista Teologică”, an. XVI (88), 2006, nr. 4.

Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1902.

Radu Carp, *Biserica Ortodoxă Română şi poziția laicilor față de integrarea europeană: elemente de discurs în spațiul public*, lucr. în mss.

R. Cândea, *Biserica ardeleană în anii 1916-1918*, în „Candela”, an 37, 1926, Cernăuți, 1926.

Virgil Ciobanu, *Statistica românilor din Ardeal făcută de administrația austriacă la anul 1760-1762,* Cluj, 1926.

Gh. Ciuhandu, *Împreunarea Bisericilor ortodoxe române din România Mare şi raportul Bisericii cu Statul,* Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1919.

Gh. Ciuhandu, *Reorganizarea Mitropoliei Transilvane,* Arad, 1920

Gh. Ciuhandu, *Patronajul eclesiastic ungar în raport cu drepturile Statului român. Studiu istoric-statistic şi politic-bisericesc*, Arad, Tip. Diecezană, 1928.

Partenie Cosma, „Statutul Organic”, în *Enciclopedia română. Publicată din însărcinarea şi sub auspiciile Asociațiunii pentru literatură română şi cultura poporului român*, vol. III, Sibiu, 1904.

Moritz Csáky, *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung derJahre 1894/95,* Graz-Wien-Koln, 1967.

Moritz Csáky, *Von der Ratio educationis zur Educatio nationalis. Die ungarische Bildungspolitik zur Zeit der Spätaufklärung und des Frühliberalismus*, în Grete Klingenstein, Heinrich Lutz, Gerald Stourzh (coordonatori), "Bildung, Politik und Gesellschaft. Studien zur Geschichte des europäischen Bildungswesens vom 16. bis zum 20. Jahrhundert", Viena, 1978.

Moritz Csáky, *Von der Aufklärung zum Liberalismus. Studien zum Frühliberalismus in Ungarn* (= "Veröffentlichungen der Kommission für die Geschichte Österreichs", vol. X), Viena, 1981..

Moritz Csáky, *Die Römisch-Katholische Kirche in Ungarn,* în Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie. 1848-1918*, vol. IV, Viena, 1985.

Johann von Csaplovics, *Gemälde von Ungern*, vol. I, Pesta, 1929.

Maja Depner, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Dreißigjährigen Krieg,* Stuttgart, 1938.

Ilie Dinurseni (Miron Cristea), *Dotațiunea clerului. Aprecierea proiectului de lege despre întregirea venitelor preoțeşti*, Sibiu, 1898.

Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII,* vol. I, Sibiu, 1920, vol. II, Sibiu, 1930.

Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii din România. Studii de istoria Bisericii Române contemporane, vol. I (1850-1895),* Bucureşti, 1905.

I Dolmányos, *Kritik der Lex Apponyi*, în „Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. 1900-1918“, Budapesta, 1966.

Silviu Dragomir, *N. Bălcescu în Ardeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, 5, 1928-1930.

Marius Eppel, *Un mitropolit şi epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2006.

R. J. W. Evans, *Maria Theresa and Hungary*, în H. M. Scott (editor), *Enlightened Absolutism*, Londra, 1990.

Manfred Firnkes, “Deutschland in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts“, în *Deutsche Geschichte,* Hrsg. Heinrich Pleticha, 1993, vol. VI.

Jenő Gergely, *Churches in the Hungarian Bourgeois State (1867-1918)*, în "The Hungarian State", Budapesta, 2000.

Onisifor Ghibu, *Viața şi organizația bisericească şi şcolară din Transilvania şi Ungaria,* Bucureşti, 1915.

Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania şi politica religioasă a statului român,* Cluj, 1924.

Ludwig von Gogolák, *Zum Problem der Assimilation in Ungarn in der Zeit von 1790-1918,* în "Südostdeutsches Archiv", vol. IX, 1966.

Ludwig von Gogolák, *Ungarns Nationalitätengesetze und das Problem des Magyarischen National- und Zentralstaates*, în Wandruszka Adam und Urbanitsch Peter (editori), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918,* vol. III („Die Völker des Reiches”), Viena, 1980.

Friedrich Gottas, *Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859,* (= „Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission“, vol. 14), München, 1965.

Friedrich Gottas, *Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie*, în A. Wandruszka, P. Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie. 1848-1918,* IV, Viena, 1985.

Gustáv Gratz, *A dualizmus kora*, Budapesta, 1934;

A.Grimm, *Die politische Verwaltung im Großfürstentum Siebenbürgen,* Sibiu, II, 1856.

Ladislau Gyémánt, *Mişcarea națională a românilor din Transilvania. 1790-1848,* Bucureşti, 1986.

George Michael von Herrmann, *Das alte und neue Kronstadt*, Sibiu, 1883, 2 vol,. Sibiu, 1887.

K. Hitchins, *Ortodoxie şi naționalitate. Andrei Şaguna şi românii din Transilvania*, Bucureşti, 1995.

Keith Hitchins, *Românii. 1744-1866*, Bucureşti, 1998.

M. Horváth, *Fünfundzwanzig Jahre aus der Geschichte Ungarns von 1823-1848* (deutsch von J. Novelli), Leipzig, 1867.

Alois Hudal, *Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche*, Graz şi Leipzig, 1922.

Ioan I. Ică jr., *Europa politicului, Europa spiritului*, în *Un suflet pentru Europa. Dimensiunea religioasă a unui proiect politic*, Anastasia, Bucureşti, 2005.

Ioan I. Ică jr., „Perspective comparate asupra reformei Bisericii în secolul XX”, în *inter. Revista română de studii teologice şi religioase*, I, 1-2.

Kosunthány Ignátz *Egyházjog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása*, Cluj, [2]1903.

Erwin Iserloh, *Die deutsche Fürstenreformation*, în "Handbuch der Kirchengeschichte", Herausgegeben von Hubert Jedin, Directmedia, Berlin, 2000, Digitale Bibliothek, Band 35, în versiunea electronică sau vol. IV, în vers. tipărită.

Erwin Keller, *Johann Baptist Hirscher*, Graz-Wien-Koln, 1969.

Wolfgang Kessler, *Stände und Herrschaft in Ungarn und seinen Nebenländern im 18. und frühen 19. Jahrhundert*, în Hugo Weczurka, „Stände und Landesherrscher in Ostmitteleuropa in der frühen Neuzeit”, Marburg, 1995.

László Kontler, *A History of Hungary. Millenium in Central Europe*, New York, 2002.

J. G. Krünitz, *Oeconomischen Encyclopädie oder allgemeines System der Staats- Stadt- Haus- und Landwirthschaft* (una din cele mai importante encicopedii germane, apărută între 1773 – 1858 în 242 volume), pe site-ul http://www.kruenitz1.uni-trier.de/

Révész László, *Die verschiedenen Auffassungen von Natinalitätenpolitik im Ungarn des 19. Jahrhunderts*, in: Südostdeutsches Archiv 12, 1969.

Friedrich Schuler von Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, ed. II, Sibiu, 1867.

Friedrich Schuler von Libloy, *Protestantisches Kirchenrecht, vornehmlich des Evangelischen Aubsburger Bekenntniss*, Sibiu, 1871.

Gh. Lițiu, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850,* Arad, 1947.

Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna. Monografie istorică,* ed. II, Sibiu, 1911.

I. Lupaș, *Şaguna şi Eötvös*, Arad, 1913.

Ioan Lupaş, *Interpretarea.§§-lor 18, 40, 88 şi 150 din „Statutul Organic”*, Sibiu, 1914.

Ion Lupaş, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918.

Ioan Lupaş, *Legea unificării bisericeşti. După note stenografice. Discurs rostit la şedința Camerei Deputaților la 1 aprilie 1925*, Bucureşti, 1925.

Ioan Lupaş, *Episcopul Nicolae Popea, membru activ al Academiei Române,* Cluj, 1933.

Ioan Lupaş, „Viața unei mame credincioase. Anastasia, mama lui Andrei Şaguna. 1785-1836“, în *Studii, conferințe şi comunicări istorice*, vol. III, Sibiu, 1941.

Ştefan Lupşa, *Ştiri şi documente despre Biserica Ortodoxă ardeleană după 1761*, Sibiu, 1945.

Helga Machtinger, *Die Schulgesetzgebung im Königreich Ungarn nach dem Ausgleich 1867 (Teză de licență)*, Viena, 1986.

Liviu Maior, *Încercări de împăciuire româno-ungare. Proiectul de „pacificare”. Sfârşitul Revoluției în Transilvania*, în „Istoria Românilor” (ediție a Academiei Române), vol. VII, Tom I („Constituirea României Moderne. 1821-1878” – coord. Dan Berindei), Bucureşti, 2003.

Elemér Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn. 1387-1437,* Budapesta, 1990.

N. Maneguțiu, *Almanachul Sf. Nicolae. Trăsături critice de pe viața românilor ardeleni. Partea I. Afaceri bisericeşti*, Editura autorului, s.l., 1902.

Heinrich Marczali, *Ungarische Verfassungsgeschichte,* Tübingen, 1910.

I. Mateiu, *Contribuțiuni la Istoria dreptului bisericesc,* Bucureşti, 1922.

I. Mateiu, *Şaguna şi restaurarea Mitropoliei transilvane*, Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1943.

Gábor Máthé, *The dual monarchy*, în “The Hungarian State. Thousand Years in Europe”, Budapesta, 2000.

Nicodim Milaş, *Dreptul Bisericesc Oriental,* Bucureşti, 1915.

H. Mitteis, *Der Staat des Hohen Mittelalters,* Weimar, [11]1986.

Valer Moldovan, *Biserica Ortodoxă Română şi problema unificării. Studiu de drept bisericesc*, Cluj, 1921.

Ioan Muraru şi Gheorghe Iancu, *Constituțiile Române. Texte, note, prezentare comparativă*, ed. III, Bucureşti, 1995.

Vasile Negură, *Apponyi şi Biserica românească* în „Revista Teologică”, Sibiu, an. XX, nr. 9-10.

I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina şi a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*,, Bucureşti, 1916.

Isidor Onciul, *Fondul Religionariu gr.or. al Bucovinei*, în „Candela”, an. IX, nr. 11, Cernăuți, 1890.

P. Partenie, *Note şi impresiuni de călătorie în Ardeal*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XXXVI, nr. 7, octombrie 1912.

Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, vol. I-VIII, Sibiu, 1902-1915;

Mircea Păcurariu *Politica statului ungar față de Biserica Românească din Transilvania în perioada dualismului. 1867-1918,* Sibiu, 1986.

Mircea Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu*, Sibiu, 1987.

Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* ed. II, vol. II, Bucureşti, 1994.

Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată,* Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Mircea Păcurariu, *Vasile Mangra, istoric şi militant pentru drepturile românilor transilvăneni*, în „Studii de Istorie a BOR”, Bucureşti, 2005.

László Péter, *Hungarian Liberals and Church-State relations (1867-1900),* în György Ránki, *Hungary and European Civilization,* Budapesta, 1989.

Hermann Pitters, *Despre relațiile Mitropolitului Andrei Şaguna cu Biserica Evanghelică C.A. din Transilvania,* în "Slujitor al Bisericii şi al Neamului. Părintele Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române la împlinirea vârstei de 70 de ani", Cluj-Napoca, 2002.

Antonie Plămădeală, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar în vremea lui Miron Romanul, 1874-1898, după acte documente şi corespondențe,* Sibiu, 1986.

Antonie Plămădeală, *Elie Miron Cristea. Corespondență*, Sibiu, 2006.

Nicolae Popea, *Vechea Metropolie ortodosă româna a Transilvaniei, suprimarea şi restaurarea ei,* Sibiu, 1879.

Nicolae Popea, *Archiepiscopul şi Metropolitul Andreiu baron de Şaguna,* Sibiu, 1879 Nicolae Popea, *Istoricul fondurilor archidiecezane până la anul 1882*, în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul* 1883.

Nicolae Popovici, *Opinii asupra Proiectului de modificare a Legii şi Statutului pentru Organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1936.

Ferenc Pölöskei, *The Crisis Period of the Dual Monarchy*, în "The Hungarian State". Budapesta, 2002.

Ioan A. de Preda, *Constituția bisericei gr.-or. Române din Ungaria şi Transilvania sau Statutul Organic comentat şi cu concluzele şi normele referitoare întregit,* Sibiu, 1914.

Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774-1805,* Bucureşti, 1966.

Ioan cavaler de Puşcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane,* Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1913.

Ilarion Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie*, I, Sibiu, 1889.

Ilarion Puşcariu, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1762*, în „Transilvania“, an. XXXIII, Sibiu, 1902;

Ilarian Puşcariu, *Metropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea Mitropoliei, dimpreună cu o colecție de acte,* Sibiu, 1900, VII + 178 + 434 p.;

Joachim von Puttkamer, *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn. Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867-1918* (= Südosteuropäische Arbeiten", 115), München, 2003.

R. Radici, *Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche bei den Serben in Österreich-Ungarn,* Vârşeț, 1877.

R. Radici, *Die Verfassung der ortodox-serbischen und ortodox-rumänischen Particular-Kkirchen in Österreich-Ungarn, Serbien und Rumänien,* Praga, 1880.

Anton Radvánszky, *Grundzüge der Verfassungs- und Staatsgeschichte Ungarns,* München, 1990.

Karl M. Reinerth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien 1918-1928. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht*, Wort und Welt Verlag, Bad Tölz, 1993.

J. Rannicher, *Die neue Verfassung der evangelischen Landeskirche Augsburger Bekenntnisses in Siebenbürgen auf Grundlage ämtlicher Quellen dargestellt,* ed. II, Sibiu, 1857.

László Révész, *Die verschiedenen Auffassungen von Natinalitätenpolitik im Ungarn des 19. Jahrhunderts,* in: Südostdeutsches Archiv 12, 1969.

László Révész, *Die helvetische Reformation in Ungarn*, in „Ungarn-Jahrbuch”, IV, 1972.

Ignác Romsics, *Hungary in the Twentieth Century*, Budapesta, 1999.

Eusebiu R. Roşca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian” al Arhidiecezei Gr. Or. Române din Transilvania,* Sibiu, 1911.

Eusebiu Roşca, *Monografia Mitropoliei ortodoxe române a Ardealului ,începând de la repausarea arhiepiscopului-mitropolit Andrei baron de Şaguna până astăzi*, Sibiu, 1937.

Ioan Gh. Savin, *Biserica română şi noua ei organizare*, Bucureşti, 1925.

Joseph Bedeus v.Scharberg, *Die Verfassung des Großfürstenthums Siebenbürgen,* Viena, 1844.

Johann Schneider, *Der Hermannstädter Metropolit Andrei von Şaguna. Reform und Erneuerung der Orthodoxen Kirche in Siebenbürgen und Ungarn nach 1848*, Böhlau, Köln-Weimar-Wien, 2005.

Martin von Schwartner, *Statistik des Königreiches Ungern*, I, Buda, 1809.

Johann H. Schwicker, *Die Katholiken-Autonomie in Ungarn. Wesen, Geschichte und Aufgabe derselben*, Pesta, ed. II, 1870.

Johann H. Schwicker, *Statistik des Königreiches Ungarn*, Stuttgart, 1877.

Johann H. Schwicker, *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*, Budapesta, 1880.

Tit Simedrea, *Patriarhia românească. Acte şi documente*, Bucureşti, 1925.

Liviu Stan, *Mirenii în Biserică. Studiu canonic-istoric*, Sibiu, 1939;

Liviu Stan, *I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului şi principiul autonomiei Bisericii*, Sibiu, 1940.

Donato Squicciarini, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, Vatican, 1999;

Gustav Steinbach, *Die ungarischen Verfassungsgesetze*, Viena, ed. IV, 1906.

Marcel Ştirban, *Din Istoria României 1918-1921. Probleme ale vieţii politice, economice şi sociale,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1987.

Andrei baron de Şaguna, *Compendiu de drept canonic*, ed. III, Sibiu, 1914.

Andrei baron de Şaguna, *Anthorismos sau desluşire compărătivă asupra broşurei «Dorinţele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privinţa organizărei canonice a diecezei, şi a ierarhiei sale referinţe în Organismul Bisericei Ortodoxe din Austria»*, Sibiu, 1861.

Andrei baron de Şaguna, *Memoriile Arhiepiscopului şi Mitropolitului Andrei Şaguna din anii 1846-1871,* Sibiu, 1873.

Andrei baron de Şaguna, *Tagebuch über die bischöflichen Berathungen in Wien*, în Ilarion Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie*, vol. I, Sibiu, 1889.

V. Şesan, *Discurs inaugural: „Reflexiuni asupra unificării organizaţiei Bisericii Ortodoxe din România întregită”,* în: Inaugurarea solemnă a anului de studii 1923-1924, Ed. Universităţii, Cernăuţi, 1923, p. 38.

Friedrich Teutsch, *Die kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens*, Halle, 1906.

Friedrich Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen,* vol. I, Sibiu, 1921;

G. D.Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, ed. IV, vol. I, Sibiu, 1925.

L. Triteanu, *Şcoala noastră, 1850-1916. "Zona culturală"*, Sibiu, 1919.

Gh. Tulbure, *Mitropolitul Şaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări şcolare. Diverse*, Sibiu, 1938.

Emanuel Turczynski, *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Düsseldorf, 1976.

Emanuel Turczynski, *Orthodoxe und Unierte*, în Wandruszka, Adam und Urbanitsch, Peter (Hgg.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, vol. IV: Die Konfessionen, ed. II-a, Viena, 1995.

Steven Béla Várdy, *Historical Dictionary of Hungary*, Londra, 1997;

Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918),* Ed. Presa univ. clujeană, Cluj-Napoca, 2006.

Matei Voileanu, *Sidoxia. Cestiunea Dotaţiunei archiereului ortodox-român din Transilvania*, Sibiu, 1897.

Matei Voileanu, *Icoane din viaţa Bisericii. Anul 1804*, Sibiu, 1926.

Franz Wolf, *Die Katolische Kirche in Grossungarn und im Revolutionsjahr 1918-1919*, în „Der Donauraum”, 20, 1975.

Krista Zach, *Zur Geschichte der Konfessionen in Siebenbürgen im 16. bis 18. Jahrhundert,* in Südostdeutsche Archiv, herausgegeben von Adam Wandruszka, Band XXIV /XXV, München, 1981.

Krista Zach, *Konfessionelle Pluralität, Stände und Nation,* herausgegeben von J. Bahlcke und Konrad Gündisch, Band 6, Münster, 2004.

Lucrarea analizează sursele, principiile şi aplicarea Statutului Organic, adică a constituţiei Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania şi Ungaria (cu sediul la Sibiu), promulgată de mitropolitul Andrei baron de Şaguna în anul 1868 şi aflată în vigoare în Biserica Ortodoxă din Ardeal până în 1925.

Această constituţie a fost una singulară în spaţiul ortodox, datorită principiilor sale democratice: separarea puterilor la toate nivelele de conducere bisericească (deci şi existenţa unui adevărat parlamentarism bisericesc), votul universal şi uninominal pentru alegerea deputaţilor organelor legislative, participarea laicilor, în proporţie de două treimi, la toate nivelele de conducere bisericească. În istoriografia românească, Statutul Organic nu a mai fost analizat până acum decât doar în câteva lucrări, dintre anii 1914-1922. Apoi a fost lăsat să cadă în uitare, fiind republicat abia în 2007. În pofida lipsei analizei temeinice, nu puţini au fost cei care l-au considerat anticanonic, ba chiar protestant.

Departe de a fi de origine protestantă, Statutul şagunian constituie rezultatul unui adânc proces de reinterpretare a canoanelor ortodoxe, prin prisma receptării constituţionalismului liberal din viaţa politică a Europei centrale şi apusene, a mişcării de reformă catolică din Germania şi de autonomie catolică din Ungaria. Însă, în viziunea lui Şaguna, nu Statutul Organic s-a inspirat după modele occidentale, ci Ortodoxia a avut şansa să redescopere, prin intermediul acestor modele apusene, propriile ei valori, mai ales principiul sinodalităţii, care i-a aparţinut de la bun început, dar a fost estompat în urma căderii sub jugul absolutismului de stat.

Mitropolitul Şaguna nu a considerat lucrarea sa pentru revigorarea vieţii bisericeşti ca pe o reformă bisericească propriu-zisă, ci ca pe o revenire la vechile principii uitate ale Bisericii Ortodoxe, ca pe o reînnoire bisericească realizată prin intermediul unei reforme constituţionale. Astfel, a făcut posibilă existenţa unei Ortodoxii moderne şi europene, care şi-a dovedit eficienţa timp de trei sferturi de veac.

ISBN: 978-606-37-0917-3